NORASKOGS ARKIV

BERGSHISTORISKA

SAMLINGAR OCH ANTECKNINGAR.

NIONDE HÄFTET.

STOCKHOLM
IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI A. B.
1901.

Följande *i bokhandeln ej tillgängliga* arbeten kunna *tillsvidare* erhållas genom *undertecknad:*

Noraskogs arkiv, 7:de häftet, 224 oktavsidor. — Pris: 3 kronor.

Inneh. bidrag till staden *Lindesbergs* och omliggande *bergslags* historia, med talrika utdrag ur domboks- och rådsturättsprotokoll från början af 1600-talet; stadens privilegier och dess »insegel» i färgtryck, 3:ne vyer och en plankarta m. m.

Noraskogs arkiv, 8:de häftet, 272 sidor. — Pris: 4 kronor.

Inneh. brukspatronen *Karl A. Jerlströms* lefvernes- och vandringsbeskrifning af Karl Hult; bidrag till *Jerle bruks, Yxe gårds* och slägten *Wedbergs* historia; *bergsfogdar inom Nora bergslag* med porträtt af siste bergsfogden *Victorin; Vikers-Ekestubbe-slägten* med dess äldre handlingar, ljustryckskopia af ättens sköldebref, 12 porträtt af slägtmedlemmar o. s. v.

Dessa båda häften utgöra bandet III af *Noraskogs arkiv.*

Bidrag till Karlskoga krönika, 400 sidor. — Pris: 5 kronor.

Inneh. bland annat Magnus Dahls beskrifning öfver Karlskoga socken af år 1779; utförlig redogörelse öfver *bygdens äldsta odling,* dess bebyggande och utveckling till medlet af 1600-talet, med tillhörande bilagor; porträtt af *Karl den nionde* och hans *senare gemål Kristina; karta öfver Karlskoga härad,* autografer m. m., samt *kyrkoherdar i Karlskoga.*

Karlskoga bergslag, 232 sidor i kvartformat. — Pris: 5 kronor.

Inneh. historia och beskrifningar öfver *Karlskoga* och *Bjurkärns* socknar med därinom belägna *kyrkor, bruk, hyttor* och märkligare *gårdar* samt deras forna och nuvarande *ägare;* illustrerad med ett 70-tal vyer, 12 porträtt, 2:ne kartor m. m.

J. Johansson
fr. Noraskog.

NORASKOGS ARKIV

BERGSHISTORISKA

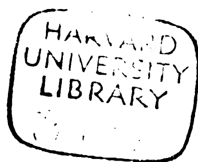
SAMLINGAR OCH ANTECKNINGAR.

FJERDE BANDET.

(HÄFT. 9, 10.)

STOCKHOLM
IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI A. B.
1901—1903.

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY

Innehållsförteckning.

Sid.

Ringshytte hyttelag. Anteckningar och bidrag till dess historia under 500-årig tillvaro.

Förord ... 3
1. Ringshytte hyttelag i äldsta tider ... 5
2. Hertig Karl delägare i »Stripeberget» ... 8
3. Tackjernstiondens införande med de äldsta blåsnings- och tiondelängder för Ringshyttan samt 1620 års tiondekontrakt ... 9
4. Jordbruk och kreatursstock; byns hemmantal enligt 1624 års jordebok och mantalslängd ... 13
   (Vy af Ringshyttan 1901 sid. 16.)
5. Byar och hemman, hvilka sedermera förenats med Ringshytte hyttelag ... 17
   Holmshyttan 17, Bälsjöbodar 18, Åshyttan 21, Skofttorp och Skofthyttan 23, Fogdhyttan 25.
6. Strödda anteckningar om rättsväsendet i äldre tider ... 27
7. Den äldsta bergverksrelationen för Noraskogs bergslag ... 37
8. Förmedling af Skofthyttan ... 40
9. De äldsta gruftingsprotokollen 1650—1656 ... 42
10. 1656 års bergverksrelation ... 48
11. Rågångsreglering mellan Ringshyttan samt Ås och Skofthyttan ... 50
12. Lagmansräntan af Bälsjöboda hyttelag ... 51
13. Stribergs-Nybergs gruftingsprotokoll 1657—1664 ... 53
14. Persedeljernskontraktet 1664 (med *facsimile* däraf) ... 57
15. Bergskollegii relation öfver rikets bergslager 1666 ... 59
16. Åshytte masugn nedbrunnen och åter uppbygd 1665 ... 62
17. Stribergs gruftingsprotokoll 1667—1669 ... 63
18. 1669 års grufverelation ... 67
19. Utdrag af en relation öfver Noraskoga bergslag 1673 ... 68
20. Stribergs gruftingsprotokoll 1675—1677 ... 70
21. Ransakning om Finnå hammarskog ... 77
22. Stribergs gruftingsprotokoll 1678—1680 ... 80
23. Bastnäs-hemmanet och dess tillkomst ... 88
24. Hemmanet Kopparbäcken ... 92
25. 1684 års bergverksrelation ... 95
26. Nybergs grufffält vid slutet af 1600-talet ... 97
27. Bastnäsgrufvan ... 106
28. Rödbergs gruffält ... 108
29. Lämåse grufvor ... 110

Sid.

30. Vestgötefors och Tväråshyttan ... 117
31. Fibbehyttan ... 121
32. Åshytte hyttelag vid slutet af 1600-talet (med *karta*) ... 124
33. Åsbobergs gruffält ... 131
34. Fogdhytte hyttelag } *karta* öfver dessa båda hyttelag sid. 160. { 132
35. Ringshytte hyttelag 1675—1700 } { 136
36. Bälsjöbodars eller Bohytte hyttelag ... 140
37. Holmshytte hyttelag med *karta* ... 144
38. Gamla Ringshyttevägen och dess underhåll ... 147
39. Bergslagens ekonomiska förhållanden i allmänhet vid slutet af 1600-talet ... 148

a) Om vallackar 149, b) svedjande 150, c) kol- och annan skogshandel 153, d) om bergsmanshemman 159, e) masmästeri och tackjernstillverkning 165, f) handelsrätt och tackjernspris 169.

40. Vid sekelskiftet ... 172
41. Bälsjöbodars Lomflyskog ... 173
42. Förlagsordning för bergslagerna. Stribergs-Nybergs grufting flyttas från tingslaget ... 176
43. Rågångsregleringar 1704 och 1705 ... 178

Facsimile af rubriken till samma årens stora karta 176, »Extrakt» eller sammandrag af denna kartas beskrifning 179.

44. Ringshytte hyttelag i början af 1700-talet ... 184

(Med *skifteskarta däröfver* af 1759.)

45. Bälsjöbodars hytta ödelägges och förenas med Holmshyttan (1713) 193
46. Föreskrifter angående masmästare och hyttearbetare m. fl. samt om »kontributioner» af hyttorna ... 196
47. Tiondejernets reglering efter blåsningsdygn ... 197
48. Svedenborgs beskrifning öfver svenska masugnar (1719) med författarens *porträtt* ... 200
49. Holmshytte hyttelag under dess sista tillvaro, med *karta* öfver detta hyttelags område ... 232
50. Förening mellan Holmshytte och Ringshytte hyttelag (1738) ... 246
51. Fogdhytte hyttelag upplöses och förenas med Nor (1736) ... 249
52. Nybergs grufvor 1710—1750 ... 252
53. Ringshytte grufvor 1710—1750 ... 260

Holstaberget 260, Lämåsegrufvor 263, Hultagrufvan, Elgaberget, Glifsegrufvan 266.

54. Fogdhytte grufvor 1740—1750 ... 267

Rödberget 268, Tabergsgrufvor 270, Lönnåsegrufvor 271.

55. Ordningsreglor för grufarbetet i allmänhet vid medlet af 1700-talet 273
56. Koppartillverkning i Nora bergslag (1710—1760) ... 278

Rågrecksgrufvor 279, Rödkärrs kopparverk 282, Åsa-Rödbergs kopparverk 286.

Sid.
57. Ringshytte hyttelag 1720—1760 289
Om tillståndet i Nora bergslag vid Karl XII:s död, 289. Reglering af bergstingen 1742, 297. Ordningsreglor för hyttelagen 1745, 298.
58. Åshytte hyttelag under förra hälften af 1700-talet 304
59. Tronskiftet 1751; häradets sommarting indrages 1752; ny tideräkning införes 1753 323
60. Yrkeskonkurrens mellan bälgmakare, stegresare m. fl. reglerad af bergstingsrätten 327
61. 1766 års masmästareordning 332
62. Ringshytte skifteslag 1758—1768 (med *inägokarta* af 1759) 341
Biografiska uppgifter om landtmätaren *Erik Wetterstedt* 357
63. Inägoskifte i Södra Ås 1759 358
64. Inägoskifte i Norra Ås 1759 361
65. Bälsjöbodars skifteslag 1762—1767 365
66. Vanfrejd och yrkesskicklighet eller en masugnsbyggares vexlande öden 368
67. Processlystnad och envishet 376
68. Ringshytte och Bleksbergs dammbyggnader vid Bälsjön 383
69. Bleksbergs hyttelag förenas med Vestgöthyttan (1792) 389
70. Limberget vid Skofttorp (1753—1777) 392
71. Åshytte hyttelag 1750—1784 398
72. Åshytte hyttelag tillökas från Fingerboda 1785 411
73. Åshyttelagets sista tillvaro och dess upplösning 1797 415
74. Ringshytte masugn nedbrunnen 1763, åter uppbygd 1764 samt första blåsning 1765 430
75. Ringshytte hyttelag 1766—1796 436
76. Ringshyttelaget tillökas från Åshyttan 1797 444
77. En tackjernsstöld vid Ringshyttan 1799 448
78. Tackjernstillverkning 1791—1800 451

Tillägg.

Ett kyrkligt affärsbref från medeltiden 456
En »predikarebroder» i Nora 1462 457
Lotteri och barnavård 459
En tvist om pepparkakor 462

Underrättelser.

Det porträtt af EM. SVEDENBORG, som åtföljer hans *beskrifning öfver svenska masugnar,* är kopieradt från en fotografi af ett måladt porträtt, hvilket finnes förvaradt i hans f. d. lusthus å Skansen vid Stockholm. Namnteckningen är hemtad från den Bergskollegii resolution af år 1743 om förening mellan Holmshytte och Ringshytte hyttelag, som meddelas sid. 246 och följ.

Beskrifningen till bifogade *storskifteskartor* öfver Ringshytte by af år 1759 är intagen sidd. 349—352. Det ofullständiga skick hvari båda kartorna befinna sig gör det visserligen förenadt med åtskilliga svårigheter att komma till rätta därmed, och särskildt gäller detta *inägokartan*[1], där saknaden af de flesta bokstafslittera försvårar nästan alla jemförelser med beskrifningen, ehuru kartan blifvit reproducerad sådan den borde vara, d. v. s. i sitt rätta läge och ej upp- och nervänd, såsom originalet företer sig. Emellertid kan man af kartornas nuvarande beskaffenhet erhålla en god föreställning om den ganska enkla och primitiva metod, som vid deras upprättande blifvit använd.

Beträffande åter den karta öfver *Holmshytte f. d. hyttelags område* som jemväl finnes bifogad, har denna blifvit kopierad och reproducerad från Ekonomiska kartverkets under 1860-talet upprättade stom- och konceptkarta öfver Nora och Lindes bergslager, med iakttagande af de vigtigaste sedermera skedda förändringar. Det må tilläggas att utg. låtit upprätta dylika, ganska dyrbara primärkartor så väl öfver *Ringshytte hyttelags* återstående område som ock öfver den största delen af *Pershytte hyttelag* — således öfver en ganska betydlig del af Nora bergslag —, men dessa kartors utgifvande i tryck skulle blifva en så kostsam affär att tanken därpå måste öfvergifvas. Detsamma gäller äfven om de särskilda specialkartor öfver *Ringshytte bys inägoområde* vid åren 1815 och 1900, som i koncept blifvit upprättade, hufvudsakligen för att visa odlingens och kulturens framsteg och utveckling under det gångna århundradet, hvilka kartor jemväl uteslutits, så intressanta och lärorika åtskilliga jemförelser dem emellan och 1759 års karta än kunde vara.

---

[1] Å denna karta har ett tryckfel insmugit sig i slutet af rubriken, där det står »afd. 26», hvilket bör rättas till *afd. 62.*

Slutligen må ock nämnas att de båda *vyer öfver R[illegible]* 1901 — egentligen öfver *[illegible]* — som bifogats, äro tagna den första söder och den andra norr, ifrån hyttan räknadt. Tanken att jemväl bifoga likartade vyer öfver byns olika *gårdar* har uppgifvits af ekonomiska skäl. Af samma anledning äro anteckningarna om hyttelaget i tryck afslutade med år 1800. Dessa anteckningar äro visserligen utarbetade intill närvarande tid, tillika med afsevärda bidrag till Nora bergslags historia under senare hälften af 1700-talet, och skulle när som helst kunna lemnas till tryckning; men ej blott dessa anteckningar utan ock alla öfriga bidrag till kännedomen om Örebro läns samtliga bergslager i olika hänseenden, som utg. småningom under en lång följd af år med besvär och möda sammanfört samt äfven mer eller mindre fullständigt utarbetat, få väl *sparas åt efterkommande*. Fråga kan då uppstå *hvar* dessa samlingar skola *bäst förvaras?* I något *offentligt arkiv?* — I *Nora stad*, där stora byggnadsplaner stå på dagordningen, eller — *i grufparken* hemma vid *Noraskog?!*

Augusti 1903.

Bilagor till 4:de bandet:

Tilläggsblad	till	9:de	häftet,	utgifvet	i	Mars	1902.
Dito	»	10:de	»	»	»	Juli	1903.

RINGSHYTTE HYTTELAG.

ANTECKNINGAR OCH BIDRAG TILL DESS HISTORIA
UNDER 500-ÅRIG TILLVARO.
(1400—1900.)

Förord.

Efter ett ganska långvarigt uppehåll — som egnats dels åt offentliga uppdrag och dels åt ett synnerligen mödosamt arbete med Riksdagens register 1867—1899, hvilket omfattande verk på 3,500 trycksidor ändtligen fullbordades i Maj 1901 — har undertecknad härmed ånyo för intresserade vänner velat framlägga en fortsättning af förut utgifna „bergshistoriska samlingar och anteckningar", denna gång hufvudsakligen innehållande **bidrag till ett hyttelags historia.**

Redan från äldsta tider utgjorde hvarje hyttelag en samfällighet för sig, närmast motsvarande ett byalag, men de mångfaldiga och olikartade arbeten, hvilka voro föremål för de bergsbruksidkande hyttelagens verksamhet, förlänade åt dessa en helt annan och olika prägel, som bäst torde framträda vid jemförelse med de uteslutande jordbruksidkande byalagen. Jag har därför trott mig böra i dess hufvudsakliga detaljer följa **ett** *hyttelags utvecklingshistoria. Att i sådant syfte valet fallit just på* **Ringshytte hyttelag** *har sin enkla och naturliga förklaringsgrund däri, att jag, född och fostrad inom detsamma, under min tidigare verksamhet i ganska väsentlig mån deltagit vid behandlingen af dess angelägenheter och således blifvit förtrogen därmed. Att därjemte i vissa delar redogörelse lemnats för den allmänna bergverkslagstiftningen och dess tillämpning under olika tidsperioder, har ansetts så mycket nödvändigare, som det för den utomstående eljest skulle vara omöjligt att rätt fatta gången och utvecklingen af bergshandteringen i allmänhet och tackjernstillverkningen isynnerhet. Härigenom har äfven vunnits den fördel, att, när man sålunda i detalj sökt följa det ifrågavarande hyttelagets utveckling, detsamma gäller —* **mutatis mutandis** *— i hufvudsak jemväl för öfriga i omnejden belägna hyttelag. På dylikt sätt har erhållits ett slags öfversigt af hela bergslagens historia, som i många hänseenden torde äga sin nytta.*

En och annan intresserad läsare lärer nog anse, att många af de fullständigt meddelade protokollen och andra handlingar kunnat ersättas med kortfattade referat. Detta må villigt medgifvas, men å andra sidan kan ett referat aldrig fullt ersätta en handling sedan denna på ett eller

annat sätt — försvunnit. Och i detta hänseende saknas tillbörlig säkerhet att icke åtskilliga af de handlingar, som för mig varit tillgängliga och här blifvit meddelade, i en framtid kunna vara förlorade. Sådant har inträffat och kan inträffa till och med i statens arkiv; och den ringa vård — för att ej säga vanvård — som nästan i regeln egnas kyrko- och kommunala m. fl. likartade arkiv är sannolikt tillräckligt känd utan att vidare behöfva påpekas. Att jag därjemte meddelat flertalet af ifrågavarande handlingar med ett till viss grad moderniseradt stafningssätt, dock med bibehållande i öfrigt af språkets egendomligheter, har hufvudsakligen skett dels af den anledning, att jag icke ansett mer eller mindre okunniga renskrifvares stafningsfantasier förtjena att särskildt förevigas eller bevaras, och dels af bekvämlighetsskäl och isynnerhet till gagn för de bergslagsinvånare, som tycka att alla dylika handlingar i sitt ursprungliga skick äro „hårdlästa". Man får vara nöjd ändå, om icke dessa bruksidkare och bergsmän af liknöjdhet, lättja eller — högfärd helst lemna både handlingar och hembygdens historia i öfrigt åt sitt öde . . .*

Slutligen torde böra erinras att jag endast i vigtigare fall hänvisat till äldre tryckta skrifter, äfvensom till mina förut utgifna arbeten „om Noraskog" eller „Noraskogs arkiv", i händelse någon gång en uppgift eller ett meddelande därifrån kunnat hemtas. I öfrigt har jag för dessa anteckningar under årens lopp i Riksarkivet temligen fullständigt genomgått gruf- och bergstingsrätternas domböcker och protokoll från deras början 1651 intill 1800-talet, Noraskoga häradsrätts domböcker under 1600- och 1700-talen, samt vissa delar af riksregistraturet och åtskilliga andra samlingar; i Kammararkivet kronoräkenskaper, lands- och jordeböcker, tionde- och mantalslängder o. s. v. till ett oräkneligt antal; i Svea hofrätts arkiv vissa där förvarade domböcker och lagfartsprotokoll m. m.; samt i f. d. Bergskollegii arkiv (hos Kommerskollegium) bref, resolutioner och utslag tillika med icke obetydliga samlingar från bergslagerna inkomna relationer, „suppliker" och öfriga handlingar. Att jag därjemte vid förekommande tillfällen begagnat bergmästarearkivet på Knutsberg, hembygdens kyrko-, bruks- och andra små arkiv samt mina enskilda samlingar torde vara så naturligt, att en erinran därom måhända kan anses öfverflödig.

** Under en lång tid stod exempelvis det forna Bergskollegiets rikhaltiga samling af domböcker m. m. utan den ringaste tillsyn eller vård i ett f. d. kolerasjukhus, tills de, efter flera gånger upprepad anhållan, omsider för några år sedan erhöllo ett, som man vill hoppas, stadigvarande hemvist i Riksarkivet.*

Utgifvaren.

1. Ringshytte hyttelag i äldsta tider.

Ringshyttan har sannolikt tillkommit i slutet af 1300-talet, troligen något senare än åtskilliga af de söderut belägna hyttorna, Pershyttan, Skrekarhyttan m. fl. i Noraskogs eller Nora bergslag. Antagligen är Ringshyttan lika gammal till sitt ursprung som *Vestgöthyttan*, hvars tillvaro bekräftas af ett redan 1385 utfärdadt, ännu i Riksarkivet förvaradt bref. Båda dessa hyttor torde hafva tillkommit på grund af samtidigt upptäckta malmfyndigheter i Stribergs- och Svartbergsfälten, måhända äfven vid Rödbergs grufvor. Men det är ock möjligt att Ringshyttan blifvit anlagd på tillskyndan af *Lars Ringsmagher* under den tid (1400—1420) han var »bergxfogothe i Nora sokn» samt efter honom blifvit uppkallad[1]. Det är ej heller osannolikt, att hyttan fått sitt namn af den ofvanför liggande Dammsjön, som i en bergmästarerelation af 1656 uppgifves heta *Ringsjödamm*[2], i hvilken händelse ursprungliga benämningen varit *Ringsjöhyttan*. Denna benämning kan ju sedermera hafva förkortats till Ringshyttan, på samma sätt som man nu skrifver Holmshyttan i stället för Holmsjöhyttan, Moshyttan för Mosjöhyttan samt i dagligt tal vanligen förkortar Fåsjöhyttan till Fåshyttan o. s. v.

Den äldsta handling, tillika den enda som anträffats, hvari namnet Ringshyttan förekommer, är det gåfvobref å ett markland jord i Sjögesta till jungfru Marie kloster i Örebro, »skrifvet och gifvet på kronones berg i Nora socken i Nerike under menige bergets insegel, — — — — anno domini 1520 die Sigfridi episcopi» (15 Februari), i hvilket bref såsom vittne till gåfvan finnes antecknad bland andra »Jöns Nilsson på Ringshyttan».[3]

Från 1539 finnes däremot mer eller mindre fullständiga jordeböcker och fogderäkenskaper bevarade, hvarigenom det blifvit en möjlighet att erhålla ganska fullständiga och noggranna underrättelser om hyttan och dess delägare. Sålunda upptages nämnda år »Rinxhytta» med en årlig skatt af 16 hundr. (= 1,920 st.) osmund, hvilket skattebelopp följande året (1540) utgjordes med 6 skeppund 8 lispund (= 2,560 skålpund eller 1,088 kilogram) tackjern. Hyttan innehades af 3 bergsmän: Per Andersson med 1,120 skålp., Olof Larsson med 720 och Pelle Olsson med 720 skålp. skattejern.

Af den efter nya grunder upprättade jordeboken för 1550 inhemtas, att Ringshyttan varit delad i 8 »delar», samt att hvarje del således utgjort

---

[1] Jfr *Noraskogs arkiv* III: 293.

[2] Snarare har densamma hetat blott *Ringsjön;* tillägget af ordet *damm* torde böra tillskrifvas den dammbyggnad, som här ägde rum vid *hyttans* första anläggande.

[3] »*Om Noraskog*» II: 94, 95.

i skatt 2 hundr. (= 240 st.) osmund eller däremot svarande 320 skålp. (= 136 kg.) tackjern. Men därjemte hade (1545) tillkommit en ny skatt, s. k. *hjelpekol*, hvilka kol erfordrades till drifvande af kronans stångjernssmide vid den nyanlagda *Kungshammaren*, som varit belägen vid nuvarande Hammarby bruk. Dessa kol debiterades 1550 med 5 foror (= 20 tunnor) till hvart skeppund tackjern, som utgjordes i skatt. Sistnämnda år bestod Ringshyttelaget likaledes af 3 bergsmän, nämligen Johan Jonsson, som innehade $^{7}/_{16}$, samma andel Per Andersson ägde 1539 och 1540; förenämnde Pelle Olsson, som fortfarande innehade $^{9}/_{32}$, och Tidik Olsson, möjligen en son till Olof Larsson, som ägde återstående $^{9}/_{32}$. Tillika utgjordes s. k. tomtöre för innehafvande »boderum», en senare tids kyrk- eller stallbodar vid Nora kyrka, af Johan Jonsson med 15 osmund, Pelle Olsson med 30 osm. och Tidik Olsson med 15 osm. Äfven dessa tomtöre utgjordes med tackjern, i följd hvaraf sammanräknade utskyldsbeloppet för Ringshytte bergsmän 1550 uppgick till 1,980 osmund eller däremot svarande 2,640 skålp. (= 1,122 kg.) tackjern och 132 tunnor kol. Ifrågavarande skatter utgingo sedermera utan väsentliga förändringar intilldess desamma 1608 utbyttes mot *tiondejernet*, hvarom vidare längre fram.

Från 1550-talet må ock ihågkommas det märkliga kungabref, dat. Vesterås 1551 $^{27}/_{3}$, till menige *bergsmännen »på Noreskoge»*, hvarigenom Gustaf I förklarade, »att *alla malmberg i Sverige lyda till Sveriges krona*, och *icke till några bergsmans- eller bondehemman»*, hvarför konungen icke heller ville »efterlåta att några bergsmän eller bönder skola hägna under sig föreskrifne våre och kronones jernberg, utan att bergsbrukningen skulle vara fri och öppen så väl för fattige som för rike» mot den »skatt och rättighet», som de kunde öfverenskomma med kronans bergsfogde.

I 1555 års jordebok lemnas en redogörelse öfver de *lagmansgårdar*, »som tillförene underlegat lagmannen uti Nerike», nämligen Lars Siggesson Sparre, som året förut aflidit. Bland dessa gårdar nämnes äfven en på Ringshyttan, som räntade 1 fat osmund eller 2 skepp. tackjern. Redan följande år upphör dock denna ränteredovisning, antagligen därför att ny lagman för orten blifvit tillsatt, som erhållit rätt att uppbära de med tjensten förenade inkomster, öfver hvilka någon redogörelse icke vidare återfinnes i kronans räkenskaper. Huru länge denna Ringshyttegård stått till lagmannens förfogande har ej kunnat säkert utrönas, men sannolikt synes vara, att ändring härutinnan inträdt ganska snart, måhända redan under 1560-talet.

Af ett *»register på bergverken i Sverige»*, som anses vara upprättadt 1559, men möjligen är ett eller annat år äldre, uppräknas bland grufvor vid »Noreskogeberg», äfven följande dels på Ringshytte område och dels i närheten belägna:

Åsboberg.
Stripeberg med många grufvor.
Rödeberget dito och
Svarteberget dito[1].

I den stora riksbouppteckning, som ägde rum 1571 för att åstadkomma medel till igenlösen af Elfsborgs slott m. m.[2], upptagas de skatt-

[1] Jfr *Noraskog* III: 7.
[2] Jfr *Noraskogs arkiv* III: 19.

skyldige vid Ringshyttan sålunda: Olof Persson för 10 skålp. koppar, 4 kor och 1 ungnöt med ett skattebelopp af 4 mark 4 öre; Per Springare (knekt) för 1 lisp. koppar, 2 kor och 1 ungnöt 2 mark 7 öre, samt hustru Elin för 5 skålp. koppar, 1 häst, 4 kor och 3 ungnöt med 5 mark 4 1/2 öre i skatt. De anförda siffrorna äro jemförelsevis mycket ringa mot de för bergslagens öfriga hyttor och byar i allmänhet upptagna.

Fogderäkenskapen för 1574 innehåller bland annat äfven ett slags register öfver utestående skatterester. Däraf kan inhemtas att Oluf Pellesson, förmodligen densamme som 1571 skrifves Olof Persson, resterat med 1 skepp. 9 lisp. »loppejern» (ett slags gröfre osmund), 2 skepp. 16 lisp. tackjern och 2 foror (= 8 tunnor) kol; att Erik Larsson, som måhända blifvit gift med enkan »hustru Elin», resterade med 2 skepp. 11 lisp. loppejern och 5 skepp. tackjern; samt att Joen Olufssons rest utgjort 6 1/2 lisp. loppejern och 18 lisp. tackjern.

Under de följande 16 åren saknas närmare underrättelser, emedan de från det ena till det andra året utan granskning i regeln afskrifna jordeböckerna icke förtjena något vidare afseende i fråga om uppräknade hyttedelägare eller bergsmän. Men i 1590 års räkenskap återfinnes en delvis ganska defekt debiteringslängd på s. k. hjelpeskattspenningar. I denna längd uppräknas 5 bergsmän vid Ringshyttan: Sven Larsson, Erik Larsson, Olof Pellesson, Anders Knutsson och Bengt (Jonsson), hvardera med ett belopp af 3 mark.

Af 1591 års märkliga afkortningsregister[1] kan inhemtas, att »Bengt Jonsson på Ringshyttan är kommen uti stor fattigdom, och hafver ringa råd att betala den stora summa han är skyldig (till kronan); begär underdånigst förskoning på 1 fat 16 l:℔ osmundsjern; blifver ändock K. M:t skyldig 6 fat osmundsjern».

»Sven Larsson ibidem blifver ock mycket skyldig, som han klen råd hafver att betala; begär underdånigst tillgift på 21 l:℔ osmundsjern.»

Sedermera förekommer i 1597 års räkenskap en uppbördslängd öfver »hjelpeskattspenningar», hvilken längd dock har den förtjensten — utom den att vara ganska fullständig — att lemna en viss ledning öfver bergsmännens förmögenhetsvilkor, åtminstone så till vida att däri göres skillnad mellan *hela* och *halfva* gårdar, hvadan man således här spårar en början till bestämmande af det *hemmantal*, hvilket sedermera fastställdes 1625. Nyssnämnda 1597 års längd upptager för Ringshyttan 3 hela och 2 halfva gårdar, nämligen:

Erik Larsson	för	1	hel gård	8	mark,
Lasse Olsson	»	1	» »	8	»
Sven Larsson	»	1	» »	8	»
Bengt Jonsson	»	1/2	» »	4	»
Hustru Brita	»	1/2	» »	4	»

samt för sjelfva *hyttan* 6 mark.

Nio år senare eller i 1606 års uppbördslängd öfver de s. k. månadspenningarna, som skulle utgöras af alla *personer* mellan 16 och 60 år, »undantagandes ryttare och knektar med deras hustrur», med »ett öre

[1] Jfr *Noraskogs arkiv* I: 551—565.

penningar (af) hvar person om månaden hela året»[1], uppräknas samtliga nyssnämnda bergsmän, utom hustru Brita, i hvars ställe namnet Lars Jönsson förekommer.

2. Hertig Karl delägare i "Stripeberget".

Att denne för bergshandtering lifligt intresserade furste varit delägare äfven i Ringshyttegrufvor kan inhemtas af följande köpehandling:

Bekennes wij Efftərskreffne Bergzmen på Nora skoga Bergzlagh Iffuar Nilsonn på Gamble wijker, Oloff Larsonn ibm, Oloff Joennsonn ibm, Per Ericksonn och Embiörnn Larsonn på Westgöttahyttann, och Lasse Tidekasonn widh Noora kiörkieboll, att wij sampteligenn haffuom sålth och wplathett Högbörne Furste wår nådige Herre Hertig Karl, Een gruffua på Noorabergzlagh Blanckagruffua Beliggiandes j Strijpebergit för fyra och Thiugo t:or Spannemåll, Huilkin Spannemåll wij Bekennom oss i goda nyio redeligh op:tt och bekommit haffuom Aff högbe:te w. n. F:s trootienere och fougthe wthi westra närichke Erlig och well förståndig Mann Bencght Birgesonn. Thess till wijsso att så j sanningh är Begiäre wij Beskedelig Mans Anderss Jakopsonz Borgare i Ørebro Signett, Sampt med wår(a) Boomerke thenna Bekennelse med att Bekräfftiga. Datum Ørebro thenn 19 Martij Anno 97.

I fogderäkenskapen[2] redovisas jemväl under rubrik: »*Innkiöpt:* Hafuer m. n. h.[3] sieltf handlat och kiöpt Strijppe grufua af 5 Bergzmän på Noora Bergh then 19 Martij anno (15) 97 — Kornn 24 t:or».

Hvilken grufva i Stribergsfältet, som varit afsedd i förenämnda handling, kan numera icke med visshet sägas. Att grufvan icke motsvaras af nuvarande Blanka grufva å Skärhytte ägor vid Svartelfven, är så mycket säkrare som denna grufva först omtalas 40 år senare under namn af *Elfberget.* — Angående arbetet i den ifrågavarande Stripebergsgrufvan ha några anteckningar ej återfunnits, men att det emellertid snart upphörde framgår däraf, att hertigen år 1600 lät »upprensa och utpumpa vattnet utur *Klacke* grufva med sin egen bekostnad», samt att det varit först här, sedan man förgäfves försökt vid Pershyttan, Rödberget och Stripeberget, som vederbörande vunnit sådan malm, hvilken lämpade sig för Dylta svafvelbruks behof och den gjuterirörelse, som därstädes ganska ihärdigt bedrefs vid denna tid för hertigens räkning[4].

---

[1] Jfr *Noraskogs arkiv* II: 345, 461.

[2] Södermanl. handl. 1597, n:r 20, hvari föregående kopia af köpebrefvet finnes bilagd som verifikation.

[3] M. n. h. = min nådige herre.

[4] Jfr *Noraskog* III: 20—22.

3. Tackjernstiondens införande med de äldsta blåsnings- och tiondelängder för Ringshyttan samt 1620 års tiondekontrakt.

Året 1608 är märkligt i bergslagernas historia, med anledning af de nya grunder för beskattningen, som då infördes. I stället för den hittills utgående hytte- och hammarskatten, eller det årliga skattejernet och de kol, som tillika utgjordes, skulle bergsmännen nu utgöra »hvart tionde pund i gjuteverk och smidt jern, och hvad som Gud täcktes gifva af berget». De blefvo däremot befriade från nyss uppräknade skattetitlar, äfvensom från den hjelp, som några år utgått under namn af månadspenningar. Denna skatteförändring trädde *genast i verkställighet*. Underhandlingarna därom mellan konungens utskickade, rikskammarrådet Hans Åkesson (Soop), bergsföreståndaren Tideman Persson och sekreteraren Johan Ottesson, samt bergsmännens ombud pågingo i tre dagar (7—9 Mars) i den vanliga stämmolokalen (»klockarestugan») vid Nora kyrka. De kungliga ombuden gästade, efter tidens sed, i prestgården, och genom särskild skrifvelse, s. k. sedel, utfärdad af nyssnämnda kammarråd, beordrades fogden Anton Cleophas att för kronans räkning lemna »hr Måns», kyrkoherden i Nora, ersättning för herberge m. m., »när *tiondejernet* pålades och utskrifning hållen blef», med 16½ daler i penningar och 1½ tunna korn, en ersättning som enligt dåvarande förhållanden torde få anses vara ganska riklig. Kyrkoherden vid Lindesås (nuvarande Linde), »hr Salomon», erhöll för sitt mottagande af nämnda herrar under nästföljande dagar (10—12 Mars) endast 8 daler i ersättning.

Af den äldsta blåsnings- och tiondelängd, som i följd häraf upprättades, kan inhemtas huru tackjernstillverkningen stälde sig vid Ringshyttan 1608:

Sven Larsson	tillverkade	75	skepp.	10	lisp.
Bengt (Jonsson) skomare	»	18	»	11½	»
Lars Olsson	»	42	»	9	»
Erik Larsson	»	60	»	6½	»
Lars Jönsson	»	25	»	9½	»
	Tillsammans	222	skepp.	6½	lisp.,

hvaraf tionden således utgjorde 22 skepp. 4 lisp. 13 skålp. tackjern.

Längden öfver »bergsmans blåsningarna vid Noraskoga anno 1609» är så till vida mera fullständig, att däri äfven redogöres för blåsnings*tiden* vid de olika hyttorna. Ringshytte-bergsmännen hade detta år högst väsentligt minskat sina tillverkningar, af hvilken anledning får man icke veta, om till följe af den dryga skatten eller i anledning af andra missgynnande omständigheter, »dåliga konjunkturer», som det nu för tiden vanligen heter. Alltnog, längden upptager vid Ringshyttan en blåsning af 21 dygn, hvarunder

Erik Larsson tillverkat	31	skepp.		
Lars Olofsson »	31	»		
»Hustru Marit»[1] »	9	»	7	lisp.
Bengt Jonsson »	4	»	13	»
Tillsammans	76	skeppund.		

Det må emellertid anmärkas att sammanlagda tillverkningsbeloppet i Noraskoga bergslag enligt längderna utgjorde 6,861 skepp. 3 1/2 lisp. under 1608 och 6,991 1/2 skepp. 16 ℔ under 1609, så att skillnaden i det hela taget ej var så betydande[2].

För åren 1610 och 1611 saknas motsvarande längder. Däremot återfinnas dylika längder för några af de följande åren, för hvilka det må tillåtas meddela några anteckningar.

I 1612 års fogderäkenskap redovisas sålunda följande *tiondebelopp* vid Ringshyttan:

Erik Larsson	8	fat	17	lisp.		
Jöns Eriksson	4	»	17	»	14	skålp.
Lars Larsson[3]	3	»	1	»	12	»
Lars Olofsson	6	»	11	»	6	»
Summa	23	fat	7	lisp.	12	skålp.,

motsvarande en tillverkning af 233 skepp. 16 lisp. tackjern.

I 1613 års räkenskap redovisas denna tionde sålunda:

Sven Larsson	8	fat	5	lisp.	10	skålp.
Erik Larsson	3	»	8	»	16	»
Jöns Eriksson	3	»	8	»	16	»
Lars Larsson	3	»	8	»	16	»
Lars Olofsson	5	»	11	»	—	»
Bengt Jonsson	2	»	12	»	12	»
Summa	26	fat	15	lisp.	10	skålp.,

motsvarande en tillverkning af 267 skepp. 15 lisp. tackjern.

I 1614 års räkenskap uppräknas

Sven Larsson med	10	fat	16	lisp. i tionde,
Erik Larsson »	2	»	14	»
Lasse Olofsson »	6	»	19	»
Lasse Larsson »	2	»	14	»
Bengt Jonsson »	1	»	1	»
Jöns Eriksson »	2	»	14	»
Summa	26	fat	18	lisp.,

motsvarande en tillverkning af 269 skeppund tackjern.

[1] Sannolikt Lars Jönssons enka.

[2] Jfr *Om Noraskog* II: 344—347.

[3] Synes nämligen ha efterträdt Lars Jönsson och hustru Marit. Sannolikt var han en son till dessa makar.

I 1615 års räkenskap upptagas:

Erik Larsson	med	1	fat	11	lisp.	18	skålp.
Lasse Olofsson	»	9	»	2	»	12	»
Lasse Larsson	»	3	»	2	»	2	»
Bengt Jonsson	»	1	»	3	»	10	»
Jöns Eriksson	»	1	»	11	»	18	»
Sven Larsson	»	5	»	5	»	8	»
	Summa	21	fat	17	lisp.	8	skålp.,

motsvarande en tillverkning af 218 skepp. 14 lisp. tackjern.

Räkenskapen för 1616 upptager Erik Larsson och Jöns Eriksson med hvardera 9 lisp., Sven Larsson med 4 fat. Såsom »stadgejern», hvarmed torde förstås något slags ackordsbelopp, upptages för Lasse Olofsson 7 fat och för Lars Larsson 2 fat. Dessa poster, tillhopa utgörande 13 fat 18 lisp., skulle således motsvara en tillverkning af 139 skepp. tackjern.

I 1617 års räkenskap saknas tiondelängd; men däremot kan inhemtas att Erik Larsson utgjort 3 lisp. »kröningsjern», en särskild »hjelp» till konung Gustaf II Adolfs kröning i Upsala samma år. Jöns Eriksson hade utgjort 4½ lisp. »drängejern» — en ersättning för att slippa utgöra drängedagsverken vid kronans bruk Gyttorp. Bengt Jonsson utgjorde 1 lisp. drängejern och 3 lisp. kröningsjern, Lasse Larsson 6 lisp., Sven Larsson 6 lisp. och Lasse Olsson likaledes 6 lisp. kröningsjern.

1618 års räkenskap redovisar för 3:ne blåsningar vid Ringshyttan. För den första utgjordes i tionde af Sven Larsson 4 fat, af Joen (Jöns) Eriksson 2 fat 2 lisp. och af Lasse Larsson 1 fat 6 lisp., tillhopa 7 fat 8 lisp., motsvarande 74 skeppunds tillverkning. — En andra blåsning pågick i endast 9 dygn. För denna utgjordes i tionde af Lasse Olsson 1 fat 9 lisp. 4 skålp., af Lasse Larsson 14 lisp. 14 skålp. och af Bengt Jonsson äfvenledes 14 lisp. 14 skålp., eller tillhopa 2 fat 18 lisp. 12 skålp., motsvarande således en tillverkning af 29 skepp. 6 lisp. — Ytterligare redovisas särskildt af Lasse Olsson 3 fat 16 lisp. tiondejern, af hvilken anteckning möjligen kan dragas den slutsats, att han gjort denna sin tillverkning i egen, nybygd masugn, hvarom mera längre fram.

I 1619 års räkenskap redovisas följande tiondejern efter 28 dygns blåsning:

Sven Larsson	2	fat	12	lisp.
Lasse Larsson	2	»	10	»
Bengt Jonsson	1	»	6	»
Lasse Olsson	2	»	15	»
Joen (Jöns) Ersson	4	»	4	»
Summa	13	fat	7	lisp.,

motsvarande en tillverkning af 133 skepp. 10 lisp. tackjern.

Den i 1620 års räkenskap förekommande tiondelängden är märklig därför, att densamma, som omfattar tiden från 1 Februari till 30 Juni samma år, är den sista för lång tid framåt, samt endast upptager tiondejern af Sven Larsson 5 fat och af Lars Olsson 2 fat 3 lisp., motsvarande en tackjernstillverkning af 71½ skeppund. Anledningen hvarför dylika

tiondelängder nu för en tid upphörde, torde närmast vara att söka däri, att bergsmännen i Nora och Lindes bergslag »genom sina utskickade» hos konungen anhållit att blifva förskonade från tiondejernet och att i stället få utgöra ett visst belopp af hvardera bergslagen. Denna framställning bifölls genom ett k. bref, dat. Stockholm 31 December 1620[1], hvarigenom föreskrefs att Nora bergslag skulle utgöra 68 läster och Lindes bergslag 32 läster osmundsjern; dock skulle hvart år göras »en ny stadga» med dem om samma summa, så att efter som hvardera bergslagen årligen blefve förbättrad med hyttor och hemman, borde summan på jernet förökas. Kort härefter öfverläts genom kontrakt af 19 Juni 1621 alla kronans räntor och inkomster af Nora ooh Lindes bergslager på arrende till enskilda personer, en åtgärd, som visserligen kunde vara fördelaktig för kronan, men som för de skattdragande ganska snart visade sig medföra afsevärda olägenheter.

Förenämnda 1620 års bref om tiondejernet hade knappast hunnit blifva tillämpadt innan försök gjordes att höja de bestämda beloppen, särskildt för Lindes bergslag. Till närmare belysning häraf må det tillåtas att här jemväl meddela följande utdrag ur Noraskogs äldsta domböcker, angående detta ämne:

Den 28 Oktober anno 1621 vardt Noraskoga nämd (nämligen:

Lasse Torkelsson i Skedemoboda, domare.	Oluf Ingevalsson i Huseby.
Erik Eriksson i Lindesby.	Anders Andersson på Grängshyttan.
Tidika Ersson i Öskevik.	Tyris Nilsson på Vassland.
Gottskalk Larsson på Bergsmansboren.	Niis Persson i Skoftetorp.
Jöns Engelbrektsson på Elfhyttan.	Oluf Persson på Skoftehyttan.
Bengt Olufsson på Grijckesåsar.	Gottskalk Ersson på Gamlehyttan.)

samt med några utaf Lindesberg, både edsvurne och gemene, sammankallade till Noraskoga utaf ädle och välb. Karl Bonde, kammarråd och ståthållare utöfver Vestmanland och Dalarne. Närvarande Kongl. Maj:ts trogne befallningsmän, ärlige och förståndige Kristofer Andersson och Anders Bengtsson.

Utaf Lindesbergs nämd voro desse efterskrefne:

Oluf Månsson i Löda, domare.	Erik Eriksson på Korberget.
Peder Nilsson på Fanthyttan.	Oluf Larsson i Löda.
Anders Ersson på Gulsmedshyttan.	Peder Hansson på Snuggan.
Diderik på Ramshyttone.	Henrik Hansson i Yxe.

Tillfrågade ståthållaren dem ifrån Lindesberg, om de vilja taga några läster jern ifrån dem som boendes äro här vid Nora, efter de här vid Nora äro efter högsta tiondelängden skattlagde, och förmå icke att utgöra årligen 68 läster osmundsjern. Och de som boendes äro vid Linde äro icke högre skattlagde än som till 32 läster, och där är uti Lindes socken så gode bergsmanshemman som här vid Nora, och mantalet något när lika mycket, och hans kongl. m:t vill årligen hafva 100 läster jern utaf både Nora och Linde. Där till de ifrån Linde svarade och sade, att de hålla sig vid konungens bref, och taga sig ingen mera skatt uppå, utan så är, att konungen med de goda herrar kammarråd lägga dem mera uppå. (Blef sagdt att) en man ifrån

[1] Detta bref finnes tryckt efter originalet i anteckningar *Om Noraskog* I: 211, 212.

Linde och en ifrån Nora (skola resa) till Stockholm, och låta lägga emellom båda (bergen) efter gamla skatteboken[1].

Resultatet af förhandlingarna blef emellertid att Lindes bergslag redan följande året fick sin andel *ökad* till 34 läster. Men likasom alla andra skatter hade äfven tiondejernet förmåga att ytterligare växa, hvarom besked kan vinnas på annat håll[2].

4. Jordbruk och kreatursstock; byns hemmantal enligt 1624 års jordebok och mantalslängd.

Efter denna redogörelse öfver *bergsbrukets* dåvarande ståndpunkt inom Ringshyttelaget, torde icke böra saknas upplysning angående de förhållanden, som under samma tidrymd voro bestämmande för *jordbruket* därstädes. I en 29 Juni 1582 aflåten böneskrift till konung Johan III hade »menige man vid Noraskoga berg» anhållit om »någon hjelp till vår kyrkobyggnings behof, hvilken nu vill till fall stappla och stunda, och vi fattige män där till nästan för svage äre samma kyrka med vår bekostnad uppfärda och uppå fötter låta komma», med mindre K. M:t ville bidraga till ändamålet, »om hvilket vi fattige män alle ganska underdåneligen och ödmjukeligen bedje». I sitt omedelbart härpå 18 Juli utfärdade, något sträfva svar, förklarade konungen att, med anledning däraf att bergsmännen *icke utgjorde spanmålstionde*, såsom på andra orter, däraf kronan hade någon inkomst, »utan allenast deras årliga skattejern», hvarför de själfva borde »hålla sin kyrka vid makt», han likväl, och på det de måtte »förnimma vår nådiga benägenhet», gifvit fogden Karl Eriksson befallning, att »låta dem bekomma till samma deras kyrkas förbyggning 10 daler» af saköresmedlen. Två år senare, 4 Februari 1584, kvitterade ock kyrkoherden Sveno Benedicti 2 skeppund stångjern för »den hjelp, som Noreskogs män fingo af K. M:t af gunst och nåde till sin kyrkobyggning»[3].

Att spanmålstionde vid den tiden icke utgjordes inom Noraskogs församling bekräftas ytterligare däraf, att i 1586 års fogdehandling[4] finnes en anteckning därom, att »*Noraskoga boor göre ingen Tionde, ey heller off ålder giort haffue, effter the haffue inthet åkerbruuk*». Detta förhållande fortfor dock icke synnerligen länge. Tjugo år senare befalde nämligen konung Karl IX, som icke försummade att skaffa sig och kronan nya inkomster, bergsföreståndaren Tideman Persson i skrifvelse dat. Örebro 14 Mars 1606, att ransaka och uppskrifva »huru många bergsmän, som åker brukade». Dessa skulle han tillsäga »att de både efter andlig och verdslig lag göra tionde af den säd Gud dem gifver, såsom det vid andra bergsbruk och i andra landsändar skedde, alldenstund de äro under en öfverhet och en lag allesammans». Från denna tid upprättades ock längder öfver kronotionden jemväl inom Nora och Lindes bergslager, underskrifna och beseglade af vederbörande kyrkoherdar.

---

[1] De inom ( ) upptagna orden äro gissningsvis insatta, då originalet varit utsatt för — råttor.

[2] Jfr »*Vederlaget för tackjernstionden*» sid. 14, 62 m. fl.

[3] Jfr *Om Noraskog* II: 834. III: 312.

[4] Vestmanlands handl. 1586, n:r 7, i Kammararkivet.

De obetydliga spanmålsbelopp, som erlades i kronotionde under den första tiden, föranledde särskilda åtgärder och undersökningar för att närmare kontrollera riktigheten af den redovisade uppbörden. Sålunda stadgades, enligt Noraskogs dombok för 31 Augusti 1619, »att de, som stå tillbaka med gammal sädestionde, skola införa (densamma) uti kyrkoherberget innan helgonemessan; den därförinnan icke framförer skall gifva två för en och böta 3 mark för hvart år han står tillbaka med». Vederbörande ville icke tro att åkerbruket inom bergslagen var så klent, som den levererade uppbörden angaf. Kyrkoherdarne, som sjelfva voro intresserade af denna inkomst, affordrades förklaringar däröfver. Kyrkoherden Magnus Hieronimi (»hr Måns i Nora») yttrade härom i en skrifvelse, dat. Noraskog 29 Januari 1628, att bergsmännen »icke kunna komma till att hålla sådan ordning med deras tionde som det sker på landsbygden; ty det är *minsta delen* af bergsmännerna som *så på åker*, och eljest binda de små band, somliga *hässja upp säden i skogen;* kunna ock icke komma säden hem till byn om hösten; därföre är dem intet godt att ingöra deras tionde till thomasmess' efter lagen, utan de bepligta sig vilja göra sin tionde så, att de kunna tryggeligen hålla med sin ed att det skall vara rätt» o. s. v. Åkerbruket var således ännu en ren obetydlighet; bergsmännen skördade mesta delen af sin jemförelsevis ringa säd på svedjeland »i skogen».

För att nu återkomma till Ringshyttan, så kan inhemtas af bevarade kronotiondelängder, att af 1606 års skörd hade endast »Unge Lasse», sannolikt Lasse Olsson, härstädes utgjort i tionde $^1/_2$ spän $2^1/_2$ kanna råg. De öfriga intet. Af 1610 års skörd utgjorde Lasse Olsson $1^1/_2$ fjerding korn och Erik Larsson 3 fjerd. hafre. Af 1612 års skörd utgjorde endast den sistnämnde $^1/_2$ fjerd. råg(?). Af 1613 års skörd endast Sven Larsson 2 fjerd. råg. Af 1614 års skörd endast Lars Olofsson 1 fjerd. råg. Af 1619 års skörd utgjorde Lars Olofsson 3 fjerd. råg samt Sven Larsson 8 kannor råg och 8 k:or korn. De anförda tiondebeloppen vittna om den yttersta låga ståndpunkt, på hvilken »åkerbruket» vid Ringshyttan befann sig på den tiden.

Det gifves dock en annan måttstock för bedömandet af denna tids landtbruk. Af ett »register på Noraskoga socken till den penningeskatten, som gemene man skola utgöra af sin *boskap* till kronones behof anno 1620», hvilket register inlevererades i räkningekammaren den 18 Augusti samma år, kan inhemtas underrättelse om det antal *hästar* och *nötboskap*, som då fanns vid Ringshyttan, och de skattebelopp som härför utgjordes.

Sven Larsson för 3 hästar, 8 kor, 2 kvigor, 1 stut, 1 svin och $1^1/_2$ fjerd. utsäde skattade $8^1/_2$ mark.

Lasse Olofsson 2 hästar, 8 kor, 1 tjur = 6 mark 6 öre.

Jöns Eriksson 2 hästar, 6 kor, 1 svin och 1 fjerd. utsäde = 5 mark 1 öre 1 fyrk.

Lasse Larsson 1 häst, 5 kor, 3 gamla och 4 ungfår = 1 daler 1 fyrk.

Bengt Jonsson 1 häst, 2 kor, 1 risbit och 6 getter = $23^1/_2$ öre.

Tre år senare 1623 stälde sig förhållandet sålunda:

Sven Larsson för 3 hästar, 9 kor, 2 stutar, 2 får, utsäde $1^1/_2$ tunna = 9 mark.

Lasse Olsson 2 hästar, 7 kor, 1 tjur, 1 svin, utsäde 1 fjerd. = 6 mark $2^3/_4$ öre.

Jöns Ersson 2 hästar, 5 kor, 2 kvigor, 2 svin, utsäde 2 1/2 fjerd. = 5 mark 2 5/8 öre.
Lasse Larsson 1 häst, 5 kor, 2 får = 3 mark 5 öre.
Bengt Jonsson 1 häst, 2 kor, 9 getter, 1 bock = 2 mark 7 3/4 öre.

År 1626 utgjordes denna skatt på följande sätt:

Sven Larsson för 2 hästar, 10 kor, 1 kviga, 1 tjur, 1 ungnöt, 4 getter, utsäde 1/2 fjerd. = 4 daler 14 1/4 öre.
Lars Olsson 2 hästar, 5 kor, 1 kviga, 1 svin = 2 daler 14 öre.
Jöns Eriksson 6 kor, 1 kviga, 2 svin = 1 daler 24 öre.
Lars Larsson 1 häst, 4 kor, 1 stut, 9 getter, 2 risbitar, 1 svin = 2 daler 9 1/2 öre.
Anders Persson 1 häst, 1 ko = 24 öre.

Byns kreatursbesättning var således skäligen stor vid jemförelse med utsädesmängden, hvilken senare åter vexlade ganska betydligt, antagligen beroende på storleken af de *svedjeland*, som hvarje år kunde beredas. Från afröjda slotter- och ängsmarker erhölls sannolikt nödigt foder till kreaturens framfödande. Därvid tillämpades möjligen enahanda svältsystem, som ännu i våra dagar vid många bergsmanshem gör sig gällande. Jemför man 1620-talets tackjernstillverkning, landtbruk och boskapsskötsel med nutida förhållanden, måste man erkänna att våra förfäder i fråga om lifvets nödtorft och bekvämligheter nöjde sig med ofantligt mycket mindre än nutidens bergsmän, hvars klagan öfver »dåliga tider» vanligen upprepas det ena året efter det andra, äfven om konjunkturerna äro de mest gynnsamma. Detta åter beror helt enkelt därpå, att man så lätt glömmer att — »rätta munnen efter matsäcken».

Den ofvan omförmälda boskapsskatten beviljades vid 1620 års riksdag till betalning af rikets gäld och försvarsverkets uppehållande. I allmänhet utgick skatten sålunda, att för en häst och en oxe erlades 1 mark eller 8 öre, för föl, sto, stut och ko 4 öre, för kviga 2 öre, för gammalt får eller get, »risbit» (årsgammal bock eller gumse) och gammalt svin 1 öre, för ungt får, get eller svin 1/2 öre, samt för hvarje tunna eller tunnlands utsäde 2 öre. »Boskapspenningarne» beviljades ånyo 1622, förhöjdes 1624 och 1627 till dubbla beloppet för kreatur, men för utsädet första gången dubbelt och andra gången tredubbelt, hvarefter 1634 så väl boskapspenningar som åkerskatten återstäldes till dess ursprungliga belopp. Genom 1642 års riksdagsbeslut förvandlades denna skatt till en penningeränta att utgå med 2 daler silfvermynt på mantalet. Boskapspenningar utgingo ända till 1869 med samma belopp som förr, eller 1 rdr riksmynt pr helt hemman, men inräknades sistnämnda år i hemmanets grundskatt, som dock efter vid 1892 års urtima riksdag beslutad afskrifning kommer att helt och hållet upphöra 1904.

Vid samma tid boskapspenningarna sålunda infördes, blef *hemmantalet* inom våra bygder äfven närmare regleradt och bestämdt genom upprättande 1624 af ny jordebok för Nora och Lindes bergslager[1]. Denna jordebok eller hemmanslängd är, i fråga om Nora bergslag, försedd med följande intyg:

»Forschrefne åhrlige Mantalss Lägn bekienne wij oss samptlige nämpd ell:r Rådmän vthi Noreskoga Bergslag, hafua rätrådelig:n och granneligːn

[1] Huruledes denna jordebok tillkom, omtalas i ett domboksprotokoll 31 Aug. 1630, som finnes meddeladt i *Noraskogs arkiv* III: 81, 82.

Ransakatt och schrifua Låthit, som wij det in för Wår nådige öfuerhet och huar Erlig man Tryggelig:n answare wele, huilken och vthi wår Tingzstugu för menige man opläsen och samptyckt åhr; till wisse vnder wårt Bergzsignäte den 4 Februarij 1625.» (Sigill.)

Af den främst i längden införda s. k. undervisningen öfver den »årliga räntan af Noraskoga och Lindes bergslag 1624» får man veta, »att bergsmännen uti förbemälte bergslager äro förskonte med deras gamla skatt, som är 84 skeppund 16 l:℔ stångjern och 29 läster 1 hundradt osmundsjern», men utgöra i stället årligen i en summa 102 läster tiondeosmundsjern, deraf Nora 68 läster och Linde 34 läster. Härjemte skulle »hvar hel bergsman», d. v. s. hvarje helt hemman, utgöra 9 l:℔ drängejern (för att slippa hålla dräng vid kronans bruk Gyttorp eller Guldsmedshyttan), 2 lass malmkörsel, 10 dagsverken, 6 skjutsfärder (eller resor med jern till Arboga eller Örebro), 1 långstock, 2 l:℔ näfver och 3 marker bast[1]. »Än utgör hvar hel bergsman emot *gärden* uppå landsbygden: kol 16 foror», motsvarande just den landtågsgärd, som i våra dagar vållat så mycket obehag och skriftvexling mellan ett statens embetsverk (Kammarkollegium) och bergslagens ombud, men den sistnämnde slutligen afgick med seger[2]. Genom det öfverlåtande på arrendatorer af kronans ifrågavarande rättigheter, som här ofvan blifvit omnämndt, blef utgörandet visserligen icke lindradt, och ännu finnas i behåll handlingar därom, huru illa bergsmännen i regeln behandlades af kronans ifrågavarande »förpaktare». Denna fråga må en annan gång närmare behandlas; men för dem, som vanligen tro, att i forna dagar var allting väl beställdt med kronoutskylder och dylikt, har denna erinran med skäl ansetts böra framställas.

I förenämnda 1624 års »mantalslängd» upptagas hemmanen vid *Ringshyttan* sålunda: Sven Larsson 1, Lars Olsson 1, Jöns Eriksson 1, Lars Larsson 1/2, Bengt Jonsson 1/2. Summa 4 hemman.

I angränsande byar, hvilka sedermera under tidernas lopp förenats med Ringshytte hyttelag, uppräknas följande hemmansägare:

Holmshyttan:

Olof Göransson	1	
Tideman Eriksson	1	
Hustru Marit	1	3

Fogdhyttan:

Jon Månsson	1	
Anders Jonsson	1/2	
Olof Jonsson	1/2	
Erik Hansson	1	
Anders Bagge	1/2	
Hans Larsson	1/2	4

Bastnäs:

Mats Hansson	1/4	

Åshyttan:

Lars Persson	1	
Per Månsson	1	
Anders Olsson	1	
Lars Larsson	1	
Per Larsson	1	5

Siktarebo:

Gudmund Klemetsson	1/2	

Skoftehyttan:

Olof Persson	1	
Per Olsson	1	
Erik Jonsson	1	3

Skoftetorp:

Nils Persson	1	
Hans Torkelsson	1	2

[1] Denna skyldighet att utgöra *bast* (till linor och dylikt vid grufdriften) har antagligen föranledt det nästan fullständiga utrotandet af trädslaget *lind* inom dessa bygder, hvilket förhållande såsom ett sorgligt faktum måste tillskrifvas forna tiders förvända hushållning.

[2] Jfr *Noraskogs arkiv* II: 170—178.

Ringshyttan 1901.

Ljustr. Gen. Stab. Lit. Anst. Stockh.

Såsom »lagmanshemman» uppräknas Erik i *Bälsjöbodar* 1/2 och Enkan ibidem 1/2. Det andra hemmanet härstädes, som dock är antecknadt såväl i 1609 års jordebok som äfven dessförinnan, återfinnes sedermera först i 1661 års jordebok.

I sammanhang härmed må ock antecknas, att enligt en »undervisning på bergsbruket med alla dess tillhörande omständigheter, i bergslagen och på åtskilliga orter, sammandragen af ståthållaren *Karl Bonde*, efter K. M:ts nådiga befallning, i Januari anno 1625»[1], upptagande tackjernstillverkningen föregående år (1624), hade 6 bergsmän i *Ringshyttan* under en blåsningstid af 34 dygn tillverkat 170 skeppund. Vid *Holmshyttan* hade 3 bergsmän under 25 dygn åstadkommit 150 skepp., vid *Skofthyttan* 4 bergsmän under 26 dygn tillverkat 130 skepp., och vid *Åshyttan* 9 bergsmän under 56 dygn likaledes 280 skepp. tackjern. Samtliga dessa bergsmän voro därjemte *osmundssmeder*. Vid *Bälsjöbodar* och *Fogdhyttan* hade blåsningarna under samma år varit instälda, hvilket ock föranledt, att hvarken bergsmän eller osmundssmeder uppräknas vid dessa båda hyttor. Möjligen kan man antaga, att Fogdhytte bergsmän samtidigt afverkat sitt bruksrede vid den närbelägna Åshyttan, hvarigenom de jemförelsevis höga siffrorna för denna masugn vinna sin naturliga förklaring. *Dygnstillverkningen* utgjorde vid Holmshyttan ej mindre än 6 skeppund, ett för denna tid ganska högt belopp, men vid de öfriga hyttorna endast 5 skeppund.

5. Byar och hemman, hvilka sedermera förenats med Ringshytte hyttelag.

Ehuru denna förening, såsom redan blifvit antydt, ägde rum efter hand först under nästföljande århundraden, torde dock angående dessa byar och hemman redan nu böra meddelas några anteckningar om deras tillkomst och äldre förhållanden m. m.

Holmshyttan, som väl får antagas hafva tillkommit kort efter eller ungefär samtidigt med Ringshyttan, har uppkallats af en nedanför belägen mindre sjö, hvars namn vanligen skrifves *Holmsjön*, ehuru den nästan saknar holmar, med undantag af en enda, men i dagligt tal får heta *Holsjön*, hvilket åter torde komma sig däraf, att den omslutes af höga kullar, så att sjön nära nog kan betraktas som ett *hål*.[2] Hyttan upptages i 1539 års jordebok med ett skattebelopp af 600 osmund, som 1540 förvandlas till 2 skeppund tackjern, lika fördeladt mellan 3:ne bergsmän: Erik Larsson, Efreka Hansson och Måns Nilsson. I 1550 års jordebok säges hyttan vara delad i 6 delar och skattejernet ökadt med 30 osmund. Af dessa 6 delar voro endast 2 tillhöriga bergsmän, som bodde vid hyttan, nämligen Lasse Geriksson och Jöns Matsson; 2 delar innehades af en bergsman Efreka Larsson i Tolsböle och 2 delar af 2:ne bergsmän i Kåfalla, Björn Nilsson och Peder Klemetsson. Skattejernet 630 osmund, med åt-

1 Jfr *Om Noraskog* II: 344 o. följ.

2 I fornnordiskan förekommer ordet *hol, holl* med betydelse af kulle. (Jfr *Rydqvist*, svenska språkets lagar; *Styffe*, Skandinavien under unionstiden.) I 1500-talets jordeböcker skrifves ganska ofta *Holshyttan*.

följande »hjelpekol» 42 tunnor, utgick sedermera oförändradt till 1608. — I 1571 års riksbouppteckning uppräknas vid Holmshyttan följande skattskyldige: Gottskalk Larsson (knekt) för 3 pund 6 ℔ koppar, 1 häst, 4 kor och 3 ungnöt, med ett skattebelopp af 9 mark 4⁴/₅ pgr; Gottskalk Persson för 2 pund 14 ℔ koppar, 1 häst, 6 kor och 3 ungnöt med skatt 12 mark 3 öre, samt »Enkan» för 2 kor och 2 ungnöt ett skattebelopp af 2 mark 4 öre. — I 1597 års hjelpeskattslängd uppföras vid »Hålshyttan» 3 bergsmän, Lasse Gottskalksson, Anders Eriksson och Erik Larsson med hvardera 8 mark samt för hyttan 6 mark. — I 1606 års mantalslängd upptagas jemväl 3 bergsmän: Lars Gottskalksson, Gottskalk Eriksson och Tideman Eriksson. I 1608 års tiondelängd uppräknas Lars Gottskalksson, Tideman Ersson och Olof Göransson med en tillverkning för hvardera af 35 skepp. tackjern, och slutligen redovisas i 1609 års tiondelängd vid Holmshyttan en blåsning under 13 dygn af sistnämda 3 bergsmän med ett sammanräknadt tillverkningsbelopp af 67 skepp. 5 lisp. tackjern.

Bälsjöbodar torde kunna räknas bland ortens äldsta byar. På sätt namnet antyder har på denna plats ursprungligen funnits *fäbodar*, måhända äfven *fiskebodar*, begagnade vid de tider då fiske pågått i den närliggande *Bälsjön*. Detta namn, som i folkspråket vanligen uttalas *Bäsjön*[1], har i långliga tider förvrängts till *Belg*- eller *Bälgsjön*, hvilket ock haft till följd att byns namn äfvenledes ändrats till Belg- eller Bälgsjöbodar. Visserligen är det en sanning, att, på den tid då hyttor funnos både vid Ringshyttan och Bleksberg, likasom vid Åshyttan och Gyttorp, hvilka alla erhöllo sitt vatten från denna sjö, rätt många hytte*bälgar* därigenom sattes i gång, men att denna omständighet skulle hafva gifvit sjön sitt namn torde vara föga troligt, isynnerhet om man besinnar, att sjön dock måste vara mycket äldre än både — hyttebälgar och kanske äfven andra slags bälgar. Snarare är det sannolikt att, likasom Holsjön erhållit sitt namn efter de omgifvande kullarna, Bälsjön, som nästan öfverallt har mindre höga men ganska branta, mer eller mindre steniga och småbergiga stränder, af denna naturbeskaffenhet erhållit sitt namn. Den nuvarande byn är belägen på en höjdplatå, sluttande åt alla sidor, dock skarpast mot sjön. Likasom det om kyrkan *Bäl* på Gotland, som uppgifves vara bygd år 1169, säges, att hon »är belägen på landthöjden mellan Slite och Visby, 120 pariserfot öfver hafvet», kan det ock sägas om förenämnda by, att han blifvit bygd på en likartad landthöjd eller *bäl*, hvilken sannolikt gifvit sitt namn åt både sjö och byn. *Bäl* utgör ock grundordet i åtskilliga sockennamn: Bälinge i Bälings härad af Upsala län, Bälinge i Röne härad af Södermanlands län, och Bälinge i Kullings härad af Elfsborgs län, för att nu icke erinra om åtskilliga andra by- eller ortnamn, såsom Bälaryd, Bälby, Bälhult, Băling, Bälnäs, Bälse, Bälshult, Bälsta m. fl.

Bälsjöns af naturen djupaste aflopp går genom Bleksbergs område till sjöarne Saxen och Vikern. På näset mellan dessa båda sjöar hafva »*Nors byar*» fordom varit belägna, äfvensom Noraskogsbygdens äldsta *kyrka*, eller den kyrka, som funnits *innan* sockenkyrkan bygdes på sin nuvarande plats i Nora stad. Den i orten gängse sägnen angående en förgången

[1] Namnet *Bä*sjön torde ha sitt berättigande lika väl som *Bo*sjön, *By*sjön, *Få*sjön, *Mo*sjön o. s. v. Till och med Norasjön får i dagligt tal, d. v. s. i folkspråket, lika ofta heta *No*sjön som *Nor*sjön, således utan hörbart *r*.

kyrka vid Nor vinner ganska god bekräftelse genom en i 1550 års jordebok förekommande anteckning därom, att under Nors hytta blifvit lagd »en *ödesbolstad*, benämd *Norsby*, och hafver *tillförene legat under kyrkone*». Härifrån, måhända också från den fordom vid sjön Saxens norra strand belägna *Bleksböls* by[1] samt från den vid sjön Vikerns sydvestra strand belägna byn *Gamla Viker*, torde de ursprungliga och äldsta innehafvare af fäbodar och fiskebodar vid Bälsjön förskrifva sig. Någon ättling af dessa har sedermera blifvit den förste nybyggaren vid Bälsjöbodar, sannolikt mycket långt förut innan bergshandteringen vid 1300-talets början i väsentlig mån begynte bidraga till bygdens befolkande och utveckling. Man torde med säkerhet kunna antaga, att Bälsjöbodar såsom bebodd plats är minst lika gammal som kristendomens införande i denna bygd, hvilket näppeligen kan räknas tidigare än från början af 1200-talet.

Den äldsta skriftliga anteckning om byn har anträffats i 1545 års kronoräkenskap för Noraskog och Lindesberg, där man i ett register öfver »spanmålsförbytningen» kan finna namnet Nils Matsson i »*Bersebodar*». Finge man antaga att denna skrifart i fråga om byns benämning vore den riktiga, skulle däraf följa, att, då *Berse* vore ett fornnordiskt mansnamn, som egentligen betyder björnunge och bildligt lärer motsvara en modig och tapper ung man, den förste nybyggaren hetat Berse och byn efter honom sedermera uppkallats. En dylik gissning — något annat lär det knappast blifva — bör åtminstone hafva samma berättigande som den förut anförda angående bälgarna och väga ungefär lika mycket. Skrifarten Bersebodar har dock den förtjänsten framför Belg- eller Bälgsjöbodar, att den är ojemförligt mycket *äldre*.

Sedermera återfinnes ifrågavarande bynamn i 1555 års jordebok, där det skrifves *Bælsjöbodar*, med bifogad underrättelse att detsamma varit en af de lagmansgårdar, »som tillförene underlegat lagmannen uti Nerike», nämligen riksmarsken Lars Siggesson Sparre, som innehade detta lagmansdöme tillika med ståthållareskapet på Örebro slott från 1525 till sin död 1554. Bælsjöbodar upptages i nyssnämnda jordebok med en årlig ränta af ½ hundr. osmund, men redan 1556 försvinner så väl denna som öfriga lagmansgårdar med sina räntor ur kronans jordeböcker och räkenskaper, förmodligen af den anledning, att efterträdaren i lagmansembetet erhållit rätt att uppbära med tjensten af ålder förenade inkomster.

I 1571 års riksbouppteckning återfinnes icke Bälsjöbodar med någon härstädes boende, skattskyldig åbo; men i 1597 års hjelpeskattslängd upptages — sist ibland bergsmännen — vid »Bälseboda» en åbo Nils Larsson, med enahanda skattebelopp som för öfriga helgårdar eller 8 mark. För hyttan härstädes uppföres dock icke något skattebelopp, såsom för öfriga hyttor.

Angående tillkomsten af hyttan vid Bälsjöbodar, stundom kallad *Bohyttan*, har bland »suppliker och dokumenter till Bergskollegium» åter-

---

[1] *Bleksberg*, som är en i slutet af 1600-talet åstadkommen förvrängning af det ursprungliga Bleks-, Blix- eller Blex*böle*, kan möjligen härledas af orden *blek* = klen, svag, och *böle* = bostäder, och således utmärka klena eller sämre »bostäder». Dessa voro sannolikt ursprungligen belägna i närheten af sjön Saxen, söder och vester om nuvarande landsvägen, men flyttades sedermera i närheten af hyttan, så snart bergshandtering härstädes tog sin början, sannolikt under senare hälften af 1300-talet.

funnits följande kopia af ett lagmansbref, dat. 19 December 1593, hvilken kopia aflemnats till den s. k. Hammarkommissionen, som hölls i Nora stad i September 1687, af denna lydelse:

»Bekännes Jagh Erich Abrahamsson Leyonhufwudh, till Ekebergh och Lagmansholm, Frijherre, Sweriges Rijkes Rådh, Lagman uthöfwer Öster Närijke, medh Bergzlagerna, Askersundh och Glanshammars Härader, Giöre witterligit, att thesse Brefwijsare Peder Pedersson och Nils Larsson, hafwa warit här hoos migh, och begärat en Lagmans Jordh, benemdh Belgsiöboda, liggiandes widh Nohraskouga, sampt medh en Hytta, som uthaf Gabrils Michel blef bygdh, doch oppå Cronones ägor, för någre åhr sedan; Hwarföre hafwer iagh på min Stoormächtige Herres, och nu Regerande Konungz, Konungh Carls wegnar, effterlåtit förbem:te Brefwijsare, samma Lagmans Jordh och Hytta, till att nyttia och bruka, så länge dhe förmå att giöra Cronan och Lagmannen Rätt och Skiähl der af, och skohle dhe åhrligen uthgiöra Cronan halffannat Faat Jern, af samma Hytteström, deslijkest Laghmannen Ett Faat, för samma Laghmans Jordh, effter som dhe uthlofwat hafwa. Hwarföre förbiuder iagh, på min N: Konungz och Herres wegnar, alle både j högre och nedrige ständer, att dhe föreskrefne Brefwijsare icke giöre något Mehn, eller tillfoga dhem något hinder, eller orätt, widh Kongl. M:tz högste Onåde, hämbdh och wredee, och medh dheras 40 m℔ efter Lagen, dedt hwar och en weth sigh effterrätta. Thes till wisso, att så i sanningh är, trycker iagh mitt Signet här nedan under, som skrifwit är på Ekebergh den 19 Decembris a:o 93.

Erich Abrahamsson
medh egen handh

Vidi *Johan A. Moberg.*»

Ehuru brefvet föreskrifver att för den nya hyttan, hvilken antagligen tillkommit under 1580-talet, skulle till kronan utgöras i årlig skatt 1½ fat (osmunds)jern, så har någon redovisning för detta skattejern icke blifvit anträffad i kronoräkenskaperna för de följande åren. Hvem som tog hand om detta jern, lagmannen, kronans fogde eller hyttans innehafvare, framgår icke af dessa handlingar.[1] Däremot uppräknas i 1606 års mantalslängd såsom boende vid Bälsjöbodar, dels förutnämnde Nils Larsson och dels Olof Göransson, möjligen densamme, som i 1608 och 1609 årens tiondelängder återfinnes vid Holmshyttan. Det ringa skogsutrymmet vid Bälsjöbodar torde stundom ha föranledt något slags sambruk mellan bergsmännen i de båda närbelägna byarna. Af 1609 års tiondelängd kan emellertid inhemtas, att Nils Larsson i Bohytte masugn under 14½ dygn tillverkat 93½ skepp. tackjern. Hans tillverkning nästföregående år uppgick till 86 skepp. Om honom må för öfrigt tilläggas att han i 1606 års nyssberörda mantalslängd upptages som enkling och öfver 60 år gammal. Han uppräknas bland nämndemännen i de för Noraskogs härad ännu bevarade domböckerna för åren 1611—1620.

På sätt förut är angifvet uppräknades ännu i 1609 års jordebok 2 hemman i Bälsjöbodar såsom lagmanshemman, nämligen Nils Larsson för 1, enkan hustru Marit ½ och »Göran ibm» för ½ hemman, men i 1625 års hemmanslängd blott det ena hemmanet. Detta förhållande fortfor ända till dess man först i 1661 års jordebok återfinner äfven det andra. Båda hemmanen upptagas härefter i egenskap af lagmanshemman, tills de

[1] Jfr noten å sid. 30.

20 år senare finnas antecknade såsom vanliga bergsmanshemman, med enahanda utskylder som dessa[1]. Anledningen till ifrågavarande förhållande torde böra tillskrifvas den omständigheten, att lagmannen varit berättigad till hemmanens afrad eller afkastning intill dess denne på annat sätt erhöll sin aflöning, hvarefter kronan återtog sina gamla och ursprungliga rättigheter.

Åshyttan. »Denna masugn», berättar *Bergensköld* i sin beskrifning öfver Nora bergslag vid 1784 års slut, »förmenas för 235 år sedan blifvit första gången anlagd.»[2] Om denna förmodan vore riktig, skulle hyttan hafva tillkommit 1549, men »*Åszahytta*» fanns dock redan 10 år tidigare eller 1539 med ett årligt skattebelopp af 8 hundr. osmundsjern, som följande året omsattes till 3 skepp. 4 lisp. tackjern. Hyttan torde dock vara åtskilligt äldre och möjligen tillkommen i 1500-talets början, samtidigt med upptäckten af Åsbobergs jernmalmsfyndighet[3]. Att densamma ursprungligen blifvit bygd af åbor i »*Åszaby*», motsvarande södra Ås, och »*Norreåssz*» lärer icke kunna betviflas.

»Åsabyn» däremot med sitt fördelaktiga läge på en mot söder långsluttande ås, utmed vestra stranden af Åsbosjön och begränsad i söder af den från sjön Vikern rinnande Gyttorpsån, med ganska vidsträckt naturlig ängsmark, måste hafva erbjudit ett synnerligen gynnsamt läge för de första nybyggarne härstädes. Man kan således med skäl antaga att denna by är en af de äldsta inom Noraskogs-bygden, sannolikt förskrifvande sig från hednatiden och under alla förhållanden vida äldre än bergshandteringen. I 1550 års ypperliga jordebok upptages ock både södra och norra Ås — hvilket senare torde vara en utflyttning från det förra — såsom varande »*bondejord*», med en årlig ränta eller skatt för södra byn af 8 och för den norra af 4 hundr. osmundsjern. Då af samma jordebok kan inhemtas, att ett öresland jord drog en skatt af 1 hundr. (= 120 osmund), motsvarar den nämnda skatten sålunda (8 + 4) 12 öresland, d. v. s. en *åker*areal, tillräcklig för minst 12 tunnors utsäde, hvilket vid denna tid måste anses som ytterst ovanligt och tillika det bästa vittnesbörd om den här jemförelsevis framskridna, urgamla odlingen.

Sammanräknade skattebeloppet för »Åsabyn» och Åshyttan utgjorde sålunda 20 hundr. eller 4 *fat* osmundsjern, som 1540 motsvarades af 8 skepp. tackjern. Denna skatt utgick sedermera till 1608 utan annan förändring än att densamma för Norra Ås 1553, utan uppgifven anledning, nedsattes med 30 osmund (från 480 till 450). Med hänvisning i öfrigt angående de olika andelarna såväl i byn som hyttan, som på annat ställe finnas meddelade[4], må det vara tillräckligt att här i följande tabell redogöra för desamma i öfverensstämmelse med förut nämnda 1550 års jordebok:

[1] Jfr »Om *vederlaget för tackjernstionden*» sidd. 80, 103.

[2] Jfr *Om Noraskog* I: 156.

[3] I sammanhang härmed må meddelas en gammal tradition om Åsberget. När en grufpiga, som var född 1767, i slutet af samma århundrade deltog i arbetet på upprensningen af den s. k. Stalpgrufvan härstädes, vid hvars igenrasande flera personer omkommit, skola arbetarne ha påträffat *en större sten med inhugget årtal 1520.* — Äfven om denna berättelse förefaller tvifvelaktig, torde dock traditionen hafva någon grund för sig. Jfr *Om Noraskog* II: 331.

[4] *Om Noraskog* II: 200, 201, 246.

		Öresland.	Bondeskatt.	Hytteskatt.	Andel i Åshyttan.
Södra Ås:	Peder Andersson	$3^1/_2$	420 osm.	120 osm.	1 del.
»	Peder Månsson	$2^1/_2$	300 »	120 »	1 »
»	Peder Nilsson...	1	120 »	120 »	1 »
»	Joen Nilsson ...	1	120 »	60 »	$^1/_2$ »
Norra Ås:	Olof Nilsson......	$2^1/_2$	300 »	120 »	1 «
»	Nils Björnsson	$1^1/_2$	180 »	— »	— »
Siktareboda:	Joen Svensson...	—	— »	120 »	1 »
Skoftehyttan:	Önder Månsson	—	— »	120 »	1 »
»	Sven Svensson...	—	— »	180 »	$1^1/_2$ »
		12 öresl.	1,440 osm.	960 osm.	8 delar.

I 1571 års förut anförda bouppteckning uppräknas följande skattskyldiga personer vid *Ås:* Anders Varg, som för 24 lod silfver, 12 pund koppar, 2 hästar, 10 kor, 3 ungnöt, 11 getter och 1 svin skattade 35 mark 1 öre. Måns Persson, som för $2^1/_4$ pund koppar, 1 häst, 2 kor, 1 ungnöt och 1 svin skattade 4 mark $3^1/_2$ öre. Hustru Elin, som för en pund koppar, 2 kor och 5 getter skattade 3 mark 3 öre. En »husqvinna» skattade för sin enda ko 1 mark. För »barnagods» 2 pund koppar och $1^1/_2$ skepp. tackjern skattades 3 mark; och slutligen fick Olof Joensson för 1 pund koppar, 1 häst, 5 kor och 1 ungnöt erlägga i skatt 6 mark 3 öre. Af 1590 års förut omförmälda afkortningsregister framgår att »Oluf Jonsson på Ås är husfattig och hafver alls intet att betala den rest med, som han är skyldig; bekom tillgift på K. M:ts nådige behag på 3 fat, (men) blifver ändå 5 fat skyldiger».

I 1597 års hjelpeskattslängd uppräknas vid *Norrås:* Olof Bonde med 8 mark, men Nils Belgås, äfven kallad Bälsås, såsom knekt var befriad; vid *Sörås* uppräknas Nils Torkelsson, Måns Persson och Olof Joensson med hvardera 8 mark, hvarjemte för *hyttan* debiteras 6 mark.

I 1606 års mantalslängd upptages Lasse Persson, Sven Olsson, Anders Larsson och Per Månsson, såsom alla boende vid Norra Ås, hvaremot ingen nämnes vid Södra Ås, hvilket förhållande torde bero på något förbiseende vid längdens utskrifning.

I första »längden på bergsmännernas tackjernsblåsningar på Noraskoga bergslag», hvilken längd upprättades efter tiondejernets införande 1608 och hvari tillverkningarna under samma år redovisas, uppräknas följande inbrukare vid Åshyttan:

Anders Larsson	40 skepp.	— lisp.
Per Månsson..............................	37 »	12 »
Enkan, hustru Kerstin..................	18 »	— »
Sven Olsson	23 »	10 »
Lars Persson	44 »	— »
Hans Ersson...............................	17 »	5 »
Summa	172 skepp.	7 lisp.

I 1609 års tiondelängd, då blåsningen härstädes pågått 23 dygn, redovisas tackjernstillverkningen sålunda:

Sven Olofsson	26 skepp.	9 lisp.		
Lasse Persson	5 »	19 »		
Peder Månsson	5 »	19 »		
Olof Persson i Skofthyttan	26 »	9 »		
Erik Joensson ibm	26 »	9 »		
Peder Jönsson ibm	5 »	19 »		
Hans Eriksson på Ås	6 »	13 »	7 ℔	
Anders Olofsson d:o	3 »	6 »	13 »	
Summa	107 skepp.	4 lisp.		

Till undvikande af alltför stor vidlyftighet har det ej ansetts nödigt meddela tillverkningsbelopp m. m., som återfinnas i några af de följande årens kronoräkenskaper för Åshyttan m. fl. hyttor. Att dylika uppgifter här ofvan meddelats för Ringshyttan torde ur andra synpunkter äga sitt berättigande.

Skofttorp och **Skofthyttan,** som i alla tider varit förenade i ett byalag, må ock här behandlas gemensamt. Det är till och med ingalunda osannolikt, att detta byalag ursprungligen blifvit afskildt från Ås, såsom den äldsta odalbyn i denna del af socknen. Både belägenhet och andra omständigheter tala därför. Redan i namnet Skofttorp ligger en antydan därom, att den förste nybyggaren *Skofte*[1] grundlagt sitt *torp* på en bolbys område, och den *närmast* belägna bolbyn är ingen annan än — Ås. Likasom det heter i 1550 års jordebok om Ås by att densamma *är* bondejord, så säges om »Skoftetorps» by att den *ligger* för bondejord. Skatten af den senare upptages 1539—1609 oförändradt till 6 hundr. osmund eller däremot svarande 2 skepp. 8 lisp. tackjern. Byn och skatten voro delade i 4 delar. Däraf innehade 1539 Per Nilsson 1, Nils Rote 2 och Joen Svensson 1 del. År 1550 upptages Nils Persson för $^1/_4$ i byn; Sven Rib (antagligen förutvarande bergsfogden) för $^1/_4$; dennes son Anders Svensson i Born för $^1/_4$[2] och Joen Svensson i *Siktareboda* för $^1/_4$ i byn. Detta senare namn, som stundom skrifves »Siggeboda», återfinnes första gången i 1545 års kronoräkenskap, där Joen Svensson i »Sichtareboda» uppräknas ibland dem, som för jern och kol tillbytt sig spannmål af kronans fogde. Siktareboda, som varit en ifrån Skofttorps by utflyttad gård, är belägen vid gamla vägskillnaden mellan Skofttorp och Skofthyttan. Under 1600-talet upptages densamma i regeln såsom särskildt hemman, men räknades sedermera åter till byn och utgör numera en del af hemmanet n:r 3 i Skofttorp.

Skofthyttan, som i de äldsta handlingarna alltid skrifves *Skoftehyttan*, är sannolikt tillkommen genom någon åbo från Skoftetorp, måhända redan under 1300-talet, och torde i början hafva erhållit sitt malmbehof från Pershytte eller Klacka-Lerbergs grufvor. Den ringa vattentillgången föranledde dock att blåsningen stundom flyttades till Åshyttan, som man kan finna af här ofvan meddelade blåsningsuppgifter, eller ock till *Fibbehyttan*, hvilken varit belägen på Fibbetorps område invid Hagbyåns ut-

[1] »*Skafte*, eller *Skofte*, fornnordiskt mansnamn, öfversättes af *Liljegren* till den med kastspjut beväpnade».

[2] Ang. *Sven Rib* och sonen *Anders Svensson*, se *Noraskogs arkiv* III 297, 298.

flöde ur Asbosjön, och som torde räkna sin anläggning från ungefär samma tid som Skoftehyttan[1]. Kolskogens närmare belägenhet, den olika hyttegången och andra omständigheter inverkade naturligtvis på valet af den ena eller andra hyttan för blåsningarnas drifvande.

Skofthyttan var ursprungligen delad i 7 delar, med ett skattebelopp för hvarje del af 1 hundr. osmund eller däremot svarande 8 lisp. tackjern. År 1556 tillkom den 8:de delen, hvarefter skatten utgick med 8 hundr. eller 960 osmund till 1608, då tiondejernet infördes. Af dessa 8 delar tillhörde 4 bergsmän vid Skofthyttan, 3 delar bergsmän i Skofttorp och 1 del ägdes af Siktareboda.

År 1550 uppräknas såsom boende vid Skofthyttan Önder Månsson och Sven Svensson, med hvar sina 2 delar i hyttan. Den förre finnes tillika antecknad för $^{1}/_{8}$ och den senare för $^{3}/_{16}$ i Åshytte hytta. Angående Önder Månsson, som var ett af bergslagens ombud vid den märkliga riksdagen i Vesterås 1527, hänvisas i öfrigt till *Noraskogs arkiv* I: 108.

I 1571 års bouppteckningsregister uppräknas 5 skattskyldige vid Skofthyttan, som då synes innefatta äfven Skofttorp och Siktareboda, nämligen: Per Hansson, som för 2 pund koppar, 2 hästar, 5 kor, 2 ungnöt och 2 svin erlade i skatt 9 mark 6 öre; Joen Joensson, som för 2 pund koppar, 1 häst och 4 kor erlade 6 mark 4 öre; »Jöns ibm» utgjorde för $^{1}/_{2}$ pund koppar och 1 ko i skatt en mark 3 öre; Torkel (Hindersson), som för 4 pund koppar, 1 häst, 5 kor, 2 ungnöt, 1 får och 1 svin utgjorde 10 mark 5 öre, samt Lasse Jönsson, som för 2 pund koppar, 1 häst, 4 kor, 2 ungnöt, 5 får och 1 svin erlade i skatt 8 mark 6 öre.

Ur 1591 års afkortningsregister meddelas följande utdrag, som på ett i ögonen fallande sätt belyser den sorgliga ställningen inom Skofthytte dåvarande hyttelag.

»Torkel Hindersson på Skoftetorp är kommen uti stor fattigdom; tillsades på K. M:ts nådige behag tillgift på 9 l:℔ osmundsjern.

Joen Joensson på Skoftehyttan är en gammal och vanför man; begär underdånigst tillgift på 12 l:℔ osmundsjern.

Per Jönsson kom till ett ödes och mycket förlamadt hemman och är för den skull en bar fattig karl; medlas för den skull med honom efter K. M:ts bref, som han sig i underdånighet förvärfvat hafver, att han för Guds skull kan njuta tillgift på 8 $^{1}/_{2}$ fat osmundsjern gammal rest; blifver ändå dessförutan 3 fat skyldig pro anno 90 och 91.

Per Hansson och hans son ibidem Oluf Persson är kommen för en stor olycka; begär underdånigst tillgift på 2 fat 1 l:℔ osmundsjern; blifver ändå dessförutan 18 fat skyldige, som de (ha) mycken ringa råd att betala.

Per Eriksson i Siktareboda är uti en märklig stor fattigdom kommen och äger ganska ringa till att betala den stora summa med, som han är K.

---

[1] *Fibbetorp* upptages i 1550 års jordebok som »bondejord» med en ränta af 4 hundr. osmund eller 1 skepp. 12 lisp. tackjern. Sannolikt har Fibbetorp varit ett s. k. *fäbo*torp, som äfven tillhört Ås' odalby, likasom *Gyttorp*, ursprungligen *»Gyetorp»*, hvilket senare torp vid anläggning af *Gyttorps hytta*, jemväl under 1300-talet, tillika förskaffat sig skogstilldelning från den i 1340 års k. privilegiebref omförmälda, vidsträckta allmänningsskogen söder därom, motsvarande den nuvarande *Gyttorps södra allmänning*.

M:t skyldig. Begär underdånigst tillgift på 4 fat osmundsjern; blifver än — — — —[1] skyldig.»

Sedermera uppräknas i 1597 års hjelpeskattslängd följande bergsmän härstädes: vid Siktareboda Per (Eriksson?), vid Skofttorp Nils Persson och Torkel Hindersson, samt vid Skofthyttan Olof Persson, Per Joensson och Joen Joensson, alla med hvar sina 8 mark. Däremot finnes icke sjelfva hyttan härstädes upptagen till beskattning.

I 1605 års mantalslängd finnas uppförda: Gudmund Jonsson i Siktareboda, Nils Persson och Torkel (båda öfver 60 år men med hemmavarande söner) i Skoftetorp samt Olof Persson, Per Jonsson och Erik Jonsson i Skoftehyttan.

I 1608 års tiondelängd redovisas tackjernstillverkningen sålunda:

Skoftehyttan	Olof Persson	46	skepp.	12	lisp.
	Erik Jonsson	32	»	4	»
	Peder Kolare	9	»	10	»
Skoftetorp	Hans Torkelsson	25	»	—	»
	Summa	113	skepp.	6	lisp.

Om denna tillverkning ägt rum i Skofthytte eller någon annan masugn framgår ej med visshet af längden. Af 1609 års längd kan man däremot finna, att Skofthyttekarlarne afverkat sitt rede vid Åshyttan[2], samt att Hans Torkelsson och Nils Persson i Skofttorp haft sina blåsningar vid Fibbehyttan[3]. Nils Persson, som nästan samtidigt innehade bergsfogdetjensten i distriktet, finnes vidare omtalad i *Noraskogs arkiv* III: 302.

Fogdhyttan eller *Fogdehyttan* som namnet vanligen skrifves i de äldre handlingarna, räknar sannolikt sin tillkomst från samma tid som Ringshyttan. Det är måhända antagligt att de båda byarnas områden under bergsfogden Lars Ringsmaghers tid varit en allmänningstrakt, som, efter upptäckten af Stribergs, Svartbergs m. fl. jernmalmsfyndigheter, genom hans åtgärder blifvit bebygda med hyttor och gårdar samt efter honom uppkallade.

I 1539 års skattelängd, den äldsta hittills anträffade, där namnet Fogdehyttan (Fogtehytta) förekommer, upptages skatten till 3 1/2 fat 4 osmund, som följande året omsattes till 7 skepp. 14 skålp. tackjern. Hyttan var delad i 8 delar, däraf Lasse Olsson innehade 2, Hans Larsson, Hans Dansson, Anders Karlepilt, Joen Persson, Enkan (hustru Margot) och Sven Värme hvar sin del. År 1550 ökades skatten med 56 osmund, så att på

---

[1] Lucka i originalet, som är skadadt af eld.

[2] Jfr sid. 23 här ofvan.

[3] Tiondelängden angifver vid *Fibbehyttan* en blåsning på 21 dygn af följande delägare:

Hans Torkelsson i Skofttorp	26	skepp.	2	lisp.
Anders Jonsson i Elfstorp	17	»	11	»
Joen i Sund	9	»	10	»
Olof i Fibbetorp	9	»	7	»
Lasse Hansson i Hagby	10	»	7	»
Nils Persson i Skofttorp	50	»	—	»
Summa	122	skepp.	17	lisp.

hvarje del belöpte 2 hundr. 30 osm. och på hela hyttan 18 hundr. osmundsjern eller däremot svarande 7 skepp. 4 lisp. tackjern. Då uppräknas Lasse Olsson fortfarande med 2 delar, samt Gottskalk Persson, Olof Karlepilt, Olof Hjelte, Sven Värme, Joen Persson och Erik Persson med hvar sin del eller $^1/_8$ i hyttan.

I 1571 års bouppteckningsregister uppräknas vid »Fougdtehytta»: Joen Michelsson för 2 pund koppar, 2 hästar, 4 kor, 2 får och 1 svin med ett skattebelopp af 7 mark 7 öre; Gudmund Svensson för 15 lod silfver, $4^1/_2$ pund koppar, 2 hästar, 2 oxar, 6 kor, 4 ungnöt och 5 getter med en skatt af 23 mark 2 öre; för »barnagods» 10 lod silfver hos samme Gudmund skattades 5 mark; Joen Bengtsson för 1 häst, 3 kor och 3 ungnöt skattade 4 mark 3 öre; samt Olof Persson för 18 lod silfver, 2 hästar, 6 kor och 3 ungnöt utgjorde i skatt 17 mark 6 öre.

Angående bergsmännen härstädes innehåller 1591 års afkortningsregister följande anteckningar:

»Gudmund Svensson på Fogdehyttan hafver väl fordom haft råd och förmögenhet att göra lika och rätt för sig; men nu är han eljest betagen med en stor ålderdom och en obotlig sjukdom och jemväl med mycken stor fattigdom; tillsades förskoning på K. M:ts nådige behag uppå $1^1/_2$ fat osmundsjern; blifver dess förutan ändå mycket skyldig.

Anders Hansson, Anders Olsson och Anders Jonsson ibidem äro alla unga komna till bergsmans bruk, hafva ock haft stora motgångar; begära underdånigst tillgift på 4 fat af gamla återstoder; blifva ändå K. M:t och kronan skyldiga $10^1/_2$ fat osmundsjern, som de klen råd hafva att betala.»

— — — »Hans Larsson hade en del uti ett hemman på Fogdehyttan och är blifven där af skyldig förr än han uttogs till landsknekt (osmunds)jern till 3 fat 5 l:℔, och efter han är på tåget död blifven och (enkan) sitter efter uti stor eländighet och fattigdom och hafver allsintet (till att hjelpa sig och barnen med, begär) hon underdånigst där uppå tillgift i Jesu namn — — —»[1].

I 1597 års hjelpeskattsregister uppräknas ej mindre än 6 hela hemman vid Fogdehyttan, nämligen: $^1/_2$ Gudmund Svensson 4 mark, $^1/_2$ Sven Engelbrektsson 4 mark, Engelbrekt Nilsson, Anders Hansson, Anders Olsson och Anders Joensson för hvardera 1 hemman 8 mark samt Per Eriksson på Vestgöthyttan för 1 hemman 8 mark. Därjemte nämnas Mats knekt och »Utfejes-Anna», knekteenka såsom befriade. För sjelfva hyttan erlades likasom för öfriga hyttor inom socknen 6 mark.

I 1606 års mantals- eller hjonelagslängd däremot uppräknas vid Fogdhyttan endast 2:ne bergsmän, Olof Månsson och Engelbrekt Nilsson. Ej mindre än $3^1/_2$ gårdar uppgifvas såsom »obesutne», d. v. s. brukade under andra hemman och 1 gård upptages såsom »ödeshemman», hvilken bergades för kronans räkning och lemnade i afkastning — 2 lass hö. Det var således ganska uselt i Fogdhyttebyn vid denna tid.

I 1608 års tiondelängd uppräknas härstädes Olof Månsson med en tillverkning af 24 skepp. 16 lisp. och Engelbrekt Nilsson med 10 skepp. 6 lisp. tackjern, eller tillhopa 35 skepp. 2 lisp. I 1609 års tiondelängd uppgifves bläsningen vid Fogdhyttan hafva pågatt i $21^1/_2$ dygn af följande inbrukare:

[1] De inom ( ) insatta orden gissningsvis efter andra likartade fall införda. Originalhandlingen är nämligen delvis uppbränd.

Olof Månsson	12 skepp.	14	lisp.
Engelbrekt Nilsson	28 »	12	»
Anders Bagge	21 »	11½	»
Joen Månsson	2 »	4	»
Summa	65 skepp.	1½	lisp.

Huruledes i 1624 års mantals- och skattelängd hemmantalet i Fogdhyttan upptages till 2 hela och 4 halfva eller tillhopa 4 hemman med deras innehafvare är förut meddeladt. Likaså förhållandet med 1624 års bläsning därstädes. Angående de å Fogdhytte ägoområde upptagna afgärdahemmanen *Bastnäs* och *Kopparbäcken*, hvardera om ¼ mantal, hänvisas till hvad som därom förekommer i afdeln. 23 och 24 längre fram.

6. Strödda anteckningar om rättsväsendet i äldre tider.

Af riksmarsken Lars Siggesson Sparres lagmansdombok för 17 Februari 1542 kan inhemtas, att en Erik Olsson på Ringshyttan »på lif och hals» anklagades för Bengt Joenssons i Kåfalla son Jöns, hvilken Erik »onödder» skulle hafva ihjälslagit. Sedan 2:ne vittnen intygat sanningen häraf och Erik icke »öfver år och dag», ingått förlikning med målsägaren härom, så dömdes han, om sådan förlikning ej »innan månadsdag» komme till stånd, att vara »fridlös öfver allt riket, efter Sveriges lagbok».

Af sakörelängderna för 1548 kan inhemtas, att Nils Rote, som 1539 och 1540 finnes antecknad för halfva byn i Skoftetorp, hade utfäst och utgifvit »för sin hustru, som hade bedrifvit hor och kätteri med sina syskonebarn» dels 12 skepp. tackjern och dels 6 stigar kol, hvarjemte de anklagade tre männen tillsammans utgåfvo 30 skeppund tackjern. Om denna högmålssak innehåller sakörelängden vidare:

»Item är vetandes, att uppå Noraskoga är en qvinna, kallad Rota-Mariet. Densamma qvinnan lägrade sig med sin bondes systerson, item än lägrade hon sig med en hette Anders Gunnarsson, och med samme Anders' systerson, kallas Peder Nilsson. Hon vardt gripen och förd i rätta och vardt *sagd ifrån halsen och skulle hafva brändts.* Då föllo de menige männen till bön och bådo Nils Tulesson[1], oppå K. M:ts vägnar, att han ville benåda henne lifvet och lofvade att de ville lösane (= lösa henne). För denna begärans skull, gaf Nils henne lös i så måtto, att hvar man (bergsman) skulle gifva K. M:t en våg tackjern, det är 2 lispund bergsvigt; detsamma jernet uppbars anno 1548 och var (= utgjorde) det tackjernet, som jag (= bergsfogden) uppbar för samma föreskrifna kättersko, utaf 200 bergsmän in summa 20 skepp. tackjern.»

Likartade rättsfall inträffade allt emellan. Menigheterna föredrogo att gifva lösen för den lifdömde, hellre än att nödgas bevittna det vederstyggliga skådespelet af en dödsdom på bålet. Mannen Nils Rote, efter hvilken Rotebron antagligen blifvit uppkallad, blef nog i det närmaste ruinerad för denna sak. I 1550 års skattelängd finnas ock nya ägare till hans andelar i Skofttorp.

I 1557 års sakörelängder »för Noraskoga» finnes Sven Svensson på Skoftehyttan antecknad »för han lät sig skrifva pollett och sålde för K.

[1] Kronans fogde och befallningsman.

M:t grufveved» till det likaledes ruinerande straffet af 2 läster osmundsjern, som efter den vanliga bytesmetoden motsvarade 48 skepp. tackjern. Detta belopp motsvarade mer än värdet af all hans egendom, men så ansågs ock det föreliggande förfalskningsbrottet synnerligen straffvärdt.

För öfrigt synes framgå af 1500-talets endast delvis bevarade saköreslängder — domböcker i nutidens mening saknas helt och hållet — som att de flesta förseelserna eller brotten (»sakerna») varit af ringare beskaffenhet, då de i regeln kunde umgällas med böter, hufvudsakligast i jern, och till det mesta afpassade efter den dömdes ekonomiska ställning. Det vanliga uttrycket lyder, att den sakskyldige »utfäste» eller förband sig att »utgifva» ett visst belopp, vare sig det gällde att plikta »för ogilt jern», »såramål», slagsmål, »läppegäld» (= oqvädinsord) eller för sedlighetsbrott och dylikt[1].

För ifrågavarande tid måste man nöja sig med de underrättelser, som kunna vinnas ur de bevarade kronoräkenskaperna med tillhörande bilagor och handlingar. Tyvärr hafva dock många af dessa under seklernas lopp gått förlorade, likasom man ock måste beklaga, att exempelvis flertalet återstående jordeböcker ingalunda finnas upprättade i den nästan mönstergilla form, som särskildt utmärka de för åren 1539, 1540 och 1550, hvilka därför också lagts till grund för såväl här ofvan som tillförene meddelade anteckningar om Noraskogs bergslag eller särskilda delar däraf.

Från 1600-talets början blifva dock urkunder och källor mera talrika. Visserligen finnas inga andra anteckningar om seder och bruk eller dylikt än sådana som stundom förekomma i ännu bevarade *domböcker* från den tiden. Om ock nämnda anteckningar af naturliga skäl icke framhålla de ljusare sidorna af bergslagsbefolkningens hvardagliga förhållanden, torde dock skuggsidorna däraf icke heller vara af den svåra art, att det nutida slägtet har synnerligen mycket att skryta öfver angående sitt företräde i fråga om ett hyfsadt och anständigt lefnadssätt. Slagsmål och trätor förekomma nog lika ofta nu som förr, och den gudaktiga skenheligheten ersätter icke alltid forna dagars enkla redbarhet och barnafromma tro.

I Noraskogs *äldsta*, behållna dombok[2] för 27 Augusti 1611 förekommer att »Bengts Elin på Ringshyttan klagar att Lasse Larssons hustru, h:o Barbro, hafver slagit henne med ett vedträ ett blodsår i hufvudet och tu 'blåvite' på armen; (men) och hustru Elin hafver slagit Lasse Larsson ett yxhammarslag på axeln och tillförene i smedjan ett slag med ett 'hulejern' öfver halsen. Barbro (blef) saker till 12 mark, Elin till 6 mark.» Af dessa böter utgjorde konungens andel 12 och häradets 6 mark.

Vid häradsting i Noraskog 1612 $^3/_2$ klagade Sven Larsson på Ringshyttan »att hans granne Lasse Olofsson hafver skällt honom för en tjuf», i det »han skulle hafva stulit jern utaf grundstället där vid Ringshyttan». Lasse Olofsson invände däremot, »att Bengts Elin hafver sagt det för honom, och Elin säger att Erik Larssons Karin skulle hafva sagt det för henne». Rätten, som förmodligen ansåg klagomålet härröra sig af ett ingalunda ovanligt — käringskvaller, resolverade kort och godt: »uppsatt

---

[1] Närmare detaljer i detta ämne finnas meddelade i anteckningar *Om Noraskog* II: 296 o. följ., hvartill för öfrigt hänvisas.

[2] Denna dombok, som omfattar åren 1611—1621, är tillika den äldsta för hela Örebro län. Jfr *Noraskogs arkiv* III: 37.

till dess de komma alla tillstädes». Då domboken icke har något mera att härom upplysa, fick saken antagligen förfalla.

I domboken för samma dag heter det vidare: »Tidika Nilsson på Viker hafver slagit Lasse Olsson på Ringshyttan ett blodsår uppå armen; saker till 6 mark». Man offrade, som man ser, icke många ord i domboken hvarken på ransakningen eller domen.

Vid tinget 1612 $^{15}/_{6}$ afsades, att »de, som boendes äro uti Skoftetorp, skola hafva sin *äng* igen, som uti länglig tid hafver varit *pantsatt till Ås*, och skola de gifva Sven Olufsson ett fat osmundsjern».

Vid tinget 1613 $^{1}/_{2}$ blef Oluf Göransson på Holmshyttan, som hade »stuckit sin granne Lasse Gottskalksson ett köttsår, saker till 6 mark». Vidare innehåller samma tingsprotokoll: »Tideman Ersson på Holmshyttone hafver för 14 år sedan besufvit en piga, vid namn Elin Persdotter, uppå Skoftehyttone, hvarföre han blef saker till 40 mark.»

Vid följande tinget, $^{31}/_{5}$ samma år, innehåller protokollet, att »Engelbrekt på Fogdhyttan och Nils Olufsson vid Kyrkebolet gifva *Anders Bagge lyssen* (fasta) *på ett hemman på Fogdhyttan*, för hvilket han hafver gifvit dem osmundsjern 12 fat». Man kan häraf få en föreställning om denna tids hemmansvärden.

Af domboken för 1614 $^{14}/_{2}$ kan inhemtas, att »Peder Svensson på Ringshyttone hafver besufvit en knekteenka, vid namn Botila; blef saker till 30 mark». Samma dag: »Oluf Göransson på Holmsjöhyttan hafver slagit Anders skomakare uti hufvudet med en kanna; saker till 3 mark».

S. d. »Erik Nilsson i Bälsjöbodar är kommen uti uppenbart rykte för Marit Jonsdotter; *fäste lag till näste ting*, sjelf 12:te». D: v. s. han förelades att vid nästa ting med 12 vittnen, sig sjelf inberäknad, samfäldt intyga att ryktet vore ogrundadt. Förmådde han icke detta, blef han åt saken fäld. Huru saken sedermera aflopp omtalas nästa sida.

Vid följande tinget, 1614 $^{23}/_{5}$, dömdes samme Erik Nilsson, som »hafver slagit Karl Håkansson uti hufvudet ett blodsår, saker till 6 mark». — Af samma dombok inhemtas vidare, att »de som boendes äro uppå södre och norre Ås klaga att Sven Larsson på Ringshyttone hafver *rifvit deras damm*, och släppt vatten uppå dem när de bläste», men som den tilltalade icke var närvarande vid tinget, blef saken »uppsatt till dess han kommer tillstädes». Då emellertid denna vattenfråga icke vidare omtalas, torde förlikning mellan vederbörande ägt rum.[1] — Samma dombok innehåller äfven att »hustru Geska uti Skoftetorp gifver Bengt Olufsson uppå Gryckesåsar lyssen uppå Turas gård vid Kyrkebolet, för hvilket hon hafver bekommit till fullo betalning, osmundsjern 17 $^{1}/_{2}$ fat».

Af domboken för 1614 $^{7}/_{11}$ inhemtas, att »Lasse Olufsson på Ringshyttone hafver gifvit Dams-Oluf på Kådefalla *en skogsdel*, ifrån Oluf Larssons skog och intill *Oxlehällen, för den arfvedel*, som han åtte (ägde) uti Ringshyttehemmanet, och när skogen blifver afkolad, *skall jorden ligga till Ringshyttone*». Dylika arfsuppgörelser voro ganska vanliga i forna tider. Det hände dock emellanåt, att man ville grunda en verklig äganderätt till upplåten jord på dylika aftal, men dessa anspråk ogillades i de flesta fall. Så skedde i framtiden äfven här, hvarom Noraskogs dombok för 18 Mars 1651 lemnar närmare upplysning.

---

[1] Den återkom 5 år senare, vid tinget 1619. Jfr sid. 31.

Den vid tinget 1615 $^{17}/_{3}$ förda domboken innehåller, angående ett här ofvan relateradt mål, följande redogörelse:

»Erik Nilsson, Nils Larssons son i Bälsjöbodar, hafver besufvit en piga vid namn Marit Jonsdotter, och han är en gifter karl och de äro både till tredje[1]. Blefvo *dömde ifrån lifvet,* **efter det 5:te kapitel uti högmålom. Och utaf höga öfverheten benådde till lifvet, och han skall böta osmundsjern 4 läster.»**

Vidare är antecknadt att »konungssaken» (konungens andel i böterna) 2 läster 8 fat eller 32 skepp. osmundsjern, tillfallit lagmannen Abraham Eriksson, naturligtvis af den anledning, att den dömdes fader var s. k. lagmansbergsman (jfr sid. 20)[2]. Af denna redogörelse framgår emellertid, att den dömde icke förmått prestera den förut stadgade »lagfästningen».

Af domboken för 1615 $^{1}/_{6}$ inhemtas, att »Jöns Ersson på Ringshyttone hafver igentäpt allmänne vägen för sina grannar, och vill förmena dem lertägt; blef sagt, att han skall upprifva, och böta 3 mark».

Vid följande ting $^{16}/_{10}$ s. år förekom, att »Anders Lydikien, boendes vid Lindesås, klagar att Anders Bagge på Fogdhyttan hafver *sagt god* (d. v. s. gått i borgen) för Hans Olsson på Nor, för 2 fat 9 l:℔ osmundsjern; och efter han icke kunde neka till löftet, blef det sagt, att han skall betala».

Af tingsprotokollet för 1616 $^{13}/_{5}$ inhemtas, att »Peder Andersson vid Kyrkebolet hafver slagit Tideman Svensson på Ringshyttone med en sten uti ögnebrynet, och Tideman hafver kastat honom med en sten i hufvudet; blefvo sakre till 6 mark».

Vid tinget $^{2}/_{12}$ s. år förekom, att »Joen Månsson på Fogdehyttan hafver slagit sin grannhustru Elin Krotta två blånader, hvarföre han blef saker till 6 mark».

Af domboken för 1617 $^{16}/_{5}$ inhemtas, att »Anders Frijs och Valerian, två landsknektar, hafva brutit sig in uti Nils Larssons bod i Bälsjöbodar, och tagit där ut 1 l:℔ 12 m℔ osmundsjern och en byggningsyxe, och burit jernet upp till Nils Hanssons (grannen?) och köpt sig tre kannor öl, och tagit sedan en skyryxe ifrån Nils Hansson. Uppsatt tills de komma tillstädes». Knektarne torde antagligen hafva hållit sig undan, emedan denna sak omtalas icke vidare i domböckerna. Ett par år därefter, eller vid tinget 1619 $^{31}/_{8}$ finner man dock, att »Anders Frijs, en landsknekt, hafver uti sin öfverdådighet om en lögerdag, när som marknad stod, huggit tre vestgötehästar med en värja uppå gatan; han hafver ock tillförene stuckit en dagekarl, vid namn Johan Blink, med sin värja; desslikes hafver han ock slagit Oluf Olsson i Djupedal, till Lasse Nilssons vid Kyrkebolet, med värjan utöfver hufvudet, så att doppskon flög utaf, och sedan huggit honom. Blef för alla dessa gerningarna skonter med 40 mark, efter han är en fattig krigsman, och utlofvade att han aldrig skulle göra så mera». Häraf framgår med önskvärd tydlighet att det var förenadt med ganska obetydlig risk att i forna tider uppträda som slagskämpe. Det var först då den öfverfallne blef ihjälslagen som straffpåföljden blef strängare.

---

[1] Att »de äro båda till tredje» torde få anses betyda, att parterna voro slägt i 3:dje led, således tremänningar.

[2] Vid tinget 1616 $^{13}/_{5}$ intygade domare och nämnd, att »herr Abraham Eriksson låter uppbära utaf lagmansbergsmännerna *alla rättigheter,* och de göra icke till det ringaste ut till K. M:ts behof, där på hans herradöme(!) hafver K. M:ts bref».

Af domboken för 1618 $^{6}/_{7}$ inhemtas, att »Oluf Persson på Skofthyttan klagar, att han hafver förnummit att han blifver beskylter utaf onda menniskor uti ölsmål, att han skall hafva *tagit någon malm vid Nygeberget,* och hafver det sig så tilldragit, att Oluf Persson hafver risat sin stenhop; när han kom dit och skulle köra var han borttagen, och där låg icke mer en sten qvar uti rummet, och han visste inte hvem honom (hopen) borttagit hade; bad han så Erik Jonssons son på Skofthyttan att han skulle hjelpa honom med denne ene stenen, efter han var något stor, det han ock gjorde, på det att han skulle få veta, hvilken som hans stenhop borttagit hade, och låtit sin hop ligga qvar, hvilken hafver varit löfvader[1], den Oluf Persson i staden (i stället) taga måste för sin, som risader var, den Nils Körnings folk tagit; och efter Oluf Perssons stenhop var borttagen och han hade skadan, blef han utaf nämden för sådana baktal frisagder, att hvilken som skäller honom, och han beslås med tu vittnen, skall därföre böta som lag medgifver.»

Vid tinget 1619 $^{7}/_{6}$ instälde sig

»Nils Mattsson i Örebro, en fattig blinder man och beklagar sig, att Anders Bagge på Fogdehyttan hafver varit honom länge skyldig, och för ett år sedan satt honom två kor uti pant; honom blef lof gifvet att taga panten om han (Bagge) icke betalar.»

»Joen Andersson kräfver utaf Sven Larsson på Ringshyttan osmundsjern 2 fat 14 l:℔. Blefvo förlikte om 28 l:℔.»

Ur domboken för det följande tinget, $^{31}/_{8}$ s. år, meddelas:

»Peder Svensson på Ringshyttan hafver besufvit Ragnilla Persdotter och gjort henne med barn, och efter han vill icke taga henne till äkta, blef han saker (till) 40 mark; och konan togs till Göttorp, till kronones bruk.

Göran Olufsson på Holmshyttan hafver slagit Karl Persson i Skomakaretorpet två blånader och ett blodvite uti hufvudet, hvarföre han blef saker till 12 mark.

Hans Ersson på Ås hafver brukat onyttig mun uppå *lagföraren Erik Andersson,* uppå gatan när de gingo utaf kyrkan, och nu in för sittande rätten sade, att Sven Larsson på Ringshyttan hafver gifvit honom *mutor,* på det han skulle hålla med honom, det han intet kunde bevisa; och Sven Larsson gjorde sin ed å bok, att han aldrig uti sina lifsdagar hafver gifvit Erik Andersson penning eller penningsvärde till mutor, och det som han (Erik) hafver fått utaf honom (Sven), det fick han utaf honom uppå Nils Sigfridssons vågnar[2], och är ännu honom mera där uppå skyldig. Hans Ersson blef saker till 40 mark.»

Nästföljande uppdämningsfråga torde lemna förklaring angående förenämda beskyllning för mutor:

»Blef afsagdt, att de som *boendes äro uppå Ås,* skola blåsa uti rättan tid innan pingstdagen och *icke hålla vattnet inne* öfver föreskrifne tid, och förderfva *ängarna för dem, som ofvanföre bo*[3]. Och de skola hafva den nedersta vagluckan till, och om Sven[4] upprifver henne, vill han hafva förverkat en läst osmundsjern. *Åsaborna vaddes under lagmannen.*»

---

[1] D. v. s. täckt med löf i st. för med ris.

[2] Denne Nils Sigfridsson var någon tid kronans befallningsman eller fogde inom denna ort.

[3] Nämligen vid Ringshyttan. En af Åshyttelagets forna dammar har varit belägen vid nuvarande Kärnatorpet, alldeles i närheten af Ringshytterået.

[4] Förutnämde Sven Larsson i Ringshyttan.

Åsborna nöjde sig således icke med detta domslut utan vädjade till lagmansrätten. Huruvida åter denna domstol gjorde någon ändring i utslaget kan numera icke utrönas. Sedan Åshytte masugn i slutet af 1700-talet blifvit ödelagd, försvunno naturligtvis äfven detta hyttelags uppdämningar.

Angående ett olycksfall vid grufbrytning innehåller domboken för 1620 $^{7}/_{2}$ följande:

Karl Svensson klagar att *vinden vid Stripegrufvan är nederfallen* **med hans hustru**[1]**, och hon hafver farit mycket illa; och menar han att Bengt Olsson på Gryckesåsar och Per Larsson på Vestgötehyttan hafva varit där vållande uti, hvilket intet var. Blefvo förlikte, att de skola gifva henne tu fat jern för sin fattigdom skull.**

Vid nästföljande ting, $^{29}/_{5}$ s. år, anklagades »Göran Olufsson på Holmshyttan och Jakob uti Bälsjöbodar hafva gjort *nidingsverk* här vid kyrkebolet uppå portar och bodar, och slagit med yxhamrar, hvarföre de blefvo sakre till 8 daler» (= 64 mark). Straffet för nidingsverk sattes sålunda vida högre än för slagsmål eller andra våldsamheter mot personer.

På tinget $^{25}/_{9}$ s. år (1620) inträffade att »Sven Olsson på Ås fäste lag sjelf tredje för 5 fat osmundsjern, som (af) honom kräfves, efter sal. Erik Månssons bok uti Strengnäs». Häraf synes framgå att köpmän äfven i Strengnäs fortfarande drifvit jernaffärer på denna ort, ett förhållande, som möjligen fortgått sedan den tid, då biskopen därstädes ägde uppbära vissa inkomster från hyttor och bergsmän i Noraskogs församling[2]).

Angående en annan »lagfästning» innehåller domboken för 1621 $^{25}/_{1}$ detta korta meddelande:

»Hans Larsson på Fogdehyttan fäste lag sjelf 6:te, att han icke hafver sönderskurit Svens not på Ringshyttan». Hvarest förbrytelsen skulle ha ägt rum nämnes icke.

Om ett s. *edsöresbrott* innehåller domboken för $^{30}/_{5}$ samma år:

Göran Olufsson på Holmshyttone hafver fördt sig uti träta med två främmande karlar, som voro komna ifrån Ortala bruk, och hafva varit lagda till herberges till Israel Karlssons här vid Nora. Då hafver han sprungit på golfvet och haft en knif uti handen och stuckit Israels hustru oförvarandes uti sidan; då hafver Israel sagt, Gud bevare mig, hvarföre gjorde du detta? Då hafver han ock stuckit honom uti bröstet, och sedan skamfärat och stuckit den främmande karlen, som dit var lagder, uti armen. — Blef dömd till edsöresbrott; dock på (höga öfverhetens) behag och för gode mäns böns skull skonter (med) osmundsjern 12 fat.

Såsom för denna tidpunkt karakteristiska, meddelas följande domboksutdrag, till närmare kännedom om rättsväsendets dåvarande sedlighetskraf:

1617 $^{16}/_{5}$. **Karin Torkelsdotter, född här vid Noraskoga, hafver för** $1^{1}/_{2}$ **år sedan varit till tjenst hos Nils Larsson i Bälsjöbodar, och legat uti skogen och vaktat kol, och haft sin systerson hos sig, 14 år gammal, vid namn**

---

[1] Denna s. k. *vind* torde ha motsvarat en vanlig, till sin beskaffenhet mycket enkel »handvind» för uppfordring af vatten och berg medelst handkraft af 2 eller flera personer.

[2] Jfr *Om Noraskog* II: 79—85.

Erik Ersson, hvilket är händt och skedt emellan jul och kyndelsmesso, där hafver han besufvit henne och gjort henne med barn. Hon hafver ock tillförene låtit råda sig ett oäkta barn. Blefvo dömde ifrån lifvet efter stadgarna, och skjutes till den konungslige hofrätts förklaring.

1618 5/10. Kom för rätta annan gången Karin Torkelsdotter, hvilken hafver belägrat sig med sin systerson Erik Eriksson, en yngling, och ransakades granneliga om drängens ålder, efter det var förr berättat att han skulle vara 14 år gammal. Då kom drängens farmoder och gaf tillkänna, det hon ock hölle med sjelf sins ed, att drängen blef födder 1601 om Eriksmessotid, hvilket hustro Karin, Jöns Anderssons vid Kyrkebordet, vittnade med henne, att hon hafver en piga, som blef född samma vecka som drängen. Hustro Agnes, Oluf Larssons på Kådefallet, hafver ock en piga, som är född samma året. Desslikes ock Nils Perssons sonadotter i Skoftetorp samt kyrkoherden herr Månses dotter, hvilka alla äro födde på samma år 1601 och nu äro på deras 17:de år. Men denne gerningen [det Gud nåde] blef gjord 1616 emellan jul och kyndelsmesso, när hon låg uti skogen och vaktade kol och hade gossen där hos sig; där hafver han besufvit henne och gjort henne med barn, hvilket ännu lefver, och då var gossen uppå sitt femtonde år så mycket som ifrån Eriksmesso och till föreskrefne tid; och hafver denne qvinnan låtit råda sig ett oäkta barn tillförene. Blefvo dömde att rättas öfver dem, efter riksens sedvånjo lag och rätt med eld, (men) skjutes till höge öfverheten och den konungslige hofrätts förklaring.

1620 28/10. Samma tid kom för rätta en qvinna vid namn Marit Jonsdotter, hvilken hafver belägrat sig med en gifter karl, vid namn Anders Persson på Elfhyttan, den ock äger barn med henne; hvilket barn hon hafver födt ute på marken, uti Marits vret på Holmshyttan; där hafver hon stoppat gräs uti munnen på barnet, och qvafdt det, och sedan burit det bort emot Bälsjön och lagt det uti en mosse, emellan två stenar, och lagt en torf öfver och en sten ofvanuppå. Denna qvinna hafver ock annan gången beblandat sig med Erik Nilsson i Bälsjöbodar, hvilken är en gift karl, och átt (ägt) barn med honom tillförene, och de äro tremänningar, och äro utaf höga öfverheten blifne benådde. Karlarna hålla vid skogen, men qvinnan blef dömd till döden, efter det andra kapitel uti högmålom.

1621 25/1. Kom för rätta Anders Persson på Elfvehyttan, hvilken hafver besufvit en kona, vid namn Marit Jonsdotter, och gjort henne med barn, och han är en gifter karl; hvilket barn konan sedan hafver mördat och stoppat gräs uti munnen på barnet, och qvafdt det, och sedan burit det bort och lagt det uti en mosse emellan två stenar, och lagt en torf öfver och en sten ofvan uppå. Detta hafver hon allt gjort barnefadern oveterligt, och konan hafver stått sitt straff, emedan som han höll vid skogen; men han blef nu dömd efter det femte kapitel uti högmålom. Skjutes till den högloflige konungslige hofrätts förklaring.

Erik Nilsson i Bälsjöbodar hafver tillförene átt (ägt) barn med föreskrefne Marit Jonsdotter, och nu annan gången gått ifrån sin äkta säng, och beblandat sig med henne, och de äro tremänningar. Och är den förra gången händt och skedt anno 1615, för hvilken gerning han är utaf höga öfverheten nådigast benådder, och hafver därföre satt och bött; och efter att han nu åter hafver gått till sitt förra bedref, och häfdat samma kona på nytt igen, kunde nämden intet fria hans lif, utan blef dömd efter det femte kap. uti högmålom. Skjutes till den konungslige hofrätts förklaring.

Då emellertid Erik Nilsson uppräknas i 1624 års mantalslängd torde han äfven denna gång, likasom förut, sluppit med fängelse och dryga böter.

Förut är omtaladt att kronans ränteinkomster, bruk, grufvor m. m. inom Nora och Lindes bergslager 1621 bortarrenderades[1]. Af ett vidlyftigt ransakningsprotokoll från Augusti 1624 kan inhemtas huru arrendatorn Kristofer Andersson, under de båda år han för sin del innehade detta arrende, tilltrodde sig att gå till väga, särskildt inom Nora bergslag. Efter att först ha redogjort för hans orättfärdiga beteende med Pershytte grufvor, heter det i fortsättningen:

Uti lika måtto hafver Kristofer Andersson handlat med lagmans bergsmäns grufva vid Bålsjöbodar, benämd *Nybergsgrufvan*, hvilken ock af bergsmännerne var rengjord och med våld uppbröt där 4 veckostenar[2] malm mera än honom lofvadt var; sammaledes Varge-Jöns[3] uppbröt där mycken malm till sitt behof, lade sten och jord efter sig på grufvebottnen; sedan med åkeföret stämde bergsmän och andre till samma malmgrufva, de där ock borttogo en stor del af bergsmännernas egen malm, som de sjelfve uppbrutit hafve, hvilket de ännu miste.

Sammaledes ock illa handlat vid andra malmgrufvor; då bergsmännerne med stor bekostnad dem hafva upprensat, äro de därifrån drifne vordne; sedan hafver han brutit så länge han hafver velat, och hvad han icke hafver förmått sjelf uppbryta, hafver han ock tillåtit Varge-Jöns mycken malm årligen uppbryta, jord och skarn och gråberg efter sig lagt på grufvebottnen, hvilket en stor orsak är till deras (bergsmännens) fattigdom.

Samma tonart genomgår hela protokollet. Det vittnar i sin helhet om öfvergrepp, rofferier, orättvisor och en obegränsad godtycklighet från arrendatorn och hans biträden. Arrendetiden blef ock kort. Han torde icke heller hafva undgått sitt straff, ehuru närmare kännedom därom saknas[4].

Med undantag af nyssberörda ransakningsprotokoll, saknas alla domböcker för Noraskogs bergslag under åren 1622—1628. Kronans räkenskaper för denna ort under samma tid äro ock skäligen innehållslösa, endast innehållande summariska redogörelser öfver redovisade arrendeinkomster. Från senare delen af 1628 blir dock förhållandet bättre. Ganska fullständiga domböcker, fastän illa medfarna genom fukt och mindre lämpligt förvaringssätt under gångna tidehvarf, lemna från och med sistnämnda tidsskede temligen rikhaltiga upplysningar om befolkningens och bygdens inre och yttre förhållanden. I många fall kunde det ju vara tillräckligt att endast referera hvad som kunnat uppletas, men detta må blifva framtiden förbehållet. Såsom en grundläggning till kommande framställningar om bergslagernas utveckling och historia lämpar sig ett troget återgifvande af *nu* befintliga källskrifter måhända bättre än de referat, hvilka sedermera hvarken kunna rätt förstås eller behörigen kontrolleras, emedan originalhandlingarna antingen försvunnit, som rätt ofta händer, eller varit

[1] Jfr sid. 12. Se äfven »*Noraskog*» III: 35.

[2] Motsvarande 240 lass.

[3] Ett af Kristofer Andersson antaget biträde, för öfrigt känd som en »flåbuse», minst lika god som som den egenmäktige arrendatorn sjelf.

[4] Jfr *Noraskogs arkiv* I: 9, 10.

underkastade förgängelsens mäktiga lag, blifvit förmultnade eller sönderfallit till stoft.

Af domboken för 1629 17/4 kan inhemtas, att

Peder Svensson på Åsen hade *upptagit* **och skamfärat Hans Torkelssons** *nät* **i Skoftetorp** *i fiskelekstid,* **ändock Hans Torkelsson, som nämden vittnade, af ålder hafver haft rätt med på samma vatten att lägga sina nät och fiskeredskap. Vardt fördenskull Per dömd att låta förfärdiga näten och där ofvan på böte sina penningar 3 mark.**

I samma dombok förekommer äfven bland uppbuden ett på »*en tredjedel i halfva Grönevallsgrufvan* af Sven Andersson i Blixbölstorp», hvilket må nämnas därför att sådana »laga uppbud» stundom kunde förekomma, men dock ingalunda såsom regel. De äro snarare att anse såsom mycket sällsynta undantag.

Vid sistberörda ting

Vardt nämden vid Nora tillfrågad om det *konfirmationsbrefvet* **som H. K. M:t skulle nådigast hafva meddelat dem och Lindesboerne, på sal. konung Karls dem gifne** *privilegier för skrifningen,* **att de skulle för** *den frie vara;* **där till de svarade att häradsskrifvaren Erik Nilsson skulle det senast hafva haft i sin antvardning och borde fördenskull därtill svara.**

Af denna domboksanteckning framgår ganska tydligt, att ett af bergslagens talrika kungabref sannolikt blifvit bortslarfvadt, likasom så många andra bref, både af äldre och nyare datum. Den möda, som blifvit använd för att tillrättaskaffa dylika handlingar, åtminstone i afskrift — då originalen vanligen äro och förblifva borta — lärer endast ett ringa fåtal kunna uppskatta och det är därför icke heller skäl att här orda vidare därom.

På sommartinget, 13/7 s. år (1629)

Kom för rätten Erik Hansson på Fogdehyttan och klagade till Anders Persson på Skoftetorp att han i förledne höstas hade neder *i Stripgrufvan gått inpå hans rymning och arbete,* **och där slagit honom med en jernstång ett slag på armen, hvarigenom han icke allenast hade gjort honom blodsår, utan ock bräckt skienno (skinnet?). Vardt därföre sakfält efter det 37 kap. i Edsöresbalken till tveböter för blodsåren till 12 mark, och sammaledes för skienno till 12 mark; vider (sattes) vite 40 mark, som sig först på annan förgriper eller förtager.**

På vintertinget 1630 29/1

Kom för rätten Lars Olofsson på Ringshyttan och gaf tillkänna, att han var berättigad till 1½ del i *Knutegrufvan i Nybergen,* **och en half del hade han för 34 år sedan bortsålt, och allt ifrån den tiden och in till i fjor hafver samma grufva** *legat öde* **och ingen hafver där något brukat. När nu samma grufva åter i fjor är upptagen vorden, ville Lars Olufsson stiga till den 1½-delen, som han där tillförene hade brukat; så efter det var en så gammal sak, vardt** *afsagdt af nämnden,* **att hvar skulle få sin del som efterföljer, nämligen: Erik Nilsson i Bälsjöbodar ¼, Peder Tidemans och Anders Torbjörnsson på Blexböl ¼, Nils Embjörsson och Peder Larsson på Vestgötehyttan ¼ del, och gubben Lars Olofsson desslikes ¼ del (i grufvan).**

Här nedan sammanföras några utdrag ur domböckerna för de närmast följande häradstingen:

1630 $^{31}/_{8}$. Engelbrekt Pedersson på Skofthyttan hade slagit Lasse Larsson på Åsen två blodsår i hufvudet; vardt därföre sakfäld till sine penningar 3 mark. Noch vardt han sakfäld för *oqvädinsord*, vid rätten fälde, till sine penningar 3 mark.

Lars Larsson hade åter slagit Engelbrekt Pedersson ett *blodsår;* sakfäldes därföre till sine penningar 6 mark, och 3 mark för *oqvädinsorden* han fälde inför rätten.

1631 $^{29}/_{3}$. Blef sakfäld Erik Olofsson på Ås till sina 40 mark, för det han hafver öfverfallit en kronones tjenare, nämligen Gunnar fogdekarl, då han hafver uppfordrat till kronans gagn och bästa någre *lod*[1].

1631 $^{19}/_{7}$. Blef sakfäld till sina 6 mark Anders Pedersson på Ringshyttan för det han hafver slagit Lars Larsson på Åsen ett *yxhammarslag*, en *sienne*[2] och en *blånad.*

Sven på Ringshyttan kärade till Lars Larsson på Åsen för det han hafver slagit *en bock ihjäl* för honom; hvilket efter Lars Larsson icke neka kunde, blef han efter det 44 kap. B. B. sakfäld till sina 3 mark, och betala Sven sin bock igen, och det med rätta.

1633 $^{9}/_{12}$. Samme dag kom för rätten Lars Larsson på Ringshyttan och kärade till Erik Gottskalksson på Kåfalla om någon *skogsdel* Erik hafver lejdt ifrån gården af Larses hustrus förre man, nämligen den lille gården på Ringshyttan Lars nu besitter och skattar för; där till Erik svarade det han samma skog köpt hafver af Bengt Larsson[3], som vore Larses hustrus förre man, och gifvit honom därföre tre fat jern. Härom blef nämden tillspord hvad kunskap de härom hade; sade och berättade de, att han hafver *köpt bara skogen och intet jorden,* det ock Erik sjelf bekände; men alldenstund Sveriges lag sådan köpslagning intet vet af och kan intet annat vara än att Erik hafver lejdt af Bengt samma skog, men på det att denne icke skulle drifva honom ifrån, hafver han besmyckat detta med det ordet köpa, hvilket synes vara ett *bedrägeri,* att han nu uti någre år hafver haft skogen borta, föregifvandes sig köpt hafva; hvarföre efter den andre intet kunde längre taga bort ägorna så länge han brukade gården, hvarföre hafver Erik det till sig vällat: blef fördenskull Erik Gottskalksson därföre, efter det 28 kap. K. B., sakfäld till sina 40 (mark) och (gälde) åter all skadan.

De anförda utdragen torde vara tillräckliga för den uppmärksamme läsaren att kunna bilda sig ett begrepp om rättsväsende och lagskipning vid början af 1600-talet, särskildt för det område af Noraskogs bergslag, som för det närvarande motsvaras af — Ringshytte hyttelag. Slutligen må ock från denna tid meddelas ett annat domboksutdrag, som torde innefatta ursprunget till den särskilda, s. k. bergs- eller tackjernsvigt, hvilken sedermera under 250 år allmänt tillämpades. På Noraskogs häradsting 1629 $^{17}/_{4}$

---

[1] Nämligen *kulor af jern,* som vid denna tid och äfven därförinnan voro föremål för gjutning vid många af bergslagens hyttor.

[2] Skena eller skråma.

[3] Sannolikt misskrifning för Bengt Jonsson.

Vardt här beviljadt och afsagt, att alla de, som icke kunna blifva betrodde att utsmida deras tiondejern, skola härefter vara förpligtade att föra $12^1/_2$ våg därföre i konungens tiondebod, hvilket skall anammas för *ett fat;* och hvilken detta ej efterkommer skall böta sina 40 mark.

Tiondejernet utsmiddes och levererades i *osmundsjern.* Då en *våg* innehöll 2 lispund, blef sålunda stadgadt att för ett fat osmundsjern borde lemnas 25 lisp. tackjern, men då härtiil kunde läggas den s. k. sandvigten, hvarmed allt tackjern vanligen invägdes, var man således ganska nära de 26 lisp., som man sedermera räknade på ett fat eller ett skeppund tackjern. — På ett följande ting 1633 $^{10}/_{12}$

Blef afsagt att ingen, eho han är, kyrkebols- eller bergsman, skall *uppköpa på Nora gata spannemål eller andra fetalier mera än han till sitt hus behöfver,* och det intet inne i gårdarna utan ute på gatan, vid det straff att hafva förverkat det de handla och köpslaga; dock på öfverhetens och ståthållarens vidare ratifikation och samtycke.

Den förmånsrätt, som Nora och Linde bergsmän genom ett hertig Karls bref 1597 $^{25}/_3$ tillförsäkrats, att, utan köpmäns mellankomst, köpslaga med landsallmogen om spanmål och allehanda »ätande varor», var fortfarande gällande; men detta hindrade naturligtvis icke att en dylik handelsfrihet stundom kunde missbrukas. Till förekommande däraf afsades föregående beslut. Några år senare klagade så väl bergsmän som de vid Nora boende kyrkebolsmännen öfver fortsatta missbruk i berörda afseende. I de k. resolutioner, som med anledning häraf utfärdades, för bergsmännen under den 8 och för kyrkebolsmännen den 11 Mars 1639, förbjödos de senare »att icke förut och i otid, såsom dagen före rätta marknadstiden (d. v. s. på fredagen), något köpslaga med allmogen eller något förköp göra, på hvarjehanda sätt det ske kunde, på andra orter och tider än om lördagen och å rättan handelsplats (torget), på det *bergsmännen tillika må komma tillstädes och bredvid borgare och köpmän handla med allmogen hvad de till hushållen samt bergsbrukets fortsättande behöfva,* efter deras privilegiers innehåll och vanligt bruk *till klockan tu efter middagen;* men sedan tu är slagit efterlåter K. M:t Nora kyrkebolsboer fritt med bönderna att handla, som skäligt är och dem emellan bäst åsämjes». Ännu, efter 300 års förlopp, ringes i Nora kyrka hvarje lördag klockan 2 eftermiddagen till minne däraf, att stadsborna därefter fingo fritt handla med allmogen om hvad som då kunde finnas osåldt af tillförseln på stadens torg!

7. Den äldsta bergverksrelationen för Noraskogs bergslag.

Genom inrättande under 1630-talet af det s. k. Bergsamtet, från 1649 benämdt Bergskollegium, synes en mera liflig verksamhet göra sig gällande inom bergshandteringens olika grenar, åtminstone på lagstiftningens område. I den kungl. instruktionen för Bergsamtet föreskrefs bland annat, att till K. M:t skulle årligen afgifvas »en skriftlig relation om alla kro-

nones bergsbruk, med deras vilkor och lägenheter». Till fullgörande häraf infordrades 9 November 1637 från bergmästarne fullständiga uppgifter i detta hänseende. En dylik »relation» eller berättelse för samma är lemnades af bergmästaren Sten Andersson för hela sitt vidsträckta bergmästaredöme, omfattande nuvarande Örebro och Vermlands län, redan 5 Februari 1638. Ur denna relation, hvilken sålunda är den äldsta, och hvilken sedermera nästan ordagrant blifvit afskrifven såsom originalrelationer både 1639 och 1644, meddelas följande utdrag angående Ringshyttelagets nuvarande område.

Relation på gamle grufvor belägne uti Noreskoga socken och bergslag med dess lägenheter. (Anno 1637 öfverstruket.)

Stripeberget, där uti efterskrefne grufvor äro:

Krangrufvan, hafver legat öde uti 40 år, men i förledit år upptagen och en ansenlig summa malm därutur bruten, alltid väl 10 veckostenar torrsten och god malm. Längden 30 famnar, malm i gaflen 13 famnar, djupet 7 famnar. Kan ock med tiden byggas vattukonst uti; malmen kan med ganska ringa ved brytas.

Nyrymningen på samma ort belägen (som) och brukas; längden 6 famnar, bredden på malmen $1^1/_2$ famn, djupet 4 famnar. Och hafver samma art både till att bryta och bränna som den förrige, är ock torrsten.

Flintegrufvan är ock där sammaledes, brukas. Längden 10 famnar, bredden 3 famnar, djupet 7 famnar. Torrsten af samma art som de andre, uti bottnen utbruten, men i gaflen skön malm. — — — — —

Presteberget. Åsbogrufva[1] legat öde länge, är torrsten. Längden 8 famnar, bredden $2^1/_2$ famnar, djupet 5 famnar. Bottnen är mest utbruten, dock finnes malm uti gafveln.

Måsegrufvan i Stripeberget kan brytas utan ved, torrsten. Längden 24 famnar, malmbredden 3 famnar, djupet 6 famnar.

Måsegrufvan noch därsammastädes i Stripeberget, torrsten. Längden 20 famnar, malmbredden $2^1/_2$ famnar, djupet 6 famnar.

Långebronsgrufva, är all malm utbruten och ligger öde.

Alla dessa föreskrefne grufvor vid Stripeberget äre belägne på *Ringshytte* ägor, och alla de bergsmän som där bruka, måste taga ved på sin egen skog, och äre intet upptagne högst 2 eller 3 tillika om året; där ock *kronan till Gyttorps bruk mest sin malm bryter,* emedan han i sig sjelf är god och mycket vekt jern (där)af blifver.

Lemåsaberget. Lemåsagrufvan, finnes torrsten, brukas, hafver (icke?) varit uppe förlidet år; längden 10, bredden 5, djupet 4 famnar.

Stora Lemåsagrufva, brukas undertiden, är torrsten, längden 6, bredden 2, djupet 4 famnar.

Nyrymningen vid Lemåsaberget är i år (1637) uppfunnet och hafva där

---

[1] Här synes föreligga någon förvexling i originalet. Att *Presteberget* redan vid denna tid varit jemförelsevis betydande framgår exempelvis af 1650 års gruftingsprotokoll. *Åsbogrufvan* åter, om densamma får antagas motsvara Åsboberget, är belägen på Åshytte ägor och finnes uppräknad i 1559 års register. Då i relationen vidare uppräknas 2:ne med namnet »*Måsegrufvan*», torde den ena af dem hafva motsvarat Presteberget.

brutit 6 bergsmän, är god torrsten. Längden 3, malmbredden 2¹/₂, djupet 2 famnar.

Lilla Kranegrufvan vid *Stripeberget,* är torrsten utaf strip, och under tiden brukas. Längden 10, malmbredden 2, djupet 6 famnar.

Nyberget, Oxegrufvan, malmen är utbruten i botten, men en ren gafvel om 1¹/₂ famn bred, och är det god flotsten.

Grönvallsgrufvan vid Nyberget. Där uti är flotsten, dock är den något bräckter, kan brukas 2 sköfflar på hvar uppsättning och går synnerligen väl tillhopa med torrsten, blifver synnerlig godt jern efter, kan denna malm ingalunda mistas på denna orten, emedan där allt finnes torrsten och stripmalm; är ock förbjudet att ingen bergsman skall sig understå mera taga än 2 sköfflar. Längden 12, malmbredden 2, djupet 5 famnar.

Desse föreskrefne grufvor äro belägne emellan *Blixbölet* och *Hollshyttan* och taga af andre skog därtill.

Elfberget[1]. En mäkta svag malm och brukas allenast af ett hyttelag, benämdt *Skärhyttan,* bekomma allenast 2¹/₂ och högst 3 skeppund om dygnet; likväl blifver däraf godt brukligt jern.

Gräggesåsar (Grecksåsar). En grufva på Väge-Lasses skogspart. Längden 7, malmbredden 3, djupet 2¹/₂ famnar, och är flotsten, går väl ihop med torrsten och brukas denna grufvan af de, som på Greggesåsar boendes äro.

Under rubriken »*Ödelagde hamrar*» uppräknas bland andra äfven vid »*Ringshyttan en liten kniphammar oskattlagder*». Angående denna hammar hafva några anteckningar i öfrigt icke återfunnits. *Om* densamma verkligen varit bygd och blifvit begagnad, hvilket t. o. m. kan betviflas, så torde den hafva tillkommit under 1620-talet och blifvit ödelagd tillika med åtskilliga andra hamrar i anledning af ett 23 December 1636 utfärdadt förbud mot hamrars uppbyggande i bergslagen. Det är dock möjligt att Ringshyttehammaren varit belägen på den nuvarande kvarntomten och föranledt att denna plats fordom, ända in i senare tider, varit kallad *Rackelbruket.* — Vidare följer en »*relation på alla masugnera, belägne uti Noraskoga bergslag* anno 1637». Ur denna må här antecknas följande:

Åshyttan 1 masugn, ringa skog, kunna blåsa höst och vår, bergsmän 8, och är hyttan belägen ifrån grufvan ¹/₄ mil.

Fibbetorp 1 masugn, ringa skog, ström god, bergsmän 5 och är hyttan belägen från grufvan ¹/₄ mil.

Holmshyttan 1 masugn, temlig nog skog, blåsa höst och vår, bergsmän 3, och är masugnen belägen ifrån grufvan ¹/₄ mil. — — — (Lockhyttan.) —

Bälsjöboda 1 masugn, måste köpa skog af androm, temlig god ström, bergsmän 2, lagmanshemman inne hos sig.

Ringshyttan 1 masugn, skog nog, kunna blåsa höst och vår, bergsmän 3, och är masugnen ifrån grufvan ¹/₄ mil.

Fogdehyttan 1 masugn, skogen mestedels uthuggen, elak vattudrägt, bergsmän 6, och är masugnen ifrån grufvan ¹/₄ mil.

Skoftehyttan uppräknas icke i denna relation, hvilket förhållande torde bero därpå, att denna hytta blifvit *raserad* och *ödelagd,* sannolikt redan under 1620-talet.

---

[1] Antagligen motsvarande *Blanka* grufva i närheten af Svartelfven.

Såsom tillägg till föregående relationer må här meddelas följande utdrag ur Noraskoga häradsdombok för sommartinget 1641 $^{19}/_{6}$:

Kommo för rätten Erik Nilsson i Bälsjöboda samt hans svåger Olof i Fingerboda och kärade till Sven i Blixbotorp om tu fat jern, som skulle restera på tredingen i tvådelarne i *Grönevallsgrufva*, protesterandes på sin sal. faders yttersta bekännelse; men alldenstund att fast dom är ågifven, förmälandes att allt är klart och betalt, därföre kunde rätten intet fälla dom å dom, utan blifva vid den dom som fäld är.

Enär dombok saknas för flera af de föregående åren, kan den föregående domen i detta fordringsmål icke meddelas. Förmodligen stod det framstälda anspråket i samband med någon arfs- eller affärsuppgörelse mellan Nils Larsson i Bälsjöbodar, omtalad å sid. 20 och fader till förenämnde Erik Nilsson, samt Sven Andersson i »Blixbotorp».

8. Förmedling af Skofthyttan.

Denna by, som i 1624 års förut omtalade hemmanslängd uppföres till 3 hela hemman, finnes i 1630-talets jordeböcker och räkenskaper särskildt omtalad af den anledning att ett af dessa hemman skulle *»vara öde och ligga för fäfot»*. För att kunna erhålla afkortning å hemmanets utskylder begärdes vid häradsrätten flera gånger s. k. häradsbevis. Sålunda innehåller domboken 1635 $^{5}/_{12}$ härom följande:

Efter som nämden vittnade om Skofthyttan, att det i förtiden hafver varit ett hem, och genom syskonskifte emellertid blifvit 2; därföre, efter det med den skatten intet kunde blifva behållet, är det *öde*, och kan intet än komma till makt med mindre det åter blifver till ett hem igen. Därföre blef här uppå beviljadt ett häradsbevis.

Af förut meddelade anteckningar vill det synas som om ifrågavarande delning ägt rum under 1590-talet mellan 2:ne bröder Per och Erik Jonssöner[1]. Förmedlingsfrågan återkom sedermera vid ett häradsting 1637 $^{14}/_{1}$, då det heter:

Lika såsom nämden på höstetinget anno 1635 vittnade om Erik Jonssons gård på Skofthyttan; alltså emedan de nu vittna, att det i förtiden hafver varit ett hem, dock för slägt och arftalet skull lagt i tu, men dock är intet mer än ett hem, ej heller därföre mera gör skäl, lofvades där på ett häradsbevis.

Härmed var dock saken icke slutligen afgjord. Kronans rättigheter af det sålunda tillkomna tredje hemmanet utkräfdes fortfarande, men fördes i regeln till afkortning det ena året efter det andra. Sedan Nora stad blifvit säte för en landshöfding och denne, sin pligt likmätigt, kom tillstädes vid häradstingen, blef det slutligen möjligt för vederbörande hemmansägare att faktiskt vinna den under ett årtionde sökta förmedlingen. Huru detta tillgick kan inhemtas af efterföljande handling, hvars original finnes bilagdt som verifikation till Nora läns landsbok för 1645.

---

[1] Jfr sid. 25.

Anno 1644, den 19 Junij. Höltz laga tingh medh allmogen aff Noreskoga bergzlagh, vthi Nore Sochnestufwa, å rättan tingzstadh. Närwarandes, den Höghwelborne Herre, Her Carl Bondhe till Borsiö och Espelunndha etc. Sweriges Rijkes Råd etc. item welborne Her Christiern Bondhe till Irestadh etc. Såsom Berghmesteren welachtadh Steen Anderssonn och Befallningzmannen w:t Nils Månsson medh Norebergz Nempdh. Thå samme dagh bleff för Rätten vpreciterat itt Häredz bewijs, gifwidt Oloff Erichzssonn på Skofthyttan, inne warandes år 1644, den 22 Martij, på Nore tingh; och såsomthz befans rättmetigt i sigh sielft, altså blef bewilliett, att dett skulle förnyes och her införas, och lyder ordh ifrån ordh, som föllier. Thå sam̄e dagh kom för Rätten Oloff Erichzssonn på Skofthyttan, och gaf tillkienna, det aff honom fodres och vthlagor krefz, såsom för twenne gårdar, der han doch icke mehre hafwer änn en gårdh att skatta före, begierandes af Rätten vthi sacken itt rättmätigt bewijs, att han sådan molestation kundhe qwitter gånga. Vthi denne Saak wittnade rådhmennerna eller Nempden, att oansedt för en rundh och långhligh tijdh sedan, befans samme gård wara parterat vthi tw, eller giord till twenne skifwestäder eller gårdar; doch liqwel finnes der platt ingen legenheet mehre eller bättre, än en gårdh tarfwar och behöfwer nödigt, och hafuer alldrigh warit något rättmätigt skiehl, att partere samme gårdh i tw, eller böör wara Cronan till præiuditz och skadhe, efter som på det sätett ingendeera kan blifwa behollinn; vthan denne partitio, är otillbörligen förorsackatt, vthaff åboernes illwillia och oförståndh, att *befria sigh för knechteskrifningh*[1]; Hvarföre och den eene deelen, hafuer most blifwa ödhe och är änn öde, Hwilken deel kallas Pedher Olofzssons heem; och om icke bådhe ägorna komma tillhoopa igen, som i förtijden och aff åller och vrminne warit hafuer, föllier inthz annatt, änn att bådhe deelarna blifwa öde. Och såsom bättre är, att Någon blifuer behollen, der vthaff och Cronan Någen inkomst hafuer till att förwenta, än bådhe skole blifwa ödhe, och ingen tingh dedan att förwenta och förmoda; derföre kundhe Rätten annat eij giöra, vthan her vppå itt sanferdigt bewijs meddela, såsom her medh wittnes och betyges alt thetta sanferdigt wara. Emedan nu detta som her förmelt ähr, så på Nore tingh den 22 Martij, wittnatt och noterat bleff, och nu wijdare på dette tingett profuades altså Sanferdigt wara; derföre bekreftes denne wittnesbördh med Bergz vndertrychte Signete; dett och iagh vndertechnatt, på Rättens wegna medh egen handh, attesterar. *Actum supremo loco notatum reperitur*[2].

Zacharias Anderssonn.

Härunder häradets sigill med omskrift: SIGILLVM ◇ NORA ◇ SKOGHA ◇ 1643 ◇

At deta sa sand ferdiegt
er ransakat vijtnar Jag
med Egen hand skref
net Datum vt supra
Carl Bonde.

[1] Kursiveringen af utg.
[2] I öfversättning: *Datum återfinnes antecknadt här ofvan.*

Från denna tid är städse antecknadt i jordeböcker och räkenskaper att Skofthyttan blifvit förmedladt från tre till två hemman, samt att det ifrågavarande tredje hemmanet blifvit »inlagdt under byn efter hr landshöfdingens befallning den 19 Juli 1644». Att dateringen under århundradens lopp blifvit något felaktig — Juli i st. för *Juni* — får väl skrifvas på någon slarfvig skrifvares konto.

Angående det närbelägna *Siktareboda*, som vid denna tid innehades af nämdem. Hans Torkelsson i Skofttorp, innehåller häradsdomboken för 1641 $^{27}/_{3}$ följande rättegångsreferat:

Kom för rätten Hans Torkelsson i Skofttorp och kärade till Engelbrekt Pedersson på Skofthyttan samt hans svärmoder hustru Elin ibidem om Siktareboskogen, den Engelbrekt vill försvara, beropandes sig på en syn, som hållen är 1607 den 12 Augusti; men alldenstund i syningsbrefvet (icke?) annorlunda förmäles än att skogen hörer till Siktarebohyttan emot Oluf Pederssons skog; sedan till det andra vittnade Tideman Månsson på Kåfallstorp, att samma Siktareboda och Peder Siktare ägt den skogen af ålder och urminne, utan Peder bekom en bonde skogen, benämd Måns Jönsson i Frötorp; af honom bekom Gudmund Jönsson i Siktareboda, hvilket Gudmund bekände och att han nu skogen skall hafva till Hans Torkelsson. Därför dömdes samma skog Hans Torkelsson till, såsom en *gammal urminnes häfd till Siktareboda,* **efter som ock hustru Elin sjelf berättade, att när hon kom till Skofthyttan låg skogen till Siktareboda; dock skall Hans för tu år utlägga 24 l℔ tackjern, om han intet kan bevisa Oluf hafver bekommit sin tillbörlige fördel af skogen som aftalt är.**

Till hvad som förut (sid. 23) meddelats om detta Siktarebohalfhemman må här tilläggas, att sedan förenämnde Hans Torkelsson, som tillika ägde 1 helt hemman i Skofttorp, aflidit, öfvergingo dessa båda fastigheter till sonen Nils Hansson samt, efter hans frånfälle, till dennes båda söner Olof Nilsson och Per Nilsson, hvilka upptagas i 1685 års s. k. reduktionsjordebok hvardera för $^{1}/_{2}$ hemman Skofttorp och $^{1}/_{4}$ h:n Siktareboda.

9. De äldsta gruftingsprotokollen 1650—1656.

I den provisoriska bergsordning, som utfärdades af drottning Kristinas förmyndareregering 18 Januari 1636,[1] var bland annat föreskrifvet, att på det vid alla grufvor måtte desto skickligare tillgå, skulle bergmästaren förordna och tillsätta sex bergsmän, som kallades »*grufvones sexmän*», så ock *en gruffogde*, hvilken med sexmännens inrådan skulle förestå grufvan. Den bergsman, som af bergmästare, fogde eller sexman blifvit »stämd» (kallad) antingen för att rådslå om grufvans bästa eller för att arbeta i densamma, och icke instälde sig, skulle för hvar gång han »stämningen försitter och icke komparerar» böta 2 hundr. jern, hvilket jern borde användas till grufvans bästa, såsom till jernlinor, »vindebyggning» eller annat som kunde vara af nöden för grufdriften.

När ett gruflag, som naturligtvis kunde vara mycket olika efter grufvans storlek och beskaffenhet, ville »ösa» eller tömma en grufva för att

[1] Tryckt i *Nor. arkiv* I: 62—66.

bränna och bryta malm, skulle gruffogden därom underrätta bergmästaren, hvilken borde vara tillstädes och om det blifvande arbetet göra »visst afsked», anteckna alla delägarnes namn och »huru stor del en hvar i roten tager». Han skulle ock tillhålla gruflaget att på bestämd tid hafva med sig all behörig redskap. Ville några delägare arbeta och bryta i grufvan längre tid än deras »rotesällar» eller kamrater, skulle sådant stå dem fritt, dock så att icke en följande »rote» eller arbetslag hindrades att bryta, när dess tur var inne. När en rote upphörde att bryta, skulle han vara förpligtad att lemna grufvan »alldeles ren efter sig», från jord, skarn eller annan orenlighet.

Enär alla bergverk och grufvor ansågos vara *»ett regale samt höra K. M:t och kronan till»*, så tilläts ingen bergsman att däri tillegna sig någon arfs- eller äganderätt, utan så länge bergsmannen flitigt vårdade sitt grufarbete och till kronan utgjorde sin tionde däraf, så var han berättigad att behålla sin grufdel, men »den blifva därifrån stött, som är en dryckesbult och finnes later och försumlig». Kronan ville dessutom hafva sig förbehållet i hvarje grufva, som icke var belägen på adelns enskilda ägor, en tredje- eller åtminstone fjerdepart till sina egna bruk, eller åt dem, som innehade bruken på »förpaktning» eller arrende. På denna andel skulle kronan eller dess arrendator deltaga i grufvans omkostnader både i byggnad och »rymning».

Dessa och många andra föreskrifter angående grufbrytningen m. m. återfinnas jemväl i 1649 års k. jernbergsordning, som äfven stadgade att, »på det justitien må varda behörigen administrerad», bergmästaren skulle vara skyldig att minst en gång om året hålla ordinarie *»grufveting»*, där alla mål och angelägenheter om grufvorna samt det därstädes anstälda »embetsfolket» o. s. v. skulle upptagas, skärskådas, ransakas, åtskiljas och afdömas. På det i samma rättegångar måtte ordentligen tillgå, skulle »bergsskrifvaren» (= bergsfogden) äfven vara tillstädes »att protokollera och renskrifva alla akter och domar, dem sedan sjelf underskrifva, och årligen en riktig och oförfalskad dombok i Bergskollegio leverera». Tack vare denna föreskrift, äro de flesta af dessa domböcker ännu förvarade för den tidrymd af 200 år, hvarunder ifrågavarande grufve- eller bergsting sedermera fortgingo[1]. Redan från dessa gruftings första början bildade grufvorna i *Stribergs- och Nybergsfälten*, eller öfverhufvud taget *nuvarande Ringshytte hyttelag*, ett särskildt tingslag, och det har därför ansetts lämpligt att i det följande ordagrant meddela de äldsta af dessa gruftingsprotokoll, för att därmed visa dels denna tids hushållning i berörda angelägenheter, dels ock en ringa del af de skatter i bergshistoriskt hänseende, som gömmas i våra offentliga arkiv, hvilkas framläggande för allmänheten borde snarare anses berömvärdt än tvärtom. Protokollen meddelas med nutida stafningssätt samt med tillägg af en eller annan upplysande not, hvarigenom innehållet torde blifva fullt begripligt äfven för våra dagars bergsmän, hvars okunnighet och ringa beläsenhet i bergslagens häfder endast torde kunna jemföras med det ofta framträdande, sällan eller aldrig svigtande sjelfförtroendet och — skrytet...

---

[1] Jfr härom »*Noraskog*» III: 50 o. följ. — *Nor. arkiv* I: 609.

Anno 1650 den 28 Februari hölls *grufveting* på Blexbölet med grufvelaget af *Stripeberget;* närvarandes bergmästaren Sten Andersson, bergsfogden Knut Larsson med grufvones sexmän, som äre[1]:

1. Blef afsagdt att *vid Stripeberget* skall *en stuga uppbyggas,* och där till skall utgöras en långstock om 16 aln. och en tvärstock om 12 aln., en tilda (tilja) om 11 aln., en våg näfver på hvar hel del; och de som hafva sina delar i *Prestebergsgrufvan* och intet i Stripeberget skola gifva halfparten på delen, emot hvar del i Stripeberget både i virket till byggningen och betalning 6 lass malm på delen. Hafver ock bergsfogden Knut Larsson detta sig antagit att låta be:te stuga således uppsätta och förfärdiga på sin egen bekostnad som be:t är; dy hafver grufvelaget beviljat honom därföre på hvar hel del 12 lass malm.

2. Besvärade bergsfogden sig öfver Nils Eriksson och Oluf Larsson i Bälsjöbodar, i det de hafva *bytt sitt jern emot hans förbud;* därtill de svarade sig icke vilja göra någon tionde, efter som de äro *förlänte under lagmannen,* och icke äre vane att göra tionde. Så emedan det bevisligit var, att de voro varnade af bergsfogden att de sjelfva icke skola fördrista sig något jern uppväga, utan finnes i den 35 punkten i bergsordningen[2] att alla frälses män skola gifva kronan tionde, och be:te Nils Eriksson med Oluf Larsson taga sin malm i kronones grufva: hvarföre blef dömdt och afsagdt, att de böta *för förbudsbrott* 40 mark och gifva till kronan hvart tionde skeppund, som 35 punkten förmäler.

Anno 1651, 25 Maj, hölls *grufveting vid Stripeberget.* Närvarandes bergmästaren Sten Andersson, bergsfogden Knut Larsson med vanlige grufvones sexmän.

Då blef ransakadt om grufvones tillstånd; då blef beviljadt att de skola i detta året sänka vattnet uti *Kronegrufvan* och släppa så vattnet utur *Dalekarlsgrufvan* därsammastädes, och i detta året bryta uti be:te Dalekarlsgrufva.

Afsades att nu skall framköras på hvar hel del 2 stockar à 14 aln. långa, 1 qvarter i lisleänden och en stång på delen 24 aln. lång, hvarmed *vattenkonsten* skall förbättras.

Hela grufvelaget skall framdraga 2 stora *bölåsar,* som skola (läggas) *under vindarne* vid Dalekarlsgrufvan. Dito tillsade arrendatoren Otto Dress[3] sig vilja gifva till grufvan en *hampelina* emot detta virket, på sina 2 delar.

---

[1] Dessa finnas icke antecknade i protokollen för de första 17 åren. Enligt senare protokoll, torde Stribergs grufvelags sexmän under 1650-talet ha varit de 8 à 10 första personerna bland desamma, som omtalas i den särskilda förteckning däröfver, hvilken på annat ställe finnes meddelad.

[2] 35 § i 1649 års jernbergsordning lyder sålunda: »Alla frälsesmän skola vara förpligtade, att gifva kronan af sina bruk tiondejern af den malm, som i kronones grufvor tages, hvart tionde skeppund, och af den malm, som tages i deras egna grufvor, hvart tretionde skeppund, för hvilket ingen må vara fri; tages malmen utur bägge, kronones och frälsemannens grufvor, och blandas i en masugns smältning tillhopa, då gifves till kronan däraf hvart tjugonde skeppund.»

[3] Son till kronans förut varande »förpaktare» eller arrendator *Andreas Dress* på Hammarby, som kort förut aflidit. Sonen Otto innehade därefter under 1650-talet arrendet af Gyttorps kronobruk med dess underlydande.

Afsades ock att alla skola hålla stadigt vid så länge *rensningen* påstår, och där någon sedan ändtligen vill gifva sig ifrån, det stånde honom sjelf uti betänkande; och efter som *Presteberget* i detta året icke upptages, blef beviljadt att Hindrik i Skärmareboda, Nils i Fingerboda, Sone på Pedershyttan skola få hvar sin del med dem i år i Dalekarls- och Kranegrufvan[1].

Anno 1652 den 24 Maj hölls *grufveting* med grufvelaget af *Strip- och Prestebergs grufva;* närvarandes bergmästaren Sten Andersson, bergsfogden Knut Larsson med grufvones vanlige sexmän.

Och ransakades om *Stripebergs tillstånd,* och eftersom befans att *konsten för ringa vatten skull* icke hafver hindt vattnet utdraga, afsades att grufvelaget skola *rensa och bryta i Presteberget* detta året och gjordes 2 rotar; blefvo ock rotemästare Per Olufsson i Blexbölstorp och Oluf Embjörsson på Vestgötehyttan, och Sven Pedersson blifver grufvefogde i år, och skola de gifva honom i lön af hvar hel del 8 lߊ osmundsjern.

Afsades att Anders Pedersson på Ringshyttan och Anders Eriksson på Blexböl skola akta *dammarne vid Stripeberget,* och skola de gifva dem af obyttan malm för sitt omak 10 lass.

Afsades och slöts att de nu strax skola göra *en ny damm* vid den *lilla sjön*[2], och därtill skall göras af hvar hel del en 16 aln. stock och ett dagsverke på delen, och om måndag skall timret aflevereras, och femtedag pingstdag skall dammen upphuggas.

Afsades att de begynna *rensningen* den 14 Juni, som är måndagen efter trefaldighetssöndag.

Samma dag anklagade bergsfogden Knut Larsson några som hafva brutit uti *förbud* i en *röbräckt* grufva *Sjögrufvan* be:d[3]: Hans Andersson på Fogdehyttan, Erik Hansson ibm, Erik Körning ibm, Hans Andersson på Blexbölet, Oluf Embjörsson på Vestgötehyttan, och efter noga ransakning beviste bergsfogden dem, att det var något *elakt jern däraf tillverkadt,* och allt sådant emot förbud skedt var, kunde de icke befria sig ifrån hvar sina 40 mark silfvermynt (böter).

Anno 1653 den 2 Juni hölls *grufveting* med grufvelaget af *Stripebergsgrufvan;* närvarandes bergmästaren Sten Andersson, bergsfogden Knut Larsson, med vanlige grufvones sexmän.

1. Ransakades om grufvones tillstånd och eftersom konsten intet hafver hindt vattnet utdraga i *gamla grufvan* för mangel af vatten skull: hvarföre beslöts att de nu i detta år igen blifva vid *Prestebergsgrufvan* och där begynna sitt grufarbete nu nästkommande måndag med ett hjon på delen.

2. Afsades att 4 *pumpstockar* i höst framköres och sedan Hans Jönsson[4] gör allt färdigt i höst, så att man kan verka med pumparna in på Mars

[1] Detta senare medgifvande visar tydligt att redan vid denna tid ganska aflägset boende bergsmän deltogo i brytningarna af Stribergsfältets grufvor.

[2] Torde möjligen motsvara *Svartkärn* på Ringshytte ägor.

[3] Antagligen den invid sjön Saxen belägna Sjögrufvan i Rödbergsfältet på Fogdhytte område.

[4] Af statsverket genom Bergskollegii försorg aflönad s. k. *konstmästare* för samtliga grufvor inom Nora bergslag.

månad i tillkommande år, och således att konsten i god tid kan begynna att gå, där Gud förlänar vatten.

3. Ransakades efter dem som *restera med timmer* af anno 1652 att de samma rest i dessa dagar skola ifrån sig leverera vid sine 3 mark plikt.

4. Afsades att Anders Pedersson på Ringshyttan blifver *grufvefogde* i år vid Prestebergsgrufvan, och de gifva honom 8 l:₶ osmundsjern på delen.

Samma dag kom u. Nils Andersson på Öskebyhyttan och kärade till Lars Hansson på Gregsåsar om *en grufvedel i Nyberget* och uppsköts till nästa grufveting, emedan Lars Hansson intet var tillstädes.

Omedelbart härefter förekommer följande protokoll, hvilket dock, vid jemförelse med andra, i verkligheten afser *Rösbergs* grufvor i nuvarande Jernboås socken. Detsamma meddelas till tjenst för den, som vill anställa jemförelse mellan olika fogdeaflöningar m. m. Det korta protokollet lyder sålunda:

Anno 1653 den 2 Juni hölls ett *samtal* med Röbergs grufvelag; närvarandes bergmästaren Sten Andersson;

och ransakades om grufvones tillstånd, och skall begynnas nu nästkommande måndag att *ösa slängkosorna,* och när de hafva där med öst så mycket de kunde, så skola de sända Hans Jönsson bud, och han reser strax dit och ställer *pumparna till gångs,* och Lars blifver grufvefogde där i år och de gifva honom 5 l:₶ om veckolön och fri kost.

Samtliga föregående protokoll äro bekräftade på följande sätt:

»Att således är passeradt, som förbemält är, vittnar jag med egen underskrifven hand. *Sten Andersson*».

Anno 1654 den 11 Januari hölls *grufveting vid Stripebergsgrufvan* med dess grufvelag.

Först vardt ransakadt om grufvans tillstånd, och hvad *trävirke,* som till *konstens vidmakthållande* kunde behöfvas, och pålades på hvar hel del i *Kraneberget* en 16-alna-stock på heldelen, den de nu strax, godt moget timmer framköra. Eljest vardt afsagdt och slutit att alla skola taga sig *lika stora delar*[1] uti Kranegrufvan, och sedan stånde dem fritt att bryta som bryta vilja, efter den 11 punkten i bergsordningen, fast om en del vilja afträda och öfvergifva[2].

Anno 1655 den 12 Juni hölls *grufveting vid Stripeberget* med dess grufvelag.

Först vardt ransakadt om grufvans tillstånd, och hvad rest som fans på timmer, som var pålagdt till *konstens vidmakthållande;* och hvad rest som fans skulle inom 8 dagars förlopp levereras, och den det intet efterkommer, skall till böter sakfäld blifva.

---

[1] Antalet af dessa nämnes icke, men torde näppeligen hafva understigit 24.

[2] Ifrågavarande punkt i 1649 års jernbergsordning lyder sålunda: »Där sig så händer, att somlige bergsmän icke vilja bryta malm, så länge som de andra vele, så skall grufvan därföre icke läggas igen, som ofta sker, utan de bergsmän, som hafva råd och lägenhet att bryta, behålla grufvan så länge de förmå arbetet utföra, *om det än vore hela året.*»

Samma dag trädde inför rätten Nils Anderssons hustru på Öskebyhyttan och tilltalade Lars Hansson på Gregesåsar för en *grufvedel uti Nyberget*[1], och vordo *förlikte*, att Lars Hansson gifver Nils Anderssons hustru 16 l:℔ osmundsjern, och det nästkommande lögerdag att leverera, eller ock penningar därför.

Item besvärade Margreta Hansdotter på Gregesåsar sig öfver sin broder Lars Hansson om en *osmundssmedja,* i det Lars intet vill låta sin syster smida så länge hon brukade hemmanet med. Afsades: Margreta skall nu först smida uti 8 söknedagar och sedan hvar 4:de dag så länge intill dess Lars hafver henne alldeles utlöst[2].

Israel Persson i Bondebyn besvärade sig öfver Johan Hansson i Östra Sund, i det Johan vill *intränga sig uti en grufva,* vid Ringshyttan belägen[3]. Som Israel skäligen beviste det han med flera sina grannar samma grufva för 12 eller 14 år sedan köpt hade och den sedermera häfdat, och Johan Hansson inga andra skäl hade, utan de hafva efterlåtit honom en gång vara med sig att bryta ett år, och således förmente sig där någon rätt vinna. Afsades: Israel Persson med sina grufvelagare njuter sin grufva till godo så länge de göra kronan sin tillbörliga tionde däraf, och vare Johans åtalan fri.

Anno 1656 den 4 Juni hölls grufveting vid Blexbölet med grufvelaget af Stripebergs grufva. Närvarande bergmästaren väl:d Sten Andersson, bergsfogden Knut Larsson med grufvones sexmän.

1. Omrördes af hr bergmästaren huruledes som *när malmen är stor tages stora delar,* men när *grufvan blifver djup,* vele de sina *delar afkorta,* det alldeles afsades: fast han där intet bryter, skall han likväl på sin del tungan uppehålla[4].

2. Afsagdt att de, som hafva delar i *Kranegrufvan,* skola i alla grufvor del hafva, som *konsten drager vattnet utur.*

3. Upplästes *masmästareordningen.*

4. Afsagdt att de, som i sommar bryta i *Dalekarlsgrufvan* och *Kranegrufvan* och de, som nu nyss tillkomna, skola sina dagsverken i rensning uppfylla emot (det) de andre gjort i vattuösning.

5. Framkom Per Andersson i Nor sig storligen öfver sina grannar besvärade, att *varma kol de utur skogen hem köra,* hvarigenom esomoftast där skada händt, och begärade därå *förbud;* det ock (beviljades) med 40 mark pliktsförbud.

K. M:ts förenämda *ordning för masmästare i riket,* dat. Stockholm 6 Juli 1649, säger i sjelfva ingressen »huruledes vi (K. M:t) äre komne i förfarenhet, hvad stor åtskillnad, som uti våra jernbergslager förelöper med blåsningar, särdeles mellan de främmande och våra gamla svenska masmästare, i det de främmande på deras maner blåsa på en ställning uti 20, 24 och stundom i 30 veckor, och kunna tillverka om dygnet 7, 10

---

[1] Jfr sid. 46.

[2] Nämligen ur det hemman på Grecksåsar, som brodern Lars Hansson innehade.

[3] Af andra protokoll synes framgå, att denna grufva varit belägen vid *Lämåsen.*

[4] Fritt öfversatt betyder bergmästarens yttrande, att alla ville *skörda,* men ingen ville *så.* Hvad menniskonaturen är sig lik i alla tidehvarf!

och 11 skeppund jern af medelmåttig malm; däremot de svenska allenast blåsa i 3, 6 eller högst 8 veckors tid af en ställning, och icke mer än 3, 4, 6 och högst till 7 skeppund jern om dygnet bekomma kunna». (Jfr sid. 17 här ofvan.) — För att afhjelpa dessa missförhållanden stadgades nu bland annat, att bergsmännen skulle beflita sig att förskaffa sådana *blåsbälgar,* som i bredd, höjd och längd voro de främmandes likformige, »på det genom elak blåsning både malm och kol icke skulle uppbrinna och förderfvas»; att bergsmännen skulle hålla sina barn och andra svenska män till att tillbörligen lära sig yrket »efter de främmandes vis»; att bergmästaren skulle noga tillse att endast väl utlärda masmästare anstäldes vid hyttorna; han skulle ock »förafskeda med bergsmännen huru stor blåsbälgen skulle vara», att masugnar »bygdes med sin höjd och bredd eller rund midt uti», som de med rätta borde o. s. v.

Vidare föreskrefs, att »masmästare för hvarje 7 dygn han arbetade, skulle bekomma till lön och kost 6 daler silfvermynt; en uppsättare desslikes för hvarje 7 dygn 3 daler smt; en hyttedräng i lika måtto för hvarje 7 dygn 3 daler smt, och den, som bokade malmen, skulle för hvarje 3 tunnor malm som uppmättes, bekomma 10 öre, dock skulle han därjemte för samma lön vara pligtig att uppbära kol med uppsättaren uti masugnen». Den som bröt häremot och fordrade mera i lön skulle böta en tredjedel af lönen till tveskiftes mellan kyrkan och hospitalet (fattigvården).

»Sist efter man spörjer uti bergslagen gemenligen plägar ske, att bergsmännen bära elaka kol uti masugnarne, och lika så mycken malm på onda kol som goda insättes, hvarigenom förorsakas, att mången blåsning blifver förderfvad, och således den, som hafver god redskap (= godt rede) att bära i masugnen, måste ofta för hans skull, som hafver elak och oduglig, lida skada. Hvarföre på det att sådant härefter må varda förhindradt, så skall masmästaren och uppsättaren vara pligtige flitig uppsigt hafva, att härmed rättrådeligen må umgås, och *att masmästaren allena regerar blåsverket,* och icke häruti regulerar sig efter bergsmannen, utan tillser att blåsningen blifver rättrådigt och med flit aktad: hvar annorledes sker, och igenom hans försummelse någon skada förorsakas, då skall han vara förtänkt till att svara, och uppfylla bergsmannen sin bevisliga skada igen.»

Såsom varande nära nog den äldsta lagstiftningen i berörda hänseende, kan det måhända icke skada att erinra om dessa förhållanden och huruledes man för 250 år sedan sökte förkofra och utveckla *tackjernstillverkningen.* Innehållet af vissa gruftingsresolutioner, som i det följande meddelas, torde härigenom framstå i mera klar belysning.

10. 1656 års bergverksrelation.

Under bergmästaren Sten Anderssons tjenstetid afgafs äfven en senare »relation på alla grufvor» m. m. inom Nora socken. Denna är i åtskilliga afseenden mera fullständig än den förut omförmälda af 1638. Relationen saknar underskrift, men af Bergskollegii registratur kan inhemtas att Sten Andersson, i skrifvelse dat. Stockholm 1656 $^{16}/_{4}$, blifvit förelagd, att »till nästa session inleverera en viss specifikation på alla bergverk i

sitt bergmästaredöme». Vid denna session, som hölls i Oktober och November samma år, blef ock den begärda »specifikationen» öfverlemnad[1]. Ifrågavarande relation innehåller bland annat, att

Efterskrefne grufvor finnes vara uti Stripeberget belägne på Ringshytte ägor.

Kraneberget är torrsten, djup 15 famnar, strecket 20 famnar i längden och två famnar uti bredden. *Dalekarlsgrufvan* är djup 10 famnar, strecket är bredt 2 famnar, 12 famnar i längden, och högt 2 famnar i gafveln, och äre båda grufvor om en vatnööst (vattenösning eller uppfordring). Och är till desse ofvanberörde grufvor, näml. Kranegrufvan och Dalekarlsgrufvan i samma berg en *vattukonst,* som drifves af en bäck, som faller utur Bälsjön[2].

Flintegrufvan är därsammestädes, djup 10 famnar, strecket 2 famnar, längden 10 famnar, 4 famnar högt i gafveln; är god torrsten.

Stora Mosseberget är 8 famnar djup, 8 famnar där strecket är bredast, 20 famnar i längden både dugligt och odugligt, men nu hafver hon stått öde i 19 års tid, och förmena sig samma grufva igen att upptaga; är allt ett slags malm.

Prestebergsgrufvan är 6 famnar djup, strecket 2 famnar bredt, i längden $6^1/_2$ famn, 2 famnar hög i gafveln; är torrsten.

Gamla Prestebergsgrufvan är 6 famnar djup och hafver varit öde i 25 års tid, af orsak hon af stalp igenstulpen är och för stor vattendrägt ej kunnat henne uppehålla.

Svarteberget är 5 famnar djup, strecket på sjelfva malmen 1 famn bredt, i längden 6 famnar; är god flotsten; därsammastädes äre tvänne *påtor* omkring och intet dogse (d. v. s. odugliga).

Nyberget äre 4 grufvor och på *Holmshytte* ägor belägne; den första (*Boagrufvan?*) är djup 5 famnar, som berättas, rik malm, god flotsten, dock hafver be:te grufva intet varit i bruk på 11 års tid, ligger öde för vattendrägt skull. Den andre *Allmänningsgrufvan* är djup 5 famnar, strecket $1^1/_2$ famn bredt, i längden 10 famnar, är god flotsten. Den tredje, *Herregrufvan* benämd, är djup 3 famnar, strecket 2 famnar bredt och är god flotsten. Den 4:de *Oxegrufvan* är djup 3 famnar, strecket är på bottnen allt utgånget, och intet är att bryta mer än på gafveln $1^1/_2$ famn bredt; är allt ett slag, god flotsten.

Där äre några andre åtskilliga *påtor* omkring, som berättas, dock nu nyligen intet varit i bruk, af den orsak där uti är kallbräckt malm, därföre ödelagde och ej mera brukas.

Lemosse (Lämåse) grufvor äre 2 och på *Ringshytte* ägor belägne; den *första* är djup 5 famnar, strecket är 2 famnar bredt, 3 famnar i längden, är och god torrsten. Den *andra* djup $5^1/_2$ famn, strecket är 2 famnar bredt, 3 famnar i längden; är god torrsten.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

På Åsbo ägor äre åtskillige grufvor belägne, hvilka i mannaminne intet hafva varit i bruk och ligga fulla med stalp; dock en *Åsbogrufvan* benämd, som år 1650 af 6 bergsmän upptagen, djup 13 famnar, strecket 2 famnar bredt, 8 famnar på längden, är torrsten, mäkta riker.

[1] I det inom Kommerskollegii bergsafdelning (f. d. Bergskollegiet) förvarade s. k. Harmenska registerverket omtalas på mångfaldiga ställen äfven en relation af år 1652, men denna kan numera icke återfinnas.

[2] Torde vara missskrifning för *Svartsjön* eller *Svartkärn.*

Angående hyttorna inom förevarande område innehåller förenämnda 1656 års relation följande uppgifter:

Åshyttan är en gammal hytta på skatteägor belägen, bygd uti 7 delar; drifves med underfallsvatten, godt vattubol, hafva en damsjö *Kärnesjön* benämd[1]; men är ganska ringa skog; taga sin malm vid *Åsaberget*, 2 målskott ifrån hyttan.

Ringshyttan är en gammal hytta på skatteägor belägen och bygd i 3 delar; går med underfallsvatten, godt vattubol, hafver en damsjö *Ringsjödam* benämd, men hafva god lägenhet till skog, taga sin malm vid Stripeberget och Nyberget en fjerdingsväg från hyttan.

Nya Ringshyttan är 37 år gammal, ligger uppå skatteägor bygd i en del, drifves med underfall, godt vattubol och brukar samma damsjö som före bemälte hytta, hafver god lägenhet till skog, tager sin malm vid Stripeberget och Nyberget $^1/_4$ mil från hyttan.

Holmshyttan är en gammal hytta på skatteägor belägen, bygd i 3 delar, drifves med öfverfallsvatten, medelmåttigt vattubol, hafva en damsjö *Holmsjön* benämd; dock är till samma hytta oländig skog, taga sin malm vid Stripeberget och Nyberget $^1/_2$ mil från hyttan.

Bälsjöbodar är en gammal hytta ligger på skatte ägor, är bygd i 3 delar, drifves med öfverfall, hafver en damsjö *Kärrdammen* benämd; dock är till samma hytta ingen skog, taga sin malm i Stripeberget och Nyberget $^1/_2$ mil från hyttan.

Fogdehyttan är en gammal hytta på skatteägor belägen, uppbygd uti 6 delar, drifves med öfverfall, medelmåttigt vattubol, hafva en damsjö benämd *Tappedammen*, är ringa skog, taga sin malm vid Stripeberget och Nyberget $^1/_4$ mil från hyttan.

Angående den här ofvan nämda *Nya Ringshyttan* må här anmärkas att denna hytta icke annorstädes finnes omtalad. På sätt förut (sid. 11) blifvit antydt, synes emellertid denna nya hytta hafva tillkommit 1618, hvilket ock mycket nära öfverensstämmer med den i relationen omförmälda tidpunkt för hyttans tillkomst. Efter all sannolikhet har den »nya» hyttan varit bygd strax ofvanför den gamla, vid ett numera genom uppdämning förstördt, af hyttelaget under 1850-talet inlöst vattenfall. Huru länge den nya hyttan funnits till är ganska ovisst. Att hon blifvit bygd af samme Lars Olsson, som förut omtalats, torde dock vara säkert, enär det synes framgå att han för sin tid varit den måhända »styfvaste» bergsmannen i byn och velat visa sin sjelfrådighet genom att bygga för egen räkning, då han ej kunde förlikas med sina grannar. Sannolikt blef denna hytta raserad under 1660-talet af Lars Olssons sonson, den här nedan i gruttingsprotokollen omtalade sexmannen Olof Persson i Ringshyttan. Hyttan nämnes åtminstone icke i 1673 års eller därefter förekommande relationer.

11. Rågångsreglering mellan Ringshyttan samt Ås och Skofthyttan.

Af häradsdomboken för 1653 $^{15}/_3$ kan inhemtas att häradsrätten »beviljat en laga syn emellan Skofttorp, Åshyttan och Ringshyttan, på det

[1] Belägen å Ringshytte bys område. Jfr sid. 31 här ofvan och nästa sida.

en viss skillnad dem emellan» kunde blifva upprättad. Huruledes den sålunda föreskrifna rågångsregleringen blef verkställd, kan inhemtas af följande utdrag ur Nora-skoga härads dombok för 1657 ^{9}$_{11}$, så lydande:

S. D. Berättade befallningsmannen (Arvid Bengtsson), att han efter rättens föregående samtycke och bevillning, så och parternes påfordrande och begäran, uppå efterskrefne år och dagar med underteeknade af nämden, hade synt, åtskildt och med rösen och rågångar vissa skillnader upprättat emellan efterskrefne hyttelagare och stridande parter, med begäran att de till större stadfästelse uti bergslagens dombok infattas, vederböranderne till everldelig efterrättelse afskrifne meddelas, och af rätten konfirmeras och bekräftas måtte nämligen — — — —

3. Anno 1656 den 23 Maj, med nämdemännen Anders Larsson i Blixböl, Israel i Bondebyn, Erik på Kåfalla, Lars på Vassland, Lars i Hofmanstorp, Olof i Gamlehyttan och Hans på Elfhyttan, emellan *Norra Ås och Ringshyttan* efterföljande skogsägoskillnad upprättad. Det första röset är lagmansröset, som ligger strax söder ut vid Skomakaretorpets[1] gärdsgårdshörn, hvilkets ene kant visar nord nordost till Åshytte sjöändan[2], där ifrån kosan passade på andre sidan uppå Högeberget, hvarest ett röse lades, som visar i samma streck; på Finnafallet, där lades ock ett röse, som visar i samma streck på Finnaskogskärret, där som ett röse lades, visandes nord nordost ^{1}$_{2}$ streck i norr, på Finneskogsfallet, hvarest Åshytte rösegång ändades, och blef där ett kors- eller tvär-röse lagdt emellan *Skofthyttan och Ås*, som visar upp i Ströbäcken; sedan lades ett röse emellan *Skofthyttan och Ringshyttan* uppå Hallenstafallet, som visar nord nordost. Därnäst uti samma streck Asperöset, och det sista uti samma streck vid Brändebotten, hvilket visar uti Fåsjöhytteskillnad. — — —

Uppå hvilken befallningsmannens begäran alla föreskrefne rågångar, skillnader och förlikningar, för rätten uppläsne, med nämden nogsamt examinerade, rättmätige och skälige befunna, uti domboken således infattade och vederböranderne till everldelig efterrättelse beviljade afskrifne, under bergslagens sekret meddelas, och af rätten på det kraftigaste konfirmerade, stadfäste och bekräftade blefve. Actum ut supra.

De rösen, som vid denna förrättning blefvo nedlagda, återfinnas, det s. k. lagmansröset under n:r 296 och de öfriga under n:r 297—301 å den af Bergius 1704 och 1705 upprättade stora bergslagskartan, hvaraf några utdrag för de särskilda hyttelagen finnas bilagda. Den ifrågavarande rösegången har sedan 1656 års förrättning ägde rum icke undergått någon förändring och är således ännu gällande.

12. Lagmansräntan af Bälsjöboda hyttelag.

Af förut (sid. 44) meddeladt gruftingsprotokoll inhemtas, att fråga härom förevarit på Stribergs grufting vid Bleksböl 1650 ^{28}$_{2}$, samt att

[1] Torde motsvara det på Åshytte område belägna *Kärnatorpet*. Det ifrågavarande lagmansröset återfinnes alldeles i närheten af nuvarande bygdevägen från Ringshyttan, vid en grind i skillnaden mot Åshyttan.

[2] Den s. k. nedra Kärn å Ringshytte ägor utgjorde, såsom förut omtalats, *Åshytte dammsjö*.

bergsmännen blifvit dömda för »förbudsbrott» att böta 40 mark och utgöra tackjernstionde till kronan. I det redan nämda HARMENSKA registerverket uppgifves Bälsjöbodars hytta — enligt 1652 års förlorade relation — vara »en gammal hytta, på skatteägor bygd i 5 delar och blifvit förlänt lagman P. Brahe och därefter kalladt *lagmansgods*». Grefve Per Brahe, som redan 1630 utnämdes till lagman öfver bergslagen, Vestmanland och Dalarne, blef sedermera riksdrots och en af landets främste personligheter. Han torde icke hafva försummat eller eftersatt sina lagmansrättigheter från Bälsjöbodar, enligt hvad som synes framgå af följande protokollsutdrag:

Anno 1657 den 2 Februari hölls grufveting vid Klackan. —

— —

Sist kom bergsfogden Knut Larsson och kärade till samtlige bergsmännen ifrån *Bälsjöbodar,* som under hans grefl. excell:s *riksdrotsen* förlänte (äre), huruledes de nu tvänne resor *sjelfve bytt sitt jern,* oaktandes kronones tiondes erläggande. Bergmästaren frågade hvem dem sådant tillstånd gifvit? svarade Olof Larsson i Bälsjöbodar att Lars Andersson i Tolsbölet är ock grefvens bergsman dem hafver gifvit lof. Då sändes efter Lars Andersson och honom tillfrågades hvad fullmakt han hade att gifva dem lof att byta sitt jern, där till han nekade, så ock Nils Ersson i Bälsjöbodar svarade att de intet lof hade, utan ville stödja in uppå ett bref, som Lars Andersson skulle utverkat hos hans grefl. excellens. Bergsfogden öfvertygade dem att han dem förmanat åtskilliga gånger, hvartill de ej neka kunde, utan förmente sig därför vara fria, för det de under lagmannen äre. Ehuruväl bergsordningens 35 punkt uttryckligen förmäler, att både adel och oadel skall gifva tionde af den malm de taga i kronones grufva, och hade man stor orsak dem på det högsta för sitt stora förseende skull plikta låta; dock efter noga betänkande uppskjutit hafva, och det kongl. Bergskollegio en kopia af hans grefl. excellens' bref, dateradt den 7 April 1655 att öfversända, förväntandes det kongl. Bergskollegii resolution och förklaring uppå.

Den här omförmälda brefkopian har icke återfunnits bland det forna Bergskollegiets bevarade handlingar, lika litet som någon resolution och förklaring däröfver. Då jemväl specifika tiondejernslängder från denna tid helt och hållet saknas — i Örebro läns landsböcker finnas blott af bergsfogden eller bergmästaren underskrifna summariska uppgifter af denna årliga uppbörd — så har närmare kännedom angående det här ofvan relaterade förhållandet ej kunnat vinnas. Men då af kronoräkenskaperna i öfrigt framgår att lagmannen tillgodonjutit öfriga räntor och inkomster af alla de såsom »lagmansgods» uppförda hemman inom Noraskoga bergslag, är det sannolikt att han gjort anspråk på och jemväl fått uppbära den tackjernstionde, som från dessa hemman kunnat erhållas. Per Brahe innehade emellertid lagmansembetet till sin död 1680, hvarefter Bälsjöbodahemmanen så väl som öfriga lagmanshemman från och med det följande året finnas i jordeböcker och räkenskaper uppförda såsom öfriga bergsmanshemman samt däraf härflytande statsinkomster på enahanda sätt redovisade.

13. Stribergs-Nybergs gruftings protokoll 1657—1664.

(Ur f. d. Bergskollegii bergstingsdombok n:r 174 i Riksarkivet.)

Anno 1657 den 3 Februari hölls grufveting vid Blexbölet med *grufvelaget af Stripeberget,* och vardt ransakadt om grufvones tillstånd, och hvad trävirke som till konstens vidmakthållande betarfvades: först en stång om 24 alnar på hvar hel del, och Ringshytte med Bälsjöboda bergsmännen framföra pumpestockar och 4 delar om en 12-alnastock.

Afsades att nu i tillkommande vår, när vattnet är ute, skall strax *Kranegrufvan* rensas, och således grufvelaget lägga sig i två rotar: den ene roten bryter i Kranegrufvan och den andre roten i *Dalekarlsgrufvan* i 8 eller 14 dagar, och sedan ombyta de, att den rote, som brutit hafver i Kranegrufvan går i Dalekarlsgrufvan och den andre roten igen i Kranegrufvan, och sålunda hållandes med brytningen, så sker hvar och en rätt.

Efterskrefne restera med dagsverken: Nils Persson på Gregesåsar rester en stång sedan 1653, item 2 dagsverken, Lars Hansson ibidem 2 dagsverken, Per Erlandsson och Erik Körning på Fogdehyttan 1 stång af 1653, Olof Persson på Ringshyttan 3 dagsverken; desse förskontes denne gången med varning att de framföra resten och en annan gång se sig bättre för, där de ej vele umgälla den 7 punkten i bergsordningen[1].

Samma dag angaf Per Andersson på Nor att Olof Andersson ibidem bryter i *Kullegrufvan*[2], däruti röbräckt malm är, hvilket förbjöds vid 40 mark.

Sedan kom för rätten Lars Simonsson på *Gregesskog* och tilltalade Per Larsson, viljandes honom öfvertyga att han (Per) hans blåsning förderfvat efter han var masmästare, där till Per svarade, nekandes sig fått regera med masugnen som honom bort för Lars Simonsson; därutinnan rättens mening var, att Per Larsson blifver för Lars Simonssons åtalan alldeles qvitt och fri, efter han ej fått sitt embete uträtta.

Anno 1658 den 14 Juni hölls grufveting vid Blexbölet med *Stripebergs grufvelag;* närvarande bergmästaren väl:d Sten Andersson och bergsfogden v:d Knut Larsson med vanlige grufvones sexmän.

Först vardt ransakadt om grufvones tillstånd och hvad trävirke som till konstens vidmakthållande kunde betarfvas; fans alltså ett och annat med trävirke till konsterne uti ett godt tillstånd.

1. Samma dag framträdde Olof Embiörsson och kärade till Per Olofsson och Abraham i Blexbölstorp om en femtedel uti en grufva i *Gröneyalsgrufvan i Nyberget.* Vardt afsagdt att Olof Embiörsson gifver till Per Olofsson och Abraham 10 l:℔ osmundsjern och sedan träda till samma femtedel.

---

[1] Som innehåller stadgande om ansvar för den, som försummade något grufarbete.

[2] Denna grufva torde ha varit belägen i Rödbergsfältet å Fogdhytte ägor.

2. Samma dag framter Lars Olofsson och Nils Tikesson i *Holmshyttan*, kärade till Tike Larsson och Jöns Olofsson ibidem, i det de hade *försatt masugnen*, hvilket vardt noga ransakadt och skärskådadt, befans det af ringa värde; förliktes med de förord, och dem vardt förbjudet härefter intet sjelfva vakta sitt bruk, utan de skola skaffa sig en masmästare och en uppsättare, som deras bruk skola afvakta, vid 40 mark straff.

3. Samma dag framträdde Johan Hansson i Östresund och kärade till Erik Larsson ibidem om deras blåsning[1], i det Johan länte Erik Larsson masugnen efter sig, och skulle gifva honom 1 skepp. tackjern, och fordrar Johan Hansson bälgelönen sjelf och lönen för hytteredskapen för 5 dygn. Afsades, att Erik Larsson skall gifva Johan ett för allt näml. 2 skepp. tackjern, och stånde fritt söka masmästaren Olof Hansson till nästa grufveting.

4. Samma dag erforo (tingsrätten), att en stor del af grufvelaget fans, som ville *öfvergifva sina delar i Konstgrufvorna och lägga sig uti andra små jordputor*, och man befinner grufvan däraf taga skada; vardt afsagdt: alla skola hålla sina rätta delar uti Konstgrufvorna vid makt med alla dess omkostnader och rensningar, och den som sedan sin del vill afstå när grufvan är rengjord och sin del då afträda, stånde då honom fritt att öfvergifva och en annan i dess ställe och till att tillträda.

5. Afsades om *diket utur Kärnen*[2] att grufvelaget skola förskaffa sig några stycken dikare, som i sommar göra diket färdigt, så att de däraf i tillkommande vår kunde hafva någon nytta.

6. Afsades att grufvelaget skall utgifva på hvar hel del 1 l:tt *näfver* att *täcka stugan* med till *konstdrängen Nils Olofsson*, (som) skall härefter sitta i stugan och således akta stugan och ingen annan hyra därföre gifva.

Sist förfrågade bergsmännen sig hos hr bergmästaren om *fallhyggande*, om dem skulle efterlåtas att *svedja sin koleved*. Detta resolverades af hr bergmästaren, att de blifva vid den order, som för detta hafver varit, till dess kongl. Bergskollegio behagar det att förändra.

För 1659 saknas protokoll, hvilket torde bero därpå att näst följande grufting i stället hölls vid nyårstiden 1660, enligt hvad här nedan synes.

Anno 1660 den 4 Januari hölls grufveting vid Blexbölet med *Stripebergs grufvelag*, och vardt ransakadt om grufvones tillstånd.

Först pålades *trävirke till konsten* som följer: en 16 aln. lång stock på hvar hel del, godt moget furutimmer, och 8 stycken pumpestockar på hela grufvelaget, hvilket ofördröjligen skall framköras och af konstedrängarne upptäljas och i förvar läggas.

Sedan förekom grufvefogden Mattes Drake med samtlige sexmännen och hela grufvelaget i *Kranegrufvan*, och föredrogo hurusom *malmen i samma grufva* vid Stripeberget *är alldeles utgången*, så att där ingen malm mer är att förvänta, och är af grufvefogden, sexmännen och de förnämste af grufvelaget besigtigad vorden och således *öde* synter, hvarpå ett sannfärdigt bevis meddelas kan.

---

[1] Sannolikt i *Fingerboda* masugn; malmen till denna blåsning antagligen hemtad från Stribergsfältet och Lämåsen.

[2] Förmodligen *Svartkärn* eller någon mindre nedanför belägen, sedermera uppdämd kärn.

Vidare afsades att hela grufvelaget hålla sitt grufvearbete vid *Presteberget* detta året, medan konsten håller ute vattnet, så att där omtränger de kunde komma till att bryta uti *Dalekarlsgrufvan,* och Anders Eriksson på Blixbölet (öfver)tog Anders Sonessons del på Nya Pershyttan, näml. 1/2 del. Där ock rotemästare tillsattes: Olof Arvidsson på Fogdehyttan och Lars Hansson på Gregesåsar.

Sedermera pålades till Presteberget en vedstock och fyra vindåsar, dem de nu strax framköra och i verket ställa.

Olof Tikesson på Ringshyttan, efter grufvefogdens angifvande, pliktar 20 mark för det han *tagit* 1/2 *skifva långved* vid Prestebergsgrufvan, som hela grufvelaget tillkom, efter den 32 punkten i bergsordningen. Hafver ock dessförutan Olofs son Lars *slagit sönder grufvestugufönstren,* därföre *fadern honom straffa* skall.

Förbjödos därjemte Ringshytte och Bälsjöboda bergsmännen någon *åverkan göra på Konstedammarna* vid 40 marks plikt, såsom ock att ingen med *raskesand gör skada på andras vretar* vid 40 mark.

Sist vardt Stripebergs grufvelag föredraget om något *timmer de ifrån Pershytte grufva hemta låtit till Stripebergskonst,* hvilket de tillbakars leverera böra, och sålunda slutet och belefvadt, att de till Pershytte grufvan igen skola framköra godt furutimmer 2 (st.) 16 aln. långa stockar af hvar hel del, och skall det allrasist vara framkördt till nästkommande Kyndelsmessa, vid hvar och ens plikt, den som det försummar.

Anno 1661 den 9 Februari hölls grufveting uti Blexbolet med *grufvelaget af Stripebergsgrufvan;* närvarandes bergmästaren väl:d Sten Andersson, item bergsfogden väl:d Knut Larsson, med vanlige grufvones sexmän.

Då vardt först ransakadt om grufvornas tillstånd därsammastädes och därhos vardt pålagdt till *vattenkonstens* vidmakthållande på hvar hel del en 16 alnalångstock om 1 1/2 qvarter i lilländan och det skall vara godt moget furutimmer.

För det andra vardt beslutet om det gråberget, som hänger dem utöfver hufvudet i *Prestebergsgrufvan,* det grufvelaget nu strax nästkommande måndag skola det bortbryta och afföra nu medan isen bär, och detta utan någon försummelse eller uppskof skall fullföljdt och efterkommet varda.

För det tredje medan som man förnimmer det malmen vill nu mycket och snart sagdt alldeles aftaga i *Stora Kranegrufvan,* allt därföre afsades att grufvelaget får hålla sig uti *Dalekarlsgrufvan,* näml. i samma berg och *Tredingsgrufvan* så länge man i tillkommande sommar får göra en fullkomlig *prendo*[1] uti ofvanbemälte Kranegrufva, om där icke under gråslidan någon malm vidare är att förmoda.

Fjerde efter en lång diskurs och öfvervägande om det ringa *vattendrägt,* som är till denne *vattenkonsten,* vardt beslutit det hela grufvelaget skola nu i tillkommande sommar gräfva *ett stort dike* till famns djup och famns bredd *igenom en mosse* och *således vända en bäck* in uti *konste-hålldammen* till hjelp; och detta skall utan all försummelse och vidare uppskof fortsättas i torraste sommaren.

---

[1] Undersökning, egentligen angrepp på berget, som då skedde medelst eldsättning.

Femte afsades om *en liten grufva,* som ligger i vestra änden på *Dalkarlsgrufvan,* som Anders Ersson, Anders Larssons hustru Kerstin på Blexbölet och Hans Nilsson på Gregesåsar hafva sina delar uti; efter konsten drager vattnet ut skola ock blifva *i allmänning med de andra,* och skall pröfvas om flera skola blifva däruti behållne än de fyra.

Samma dag framträdde väl:d *Anders Hindersson vid Rännerverket*[1], begärandes det honom skulle efterlåtas en liten del uti *Allmänningsgrufvan i Nyberget* på en brytning så länge han kunde få göra en viss prof om den malmen kan låta bruka sig till ränneverket; och efter en lång diskurs vardt honom af grufvelaget efterlåtet en brytning (å) en half del att bruka.

Samma dag uppsteg uppsyningsmannen vid *Norshyttan,* Per Andersson benämd, och kärade (till) sin granne Jon Arvidsson, i det han skall emot förbud hafva kört *heta kol* fram *till masugnen.* Detta vardt ransakadt och befans det Jon allenast hafver kört heta kol, dem han strax hafver uppsatt i masugnen och således ingen skada där med gjort: dy vardt Jon fri för Per Anderssons vidare åtalan i detta fallet, dock med *förbud* det hvarken han eller någon annan fördriste sig *att köra heta kol i kolhusen,* utan han lägger dem ute på vretten så långt från husen, så att de icke kunde förorsaka någon skada.

Item sade Per Andersson det Jon hafver *släppt vattnet* emot bergsfogdens förbud *ifrån masugnen* och *till sin smedja.* Detta ärendet vardt granneligen ransakadt och befans så af hans grannar, .såsom af masmästarens vittnesbörd, det Per Andersson intet hade presenterat bergsfogdens sedel, icke heller kunde Per Andersson öfvertyga det han hade förbjudit honom, utan mera sökt efter att komma Jon på fall: dy vardt Jon Arvidsson för denne Per Anderssons påbördan fri, dock med förvarning det han eller någon annan icke fördriste sig göra någon åverkan på vattnet så länge det går i masugnen.

Sist afsades emellan Erik Jönsson, Erland Jönsson och Olof Nilsson på Ringshyttan om en liten grufva, *Hultegrufvan* benämd, det de härefter skola behålla hvardera sin tredjepart i berörde grufva och således vara förlikta.

Sålunda vara examinerat och afdömdt betygar undertecknad med egen hand underskrifvet.

Knut Larsson.

För åren 1662 och 1663 saknas protokoll för Stribergs tingslag. Om detta beror därpå att grufting ej blifvit hållna eller om vederbörande bergmästare (Sten Andersson) och bergsfogde (Knut Larsson) uraktlåtit att fullgöra sina åligganden i fråga om protokollsredovisningen, kan numera icke utrönas. Dylika luckor i urkundsamlingarna medföra dock stundom ganska stora olägenheter och svårigheter, isynnerhet när det gäller utreduing af invecklade rättsförhållanden.

Anno 1664 den 1 Mars hölls grufveting vid Bleksbölet med grufvelaget af *Stripebergs grufvelag.* Närvarandes bergmästaren välbetrodde Knut Larsson med vanlige grufvones sexmän och grufvefogden Mattes Drake.

1. Först vardt ransakadt om grufvones tillstånd och hvad som kunde fattas af trävirke till *vattenkonstens* vidmakthållande, och efter noga ransak-

[1] Det nyanlagda rännverkssmidet vid *Finnån.*

kar

var-
tur
ma;
att
nde

egat
ock
fver
och
as i

ades
nin-
t på

uti
dem
å att
nan
n att

, att
sig

ifvet
åren
böra
att
Sten
och
full-
une-

n åt
när-
uru-
indre

nder-
nans-
, att,

gruf
och
vatt
flera

gära
Nyb
malr
honc

benä
förb
befa
i ma
And
eller
dem
skad

förb
rans
det]
Per
att l
påbö
sig g

Ring
behå

detta
mäst
göra
utrö
stora
inve(

fattas

ning befans Bälsjöboda bergsmännen vara skyldige att framköra pumpestockar och kilar 3 stycken, och 3 ifrån Holmshyttan, 3 ifrån Fogdehyttan.

2. Afsades det bergsmännen blifva vid *Kranegrufvan* i detta året, hvaröfver konstvaktaren skall draga tidigen omsorg att vattnet kommer utur grufvan i rättan tid, så att grufvearbetet kan företagas först i vårdagarna; och skall göras *en rullekonst* öfver Kranegrufvan in uti *Oxegrufvan*, så att konsten kan draga utur dem båda i sänder, hvartill skall nu nästkommande måndag 2 vedstockar framköras.

3. Berättades om en *gammal grufva i Nyberget,* som skulle hafva legat öde i 38 års tid, hvilken de nu begärade att upptaga, hvilket blef dem ock efterlåtet, hvarest blifva 32 bergsmän inrymda; hvad där är att finna gifver tiden, och när vattnet är ute och grufvan rengjord, skall hon besigtigas och erfara hvad slags malm däruti kan finnas, och om flere kunde inrymmas i bem:te grufva.

4. Påminnes bergsmännen om *dammarna vid Bälsjön* och förmanades att de ingalunda skola släppa fram något vatten onödigt utan till blåsningarnas nödtorft, och skulle Anders Eriksson på Bleksbölet hafva uppsigt på Bleksbölsdammen och Anders Persson på Ringshyttan på den sidan.

5. Anders Eriksson på Bleksbölet besvärade sig öfver *bergsmännen uti Bälsjöbodar*, som intränga sig på deras (Bleksböls) *utskog*, begärandes dem skulle förbjudas att göra dem något intrång, hvilket ock skedde; dock så att de söka sig häradsbevis på någon allmänningsskog, som de veta ingen annan till skada, så ville bergmästaren tala med välborne herren landshöfdingen att de skola blifva hulpne med skog.

6. Sist blefvo bergsmännen förmante, som *restera med tiondejern*, att de skola sådant vid sina 40 mark plikt innan åtta dagars förlopp ifrån sig i kronoboden inleverera emot qvittenser.

Så väl detta som öfriga gruftingsprotokoll för 1664 är underskrifvet af *Knut Larsson*. Sedermera saknas åter Stribergsprotokollen för åren 1665 och 1666, obekant af hvilken anledning. Emellertid torde här böra erinras, att ortens förste bergmästare Sten Andersson afled 1665, och att bergsfogden Knut Larsson, som 1663 förordnades att, i anledning af Sten Anderssons »höga ålder», vara vice bergmästare öfver Nora, Lindes och Nerikes bergslager, omedelbart efter dödsfallet erhöll Bergskollegii fullmakt på ordinarie sysslan, hvilken befattning Knut Larsson därefter innehade till sin död i Juli 1675.

Den i näst föregående protokoll omförmälda skogstilldelningen åt Bälsjöboda bergsmän kom icke till stånd förrän långt senare, hvarom närmare besked meddelas under rubrik Bälsjöbodars Lomflyskog; men huruledes Anders Eriksson i Bleksböl för egen räkning tilldelades en mindre skogstrakt kan inhemtas af *Nor. arkiv* I: 462.

14. Persedeljernskontraktet 1664.

Förut (sid. 16) är omtaladt hvilka årliga utskylder, som enligt »undervisningen» i 1624 års jordebok skulle utgöras af hvarje helt bergsmanshemman. Dessa undergingo sedermera någon förändring därigenom, att,

enligt k. bref och resolutioner 1642 $^{5}/_{4}$, 1647 $^{24}/_{3}$ och 1649 $^{31}/_{3}$, *förmedling* erhölls i den s. k. vinterkörseln eller brukshjelpen af timmer, näfver och bast, hvarefter den del af hemmanens årliga ränta, som skulle utgöras i olika persedlar, i jordeböcker och räkenskaper, uppfördes sålunda:

drängejern: 9 lisp. osmundsjern,

landtågsgärd: $2^{2}/_{3}$ stigar (= 64 tunnor) kol, samt

brukshjelp: 2 lass malm, 6 dagsverken och 4 skjutsfärder, hvilka senare kunna anses motsvaras af 4 s. k. öke- eller parkördagsverken.

Dessa olika skattepersedlar ägde arrendatorerna af kronobruken vid Gyttorp i Nora och Guldsmedshyttan i Lindes bergslag att efter eget godtfinnande använda och realisera. Däraf blef ock en gifven följd, att de skattskyldige fingo vidkännas stora olägenheter och svårigheter, likasom arrendatorerna å sin sida icke underläto att se sig till godo på bästa sätt och att genom hvarjehanda trakasserier yttermera preja och plåga de mer eller mindre rättslösa räntegifvarne. Klagomål uteblefvo icke heller och slutligen funno sig bergslagens invånare nödsakade att hos K. M:t anhålla och »begära, det de sina *utlagspersedlar*, dem de före detta till arrendatorerna hafva måst utgifva, måtte *härefter sjelfva få njuta och behålla* till sina bruks bättre understöd och befrämjelse, tillbjudandes sig däremot att vela till K. M:t och kronan ett visst *kvantum af tackjern i stället* för berörde deras ordinarie räntepersedlar af hvart mantal, som icke äro med k. privilegier beneficerade, *utgöra och erlägga*». Bergsmännen framhöllo tillika, »att de härtills af arrendatorerna hafva varit *mycket besvärade med körslor och förslor* förutan deras vanliga skjutsfärder», och att en dylik förvandling således skulle »*lända dem till god lisa och befordring*». K. M:t remitterade deras ansökan »till Kammaren», nuvarande Kammarkollegium, med uppdrag att å K. M:ts vägnar afsluta *kontrakt* med bergsmännen »*om deras ordinarie räntepersedlars förvandling i tackjern*». Detta kontrakt afslöts 8 Juni 1664, hvarigenom föreskrefs, att af hvart helt mantal, som icke var försedt med privilegier, skulle årligen utgifvas *3 skepp. 5 lisp. tackjern* i stället för ofvan uppräknade utskylder: drängejern, landtågsgärd och brukshjelp. Från denna uppgörelse *undantogos* »*tionden, mantals- och boskaps- samt skjutsfärdspenningarna*, dem de (bergsmännen) äro pligtige särdeles att erlägga och betala», hvarefter det vidare heter i kontraktet: »Och när de sålunda, som förbemält är, till K. M:t och kronan eller å dess vägnar till vederbörande riktigt hafva levererat och betalt, för berörde räntepersedlar och skjutsfärder, årligen af hvart helt mantal 3 skepp. och 5 lisp. tackjern, så skola de sedan för bemälte ordinarie räntepersedlars och skjutsfärders samt *alla andra sådana körslors och förslors* utgörande och besvär *vara fria* och omolesterade». Såsom försigtiga kontrahenter ville dock »bergsmännen sig här bredevid hafva förbehållit, att, så framt de framdeles skulle befinna denna förvandling lända dem till skada», dem skulle vara »efterlätet att förblifva vid deras gamla utlagor, som de äro vana att till arrendatorerna erlägga, och så göra sina skjutsfärder, körslor och förslor, som förr hafver varit brukligt».

Bergsmännen kommo snart i erfarenhet däraf att det nya kontraktet isynnerhet för dem var förmånligt. I sina till K. M:t ingifna »besvär och postulater» vid 1672 års riksdag »bönföllo de ock underdånigst, att dem så härefter som härtill måtte efterlåtas emot ordinarie räntan aflägga

persedlejernet» efter 1664 års kontrakt. I resol. häröfver, dat. 1672 13/12, förklarade K. M:t »sig detta hafva af gunst och nåde beviljat, så att de därvid skola okvalde förblifva». Kontraktet har ock sedermera varit gällande intill våra dagar, senast bekräftadt genom k. kungörelsen 1855 11/5; men sedan grundskatterna numera afskrifvits, utgör denna handling blott ett af bergslagens vigtigare historiska minnen. Utom den stora fördelen, att därigenom hafva undgått bruksarrendatorers trakasserier och prejerier, beredde 1664 års uppgörelse åt bergslagen jemväl en ganska afsevärd ekonomisk förmån, hvarom närmare redogörelse meddelats på annat ställe[1]. Möjligen skall en och annan vara intresserad af att skåda en dylik handling. För deras räkning biläggces en i något förminskad skala tagen fotografisk kopia däraf. Sjelfva texten är troget återgifven annorstädes[2].

15. Bergskollegii relation öfver rikets bergslager 1666.

Denna relation, som är dat. 8 November 1666, »men presenterad för den kongl. regeringen den 8 April 1667», innehåller dels »en generaldeduktion öfver Sveriges rikes bergverks beskaffenhet i gemen» och dels »specialdeduktion öfver bergverken isynnerhet». Ur den senare afdelningen, hvilken synes vara grundad på bergmästarnes relationer, som i det föregående blifvit omförmälda, meddelas i det följande några smärre utdrag angående Ringshytte med närgränsande hyttelag och därstädes belägna grufvor.

Sålunda uppräknas »uti Stripeberget» dessa *grufvor:* 1) »Kronogrufvan», uppenbar misskrifning för *Kranegrufvan;* 2) *Dalkarlsgrufvan,* »till dessa är en vattukonst»; 3) »Femtegrufvan», felskrifning för *Flintegrufvan;* 4) *Prestebergsgrufvan;* 5) *Svartberget;* 6) »Lämstagrufvorne», återigen felskrifning för *Lämåsgrufvorna,* »af hvilka en blifver *Allmänningsgrufvan* kallad»; 7) *Herrgrufvan* och 8) *Oxgrufvan.* Att dessa båda sistnämnda, tillika med Allmänningsgrufvan, voro belägna i Nybergsfältet, synes ha varit obekant för »specialdeduktionens» författare. — Såsom »obrukliga» nämnas: 1) »*Mossgrufvan,* som intet har varit i bruk, sedan vattukonsten blef»; 2) *Gamla Prestebergsgrufvan.* Slutligen tillägges, i fråga om »brukliga» eller arbetade grufvor, i ett följande stycke: »åtskilliga grufvor på Åhsby hytteägor», dock utan att namngifvas. Att *Åsboberget* och *Repaberget,* möjligen äfven *Holstaberget* å Ringshytte ägor, varit inbegripna bland dessa »åtskilliga grufvor», torde kunna anses som säkert.

Bland »*gamla hyttor* i Noraskoga socken» må här följande upptagas i den af Bergskollegium begagnade nummerordning:

41) *Fibbhyttan* på Nora stads ägor, är bygd i 2 delar, af ringa skog, tager malm vid Stripeberget och Lämåseberget. 42) *Åshyttan,* skatte, är bygd i 7 delar, af godt vattubol dock ringa skog; tager malm vid Lämåseberget. 43) *Ringshyttan,* skatte, är bygd i 3 delar, af godt vattubol och lägenhet till skog; tager malm vid Stripe- och Nyberget. 44) *Holms-*

---

[1] *Nor. arkiv* I: 445—447.

[2] Anf. st. sid. 460.

hyttan, skatte, är bygd i 3 delar, af medelmåttigt vattubol, oläglig skog; tager malm vid Stripeberget och Nyberget. 45) *Bälsjöboda*, skatte, är bygd i 3 delar, af medelmättig vattudrägt, men ingen skog; tager malm vid Stripeberget och Nyberget. 46) *Fogdehyttan*, skatte, är bygd i 6 delar af medelmåttig vattudrägt, men ringa skog; tager malm vid Stripe- och Nyberget.

Af någon märkvärdig anledning hafva ej mindre än 9 hyttor, som bort uppräknas — om icke i Noraskoga socken åtminstone såsom tillhörande Noraskoga bergslag — blifvit hänförda till — Karlskoga bergslag. Bland dessa hyttor må här icke glömmas *Nya Ringshyttan*, om hvilken det heter: »är för 37 år sedan uppbygd i en del, på skatte, och hafver godt vattubol och lägenhet till skog; tager malm i Stripeberget och Nyberget». Om man jemför dessa uppgifter rörande denna hytta med de, som lemnas i 1656 års bergverksrelation (sid. 50), behöfver man ej stanna i förlägenhet om källan, hvarifrån desamma härflutit. Skada blott att siffran 37 icke ökades med de 10 år, som lågo emellan de båda relationernas upprättande.

Af *hamrar* må här nämnas »*Hageby* hamrar, hvilka Peter Bohm hafver brukat, 2 uti ett hus, hafva ringa skog och köpa mest, smida vid pass 900 skeppund». Här föreligger en felaktig uppgift: smidet härstädes uppgick nämligen till högst 300 skepp. om året. Vidare uppräknas »*Fyllbytte* hammar», åter en påtaglig misskrifning för *Fibbhytte* hammar. Denna uppgifves »tillkomma bergmästaren Knut Larsson, hafva sin egen skog och smida 150 eller högst 200 skepp. om året». Härjemte upptages »vid *Finnån* ett ränneverk, 1661 af Anders Hindersson uppbygdt, tager mest sin malm vid *Nyberget uti Allmänningsgrufvan*, hafver god lägenhet till skog af kronones allmänning, sammaledes ock till ström». Här får man således veta, att Allmänningsgrufvan var belägen vid Nyberget och icke vid Lämåsen, på sätt i grufverelationen förmäles.

Slutligen må här ock anföras hvad i Bergskollegii förevarande relation yttras om Gyttorps kronomasugn, hvilken rent af blef utdömd. Det heter nämligen härom:

47. *Göttorp*, **kronones masugn,** *brukas af arrendatorer,* **är af godt vattubol, men ingen skog, utan blåser af** *de årliga kolen,* **som** *bergsmännen utgöra,* **köper också kol af bergsmännen och tager malm från Jorde-, Stripe-, Prestebergs- och Dalkarlsgrufvorna. Denna lägenhet är först för den sköna strömmen och vattufallet, samt andra tillhöriga ägor helt beqväm att inrätta sådana vattuverk och manufakturer, som icke konsumera så mycket kol och skog till malmens rostande etc., och fördenskull är denna stora arrendatorshyttan** *bergslagen helt skadlig,* **att den för dess starka blåsning 1) konsumerar mera skog och kol på 1 år, än de omliggande hyttor i 3 eller 4 år, om hon rätt med nytta som sig bör skall drifvas; 2) studsar tillverkningen och tionden hos bergsmännerne i det stället, där han säljer arrendatorerne sina kol; 3) går skogen så mycket snarare åt, som eljest många år till bergsmanshyttorna måttligen brukas kunde; och då skogen är ändad, är ock så väl arrendatorens stora masugn, som där omliggande många bergsmanshyttor, de där sin skog försålt hafva, öde och onyttiga, kronan icke till ringa skada; därföre har Bergskollegium denna hyttas vidare fortdrifvande och arrende med all makt velat i k. Kammarkollegio, som sådane gamla kronobruk, hvilka före anno**

1637 af Bergskollegii begynnelse uppbygde äro, hafver att beställa, velat förhindra och icke någon blåsning tillstädja, så mycket görligit varit hafver.

Genom det förut omtalade persedeljernskontraktets upprättande upphörde till största delen den *kol*tillgång, som förut varit tillgänglig för drifvandet af Gyttorps masugn. Huru det sedermera gick med denna hytta och öfriga till kronobruket hörande lägenheter[1] kan inhemtas af följande handling:

Anno 1670 d. 10, 11 och 12 October, wardt ordinarie Laga tijngh hollit medh menige man och allmoghen af Noora Bergzslagh, åh wånligh tijngzstaadh i Nora Bergzslagz Socknestufwu i Noora stadh. Närwarandhe Hr Häradhzhöfdhingen Edhle och Wälb:e Hr Johan Wattrangh till Glassbergia, så och Crononess Befallningzman Ehreboren och Wäll:de Johan Frommerij, medh dhe wanlige tolf Edhsworne Nämbdhemän, Effter som dhe nu ad acta finnass.

Såsom dhett högh kongl. Cammar Collegium, igiönom dhess Skrifwellse af Stockholm d. 15 Junij näst förlidhne, till hanss nådhe Landhzhöfdhingen Högwälborne Hr Abraham Leijonhuffwd, förmäler sigh förstått hafwa, dhett Crononess Befallningzman her å Ortten Wälbetro:e Johan Frommerij, skall sigh förklarat, hellst willia kiöpa sigh till undher skatte, Cronoströmmen widh Giutorp i Noora Socken, och sedhan effter några frijheetz åhr, gifwa ther af Skaat till Kongl. May:tt och Cronan, och högbe:te Collegium uthur Jordheböckerne icke kan finna någor wiss berättellse om dhess beskaffenheet, eller huru högdt bemällte Strööm böör Sålliass. Begiärandhess altså på dhet att be:te Strööm, såledhess kundhe åther komma i Bruk, och Cronan måtte något dher af (få) i stelle att dhen elliest ligger mäst ödhe, uthan någon afgifft, dhet hanss Nådhe Hr Landzhöfdingen behagadhe låtha dhen werdhera, gifwandhess them sedhan undherrättellse, så wäll om dhess prijss, som hwadh Skaat kundhe pröfwass sedhan åhrligen dher af böra gifwass till Kongl. May:tt och Cronan. Altså hafwer effter högwälb:e Hr Landhzhöfdhingenss ahnkombne breef till migh undherthechnat Häradhzhöfdinge, Daterat Örebroo d. 10 October, näst förflutne, iagh tillika medh Nora Skooga Bergzslagz Nämbdh, migh dher infunnit d. 12 eiusdem, och uthi Landhz Cammererarenss Högdt betrod:e Jacob Hårds närwaru, ofwanbe:te Strömbss villkor ,:för dhenne tijdh: och Lägenheet, tagit uthi Ögnesicht, noga öfwerlagdt, och så widha Egorne, undher Giutorpz Gårdh, ähro Cronan åhnnu medh siällfwe Cronströmmen, och ther undher liggiandhe huss, gambletorp, ther och Massungh, medh brukzfollkz inwåningar och Egur, allt ifrån broen, dher Strömmen löper uthur siön, Wijkern, och på bådha sidhor in till Bergz Engz Egor möthа, behollne, befunnit att Cronströmmen för sitt Ödhessmåll skull, och ther af tagin skadha, i ett och annat, nu för tijden icke högre kundhe werdherass och skattass, åhn till Etthundradhe D:r Sillf:rmt, och att dhen Skaat, som dher af åhrligen nu giörass till Cronan, och afgå kundhe, wore till tu Skieppundh tackeiern, i betrachtandhe, att till thess bebyggiandhe och reparation will fordhrass ett ahnsenligdt förlagh och bekostnadt. Thetta såledhess wara

[1] Den till Gyttorps hemman hörande skogen hade genom k. resol. 1652 $^{24}/_{12}$ blifvit upplåten till Nora stad.

befunnit, och af Nora Skoga Bergzslagz Nämbdh Sluthit, bekrefftess medh mitt nampn, och dherass vanlige insegle. Actum ut superius

Johan Danielsson. (Lagförare.)

Med godkännande af denna värdering, blef »*kronoströmmen Gyttorp* i Nora socken och Örebro höfdingedöme belägen, med dess underliggande hus och tomter, som uppå hr landshöfdingens ordres nu äro tagna i ögnesyn och värderade», genom k. bref 1670 $^{2}/_{11}$ »under skattemanna börd och rättighet till everldlig ägo» upplåtna till »befallningsmannen öfver Nora och Lindes bergslager, ärlig och förståndig Johan Frumerie» mot den bestämda lösesumman 100 daler smt, med skyldighet att därför i årlig skatt utgöra 2 skepp. tackjern, dock med tillgodonjutande af 5 frihetsår. Masugnen blef nu ödelagd, men i stället uppfördes dels en *såg* och dels en *mjölkvarn*, hvilka verk sedermera genom eldsväda 1827 blefvo ödelagda.

16. Åshytte masugn nedbrunnen och åter uppbygd 1665.

Vid Noraskogs häradsting 1666 $^{11}/_{10}$

Kommo för rätten samtlige intressenterne uti *Åshyttan* och gåfvo tillkänna huru såsom de [Gud bättre] igenom en oförmodelig *vådeld* hafva anno 1665 i Februari vid slutet af deras blåsning mist sin *masugn, råstugu, bälgar och allt annat tillbehör*, som brinna kunde; högeligen beklagandes, jemte detta, deras oförmögenhet på skog, och att de icke äga så mycken skog, som de till sin hyttas reparation hugga och betarfva kunna; med ödmjuk begäran till rätten, att dem härutinnan ett rättmätigt vittnesbörd måtte meddeladt blifva. Tillspordes fördenskull nämden hvad här om sant vore, de där alle viste berätta, att desse Åshytte intressenternas förebragte olägenhet är [dess värre] i alla måtto sannfärdig, hvilket de här med och under bergslagens signete hafva attestera velat.

Med stöd af detta »häradsbevis» och med bergmästaren Knut Larssons förord ingick hyttelaget omedelbart till Bergskollegium med anhållan om understöd för hyttans återuppbyggande. Med ovanlig skyndsamhet utfärdades 1666 $^{30}/_{10}$ kollegiets privilegium på två års tiondefrihet för den masugn, som hyttelaget redan låtit uppföra. Resolutionen härom har icke återfunnits bland kollegii handlingar; men genom en annan »Bergskollegii resolution uppå de ärenden, som bergmästaren välbetrodde Knut Larsson vid denna session ödmjukt andragit hafver», dat. Stockholm 1669 $^{25}/_{11}$, erhöll hyttelaget så väl bekräftelse på den beviljade tiondefriheten, som ett ytterligare medgifvande därutinnan, sålunda:

Åshyttan i Noraskoga bergslag, som en stor vådeld är öfvergången, och därför a:o 1666 den 30 Oktober undfått kollegii frihet på tvänne följande år på tionden, men det sista frihetsåret 1668 icke för *vattunöd* skull kommit till att göra sin *höstblåsning*, utan blefve därmed uppehållne till förlidne Mars, vill kollegium, i anseende af deras tagne *stora vattskada*, icke allenast de förflutna tvänne friåren hafva konfirmerat, utan ock *den sista blåsningen*,

som, efter bergmästarens berättelse, till 12 à 14 sk℔:d (tionde) tackjern bestiga kan, *hafva förundt.*

Den tiondefrihet, som hyttelaget härigenom beviljades, torde i sin helhet kunna beräknas till omkring 50 skeppund tackjern. Huruvida detta belopp åter kunde anses vara tillräckligt för den nya masugnsbyggnadens utförande är omöjligt att med visshet säga, men att döma däraf att, såsom en allmän regel, Bergskollegiet i dylika fall beviljade 2, högst 3 års frihet, torde det vara sannolikt, att nämda tackjernsbelopp i allmänhet ansågs tillräckligt att ersätta åtminstone arbetskostnaden m. m. för en dåtida hyttebyggnad. Allt virke, som för ändamålet erfordradas, levererades vanligen af delägarne sjelfva i proportion af sina andelar i hyttan.

17. Stribergs gruftingsprotokoll 1667—1669.

Anno 1667 d. 13 Febr. hölls ordinarie grufveting med *Stribergs grufvelaget* vid Blexböl. Närvarandes bergmästaren välbe:de Knut Larsson och bergsfogden (Joel Stensson) med samtlige sexmännen, domaren Anders Ersson i Blexbölet, Anders Persson i Ringshyttan, Lars Persson på Nor, Olof Persson på Ringshyttan.

1. Blef antecknadt samtlige, som hafva *delar uti Stripgrufvan*, och fans som följer:

Grexåsar, Nils Persson 1, Lars Hansson 1, Engelbrekt Andersson 1, Erik Jönsson 1, Hans Nilsson 1, = 5.

Blexböl, Per Olofsson $^1/_2$, Abraham Svensson $^1/_2$, Jöns Hansson $^1/_2$, Anders Hansson $^1/_2$, Lars Andersson $^1/_2$, Elias Andersson $^1/_2$, Hustru Elin 1, Anders Eriksson 1, = 5.

Bälsjöbodar, Olof Olofsson $^1/_4$, Anders Jakobsson $^1/_4$, Nils Eriksson $^1/_2$, = 1.

Holmshyttan, Tike Larsson $^1/_2$, Lars Olofsson $^1/_2$, Erik Timansson $^1/_2$, Nils Hansson $^1/_2$, Jöns Olofssons enka $^1/_4$, Nils Tidiksson $^1/_4$, = $2^1/_2$.

Ringshyttan, Olof Persson $^1/_2$, Erland Jönsson $^1/_4$, Erik Jönsson $^1/_4$, Anders Nilsson $^1/_2$, Olof Nilsson $^1/_2$, Olof Tidiksson $^1/_2$, Anders Persson 1, = $3^1/_2$.

Fogdehyttan, Per Erlandsson $^1/_4$, Erik Larsson $^1/_4$, Per Larsson $^1/_2$, Per Eriksson $^1/_2$, Rafval Larsson $^1/_2$, Olof Arvidsson $^1/_2$, Olof Hansson 1, = $3^1/_2$.

Nor, Anders Persson $^1/_4$, Lars Eriksson $^1/_4$, Lars Persson $^1/_2$, Erik Andersson $^1/_4$, Olof Andersson $^1/_4$, Jon Arvidsson $^1/_2$, = 2.

Vestgöthyttan, Per Erlandsson $^1/_4$, Lars Nilsson $^1/_2$, Karl Olofsson $^1/_2$, Anders Olofsson $^1/_2$, Olof Olofsson 1, Simon Persson $^1/_2$, Erik Persson $^1/_2$, Töris Svensson $^1/_2$, Per Olofsson $^1/_4$, = $4^1/_2$[1].

2. Beviljades trävirke till *Stripbergsgrufvans hålldams*, den *nedersta*, förbättring och reparation, 1 stock på hvar hel del, om 16 aln.

3. Bälsjöbodar och Holmshyttan tvänne pumpstockar och tvänne kilstockar, och en kranelöt på hvar hel del.

4. Till *Strip-* och *Dalkarlsgrufvan*, det skarn som där finnes, skall rensas först i vår och rengöras; dessförutan tillstädes icke någon grufva ödeläggas förr än hon blifver synter och lagligen utdömd.

---

[1] Delantalet uppgick sålunda till 27 hela delar.

5. Efterskrifne restera med rensedagsverken vid *Dalekarls*-hytte-*grufvan:* Lars Olofsson i Holmshyttan 3, Nils Hansson ibidem 5, Olof Nilsson i Ringshyttan 2, = 10 st. Med dessa skyldiges plikt uppsköts till nästkommande grufveting, emedan de lagligen äro förhindrade och ej tillstädes.

6. I stället för Nyberget skall arbetas i detta år i *Svartberget;* angående *allmänningen i Nyberget* förr än något begynnes att arbetas, skall först (af) allt annat upprättas en kran.

7. Tillsades vederbörande, som restera med kronans *tiondejern*, eller annat hvad namn det hafva skall, ifrån denne dato innan 14 dagars tid vara klareradt: den det försummar och icke efterkommer, böte 40 mark smt.

8. *Svartgrufvelaget* skall framskaffa en vindås nästkommande måndag åtta dagar till, som är d. 18 Febr.; dessförutan på hvar hel del en liten vindås, (af) Olof Hansson på Fogdehyttan antaget, som de bäst känna, för betalning framföra.

9. Tillhöllos Olof Andersson och Erik Andersson i Nor, efter gjord lofven, framskaffa *masugnssten* till *Blexbölets masugn*, att de intet blifva därigenom strandsatte; där det icke sker, varandes tänkte att svara till dess affinnande skadestånd att vedergälla.

Föregående protokoll, som förråder en mer än vanligt knapphändig och okunnig författare eller renskrifvare, är försedt med denna underskrift:
A(cti)s Nora 19 Febr. A:o 1668.

Joel Sthee(n)sson.

Anno 1668 d. 4 Febr. hölls *grufveting* vid Blexbölet; närvarande bergmästaren välbe:de Knut Larsson, domaren Anders Ersson på Blexbölet, Olof Pedersson på Ringshyttan, Anders Olofsson på Vestgöthyttan, Olof Hansson på Fogdehyttan, Lars Pedersson på Nor, Jöns Hansson på Blexbölet.

1. Jöns Hanson på Blexbölet antogs för *sexman* uti sal. Anders Peders' ställe på Ringshyttan.

2. Afhandlades om grufvor och dess tillbehörige virke; vid *Dalkarlsgrufvan* skall innevarande år arbetas på trummedammen, och pålades en stock om 16 aln. lång och $1^1/_2$ qvarter i lilländan, godt och fullmoget timmer, på hvar hel del.

3. Pålades Nils Pedersson och Lars Hansson på Åserna[1] en pumpestock om 7 aln. lång; noch Engelbrekt och Lars Jönsson ibidem en pumpestock om dito längd; Hans Nilsson på Åserna, Abraham och Peder Olofsson i Blexbölet sammaledes en pumpestock; Jöns Hansson på Blexbölet och brodern Anders en kilstock om 7 aln. lång, sal. Lars Anders' enka och Elias Andersson på Blexbölet en kilstock om 7 aln. lång. Sal. Anders Lars' enka vid Blexbölet en kilstock om 7 aln. lång.

4. Pålades samtlige grufvelaget att framskaffa en stock till knä uti *Dalekarlsgrufvekonsten.*

5. Nils Nilsson på Vestgötehyttan och Nils Pedersson på Greggesåsar tillsattes till *grufvefogdar* öfver Stripe- och Dalekarlsgrufvan.

---

[1] En fordom icke ovanlig benämning på Grecksåsar.

6. Fogdehyttekarlarna pålades att göra hvar sin stock mer än det andra grufvelaget, förmedels de njuta konstevattnet till godo[1].

7. Olof Hansson på Fogdehyttan blef tillåtet att låta sin $^1/_2$ del gå i skottet[2].

8. Hans Abrahamsson på Ringshyttan blef tillåtet $^1/_4$ del, som Abraham Jönsson[3] brukat hafver i Dalekarlsgrufvan vid Stripeberget. Sammaledes antog Peder Erlandsson på Fogdehyttan $^1/_4$ del i dito grufva uti Nils Peders' vid Åserna frånsagde del i dito grufva.

9. Angående *Allmänningen i Nybergsgrufvan*, pålades att i tillkommande vår skall grufvefogden sammankalla grufvelaget och förordna en viss tid och dag att framskaffa, till att upprätta en ny kran, vasar och annat tjenligt tillbehör.

10. Mats Olofsson Drake antogs för grufvefogde öfver Stripe- och Svarteberget; item Johan Olofsson vid Ringshyttan blef grufvefogde vid Allmänningen uti Nyberget.

11. Nils Pedersson vid Gregsåsar tilläts af bergmästaren att antaga Anders Hinders' grufvedel uti allmänningen vid Nyberget[4].

12. Erik Larsson vid Fogdehyttan ordinerades till *hyttefogde* därsammastädes.

13. *Nygrymningen*, belägen *vestan för Svartberget*, blef upplåten till Gamlevikers bergsmän och nämdeman Frans Torbjörsson vid Råskog, dock förståendes att de, som tillförene hafva rymt, stående fritt att behålla sina delar.

14. Alldenstund fans besvär i så måtto att Blexböls bergsmän som oftast fördrista sig att upplåta vagluckorna[5], hyttan till skada. Resolution: där någon här med beslås, vare sakfälder till 40 mark silfvermynt.

15. Peder Nilsson vid Greggesåsar kärande emot Peder Olofsson i Blexbölet i så måtto, hafvandes gjort byte med dito Peder Olofsson om 21 lass malm; om denne saken förentes vid rätten och voro parterne å bägge sidor nöjde.

16. Sal. Anders Lars' efterlefverska vid Blexbölet anklagade Anders Hanssons hustro ibidem för det hon finnes orolig med *ohöfligt öfverfallande* och skamlöse ord på masugnen; blef för denne gången varnader här med afstå, och där vidare slikt öfvas, stånde detta öppet. Emellertid gjordes dem vite emellan vid 40 mark tillgörande, ehvem då helst annan öfverfaller anten med ohöflige ord eller slag.

Detta och öfriga gruftingsprotokoll för året äro undertecknade:
Datum Nora 25 Januari A:o 1669.

Joel Sthensson.

---

[1] Nämligen därigenom att det vatten, som betjenade konsten vid Stribergsfältet, hade sitt aflopp förbi Fogdhytte masugn.

[2] D. v. s. att gå i tur mellan öfriga delägare.

[3] Hans Abrahamssons fader, som förmodligen då var afliden.

[4] Angående denna grufdel, se sid. 56.

[5] *Vag*luckor torde motsvaras af *grund*luckor.

Anno 1669 den 8 Febr. hölls *samtal* vid Blexbölet[1]. Närvarandes bergmästaren, bergsfogden med dess vanlige sexmän, som äro: domaren Anders Eriksson, Olof Pedersson vid Ringshyttan, Jöns Hansson Blexbölet, Lars Pedersson på Nor, Olof Hansson på Fogdehyttan, Erik Larsson ibidem i stället för Anders Olofsson på Vestgötehyttan, grufvefogden Mattes Olofsson.

Till *konstens* fortdrifvande och kronans gagn, jemte bergsmännernes nytta befans rådsamt att påläggas följande trävirke:

1. Angående *Dalekarlsgrufvan* skall i vår vid läglig tid begynnas med dess arbetande, och bepröfvades och för godt funnet därtill vara angeläget att framföra virke, en stock på hvar hel del om 16 al:r lång och uti lilländan $1^1/_2$ qvarter.

2. Till nytt *konsthjuls* görande är grufvelaget pro quota pålagt till dess görande omkostningar, af obytt malm vedergällandes hvad som skäligen pröfvas kan.

3. Belangande *Svartbergsgrufvan* skall vid första tillfälle tillstundande vår oförsummeligen vid grufvefogdens anfordran därå arbetas. I det öfriga angående trävirke finnes denne gången icke nödigt att besvära bergsmännerna.

4. *Bogrufvan* skall ock vid första lägenhet, som tiden medgifva månde, i vår anställas med arbetet.

5. Förmedelst de omtalte grufvors fort- och idkesamma drifvande och arbetande upphöres med de öfrige grufvor till vidare godtfinnande, emedan tiden därtill icke allt hinner eller medgifver.

Äfven detta protokoll är underskrifvet »*Joel Stheensson*». Härefter saknas alla gruftingsprotokoll för återstoden af bergmästaren Knut Larssons tjenstetid. Förenämde Joel Stensson, som förordnades till bergsfogde, då Knut Larsson blef ordinarie bergmästare, afled i slutet af 1671 och skulle efterträdas af sin svåger *Peder Larsson*, stadsnotarie i Lindesberg, men »efter det han ej gittade præstera caution» eller uppbördsborgen, blef redan 1672 $^{13}/_{3}$ *Nils Bengtsson Norman* i stället förordnad till bergsfogde och tiondeskrifvare. Denne i flera afseenden märklige man innehade därefter tjänsten i 20 år eller till sin död 1692 $^{15}/_{4}$[2].

* * *

Det har visserligen varit utg:s afsigt att för detta tidsskede eller åtminstone från medlet af 1600-talet meddela uppgifter angående storleken eller beloppen af *de årliga brytningarna* i här ofvan omtalade grufvor, men denna afsigt har icke kunnat utföras, af den enkla anledning att dylika uppgifter helt och hållet saknas. Man hade ännu icke ens lärt sig att *väga* den uppfordrade malmen vid grufvorna, än mindre att föra några anteckningar däröfver. Först inemot slutet af det följande århundradet började man komma därhän, ehuru äfven då uppgifterna härom till en början äro ganska sväfvande och obestämda.

---

[1] Med »*samtal*» förstods fordom äfven grufting eller i mera inskränkt mening en *grufstämma*. Jfr *Om Noraskog* I: 103.

[2] Jfr *Nor. arkiv* III: 315—343.

På enahanda sätt förhåller det sig äfven med uppgifterna angående *tackjernstillverkningen*. Här skulle man dock kunna hafva en viss ledning af det årligen redovisade tiondejernet; men tyvärr saknas äfven i detta afseende speciallängder för många år. Endast en summarisk uppgift, underskrifven af bergmästaren eller bergsfogden, på det årliga tiondejernsbelopp, som från hvarje bergslag redovisades i kronans räkenskaper, finnes bilagd som verifikation. Först längre fram i tiden skärptes kontrollen häröfver, hvarefter mera noggranna längder öfver blåsningarnas längd och de utgjorda tiondebeloppen upprättades, som blefvo bilagda de årliga räkenskaperna. Dessa längder blefvo därjemte »till yttermera visso» upplästa och justerade vid grufve- eller häradstingen samt beseglade med häradets eller bergslagens sigill innan de godkändes såsom behöriga verifikationer. Erfarenheten torde nämligen hafva ådagalagt, att den förut brukade kontrollen öfver denna ingalunda obetydliga uppbörd icke varit tillfredsställande.

18. 1669 års grufverelation.

I bergmästarearkivet på Knutsberg finnes i ett mindre (4:o) pappband (n:r 114) samlade åtskilliga »utdrag af relationer öfver *grufvorna* uti Nora bergslag ifrån år 1669 till år 1730», som enligt anteckning å första sidan blifvit »sammandragne utur de till högloflige kongl. Bergskollegium inkomne relationer af *Jakob Vilhelm Dalman*», hvilka utdrag sannolikt blifvit gjorda på föranstaltande af dåvarande bergmästaren P. J. Christiernin. Ur denna samling meddelas i det följande hvad som finnes antecknadt om de i Stribergs tingslag belägna grufvor af bergmästaren Knut Larsson 1669:

1. *Kraneberget* kallad, finnes nu vara 16 famnar djup; strecket 20 famn. långt och $2^1/_2$ famn bredt.

2. *Dalkarlsgrufvan*, som ligger bredevid och äro om en vattuöst bygde, är 13 famn. djup. Strecket 12 famn. långt, 2 famn. bredt. Till dessa 2:ne grufvor är en *vattukonst*, som drifves af en bäck, hvilken faller utur en mosse, som ock igenom ett stort dike, som bergsmännen hafva gräfvit igenom en mosse vid en annor liten bäck och till samma vattukonst.

3. *Flintegrufvan* 12 famn. djup; strecket 10 famn. långt och 4 famn. bredt.

4. *Stora Mossegrufvan* på samma streck, är 8 famn. djup och skall vara skön malm; strecket 20 famn. långt och 4 famn. bredt. Hafver intet varit i bruk sedan vattukonsten bygdes i den andra grufvan.

5. *Prestebergsgrufvan* är 8 famn. djup; strecket 7 famn. långt och 2 famn. bredt.

6. *Gamla Prestebergs grufva* är 6 famn. djup och hafver intet varit i bruk på 30 års tid; skall vara af gråberg meste parten igenstulpen, och är under en mosse belägen, så att de intet mäkta hålla vattnet ifrån sig.

7. *Svarteberget* är 7 famn. djup; strecket 6 famn. långt och 1 famn bredt. — Uti ofvanskrefne grufvor är god malm, allt ett slags torrsten, undantagandes i Svartberget, däruti är flotsten och god malm.

Uti Nyberget är 4 grufvor och på Holmshytte ägor belägna:

8. *Nybergs grufva* 5 famn. djup, strecket är 6 famn. långt; brukas

intet mycket af samma malm, emedan han är rödbräckt, dock god flotsten; plägar efterlåtas bergsmännen att bruka en $^1/_2$ skofvel på uppsättningen på den torra stenen, så att jernet är svarsgodt.

9. *Allmänningsgrufvan* är djup 7 famn., strecket är 10 famn. långt, $1^1/_2$ famn bredt, är god och riker malm.

10. *Herregrufvan*, djup 5 famn., strecket 4 famn. långt 2 famn. bredt.

11. *Oxegrufvan* är 4 famn. djup och strecket är utgånget på bottnen; finnes allenast i gafveln $1^1/_2$ famn bredt. — Uti dessa 4 grufvor är öfvermåttan skön flotsten, går mycket väl ibland Stripebergsmalmen i masugnen.

På Ringshytte ägor äro tvänne grufvor belägna, som kallas *Lämåse* (»Lemosse»-) *grufvan:* 1:o) är 7 famn. djup, strecket 3 famn. långt, 2 famn. bredt; 2:o) är 8 famn. djup, strecket 3 famn. långt, 2 famn. bredt.

Uppå *Åsbohytte* ägor äro åtskilliga gamla grufvor; ingen minnes dem hafva varit i bruk och ligga nu med stalp och varp fulla, allenast en som anno 1650 vardt upptagen och några år brukad, ligger dock nu under vatten, ty de hade intet makt att hålla den stora och svåra vattudrägten.

Angående tackjernshyttorna saknas däremot alla anteckningar för samma år (1669). De omtalas emellertid i den relation, som några år senare blef afgifven och i det följande närmare redovisas.

19. Utdrag af en relation öfver Noraskoga bergslag 1673.

(»Insinuerad af bergmästaren Knut Larsson den 21 Oktober 1673.»)

Stripbergsgrufvorna.

Stripeberget är $27^3/_4$ hela delar, grufvan djup 11 famnar, längden på malmen $7^1/_3$ famn, bredden i öfra gaflen 6 famnar, dito midt på botten $1^1/_3$ famn, vid vestra gaflen på änden $1^1/_3$ famn, malmens höjd på östra gaflen 1 famn, på näst ofvanskrefne östra gaflen är brutet under gråberget $4^1/_2$ famn. Malmens art är god och seg, dock mycket svulten, med flinta och gråberg beblandadt, och på hvar uppsättning i masugnen måste de hafva därtill halfparten flotsten, såsom 4 och 5 skoflar lim, därhos är ock malmen hårdbruten, att bergsmännerne måste göra därtill stor bekostning med ved. Bemälte grufva drifves med en kran.

Kranegrufvan är lika många delar som i Stripeberget, sammaledes är malmen af lika art, men som konsten ej hinner draga vattnet mer än utur en grufva hvart år, fördenskull står hon full med vatten, därföre ingen relation kan gifvas om malmens längd, höjd eller bredd.

Svartberget är $14^3/_4$ heldelar; djup $7^1/_3$ famn, malmen är i norra gaflen längden ifrån botten $1^3/_4$ famn, gåendes härunder. Gråberget 5 famnar; dessutom finnes intet annat än gråberg på alla sidor; malmen är torr, dock af god och seg art, drifves ock med en handvind.

Flintegrufvan hafir på några år legat öde, och nu står hon full med vatten, på botten är ingen malm, utan i östra gaflen är brutet under gråberget 4 famnar, höjden på gaflen 2 famnar, bredden på malmen $2^2/_3$ famn; malmen är af samma art som i föreskrifne grufvor förmält är, drifves ock med en kran.

Konsten till föreskrefne grufvor näml., hvilken är i längden ifrån konstehjulet och till Stripeberget 69 famnar, konstehjulets höjd 12 alnar; vattnet hafva de till konsten utur mossar och kärr, för hvilket de hafva 3:ne hålldammar, den första är i Stenmossen, 2:dra är en damm vid Svartkärn, tredje en hålldamm vid malmvägen, dock alla på Ringshytte ägor, den 4:de är sjelfva konstdammen. Vid be:te konst är en konstvaktare vid namn Matthias Drake, hvilken njuter och sin lön af kronan.

Åsgrufvan är 14$^3/_4$ heldelar, belägen vid *Nyberget* i Nora socken, hvilkens djupnad är 7$^1/_3$ famn, längden på be:te malm i norra gaflen 5 famnar, bredden på dito malm 2$^1/_3$ famn, höjden 1$^2/_3$ famn. På vesternorra gaflen finnes ett litet streck under berget i nordost på gaflen, och är underbrutet till 6$^2/_3$ famn, på norra väggen är underbrutet 4$^2/_3$ famn; ofvanskrefne malm är af god art, seg och rik, dock kan intet gå allena i masugnen, utan måste hälften med torrsten beblandas. Be:te grufva drifves med en kran.

Uti Nyberget finnes (äfven) åtskillige grufvor och somlige rödbräckte, dock mycket rik malm och god flotsten, hvaribland en finnes vid namn *Allmänningen*, hvarest en kran a:o 1672 upprättades, och finnes i be:te grufva mycket rik och god malm, som bergsmännerne bruka och blanda ibland Stripemalm efter det är god flotsten.

Lämåsbergsgrufvan äre 6 hela delar, är belägen vid Ringshyttan, är djup 10 famnar, malmens längd på botten 6 famnar, bredden af malmen 1$^1/_3$ famn, malmens art är god, dock svulten och med flinta beblandad, måste därföre söka malm till köps ifrån Klackan, Svartberget samt Nyberget, drifves med handvindar. Eljes finnes åtskillige *små grufvor och jordeputor* på *Ringshytte* och *Fogdhytte* ägor, hvilka äro mestadels förbjudne, alldenstund där uti är rödbräckt malm.

Elfvebergsgrufvan är 5 delar. Be:te grufva är belägen vester i Nora socken, hvarest *Skärhytte* bergsmän taga sin malm, grufvans djupnad 6 famnar, malmen stiger vestersöder och österrnorr neder i djupet och är i längden 5$^1/_2$ famn, bredden på malmen $^1/_2$ famn. Be:te malm är af seg och god art, dock svulten och gifver litet jern, på östra sidan är grufvan mycket farliger med stalp, drifves ock med 2:ne handvindar.

Förevarande 1673 års relation innehåller i fråga om nedan uppräknade *hyttor* följande uppgifter:

Bälsjöbodar är en gammal hytta, belägen på krono ägor och bygd uti 2:ne delar, hafva ringa hyttevatten, kommer utur kärr och mossar, för hvilket hålles en hålldam, 2:dra är hyttedammen, och drifves med öfverfall, är ringa skog, sjelfva hemmanen äro belägne på skatte ägor.

Holmsjöhyttan är belägen på skatte ägor, bygd uti 6 delar, taga sin malm af Strip-, Nybergs- och Lämåsmalm, hafva ringa hyttevatten, allenast utur en mosse, hvaruti en liten sjö är belägen, där de hafva sin hålldamm, 2:dra är sjelfva hyttedammen, drifves med öfverfall, hafva ganska oländig skog, förmedelst berg och mossar.

Fogdehytta är en gammal hytta, belägen på skatte ägor, bygd uti 4 delar, blåsa af Stripbergsmalm $^1/_4$ mil från hyttan sin malm att hemta, medelmåttigt vattubol, allenast utur mossar och kärr, för hvilket de hålla 2:ne hålldammar,

den 3:dje är hyttedamm, drif:s med öfverfall, hafva ringa skog, allenast ett utmål beläget 1½ mil från hyttan[1].

Ringshytta är en gammal hytta, på skatteägor belägen, bygd uti 4 hela delar, blåsa af Nybergs-, Strip-, Svartebergs och Lämåsmalm, hafva ringa hyttevatten, som sitt utlopp haf:r ifrån Bälsjön, hvarest de hafva sin första hålldamm, andra hålldammen är i Dammsjön, dock i samma ådra, 3:dje är hyttedammen, drif:s med underfall; skog hafva de behjelpelig[2].

Åshytta är ock en gammal hytta, på skatte ägor belägen, bygd uti 7 delar, blåsa af Nybergs, Klacka, Svartebergs och Lämåsmalm, hafva behjelpeligt hyttevatten, haf:r sitt utlopp ifrån Ringshytte kärnar, dock hålla halfva dammen med Ringshytte bergsmän vid Bälsjön; den andra är deras hyttedamm, drifves med bröstfall, hafva något litet ungskog; samma hytta är hardt när Nora stad.

20. Stribergs gruftingsprotokoll 1675—1677.

Bergmästaren *Erik Snack* utnämdes 1675 ¹³/₇ till nyss förut aflidne Knut Larssons efterträdare. Redan den 1 följande Augusti höll Snack sitt första grufting i Nora sockenstuga, då hans fullmakt upplästes i närvaro af »samtliga grufvelagen i Noraskoga bergslag, nämligen Gamla Pershyttan, Dalkarlsgrufvan, Stripberget, Kärrgrufvan (vid Timanshyttan), Klackan och Gränies (Grängshytte) hyttelag». Den 2 Augusti hölls grufting med Pershytte tingslag, den 3 vid Dalkarlsberget och den 4 Augusti med Stribergs tingslag. Hvad som vid det senare tinget föreföll kan inhemtas af efterföljande protokoll.

Det torde böra tilläggas att denne bergmästare upphöjdes i adligt stånd 1684 ²⁷/₉, då han antog namnet *Sneckenberg*, samt att han innehade tjensten till sin död 1695 ²³/₁.

Anno 1675 d. 4 Augusti blef ordinarie grufveting hållet vid Blixbergstorp med *Stripbergs grufvelag*. Närvarandes hr bergmästaren äreborne och välb:de Erik Snack och bergsfogden s:r Nils Bengtsson med efterföljande grufvones sexmän:

dom. Anders Ersson i Blixböl, Anders Olsson på Vestgöthyttan, Lars Persson på Nor, Lars Hansson på Grecksåsar, Jöns Hansson på Blixböl, Olof Hansson på Fogdehyttan.

1. Först förfrågades af hr bergmästaren om *konstens* beskaffenhet, hvartill af sexmännen svarades, att konsten intet oftare kan gå än floderna af vatten gifva kunna om höst och vår, och fins *ingen sjö utan mossar och kärr*, hvaraf konsten drifves. Eljest är konsten nu för tiden i gång, men konst-

---

[1] Det nämda »utmålet» torde åsyfta samma skogstrakt som numera kallas Lönnbottens allmänning, men denna begagnades nästan uteslutande af Åshytte bergsmän, så att någon förvexling mellan Fogdhyttan och Åshyttan här antagligen ägt rum.

[2] Den i 1656 och 1666 års relationer omtalade *Nya Ringshyttan* finnes icke upptagen i 1673 års relation, hvadan man torde få antaga att denna hytta dåmera blifvit *ödelagd*.

stigaren begärde att bergslagen i nästkommande vinter med första före en stock af hvar hel del à 16 aln. framförer; där hos sade bergslagen att de som behöfvas à 16 aln. intet måtte afstumpas; sedan ock på hvar hel del 12 aln. stock när föret blifver, förståendes att uti lilländan skall vara $1^1/_2$ qvarter. Sedan efter konststigarens dessein behöfves att hvar hel del utlägger ett bräde och där som något öfver blifver måste konststigaren sådant förvara och göra reda för hvar till de brukas.

2. Såsom förnimmes att esomoftast *vattnet ifrån konsten utsläppes af Fogdhytte bergsmän*, att konsten därigenom studsar; alltså resolverades att här efter hvarken af konststigaren eller Fogdhyttelaget skall utsläppas något vatten höst eller vår, utan konsten njute sitt fulla vatten, efter därtill dessutan ringa vattudrägt är, och det som då öfver löper eller dessutan det konsten med drifves kommer samma Fogdhyttan till godo.

3. *Flintegrufvan* är nu uti bruk med $20^1/_2$ delar, torr malm dock god och seg men med annan tillsättning.

4. Förmantes af hr bergmästaren att ingen, som brukar i *Röbergsgrufvan*, skall här efter mera tillsättning på uppsättningen göra än 2 skoflar.

5. *Kettilgrufvan* på östra änden vid Röbergsgrufvan finnes vara god malm, men vatten uti, och lofvades i vår upptagas.

6. *Takgrufvan* norr för Röbergsgrufvan lofvades af dess participanter efter höanden upptagas.

7. Beviljades af bergsmännen att i höst upptaga *Boagrufvan vid Nyberget* belägen.

8. *Elfsbergsgrufvan* är i bruk, men mycket svulten malm.

9. S. d. Beviljade bergslagen att *klensmedjan*[1] skall i höst med åsar och tak repareras, det grufvans försvarskarlar göra skola, men virket tillsläppes af grufvelaget.

10. Föregaf grufvestigaren att en del med sina *dagsverken* restera, hvarföre pålades af hr bergmästaren och beviljades af bergsmännen, att alla, som restera, de uti ingående vecka fullgöra sina dagsverken; den som häremot ute blifver plikte 3 m$ smt och göre dagsverken fyllest. Sedan beklagade sexmännen att en del af grufvelaget sända till grufvan *små barn*, som intet kunna *göra skäl för dagsverke*, hvarföre resolverades att ingen efter denna dag dristar sig något odugligt dagsverksfolk till grufvan sända, vid samma straff tillgörandes.

11. Proponerades af hr bergmästaren att till datum allenast 2 *brytare* äro i bägge grufvorna, hvarföre resolverades att efter denna dato blifva 4.

12. Äfven förmantes att ingen af grufvelaget efter dato må tillstå sig *lägga något gråberg eller stalp*, som rensas af grufvan, närmare grufvebrädden än 30 famnar, vid straff tillgörande.

13. *Svartbergsgrufvan* är full (af) vatten, men resolverades att i nästkommande vår upptagas och rengöras.

14. *Ringshytte bergsmän* besvärade sig att de *ringa skog* hade, och begärde att hr bergmästaren hos höga öfverheten förhjelpa ville att få åtnjuta af *Finnåns hammarskog*, som dels nedfallen ligger, och kunde hammaren utan skada vara. Resolverades att hr bergmästaren ville i kongl. Bergskollegio der om ansöka, isynnerhet efter hammaren nu i 2 år stått, så ock ligger vid honom öfver

---

[1] Vid Stribergsfältet.

400 stigar kol och bortskämmas; bemälte hammare ligger ock midt i bergslagen och tränger åtskilliga hyttor från skog.

15. Åfven beklagade sig *Holmshytte bergsmän* öfver *samma hammar*, som ligger nära in på deras hytta, att han mycken skog hade och hyttan den betarfvade, på det bergsmännen kunde göra K. M:t och kronan mera tionde. Blef efter begäran intecknadt och lofvadt af hr bergmästaren här om deras begäran i k. Bergskollegio ödmjukl. andraga[1].

16. Förmantes af hr bergmästaren att ingen *blåsbälg* må *gå åstad* innan tiondeskrifvaren där om blifver tillsagd, och därhos att ingen efter denna dag må sig understå att *uttaga något jern i råstugan* utan tiondeskrifvarens därhos bevistande.

17. Sammalunda besvärade sig samtl. grannarne vid Blixböl öfver Abraham Svensson ibidem och hans barn, att de med *snatteri* äro befunna så vid hyttan som annorstädes. Hvarföre resolverades efter det af så ringa värde, att han med barnen för denna gången blifver förskont med straff, men där han åter till nästkommande grufveting med slikt snatteri funnen blifver skall ock denna sak stå honom öppen.

18. Förbjöds af hr bergmästaren att ingen må bruka någon *malmplockning;* den där med befins här efter skall därföre plikta.

19. Beviljades att bergsmännen må i detta år gå med *dagsverken* som före detta, men i nästkommande år *med godt och varaktigt folk.*

20. Hvad *konstjernet* anbelangar blifver det detta år som tillförene[2].

21. Sist frågades af hr bergmästaren om grufvelaget visste något mer på grufvones vägnar angifva, hvartill af samtl. grufvelaget (svarades) intet mera för denna gången finnes.

Sakören: Anders Jakobsson i Bälsjöbodar pliktar för stämnings försittning 3 m♀.

Ex protocollo:

M. Snack.

Anno 1676 d. 7 Febr. vardt ordinarie grufveting hållet vid Blexbölstorp med *Stripbergs grufvelag.* Närvarandes hr bergmästaren äreboren och välb:de Erik Snack, bergsfogden väl:d Nils Bengtsson med grufvones sexmän, som finnas annoterade:

dom. Anders Ersson på Blexböl, Anders Olsson på Vestgöth:n, u. Lars Hansson på Grecksåsar, g. Lars Hansson på Grecksåsar, Jöns Hansson i Blixböl, Olof Hansson på Fogdhyttan.

1. Förfrågades af hr bergmästaren om, *virket,* som vid senaste grufting var pålagt, är framkommit *till konsten;* därtill svarade konstvaktaren, att 14 stockar äro framkomna, men däraf icke mer än 7 stockar som gillas; ty resol-

---

[1] Enahanda framställning, som af Ringshytte och Holmshytte bergsmän, gjordes följande dag vid Klacka grufting af Kåfalla och Färfhytte bergsmän.

[2] »*Konstjernet*» utgjorde den ersättning för »konstens vidmakthållande», som årligen under en längre tid utgått till ortens bergmästare, hvilken åtagit sig att, efter konstbetjeningens rekvisition, tillhandahålla läder, hampa o. s. v. till vattenpumparna, äfvensom jern och smide till sjelfva konsten. Afgiften synes ha utgjort en våg tackjern för hvarje hel grufdel, men kunde äfven utgå i malm eller penningar. Jfr *Noraskog* III: 50.

verades att de som oduglige framfördt hafva skola innan 14 dagars förlopp framskaffa andra i stället, vid 40 m$. plikt tillgörandes.

2. Klagade konstvaktaren sig öfver *Ringshytte bergsmän* att de hvarken stockar vilja framföra eller sina delar i *odalgrufvan vid Stripberget* bruka, utan *malm i jordkupor* söka närmare hemma vid; hvarpå resolverades att de så väl som Holmsjöhytte bergsmän skola uti odalgrufvan sina delar idka och bruka samt konstvirket utlägga och grufvefogden löna, vid plikt tillgörandes.

3. Pålades *Vestgöthytte grufvelag* af 5 delar att de framföra till pumpar det som pålagt är, näml. 5 pumpestockar vid 3 m$. sm:ts förlust tillgörandes.

4. Beklagades det en del af grufvelaget skicka en hop *småbarn att göra dagsverke,* hvarpå resolverades att de skola efter denna dag intet skicka någon person till att göra dagsverke med mindre han är icke inskrifven i mantalslängden; där någon kommer som icke duglig är att göra dagsverke, så kasseras han af grufvefogden och likväl andra dagen uppfylla dagsverket.

5. Beviljades att *Svartbergsgrufvan* skall nästkommande vår af dess participanter upptagas och vattnet i år med handvindar upptaga.

6. *Besvärade sig hela grufvelaget öfver Bertil i Löfnäs,* som söker att försvara en stor mils allmänning på Grythyttesidan, begärandes där utaf få njuta skog till såväl konsternas som masugnars och grufvornas byggning, efter här på orten mycket litet sådan skog finnes[1].

7. Som åtskilliga begärde komma in i *Nybergsgrufvan,* så emedan intressenterna bevisa att grufvan inga flera delar kunna (nu) för tiden tåla, efter de dem nogsamt försörja kunna och full tionde däraf gifva, efter de till 16 delar hafva; dy resolverades att intressenterna i *Åsgrufvan* henne upptaga nästkommande vår, det och dem beviljades efter malmen är god och seg.

8. Påmintes att *hvar hytta skall bruka sina nummer och märken;* där något jern fins omärkt, så blifver det konfiskeradt.

9. Insattes till *grufvefogde i Åsgrufvan* Per Larsson på Nor.

10. Tillsades att ingen må taga någon *masmästare,* med mindre hela hyttelaget icke äro samhällige om honom.

11. Anders Halvarsson stämt Olof Person masmästare, men för blåsning skull förhindrad, hvilken till nästa grufveting skall komparera.

12. Förbjöds att ingen må sätta mer än $1^1/_2$ skofvel *Röbergsmalm* [vid 40 marks plikt, den de väl rosta och bränna skola] på hvar uppsättning.

13. Kärade Nils Simonsson på Vestgöthyttan till Abram Hindersson i Skärmarebo om *malmbrott uti Röbergsgrufvan,* i det han skolat brutit på hans del i be:te grufva, hvartill Abram svarade att han hafver fått lof af Nils Simons' sal. fader att bryta, och icke mer än 2:ne skott (= skiften) på hans del brutit, det ock Nils Simonsson tillstod. Nu emedan Nils Simonsson detta vetat och intet Abram förbjudit: dy resolverades att de byta sig emellan hälften hvardera af malmen.

14. Insattes Sven Månsson på Holmsjöhyttan att vara *hyttefogde* vid Holmsjöhyttan.

15. Besvärade sig *Ringshytte bergsmän* en del, det soml. i *otid utsläppa vatten* om sommaren, hvilket dem blef förbjudet, så framt icke vatten är öfverflödigt.

16. Frågades hårdeligen af hr bergmästaren om de veta några *knektar af bergsregementet,* som i fjol blefvo (ut)skrifne här i bergslagen vistas, hvar-

---

[1] Se vidare härom sid. 79.

till svarades nej; och förbjöds strängeligen att ingen hyses; där någon finnes, fasttages han och gifver hr bergmästaren tillkänna.

Erik Snack.

Anno 1677 d. 30 Januari hölls ordinarie grufting i Blexbölstorp med samtl. *Stripbergs grufvelag.* Närvarandes hr bergmästaren äreborne och välbetrodde Erik Snack, bergsfogden väl:d Nils Bengtsson med underskrefne grufvones sexmän, näml.:
domaren Anders Eriksson i Blixböl, unge Lars Hansson på Grecksåsar, g:le Lars Hansson på Grecksåsar, Anders Olsson på Vestgöthyttan, Jöns Hansson på Blixböl, Oluf Hansson på Fogdehyttan.

Först förfrågade hr bergmästaren om något *virke* fattas *till konsten* eller till *konstdammen,* hvartill grufvelaget svarade att till dammen skulle behöfvas 1 stock på hvar hel del om 16 alnars längd, och 2 heldelar om 8 aln. till stenkar och annat som kan behöfvas till grufvan, på det 16 alnars-timret ingalunda måtte afstumpas, och detta allt framföres till d. 1 Mars vid plikt tillgörandes. Sedan pålades Ringshytte och Holmshytte bergsmän att framskaffa 4 låspumpar och 2 kilpumpar till d. 1 Mars vid plikt tillgörandes. Noch hela grufvelaget 1 bräde och 4 spikar på hel del till borrhuset.

Dito diskurerade hr bergmästaren om konstvaktaren och grufvefogden *Mattes Olssons död,* hvilken här ärligen i många år uppvaktat, hvarför hr bergmästaren ock gerna hans son befordra ville uti sin sal. faders ställe att succedera, hvilket ock hr bergmästaren tingsrätten hemstälde, isynnerhet hvad grufvefogdetjensten angår. Hvartill så domaren som de andra af sexmännen så ock bergslagen svarade ingalunda kunna med honom till freds vara, i anseende att han därtill för ung och oöfvad vara, ingen viss ännu uti hans ställe, utan sexmännen vilja efter begrafningen med hr bergmästaren härom sluta, på det densamma i rättan tid vid konsten infinnas kan.

Dito hr bergmästaren påminte om något *virke* som fattas *till deras kranar,* att de i rättan tid framföra, hvartill sexmännen svarade, att hvad som fattas skall i rättan tid framföras, som ock torrt virke till bårhäflar.

Dito blef resolveradt att de som nu nyligen äre inkomne i *Åsgrufvan* (vid Nyberget) skola betala så i jernlinan som annan redskap som följer: Lars Nilsson på Grecksåsar $^1/_2$ sk:℔, Sven Nilsson på Grecksåsar $^1/_2$ sk:℔, efter dessa hafva någon del tillförene i redskapen. Sammalunda ock Per Olsson på Vestgöthyttan $^1/_2$ sk:℔, Per Olsson på Blixbölstorp $^1/_2$ sk:℔, Sven Månsson på Holmshyttan 1 sk:℔, Mattes Ersson på Fogdhyttan 1 sk:℔, efter desse ingen del förr haft i redskapen.

Dito beviljades att framskaffa *ho till Stripbergsgrufvan,* den Nils Persson på Grecksåsar lofvade att färdig till grufvan skaffa, och så blifver han fri för 16 och 8 aln. stockarna.

Dito blef af domaren förebragt om *vattnet vid Blixbölshytta,* att det så vanvårdas och utsläppes i otid: ty förmantes hela hyttelaget, att den som utsläpper vattnet skall efter sig strax igentäppa eller plikta 3 m℔ smt. I lika måtto resolverades om Vestgöthyttan.

Dito proponerade hr bergmästaren om någon hjelp till den *pigan, som blifvit slagen i Dalkarlsgrufvan*[1], att detta grufvelag så väl som de andra

[1] Jfr *Noraskog* III: 73, 74.

henne behjelplige vara ville, hvartill grufvelaget lofvade att leverera till hr bergmästaren penningar emot 16 lass malm, som ungefär skattades af grufvfogden Per Larsson på Nor till 6 m$\natural$ kpmt för en struken kista, som Per Olsson i Blixbölstorp lofvade försälja.

Dito befaltes af hr bergmästaren att *Vestgöthytte bergsmän* skola innan 14 dagar föra sindret ifrån hyttan vid 3 m$\natural$ smt förlust. I lika måtto tillsades vid alla hyttor att de *bortföra sindret ifrån hyttorna* vid ofvanskrefne plikt och det medan blåsningen påstår, så snart dygnet är förbi, så förer hvar och en sindret bort efter sig. Förbjöds ock Blexböls bergsmän att de intet stjelpa sindret på Anders Hans' gärdsgård.

Dito till *grufstugans reparation* beviljades på hvar del $^1/_2$ l:ā näfver och allt hvad som kan behöfvas så jernredskap som kalk, tegel och annat, att stugan till våren blifver färdig, så att grufvefogden kan däruti sitta och bo.

— —

Dito publicerades k. Bergskollegii fullmakt för barberaren *Petter Phasen* och insattes han till *barberare*[1] öfver detta grufvelag.

Nils Norman.

Anno 1677 d. 26 Juni hölls ordinarie grufveting med samtl. *Stripbergs grufvelag* vid Blexbölstorp, uti hr bergmästaren, äreborne, högaktad och välbe:de Erik Snacks och hr bergsfogden Nils Normans närvaro med vanlige grufvones sexmän.

För domaren Anders Eriksson	Jöns Hansson på Blixböl.
hans son Per Andersson.	Anders Olsson på Vestgöthyttan.
G:le Lars Hansson på Grecksåsar.	Olof Hansson på Fogdehyttan.
U:e Lars Hansson ibidem.	

1:mo. Samtycktes *Lars Larsson till konstvaktare och grufvefogde* vid Stripbergsgrufvan, och berömdes han af alla, att han väl konstvaktat och i år uppbygdt; och förmantes han att akta sin tjenst, ingalunda göra dagsverke åt andra utan väl vakta embetet, som ock han ingalunda drifver den som ej bör nedergå i grufvan, som man om andra exempel hafver och det vid sin tjensts förlust och straff efter bergsordningens 23 punkt tillgörandes.

2:do. Förfrågades af hr bergmästaren om *virket till konsten* var framkommet som ock till dammen? därtill svarade konstvaktaren icke allt riktigt vara framkommet till dammen utan en del restera, som nu borde plikta, men efter föreäkring att framföras det första åkföret blifver de nu förskonte, och pålades 2 stockar à 16 alnar på hvar del, dock kortas för dem, som sina framkört, att de allenast en på delen framföra skola; och den till nästa grufting sine 16 aln. stockar icke framfört som laggille äro utan hinder plikte 3 m$\natural$ smt och dock virket framföra. Sammalunda skall ock det pålagda 8 aln. timmer som förra tinget pålades framföras. 2 låspumpar felar till tillkommande Larsmessan, däraf Ringshyttekarlarne framskaffa 1 låspump, Holmsjöhyttan 1 låspump, Per Nilsson och Anders Jakobsson i Boda 1 kilpump vid 3 m$\natural$ smt plikt tillgörandes. 5 stycken granstänger à 20 aln. långa och pålägges en stång på heldelen, och begynner Vestgöthyttan med dessa 5 stänger till nästa grufveting att framskaffa.

---

[1] Närmast motsvarande en nutidens fältskär eller kirurg, för behandling af yttre åkommor.

3:tio. Besvärade sig domarens son Per Andersson att en del som boka låta sitt *sinder ligga qvar vid hyttan*, hvaraf förorsakas att de som vaska ofvanför hyttan hvarmed han blifver förderfvad. Dy resolverades af hr bergmästaren, bergsfogden och sexmännerna, att ingen efter denna dato skall tillåtas att *vaska ofvanför hyttan* vid 40 m♃ plikt till dristandes. I lika måtto *förbjöds alla de andra hyttorna,* som här under detta grufvetinget äro, att vaska ofvanför hyttan, vid ofvanstående straff tillgörandes.

4:to. Pålades Elias Andersson, Lars Andersson, Anders Hansson, Hans Andersson och Erik Abrahamsson vid Blexböle att de innan 14 dagar härefter *bortköra allt gammalt och nytt sinder,* och köres af dem samtl. till det rum, som domaren dem utstakandes varder; där någon af motvillighet sitt sinder när han tillsäjes (intet) afförer plikte 3 m♃. Tillsades öfverallt, att hvar och en skall hålla sitt *sinderrum rent och sindret afföra* så vid den ena som den andra hyttan, ingen undantagandes, vid ofvanstående plikt tillgörandes.

5:to. Tillsades alla *Grecksåsa bergsmän,* att de samtl. hjelpas åt att *rensa hyttebäcken* så ofvan som nedanför hyttan. I lika måtto *rensa Fogdhytte bergsmän* sin *hyttebäck,* och *Ringshytte bergsmän sin*[1].

6:to. Pålades *Grecksåsa bergsmän* att de i sommar förfärdiga ånyo sin *hyttedamm;* moget timmer skall hvar och en framskaffa.

7:mo. Framkallades *Skärhytte bergsmän* och vardt af hr bergmästaren dem pålagdt, att de efter denna dato icke hvarandra *med trätor öfverfalla skola, medan blåsningen påstår,* som härtilldags skedt är; där någon befins skall han angifvas och därföre efter brott plikta. Härefter skola de vara tillhopa i blåsning och förenas om masmästare, den sin konst lärt hafver. Sist sattes dem 40 m♃ vite, hvilken som förorsakar träta eller kif medan blåsningen eller grufarbetet påstår.

8. Afsades att Peder Esbjörnssons hustru vid Bälsjöbodar skall gå i tjenst till *grufvearbete* åt Peder Olofsson i Blexbölstorp efter utfäst städsel.

9. Resolverades att Anders Olofsson vid Hålshyttan (Holmshyttan) skulle gifva hustru Marit vid Holmshyttan 1 sk:℔ tackjern för $^1/_4$ *del vid Nyberg,* och därmed behåller Anders Olofsson grufvedelen för sig till hemmanet nu och i framtiden.

10. Sattes 40 m♃ smt *vite* emellan Sven Olsson och Sven Andersson vid Ringshyttan att upphöra med sina *trätor vid hyttan* när blåsningen påstår.

11. Den kontrovers, som är uppkommen emellan bergsman Peder Olofsson i Blexbölstorp och Elias Andersson vid Blexböl nu vid senaste blåsningen, är bilagder dem emellan, i det de med hvarandra hafva ingått *förlikning;* och emedan gruftingsrätten befann detta vara af missförstånd af Elias Andersson och hans hustru först begynt, och de nu bägge bådo Peder Olofsson och hans hustru, att de ville gifva dem till, hvad som i hastighet kan vara passerat, och efter de förklara sig emot hvarandra intet annat veta än det ärligit är å bägges sidor; dy blef deras förlikning af hr bergmästaren

[1] I sammanhang härmed må erinras, att vid häradstinget 1673 $^{15}/_{10}$ »resolverades det Lars Svenssons grannar Erik Jönsson, Per Erlandssons enka (misskrifning för *Erland Jönssons* enka) och Oluf Pedersson på Ringshyttan, som hafva häfvit stybbe i hyttebäcken för honom, hans vrett till skada, skola samma stybbe dädan taga och intet hädanefter något kasta i bäcken, vid plikt tillgörandes.»

och grufverätten konfirmerad som följer: först sattes dem 40 m$ smt vite emellan, att ingen af dem, deras hustrur, barn och tjenstefolk skola efter denna dagen med ord eller gerningar öfverfalla af ingendera parten i någon måtto, utan härefter lefva uti god enighet och grannsämja.

Nils Norman.

21. Ransakning om Finnå hammarskog.

Sedan Anders Hindersson genom Bergskollegi resolution 1659 $^{25}/_{10}$ erhållit tillstånd att vid Finnån anlägga ett s. k. ränneverk samt för denna anläggning erhållit skogstilldelning 1662, hvilken sedermera utvidgades 1667, samt det nyanlagda verket genom en ytterligare resolution 1666 $^{12}/_{10}$ erhållit tillstånd att använda tackjern till sitt smide, hade de närliggande hyttelagen småningom kommit till insigt däraf, att det nya bruket kunde vara hinderligt för deras intressen eller behof att utvidga sina tackjernstillverkningar. Dessa hyttelag började nu först framställa sina anspråk på den för brukets behof afvittrade allmänningstrakten, hvilka anspråk, om de framställts 20 år tidigare möjligen kunnat tillgodoses, men som nu, likasom alltid under dylika förhållanden, kommo för sent. Visserligen hade svårigheterna för en fortsatt bruksdrift varit ganska stora och bruket gått genom flera ägares händer, men sedan rådmannen Johan Petre enligt köpebref 1677 $^{25}/_{9}$ förvärfvat detsamma, ansågs tiden vara inne för hyttelagen att på allvar göra sina anspråk gällande. Så snart nämligen dessa förnummo att Petre blifvit ägare till bruket, hade Färfhytte, Moshytte, Ringshytte, Holmshytte och Åshytte hyttelag inkommit till ortens bergmästare med en skrift, hvari framställdes de påståenden, att så mycken skog vore bruket tilldelt att hela bergslagen däraf lede intrång, och att bruksägaren icke sjelf mäktade uppbruka denna skog, hvarför densamma finge ruttna bort. Hyttelagen fordrade därför att skogen borde dem tilldelas, isynnerhet som de sjelfva ledo af skogsbrist. Därjemte framstälde äfven Klacka grufvelag anspråk på rättighet till timmerfångst å hammarskogen, emedan de omkring grufvan belägna hemmanen saknade tjenligt storvirke till grufvebyggnader. På grund häraf förordnade Bergskollegium, dit bergmästaren inrapporterade förhållandet, om ransakning häröfver, hvars resultat delvis innefattas i följande protokoll:

Anno 1678 d. 29 Januari hölls grufveting uti Nora sockne-stuga med samtl. bergsmännen af *Klacka och Stripbergs grufvelager*. Närvarandes assessoren den ädle och välb. herren Johan Utterkloo, bergmästaren äreboren och välb:de Erik Snack, bergsfogden väl:d Nils Norman, med samtl. dess grufvors sexmän.

Först företogs det käromål, som bergsmännen för detta andragit anno 1675 d. 4 Aug., a:o 1676 d. 9 Febr. och 1676 d. 19 Juli om *Finnåns hammarskog*, som *Färfhyttan, Mosjöhyttan, Ringshyttan, Holmsjöhyttan* och *Åshyttan* förmena sig kunna njuta något utaf samma skog, som ofvannämde protokoller vidlyfteligen visa och nu upplästes, och kallades hvart hyttelag för sig sjelf och examinerades som följer; men innan därtill gjordes begyn-

nelse framträdde rådmannen väl:d Johan Petre, erkännande sig oskyldig att svara härutinnan, efter som han har fast ringa kunskap om detta verket och det nyligen sig tillhanda köpt, och hemulsmännerna lofvat ograverade blifva uti denna transporterade egendomen, utan böra dem uti detta stå till svars, dock vill sina dokumenter där vid visa; men välb. hr assessoren sade honom böra svara efter dess ingångne köp, där han vill behålla samma skog.

Vid *Ringshyttan* hafva följande bergsmän ringa skog näml:n Sven Andersson, Hans Abrahamsson, Anders Nilsson och Sven Erlandsson. Sedan framkommo *Holmsjöhytte* bergsmännen, de där ville gerna (påstå) att Finnåns hammarrösegång går dem nästan förnär in uppå, men nämdemannen Olof Gottskalksson, som där hafver ett halft hemman, talar ej därpå. Rådman Johan Petre insinuerade en förlikning uti bergmästarens, fogdens och nämdens närvaro passeradt, af dato d. 25 och 26 Augusti 1662 och 4 punkt, utvisar och dess häradskonfirmation d. 9 Oktober, dock vilja väl bergsmännen säja sig ej vara så förente, synnerligen om ett röse; dock visste omkringliggande hyttelager berätta, att desse Holmsjöhytteboerne hafva virkeskog och gränsa närmast in till bem:te Finnåns hammarskog.

Kåfalla hyttelag framhades, ett stort hyttelag, som äre något fjerran ifrån samma skog, och tvänne hyttelag däremellan, hafva väl ringa skog allesammans, och efter förfrågan säja att de allenast hafva något öfver $^1/_2$ mil till förbem:te skog, men Johan Petre säger att till hammaren är $2^1/_2$ mil, och allenast till Kåfalla en mil. Bengt Hansson på Kåfalla säger att på ett näs uti Grecken, där som ligger mycken skog omkull och bortruttnar, hvaröfver åter s:r Jean Petre uppviste sal. bergmästaren Knut Larssons, efter landshöfdingens påberopade befallning, sedan tvänne torpare på bem:te näs äre tilldelte vedbrand och gårdfång a:o 1667 d. 16 September, skulle den öfrige skogen ligga till Finnåns hammar, ifrån Grythytteskillnaden intilldess Nora bergsmäns hyttor möta, hvilket konfirmeradt är vid häradstinget a:o 1668 d. 12 Juni; men att någon skog där utan kullblåsen finnes, skall ej gerna kunna bevisas.

*Mosjöhytte*karlarna hafva talat på någon uppdämning, som fogar dem skada till 7 lass äng, dock icke på någon inkräktad äng vid hyttan utan skogsäng.

Sedan *Åse* bergsmännen, hvilka ingen skog (hafva), men söka icke att få någon skog på den orten, utan där någon allmänning finnes emellan Gregesåsar och Skärhyttan. Eljest efter hr assessorens utfrågan, sade de sig ingen skada i handel lida af samma hammar.

Färfhytte bergsmän, som ingen skog hafva, sade sig köpt skog inemot Finnåns hammar, och sig tillhandlat af Holms- och Moshytte bergsmännen, och kunnat därifrån köra tvänne resor om dagen. Rådman Jean Petre sade att emellan hammarskogen och denne Färfhyttan äro trenne hyttor belägne. Lars Matsson på Kåfalla berättar att samma hammar ligger 6 hyttor till prejudice och ruin, och skall hafva en stor skog som väl till 6 hyttor, men de öfrige sade allenast hafva 3 hyttelagsskog. Tillfrågades Färfhytte bergsmän om de veta på andre sidan Håkansboda någon kronoallmänning, därtill nämdeman Olof Gottskalksson visste referera, att en allmänning skall vara norr om Håkansboda, men Per Hansson på Finshyttan framkom och sade att det icke är större allmänning, än att Finshytte bergsmän hafva redan begynt kola utaf bem:te lilla allmänning intill torparne som afrösade äro, och på kronones allmänning längst för detta äro nedersynte, och i så måtto

förmena sig där till vara närmast. *Färfhytteboerne* hafva sin hytta östan för Kåfalla snart en fjerdings mil.

När nu detta vardt ransakat, begärde välb. hr assessoren det rådmannen väl:d Jean Petre ville göra underrättelse när som Anders Hindriksson först bygde hammarn (och) huru många hemmansdelar han där hade; därtill svarades, att han allenast köpte först ett torp, benämdt *Järpetorpet*, som en Lars Andersson uppbygdt, och vid *Staderna* var allenast ett färjaretorp, det han sig ock tillhandlat af en Christiern Johansson benämd, för 80 d:r kprmt och 6 aln. fris, och vara sub dato 19 Mars 1658: och äro bem:te torp belägne å kronones öken, innan bem:te torp sedan äro komne under hammaren efter rösegången. Sedermera utverkade sig Anders Hindriksson k. Bergskollegii tillstånd att få uppbygga en ränneverkshammar a:o 1659, 25 Okt. Därpå ville välb. hr assessoren gerna veta huru han är kommen till skog, då honom gafs häradsbevis a:o 1661 d. 12 Juni att få skog af kronones allmänning, att tilldelas af bergmästaren och befallningsmannen utan kringomliggande hyttors prejudice; hvarföre då samma skogs afrösande skedde d. 25 och 26 Augusti 1662 af bergmästaren, befallningsmannen och halfva nämden så till hammarn som bägge torpen. Denne rösegången är konfirmerad af Häradsrätten 1665 d. 9 Oktober. Yttermera frågade välb. hr assessoren, efter ingen har disposition öfver kronones allmänningar mer än som förnämligast K. M:t och därnäst k. Bergskollegium, om icke något tillstånd är af högste hand eller k. kollegio? därtill svarades nej, efter sådant aldrig varit praktiserligit, helst landshöfdingen här å orten setat alltid assessor uti k. Bergskollegio och på kollegii vägnar således tvifvelsutan kommenderat så de betjente som Häradsrätten. Sedermera åstundade hr assessoren gerna veta huru länge som ränneverket drefs? de svarade till halft år, men Johan Petre säger väl längre. Eljest visste alla bergsmännen att berätta att för malmens rikhet kunde ränneverket ej gå eller drifvas; sökte alltså sal. Alexander Buchan uti k. Bergskollegio a:o 1666 den 12 Okt. och undfick tillstånd att få där smida stångjern. Samma privilegium är ock yttermera insinuerat i k. Rikskansliet, attesterat (af) kanslirådet Olivekrantz. När nu rådm:n Johan Petre har uppvist ofvan alligerade dokumenter, hvarigenom han förmenar hans antecessorer vara lagligen kommen till samma skog, ty vill han ock visa huru han därtill är sedermera kommen genom laga köp af den 25 September 1677. Ytterst begärde Jean Petre att där nu han icke hade några dokumenter vid handen, som dock härtill äro nödige, de dock icke måtte vara som förtegne.

Såsom veterligt nu är förhanden, att ingen skog kan besigtigas och likväl högnödigt att där öfver besigtning hållas måtte: ty vill välb. hr assessoren med bergmästaren, nämden och sexmännen densamma skogen öfverfara nästkommande sommar. Emellertid pålägges hr rådm:n s:r Johan Petre låta af en edsvoren landtmätare aftaga bem:te hammarskog på sin bekostnad, och desse stridige bergsmän äfven sin hemmansskog på sin omkostnad.

Tväråns hyttelag föredrager hurusom en finne Bertil i *Löfnäs* skall sig tillhandlat ett fjerdedels hemman för 20 rdr, under hvilket torp är sådan myckenhet af skog, större än som han betarfvar, sökandes i ödmjukhet den välb. herren assessoren dem ville hjelpa, det de af samma skog något njuta måtte; hvilket togs ad referendum. — — — —

Bergsfogden väl:d Nils Bengtsson begärde det bergsmännen, som några *kol vilja föryttra*, det de taga sedlar af honom på huru mycket, hvilka kol

dock skola säljas till masugnar, och efter största nöden, och ingalunda till hamrarna, det af välb. hr assessoren och bergmästaren alldeles förbjöds.

Proponerade hr bergmästaren att *konstestigaren* ingalunda skulle antaga att *försvara något onödigt folk* och blef resolveradt, det de nödige konserveras och inga onödiga antagas; varandes konstestigaren pligtig inkomma med riktiga längder på sitt underhafvande folk.

Nils Norman.

Den besigtning af Finnåskogen, som föreskrefs vid förenämda ransakning, ägde rum den 12 och 13 följande Augusti, hvarjemte landtmätaren G. Thoring under sommarens lopp verkstälde densammas uppmätning och affattande å karta. Sedan härefter ärendet ånyo blifvit föredraget inför Bergskollegium, förklarade detsamma uti sin däröfver den 22 Oktober 1678 afgifna resolution, att berörda Finnåhammar skulle blifva bestående med samma rätt och under samma vilkor som andra inom bergslagen belägna hamrar, hvarigenom brukets rättighet till allmänningsskogen bibehölls oförändrad, endast med det undantag, som tillerkändes Klacka grufvelag i fråga om rätt till åtskilligt byggnadsvirke. Samtliga de kärande hyttelagen gingo således miste om den påyrkade och sannolikt af vissa bland dem lifligt efterlängtade tilldelningen från Finnåns hammarskog.

22. Stribergs gruftingsprotokoll 1678—1680.

Till ytterligare upplysning om denna tids hushållning vid grufvor och hyttor inom Stribergs-Nybergs tingslag, meddelas i det följande fullständiga lydelsen af berörda protokoll jemväl för nämda 3 år, sålunda:

Anno 1678 den 19 Juni hölls ordinarie grufveting vid Blexbölstorp med samtl. *Stribergs grufvelag.* Närvarande hr bergmästaren äreborne, högaktad och välbe:de Erik Snack, bergsfogden Nils Norman med vanlige grufvones sexmän, näml.:

U:e Lars Hansson på Gregesåsar, Olof Hansson på Fogdehyttan, G:le Lars Hansson på Gregesåsar, Jöns Hansson på Blexböl, Anders Olsson på Vestgöthyttan, Per Andersson på Blexböl.

1. Ransakades om *virket till konsten* är framkommet, som vid förra grufvetinget vardt pålagdt, därtill konststigaren svarade det vara framkommet, allenast 3:ne som restera, hvilka till nästa före skola det framskaffa. Sedan pålades att framskaffa 1 lås- och 1 kilpump; låspumpen framskaffar Tyres Olofsson på Fogdehyttan, kilpumpen framskaffar Elias Andersson på Blexböl, 5 stänger om 24 aln. framskaffar Gregeåsekarlarne med nästa åkeföre. I lika måtto framskaffar Lars Andersson på Blexböl 1 låspump och Jöns Hansson ibidem 1 kilpump, Jöns Hansson på Blexböl framskaffar också en spira om 18 aln. långd, Olof Persson på Ringshyttan 1 dito om 18 aln.

2. Besvärade sig en del af grufvelaget, så vid Stripberget som vid Nyberget, det en del *sälja sin malm utom grufvelaget*, hvaraf förorsakas, att de som utom grufvelaget komma och taga malm, taga de af andras malmhopar vid grufvan. Detta tog rätten i noga betänkande och vardt resolverat, att

den, som hafver någon malm att föryttra, skall vara förpligtad hembjuda den inom grufvelaget, och ingen fördriste sig sälja någon malm utom grufvelaget vider sina 40 m♃ smt.

3. Förbjöds att ingen skall *köra någon malm* ifrån grufvetorget *om nattetid* när andra ligga, utan i rättan tid då andra köra, vid straff tillgörandes.

4. Besvärade sig några hyttor däröfver att deras grannar *bortsälja den goda malmen,* och hemköra den odugliga, och när de blåsa ihop, sätta de den i masugnen, hvaraf kommer att i påblåsningen går illa; ty förbjöds det nu som för detta, att de hafva alla *svarsgod malm i hopablåsningen uti 12 dygn,* vid 40 m♃ straff.

5. Fins någon, som vid blåsningen *lägger tackjern i sindret,* skall (han) därföre stämmas till grufveting och plikta som för annat *snapperi,* där någon blifver öfvertygad.

6. Pålades Ingeval Ingevalsson på Vestgöthyttan att betala Per Olofsson ibidem 4 l:℔ för sin del i *klotejernet,* och Nils Nilsson njuter för sin del 2 l:℔, hvarmed parterna voro åtskilda.

7. Kärade hustro Karin i Godalstorpet till Per Christiernsson på Skärhyttan, för det han skolat *borttagit 2 lass malm vid grufvan.* Per Christiernsson svarade sig icke hafva tagit någon malm ifrån henne, beropar sig på Erik Andersson, som icke var tillstädes, men omsider säger sig tagit 2:ne hopar, och tillkom hans fader icke mer än en hop, hvaraf flyter, att han af ovetenhet tagit den ena hopen, men ingen kunde öfvertyga honom det han hafver tagit den med fri vilja, utan igenom förseende. Därföre skall Per Christiernsson betala hustro Karin 2 lass malm igen, och vardt förbjudet att ingen härefter tager den andras malm vid 40 m♃ plikt. — Dito betalar Per Larsson i Godalstorpet till Christiern Johansson 1/2 sk:℔ tackjern för en rymstång, hvilket hans hustru nu utlofvade vid första blåsning att leverera.

8. Förbjöds *Stripbergs grufveskog* vid 40 m♃ att ingen hugger på honom.

9. Den tvist emellan Per Andersson på Blexböl och Sven Andersson på Ringshyttan om deras hytteskog remitteras till landsting, och förbjöds vid straff att ingen gör den andra någon åverkan, innan tingsrätten dem åtskildt hafver.

10. Efter samtl. *Ringshytte bergsmäns* begäran sattes deras *hopaskog till hyttan* i förbud, att ingen hugger därpå vid 40 m♃ plikt. Dito sattes i förbud den norra obytte unga *allmänningsskog vid Vestgöthyttan* för samtl. hyttelaget, att ingen af dem där något hugger vid förberörde straff.

11. Förbjöds Blexböls bergsmän att de intet lägga något *sinder i hyttedammen.* Dito förbjöds efter denna dag att icke någon må lägga något sinder i Björnepussvägen vid 40 m♃ straff. — Sammaledes förbjöds *Ringshytte bergsmän* att de icke lägga något *sinder uti deras hyttedamm* vid ofvanstående straff.

Nils Norman.

Anno 1679 d. 6 Februari hölls ordinarie grufveting vid Blexbölstorp med samtl. *Stripbergs grufvelag* uti hr bergmästaren äreborne och välbetrodde Erik Snacks samt bergsfogden välb:de Nils Normans närvaro, med närskrifne grufvones sexmän, näml.

U:e Lars Hansson på Gregesåsar, g:le Lars Hansson ibidem, Jöns Hansson på Blexböl, Peder Andersson ibidem, Anders Olofsson på Vestgöth:n, Olof Hansson på Fogdehyttan.

1. Förfrågade hr bergmästaren om allt *virket till konsten* är framkommet, som vid förrige grufvetinget blef vid plikt pålagdt; hvartill konstvaktaren Lars Larsson svarade, att allt är riktigt framkördt.

2. Ransakades om *konstedammen* är alldeles färdig och dagsverken fyllest gjorde; därtill han ock svarade, att han är all färdig, men några restedagsverken stå inne ännu, hvilka dagsverken skola användas till den öfre hålldammen, och den som icke kommer när han blifver tillsagder, plikte sina 3 m𝔰 smt för tredsko och ändå uppfylle dagsverket.

3. Begärade *Bälsjöboda bergsmän* de måtte kunna *slippa sina delar uti Stripbergsgrufvan,* emedan de ingen skog hafva, men där de kunna vinna någon skog med tiden, vilja de gerna behålla sina delar och göra sina utskylder till grufvan; hvilket ock rätten dem beviljade, men dock skola de utgöra konst- och grufvefogdelön.

4. Besvärade sig *Bälsjöboda bergsmän,* Anders Jakobsson, Per Nilsson, Nils Andersson, Jakob Olofsson och Anders Larsson sig vara till landstinget stämde, ity begärde de en rekommendation af bergstingsrätten, i anseende de hafva en *ny uppbygd hytta* och *ingen skog till henne,* och likväl brukande bergsmän. Allt därföre vill hr bergmästaren och bergstingsrätten hafva dem hos den lofl. landstingsrätten om bönhörelse rekommenderat, det de kunde få någon skog, som icke andras hemskog prejudicerar; eljest torde hans K. M:t taga stor skada på dess tionde, så framt samma hytta [som så väl situent] skulle ödeläggas.

5. Lars Olofsson på G:l-viker njuter $^1/_4$ del i Stripbergsgrufvan af Sven Månsson på Holmshyttan, och förmanas att göra till grufvan hvad som tarfvas på dess $^1/_4$ del så ett som annat.

6. Upplästes d. 19 punkten, som vid Klackan resolverades och blef konfirmerat här af tingsrätten och samtl. grufvelaget, och där vid härefter blifva[1].

7. Resolverades i gemen att alla *hyttedrängar* skola vara i råstugan så om dagen som om natten, och icke lägga sig på masugnen, utan vara nere *masmästaren till hjelp;* den där med blifver beträdd pliktar sina 40 m𝔰, som häremot bryter.

8. Begärde samtl. *Nybergs grufvelag vid Allmänningsgrufvan,* att blifva vid sina $15^1/_2$ delar maintinerade, emedan de i vår erna begynna med arbetet, att icke andra må få intränga sig, helst där är ringa malm; men där

[1] Protokollet vid Klacka grufting, som hölls 3 Februari, innehåller i sin 19 punkt följande:

Besvärade sig bergsfogden välb:de Nils Norman öfver det bergsmännen mycket *blåsa dygnom* (= dygn om dygn), hvarigenom K. M:t på dess tionde tager brist och bergsmännen också göra sig sjelfva skada på dess blåsningar i dygnen, att de sätta för mycket på; dy begärde bergsfogden af hr bergmästaren och sexmännen de ville härutinnan göra en förändring, hvilket ock togs i noga betänkande; och resolverades att de som hafva lika godt bruk som de andra blåsa särskildt, och strängeligen förmantes dem alle beflita sig om svarsgodt bruk härefter, så framt de vilja vara med i blåsningen, hvaröfver hyttefogden måste ett noga uppseende hafva, dock välförståendes att där ringa vattenhyttor är, då de förmögnare efterlåta de fattige något dygn med blåsa, så att alla kunna blifva med i drefvet och i värmningen iakttaga att hvar och en får värma efter sin ringa lott och den bruk hafver värmer dess mera.

Gud dem en god malmbotten gifver, skola de andra med sig inlåta. Och alldenstund Fogdhyttekarlarna med flere, som nu gerna ville inkomma vid Nyberget, ej kunna inkomma, efter grufvan ej kan så många försörja: hvarföre blef *Svartbergs grufvelag* pålagdt nu i vår begynna den att ösa, på det de som tarfva kunna med någon flotsten i stället för Nybergssten försörjde varda.

9. Blef Peder Larsson vid Nor, som har varit vid den förra Ny(bergs) grufvan, till *gruffogde* insatt vid Allmänningsgrufvan.

10. Efter lång hållen vidlyftig diskurs, blef af hr bergmästaren, bergsfogden och grufvetingsrätten beviljadt Mattes Ersson på Fogdehyttan $^1/_8$ *del i Allmänningen* vid Nyberget, och de andra Fogdehyttekarlarna $^1/_8$ del, hvilket ock beviljadt var af sal. bergmästaren Knut Larsson, och Ringshyttekarlarna, som ingen del där hafva, $^1/_4$ del till flotsten; blifver alltså uti *Allmänningen 16 delar,* hvarmed slutes denna gången, till dess i vår när hon tom blifver, besigtigas om hon flere kan tåla.

11. Pålades en *orostocks-kubbe,* hvilken Anders Andersson på Blexböl med det forderligaste framskaffa skall om 3 aln. I lika måtto pålades en *kranlöt* på hvar hel del, med det snaraste framskaffas efter mått.

12. Insattes till *konstedräng* Lars Eriksson i Grecksjöhöjden efter grufvelagets begäran i Anders Töris' ställe, som är flytter till Guldsmedshyttan i Lindes socken.

13. Begärde Gregesåsa bergsmän, det ingen måtte *smida i osmundssmedja om sommaren,* då torrt och starkt blåsväder är, hvarigenom är befruktandes [det Gud nådeligen afvände] det någon vådeld torde uppkomma, som i somras stor fara afkom, hvaröfver hyttefogden måste ett noga uppseende hafva; och förbjöds vid 40 m$. icke smida vid sådana tillfällen, jemväl ock vid andra hyttor.

14. Pålades Blexböls bergsmän att framköra till *hjulbäcken* 3 stockar på hvar fjerding à 16 aln. längd i vinter utan försummelse.

15. Beviljade hela *Stripbergs grufvelag* 10 m$. kprmt på hvar hel del, att inlösa *linan* med som ligger vid Nora, och dem innan 14 dagar utlägga, hvaröfver hyttefogdarne förordnas dem att emottaga och göra räkning för.

16. Pålades *Bastnäs grufvelag* att afbryta det *gråberg,* som dem öfver hufvudet hänger, i vinter medan isen uti grufvan qvarligger, hvarom tillsäges i socknestugan, när de skola begynna med arbetet.

17. Publicerades högl. k. Bergskollegii bref, daterat Stockholm d. 25 Januari 1679 angående jernvräkareordningen, med sträng och allvarlig förmaning, ingen fördrista sig hafva något *omärkt jern,* jemväl och *smida god osmund;* där någon med sådant befinnes, skall (det) konfiskeradt blifva.

18. Publicerades högl. k. Kammarens 16 punkt, med sträng befallning och tillsägelse, det ingen må fördrista sig uttaga någon mark jern vid hyttorna *innan kronones tiondejern är aftagen* och profven på tillverkningen gjorde.

— — — —

Den följande och sista eller 19 § i protokollet meddelas längre fram under rubriken »Vestgötefors».

Anno 1679 d. 13 Juni hölls ordinarie grufveting med samtlige *Stripbergs grufvelag* i Blexbölstorp. Närvarandes hr bergmästaren äreboren, högaktad och välbetrodde Erik Snack, bergsfogden välb:de Nils Norman med vanlige grufvones sexmän näml.

U:e Lars Hansson på Gregesåsar, g:le Lars Hansson på Gregesåsar, Jöns Hansson på Blexböl, Per Andersson på Blexböl, Olof Hansson på Fogdeh:n, Anders Olsson på Vestgöthyttan.

1. *Konsten* angående förfrågades af hr bergmästaren, hvad därtill kan behöfvas att påläggas, hvartill konstvaktaren Lars Larsson svarade, att i år behöfdes en bjelke på hvar hel del, om 16 aln. längd; och efter grufvelaget sig besvärade om grufvans hårdhet i brytande på malm, hvarföre befaltes att sexmännen vid första tillfälle skola besigtiga *Mossabergsgrufvan*, och öfverlägga till nästa grufveting hvad konstevirke dit kan behöfvas. Emellertid fullföljes med brytande i *gamla grufvan.*

2. Beviljades och palades samtl. *Allmännings grufvelaget* nästkommande d. 16 hujus begynna med arbetet.

3. Diskurerades om *Bastnäs grufvelag* och blef resolverat, att de nästkommande d. 25 hujus skola utan längre uppehåll begynna att fortfara med arbetet.

4. Insattes till *rotmästare* i Bastnäsgrufvan Anders Nilsson på G:l-viker.

5. Kärade Hieronimus Larsson på Vestgöthyttan till Anders Olofsson ibidem *om 7 lass länt malm*, hvartill han icke nekade sig vara bem:te malm honom skyldig; ty blef afsagdt, att han skall ställa honom tillfreds. I lika måtto blef Anders Olofsson tillsagd att svara Hieronimum Larsson till *halfva smedjan*, som han nedertog, när han uppbygde den nya, hvartill han icke benekade, att icke han ägde halfva smedjan, och såsom Hieronimus påstår sig vilja hafva för sin andel i smedjan 2 sk:℔ tackjern, och Anders tillbjuder sig vilja gifva honom ett sk:℔, blef alltså af rätten det ena skeppundet itu-slaget, att Anders skall gifva honom $1^1/_2$ sk:℔ för den $^1/_2$ parten i gamla smedjan, och vare därmed åtskilde.

6. Kärade Karin Andersdotter vid Ringshyttan till Anders Olofsson, förmenandes sig hafva 12 hundra jern af honom att fordra för förhållen *grufvelön*, hvartill han sade sig icke mer än 6 hundra jern (vara skyldig). Omsider förliktes de, att han skall gifva henne ett för allt 2 fat osmundsjern, ett skall han gifva henne strax, och det andra fatet nästkommande höst.

7. Lofvades Lars Mattsson på Kåfalla att *slippa sin grufvedel* detta år i Stripberget för Holmsjöhyttehemmanet, men skall likväl för 1679 betala så konste- som grufvefogdelön.

8. Blefvo bergsmännen med åtvarning tillsagde, att de innan 14 dagar skola leverera ifrån sig *tiondejernet* vid plikt tillgörande.

9. Tillsades hela *Fogdehyttelaget att bortköra sindret* med det snaraste, vid plikt tillgörandes.

10. Pålades samtl. grufvelagen vid Stripberget att skicka *svarsgoda dagsverken till grufvan*, hvaröfver tillsades grufvefogden hålla noga uppsigt; om det annorlunda sker, hafve grufvefogden makt dem hemköra, och vederböranderne andra svarsgoda dagsverken i stället förskaffa skola, och skall grufvefogden intet något medels väld på någons sida hålla. *Nils Norman.*

Anno 1680 d. 12 Februari blef ordinarie grufveting hållet i Blexbölstorp med samtel. *Stripbergs grufvelag.* Närvarande hr bergmästaren äreboren högaktad och välbetrodde Erik Snack, bergsfogden Nils Norman med vanlige grufvones sexmän, näml:n:

Nämdem. Lars Hansson på Gregesåsar, gl. Lars Hansson på Gregesåsar, Jöns Hansson på Blexböl, Anders Olsson på Vestgöthyttan, Olof Hansson på Fogdehyttan, Per Andersson på Blexböl.

1. Förfrågade hr bergmästaren om de *bjelkar*, som vid förra grufvetinget pålades äro framkomne, hvarpå konstvaktaren Lars Larsson svarade, att en del dem framfört och en del ännu restera, en del ock så framfört sådana bjelkar som blifvit kasserade; och såsom man orsak hade dem plikt pålägga, dock förmedelst att somlige viste sig dem på vägen hafva, och eljest härtill förhindrade varit af deras bläsningar som annat: hvarföre blefvo de med böter denne gången förskonte, med sådana vilkor att de, som de ogillade stockarne haft, så väl som de resterande, skola innan 8 dagar sina bjelkar framskaffa; där någon då fördristar sig uteblifva, skall konstvaktaren visa lista uppå, och skall plikta efter 7:de p. i k. bergsordningen 20 m♀ smt. Och pålades ånyo 1 kilpump; den framskaffar Elias Andersson på Blexböl, därmed vare hans stock gillader, som han framkört hafver. I lika måtto pålades ånyo 2:ne bårehätlar på hvar hel del. Så ock pålades hela grufvelaget att sig i tid förse och framskaffa 2:ne stora *vasar* till *konstens hammarband*.

2. Förfrågade hr bergmästaren om någon *hytta* skulle *kunna byggas vid Vestgötefors* utom de andra hyttornas prejudice: därtill så väl Åshyttelaget som andra hyttors bergsmän svarade, att dem skadeligit vore om någon hytta där byggas skulle, så till de kapitalträn som annat virke, som till konster och hyttebyggnad behöfvas kunde; och efter malmen så långt föras skulle, isynnerhet de ingen malm emot förhoppning där funnit hade, ty vore de sjelfva tillfreds med sådan byggnad återstå, efter knapt nog finnes skog till de hyttor som här i Nora bergslag äro, och den högt betarfva.

3. Upplästes den 4:de p:n, som vid Klackan vardt resolverat, och blef så vida samtyckt som efterföljer, näml:n. att nämdem. Lars Hansson på Gregesåsar och Peder Andersson på Blexböl teckna Gregesåse- och Blexbölsskogen, sexm. Anders Olsson på Vestgöthyttan och Jöns Hansson på Blexböl teckna och besigtiga Vestgöthytte- och Svartelfsskogen; dock taga de med sig 2:ne af hvar hytta[1].

4. *Tiondelängden* på de hyttor som hit höra upplästes och efter sexmännens samt hela grufvelagets attesterande funnits riktiga och sanna.

5. Upplästes ock d. 15 och 16 p. uti högl. k. Kammarens instruktion angående *kolsäljning*, och förmantes att ingen må fördrista sig några kol försälja, så vida de kunna skada bläsningarna; dock där någon utom sin bläsnings skada några kol försälja kan, skall han dem till *Kungshammaren*, efter högl. Kammarens bref, åt rådm. Johan Petre försälja. Jemväl ock ingen fördriste sig, medan bläsningarna pästå, något jern, innan kronans tionde och profven gjorda äro, uttaga, vid 40 m♀ plikt tillgörande.

---

[1] Vid Klacka grufting beslöts d. 5 Februari att å tingslagets skogsområden, äfvensom på Holmshytteskogen och Finnåns hammarskog uppsöka och anteckna alla s. k. *kapitalträn*, som erfordrades för konstbyggnader i allmänhet, till hjulstockar o. dyl., äfvensom »långa och dugliga stänger och spiror», hvarjemte föreskrefs, att »hvilken, som samma tecknade trän sedan kullhugger, plikte sina 40 m♀ silfvermynt».

Vid Stribergs grufting 16 Febr. 1681 påminde bergmästaren om det fattade beslutet, hvarvid uppgafs att å nämdem. Lars Hanssons egen skog vid Grecksåsar antecknats 150 dylika trän; å bergsm. Nils Perssons skog därstädes 100 st., vid Blexböl på Elias Anderssons skog 6 st., vid Vestgöt-

6. Den tvisten emellan Tyres Olsson på Fogdehyttan och Lars Olofssons hustru ibidem, angående några små *malmstenar* och *vitesord,* som förmenas där under vara, där till hon dock nekade och förklarade sig sålunda: att hon intet annat med honom visste än hvad ärligit och godt är, och honom i så måtto intet beskylla kunde; dock omsider efter bägges begäran sattes dem 40 m⅌ smt plikt emellan till vite, att icke den ena må den andra med ord eller gerningar öfverfalla, hvarmed saken sålunda blef upphäfven.

7. Kärade Lars Jonsson och Nils Olsson på Skärhyttan till Per Christiernsson ibidem angående *ett malmstreck,* som han upprymt. Per Christiernsson svarade sig bem:te malmstreck behöfva, emedan de, när han dem tillbjöd att rymma med sig, då ej ville; hvaremot de svarade sig aldrig varit tillsagde. Blef alltså resolverat att 2:ne af sexmännen, näml. bägge Lars Hansson på Gregesåsar, skola först oftabem:te malmstreck besigtiga, och där befinnes det kunna flera föda än honom allena, skola där vissa delar förordnas, dock emot nöjaktig betalning för hans nederlagde arbete. Omsider förliktes de således, att Per Christiernsson njuter halfva grufvan, och den andra hälften njuta Lars Jonsson, Nils Olofsson, Nils Gottskalksson och enkan hustro Karin. Begärde ock Per Christiernsson 6 skepp. tackjern för sitt gjorda arbete i halfva grufvan; dock blefvo de sams om 5 skepp., hvilka de med forderligaste betala skola.

8. Kärade Olof Hansson och Lars Olsson på Fogdehyttan till Per Ersson och Tyres Olsson ibidem angående en *hyttebälg,* som de länt af Peder Andersson på Blexböl, för de honom intet igenkört vid blåsningens slut, efter hr bergsfogdens befallning [emedan Olof Hansson och Lars Olsson ditfört samma bälg], utan de andra grannarna låtit honom stått, som nu bevistes, intill Larsmessotiden, hvarigenom lädret emellertid blifvit afstulet; ty fanns skäligt och beviljades att Olof Hansson och Lars Olsson, efter vederbörandernes samtycke, betala $1^1/_2$ skepp. och de andra ställa Per Andersson tillfreds med 5 skepp. tackjern, som de honom lofvat hafva vid första blåsning; hvarmed de samtelige tillfreds och sams voro.

9. Per Olsson i Blexbölstorp kärade till Johan Abrahamsson ibidem angående *sinder,* som han skolat lagdt på hans vret; hvarföre blef förbjudet vid 40 m⅌ plikt att ingen må lägga sinder på den andras ägor, utan ägandens lof och minne.

10. Förbjudes ock att intet skall *säljas* något *timmer* af *hytteskogarna vid Vestgöthyttan,* så *ock flerestädes,* vid 40 m⅌ plikt tillgörande.

11. Pålades Fogdehytte bergsmän att framskaffa på hvar $^1/_4$ del 3 stockar till en *ny hyttedamms* bebyggande nu i vinter med forderligaste.

12. Beviljade Fogdehytte bergsmän Ringshytte bergsmän nu i sommar

---

hyttan på Nils Simonssons skog 50 st. och »på samtl. Vestgöthytte bergsmäns skog 255 st.». I anledning häraf förbjöds, att »ofvanskrefne stockar icke (finge) borthuggas vid 40 m⅌ smt för hvar stock så väl ägaren som andre män; där ägaren eller några andra sådana kapitalträn till sina hyttor eller grufvor behöfva kunna, skola de tillsäja sexmännen det de följa med när sådana trän behöfvas, på det de sedan vid grufvetinget kunna infattas». Som man behagade finna, sökte man den tiden skydda och bevara sina »kapitale trän» för framtida behof, men icke så nu för tiden. Roflystna bergsmän och »träförädlingsbolag» täfla om att så fort som möjligt sköfla de jemförelsevis obetydliga skogar, som sparsamma förfäder lemnat till förvaltning åt efterkommande.

den 1/8 del uti en hel del i Allmänningen i Nyberget, som dem tilldömt var uti förra års protokoll.

13. Pålades *Bastnäs grufvelag* 3 stockar till en *handvind*, hvilka och nu i vinter med forderligaste framskaffas skola. Insattes ock till grufvefogde därsammastädes Olof Ersson på Fogdehyttan.

Anno 1680 den 7 Juli vardt ordinarie grufveting hållet i Blexbölstorp med samtel. *Stripbergs grufvelag.* Närvarande hr bergmästaren, äreborne, högaktad och välb:de Erik Snack, bergsfogden Nils Norman med vanl. grufvones sexmän: för nämdem. Lars Hansson på Gregesåsar i stället Per Olsson i Blexbölstorp, Olof Hansson på Fogdehyttan, Jöns Hansson på Blexböl, g:le Lars Hansson på Gregesåsar, Anders Olsson på Vestgöthyttan, Per Andersson på Blexböl.

1. Förfrågade hr bergmästaren af konstvaktaren Lars Larsson om allt det förra pålagda *virket till konsten* är framkommet: han svarade att ingen därmed resterar, utan allt riktigt framfördt; och pålades ånyo 5 stänger à 24 aln:s längd, hvilka stänger framskaffas af Holmsjöhytte, Norshytte och Gamlevikers bergsmän till nästkommande vinter, och vet nu konstvaktaren hvilka det göra skola.

2. Insattes till *grufvefogde vid Nyberget* Erik Abrahamsson i Blexbölstorp, efter samtel. grufvelagets begäran, och förmantes grufvelaget honom att tillhålla noga uppsigt hafva med dagsverken och annat, på det allt kan gå riktigt till.

3. Beviljade *Lilla Prestebergs grufvelag* Lars Svensson på Ringshyttan 1/6 del för 1 sk:℔ tackjern. I lika måtto beviljade grufvelaget Johan Persson på Gregesåsar 1/6 del, äfven och lofvades Per Olsson i Blexbölstorp 1/6 del, såsom ock Jöns Hansson på Blexböl 1/6 del; dessa 3 gifva hvar sina 2 sk:℔ tackjern i vederlag, och Peder Andersson håller uppsigt vid grufvan, att allt går riktigt till.

4. Lofvade Tyres Olsson på Fogdehyttan gamle Lars Hansson på Gregesåsar i *sin grufva vid Lilla Presteberget* 1 del för 2 sk:℔, tillika med Anders Hansson på Blexböl 1 del för 2 sk:℔ tackjern.

5. Lars Nilsson och Sven Nilsson på Gregesåsar bruka den grufvedelen *vid Nyberget* i år, som de af Jakob Olssons broder köpt, emedan i denne saken icke är stämdt, och dessutan befinnes att Jakob Olsson icke kan bruka den andre delen som han hafver. Noch njuter Johan Abrahamsson på Blexbölstorp i Nyberget 3/4 del, emedan han är jordägande, och Anders Olsson på Vestgöthyttan 1/4 del; blifver en hel del.

6. Upplästes först högl. k. Bergskollegii instruktions 6 punkt; sedan upplästes den 6 p:n uti välb:te Bergskollegii resolution de dato 19 Februari a:o 1679; vidare upplästes merbem:te k. Bergskollegii bref till h:s nåde välb:ne hr landshöfd:n, daterat Stockholm d. 9 Januari a:o 1680, angående *skogssynerna i bergslagen* på allmänningarna och hytteskogarna, att bergmästaren eller bergsfogden dem bevista skola.

7. Kärade Anders Jakobsson i *Bälsjöbodar med sitt hyttelag* emot *Holmsjöhyttelaget*, klagandes öfver förbud, som är skedt vid häradstingen på deras häfdeskog af deras gamla kronohytta, hvar på lagmansbrefvet af 1593 d. 20 Oktober upplästes[1], där emot Holmsjöhyttelaget på deras rå och skillnad in

[1] Jfr sid. 20 här ofvan. Dateringen är dock något olika.

till hyttan beropade, men kunde intet skäl visa när den skillnad skedd är. Häröfver blef sålunda interlocutorie resolverat, att bergstingsrätten med det förbud, som vid häradstinget gjordt är, sig intet befattar; men på hr bergmäst:ns och bergsfogdens med sexmännens inrådande nu förentes Holmsjöhyttelaget med Bälsjöbode hyttelag sålunda, att de nu vilja strax jemte nämdem. Lars Hansson på Gregesåsar och Per Andersson på Blexböl, som härom tillsäjas, utse på deras skog, där beqvämligt finnes och i Gregsåseskillnaden, dem så mycket skog, först till en phant, och sedan förse dem till dess att saken dem emellan först vid häradstinget afdömd blifver, på det kronones tionde och intresse af höstblåsningarna ej studsa kunde, som med vårblåsningen redan skedt är; då sedan bergstingsrätten vill sig härutöfver vidare utlåta och förklara.

8. Resolverades att *Bastnäs grufvelag* skall härefter *lyda under Stripbergs grufveting*, så väl med stämningar som annat.

9. Resolverades att *Oxegrufvelaget* efter höanden, utan försummelse, med arbetet fortfara skall.

10. Förevite Jöns Hansson på Blexböl Johan Abrahamsson i Blexbölstorp inför rätten, för det han skolat tagit malm från honom på malmbergsvägen; och emedan här om ej stämdt är, ty upptogs ej vidare denne saken.

11. Resolverades ock att *Bondbergsgrufvan* skall med forderligaste begynnas, hvarom ock tillsäjes i socknestugan; men de, som sina delar ej behålla vilja, stånde fritt dem att uppsäja och sedan insläppa andra uppå sina delar.

Actum ut superius.

Nils Norman.

Härmed anser sig utgifvaren kunna upphöra med det *fullständiga* anförandet af de numera ganska vidlyftiga gruftingsprotokollen. I stället kommer i det följande att meddelas vissa *utdrag* därur, hvilka kunna vara upplysande eller betecknande för det ämne som afhandlas. Att därvid äfven förekomma anteckningar om flera af de smärre grufvorna inom Ringshyttelagets område, likasom om de härmed förenade särskilda hyttelagen, torde äga sin fulla befogenhet. Däremot äro de flesta anteckningar ur protokoll och relationer angående *Stribergsfältet* och därunder lydande grufvor sparade för framtiden. Det bör nämligen ej anses obilligt, att ett bolag af den betydenhet som det nuvarande *Stribergs grufvebolag*, hvars tillgångar räknas i hundratusental, sjelft bekostar sin historia, om den anses vara värd att bearbetas, utan att den enskilde bygdeforskaren därmed skall betungas. Dennes offervillighet, det må nu gälla arbete eller penningar, kan ej tagas i anspråk — i oändlighet...

23. Bastnäs-hemmanet och dess tillkomst.

I 1546 års fogderäkenskap för Noraskog och Lindesberg[1] uppräknas i ett särskildt register öfver »spanmålsförbytningen» bland många andra äfven Peder Månsson i *Bastunäset* såsom afnämare till kronospanmål. Han

[1] Vestmanlands handl. n:r 6 i Kammararkivet.

torde få anses som den förste nybyggaren härstädes, ehuru hans eller ställets namn icke kan återfinnas hvarken i de föregående eller närmast följande skattelängderna. Först i 1558 års jordebok finnes antecknadt, att ett torp *Bastenäset* vid Fogdehyttan blifvit upptaget af en Peder Månsson, antagligen densamme som förut omtalats, äfvensom att torpet sistnämda år blifvit skattlagdt till en ränta af 1 hundr. (= 120 st.) osmundsjern, hvilket skattebelopp sedermera årligen redovisas till dess man i 1575 års räkenskaper finner detsamma afkortadt, med anteckning att torpet »ligger öde». Denna anteckning upprepas äfven i de följande årens fogdehandlingar med det betecknande tillägget att torpet låg »för fäfot». Sedermera under 1580-talet uppföres torpet Bastenäs ånyo i jordeböckerna med sin gamla ränta 1 hundr. osm. I 1597 års hjelpeskattslängd upptages Hans nybyggare vid Bastnäs med ett skattebelopp af 3 mark och i 1606 års mantalslängd uppräknas bland »knektar» mönsterskrifvaren Lasse Abramsson såsom innehafvare af torpet, för hvilket han i egenskap af knekt åtnjöt skattefrihet, likasom för sina personliga utskylder. I 1609 års räkenskap finnes antecknadt att nämde mönsterskrifvare blifvit »död i Lifland 1608».

Af domboken för Noraskogstinget 1 Juni 1615 kan inhemtas, att »hustru Kerstin, Lasse Abrahamssons efterlefverska, klagar att Anders i Bastenäs hafver länge besutit hennes hemman, och hafver köpt det utaf henne för 8 fat jern, och gifvit henne där uppå 24 l:ᵐ blef sagt, att han skall betala henne alltsammans till midfasto, *eller vika därifrån*». Detta utslag gick emellertid icke i omedelbar verkställighet; man finner nämligen ett par år senare, vid tinget 10 Mars 1617, utslaget upprepadt i dessa ordalag: »hustru Kerstin, Lasse Abrahamssons efterlefverska, *skall hafva sitt hemman Bastenäs igen*, efter hon icke kan bekomma utaf Anders i Bastenäs sin betalning».

Huruvida denne Anders härmed lemnade Bastnäs torde dock vara osäkert. Åtminstone kan man finna af domboken för 1619 $^{7}/_{6}$, att »Anders Hansson i Bastenäs» erhållit för »en systerdel», förmodligen hustruns arfslott i ett hemman på Grängshyttan (i nuvarande Hjulsjö socken) 2 fat osmundsjern. Af ett annat tingsprotokoll för 1616 $^{22}/_{1}$ kan man ock inhemta, att »samma tid blef afsagt för rätten, att Oluf Larsson på Kådefalla skall gifva Lasse Hansson i Hageby 2 fat osmundsjern uti bårdskärarelön, för det han hafver läkt Anderses hustru i Bastenäs». Man får dock icke veta hvari den sjukdom bestatt, för hvars botande ett som det synes ganska rundligt läkarearvode blef adömdt, men förmodligen har den varit föranledd af något slags misshandel från Olof Larssons sida. Man styrkes ock i denna tro däraf att nämde Olof »var stämder till tinget att svara Anders uti Bastenäs», men uteblef och vardt därför »saker till 3 mark» böter.

I 1624 års hemmanslängd upptages Bastnäs till $^{1}/_{4}$ hemman, hvars innehafvare då nämnes Mats Hansson. Angående honom har någon underrättelse ej kunnat erhållas, men sannolikt var han en måg till eller på annat sätt beslägtad med förenämde Anders Hansson, eller ock kunde Mats ha blifvit gift med »Anderses hustru», sedan hon nämligen blifvit enka. Dylika invecklade slägt- och rättsförhallanden voro i forna dagar icke ovanliga, hvarom vid andra tillfällen meddelade slägtanteckningar innehålla åtskilliga redogörelser, och om hvilka man af domböckerna kunnat

erhålla ganska fullständiga underrättelser. För öfrigt hänvisas till hvad som förekommer redan å en följande sida.

Vid Noraskoga häradsting 7 Juli 1647, i närvaro af Nora läns landshöfding Krister Bonde,

Presenterades uti rätten ett *tillståndsbref på kronotorpet Bastenäs,* gifvet anno 1580 den 10 Augusti att upptaga, af fordom befallningsmannen Anders Larsson Gammal, på hvilket torp Fogdehyttan klandrar, emedan det (är) upptaget på deras skog och utmål, och förmena sig därutinnan hafva sin skatterättighet. Hvilket ärende rätten så väl som välborne herr landshöfdingen tagit uti betänkande; och alldenstund samma torp Bastenäs, så väl af förbe:te bref som eljest bevisliget finnes, *varit öde och skattevrak*[1], dock Fogdehyttan intet sådant i rättan tid förekommit, utan (torpet) alltså under kronan kommit och till dato kronotorp varit, kan där på af rätten ingen förändring ske, utan blifver krono och välbe:te Nils Hansson, åboenden, därpå omolesterad.

Hyttelagets försök att återvinna torpet Bastnäs blef sålunda afslaget. Det förnyades icke vidare, ehuru Bastnäs kort härefter ånyo blef »öde och skattevrak». Härom innehåller nämligen häradets dombok för 1657 $^{9}/_{6}$ följande redogörelse:

S. d. Presenterade befallningsmannen välaktad Arvid Bengtsson välborne herr landshöfdingens tillåtelsebref af dato Nora den 23 Febr. 1656, hvarutinnan honom efterlåtes det $^{1}/_{4}$ kronohemmanet *Bastenäs,* för där afgående utlagor att bruka och behålla, hvilket är *ett afgärda hemman,* och med sine ägor icke utan hank och stör berättigad; *hvartill* och välbem:te befallningsman hafver *köpt ett stycke afrösad jord,* beläget vestan nordan till för Bastenäs, efter gamle vintervägen norr igenom efter husen ibm, utaf Rafvald på Fogdehyttan, för osmundsjern Tolf hundrade, ett qvinfolkströjkläde för 10 d:r aln, så och ett förkläde af kronorask. Begärande att rätten ville honom om samma hemmans lägenhet i hus och ägor, när han det tillträdde, ett sannfärdigt bevis meddela; hvarom nämden och gemene allmogen tillspordes, de där enhälleligen samt- och synnerligen betygade, att förbe:te hemman var, när befallningsmannen det tillträdde, till hus och gärdesgårdar nederrött, åkern i fast linda, ängen helt skoggången, och således helt öde och för skattevrak. Hvar uppå befallningsmannen ett bevis under bergslagens sekret beviljades.

Det kan synas underligt att Fogdhytte bergsmän ej begagnade tillfället att under sådana omständigheter återvinna torpet Bastnäs till bolbyn. I stället är en af dem villig att sälja ytterligare jord till torpets utvidgande. Att köparen å sin sida förstod att vid köpets afslutande vända sig till rätt person i huset, vittnar nog den omständigheten att en stor del af köpesumman erfordrades till utstyrsel åt säljarens hustru. Emellertid hade Bastnäs nu kommit i sådana händer att det icke vidare kunde återfalla till Fogdhytte by.

Huruledes den i 1647 års dombok omförmälde åbon Nils Hansson blef nödsakad att slutligen afträda Bastnäs, kan man spåra i senare domböcker. Den i 1624 års hemmanslängd uppförde ägaren af samma $^{1}/_{4}$ hemman hade nämligen några år senare aflidit och såsom arfvingar efterlemnat enka och 2:ne döttrar. Enkan blef omgift med förenämde Nils Hansson, hvilken

---

[1] Jfr sid. 89.

sålunda blef hemmanets innehafvare. Döttrarna blefvo äfvenledes gifta, hvarefter deras männer vid häradstinget 1655 $^{25}/_{6}$ framstälde anspråk på utbekommande af sina hustrurs fädernearf. Härom innehåller domboken följande redogörelse:

Anlangandes det tilltal Oluf Jönsson och Anders Nilsson från Bastenäs hafva till sina hustrurs styffader Nils ibidem om deras hustrurs fäderne uti lösören, han innehaft och dem förhållit en lång tid, såsom ock strax efter Anders Nilssons hustrus död, som hade efter sig ett litet barn, tagit ifrån honom alla hennes gångkläder, hvartill Nils kunde intet neka: afsades, att Nils skall med det första ovägerligen bemälte fäderne ifrån sig leverera, icke dem någon gäld tillräknas efter sin sal. fader, emedan ingen gäld på honom fanns, anseendes det 16 kap. giftermålabalken; kläderna skall han strax tillställa Anders Nilsson.

Sedan belangandes den träta emellan Nils och Anders, som tillförene haft hans styfdotter till hustru, att, då Anders fordrade på sitt lilla barns arf, Nils honom öfverfallit och slagit ett blodsår, lupit vidare efter honom, då Anders vände sig om och i hastigheten fattat honom uti håret, det Anders bekänner och tillstår, och intet kan neka sig alltid varit arg och vrång emot honom svärfadern (som) hans goda innehållit; finner rätten skäligt Nils för ett blodsår plikta sina 6 m† efter det 10 kap. såramåla (balken); sedan Anders för sitt förseende emot Nils plikta uti fängelset.

Följande rättegångsdag »bekände Nils i Bastnäs sig efter en riktig räkning vara skyldig (till) bergsfogden Knut Larsson 6 fat 13½ l:℔, det han lofvade betala». Att Nils icke gerna kunde gå ut härmed utan att afstå från all sin rätt till Bastnäs torde vara uppenbart, och därmed är ock förklaringen gifven huru egendomen, så missvårdad, som den af Nils hade blifvit, kunde blifva »skattevrak» och sålunda öfvergå till kronobefallningsmannen Arvid Bengtsson. Sannolikt var denne äfven stor fordringsägare för resterande kronoutskylder, ehuru därom ingenting finnes antecknadt i de bevarade domböckerna.

Några år senare, vid häradstinget 1663 $^{9}/_{10}$

Gaf befallningsmannen tillkänna huru såsom hans hemman Bastunäs finnes vara i kronones jordebok infördt för en $^{1}/_{4}$-dels bergsmanshemman och därföre som andra bergsmän skatta måste, där emot han dock icke flere ägor, skog eller lägenheter där till hafver, än som finnes inom hank och stör belägne, och ehuruväl i forna tider där till några ägor kunde lydt och legat hafva, så äre de sedermera, såsom för rätten berättades, enär hemmanet kom i skattevrak, till äfventyrs komne Fogdehytteboerne till bytes, dem de en fast långlig och urminnes tid oqvaldt brukat och possiderat hafva; begärde allt fördenskull af rätten, att honom härutinnan ett sannfärdigt vittnesbörd kunde meddelas. Hvarföre alldenstund nämden så väl som menige tingsallmogen betygade till Bastunäs fast ringa eller allsinga ägor finnes emot $^{1}/_{4}$-dels bergsmanshemman, som det likväl är uppfördt före; dy kunde honom befallningsmannen detta sannfärdiga attestatum icke vägras, som bekräftas med häradshöfdingens och detta bergslags vanlige signete.

Syftemålet med detta vittnesbörd om Bastnäs-hemmanets dåvarande beskaffenhet var naturligtvis att erhålla förmedling i dess kronoutskylder, särskildt att slippa de många olika persedlar, som af bergsmanshemman i allmänhet den tiden utgjordes, och att i stället få utgöra s. k. stadga eller ett visst belopp i osmundsjern såsom årlig ränta eller skatt. Den

ifrågasatta ändringen medgafs, och Bastnäs åsattes i stället en stadgeränta af 20 lisp. osmundsjern, hvilket belopp sedermera förvandlades till $1^1/_4$ skepp. (= $32^1/_2$ lisp.) tackjern. Den önskade förvandlingen medförde dock i verkligheten en framtida *höjning* af hemmansskatten. Sedan 1664 års persedeljernskontrakt blifvit tillämpadt, utgjorde nämligen tackjernsräntan för $^1/_4$ hemman i allmänhet endast $20^3/_4$ lisp. Bastnäs har således under århundraden utgjort en ränta, som årligen med $11^3/_4$ lisp. tackjern öfverstigit den vanliga hemmansräntan inom orten, ett resultat, som antagligen icke åsyftades med det ifrågavarande häradsbeviset.

Sedan befallningsmannen Arvid Bengtsson 1668 aflidit, blef bergsfogden Joel Stensson någon tid ägare till Bastnäs. Denne åter sålde hemmanet till masmästaren Johan Eriksson för 1,400 daler kpmt, enligt hvad häradets dombok för 1671 $^{10}/_{10}$ utvisar. Detsamma innehades af honom till sin död 1706 $^2/_6$ och öfvergick därefter till sonen Erik Johansson. Denne eller hans arfvingar synes omkring 1715 hafva afträdt gården till dåvarande bruksförvaltaren, sedermera bergsfogden Peter Fröberg, som jemlikt Kammarkollegii bref 1723 $^3/_{12}$ köpte $^1/_4$-hemmanet Bastnäs till skatte för $133^1/_3$ daler silfvermynt.

24. Hemmanet Kopparbäcken.

Detta hemman är vida yngre till sitt ursprung än Bastnäs. Hvad därom kunnat uppletas må anföras ordagrant efter häradsdomböckerna, såsom jemväl belysande det sätt hvarpå anteckningar om uppbud och dylikt fördes i desamma: den ena gången *så* och den andra gången annorledes... Domboksrubrik för dessa uppbud m. m. har vanligen denna lydelse: »efterskrefne gårdar och jordeparter blefvo uppå detta tinget uppbudne».

1636 $^{30}/_3$: »ett stycke jord på Fogdhytte ägor första gången»;
» $^{16}/_6$: »ett stycke jord på Fogdhyttan, af Anders Torstensson vid Gyttorp, andra gången»;
1637 $^{12}/_1$: »Fogdhytte-jorden 4 torp[1], som Anders Torstensson bor på, tredje gången.»

Då trenne uppbud sålunda ågått utan klander, begärdes och erhölls i regeln rättens fastebref å jordafånget, men angående ifrågavarande jordstycke eller torp har någon anteckning härom icke återfunnits. I stället förekommer ett par år senare en ny serie af uppbud sålunda:

1639 $^{24}/_5$: »ett jordestycke på Fogdhyttan, som Anders Torstensson hafver köpt af Joen Månsson, första gången»;
» $^5/_8$: »ett jordestycke emellan *Kopparhyttebäck* och Fogdhytte kyrkoväg andra gången»;
» $^{12}/_{11}$: »ett jordestycke emellan Kopparhytte bäck och Fogdhyttans kyrkoväg, på Fogdhytte ägor, tredje gången.»

---

[1] Sannolikt missskrifning för *¼ torp*. Alla den tidens torp upptogos, ansågos och skattades lika med $^1/_4$-hemman.

Efter denna förnyade uppbudsprocedur skulle man ju kunna vänta sig att fastebref blifvit utfärdadt, men därom saknas anteckning, åtminstone i de bevarade domböckerna. Möjligen har dylikt bref eller »häradsbevis» blifvit utgifvet, ehuru vederbörande domare icke ansett nödigt att anteckna detsamma i domboken. Anledning till en dylik förmodan finnes åtminstone i hvad som nedanför kommer att meddelas; men därförinnan må det tillåtas återgifva ett annat domboksutdrag från 1637 $^{12}/_{11}$ af denna lydelse:

Samma dag kom för rätten Erik Olofsson på Ås och anklagade Anders Torstensson i Kopparhyttetorpet för det han hafver beskyllt hans (Eriks) hustru att hafva bortstulit ett lakan ifrån honom (Anders); hvilket Anders intet så bekände, utan sade sig draga misstankar och hän till Eriks hustru, efter samma stunden lakanet kom bort, gick Eriks hustru där fram, hvilket skedde om en odensdag; om samma dagen, när han begynte söka där efter, och kom till Erik, sade så väl hon som han, att om hon hafver det tagit, skall han väl få det igen samma timmen. När de så hade talats vid, kom lakanet igen, och som han föregaf, skall Eriks hustru hafva det igenburit, det vallebarnen skola hafva sett; hvilka, efter de intet voro tillstädes, sköts saken upp till annat ting.

Då emellertid denna sak icke vidare omförmäles i domböckerna, kan tagas för gifvet att parterna träffat något slags förlikning om det högvigtiga ärendet, som förmodligen i första hand tillkommit på den i alla tider mycket vanliga — skvallervägen.

Af häradsdomboken för 1654 $^{25}/_{8}$ kan inhemtas att

Torsten i Koppartorp anklagar Nils i Bastenäs för det han honom kallat en tjuf, det Nils intet kan neka uti hastighet skedt, rättat sig strax och bedes för, säjer sig intet veta med honom annat än ärligt och godt; blifver alltså Nils saker för okvädinsord 3 m♀.

Följande dag afsade häradsrätten, »belangandes den tvist emellan Peder Larsson på Fogdehyttan och Torsten Andersson om det jordestycke som Torsten till sitt torp ingärdat, det skall nämnden vidare bese och efter Torstens fastebref honom tillmäta; det öfriga lyda till Peders hemman».

Tre år därefter eller vid häradstinget 1657 $^{9}/_{6}$ finner man att

Per Larsson på Fogdehyttan begärade *mål och trå*[1] emellan sig och sin granne Anders Torstensson; men nämden betygade sig efter hållen syn funnit dem emellan så starka skäl, härads- och lagmans gifne synebref och gjorde åtskillnad, att där på yttermera icke något skifte tillåtas kunde: dy blef ock hans begäran afslagen.

Då hemmansägarens anhållan om en ny gränsreglering mellan stamhemmanet och torpet sålunda afvisades, stämde han till följande tinget 1657 $^{10}/_{10}$ torpinnehafvaren för skogsåverkan, med anledning hvaraf

Blef afsagt att nämden skall syna och besigtiga Per Larssons besvär på Fogdehyttan emot Torsten Andersson i Skomakaretorp angående något *olofligt hygge;* då och efter ett gammalt synebref berörde hyttor emellan ransakas skall.

Man torde kunna antaga att nämden vid detta senare tillfälle lyckats bilägga stridigheterna parterna emellan, enär man i de närmast följande

[1] D. v. s. refning eller *skifte.*

domböckerna icke återfinner några anteckningar därom. Men 10 år därefter, eller vid häradstinget 1667 $^{12}/_{6}$, innehåller domboken följande, för detta afgärdahemmans tillkomst och framtida bestånd vigtiga meddelande:

Eftersåsom Torsten Andersson i *Kopparhyttebäcken*, igenom den för någon tid sedan honom öfvergångne *vådeld*, hafver mist ibland den andra sin egendom, både i löst och fast, sina *jorde- och fastebref*, som han på det *jordestycke gården var bygd uppå* haft hafver, blef honom, uppå hans ödmjuke begäran, *de novo*[1] meddelat *rättens stadfästelse där uppå*, efter nämden sannfärdeligen visste betyga sig vara uti godt och friskt minne, det ofvanbemälte Torsten Andersson uppå berörde jordestycke hafver tillförene *erhållit häradsfasta*; hvilket jordestycke fadern Anders Torstensson köpt hafver af Joen Månsson på Fogdehyttan, beläget ifrån ett lagmansröse öster söder ut, intill Peder Larssons skogsalnsröse, och på längden vesterut in till allmänne vägen, och sedan allt ut med allmänne vägen vester norr intill Erik Körnings skogsaln, och sedan Körnings rösegång allt intill lagmansröset igen, för 14 fat osmundsjern; och det i anseende till Sveriges lag och jordabalken 11 kap. L.L.

Namnet *Kopparbäcken* är en förkortning af det här ofvan, redan 1639 nämda »Kopparhyttebäcken», som i sin ordning torde räkna sitt ursprung från den tid (1605—1621) Gyttorps bruk drefs för kronans egen räkning genom dess befallningsmän och »bergsföreståndare», under hvilken tidsperiod sannolikt en mindre smälthytta för kopparmalm varit anlagd vid den obetydliga bäckrännil, som, under senare tider utdikad, härstädes har sitt utlopp i sjön Vikern. Det af Anders Torstensson, skomakare till yrket, redan 1636 anlagda torpet, som någon gång äfven kallas »Skomakaretorp», blef emellertid efter vanliga frihetsår skattlagdt till en årlig »stadgeränta» af ett fat eller 20 lisp. osmundsjern. Denna skattläggning torde hafva ägt rum samtidigt, eller vid häradstinget 1645 $^{20}/_{12}$, då samtliga de s. k. Svartelfstorpen — Elfsnabben, (Sandvik,) Bäcketorp, Nytorp, Spjutvik, Staksund och Vestgöthyttefors — fingo sina stadgeräntor samt ägoområden närmare bestämda, ehuru någon anteckning om Kopparbäcken, möjligen genom förbiseende, icke kommit att inflyta i domboken. Den för Kopparbäcken faststälda räntan finnes emellertid från sistnämda år redovisad i kronans jordeböcker och räkenskaper, hvilket däremot *icke* är förhållandet med åtskilliga af de öfriga nyskattlagda torpen, hvilka först i 1661 års jordebok finnas upptagna med sina årliga räntebelopp[2].

Af här ofvan meddelade domboksutdrag, äfvensom af samtidiga mantalslängder, synes framgå att *Anders Torstensson*, hemmanets grundläggare, aflidit under loppet af 1657. Enligt samma längder hette hans hustru *Malin*. Sonen *Torsten Andersson* med sin hustru *Marina* bodde sistnämda år vid Bastnäs, men flyttade efter faderns död åter till Kopparbäcken. Att åbyggnaden härstädes nedbrunnit och att han 1667 erhöll förnyadt häradsbevis om hemmanets gränser m. m. synes af det föregående. Huru länge Torsten innehade detsamma, äfvensom angående hans efterkommande eller efterträdare därstädes, har utg. ansett onödigt och tillika fullkomligt lönlöst att närmare efterforska.

Här må dock slutligen anmärkas, att ifrågavarande *afgärda*hemman $^{1}/_{4}$

---

[1] Ånyo.

[2] Jfr »Vederlaget för tackjernstionden» sid. 107.

mantal Kopparbäcken ingalunda må förblandas med de närbelägna smärre hemmanslotter, *tillhörande Fogdhytte by och skifteslag*, hvilka benämnas dels *öfre* och dels *nedre* Kopparbäcken.

25. 1684 års bergverksrelation.

Af denna relation, i hvad den angår »*Stripbergs grufvor*», kan inhemtas att den egentliga *Stribergsgrufvan*, »nordast belägen», var delad i 27 delar, att densamma var 36 aln. djup och 70 aln. lång, att bredden i östra gafveln var 6 aln., höjden 6 och bredden »midt på botten» 4 aln. Grufvan bröts något inunder i östra gafveln, men vestra gafveln gick »stupt neder»; mycket hårdbruten malm och torrsten; grufvan arbetades med konst och kran.

Krangrufvan, strax därvid belägen, var äfven delad i 27 delar; djupet 31 aln., malmens längd i östra gafveln 16 aln., bredden vid bägge ändarna 3 aln., midtpå 5 aln. och i vestra ändan 8 aln. lång. Grufvan var bruten i midten till 6 famnar (= 18 aln.), där gråberget vidtog i botten. Malmen till sin beskaffenhet af samma art som i den andra grufvan, »mycket torr», samt arbetades äfven med konst och kran.

Flintegrufvan var hopbruten med Striberget, så att *de bägge* voro *en grufva*.

Konsten till dessa grufvor utgjorde i längd från konsthjulet till Stribergsgrufvan 229 alnar och hjulets höjd 12 aln. Till konsten funnos 4 halldammar; den första längst upp vid *Svartkärn*, som var förfallen men skulle repareras, då han kunde innehålla 3 dygns vatten; där nedanför låg *Stendammen*, och sedan bättre ner vid malmvägen den 3:dje dammen (senare kallad *Snårdammen*); den 4:de var sjelfva *Konstdammen*; »alla komma ur mossar och kärr». Slutligen fans en 5:te damm vid hjulet, »som rännan står uti och är nyss tillbygder». Det torde böra anmärkas, att konsthjulet vid denna tid var beläget söder om nuvarande gamla Stribergsgrufvan, i södra Stribergstorpet, där några obetydliga lemningar ännu äro synliga efter damm- och konsthjulsbyggnader.

Vidare omtalas i relationen *Presteberget*, delad i 10 delar, »i hvilken grufva är skön malm och hafver för stalp i några år ödelegat, men i fjol (1683) upptagen, och kan väl flera delar tåla, till att hjelpa de som mycket torftige äro med». Grufvan var 6 famnar djup i östra ändan; »gifver god apparans och arbetas med 2:ne *handvindar*, som draga vattnet och 2:ne som arbetas med malmens uppdragande». Däremot nämnes icke den i föregående grufve- och bergverksrelationer omtalade *Mossgrufvan* (Mossaberget). Af gruftingsprotokollet för 1681 16/2 kan dock inhemtas, att »sexmännen tillika med grufvelaget berättade det *gamla Mossabergs grufva* är malmrik och god gängbar malm», hvadan ock undersökning beslöts om konstbyggnad hit från Stribergskonsten. Denna byggnad torde emellertid hafva ansetts alltför dyrbar och afskräckande, enär den icke vidare omtalas i de följande protokollen. Grufvan blef detta oaktadt emellanåt belagd med arbete, egendomligt nog, skiftevis med Presteberget, hvilket förhållande synes hafva fortfarit långt in på 1800-talet.

Den i 1656 års relation, äfvensom i åtskilliga gruftingsprotokoll om-

talade *Dalkarlsgrufvan* finnes icke heller upptagen i förenämda 1684 års relation, ehuru det i gruftingsprotokollet för 1683 $^{6}/_{2}$ finnes antecknadt, att »angående Dalkarlsgrufvan i Stripberget samtyckte grufvelaget att begynna (arbetet) när bekvämligt blifver och de af gruffogden tillsagde blifva». Förmodligen var dock denna dalkarlsgrufva endast ett särskildt arbetsrum vid den stora Stribergsgrufvan, hvilket sedermera, i likhet med Flintegrufvan därstädes, bröts tillsammans med den gamla eller stora grufvan. Denna torde numera motsvaras af den s. k. *Gammelgrufvan* vid Striberget.

I sammanhang härmed må äfven omtalas att, enligt nyssberörda 1681 års gruftingsprotokoll, »Stribergs grufvelag, tillika med konstvaktaren Lars Larsson», vid tinget yrkat »att få Mikel Mårtensson vid Svartelfven till tjärubrännare, emedan han ville hålla *konsten* vid makt så med *tjära* som *tjärlag*, hvilket ock dem beviljadt blef». Vidare heter det i samma protokoll att »han ock skall blifva tjärubrännare vid *Pershytte grufva*, och skall han ändtligen så laga, att bägge grufvorna blifva med tjärvatten hållna, så framt han skall riktigt *försvar* få åtnjuta». Mikel skulle nämligen i sin egenskap af antagen tjärubrännare för 2:ne gruffält blifva s. k. *försvarskarl* och sålunda vara frikallad från den i dessa tider mycket hatade och fruktade — »*utskrifningen*» till krigstjenst.

Af förenämda 1684 års grufrelation kan vidare inhemtas, att »*Svartberget* hafver nu på några år intet bearbetats, förmedelst stalp och gråberg, som i vägen ligger; dock finnes där malm af samma art som öfrige grufvor» (i Stribergsfältet), hvarjemte tillägges, att »om i framtiden blifver mycket ondt efter malm måste den upptagas, som ej utan stort besvär ske kan».

Röbergsgrufvan uppgifves ligga i 18 hela delar; djup 44 aln. och malmens längd 35 aln. »Sjelfva malmen på botten går under graberget 28 aln., bredden i botten midt på 3 aln. och i den östra ändan 2 aln., dock synes bemälte östra gafvel vilja gå ut; men i vestra ändan är så hårdbräckt att de kunna omöjligen honom bryta». Vidare heter det: »denna grufvas malm är flotsten, att om de icke bekomma ihop med Stripbergssten ej kan gerna gå allena, (men) kan ock på hvar uppsättning sättas till 2 skoflar af denna flotsten, då blifver försvarligt jern». Vester därom »ligger en grufva, som är så rödbräckt malm uti, att hon icke kan brukas utan öde ligger», hvarmed torde åsyftas den s. k. *Sjögrufvan*. Den andra Röbergsgrufvan arbetades med 2 stycken handvindar.

»*Gamla Lämåsberget* har nu på 2:ne år igenlegat, och i dess ställe brutit i Presteberget; dock finnes där malm ännu, men för grufvans vattusigtighet hinna (de) ej att hålla vattnet ute med handvindar, medan de arbeta i bemälte Presteberg».

»*Nya Lämåsberget*, belägen på Ringshytte ägor öster ut, är ej vissa delar uti, utan arbetas af Holmshytte, Åshytte och Ringshytte hyttelager. Grufvans beskaffenhet är således, att de bryta i gaflarna, och löper gråberg emellan malmen, att man malmens höjd, längd och bredd ej kan veta visst att relatera om. I sjelfva grufvan står på botten vatten; malmens art är mycket torr och svulten; arbetas med en handvind och understundom tvänne».

Härmed slutar 1684 års relation om grufvorna i Stribergs grufttingslag. Däri relateras sålunda hvarken *Hultagrufvan* eller *Holstabergsgrufvan* på

Ringshytte ägor, hvilka dock omförmälas i här ofvan meddelade gruftingsprotokoll. Enahanda är ock förhållandet med *Åsbogrufvan* eller *Åsboberget*, som likväl finnes redovisad i föregående relationer. Hit kan äfven räknas *Bastnäsgrufvan*, som blef upptagen under 1670-talet och något senare omtalas såsom »en god och kapabel grufva». Slutligen förbigås det ganska betydande *Nybergsfältet* helt och hållet.

26. Nybergs gruffält vid slutet af 1600-talet.

På sätt nyss blifvit antydt, förekommer icke någon beskrifning om detta fält i 1684 års här ofvan omförmälda relation, ehuru de många grufvorna härstädes, *Allmännings-*, *Knute-*, *Boa-*, *Herre-*, *Åsa-*, *Grönvalls-*, *Oxe-* och *Bondbergs*-grufvorna dels uppräknas i förut meddelade relationer och dels varit föremål för beslut och åtgärder vid de flesta af föregående och närmast följande gruftingen. Denna omständighet må utgöra giltig anledning att i det följande meddela ytterligare anteckningar om det salunda berörda Nybergsfältet.

Såsom ganska belysande i fråga om de arbetsmetoder, hvilka denna tid tillämpades både vid detta och öfriga gruffält inom Stribergs tingslag, må här meddelas ett utdrag af det protokoll, som hölls vid gruftinget i Blexbölstorp 1683 $^{6}/_{2}$:

Lofvade *Vestgöthytte grufvelag vid Nyberget* Åshytte bergsmän *Bondebergs grufva*. Bergmästaren frågade Rings- och Fogdhytte bergsmän om de icke vilja också på en del inkomma? och som de icke alla tillstädes (voro) svarades intet därtill, utan de skola talas vid. Dock sänka Vestgöthytte och Bondebergs grufvelag hvar efter sina delar tillhopa, efter grufvorna ligga tillsammans; men *den ena gafveln förbehöll Vestgöthytte grufvelag för sig*, och de *andra 2:ne gaflarne bruka Bondebergs grufvelag*, och *midt uti grufvan* samtycktes omsider, att *grufvorna* nästkommande år *läggas till allmänning*.

Vidare torde jemväl följande utdrag böra meddelas ur ett föregående gruftingsprotokoll, för 1682 $^{7}/_{2}$:

Insattes till grufvefogde i *Allmänningsgrufvan* vid Nyberget Johan Hansson på Blexböl efter samtel. grufvelagets begäran, och om lönen förlikas de med honom på grufvebacken när arbetet begynnes; men inga dagsverken hvarken af en eller annan skall han sig påtaga att göra, på det han sin gruffogdetjenst därigenom ej må försumma.

Tillfrågade hr bergmästaren samtel. grufvelaget om de veta någon god *malmletare?* Så väl sexmännen som samtel. grufvelaget svarade och tjensteligen begärde att få till sitt grufvelag *Hiden Jonsson* på Ringshyttan, hvilken några grufvor uppfunnit, som *Nyberget* och flera små annorstädes.

Förbjöd hr bergmästaren, efter Nybergs och Stripbergs grufvelagers anhållande. att inga *dagsverken emellan grufvorna bytas* skall, emedan grufvorna sådant skadeligit finnes, vid 40 m$. smt plikt tillgörande.

Vid det följande gruftinget 1682 $^{9}/_{6}$ »samtycktes af *Bondebergs grufvelag* att begynna grufvan om nästkommande mandag utan försummelse; och tillsades vid 40 m$. smt plikt så dem som flere (att) icke något *skarn kvarlemna i grufvorna*».

På gruftinget 1683 $^{6}/_{2}$ blef förordnadt vid *alla grufvor* — i fråga om *dagsverken* — »att på hvar fjerdedel gå i grufvorna veckan ut och (på) heldelen 4 veckor, hvilken ordning stadigt blifver, efter mycket besvärades om konfusion med dagsverken». Vid samma tillfälle »pålades till *Nybergs grufvas reparation* 16 öre kpmt på hvar hel del, att köpa ringar för och annan jernredskap, som tarfvas; item 2 stockar à 8 aln. på hvar hel del till *en bod* att förvara redskap uti».

Vid sommartinget s. år ($^{19}/_{6}$) insläpptes flera nya delägare i Nybergsfältet, hvarjemte »Nils Persson på Gregesåsar tilltalade Sven Månsson på Holmshyttan om 14 mätlass malm vid Nyberget, som han honom länt, hvilket Sven tillstod; men för sin fattigdom skull bedes dag (= bad Sven om anstånd) till nästkommande år, då han allt utlofvade utan gensaga att betala, hvarmed Nils Persson lät sig benöja». Sven hade nämligen året förut råkat ut »för en häftig vådeld, som lade all hans egendom i aska». På grund af denna olycka hade Stribergs gruflag efterlåtit honom att hans grufdel därstädes under samma år skulle få »gå i skottet», d. v. s. i tur mellan de öfriga delägarne, hvarjemte han jemväl för året befriades från virkestaxering eller tillskott för samma Stribergs del.

Af gruftingsprotokollet för 1684 $^{5}/_{2}$ inhemtas, att »Nybergsgrufvorna angående, så skall nu detta år upprättas en *kran*, och fattas 3 *bölåsar* och 2 *syllar*, hvilket (virke) samtl. grufvelaget nu i vinter framskaffa, och till kranen en *löt* och ett *bräde* på hvar hel del.» Härjemte »remitterades till exekution» det beslut, som året förut intogs i protokollet, nämligen att framskaffa virke till en ny *bod* »att lägga redskap uti».

Angående en ödeliggande grufva härstädes innehåller gruftingsprotokollet 1684 $^{17}/_{6}$ följande:

Torpa(Åsa?)grufvan angående, som längesedan är ödelagder, befinnes efter gamla mäns berättelse att i botten på henne är god malm, men i väggarne är han något rödbräckt; hvarföre, efter begärdes att de som tillförene haft delar i Nybergsgrufvan alla tillhopa få henne upptaga, tilläts det, dock så att de intet bryta henne i bräddarne utan i botten, och skall malmen senast på blåsningen proberas, och sedan gifvas tillkänna hvad malmen duger till, hvilken grufva de nu, vill Gud, i morgon begynna arbeta. Dito inrymdes Ashyttan på $1^{1}/_{2}$ del och Fogdehytteboerne på 1 del i samma grufva, och till grufvefogde därsammastädes insattes Johan Hansson på Blexböl.

Vid samma tillfälle

Beskyldes Anders Jakobsson i Bälsjöbodar att han hafver *huggit någon ved på allmänningen* vid Nybergsgrufvan, hvilket fuller hans hustru, som nu tillstädes var, beneka ville, förmenandes det ej vara af allmänningen; och som Anders nu ej tillstädes var, ty hafver vederbörande grufvelag tillstånd till nästa grufveting honom därföre stämma; men emellertid sättes skogen och den huggna veden i förbud vid 40 m♃ plikt, den honom rörer, emedan veden bör konfiskeras till grufvan, så mycket som kan bevisas vara hugget af dess allmänning.

Vidare »förbjöds vid 40 m♃ smt plikt, att ingen sig fördristar på *en mil nära grufvorna försälja någon skog*, utan sjelfva veden till grufvan föra, af orsak att *näst omkring grufvorna så skoglöst blifver*». De betydande kvantiteter *ved*, som denna tid erfordrades till malmens bränning och lösbrytande ur grufvorna, och de svårigheter som voro förenade med

framförandet af denna grufved, bidrogo hvar i sin mån att de smärre skogsområden, hvilka i regeln *af gemensam mark afsattes i grufvornas närhet*, blefvo i främsta rummet utsatta för den skövling och förödelse, som, att döma af gruftingsprotokollen, fordom varit föga mindre än den ter sig i våra dagar, då samvetslösa egendomsspekulanter och hemmansägare täfla om att *utrota* de temligen sparsamt förekommande skogsbestånd, som ekonomiska förfäder kvarlemnat till efterkommandes gagn och nytta.

Af gruftingsprotokollet för 1685 $^{11}/_{6}$ kan inhemtas att

Uti Nybergs grufvor hafva grufvelaget af *Åsegrufvan* begynt och påtagit henne på 16$^{1}/_{8}$ delar, och beklagades att de intet alla äro ense och komma i rättan tid, när de blifvit ansagde att arbeta och bryta; hvarföre blef afsagdt att de, som här till sig med dagsverken försummat, komma intet i år där att bryta utan tilläts i det stället Skärhytte bergsmän att bryta i detta år allenast, efter de hafva mycket ondt efter malm; men tillkommande år hafva de (försumlige?) tillstånd att sina delar igentaga, förmedelst de hafva sin andel uti kranar, linor och redskap. Omsider efter aftal med hela grufvelaget kommo dock här efter in i bem:te Nyberget efterföljande på $^{3}/_{4}$ del: Nils Olsson i Skärhyttan (på $^{1}/_{4}$ del), dito Lars Jonsson på $^{1}/_{4}$ del och Nils Gottskalksson på $^{1}/_{4}$ del, och är tillförene $^{1}/_{4}$ del på Skärhyttan inne, blifver alltså på hela denna hytta 1 hel del; skola ock så nu desse, som inkommit, betala till grufvelaget för redskap, kran och lina, hvarom de efter diskurerande blefvo så ense, att de gifva antingen $^{1}/_{2}$ sk*tt* tackjern eller 6 daler kpmt på hvar $^{1}/_{4}$ del; och pålades nu till Nybergsgrufvan 1 *bräde* på hvar hel del af 3$^{1}/_{2}$ aln:s längd, samt och en *kranlöt* på hvar hel del, jemväl ock 4 *spikar* på heldelen. Därtill inrymdes uti Nyberget Olof Nilsson i Skofttorp på Anders Larssons $^{1}/_{4}$ del på Bälsjöbodar, med grufvelagets samtycke.

Vid samma tillfälle »besvärade sig grufogden Johan Hansson att några finnas som *byta dagsverken* i grufvorna, hvaraf förorsakas en stor oreda; fördenskull blef sådant nu afsagdt vid 40 m♀ plikt, den sådant tillbjuder eller föröfvar, däröfver grufogden tillsades noga uppsigt hålla, emedan (man) försport att gemenligen på endera grufvan dagsverken då studsa och oriktigt utgå».

På gruftinget 1686 $^{9}/_{2}$ beslöts, »beträffande Nybergsgrufvorna, att *Åsegrufvan*, som består af 16$^{1}/_{2}$ delar, skulle hädanefter och i god tid med bearbetande påbegynnas».

Vid följande tinget (s. år $^{14}/_{6}$) »tillsporde hr bergmästaren grufogden om *Åsegrufvan* vid Nyberget om den är rensad och vattnet utdraget, hvartill grufogden svarade, att af grufvan ännu icke allt vattnet är utdraget; fördenskull blef af hr bergmästaren befallt, det forderligast vattnet måste blifva utdraget, rensadt och strax med arbetet begynnas, och att granneligen påses att arbetet ej försummas, vid plikt efter 7 punkten i bergsordningen». Vid samma tillfälle förbjöds ock af »bergmästaren, att ingen den ringaste *åverkan* gör på *Nybergs grufveallmänning*, vid plikt tillgörande af 40 m♀ smt.»

På gruftinget 1687 $^{13}/_{6}$ (vid Blexbölstorp):

Diskurerades om *Bogrufvan*, hvilken grufvelaget vill *lägga öde*, men som efter förfrågan af hr bergmästaren befans, att där är malm, stor som en half port; fördenskull hr bergmästaren sig ej fördristar lägga henne öde, utan an-

sades med arbetandet vid ofvannämde ort fortfara, och vid svår plikt intet stalp däruti lemna.

Diskurerades om *Åsegrufvan* vid Nyberget, hvilken består af 17 delar, då Anders Erssons hustru på Holmshyttan begärde att den 1/4 dels grufvedel, som hon förmäler några år gått i skottet, kunde henne igen restitueras; därtill grufvelaget svarade, att denna 1/4 grufvedel är af hennes fader bortsåld till nämdem. Lars Hansson på Grexåsar emot 3:ne kor; men som nämdem:n, hvilken den innehafver, nu intet var tillstädes utan vid (härads)tinget stadd, kunde man ej visst härom förnimma eller sluta.

S. d. Kärade Olof Ersson, som nu åbor Ingevalds hemman på Vestgöthyttan, till Per Christiernsson på Skärhyttan öfver 1/4 *grufvedel i Nybergsgrufvan*, som Per från hemmanet innehafver, och sig nu efter fråga förklarade på intet annat sätt kommit till grufvedelen, än att Ingevald honom den till rensning och brytning utlänt, emedan Ingevald ej sjelf haft lägenhet den behålla; fördenskull förliktes de vid bergstingsrätten sålunda, att de bägge skola hafva halfva grufvedelen ihop i detta år, men instundande år skall samma grufvedel Olof Ersson igenställas, helst som *hemmanet och grufvedelen ej kunna separeras*.

Af sistberörda gruftingsprotokoll kan äfven inhemtas, att *Vestgöthytte gruflag* vid Nyberget och *Åsa gruflaget* därstädes hvardera resterade med 5 daler kpmt till *de fattiga*, hvilka medel vederbörande »ansades (af hr bergmästaren) att nästkommande söndag erlägga till de fattigas föreståndare och låta af predikstolen det efter vanligheten afkunna». Slutligen »angaf Johan Hansson, grufogde vid Nyberget, att Tyres Olsson (i Fogdhyttan) restar med betalningen för den malm han förl. höstas ernått 9 daler kpmt, det han nu straxt pålades grufvelaget betala».

Af protokollet vid gruftinget i Blexbölstorp 1688 31/5 må följande utdrag meddelas:

Som grufvefogden i Nyberget Johan Hansson föregaf att Sven Nilsson på Grexåsar, med Lars Svensson på Ringshyttan, *försummat 1 dagsverke i vattubärningen*, det han fuller andra dagen uppfyllt; och som grufvelaget för honom intercederade, berättandes dem sådant ej tillförene gjort, förskontes de denne gången med hvar sina 3 m♀ smt, och där de vidare igenkomma pliktas efter den 7:de och 9:de punkten, som för dem blef uppläst.

Aflade Nybergs-grufvefogden Johan Hansson, efter grufvelagets begäran, sin *ed* med hand å bok, att de så mycket säkrare om dess trohet må vara.

Efter Nybergs grufvelags samtycke och begäran inskrefs i samma grufva sexman Lars Hansson på Grexåsar för 1/2 del, Johan Persson ibidem 1/2 del för detta år, dock att de med grufvelaget om redskapen och det öfriga åsämjas [1].

Vidare inskrefs Johan Abramsson (i Blexböl) för 1/8 del med gruflagets samtycke.

På gruftinget i Blexbergstorp 1689 7/6 »diskurerades om grufvorna, som nu merendels af vattnet tömde och (i) arbetet pabegynte äre», hvarefter det heter:

---

[1] Omedelbart härefter förekommer i protokollet:

»S. d. Pliktade efter åtvarning Olof Ersson på Vestgöthyttan och Per Christiernsson på Skärhyttan för *oljud* vid bergstinget hvar sina 3 m♀ smt.»

Nybergsgrufran [1] är mycket vattusigtig och gifver ringa förhoppning om någon ymnig malms åtnjutande, emedan tviflades att de ej heller detta år af vattnet henne tömma kunna, hvarom grufvefogden befalltes noga flit och omsorg draga; och som denna grufva är i nordre ändan in under gråberget bruten, och därmedelst mycket farlig: ty fann hr bergmästaren rådeligit att på gråberget i nordesta ändan begynna rymma och småningom bryta sig genom gråberget, emedan där äfven en kärna af malm finnes. Detta öfverlade grufvelaget sins emellan och förentes att de nästkommande höst med samma afrymning skola påbegynna.

Vid samma tillfälle »förbjöds *allmänningen kring Nybergsgrufran* vid 40 m:$\frac{1}{2}$ smt plikt, med förmaning att ingen därpå något hygge föröfvar, så framt han of:de plikt vill undvika».

Den ifrågavarande s. k. allmänningen utgjordes, på sätt förut (sid. 99) antydts, af den mark, som af de nästgränsande byarnas områden — från Bleksberg, Holmshyttan och Bälsjöbodar — blifvit afsatt till gemensam grufskog, till underlättande af ved- och virkestransporter vid arbetet i Nybergsgrufvorna. För att denna skog måtte blifva fredad för sitt afsedda ändamål, stadgades gang efter annan vitesförbud af nyssnämda beskaffenhet. Enahanda var förhållandet äfven annorstädes. Sålunda förbjöds vid grufttinget 1691 $^{16}/_{6}$ »den skog, som är belägen *kring Stripbergs grufva* och *Ringshytte bergsmän tillhörig*, vid 40 m:$\frac{1}{2}$ smt plikt att uppå den(samma) den ringaste åverkan göra». Den senare grufskogen säges här uttryckligen tillhöra Ringshytte bergsmän, men därigenom, att Nybergs grufskog bildats af flera byars områden, erhöll denna senare grufskog småningom namnet och till viss grad naturen af *allmänning*, hvilken uppfattning sedermera ganska länge fortfor att vilja göra sig gällande, till dess genom 1796 års rågångsreglering och 1831 års k. resolution i ämnet frågan därom afgjordes till de ursprungliga ägarnes förman, hvarom redogörelse lemnas i särskild afdelning.

Vid grufttinget 1690 $^{23}/_{5}$ antecknades i protokollet, att »grufvelaget ernade arbeta i den *gamla Åsegrufran* vid Nyberget, hvarest efter begäran för *gruffogde* blef inskrifven Nils Larsson på Nor», hvilken sålunda antogs i stället för den vid 1682 års grufting tillsatte fogden Johan Hansson i Bleksböl.

Vid grufttinget 1691 $^{16}/_{6}$ efterfrågades i hvad skick Nybergsgrufvan vore, hvartill svarades att »den nu alldeles var af vatten tömd, att grufvelaget nu med arbetet redan påbegynt och fortfara». Vid samma tillfälle

Besvärade sig grufvefogden Nils Larsson vid Nyberget, att en del ännu hafva sina *malmhopar* liggandes vid grufvan, hvaraf hindras den malm, som nu på torget lägges, men som de, hvilka stora hopar där hafva, nu lofvade andra rum på torget där emot upprensa; ty blef deras hopar dem efterlåtet att kvarligga, men de som små hopar där hafva, om de ej innan 3 dagar dem dädanföra, skall malmen vara dem förlustig och konfiskeras till de fattiga.

S. d. *Inskrefs* följande med grufvelagets samtycke *för delar* uti Nybergsgrufvan, nämligen Jöns Hansson vid Blexböl på $^{1}/_{4}$ del, Per Olsson på $^{1}/_{4}$ del och Erik Abrahamsson ibidem för $^{1}/_{8}$ del.

---

[1] Härmed torde åsyftas den förut nämda *Åse-* eller *Åsagrufran*.

Vid gruftinget 1692 $^{3}/_{6}$ »pålades till *konstens och kranens reparation* vid Nyberget för tillkommande år, näml. af Vestgöthyttelaget 2 kilpumpar om 9 aln., 2 läspumpar om $8^{1}/_{2}$ aln., hvilket virke vid första åkeföre skall framföras».

Frågade välb. hr bergmästaren grufvelaget uti hvad stånd Nybergsgrufvan förlidet år har varit, hvaruppå svarades att uti de orter hvarest i fjol samma grufva arbetades och bröts, var fuller *malmen något bräckter*, men uti botten af henne finnes [fast ej så stor] än *god och skön tillsättningsmalm;* blef alltså beslutit, att berörde grufva intet skall ödeläggas utan allenast till ett annat år blifva ståendes, efter som i år ingen uti henne begynt att arbeta, till hvilken ände ock grufvelaget allvarligen förbjöds något af kranen att rubba, som ock vid 40 m℔ plikt att ingen gråbergssten däruti kasta, mindre något lass eller bår stjelpa, på det att i tillkommande år med arbetet ju förr kan begynnas.

S. d. Inskrefs Anders Timansson på Bälsjöbodar för $^{1}/_{8}$ del uti *lilla grufvan vid Nyberget,* hvarjemte han förmantes att där han skulle få någon mer malm än som han sjelf hinner afblåsa, det han densamma till ingen annan försäljer än som till dem, hvilka hafva delar uti bem:te grufva.

S. d. Begärde Nybergs grufvelag att dem måtte tillåtet blifva att af *grufveallmänningen taga så mycket timmer*, som de kunna bygga sig en liten *bod* med, till att förvara hytte-(grufve-)redskapen uti, hvilket dem som en billig ting beviljades, dock att till mera icke taga, vid plikt tillgörandes.

I fråga om sistberörda medgifvande till timmerhygge på »grufveallmänningen», torde vara tvifvelaktigt *hvilken* allmänning som åsyftas: den här ofvan omförmälda s. k. allmänningen omkring Nybergsgrufvor, eller den sedermera med namnet *Lomfly allmänning* betecknade trakt, hvilken på grund af Bergskollegii skrifvelse till bergmästaren Erik Sneckenberg 1689 $^{1}/_{6}$ numera anses tillhöra Klacka-Lerbergs grufvor. Sannolikast torde vara att gruflaget begagnade sig af det timmer, som närmast kunde vara att tillgå. För öfrigt torde böra erinras att till den redskapsbod, som gruflaget anskaffade några år förut, det erforderliga timret taxerades af delägarne[1].

Vid gruftinget 1693 $^{2}/_{6}$ »förordnades uppå grufvelagets begäran till *grufvefogde* uti Nybergsgrufvan drängen Erik Larsson vid Blexbörd, hvilken ock efter grufvelagets begäran med hand å bok aflade sin *ed*».

S. d. Blef beslutet att de, som hafva delar uti *Nybergsgrufvan*, skola nästkommande femtedag pingst sig därsammastädes infinna, att påbegynna vattutömningen och grufvearbetet.

På gruftinget 1694 $^{5}/_{6}$ föreskrefs, att »de, som hafva fått delar i Nyberget och *Allmänningsgrufvan* och intet hafva något pakostat den redskap, som där nu för tiden finnes, skola samma omkostnad uppfylla till sina medintressenter i grufvan med ett *knoster* af hvar fjerdedel eller ock 2 *bärstänger*». Därjemte »inskrefs Sven Månsson (i Holmshyttan), efter grufvelagets bevillning, för $^{1}/_{4}$ del uti Nybergsgrufvan till den $^{1}/_{4}$ del han där förr hafver».

Vid det följande gruftinget inom Nybergs och Stribergs tingslag, som

---

[1] Jfr sid. 98.

hölls 1695 $^{30}/_{7}$ vid »Blekzböhlstorp», då den kort förut efter aflidne Sneckenberg utnämde bergmästaren *Johan Ahlman* första gången härstädes tjenstgjorde, tillspordes vederbörande först »om dem emellan äro några *tvister uti grufvorna*, såsom ock om de, som grufvedelar hafva, dem som sig bör förestå och bearbeta, hvaruppå sexmännen och grufvelaget svarade det nu för tiden icke några tvister finnas, icke heller någon som försummar det som han på sin andel uti grufvan är pligtig att göra», hvaraf torde framgå att god ordning varit rådande, åtminstone i detta hänseende. Därefter heter det i protokollet:

»Därnäst och vid det tillfället att grufvefogdarne sig besvärade öfver en del *ungsällskap,* som till att arbeta till grufvorna blifva sända, att de äro så benägna till *svordom, kif och bannskap* sins emellan, fann rätten nu skäligt iterera den resolution, som förlidet år å grufvetinget i samma mål är fallen, nämligen att grufvefogdarne skall stå fritt, sådana jemte andra små förseelser, som af ungsällskapet kunna passera och hända, genom tjenliga medel af *trähästen* eller *annan skälig aga* sjelf straxt att afskaffa».

Vid det föregående gruftinget hade gruffogden Anders Olsson vid Stribergsgrufvan »besvärat sig däröfver att en del af ungsällskapet taga sig före att *löpa neder i grufvan uppå linan*, hvarigenom någon olycka lätteligen kan tima». Den brottslige skulle i sådant fall »sättas på trähästen» eller ock genom lämplig aga straffas för sitt öfverdåd. Af det föregående vill emellertid synas som om forna tiders ungdom — likaväl som nutidens — icke alltid iakttagit det bästa uppförande[1].

Vid samma tillfälle »aflade Nybergsgrufvefogden Johan Eliasson *gruffogdeeden* med hand å bok», hvarjemte så väl denne som öfriga *fogdar* »gafs punktevis en *instruktion*, efter hvilken de hafva sig uti sina *embeten att regulera och rätta*».

På gruftinget i Bleksbergstorp 1697 $^{9}/_{6}$

Tillspordes grufvelaget huru det är beskaffadt med Nybergsgrufvan, om hon ännu är ren och tom af vatten, så att de där få bryta malm, hvarpå de svarade, att fuller vattnet ännu icke är allt utdraget, men så lärer sådant snart låta sig göra, så att de där få begynna med brytningen.

På gruftinget 1699 $^{20}/_{5}$ »förordnades Johan Hansson på Nyaviker till *grufvefogde* vid Nybergs Åsagrufva», hvarjemte grufvelaget erinrades om stadgandet i 7 § af 1649 års jernbergsordning, att ingen skulle understå sig att *uteblifva från en rotes grufvearbete*, när han därom blifvit »ansagd», vid plikt af 20 mk smt.

På gruftinget 1701 $^{11}/_{4}$ »*tilläts Nybergs grufvelag* att utaf den därtill lydande *allmänningen hugga 12 skifvor ved på hvar hel del*», och vid gruftinget 1702 $^{13}/_{5}$ antecknades som *gruffogde* i Nybergsgrufvan Anders Andersson, hvars hemvist dock ej angifves.

Till kompletterande af här ofvan ur *gruftingsprotokollen* meddelade anteckningar må jemväl anföras de utdrag ur *bergmästarnes embetsberättelser*, som finnas intagna i förut (sid. 67) omförmälda, i Knutsbergsarkivet förvarade relationsbok angående Nybergsfältet, af följande innehåll:

---

[1] Jfr *[illegible]* III: 76.

1686. *Nybergsgrufvan*, belägen $^1/_2$ mil ifrån (Stribergs-)konsten på kronans allmänning, arbetas med kran och $17^1/_8$ del. Djup 43 alnar; i den vestra gafveln 6 alnar bred malm, i den östra gafveln 7 alnar; brukas med 4 handvindar; är en mycket farlig grufva för stalp; 2:ne *pelare* äro tillförene satta och den 3:dje skall nu sättas; *malmen är rik och går väl med Stripen i blåsningen.*

1687. Nybergs grufva som förlidet år.

1688. Nyberget har i år gifvit ymnigt malm, den dock nu synes vilja ihopdraga sig något; men i fall denna kunde af flytande malm feltslå (slå felt), så finnes vid Rödberget grufvor som sådan malm gifva, som änteligen måste vara till Stripemalmen.

1690. Som denne (Stripbergsmalm) ej lönar stort mödan med mindre han bekommer tillsättning af flytande malm: ty är jag (*Sneckenberg*) sinnad nästa år att så förena Nybergsgrufvan, som har flytande malm, med denne, att den som hafver del i den ena bör ock hafva del i den andra, då det kan blifva *godt jern* öfverallt.

1691. Nybergs grufva är ock i år med flit vorden arbetad, så att de redan uppfordrat till 20 *cirkelhopar*[1]; dock hafver uti Augusti den *olyckan* händt, att gråberget, som i några år stått mycket farligt, nedfallit, men i den tid att intet folk blifvit därvid skadadt, hvilket (gråberg) de i år ej förmå uppdraga.

1692. Vid Nyberget hafva intressenterna rensat *Lillegrufvan*, där de bekomma god och nödig tillsättningsmalm.

1694. *Stora* Nybergs grufva har legat öde i några år, emedan hon är mycket vattusigtig.

Lilla Nybergsgrufvan är förlidet år om hösten ödelagder, emedan malmen uti henne var alldeles utgången.

Allmänningsgrufvan, som har legat öde i 14 à 15 år, hafva de nu upptagit, och hafva arbetat uti 8 veckor med vatten och gråbergs uppdragande innan de fått någon malm; i år hafva de ock bygt en ny *kran*, med hvilken malmen uppfordras, men vattnet uppdrages med *handvindar*. Malmen är god och seg; när han blandas med torrmalm blifver däraf godt jern. Grufvan är 22 alnar djup, malmens längd 12 alnar, bredden $2^3/_4$ aln och uti vestra gafveln 5 alnar.

Bägge grufvorna äro belägna på kronans allmänning, hvilken är anslagen till *grufveskog*, fastän nu nog uthuggen.

1695 (af *Joh. Ahlman*). Nybergs grufvor: den *stora* är ödelagder för det starka vattudraget och den *lilla* emedan malmen var alldeles utgången.

*Allmännings*grufvan arbetas af Nybergs-intressenterna, hvarest de hafva bekommit vacker malm. Den 6 sistl. September skedde uti henne ett *stalp*, som hela malmbotten betäckte, hvaribland ock var något malm, den intressenterna nu dagligen uppdraga, tillika med gråberget, genom kran, som bygdes i förlidne år.

1696. *Stora* och *Lilla* Nybergsgrufvorna hafva i år intet heller blifvit arbetade, utan hafva intressenterna brutit på *en pall* mellan *Lill- och Allmänningsgrufvorna*, hvilken nu är alldeles utbruten, och tänka de att tillkommande (år) arbeta uti *Stora Allmänningsgrufvan*, som för 2 år sedan nederstalp, hvarest är ansenlig malm. Drifves af egna hemmansskogar, men till byggnad hafva de en liten allmänning att tillgå.

---

[1] Angående storleken af dessa »cirkelhopar» jfr sid. 116.

1697. Nybergs *allmänningsgrufva* är i år bearbetader, och hafva intressenterna bekommit vackert (med) malm; är $21^2/_3$ famn. djup, underbrytningen i vester $18^2/_3$ famn., malmens längd på bottnen $7^1/_3$ famn, bredden 1 famn; uti vestra gafveln 1 hög och $1^1/_6$ famn bred.

Stora och Lilla Nybergsgrufvorna äro ödelagda.

1698. Nybergs grufva är 20 famnar djup, malmens längd på bottnen ifrån stalpet och österut är 7 famnar och bredden $1^2/_3$ famn. På norra gafveln fins ett streck, som är $1^1/_3$ famn högt, $7^1/_3$ famn långt, hvilket synes vilja gå bort, emedan gråberget skjuter sig under.

Stora och Lilla Nybergsgrufvorna ligga öde.

1699 (af *Jakob Hertzen*). Nybergs grufva är med underbrytningen under berget $21^1/_3$ famn. djup, på bottnen är malmen alldeles utgången, så att det allenast finnes litet malm i östra och vestra gaflarna; i den östra är han 2 hög och $1^2/_3$ famn bred, och i den vestra $1^1/_3$ hög och $2^1/_2$ famn bred.

1700. Nybergs grufva är lika djup; i östra gafveln är malmen alldeles utgången och är allenast i den vestra gafveln en kärna, som är 1 famn hög och 3 f:r lång, hvilken nu dagligen aftager.

1701. Nybergs grufva är öfvergifven, emedan malmen är alldeles utgången, och i dess ställe hafva intressenterna gjort litet vestanför på samma grufvebacke en rymning, hvarest de träffat ett malmstreck, som är 22 famn. långt och 1 famn bredt, uppå hvilket de nu arbeta; dess djup är $4^2/_3$ famn.

1702. Nybergsgrufvan är nu ödelagd för dess odugliga och bräckta malm.

1703. En del af intressenterna uti Nybergsgrufvan har i år brutit på en malmkärna, som de påfunnit uti en annan grufva, vid pass 60 famn. från stora grufvan, därest de bekommit någorlunda malm, hvilken synes vara af god art. Bemälte malm är på längden 4 famn. och bred midt på bottnen $^2/_3$ famn; lärer dock ej blifva beständig för det stora gråberg, som står på alla sidor rest och lärer innan kort nederstjelpa.

1704. Uti Nybergs grufva hafva de arbetat i samma ort som förlidet år, och fastän de bekommit ringa malm, så befinnes han dock af god art; djupet från vindlafven till gamla stalpet är $5^1/_3$ famn.; den befintliga malmkärnan är i längden 4 famn., i östra ändan 1 famn hög och i den vestra $^1/_3$ famn.

1706. *Nybergs grufvor* äro sedan förlidet år *alldeles utgångna,* så att numera ingen förhoppning göres att bekomma någon malm uti dem, emedan *svafvelkisen,* som honom följer, alldeles afskurit malmen och gör honom obruklig.

Härefter saknas uppgifter för ett par år, men 1709 heter det:

Nybergs eller *Grönvålds grufva,* som i många år legat obrukad, är i år upptagen och befinnes djup från kranlafven 4 famn., malmens längd på bottnen 5 och bredden $^3/_6$ famn; uti östra gafveln är han $^1/_2$ famn bred, $7^1/_3$ lång, midt på bottnen $^2/_3$ famn bred; i vestra gafveln 1 famn bred, $1^1/_3$ hög och 2 famn. lång.

För de båda följande åren saknas ånyo uppgifter. Huruledes fältet vidare bearbetades relateras i en följande afdelning (om Nybergs grufvor 1712—1730).

27. Bastnäsgrufvan.

Af ett protokoll hållet vid Dalkarlsbergs grufting 1682 $^{6}/_{2}$ kan inhemtas, att denna grufva blifvit uppfunnen af en gammal, »god och snäll malmletare» Hans Jonsson i Spjutvik, en äldre broder till den förut (sid. 97) omtalade malmletaren i Nybergs och Stribergs tingslag Hiden Jonsson vid Ringshyttan[1]. När Bastnäsgrufvan först begynte arbetas finnes icke angifvet, men detta synes hafva skett under 1670-talet. Hon säges emellertid i nämda protokoll vara »en god och kapabel grufva», hvadan det kan antagas att grufvan under den första tiden varit ganska förmånlig för sina delägare, hvilka ursprungligen torde hafva tillhört Dalkarlsbergs tingslag. Sålunda blef vid Dalkarlsbergs grufting i Raskog 1677 $^{25}/_{6}$ till »rotemästare» i Bastnäs grufvelag insatt Hans Fransson (fr. Råskog eller Skrekarhyttan) »och lofvades honom på 1 hel del 1 daler kpmt». Då gruflaget bestod af $12^{1}/_{2}$ del, så »belöper 12 daler 16 öre kpmt, hvilket han njuter i lön». Sedermera, vid Stribergs grufting 1679 $^{13}/_{6}$ »insattes till rotmästare i Bastnäsgrufvan Anders Nilsson på Gamleviker»[2].

Af Stribergs gruftingsprotokoll 1679 $^{6}/_{2}$ framgår, att Bastnäs gruflag blifvit ålagdt att nedbryta det graberg, »som dem öfver hufvudet hänger», hvilket arbete skulle verkställas samma vinter, »medan isen uti grufvan kvarligger», och skulle »tillsägas» eller kungöras i socknestugan när arbetet härmed skulle begynna. Vid följande grufting ($^{13}/_{6}$ s. år) »diskurerades om Bastnäs grufvelag och blef resolveradt att de nästkommande d. 25 hujus skola utan längre uppehåll begynna att fortfara med arbetet».

Vid Stribergs grufting 1680 $^{12}/_{2}$ »pålades Bastnäs grufvelag 3 stockar till en *handvind*», hvilka stockar skulle framskaffas med det snaraste. Till grufogde förordnades Olof Ersson vid Fogdhyttan. På nästföljande ting ($^{7}/_{7}$ s. år) »resolverades att Bastnäs grufvelag skulle härefter lyda *under Stribergs grufveting*, så väl med stämningar som annat», hvaraf framgår att grufvan därförinnan ansetts lyda under Dalkarlsbergs-tinget, ehuru dess angelägenheter redan då ett par år blifvit handlagda på Stribergs-tingen.

---

[1] Häradsdomboken för sommartinget 1657 $^{8}/_{6}$ innehåller härom följande: »S. d. Kommo för rätten Hans Joensson i Aspetorp (= Spjutvik) och Hiden Joensson i Ringshyttan, kärandes till sin styfmoder h:o Marit Persdotter, sal. Joen Nilssons h:o vid (Gyttorps) Dammen, om något arf efter be:te deras fader Joen Nilsson de förmente sig vara berättigade till. H:o Marit framlade sin sal. mans gjorde testamente af d. 4 Maj 1655, hvarutinnan henne och hennes döttrar, Karin och Ingeborg Joensdöttrar, testamenteras och gifves all Joen Nilssons egendom, både uti löst och fast för de andre hans barn [hvilka honom uti hans höga ålderdom intet tjent, eller till det ringaste sig om honom hafva vårda låtit] alldeles okvaldt och obehindradt till everldelige tider att njuta och behålla: dy förmente hon dem samma arf icke skäligen kunna åtala. Så alldenstund bem:te egendom både uti löst och fast var Joen Nilssons rätta aflinge gods, och man om testamentets så ock där uti företalde orsakers riktighet och visshet nogsamt var försäkrad, dy blef Hans och Hiden Joenssöners käromål alldeles ogilladt, och föreskrefne testamente uti alle sine klausuler gilladt och af rätten konfirmeradt, stadfäst och bekräftadt.»

[2] Jfr sid. 84 här ofvan.

Under de nästföljande åren synes Bastnäsgrufvan i mer än ett afseende hafva rättfärdigat det här ofvan anförda omdömet att vara »en god och kapabel grufva». Nya delägare sökte och vunno inträde för dess fortsatta bearbetande, hvilket till en början icke ens skedde gemensamt, utan på det sätt, att särskilda bolag eller rotar bröto malm i hvar sin del eller ända af grufvan. Det blef dock snart nödvändigt att frångå denna metod och arbeta grufvan som »allmänning». Angående beslutet så väl härom som om nya byggnader för grufdriften hänvisas till efterföljande protokollsutdrag, som mera troget än de bästa referat belysa 1680-talets hushållning vid denna grufva. Det är likväl skada att uppgifter saknas helt och hållet angående den *årliga malmvinsten* ej blott i Bastnäsgrufvan utan ock för alla öfriga grufvor inom Stribergs och Nybergs tingslag, som vid denna tidpunkt voro under arbete.

På gruftinget 1681 16/2 vid »Blexbölstorp»,

Tillsades Bastnäs grufvelag nu i vinter framskaffa 3 stora *vasar* à 24 aln. längd, efter deras grufvefogde Olof Ersson sådant begärde, och de högnödigt behöfvas att läggas *öfver grufvan under vindarna.*

Samma år, 14/6 heter det i gruftingsprotokollet:

Angående Bastnäs grufva, som man befinner vid den sista brytningen i höstas, att hon igenom Guds välsignelse är *så rik,* att hon flere kan försörja, och som Fogdehytte hyttelag sig besvärade att en del af dem ej hafva af Bastnäsmalmen, därföre de ock icke få med sina grannar blåsa (i sambruk); hvarföre omsider, efter allmän bevillning af hela grufvelaget, inrymdes i samma grufva Olof Hansson på Fogdehyttan till 1/4 del, Lars Olsson på Fogdehyttan och Tyres Olsson bägge 1/2 del, Per Larsson och Mattes Ersson 1/4 del, Lars Olsson på Gamleviker 1/4 del, Erik Olsson på Nyaviker och Lars Pers' enka på Nor 1/4 del; gifvandes åt grufvelaget för heldelen 3 sk*tt* tackjern till grufvans nytta, men dessutom skola de uppfylla dagsverken, som gjorde äro i detta år; och pålades dem, som delar hafva uti *vestra* ändan i Bastnäs grufva, att de ändtel. skola den upptaga, och blef samtyckt af hela östra och vestra grufvelaget, att Per Larsson, Tyres Olsson och Olof Hansson på Fogdehyttan göra 10 dagsverken hvardera för det nederlagde stalpet, och skola med forderligaste dit sända och rensa, men sedan de fullgjort sina 10 dagsverken, blifver hon ståendes till nästkommande år, efter andetiden och flere besvär för dem i andra grufvor tillstunda.

Vid gruftinget 1682 9/6

Resolverades, som ock blef samtyckt, att Bastnäs grufva skall begynnas så väl i östra som vestra ändan och således blifva *allmänning.* I vestra ändan fins vara 6 hela delar, och beviljades Mattes Ersson på Fogdehyttan till sina 3/4 delar 1/4 del, hafer således 1/2 del i östra och 1/2 del i vestra ändan, som ock Per Andersson på Blexböl 1/4 del i bägge ändarna, gifvandes så mycket för delen i östra ändan som förr samtyckt är, och skola nästkommande måndag begynna så väl i vestra som östra ändan.

På gruftinget 1683 19/6

Diskurerades om Bastnäs grufva och blef afsagdt, att de, som nu henne upptagit, skola släppa henne så ren, som hon i höstas var, samt ock uppskaffa jorden, förutan där, som bevisligen ingen malm finnes.

Insattes till gruffogde uti Bastnäs grufva Karl Karlsson, efter Olof Ersson till Röberget antagen är.

Gruftingsprotokollet för 1684 $^{17}/_{6}$ innehåller blott, att »efter berättelse befinnes att (i) Bastnäsgrufvan i vestra ändan finnes malm, och skall (grufvan) med första som görligt är upptagas». Härmed försvinner denna grufva alldeles ur protokollen, af hvilken anledning känner man icke så noga. Sannolikt hade malmen tagit slut, såsom förhållandet varit med så många andra i närheten belägna grufvor på Fogdhytte bys område, hvilka hufvudsakligen bestått af s. k. körtelmalmer, d. v. s. större eller mindre klumpar, likasom hvarftals inbäddade i åtföljande ofyndiga bergarter.

Hundra år senare — i Bergenskölds beskrifning öfver Nora bergslag vid 1784 års slut — finner man »Bastnäsbergs» grufvor åter omtalade, att flera här »varit under arbete och till ett obetydligt djup afsänkte». En af dem hade samma år varit arbetad och gifvit 38 vigter malm, ett särdeles ringa kvantum, motsvarande endast omkring 15 ton. Då Bastnäs grufvor sålunda icke ansetts brytvärda, är det icke heller så underligt att de ej vidare omförmälas i handlingarna.

28. Rödbergs gruffält.

»*Röbergs grufvor*» förekomma esomoftast i gruftingsprotokollen från 1681 och under följande årtionden. Behofvet af tillsättningsmalm, s. k. flotsten, till de i allmänhet ganska hårdsmälta torrstensmalmerna i Stribergs-, Lämåse- och Pershyttefälten föranledde de nämda grufvornas bearbetande i ganska stor omfattning, men malmens mindre godartade (»rödbräckta») beskaffenhet medförde ock ett lika oafbrutet reglementerande vid gruftingen angående sättet och vilkoren för dess användande. Redogörelsen och anteckningarna härom, likasom om *Fogdhytte grufvor* i öfrigt, har utg. ansett sig kunna spara åt — efterkommande forskare; men ur den förut (sid. 67) omtalade relationsboken i Knutsbergs-arkivet må dock i det följande meddelas de utdrag, som däri förekomma angående Rödbergsfältet, hvarigenom till viss grad åskådliggöres det arbete som i slutet af 1600-talet och början af 1700-talet nedlades härstädes.

1686. *Röbergs* **grufva är ej arbetad i detta år, emedan de ej hindt utdraga vattnet, samt att malmen är mycket hårdbruten, och är i bemälte grufva 18 delar. Djup 44 alnar, längden på malmen 35 aln., sjelfva malmen i botten går under gråberget 28 aln., bredden i bottnen midtpå 3 aln., i den östra ändan 2 alnar. Malmen är flotsten; när han blandas med Stripebergsmalmen blifver godt jern.**

Vester om denna grufva ligger en grufva öde, emedan malmen är så rödbräckt. Ofvannämda grufva ligger på Fogdehytte skatteägor.

1687. **Röbergs grufva på Fogdehytte skatte ägor, annars som förlidet år.**

1691. **Röbergsgrufvan är äfven med flit arbetad, och hafva de detta år haft mycket besvär med vatten och stalps uppdragande, men omsider kommit till malmen. den de till 3 à 4 skoflar på uppsättningen till Stripen måste bruka, så framt segt tackjern skall kunna tillverkas.**

1694. *Östra* Röbergsgrufvan har i tvänne år legat öde, emedan hon varit nog vattusigtuger, och hafva bergsmännen i dess ställe arbetat uti *Vestra* Röbergsgrufvan med $15^1/_4$ delar. Uti östra ändan är malmen af god art, så att det blifver godt jern, när däraf blandas till 2 à 3 skoflar på uppsättningen med Stripbergsmalmen. Men uti vestra ändan är han så rödbräckt att han måste förbjudas. Malmen och vattnet uppdrages med *handvindar*. Hon är 33 alnar djup; malmens längd 10 aln., bredden $2^1/_2$ aln.

1695. Röbergsgrufvan är ifrån lafven till bottnen 35 aln., längden på bottnen är 18 aln. och ifrån samma botten rätt upp till ett *kronomärke*, som förlidet år blef dithugget i vestra ändan 13 aln., bredden på malmen är 5 aln.; uti östra gafveln hög 10 aln. och 3 aln. bred. Till denna grufva är i år en ny *kran* bygder, med hvilken malmen och vattnet uppdrages.

1696. Röbergs grufva är $40^1/_2$ aln. djup, malmens längd på bottnen 20 aln., den vestra gafveln är 18 och den östra 13 aln. hög, malmens bredd 6 aln., drifves med egna hemmansskogar.

1697. Röbergs grufva är nu 16 famnar djup, malmens längd från kronomärket, som anno 1694 blef hugget uti vestra ändan, är $15^2/_3$ f:r, bredden $2^1/_3$ f:r och malmens höjd i östra gafveln 3 famnar.

1698. Röbergs grufva. Intressenterna hafva i år arbetat henne med största fara, i det att hon oftast rasat och stulpit; är 16 f:r djup, malmens längd $15^2/_3$ f:r, bredden på gafveln 1 och höjden $2^2/_3$ f:r.

1699. Röbergs grufva är $20^1/_3$ f:r djup, malmens längd till östra gafveln 20 f:r, bredden 3 f:r.

1700. Röbergs grufva är $20^2/_3$ f:r djup, malmens längd från kronomärket 21, bredden $3^1/_2$ f:r.

1701. Röbergs *vestra* grufva, som några år legat öde, är i år upptagen, och är $28^1/_3$ f:r djup, malmens bredd i norra gafveln 3, höjden 2 f:r, och mycket hårdbruten.

Röbergs *östra* grufva är i år intet bearbetad, utan i dess ställe den vestra.

1702. Röbergs *vestra* grufva är för det myckna vattnet och stalpet, som i vintras inrasat, öfvergifven, hafvandes intressenterna sedan upprensat en gammal grufva straxt vestan om gamla Röbergsgrufvan, hvarest de af den befintliga malmgafveln bekommit ansenlig malm; gafveln är $3^1/_6$ f:r bred, 2 f:r hög och grufvans djup $7^1/_3$ f:r.

1703. Röbergs *vestra* grufva, som förlidet år blef rensader, är djup till bottnen 13 f:r, malmens längd $5^1/_3$ f:r, bredden midtpå bottnen $2^1/_6$ f:r; men på gafveln, som förlidet år arbetades, är malmen bortgången.

1704. Röbergs *vestra* grufva är $14^1/_2$ f:r djup, malmens längd $4^1/_3$ f:r, bredden i östra ändan 3 f:r, midtpå bottnen 2, i vestra ändan 1 famn, hon blifver ock dagligen farligare att arbeta uti.

1705. Röbergs grufva; vid henne hafva intressenterna förliden våras uppbygt en ny *kran*, och är hon nu 15 f:r djup; uti henne är ej annat att tillgå än en malmkärna, som går öster under berget och är $2^1/_3$ f:n bred och 2 f:r hög.

1706. Röbergs grufva stalp förlidne höstas alldeles igen, så att de ej mäktade uppdraga det myckna stalpet, hvilket ock är så mycket mindre nödigt, som malmen är alldeles utbruten.

Uti dennas ställe hafva de upprensat en gammal grufva straxt bredevid

den förra, hvilken är från lafven till bottnen 10 f:r djup, malmen $9^1/_3$ lång och bredden $1^2/_3$ famn; till malmens uppfordrande brukas handvindar.

1707. Röbergs grufva: intressenterna hafva i år kontinuerat uti den grufvan, som de upprensade förlidet år, hvilken nu är djup från lafven till bottnen 11 f:r, malmens längd 8, bredden midtpå och i bägge ändarna $1^1/_3$ famn; hon är mycket farlig att arbeta uti för berget som står rest på ömse sidor.

1708. Röbergs grufva är $11^1/_3$ f:r djup, malmens längd $8^1/_6$ f:r, bredden midtpå och uti bägge ändarna $1^5/_6$ famn.

1709. Röbergs grufva är $13^1/_3$ f:r djup, malmens längd 5 f:r, bredden $2^2/_3$ öfverallt och malmgafveln 2 f:r hög.

1712. Röbergs grufva är djup ifrån kranlafven 22 f:r, malmen på bottnen alldeles utgången, men malmgafveln är 1 famn hög och $1^2/_3$ famn bred.

1716. Röbergs gamla grufva: i år hafva några bergsmän gjort försök på en malmgafvel till $1^1/_3$ famn hög och $3^2/_3$ f:r bred, och fått någon malm till blandning emot Stripberget; men emedan de ej förmå uttaga vattnet och detta försöket intet gifver någon förhoppning till beständighet, malmen äfven är mycket rödbräckter och riker, så att allenast 1 skofvel däraf får påsättas till Pershytte eller Stripbergsstenen, alltså är hon lemnader till nästkommande år.

Hvad som härefter skedde i Rödbergsfältet känner man icke, ty från denna tid saknas alla underrättelser därom för en lång följd af år framåt. Det må dock antecknas att 1716 arbetades härstädes äfven en liten *kopparskärpning*, hvarom vidare underrättelse kan erhållas i en följande afdelning (om koppartillverkningen i Nora bergslag).

29. Lämåsegrufvor.

Dessa grufvor, hvars första upptagande torde kunna hänföras till 1600-talets början, finnas omtalade i samtliga här ofvan meddelade bergverksrelationer och jemväl i åtskilliga äldre gruftingsprotokoll [1]. Vid slutet af nyssnämnda århundrade synes Lämåsegrufvorna ha haft sin måhända mest lysande period, hvarom närmare detaljer i det följande blifvit sammanförda från de särskilda gruftingen.

Från gruftinget i Bleksbölstorp 1685 $^{11}/_6$ innehåller protokollet:

Lämåseberget anbelangande och om dess vattuöst [2], så skall Sven Olsson och Erik Jönsson på Ringshyttan, som hafva delar uti den *lilla* grufvan strax bredevid, hjelpa till att draga vattnet utur den *stora* grufvan, emedan den lilla grufvan betjenar sig af den stora grufvans vattuöst. Men sedan, när grufvorna äro rena, skola de af hr bergmästaren besigtigas, och huru långt den lilla grufvan är ifrån den stora, eller om den lilla kan efter k. bergsordningen blifva till allmänning lagd, eller grufva för sig sjelf; och begynna de nu nästkommande måndag att grufvan af vattnets uttömmande bearbeta.

---

[1] Jfr sidd. 38, 47, 49, 59, 68, 69, 96.

[2] Vattentömning.

Vid gruftinget 1686 $^{14}/_{6}$ förklarade, på särskild tillfrågan, en del af Stribergs grufvelag »sig vilja begynna med arbetet i *Lämåsen;* och blefvo de, som där vilja rensa och bryta, befalde (att) i morgon påbegynna». I följande årets protokoll (för $^{13}/_{6}$) finnes antecknadt, att arbetet i Lämåse stora grufva för samma år »redan efter order begynt».

Af gruftingsprotokollet för 1688 $^{31}/_{5}$ inhemtas följande:

Som borgaren i Nora Johan Ring tänker vid Ringshyttan härefter blåsning idka, efter han där hemmansdel och skog äger, men hafver ganska ondt efter malm, allenast $^{1}/_{4}$ del i Lämåsegrufvan han sig tillhandlat af Hans Abrahamsson på Ringshyttan, begärandes ännu $^{1}/_{4}$ del därsammastädes sig få tillhandla, det honom ock efterlåtes; skolandes han för samma $^{1}/_{4}$ del grufvelaget proportionaliter betala.

S. d. Begärde grufvelagarne vid Lämåseberget att deras *3 grufvor måtte läggas till allmänning;* alltså blef det efter deras begäran dem efterlåtet, dock utan præjudice af någon vederbörande.

Vid gruftinget 1689 $^{7}/_{6}$ »inskrefs till *gruffogde* i Lämåseberget Sven Larsson på Ringshyttan».

Af gruftingsprotokollet 1690 $^{23}/_{5}$ meddelas följande utdrag:

— — — Dessutan arbetas i detta år *vestra* Lämåseberget af 15$^{1}/_{2}$ delar, hvilken (grufva) ej ännu fullkomligen är af vattnet tömd; fördenskull befalltes grufvelaget med vattentömningen fortfara, att arbetet forderligast kan begynnas och i gång komma, och blef med grufvelagets consens i förb:de grufva *inskrifne:* Erik Fransson (i G:la Pershyttan) för $^{1}/_{4}$ del, Nils Israelsson (i Bondebyn) för $^{1}/_{4}$ del, Lars Jonsson (i Nya Pershyttan) för $^{1}/_{4}$ del och Hans Nilsson (i Jerle) för $^{1}/_{4}$ del; skolandes efter grufvelagets bevillning dessa inskrifne för hvar sin $^{1}/_{4}$ del till grufvelaget betala för vattentömning och rensedagsverken 1 sk℔ tackjern, och Anders Staffansson (i Ås), som ej mera än $^{1}/_{4}$ possiderar, ökades densamma till $^{1}/_{2}$ del, dock utan reconvention till grufvelaget; men hvad de öfriga grufvorna vidkommer, så vill hr bergmästaren dem besigtiga, och disposition däröfver till andra malmträngde hyttors behof hafva förbehållet.

S. d. Blef Johan Olsson Ring och Sven Olofsson på Ringshyttan förente med vestra Lämåsebergs grufvelag, att de skola härefter hvar sin hel del få i samma grufva bruka, hvilket efter begäran inprotokollerades.

Vid det grufting, som 1691 $^{25}/_{6}$ hölls i Skofttorp »med samtl. Pershytte och Lämåse grufvelager», innehåller det ganska vidlyftiga protokollet om det senare gruflaget följande beslut:

De, som i år hafva bort arbeta i Kärrgrufvan (vid Pershyttan), hafva i stället i *Lämåsegrufvorna* delar antagit, uti hvilka *ymnig Guds välsignelse af malm finnes* af seg och god art, men något svulten; och blefvo de i dag af hr bergmästaren och bergsfogden besigtigade, som befunnos uti godt skikt, samt af vattnet med handvindar uttömde, så att med brytande nu fortfares; och emedan denne malm ej gerna enslig uti blåsning gå kan, af orsak han mycket torr är, blefvo dessa grufvelager anbefallte till denne sig Nybergs och Röbergssten förskaffa, som är flotsten, uti hvilken han kan ihopablandas, då blåsningen går mycket väl och gifver skönt jern.

Förfrågade välb. hr bergmästaren uppå hvilkas ägor dessa *Lämåse gruf-*

vor äro belägne, då svarades uti skillnaden emellan Lars Svenssons och Erik Jönssons hemmans skogar *på Ringshyttan.*

Per Andersson på Blexböl inskrefs för $^1/_2$ del uti *Lilla Femtingen* eller *Lämåsberget,* skolandes han för rensningen till grufvan skaffa ett fullkomligt *stort knoster,* samt något *ved* emot vedergällning upplåta, som till grufvan kunde behöfvas, hvarom han sig med grufvelaget förenar, huru mycket de pröfva han skaffa bör.

De, som med *dagsverken* uti grufvorna stå tillbaka, om dem blef sålunda resolveradt, att de för första och andra dagsverksförsummelsen skola plikta efter k. bergsordningen, och där han tredje gången försummar, skall delen kännas till grufvan och hela grufvelaget tillhörig vara [1].

Dito resolverades, att *ej någon mindre än $^1/_4$ del* uti grufvorna skola hafva eller antaga, emedan härtills af de små delarna stor irring har blifvit uti dagsverkena förorsakad.

Inskrefs för *grufvefogde* till prof utan edgång för detta år uti Vestra Lämåsberget Sven Larsson, hvilken ansades uti sin tjenst all tro och redlighet bruka.

S. d. Besvärade sig *Lämåse grufvelag,* att de, som förlidne år för delar inskrefvos i Lämåsegrufvan, ej ännu för rensningen betalt det som vid förlidne års grufveting vardt pålagdt, näml. för $^1/_4$ delen 1 sk℔ tackjern till grufvan; ty beslöts, med grufvelagets samtycke, att den, som ej nu inom 8 dagar betalningen erlagt, skall grufvedelen straxt till en annan upplåtas, som jernet vill för den andre prestera, och skall detta jern grufvefogden emottaga, och därföre till grufvan all *nödig jernredskap* skaffa, samt räkning däröfver hålla; men för de 2 sk℔, som Erik Fransson på Pershyttan för sin antagne $^1/_2$ del är skyldig, utlofvade han inom 8 dagar förskaffa *4 bergstänger* och *2:ne knoster* fullkomliga, hvilka af grufvefogden och sexmännen värderas skall, huru när det emot be:de 2 sk℔ kan uppstiga. Och blefvo desse nu vidare i förbe:de grufva med grufvelagets consens *inskrifna:* Abraham Hindersson i Skärmareboda för $^1/_2$ del, Erik Nilsson på G:la Pershyttan $^1/_4$ del, Mats Matsson på Ås för $^1/_4$ del, Nils Israelsson i Bondebyn för $^1/_4$ del, Erik Fransson på Pershyttan för $^1/_4$ del, Hans Nilsson för $^1/_4$ del och Lars Jonsson på Nya Pershyttan $^1/_4$ del, skolandes äfven desse, efter grufvelagets bevillning, betala för $^1/_4$ delen 1 sk℔ tackjern, och det inom förenämde tid och vite. — — —

Som en del, hvilka hafva delar uti Lämåsegrufvorna och långväga ifrån grufvan boendes äro, sig högel:n klaga öfver det de så svårt efter *grufveved* hafva, anhallandes ödmjukel:n att till grufveskog få sig betjena af *Gyttorpsskogen,* som tillförene under Nora stad legat och nu af hans K. M:t till grufvorna allernådigst vore förundter [2]; alltså emedan han ännu icke mogen är, ty kan han dem än ej efterlåtas, utan *hvar skaffar (ved) för sin del.* — —

S. d. Blefvo intressenterna uti Lämåsegrufvorna, som sedan i fjol hafva sina *malmhopar* liggandes uppå grufvetorgen, ansagde, att de dem skola innan åtta dagar dädanföra, emedan de så väl för den tillkommande malmen som grufveveden mycket i vägen ligger; hvar annars sker, skall malmen konfiskeras till de fattiga och sedan försäljas, och grufvefogden penningarne till de fattiga leverera, samt af predikstolen afkunnas huru mycket det bestiger, och skola 2:ne af sexmännen vara därhos när den säljes; men som somlige af dem

[1] Jfr sid. 113 i det följande.

[2] Jemlikt Bergskollegii förut anförda bref 1689 $^1/_6$.

vilja i stället *utvidga torget* och så mycket borttaga af den höga varphopen, så blifver det dem efterlåtet, då ock torget kan därigenom förvidgas, som så mycket väl behöfves.

De, som restera med *dagsverken* på *stockedragning* till förb:de grufvor, skola dem innan andetiden är förbi uppfylla, så framt de vilja undvika den plikt vid nästa grufveting, som 7:de punkten i bergsordningen omfattar; som ock skall till brytningsdagsverken af ingen skickas till grufvan någon med mindre han icke är manför och i mantalslängden (uppförd) och kan tillfyllest göra; kommer någon, som är ogiltig, skall grufvefogden strax den tillbakaskicka, och han ändå uppfylla ånyo dagsverket, jemte 20 m♀ smt plikt för första och andra gången, men tredje resan skall han mista grufvedelen.

Virket till de *rindhoar*, som grufvelaget böra skaffa till Lämåsegrufvan, skall högst innan 14 dagar framföras, och det så framt de fören:de plikt undvika vilja. — — —

Protokollet är försedt med denna underskrift:

»Actum ut supra

Nils Norman.»

Den i det föregående åberopade 7:de § i 1649 års jernbergsordning lyder sålunda:

Medan ock ofta händer, när en eller flere rotar blifva tillsagde att komma till grufvearbete, att hela roten då måste för en eller två personers skull, som icke framkomma, låta arbetet nederligga, för de andras uteblifvande och försummelse skull: hvarföre där det är i vattubärningen, jorderymningen eller annat grufvearbete, som icke malmbrytningen angår: så skall den samme som icke kommer tillstädes, böta 20 mark penningar och sedan där ofvan uppå betala dem, som arbetet för honom i hans frånvaro gjort hafva, efter som bergmästaren, grufvefogden och sexmännen kunna lägga dem emellan; blifver ock så flere i roten borta, så att de som framkomma icke förmå göra den rotens arbete, utan måste fåfänga gå där ifrån, de samma gälde roten, så väl som hela grufvelaget skadan åter, och deras anpart i malmen tages till grufvones byggning, och böte icke dess mindre där ofvan uppå, som näst förr är sagdt.

Det anförda kan gifva en föreställning om de regler och bestämmelser, som voro gällande för den tidens grufdelägare. Att desamma noggrannt tillämpades, vittnar protokollen. För nutidens ögon kan det synas underligt, att bergsmän från Pershyttan, med rikliga malmtillgångar hemma vid gårdarna, skaffade sig andelar i aflägset belägna grufvor af nästan alldeles enahanda art, som de sjelfva redan innehade eller bort innehafva, men — vinstbegäret torde ha varit en verkande kraft till detta egendomliga förhållande. Emellertid framgår ganska tydligt af det sist anförda protokollet, att den »ymniga Guds välsignelse af malm», som nu fanns i Lämåsen, togs i anspråk vid rätt många hyttor inom bergslagen. Detta förhållande hade till följd, att »samtlige Pershytte, Åsbo och *Lämåse* grufvelager» under de följande åren, t. o. m. 1703, bildade ett gemensamt *tingslag*, hvars grufting omvexlande höllos dels vid Elfvestorp — i dåvarande bergsfogden Frumeries hemvist — och dels vid Södra Ås eller i Nora stad. Undantag i vissa fall kunde dock förekomma. Sålunda »aflade Lämåsegruffogden Nils Ersson *gruffogdeeden* med hand å bok» på det grufting,

som 1695 $^{30}/_{7}$ hölls med Stribergs-Nybergs tingslag vid Bleksbölstorp, hvarvid såväl Nils Ersson som Nybergsfogden Johan Eliasson erhöll »en *instruktion*, efter hvilken de hafva sig uti sina embeten att regulera och rätta».[1]

På gruftinget 1696 $^{16}/_{6}$, jemväl i Bleksbölstorp, anbefaldes Lämåse m. fl. grufvelag »att inom 14 dagars tid *föra den malm af torgen*, som legat sedan förlidet år; i annor händelse tillåtas grufvefogdarne att lägga malmen till de andra hoparne».

Vid grufting i Bleksbergstorp 1698 $^{16}/_{6}$ »tillstod Peder Larsson på Skofttorp sig vara skyldig till Sven Månsson i Rotebro, för det han *arbetat på en dess grufvedel* uti *Lämåse grufva* 15 daler kpmt; och pålades han alltdärföre att i anledning af 16 kap. rådstugubalken samma 15 daler såsom en förtjent lön nu straxt att betala».

Vid gruftinget i Bleksbergstorp 1699 $^{20}/_{5}$ innehåller protokollet, undertecknadt af ny bergmästare, Jakob Hertzen, att

Såsom en del af bergsmännen klagade, att när somlige rotar blifva tillsagde att komma till grufvearbetet, så måste hela roten för några personer skull, som icke framkomma, låta arbetet nederligga; fördenskull tillsade hr bergmästaren allmogen samtl., att *ingen skulle* understå sig *uteblifva*, när han blifver *ansagd att komma till arbetet*, vid plikt af sina 20 m♃ smt efter den 7 punkten uti jernbergsordningen, hvilken punkt blef ock nu för samtel. allmogen uppläst, med förmaning att alla i gemen och hvar och en i synnerhet skulle densamma efterlefva[2].

På grufting i Bleksbergstorp 1703 $^{18}/_{6}$ »resolverades att hädanefter ingen af grufvelaget skall sig understå att till grufvan framföra stäckre (kortare) *ved* än $1^{1}/_{2}$ aln och *långveden* 3 alnar; förbryter sig någon häremot, skall intet grufvefogden sådan ved emottaga, utan den brottslige angifva, som sedan skall med laga plikt ansedd blifva». Ehuru denna resolution närmast torde hafva afsett Stribergs och Nybergs gruflag, blef den antagligen gällande äfven för de öfriga gruflagen häromkring.

I likhet med hvad förut skett ifråga om åtskilliga andra grufvor, må här nedan i ett sammanhang anföras de utdrag om Lämåsegrufvorna, som finnas intagna i relationsboken vid Knutsberg, så lydande:

1686. *Gamla Lämåseberget*, på Ringshytte skatteägor, har legat öde i tvänne år, men i år åter upptagen och arbetas med $11^{1}/_{4}$ delar; djup 24 alnar, längden på malmen 14 alnar, bredden 14 alnar. I höjden intet mer än 3 kärnar, som gå upp i jorden, hvardera 2 alnar breda, ganska stark vattudrägt, som uppdrages med 2:ne handvindar; finnes ännu malm af god art.

Nya Lämåseberget är i år ej bearbetad, emedan de ej hindt utdraga vattnet och ingen konst finnes, är äfven mycket sulten och sandbunden malm; arbetas med handvind.

1687. *Nya Lämåseberget* är alldeles lika som förlidet år.

1690. *Nedre Lämåsegrufvan:* medelst den stora brist på den gamla Pershyttemalmen, förorsakades jag *(Sneckenberg)* i våras att uppbjuda de gamla

---

[1] Jfr sid. 103 här ofvan.
[2] Jfr sid. 113.

Lämåsegrufvorna, som äro 1/2 fjerdingsväg därifrån belägna[1]; och som af gamle mäns bekännelse spordes, att hafva god seg malmart uti sig, nästan af samma slag som vid Pershyttegrufvorna finnes; och som de första och andra uppbudet ej stort därom skötte, instämde jag alla omliggande hyttelager till bergstinget, då jag dem förestälde att de njuta bergslags frihet och likväl litet eller intet blåsa, hafvandes nog skog till grufvearbetet, och de som intet hafva kunna få till hjelp af den mognaste Gyttorpsskogen, hvilken K. M:t till grufveskog beviljat: ty antogos nu 30 delar i nedre Lämåsegrufvan, hvilka sattes i *rotar*, och sedan de begynt arbeta och stalpet uppfordrat, kommo de på malm, som ser mycket väl ut, af hvilken den *öfre grufvan* nu så öfverflödar, att icke allenast omliggande bergsmän hafva nog, utan ock andra blifva hulpne härefter; och är malmen så lösbruten att icke 1/4-del så mycket ved behöfves att eldlägga med som vid Pershyttan.

De lysande utsigterna synas dock snart hafva reducerats ganska väsentligt; åtminstone är tonen helt annan i följande årens relationer, i hvilka fältet beskrifves sålunda:

1691. *Stora Lämåsegrufvan* arbetas i år af 19 delar; är så vattusigtig att den i Augusti ej var uttömd, dock hafva de funnit i östra gafveln vid (pass) 4 famnars malm, jemväl malmpallen i norra ändan så lång och öfver 1 famn bred, hvarigenom de uppfordrat goda malmhopar, ehuruväl den är mager och torr, kan allena gå(?), och gifver godt segt jern då han blir blandad med flytande sten.

Lilla Lämåsegrufvan arbetas af 9 bergsmän och delar; malmen är af samma art som i den stora; hafva i tid uttömt vattnet och uppfordrat en god ymnighet malm.

1692. *Lämåse grufvor* äro bägge i år af sina bergsmän intet brukade, emedan där finnes väl mycken malm, men så mager att han utan tillsättning ej brukas kan, hvarföre de nu upptagit *Långbans-grufvan*, som kan ses af samma grufvas relation.

Af en »relation öfver *Långbans* grufva af Erik Sneckenberg år 1692» kan inhemtas:

Långbans grufva belägen något ifrån Lämåsegrufvorna, är i år upptagen af bergsmän uti sistnämda grufva, och försporjes att hon legat 30 år öde, och hafva de nu kommit till bottnen och finna vara sådan malmart som är tjenlig till blandning med Lämåsegrufvorna, och således om denne håller sig på djupet kunna dessa bägge malmslag blåsas.

Denna Långbans grufva, som antagligen varit belägen söder om Lämåsen, och nordvest från Holstaberget, finnes sedermera icke vidare omtalad. Någon brytvärd malm torde icke hafva funnits. Långbansgrufvan var sannolikt blott en af dessa mycket vanliga små körtelmalmer, på hvilka en förhoppningsfull grufbrytares luftslott städse ramlat både i forna dagar och i — nutiden. Antagligen motsvaras denna grufva af samma Langebro-grufva, som finnes omtalad i 1637 års relation (sid. 38) här ofvan. — Angående Lämåsen däremot, som under åren 1693—1695 icke särskildt omtalas i bergmästarens embetsberättelser (= relationer), inhemtas af Pershytte-relationen för 1693, att

[1] Nämligen från *Ringshytte* masugn. Till *Pershyttan* är afståndet — öfver Åsbosjön — omkring 3 1/2 »fjerdingsväg».

Som Pershytteboerne m. fl. omliggande bergsmän hafva i år brutit vid *Lämåseberget i gamla grufvan*, och där bekomma mycket men mager malm, så hafva de hyttelag, som denna malm blåsa, på begäran fått lof att bruka af *Röbergs* malmen $1^1/_2$ skofvel på uppsättningen; men som det befinnes att de mera påsatt och således tillverkat elakt jern: ty nödgas jag att detta år låta *förbjuda Röbergsgrufvan;* och må desse som flere andre skaffa sig någon god gängse tillsättningsmalm.

Bergmästaren *Johan Ahlman* beskrifver Lämåsen sålunda:

1695. *Stora Lämåse grufva* har i några år legat öde, men i år åter upptagen och arbetas af 19 delar, hvilka bekommit vacker malm till 1 cirkelhop på hvar del, $2^1/_2$ aln hög ocb $19^1/_2$ aln. omkring. Malmen skall blandas till en tredjepart med Stripbergs- och Nybergsmalmen. Grufvan är 24 alnar djup; malmens längd 33 aln., bredden 12 aln., höjden i östra gafveln 6 aln. Malmen uppdrages med handvindar och vattnet med träpump.

1696. Stora Lämåsegrufvan är 24 aln. djup, malmens längd på bottnen 28 aln., bredden 9 aln. Drifves med egna hemmansskogar.

1697. Lämåsegrufvan: malmen är nu $11^2/_3$ famn. lång, i vestra ändan $4^2/_3$ f:r bred, i östra ändan 3 f:r; midt uti grufvan är han $5^2/_3$ f:r bred. Veden tages af egna hemmansskogar.

1698. Lämåse grufva är $8^1/_3$ f:r djup, längden på malmen $9^1/_3$, bredden midtpå bottnen 9 f:r. Intressenterna hafva i år uppsatt en ny kran till malmens uppfordring, vattnet utdrages med träpumpar. Veden tages från egna hemmansskogar.

Bergmästaren *Jakob Hertzen-Åkerhjelm* beskrifver grufvan sålunda:

1699. Lämåse grufva är $9^1/_2$ f:r djup, malmens längd $6^2/_3$ f:r, bredden under kranen $3^1/_3$ f:r. Om malmbottnens af- eller tilltagande kan intet sägas för det gråberg som förliden våras nederstalp och ligger på honom.

1700. Lämåse grufva är $14^2/_3$ f:r djup; malmens längd som går öster och vester $8^2/_3$, bredden midt under kranen $6^1/_3$ f:r. De hafva i år bekommit ansenlig malm.

1701. Lämåse grufva är 16 f:r djup, malmens längd 10, bredden $6^2/_3$ f:r.

1702. Lämåse grufva är $17^5/_6$ f:r djup, malmens längd 11 f:r, bredden $5^5/_6$ f:r.

1703. Lämåse grufva är $17^5/_6$ f:r djup, malmens längd på bottnen $12^1/_2$, bredden under kran 3 f:r.

1704. Lämåse grufva: intressenterna hafva i år brutit på östra ändan, därest ock bästa malmen synes, men i det öfriga är vid denna grufva ingen förändring.

1705. Lämåse grufva har intet kunnat arbetas för det myckna vattnet som i henne varit.

Härefter saknas underrättelser om grufvan under 11 år. Antagligen har hon under tiden legat öde. Af bergmästaren *E. Stockenströms* relation för 1716 inhemtas att

Stora eller *nedre Lämåsegrufvan* upptogs förlidet år af handelsmannen Petre på 9 delar och bergsmannen på Ringshyttan Sven Erlandsson den 10:de delen; är 10 f:r djup, malmens längd $14^1/_3$ f:r, bredden i vestra gafveln $4^2/_3$, men i öster $2^1/_3$ f:r bred och 2 f:r hög. På bottnen är en strimma 1 famn lång och 1 tvärhand bred med koppar- och svafvelkis insprängder.

Öfre Lämåsegrufvan, förlidet år igen upptagen af bergsmänner, är 6 f:r djup, malmens längd 11 f:r, bredden i vestra ändan $3^2/_3$ f:r och i östra ändan $^2/_3$ f:n; i bägge gaflarna är en malmkärna $1^1/_3$ f:n hög och 1 f:n bred. *Lämåse kopparskärpning* är för några år sedan af Sundelierna arbetad, men sedan öfvergifven eller transporterader på handelsmannen Petre, uti hvilken han arbetat jemväl i år, dock ej med synnerlig drift. Denna skärpning är strax vid norra väggen till den redan angifna och af hr Petre upptagna Lämåse (nedre) jerngrufva, och är helt trångt nederbruten $9^2/_3$ f:r djup. Malmen består af en insprängd kopparkis uti jernmalm, till 1 famn lång och $^1/_2$ qvarter bred; för detta år är mycket ringa uti denna skärpning vunnet.

Sistberörda kopparskärpning finnes sedermera icke vidare omtalad, men jernmalmsgrufvorna härstädes torde däremot hafva blifvit bearbetade, möjligen med ett eller annat afbrott, under en lång tid framåt. Vid 1730 års grufting förekom ett tvistemål angående försäljning af Lämåsemalm, hvarom fullständig redogörelse meddelas längre fram.

30. Vestgötefors och Tväråshyttan.

Vid Noraskogs häradsting 1670 $^7/_2$ anhöllo borgmästaren i Lindesberg Anders Stensson med sina bröder, bergsfogden Joel Stensson, bruksägarne Johan Stensson (Hammarström) och Daniel Stensson samt bruksägaren Joris (eller Georg) de Besche, uti ingifven skrift, om häradsrättens förord och tillstånd att uppföra en *hammarsmedja* vid *Vestgöteforsen*, hvartill *nämden* svarade, att »sådant icke kunde tillåtas utan bergslagens stora skada och nackdel i många måtto». Någon vidare motivering för detta afstyrkande anföres icke, men man kan antaga att vederbörande ville afvakta resultaten af den hammarbyggnad, som Joel Stensson och de Besche kort förut (1669 $^{18}/_{12}$) erhallit Bergskollegii tillståndsresolution att utföra längre ned i samma vattendrag (Svartelfven) vid *Kortforsen.* Denna senare bruksanläggning fullbordades 1671, hvarefter den nybygda stångjernshammaren vid hammarting å Nora kungsgård 1674 $^7/_9$ blef skattlagd till 2 skeppund stångjern, hvilken årliga hammarskatt sedermera 1683 höjdes till 4 skeppund.

Genom häradsnämdens nyssberörda afstyrkande var den af bergslagen fruktade nya bruksanläggningen tillsvidare förhindrad. Några år senare eller 1678 $^{17}/_{12}$ utfärdades dock af konung Karl XI ett donationsbref till riksrådet grefve Gustaf Oxenstjerna på »*Vestgöteforsen, ett hammarställe* i Nora socken vid stora Svartelfven, tillika med ett torp af samma namn, samt omkring liggande ägor och lägenheter, att det besitta under de konditioner, som Norrköpings beslut 1604 förmår». I anledning häraf anmodade Bergskollegium i skrifvelse 1679 $^{17}/_1$ bergmästaren Erik Snack »att inmittera grefve G. Oxenstjerna uti berörda hammarställe»; men redan $^{27}/_{11}$ samma år nödgades kollegiet aflåta ett bref till Oxenstjerna med anmodan »att, efter K. M:ts befallning, innehålla med hammarbyggnaden vid Vestgöteforsen», som väl näppeligen ens hade hunnit påbörjas. Orsaken till den sålunda påbjudna arbetsinställelsen säges i brefvet vara »samtlige *Stribergs grufvelags besvär* emot den hammarbyggnad hr riksrådet i Nora socken och bergslag vid Svartelfven uppå hans K. M:ts allernådigste tillstånd af den 17 December 1678 söker att bebygga», till följd af hvilka besvär K. M:t »nu ånyo kollegium anbefaller, att därmed måtte

innehållas för närbelägna blåsningar och hytteverk skull, som den (hammaren) till men och hinder vara skall», på sätt det k. brefvet »vidare innehåller och förmäler».

Den protest mot ifrågavarande hammarbyggnad vid Vestgötefors, hvilken kunde åstadkomma en så kraftig verkan som ändring i ett K. M:ts beslut, innefattas i följande utdrag af protokollet vid ord. gruftinget i Bleksbergstorp 1679 6/2 [1], så lydande:

19. Framkommo efterskrefne hyttelag, näml. ifrån *Fogdehyttan, G:l-Viker, Nor, Blexböl, Bengtstorp, Ringshyttan, Bälsjöbodar, Åshyttan* **och** *Fibbehyttan,* **gifvandes tillkänna sig förnummit hafva, det någon vore sinnad att** *bygga ett hammarverk vid Vestgötefors,* **hvilket likväl för någon tid sedan, vid landstinget[2], blef Joris de Besch förbjudet, att sätta hammarverk därstädes, emedan det länder dessa hyttor i Nora bergslag till præjudice och ändtelig undergång, och K. M:t däraf icke taga ringa skada på dess tionde, emedan större delen af dessa hyttor ringa skog hafva, utan sig af skogen vid Svartelfven betjena. Begärandes därföre af hr bergmästaren tjenstel:n att han för dessa hyttors torftighet på skog, samt de stora kapitaltrån, som där kunna finnas, till konsters, grufvors, hyttors, masugnars och dammars bebyggande, kunde dem bibehållas, och att hr bergmästaren ville dem hos högl. k. Bergskollegium på det bästa härutinnan rekommendera, att sådant hos K. M:t vår allernådigaste konung och herre i tid kunde förekommas; och där nöden så högt fordra skulle, vilja dessa hyttelag där öfver en man af dess medel gerna afskicka till högl. k. kollegiumet, där ödmjukligen anhålla om en nådig rekommendation till hans K. M:t, vår allernådigaste konung och herre, att icke där någon byggnad måtte ske; men först vilja de igenom hr bergmästaren afvakta högl. k. Bergskollegii nådiga svar och förklaring, om icke de med någon utskickad kunde förskonas, uti dessa svåra krigstider. Sålunda vara af föreskrefne hyttelag vid grufvetinget begärdt, att in protocollo måtte infattas, attesteras af mig underskrefven.** *Nils Norman.*

Sedan faran för en bruksanläggning vid Vestgöteforsen sålunda blifvit afvärjd, uppstod några år senare fråga om *hyttebyggnad* därstädes eller i grannskapet däraf. Huruledes denna fråga uppkom och kort härefter äfven förföll, må här jemväl afhandlas, såsom hörande till Stribergs och Nybergs forna gruftingslags angelägenheter.

Under 1650-talet rådde en fullständig — hvad man skulle kunna kalla — »bergslagsfeber» inom angränsande *Karlskoga* socken. På grund af tillståndsbevis, s. k. mutsedlar, utgifna af bergmästaren Sten Andersson, bygdes under detta och de nästföljande åren ej mindre än 7 masugnar inom nämda socken, för hvilka samtliga Bergskollegii privilegiebref sedermera utfärdades 1659 15/3. Den 8:de masugnen blef *Tväråshyttan.* Sedan tillstånd till byggande af denna hytta, enligt uppgift, hvars trovärdighet dock är tvifvelaktig, lemnats af landshöfdingen Abraham Leijonhufvud, infunno sig vid *Noraskoga* häradsting 1658 10/2

Efterskrefne bergsmän, Hans Jonsson och **Bengt Olofsson i** *Spjutvik,* Bengt Olofsson i *Stakesund,* Anders Vestgöte vid *Forsen,* **Per Månsson vid** *Bäcketorp* och Lars Jonsson ibidem, uppstego för rätten och **begärde ett** skrifteligit bevis, det de med *sin egen omkostnad* hafva *uppbygt en hytta*

[1] Jfr sid. 83 här ofvan.

[2] Nämligen vid häradstinget 1670 7/2 (jfr föreg. sida).

benämd *Tväråhyttan*, hvilken nu är allt färdig, så att de *en gång redan blåsit hafva*, hvarmed de sig någon frihet hos det kongl. Bergskollegium här öfver söka kunde; hvilket, efter samtl. nämden betygade så sant vara, blef dem detsamma beviljadt och gifvet.

Såsom delägare i den nya hyttan hade sannolikt äfven ingått ägarne till *östra Löfnäs* i Grythytte socken och *Tvärånstorp* i Karlskoga socken, ehuru dessa icke finnas nämda i föregående domboksutdrag.

Det sökta privilegiet meddelades dock ej förr än 1663 $^{12}/_{12}$, då likväl 6 års tiondefrihet beviljades. Emellertid dröjde det icke synnerligen länge innan förenämda bergsmän begynte tröttna vid sin nya hytta. Anledningen härtill torde isynnerhet ha varit bristande tillgång på malm, som ej kunde erhållas vid andra än från hyttan aflägset belägna grufvor inom Nora bergslag, men de svårigheter, som den i sockengränsen belägna Svartelfven ofta beredde för transporterna till och från hyttan, hade sannolikt äfven sin dryga del däri, att de på Nora-sidan boende s. k. Svartelfstorparne småningom öfvergåfvo sina andelar i Tväråshyttan och på annat sätt sökte användning för sina skogstillgångar.

I 1684 års »relation öfver hyttor och masugnar i Nora-Hjulsjö bergslag», undertecknad af bergsfogden Nils Norman, beskrifves emellertid nämda hytta sålunda:

Tväråshyttan, $1^3/_4$ kronohemman, bygt masugnen i 6 hela delar. Hyttevatten hafva de nödtorftigt, med 2:ne hålldammar, den första vid Gäddekärn, den andra i samma ådra nedanför och den tredje är sjelfva hyttedammen. Hyttan brukas med underfall, masugnen ånyo uppbygd och reparerad 1682; skog hafva de ganska ringa, utan den bästa skog, som där är tillfinnandes, hafver en finne, Bertil i Löfnäs benämd, för en mycket ringa penning förmått sig hans K. M:ts bref uppå, att den årligen bruka, hvilken finne nu icke blåser, eller det ringaste gör K. M:t och kronan någon tionde om året; och där hyttan skall drifvas, så-måste de oundvikligen få skog, därpå hyttan funderad är, så framt hon icke framdeles alldeles förderfvad blifva skall.

Förenämde Bertil hade redan 1673 $^{24}/_{3}$ lyckats förvärfva sig k. resolution på *skatteköp* af sitt åboende $^1/_4$ hemman Löfnäs mot en köpesumma af 20 riksdaler. Detta skatteköp var flera gånger föremål för de omgifvande hyttelagens klander och — afund, utan att dock sjelfva sakförhållandet kunde rubbas. Sålunda gjordes anmärkning däremot vid den ransakning, som hölls i Nora 1679 $^{27}/_{1}$, då saken »togs ad referendum» enligt det förut (sid. 79) meddelade protokollet.

Vid Dalkarlsbergs grufting 1685 $^3/_2$

Besvärade sig Tväråshytte bergsmän öfver en finne, Zakarias i Löfnäs benämd, som hafver bygt med i masugnen och intet blåst, utan hafver en stor skog, som han för en mycket ringa penning sig tillhandlat, att han däremot skulle årligen blåsa, det han intet på många år gjort; men som detta ej ligger uti detta bergmästaredöme kan man ej vidare därvid göra, utan hemställes till hans nådes, högvälb:ne hr landshöfdingens skärskådande och omdöme.

Härvid må anmärkas, att väl låg Löfnäs utom bergmästaredömet, men de i Tväråshyttan blåsande bergsmännens tionde redovisades af bergsfogden i Nora bergslag.

Den ombyggnad eller reparation af Tväråshyttan, som här ofvan omtalas, torde emellertid närmast ha blifvit föranledd af Bergskollegii reso-

lution 1682 $^{1}/_{2}$ angående hyttors ödeläggande m. m., hvarigenom bergmästarne förmantes, »att tillhålla bergsmännen förblifva vid sina hemman och skogar, att de dem ingalunda på något sätt abalienera» (afsöndra eller afyttra), samt tillika föreskrefs, att den, som nedlagt hyttebruket, »skulle vara förpliktad inom natt och år sin hytta igen uppbygga och blåsningarna till K. M:ts tiondeafgift fortsätta», vid stadgadt äfventyr att icke desto mindre nödgas utgöra proportionerlig tiondeafgift mot brukande bergsmän.

Med anledning af denna resolution ransakades vid gruftinget i Bleksbölstorp 1685 $^{4}/_{2}$ hvilka hyttelag inom tingslaget, som blåste eller försålde sina kol, hvarvid utröntes, att af »*Svartelfstorpare*, Olof Knutsson blås(er) intet och försäljer inga kol, allenast en fant, som Olof Nilsson i Skofttorp köpt, samt några ryssar till hamrarna; Anders Olsson i Latorp blås(er) och hafver sålt kol 3 ryssar till hamrarna». De öfriga Svartelfsboerna nämnas däremot icke och torde således, om ock motvilligt, hafva fortsatt sin brukning i Tvåråshyttan. Af 1684 års tiondelängd för Noraskogs bergslag inhemtas dock att detta år 2:ne blåsningar skett i Tvåråshyttan: den första om våren mellan 13 och 27 Maj under 15 dygn med en tillverkning af 66 skepp. 8 lisp. tackjern; den andra om hösten mellan 22 Oktober och 6 November under 16 dygn med en tillverkning af 67 skepp. 12 lisp., eller föga mer än 4 skepp. om dygnet. De brukande voro 3 bergsmän från Spjutvik, 1 från Bäcketorp, 1 från Staksund och 1 från Vestgöthyttefors, alla tillhörande Nora bergslag.

Längre fram i det vid 1685 års nyssberörda grufting förda protokollet förekommer följande:

Tillfrågade hr bergmästaren (Sneckenberg) Svartelfstorpare, om de äro sinnade att *uppbygga den hytta*, som är omtalt *vid Svartelfven*, och huru många de äro, som det företaga ville, hafvandes bem:te bergsmän *tillförene blåst vid Tvåråshyttan*, men finna sig mycket inkommoderade af sjön och andra fall, som göra dem stort men. Hr bergmästaren frågade hvilka de voro, hvarpå sig angaf Hieronymus Larsson, Anders Olsson i Latorp, Olof Knutsson i Vestgötefors, Anders Knutsson ibidem, Anders Nilsson ibm. Dito tillbjuda sig Olof Nilsson och Per Nilsson i Skofttorp, som också vilja vara med, emedan där är en skön lägenhet af vattufall och ej kostar stort att bygga damm. Eljest finnes där skön skog på Grythyttesidan, som en finne Zakarias i Löfnäs försvarar, hvilket här ej kan för denna gången upptagas, emedan detta ej ligger i detta bergmästaredömet; och skola dessa, förr än de sig något med framförsel därtill befatta, inkomma forderligast med deras supplik hårom till höglofl. k. Bergskollegium, den jag ock vill k. kollegium tillhanda sända och om möjligt svar därpå fordra.

Denna byggnadsfråga återkommer sedermera icke i de följande gruftingsprotokollen. Sannolikt kunde vederbörande bergsmän ej enas om saken och någon ny hyttebyggnad kom därför icke heller till stånd. Den i närheten liggande allmänningsskogen, sedermera kallad *Lönnbottens allmänning*, upplåts kort härefter (1689) till grufvorna i Stribergsfältet, hvarjemte Åshytte hyttelag under nära ett helt århundrade på samma skogstrakt erhöll årliga utsyningar, hvarom vidare underrättelse meddelas längre fram under detta hyttelags egen afdelning.

Några år senare, under 1690-talet, upphörde blåsningarna äfven vid Tvåråshyttan. Sedan förutnämde Bertils arfvingar, Zakarias Bertilsson och

Per Persson, »kommit så af sig», att de ej mäktade fortsätta något hyttebruk, såldes skatterättigheten till Löfnäs $^{1}/_{4}$ hemman 1702 $^{27}/_{3}$ till dåvarande landssekreteraren, sedermera bergmästaren Erik Stockenström för 600 daler kpmt. Hälften däraf eller $^{1}/_{8}$ hemman öfverläts dock redan $^{24}/_{1}$ följande år till Finnå och Stadra bruksägare. Sedan Rockesholms bruk 1733 tillkommit, blef detsamma innehafvare af Stockenströms andel. De s. k. Svartelfstorpen fingo, efter Tväråshyttans ödeläggande, till en början utgöra sina kol till Kungshammaren vid Hammarby och senare till Rödkärrs kopparverk i Nora socken. Återstoden af Tvärås forna hyttelag, bestående af torpet Tväråsen, senare Tväranstorp, öfvergick därefter under 1730-talet till Carlsdahls bruksägare.

31. Fibbehyttan.

Enligt hvad förut (sid. 23) omtalats, har denna hytta varit belägen på Fibbetorps ägor, tillhörande Nora stads område, vid Hagbyåns utlopp ur Åsbosjön. Fibbehyttan torde hafva tillkommit under senare delen af 1300-talet och blifvit anlagd af omkringboende åbor eller bergsmän i Elfvestorp, Hagby [1], Fibbetorp, Skoftetorp, Stensnäs, Trängebo och Nora kyrkebol. Malmbehofvet till hyttan fylldes sannolikt i början från Pershytte gruffält, ehuru några på Fibbetorps område belägna smärre fyndigheter antagligen icke heller varit okända för hyttans delägare.

Enligt de äldsta jordeböcker och skattelängder har Fibbehyttan varit delad i 8 delar med ett skattebelopp af 6 hundr. osmund eller däremot svarande 2 skepp. 8 lisp. tackjern. I 1539 och 1540 årens skattelängder uppräknas såsom delägare: Per Varg och Erik Persson i Nora, Joen Gunnarsson och Olof Andersson i Elfvestorp, Måns Näbb i Fibbetorp, Nils Rote och Per Nilsson i Skoftetorp samt Joen Geriksson i Stensnäs, alla med hvar sin hela del i hyttan. Tio år senare eller 1550 finnas följande delägare antecknade:

Peder Varg i *Nora*	$^{1}/_{2}$	del.
Hr *Hans*, kyrkoherden ibidem	$^{1}/_{2}$	»
Erik Persson i *Elfvestorp*	$^{1}/_{2}$	»
Lasse Nilsson »	$^{1}/_{2}$	»
Nils Matsson »	$^{1}/_{2}$	»
Peder Nilsson »	$^{1}/_{2}$	»
Nils Persson i *Skoftetorp*	1	»
Sven Rib »	1	»
Lasse Persson i *Fibbetorp*	1	»
Jakob Tysk i *Trengebo*	1	»
Olof Mårtensson i *Stensnäs*	1	»
	Summa 8 delar.	

Häraf framgår att en ganska betydlig omsättning bland hyttedelägarne egt rum under den korta tidrymden af 10 år. Tjugo år senare säges Fibbehyttan vara »en skogshytta, som intet folk bor uppå», d. v. s.

[1] Ända till 1625 räknades Hagby till Elfvestorps byalag.

att vid denna hytta ingen var boende, såsom vid flertalet af öfriga hyttor. Fibbehyttan upptages 1570 t. o. m. såsom »öde», hvilket dock torde få anses betyda, att någon blåsning samma år därstädes icke ägt rum. I 1609 års jordebok uppräknas som delägare i Fibbehyttan 2 bergsmän i Skoftetorp, 1 i Sigge- eller Siktareboda, 1 i Fibbetorp, 1 i Stensnäs, 1 i Elfvestorp och 4 vid Nora kyrka, hvilka senare tillika voro jordägare i Elfvestorp. Af tiondelängden för sistnämda år (1609) framgår emellertid, att 6 bergsmän, däraf 1 i Skoftetorp, 1 i Fibbetorp, 3 i Elfvestorp och 1 i Hagby, under 21 dygns blåsning åstadkommit en tillverkning af 122 skepp. 17 lisp. tackjern i Fibbehytte masugn.

Blåsningarna härstädes minskades dock småningom, till dess de alldeles upphörde. Hytteandelarna samlades efter hand hos ett fåtal ägare och man finner sålunda 40 år senare, att halfva hyttan ägdes af borgmästaren i Nora stad, kronobefallningsmannen Nils Månsson, som afled 1654, samt att genom en »förliknings- och köpeskrift» 1655 $^{25}/_{8}$, utgifven af borgaren i Nora Erik Andersson — gift med enkan efter nyssnämde Nils Månsson — till dåvarande bergsfogden Knut Larsson, denne förvärfvat sig »halfparten uti Fibbehytta hytta med därtill hörige kommoditeter och lägenheter, såsom fundament vid hyttan, hytta, ström, smedjerum, tre gamla kolhus, en gammal bod, ett gammalt qvarnhus, rostrum, så ock alla dess adpertinentier inom hyttebleket» för en köpesumma af 65 daler kpmt. Vid ett grufting, som hölls 1661 $^{12}/_{8}$ »i bergsfogdens torp» (Sjöbacken, senare Knutsberg)

Framträdde Olof Ivarsson i Nora stad och kärade till Nils Hansson i Skoftetorp om $^{1}/_{8}$ del uti Fibbehyttan, och som Olof förmenar sig hafva sin del hehållen uti bölejern, grundtacka, hjul och hjulestock. De förliktes inför rätten och Nils Hansson gifver Olof Ivarsson ett för allt, näml. 1 skepp. tackjern och därmed vare Olofs vidare åtalan alldeles fri.

Genom denna uppgörelse blef Nils Hansson ägare af den andra hälften i hyttan.

I 1673 års bergverksrelation omtalas Fibbehyttan vara

En gammal hytta, belägen på Nora stads ägor, bygd uti 4 delar, drifvas med underfall och hafva en dammsjö Åsbosjön benämd, hafva ganska ringa skog, taga sin malm vid Stripberget och Lämäsberget $^{1}/_{2}$ mil från hyttan.

Vid denna tidpunkt upphörde blåsningarna i Fibbehytte masugn, hufvudsakligen genom den samtidigt tillkomna s. k. *pläthammaren* härstädes; men omkring 30 år därförinnan hade Fibbehytte *stångjernshammare* blifvit anlagd vid samma vattendrag, hvilken omständighet jemväl torde haft sin inverkan på hyttans ödeläggande. Redan 1645 $^{3}/_{11}$ hade nämligen Bergsamtets privilegium utfärdats »för bergsfogden vid Nora Knut Larsson på en *hammar*, som han uppå hr Karl Bondes sedel och tillstånd uti en sig tillhandlad *skatteström* på *södra sidan gent emot Fibbehyttan* hafver uppsätta latit, med 6 års frihet för tiondejernet ifrån den tiden räknadt hammaren är kommen till gångs». Genom Bergskollegiets resolution 1656 $^{10}/_{12}$ erhöll Knut Larsson tillstånd att, da han »ej hunnit längre än till grundens och dammens upprättande», upprätta en *kniphammare* härstädes, med 3 års frihet från hammarskatt, hvarefter hammarbyggnaden ändtligen synes hafva kommit till utförande. Därefter

undfick han följande året (1657 $^{10}/_{6}$) häradsrättens intyg, att »en skogsholma, *Stormosse ö* benämnd», var belägen på kronans allmänning eller utmål, hvilken skogstrakt, sedermera kallad *Fibbehytte allmänning*, kort härefter blef upplåten till skogs- och kolfångst för den nya stångjernshammaren, hvilken därefter i Bergskollegii relation till K. M:t 1666 $^{8}/_{11}$ säges hafva sin egen skog och kunna smida 150 à 200 skepp. om året.

Sedan Knut Larsson 1665 blifvit befordrad till bergmästare, utverkade han åt sig Bergskollegiets privilegium 1671 $^{30}/_{11}$ att vid Fibbehyttedammen jemväl bygga »en liten *stjerthammar*» till utsmidande af spik och »andra små manufakturer», men ett par år senare, eller 1673 $^{19}/_{11}$ ändrades denna rättighet sålunda, att Knut Larsson vid denna sistberörda hammar skulle i 20 års tid, med uteslutande af andra inom hans bergmästaredöme, få »låta smida *runda panneplåtar*», å hvilket privilegium han erhöll K. M:ts bekräftelse 1674 $^{14}/_{5}$, men till hvilket smide dock skulle användas kol från egna under årens lopp inköpta hemmansskogar. Vid hammarting på Nora kungsgård samma år $^{7}/_{9}$ skattlades den sålunda tillkomna stångjernshammaren till en årlig hammarskatt af 2 skepp., hvaremot plåthammaren skulle åtnjuta skattefrihet under de bestämda 20 frihetsåren, men efter deras utgång likaledes utgöra 1 skepp. i skatt.

Knut Larsson afled 1675, hvarefter hans arfvingar under några år för gemensam räkning fortsatte bruksrörelsen. Detta torde emellertid icke ha aflupit utan svårigheter. Smidet vid stångjernshammaren synes hafva upphört redan 1678 eller 1679, hammarskatt och kontributioner fördes såsom obetalda på restlängd under flera år, men slutligen brast tålamodet hos vederbörande och 1685 $^{7}/_{10}$ utfärdades Bergskollegii resolution, hvarigenom *Fibbehytte stångjernshammare utdömdes*, i följd hvaraf hammarskatten upphäfdes och allmänningen indrogs. Tillika med den till Hagby hammar upplåtna skogstrakt upplätos sedermera såväl Hagby som Fibbehytte allmänningar till Pershytte grufvor, jemlikt Bergskollegii förut anförda skrifvelse till bergmästaren Sneckenberg af 1689. Arfvingarna öfverklagade visserligen 1685 års nyssberörda resolution inför den k. hammarkommission, som började sina sammanträden i Nora stad 1687 $^{3}/_{9}$, men utan annat resultat än att densamma bekräftades genom förnyad resolution 1689 $^{1}/_{6}$. Däremot erhöll *Fibbehytte plåthammare* sina privilegier fastställda genom en annan Bergskollegii resolution af samma datum. Platsmidet fortgick sedermera temligen oafbrutet, till dess på därom gjord ansökan genom Bergskollegii utslag 1827 $^{13}/_{3}$ plåthammaren med härd och smide nedlades.

För att nu återkomma till hyttan härstädes, så beskrifves densamma i 1684 års relation sålunda:

Fibbehyttan omkullfallen, men icke reparerad, förmedelst sal. bergmästaren Knut Larssons arfvingar den ej brukat, och de 2:ne bergsmän vid Skoftetorp, som däri delar haft, ej mäktat blåsa allena, därföre de inbygt sig vid Åshyttan, där de nu blåsa; eljest ligger nära under Nora och är ingen skog till hyttan.

En mera fullständig beskrifning härom återfinnes i ett gruftingsprotokoll, hållet i Elfvestorp 1685 $^{5}/_{2}$, hvari det heter:

Fibbehyttan angående, så hafver hon allt sedan anno 1679 *ödelegat* af den orsak, att hon blef mestadelen förfallen, sedan *feltes vatten till hyttan*

när hammaren var i gång; hvaruti sal. hr bergmästaren Knut Larsson 1/2 del haft, men dock intet blåst; men efter som de andre bergsmän, som voro Per Nilsson och Olof Nilsson [1], som däruti delar haft, ej förmådde hyttan allena vid makt hålla, fördenskull nödgades de den öfvergifva och hafva nu bygt sig in uti Åshyttan, hvarest de nu blåsa och köpa sig skog från Svartelfven, emedan de nu hafva ringa hemmansskog.

Fibbehyttans öde var sålunda besegladt. Såsom en tidsbild och för att tillika åskådliggöra den omsorg, myndigheterna denna tid visade i fråga om de obemedlade bergsmännens ekonomiska förhållanden, torde följande utdrag ur Bergskollegii ofta omförmälda 1689 års skrifvelse till bergmästaren Sneckenberg här vara på sin plats:

Som en del af *Fibbhytte* [2] och Skymhytte bergsmän, tillika med Pershyttan, Born och Gislehyttan närmast intill Nora stad belägne, hafva så väl af långligt bruk, som stadens timmerhygge och vedbrand, samt hamrarnes däromkring föröfvade kolköp blifvit *mycket skoglösa*, ägandes nu ingen annan än *deras ungskog att tillgå*, som så mycket skadligare vore att bruka till kolning, emedan så späd som den för tiden är, man *till en storstig kol väl skulle behöfva två eller halftredje stafrum ved*, där eljest *af mogen skog intet mera än allenast ett* är af nöden; alltså vore fuller önskligt om dessa kunde *med sina blåsningar på en tid upphöra*, till dess skogen tillväxte, då dem större nytta däraf tillfalla skulle. Men emedan detta *fattiga folket intet annat näringsmedel hafva*, är det svårt alldeles förbjuda dem emellertid något till deras underhåll att få bruka: finnandes vi för dem tilldrägligare att af eder och vederbörande bergsfogde den dugligaste skogen blefve utsedd, och bemälte *bergsmän intet tillåtet* (att) *hugga och kola på andra ställen än dem år ifrån år af eder kunna anvisas.* Hvarföre är till eder kollegii befallning på sådant sätt som möjligast ske kan att söka skaffa dessa bergsmän medel och utväg någorlunda att kunna subsistera, och likvisst afböja den unga skogens förödande, som eljest deras ändtliga ruin omsider förorsaka skulle.

32. Åshytte hyttelag vid slutet af 1600-talet.

Af i det föregående meddelade protokollsutdrag framgår, att så väl grufve- som hyttelagens enskilda angelägenheter vanligen voro föremål för behandling vid de genom 1649 års jernbergsordning lagstadgade, årliga grufve- eller bergstingen. I det följande skola sammanföras åtskilliga för hvarje särskildt hyttelag från slutet af 1600-talet ur bevarade handlingar gjorda anteckningar angående hyttelagens hushållning, tvister m. m. Dessa utdrag böra vara så mycket mer värdefulla för kännedomen om de gamla hyttelagens förvaltning, som hos dem sjelfva alla äldre akter och handlingar i regeln äro totalt försvunna.

Vid gruftinget i Bleksbölstorp 1681 14/6

[1] Söner till förut nämde Nils Hansson i Skofttorp.

[2] Hit torde böra räknas äfven hyttelagets förutvarande delägare i Elfvestorp m. fl. byar.

Besvärade sig konstestigaren Nils Ersson[1] det han lider skada på sin skogsteg, som ligger jemte (Ås)hyttan, och begärde hans enskilta hytteskog måtte blifva förbjuden; hvarföre blef samma hans skog förbjuden vid 40 m$ smt plikt ingen därå göra någon åverkan; äfven ock de andra grannarnes hytteskog vid samma plikt.

På ett grufting vid Gamla Pershyttan 1682 $^{8}/_{2}$

Tilltalade samtel. Åshytte bergsmän nämdem. Nils Israelsson i Bondebyn[2], konstestigaren Nils Ersson vid Klackan och Per Hansson på Finshyttan[3], angående deras *råstuga*, (som) de utan deras tillhjelp *uppbygt och reparerat*, löpandes på hvar hel del 12 dagsverken och 8 stockar. Nämdem:n beviste med Johan Ersson på Ås sig förr kört till hyttan 4 stockar mer än som honom bort, förmenandes dem komma sig till godo. Samtyckte alltså samtl. Åshyttelaget att Nils Israelsson framskaffar till hyttan ett för allt 1 bolverkestock, men Nils Ersson 2:ne och Peder Hansson 2:ne bolverkestockar, hvarmed de ock sams blefvo.

Vid gruftinget i Bleksbölstorp 1683 $^{19}/_{6}$, förekom ånyo den förut behandlade tvistefrågan om skogsåverkan vid Åshyttan m. m., hvarom protokollet innehåller:

Hvad *skogetvisten* angår, som konstestigaren Nils Ersson vid Klackan tilltalade Åshytte åbor före, lemnas (den) till vidare underrättelse, emedan Nils Ersson ingen viss framvisa kunde, som den något åverkat; och hvad Åshytte hyttelag hafva emot Nils Ersson om *hyttans*, jemväl *hyttebrons repararande*, bör han så väl som andra participanter proportionaliter efter sin del fullgöra.

I 1684 års »relation öfver hyttor och masugnar i Nora-Hjulsjö bergslag» heter det om

Åshyttan, nära vid Nora belägen, är 8 hemman och bygdt masugnen i 7 delar; deras hyttevatten kommer ifrån några små sjöar vid Ringshyttan, och participera i (Bälsjö-)dammen med Ringshytteboerne; den andra är deras hyttedamm; masugnen drifves med bröstfall; skog hafva de ingen, allenast det de ifrån ett utmål måste föra, som dock 2 mil afsides ifrån hyttan belägen är[4].

Af blåsnings- och tiondelängden för Noraskogs bergslag 1684 kan inhemtas att 2:ne blåsningar härstädes detta år ägt rum. Den första pågick från 22 April till 9 Juni under 48 dygn, med en tillverkning af 280 skepp. 18 lisp. tackjern, hvarför utgjordes i tionde 28 skepp. 1 lisp. 16 ℔. Den andra blåsningen anställdes nästan omedelbart därefter, från 13 Juni till 2 Juli, i 19 dygn, då tillverkningen utgjorde 134 skepp. 11 lispund, med en tionde af 13 skepp. 11 $^{1}/_{2}$ lisp. — Ett vid tiondelängden fogadt protokollsutdrag innehåller, att

---

[1] Boende vid Klacka grufvor, men ägande $^{1}/_{2}$ hemman vid Åshyttan.

[2] Innehafvare af 1 hemman i Skofthyttan.

[3] Dito af $^{1}/_{2}$ hemman därstädes.

[4] Detta »utmål» var beläget vid Svartelfven, delvis motsvarande den förut nämda Lönnbottens allmänning.

Anno 1685 den 9 Mars uppå Noraskoga bergslags ordinarie ting begärde bergsfogden välbetrodde Nils Bengtsson Norman rättens attestatum och bevis hvad markgången varit uppå tackjernet vid förlidet år 1684. Nämden efter tillfrågan vittnade att det gullit och försålts uti Nora stad om vintern, när bästa föret var, för 13 daler 16 öre kpmt, och ifrån Valborgmessan och till hösten 13 daler kpmt, hvarföre välbem:te bergsfogde beviljades detta bevis under mitt namn och bergslagens sekret. Actum ut supra. På rättens vägnar *Erik E. Lagerqvist.*

Af gruftingsprotokollet 1685 $^{4}/_{2}$ kan äfven inhemtas att vid »Åshyttan blåsa mestadels alla, hafva mycket ringa skog, hvilken de taga vid Svartelfven, ringa vatten och försälja intet hvarken skog eller kol». Huruledes 2:ne bergsmän vid Skofttorp, som varit delägare i Fibbhytte dåmera ödelagda masugn, vid denna tid inbygt sig vid Åshyttan, är förut (sid. 123) omtaladt.

Enligt den s. k. reduktionsjordeboken, upprättad 1685 och underttecknad i Örebro 26 Mars 1686 af kronobefallningsmannen *Karl Giliusson* och häradsskrifvaren *Jean Björnlund*, voro hemmanen i hyttelaget sålunda fördelade:

Åshyttan:	Erik Tikesson	$^{1}/_{4}$ h:n	
	Lars Olofsson	$^{3}/_{4}$	
	Hans Persson	$^{3}/_{8}$	
	Mats Matsson	$^{3}/_{8}$	
	Olof Nilsson	$^{1}/_{4}$	
	Anders Staffansson	$^{3}/_{8}$	
	Jöns Nilsson	$^{5}/_{8}$	
	Måns Larsson	1	
	Johan Ersson	$^{1}/_{2}$	
	Nils Ersson (i Klackan)	$^{1}/_{2}$	
	S:ma 5 h:n.		

Skofttorp:	Per Larsson	1 h:n	
	Olof Nilsson	$^{1}/_{2}$	
	Per Nilsson	$^{1}/_{2}$	2.
Siktareboda:	Olof Nilsson i Skofttorp	$^{1}/_{4}$	
	Per Nilsson ibm	$^{1}/_{4}$	$^{1}/_{2}$.
Skofthyttan:	Erik Nilsson	1	
	Lars Olofsson	$^{1}/_{2}$	
	Per Hansson (i Finshyttan)	$^{1}/_{2}$	2.
	(Förmedladt hemman 1.)		
			S:ma $4^{1}/_{2}$ h:n.

Huruledes dessa bergsmän hade byggnadsdelarne i Åshytte masugn sig emellan fördelade kan numera icke utredas. I allmänhet torde hvarje helt hemman haft en del i hyttan, med undantag för ett och annat af de mest skoglösa.

Vid Stribergs grufting i Bleksbölstorp 1685 $^{11}/_{6}$ »lofvade Åshytte hyttelag att gifva hit till grufvelaget *gästningspenningar* 3 daler kpmt hela hyttelaget, efter de hit till grufveting gå». Några år senare, sedan Lämåse grufläg utvecklat sig till en viss betydenhet, bevistade Åshyttelaget vanligen Pershytte grufting dels vid Pershyttan och dels vid Elfvestorp.

Vid gruftinget i Bleksbölstorp 1686 $^{9}/_{2}$ förekom, att »till hyttefogde i Mårten Perssons ställe vid Åshyttan blefvo tillordnade Peder Larsson i Skofttorp och Måns Larsson på Ås, och efter förening påblåsa samtl. Åsboerne alla med en och en med alla vid slutet af innevarande vecka».

På Klacka grufting 1688 $^{13}/_{6}$

Angåfvo en del Åshytte bergsmän hurulunda som vid *skillnaden emellan Gregesåsar och Skärhyttan en stor hop vindfallskog* finnes, begärandes ödmjuk-

ligst att, medelst dess trångmål af skog, blifva till sina blåsningars fortsättande hulpne, emedan den (skogen) eljest lärer ruttna och förskämmas K. M:t till skada; förordnades alltså af rätten nämdem:n Olof Hansson på Fååshyttan och Olof Nilsson på Kåfalla sig dit förfoga, sådant i ögnesyn taga och därom hr bergmästaren sedermera berätta, inställandes sig jemväl vid samma besigtning Gregesåse- och Skärhytteboerne, som grannel:n rösegång visa skola, och, där vindfallet är på bergsmanshemmans skog, skall det värderas efter 9:de punkten i bergsordningen och sedermera ofvannämde skogträngde mot betalning tillstädt varda; äfven och tages noga i akt om sådant på kronoallmänning finnes, så skall det desse nödträngde förhjelpas.

På gruftinget vid Bleksbergstorp 1690 $^{23}/_{5}$ föreskrefs att

Så vida som Åshytte bergsmän åstunda sin *vaskning* nu som tillförene fortsätta, skola de en *vaskdamm* upprätta. I annor händelse blifver vaskningen alldeles förbjuden, emedan sådant ej allenast förorsakar på en del (af) Åshytteboernes ägor en stor skada, utan jemväl med vattnets uppdämmande är hyttan skadligt.

Denna vaskning torde afsett att tillgodogöra sig det *småjern*, som kunde finnas i sindret eller hytteslaggen. Vid samma grufting

Klagade nämdeman Nils Israelsson i Bondebyn till Lars Nilsson i Skofttorp för ett dess *kolhus han kullrifvit vid Åshyttan*, och ett annat för sina söner uppbygga låtit, påståendes Nils Israelsson, det måtte kolhusrummet honom jemte det gamla virket blifva inrymdt. Lars Nilsson förklarade sig intet ringaste kullrifvit, ej heller skall där vara något virke, utan alldeles förruttnadt, som ock föreger det ej mycket vara bygdt på dess tilldelte rum; blifvandes fördenskull denna tvist lemnad till besigtning af nämdeman Mats Eriksson (i Fogdhyttan) och Peder Andersson på Bleksböl, och skall Nils Israelsson oafkortadt få sitt af ålder till hemmanet lagde kolhusrum behålla.

Det torde böra anmärkas att Nils Israelsson genom sitt gifte med Erik Nilssons enka var innehafvare af 1 helt hemman i Skofthyttan, till hvilket hemman det omtvistade kolhusrummet »af ålder» skulle tillhöra.

Vid grufting i Skofttorp 1691 $^{25}/_{6}$ resolverades, som följer:

Om dem, som härtills af Åsboerne haft och ännu hafva *tillstånd att kola utaf den läggeskog och vindfall,* som finnes uti skillnaden emellan Gregesåsar och Skärhyttan, blef sådan förordning fattad, att hädanefter hvar bergsman utaf dem skall vara efterlätet att af samma skog upprensa till (en) 16 käppar fant om året, men den, som ändtel. ej kan få så stor botten, skall kola 2:ne om 12 käppar, som uppstiger emot en af 16, och där det befinnes någondera hugga mera än det nu förordnat är, skall den brottslige 40 m♀ smt plikt undergå, som ock där ofvan uppå ej hafva tillstånd mer det året att kola än en mila om 12 käppar; skolandes äfven den, samma plikt vara underkastad, som ringaste sig med ståndskogen befattar att kullhugga, vidare än hvad kolbotten och vägen till hopakörningen nödigt hindrar.

Vid samma tillfälle

Vordo Åshytteboerne vid 40 m♀ smt plikt förbudne att ej något ännu *fälla af sin hemmansskog,* emedan den pröfvas ej ännu kolför vara utan af vacker ungskog tillväxer; hvad eljest medelst *blädiande* de sig af skogen kunna betjena, varder *dem efterlåtet,* som ingen annan *utväg hafva.*

På gruftinget vid Elfvestorp 1695 $^{31}/_{7}$ »med samtl. Pershytte, Åsbo och Lämåse grufvelager» förekommo följande ärenden angående Åshyttelaget:

Efter som någon liten *trist och oenighet* har varit emellan Nils Jönssons hustru på Ås och Hans Nilssons hustru ibidem, hvarom de dock sedermera hafva blifvit förente; allt därföre till förekommande af vidare oenighet och trätor, begärde de å bägge sidor, att dem emellan rätten ett vite ville sätta till 40 m℔ smt, hvilket dem beviljades, och utlofvade Hans Nilsson att betala till Nils Jönsson i stämningspenningar och för 2:ne dagsverken, som han honom skyldig är, 2 lass malm.

S. d. Kom för rätten Åshyttelaget och begärde att rätten ville pålägga nämdem. Nils Israelsson i Bondebyn och bergsman Lambert Olsson i Husby till att för sina vid *Skofthyttan hafvande hemman* med dem *uppbygga deras hytta*, som nu alldeles är förfallen, helst emedan de utan deras tillhjelp det icke mäkta göra. Nils Israelsson förmente, att efter som han vid Jerle håller hyttan nästan ensam vid makt, det han då för denna gravation bordo vara befriad; dock på det han icke alldeles ur hyttan vid Åshyttan, hvarest han för sitt hemman är skyldig att bygga, skall af Åshyttelaget blifva utbygd, påtager han sig med dem att bygga på en half del. Lambert Olsson påstod att blifva alldeles för byggnaden uti Åshyttan befriad, efter som han vid Born håller hyttedel årligen vid makt, därtill Åshyttelaget ingalunda samtycka ville, utan än vidare påstodo att ofvanbe:te personer måtte förpliktas att bygga efter deras hemmantal. Detta ärendet tog rätten i noga öfvervägande, och fann skäligt däröfver sålunda att sluta, att alldenstund nämdem. Nils Israelsson i Bondebyn och Lambert Olsson i Husby hafva sina hyttedelar, den ene vid Jerle och den andre vid Born, hvarest de årligen göra jerntillverkning och måste dem med byggnad vid makt hålla; fördenskull det ock (o)billigt pröfvas det de nu vid Ashyttan skola förbindas att bygga efter hemmantalen, därföre dem nu och härmed tillåtes att antaga nämdem. Nils Israelsson $^{1}/_{2}$ *del* och Lambert Olsson $^{1}/_{4}$ *del uti Åshyttan*, uppå hvilken de nu, och sedan framgent skola bygga, oaktadt de där vilja blåsa eller intet. Samtel. Åshyttelaget kommo sins emellan öfverens att de första åkeföre skola framföra *virke till deras hyttas uppbyggande*.

Måns Larsson på Ås begärde att slippa *hyttefogde*tjensten, men som vid samma hytta ingen finnes därtill tjenligare än han; alltså måste han ännu där vid förblifva, och tillsades nämdeman Olof Nilsson i Skofttorp att vara honom vid tillfälle till hjelp.

Den masugn, som enligt hvad förut (sid. 62) är omtaladt, uppbygdes vid Åshyttan 1665 hade sålunda efter 30 års förlopp blifvit oduglig och behöfde ombyggas, hvilket här må erinras, såsom ett exempel på äldre tiders hyttebyggnadskonst.

På gruftinget i Bleksbergstorp 1697 $^{9}/_{6}$ resolverades:

Som vid den i går hållne besigtningen befanns, att uppå *Grexåse hytteskog* var en *ansenlig hop vindskog*, hvilken af bem:te Grexåse åbor icke blifvit uppkolad; alltså och emedan *Åshytte bergsmännen*, näml. nämdeman Olof Nilsson i Skofttorp, Måns Larsson, Anders Ersson och Nils Jönsson på Ås icke sjelfva hafva någon hytteskog att tillgå, utan gjort ansökning att få sig af denna vindskog betjena, och däraf till hans K. M:t och kronan rätt och tionde göra; ty blef bemälte personer tillåtet, i anledning af d. 19 punkten af jernbergsordningen, att upprensa och till sitt bergsbruks fortdrifvande

-
.
ı
-
ı
e
r
t
t

;-

t
n
d
;-
ll
g

å

et
ı.
ı-

le
et
ɔ-
t;
tt
k
s;
m
is
t-
ıa
ıa
et
ty
ed
n-
ra
f-
o-
id

uppkola all den vindskog, som är liggandes *norr om Skärhytterägen och Kråkrikefallet,* jemväl ock de torra trän, som ännu stå uppe och snart lära omkullfalla ibland samma vindskog, och det utan någon vedergällning, efter som possessorerne på några års tid sjelfve sig ej vårdat att uppkola samma vindskog. Men i fall att de skulle tarfva att omkullfälla några friska trän, som vore dem till något hinder när de skola upprensa vindskogen, så skola de vara förpliktade för dem att förnöja och betala jord- och skogäganderne. För det öfriga förbjöds sträng- och allvarsamligen bemälte Åshyttebergsmännen att göra på den öfriga ståndskogen den ringaste åverkan annat än som förbemält är, såsom ock till nödtorftigt mile-ris.

På gruftinget i Nora stad några dagar härefter (1697 $^{12}/_{6}$) med Pershytte, Åsbo och Lämase grufvelager

Pålades Anders Olsson på Ås att betala till Mårten Persson ibidem ett skepp. tackjern, som han uti Mårtens frånvaro *vid jernbytet intagit uti sin bod;* och som något missförstånd emellan parterne om detta jernskeppund härtills varit, hvarom de dock nu vänligen äro förente: ty sattes uppå bägges deras begäran dem *ett skeppund tackjerns vite emellan,* hvilket den skall vara skyldig att erlägga som den andre hädanefter med ord eller gerning förolämpar.

S. d. Uppå begäran beviljades Åshyttelaget besigtning och *skifte på deras hyttebacke.*

På gruftinget i Elfvestorp 1698 $^{18}/_{6}$

Blef samtl. Åshyttelaget anbefalt att inom 14 dagars tid *bortföra det sinder,* som är liggandes kring om hyttan, efter som detsamma skadar hyttan.

S. d. Förordnades till *hyttefogde* uti Måns Larssons ställe på Ås Anders Olsson därsammastädes.

På gruftinget i Elfvestorp 1699 $^{22}/_{5}$

Framträdde för rätten samtel. intressenterne uti Åshyttan och besvärade sig öfver *bälgmakaren Matthias Andersson,* hvilken de låtit instämma för det han intet har gjort åt dem så *goda bälgor,* som han genom ett med dem upprättadt kontrakt af d. 5 September 1697 sig har förbundit till och utlofvat; pastående att bem:te bälgmakare måtte påläggas, antingen att fullgöra sitt kontrakt och göra sådana bälgor, som de kunde vara belåtna med, eller ock gifva dem deras penningar tillbakars. *Reus* (svaranden) var intet tillstädes; fördenskull frågades om *actores* (käranderne) i rättan tid låtit tillställa honom citationen (stämningen), hvarpå intressenterne i Åshyttan intet annat bevis kunde producera än Matthias Anderssons eget bref, som han d. 20 Maj sistledne till dem har skrifvit, hvaruti han lofvat med det snaresta vilja komma till dem och *laga deras hyttebälgor,* efter de besvärat sig däröfver, att *tättorna* intet skulle våra så fullkomliga som de vilja. Och såsom rätten däraf intet annat kunde finna än bem:te Matthias Andersson citationen bekommit; ty *resolverades,* att efter denne Matthias Andersson genom det förberörde med samtel. intressenterne uti Åshyttan upprättade kontraktet af d. 5 September 1697, hvilket för rätten blef uppvist, har sig förbundit till att göra åt bem:te intressenter *ett par träbälgor* med all ting, som därtill behöfves, alldeles försvarlige och goda emot 200 dalers betalning, så pålades honom, att han till nästkommande blåsning änteligen så lagar, att bälgorna vid

Åshyttan blifva svarsgoda gjorde, efter så väl hans K. M:ts och publici intresse som ofvanbem:te hyttelags nytta därunder verserar; lemnandes rätten i det öfriga intressenterne uti Åshyttan fritt att söka bälgmakaren Matthias Andersson vid nästa ting för den skada, som de redan tagit hafva af hans oförsvarliga arbete, så framt de annars ej åsämjas kunna[1].

Då denna sak ej omtalas i följande tingsprotokoll, torde få antagas att bälgmakaren till hyttelagets belåtenhet iordningstälde de ganska dyrbara hyttebälgorna.

På gruftinget med Stribergs tingslag i Blexbergstorp 1700 $^{28}/_{5}$

Klagade Per Larsson i Skofttorp till Anders Larsson på Grexåsar för det han *borttagit de kol* och den *mileved* som han kolat och huggit på den skog, som han köpt af Johan Nilsson på Grexåsar. Anders Larsson kom till svars, och föregaf det Per Larsson har kolat och huggit på hans egen hemmansskog och intet som käranden föregifver på Johan Nilssons skog, uppvisandes ock framlidne bergmästaren sal. Johan Ahlmans sedel af d. 10 November a:o 1697, därutinnan honom gifves tillstånd att afföra både kolen och veden, efter som efter hållen besigtning har befunnits det Per Larsson har huggit på Anders Larssons hemmans skog. Käranden Per Larsson framtedde en attest, som Johan Nilsson d. 16 September 1699 honom har gifvit, förmälandes att Per Larsson kolat och huggit milved uppå dess häfd, för hvilken han ock honom nöjakteligen betalt med en hyttebälgs jernredskap. Johan Nilsson här närvarande tillspordes om så i sanning förevetter, som han attesterat, hvartill han svarade det han intet annat vetat än att Peder Larson huggit på hans skog, hvarest han hade lof att hugga. Sexmännen Per Anderson på Blexberg och Olof Persson i Blexbergstorp, som denna åverkan efter befallning skolat besigtigat, tillspordes huru härmed förevetter, då de sig förklarade, att de intet annat veta än att detta kolande och huggande är föröfvadt af Peder Larsson på Anders Larssons skog, efter som han och dess fader före honom alltid där haft sina häfder och kolbottnar. *Resolutio.* Emedan som framlidne bergmästaren sal. Johan Ahlman d. 10 November a:o 1697 uppå tvänne sexmäns Per Anderssons och Olof Perssons hållne besigtning samt däröfver inkomne berättelse skriftel. gifvit Anders Larsson tillstånd att få borttaga de kol, som Per Larsson kolat, jemväl den veden han huggit uppå bemälte Anders Larssons skog; bevittnandes ock nu ytterligare ofvanberörde sexmän uppå tillfrågan att detta af Per Larsson föröfvade kolande och hygge skall vara skedt på Anders Larssons skog och häfd; allt därföre kännes Anders Larsson för Per Larssons klagan i denne måtton alldeles fri, och hafver Peder Larsson förlorat sitt arbete med huggande och kolandet, efter som han sig icke bättre har föresedt.

Vid gruftinget i Elfvestorp 1700 $^{31}/_{5}$ med Pershytte och Lämås gruflager, »blef Åshyttelaget tillsagdt att vid 40 m⅌ smt plikt nu med det allra första *bortföra det sinner*, som ligger kring om och när vid hyttan, hvaröfver hyttefogden Anders Olsson skall hålla hand, så framt han icke en äfven lika plikt vill vara underkastad».

S. d. Förordnades sexmännen Abram Hindersson och Nils Israelsson att

---

[1] Jfr *Nor. arkiv* III: 347, där ifrågavarande gruftingsprotokoll i sin helhet meddelas.

besigtiga de *rostegropar*, som skola vara vid Åshyttan af en del af grannarna bygda, de öfriga till men, och det uppå sexmannen Olof Nilssons begäran; skolandes bemälte sexmän sedan med sin berättelse därom hos hr bergmästaren inkomma.

Angående de tvister som Åshytte hyttelag vid några tillfällen haft dels med Ringshytte och dels med Bleksbergs hyttelag om vattnet och underhållet af dammar vid Bälsjön, hänvisas till den särskilda afdelning, som längre fram meddelas om »*Bälsjödammarna*».

33. Åsbobergs gruffält.

Detta jernmalmsfält, som finnes omtaladt redan 1559, men sannolikt är vida äldre och antagligen gifvit anledning till Åshytte masugns första uppbyggande (omkring år 1500?), nämnes jemväl i 1637 och 1656 års här ofvan meddelade relationer[1]. Oaktadt sin stora och rika malmtillgång fick emellertid den gamla Åsbogrufvan länga tider ligga obegagnad och öde. Mot slutet af 1600-talet blef hon åter upptagen, men arbetet upphörde ånyo ganska snart, enligt här nedan meddelade utdrag ur Knutsbergsarkivets förut omtalade relationsbok. I denna omtalas äfven *Repaberget*, hvars första upptagande synes förskrifva sig från början af 1700-talet.

1694. *Stora Åsbogrufvan*, belägen vid pass $^{1}/_{4}$-dels mil från Nora stad på Åshytte hemmans ägor, har i 26 à 28 år legat öde, men är i år åter upptagen och arbetas af $6^{1}/_{4}$ delar. Intressenterna hafva en månads tid dragits med vatten och stalp innan de fått någon malm, men sedan hafva de bekommit vacker malm till 6 cirkelhopar, hvardera 15 alnar omkring och $2^{1}/_{2}$ aln. hög, utom hvad de ännu innan grufvearbetet upphörer lära bekomma.

1695. Stora Åsbogrufvan arbetas af 7 delar, hafvandes de bekommit ymnigt malm till 1 cirkelhop på hvar del, $2^{1}/_{2}$ aln. hög och $15^{3}/_{4}$ aln. omkring; och kunna de förmodligen ännu innan arbetet upphörer få lika många hopar, hvartill de redan börjat lägga. Där är i år en *kran* bygder, med hvilken malmen och vattnet uppdrages. Grufvans djup är 64 alnar, malmens längd 16 och bredden 3 alnar. Intressenterna lida mycken brist på skog, och kan till grufveskog ej någon närmre föreslås än Gyttorpsskogen. Men till hytteskog kunna de blifva hulpne af en kronans allmänning, belägen emellan Grecksåsa hemmans och Skärhytte skogar.

1696. Åsbogrufvan är af samma beskaffenhet som förlidet år, allenast något djupare. Drifves med egna hemmans skogar.

1697. Åsbo grufva har i år intet varit bearbetader, för vattusigtighetens skuld.

1698. Åsbo grufva har i år legat öde, emedan bergsmännen intet mäkta hålla vattnet ute.

1699. Åsbo grufva har i år legat öde för samma orsak som förra åren.

Härefter följde en ganska lång tidsperiod, hvarunder denna grufva låg obegagnad. Undersökningen härom och om fältets vidare öden torde dock

[1] Jfr sidd. 21, 38, 49.

kunna sparas intilldess Stribergs grufvebolag, som numera äger detsamma, finner lämpligt att gå i författning om utarbetandet af sin egen historia.

Här må tilläggas att 1713 omtalas, i bergmästaren E. Stockenströms embetsberättelse,

Repa grufva, på Åshytte ägor, för 2:ne år sedan upptagen, är i år ej arbetader utan stod full med vatten; dock berättas att hon hafver god malm.

1714. Repa grufva är i år intet arbetader.

34. Fogdhytte hyttelag.

Äfven angående detta hyttelag förekomma åtskilliga ärenden i här ofvan meddelade gruftingsprotokoll och bergverksrelationer. Från slutet af 1600-talet meddelas i det följande ytterligare bidrag till hyttelagets äldre historia, i sin mån ganska betecknande för forna dagars bergshandtering.

Vid gruftinget i Bleksbölstorp 1681 14/6

Kärade Mattes Ersson på Fogdehyttan till Tyres Olssons hustru, hvilken skolat sagdt honom gjort *orätt uti blåsningen.* Uppsättaren Olof Ersson framkallades som vittne, hvilken berättade, när han var hos Tyres Olsson, hon då sagt åt honom: huru vrider du uppsättningen? han sade sig rättast som han kunnat gjordt dem emellan, det de ock samtel. bevittnade. Sedan när han utkom, kom Mattes Ersson och giek till Per Mattsson konstedräng, som stod vid Tyris' rosterum, därest hans hustru var, begynnande hon åter bruka *ohöflig mun och svordom* på Mattes, och omsider utbrister med sådan ifver, att hon stötte Mattes med harkebanken i bröstet två gånger, det ock Lars Ols' dräng Michel bevittnade sant vara henne stött honom i bröstet, att han stigit 2:ne steg tillbaka. Ty fann rätten skäligt, det hon denne gången pliktar, emot förbud, för *oljud vid hyttan* sina 40 m♃ smt; och sattes 40 m♃ vite dem emellan, att icke den ena må den andra med ord eller gerningar öfverfara, efter de sådant begärde. Förliktes ock Mattes med Tyres Olsson för det öfriga *med handräckning.* Och *förbjöds ytterligare* vid plikt emot förbud icke oftare *vid hyttorna oljud och svordom föröfva,* och dessutan skall den, som för sådant anklagad och öfvertygad blifver, plikta efter lag.

Vid gruftinget 1682 9/6 »insattes till *hyttefogde* vid Fogdhyttan Mattes Ersson uti Olof Hanssons ställe».

Angående denna hytta meddelas i 1684 års förutnämda relation följande underrättelser:

Fogdehyttan är 4 hemman och masugnen bygder i 4 heldelar; bem:te hytta hafver ganska litet tilldrägt med vatten, utan måste med besvär för kärr och moras hålla 2:ne stycken hålldammar, den 3:dje är sjelfva hyttedammen; masugnen drifves med öfverfall och lär ännu blifva beståendes, efter han ännu nagorlunda stark är; deras skog hafva de en del egne och en del ifrån ett utmål.

Det ifrågavarande »utmålet» torde dels åsyfta den andel, som förenämde Mats Ersson ägde i den forna Kullatorpsskogen, tillsammans med

Per Andersson i Bleksböl, på grund af ett landshöfdingebref 1665 17/3, hvarom bergmästaren Knut Larsson sedermera 1667 11/5 verkställt ransakning och afvittring[1], dels ock den rätt Fogdhytte bergsmän förskaffat sig till kolfångst å den skogstrakt, hvaraf Latorps 1/4-hemman senare bildades. Mahända hade Fogdhyttekarlarne jemväl varit delaktige i den s. k. Nors öken eller allmänning.

Af 1684 års tiondelängd kan emellertid inhemtas att vid Fogdhyttan 2:ne blåsningar under året ägt rum. Den första om våren under 24 dygn, mellan 15 April och 8 Maj, med en tillverkning af 156 skepp. 8 lisp. — motsvarande 6 1/2 skepp. i dygnet —; den andra om hösten under 20 dygn, mellan 9 och 28 November, med en tillverkning af 114 1/2 skepp., da dygnstillverkningen endast utgjorde omkring 5 3/4 skepp. Beskattningen utgick med 1/10 af det tillverkade jernet, en utskyld, som nog icke skulle smaka synnerligen väl för en nutidens bergsman, men den tidens »gubbar» voro icke bortskämda med bättre vilkor.

Af gruftingsprotokollet 1685 4/2 framgår, att bergsmännen vid »Fogdehyttan hafva medelmattig hytteskog, ringa hyttevatten, sälja inga kol, blåsa mattligen, som deras lilla vatten kan tillsäja; men Per Larsson (se nedan) gör ringa blåsning, förmedelst hytteskogen blifvit härefter liten.»

Följande bergsmän uppräknas nämligen vid Fogdhyttan i 1685 års reduktionsjordebok:

Olof Hansson	1	h:n
Lars Olofsson	1/2	»
Tyres Olofsson	1/2	»
Mats Ersson	1	»
Per Ersson	1/2	»
Per Larsson	1/2	»
Summa	4	h:n.

Ur nyssberörda gruftingsprotokoll för 1685 9/2 må här äfven meddelas följande utdrag:

Angående en tvist mellan Fogdehytte bergsmän om *konstvattnet ifrån Stripberget,* men som uti den saken är intet stämdt, blef dem således tillsagdt, att de emellertid hålla sig alldeles efter förre förordning, och *påbläsa vid Fogdehyttan när konsten går,* men ingalunda skall vattnet tappas ifrån konsten; skall ock Fogdehytte bergsmän efter högsta förmågo sin flit använda att bygga den öfra hyttedammen, som kallas *Kolningedammen,* högre till ett stockehvarf, så att vattnet kan bättre innehållas; skall ock om hösten konsten stoppas så länge, som hon för vintern kan gå, på det att Fogdehytte bergsmän kunna däraf blifva hulpne med någon höstblåsning.

Vid samma grufting

Framkom Tyres Olsson på Fogdehyttan och klagade på Lars Olssons hustru om några *skällsord på masugnen,* hvilken (sak) nu lagligen excuserat (ursäktad) är, emedan *hon är illa sjuk* och *buds för i kyrkan*[2]; blef därför denne gången saken uppskjuten till nästa grufveting, då det ena med det andra skall afgöras.

---

[1] Jfr *Nor. arkiv* I: 462.

[2] Antagligen söndagen näst före tinget.

Dessa parter hade äfven vid ett föregående tillfälle 1680 $^{12}/_{2}$ (sid. 86) haft ett tvistemål sig emellan till handläggning inför gruftinget. Saken slöts då med en förklaring från hustruns sida, att hon icke menat illa med sina tillvitelser och det vanliga vitet 40 mark sattes dem emellan, »att icke den ena må den andra med ord eller gerningar öfverfalla». Sedan nämda hustru, som synes ha varit svägerska till Tyres, tillfrisknat från sin sjukdom, förekommo parterna ånyo vid det följande gruftinget (1685 $^{11}/_{6}$), då protokollet härom innehåller följande:

Uti den sak emellan Tyres Olsson och Lars Olssons hustru på Fogdehyttan, som vid senaste grufvetinget blef uppskjuten, förmedelst att hustrun ej var här tillstädes och då mycket sjuk låg, angående några *skällsord och slagsmål på masugnen,* ehuruväl de intet hvarandra nu stämt; dock efter bägge parternas begäran påkallades sexmannen Olof Hansson däruti att bevittna, hvilken uppsteg och tillstod att emellan dem träta och slagsmål varit, men kunde intet veta hvem (som varit) orsaken, efter lågan och röken varit dem emellan, och efter Tyres så väl som hustrun intet voro belåtne med Olofs vittnesbörd, utan Tyres beropade sig på uppsättaren och Per Larssons hustru, som nu ej tillstädes voro, begärandes Tyres Olsson att detta [som är om slagsmålet] till nästa grufveting uppskjutet må blifva, då det skall afhjelpas; men angående det vite, som tillförene varit om otidighet på masugnen eller i råstugan, så berättade Olof Hansson därpå, att Tyres Olsson kommit vred på masugnen till Mats Erssons pojke, af orsak att han i stället för mull af Tyris' pojk begärt malm i masugnen, och velat slagit honom, ståendes grensle öfver gossen, men att han honom sparkat såg han icke; hvarföre kan Tyres sig ej befria för vitesbrott, som orsaken varit till träta på masugnen, utan böter 40 m♃ smt, men sjelfva saken och slagsmålet står öppet till nästa grufveting, då uppsättaren och Per Lars' hustru skola vara tillstädes. Och efter begäran sattes nu dubbelt vite dem emellan, som är 80 m♃ smt, om någon af bröderne eller hustrurna med hårda ord eller gerningar den andra angriper och det lagl:n bevisas kan. Berättade också äldre brodern Per[1] Olsson, att dem emellan sker stor bannskap och Guds förtörnelse, och begärde att om möjligt vore de kunde blifva skilda åt till hemmanen, efter de intet kunna förenas, hvilket hr bergmästaren lofvade möjeligast tillse att hos h:s nåde högvälb:ne hr landshöfdingen tillkännagifva, om brodern med grannarne vidare sådan stor träta och otidighet spörja.

Då emellertid de följande tingsprotokollen icke innehålla något vidare om denna sak eller om det slagsmål, som uppgifvits hafva ägt rum mellan Tyres och Lars Olssons hustru, torde få antagas att förlikning mellankommit. De böter Tyres fick vidkännas torde hafva bidragit till sämjans återställande.

Vid samma tingstillfälle (1685 $^{11}/_{6}$)

Besvärade sig Olof Hansson på Fogdehyttan med (öfver?) flere hans grannar att de *utsläppa vattnet af dammen* i otrångda mål; hvarföre förbjöds det så vid Fogdehyttan som Bleksbölshyttan vid 40 m♃ plikt det intet afsläppes, utan om någon vattnet behöfver, skall han med hela hyttelagets consence (samtycke) förenas.

---

[1] Möjligen misskrifning för Lars.

Vid det följande grufttinget 1686 $^{9}/_{2}$ resolverades, att

Såsom förspörjes det Per Larssons *skog vid Fogdehyttan* **skall vara i dess lifstid merendels af honom** *förödd*, **så att det befaras att hemmanet därigenom blifver förderfvadt; alltså förmantes dess son Lars Persson, som nu hemmanet åbor, det han ingalunda sig fördristar något af skogen att försälja, utan allt efter som han tilltager till blåsning employera (använda).**

Vid gruftinget 1689 $^{7}/_{6}$

Pålades Fogdhyttelaget att vid första åkeföre framskaffa *timmer till hyttedammen*, **att den nästkommande vår kan uppbyggas. — Till** *hyttefogde* **vid Fogdhyttan inskrefs Olof Gotsskalksson, emedan nämdem. Mats Ersson ej längre därmed kontinuera ville.**

Vid gruftinget 1692 $^{3}/_{6}$

Pålades Olof Hansson på Fogdehyttan att betala till konan Ellika Håkansdotter sin *förtjenta grufvelön*, **som är 6 daler kpmt; men hvad den klagan angår som Olof Hansson genom sin son nu här gör att förmedelst denna Ellikas förvållande en hans badstuga skall vara uppbränd, så har han därföre att söka henne, om han eljest därtill skäl hafver, vid häradstinget, under hvilket detta ärendet hörer.**

Vid gruftinget 1699 $^{20}/_{5}$ »förordnades Erik Pedersson till *hyttefogde* vid Fogdhyttan».

Af protokollet vid grufting 1702 $^{13}/_{5}$ kan inhemtas, att

Till detta påstående ting har Erik Nilsson i Lerdalen låtit stämma Olof Tyresson på Fogdhyttan för det han *blåst på dess värmning*, **och intet betalt honom därföre, påståendes att njuta betalning efter den förordning, som däröfver vid grufvetinget gjord är. Olof Tyresson var icke tillstädes, ej heller insändt till sitt uteblifvande något laga förfall, hvarföre som det bevittnades icke allenast att han i laga tid fått stämningen, utan ock af hans grannar Lars Persson, Erik Persson och Olof Matsson intygas, att han blåst $1^{1}/_{2}$ dygn på Erik Nilssons värmning; ty dömdes han in contumaciam (ohördan, tredskovis) därföre att betala till bem:te Erik Nilsson $1^{1}/_{2}$ skepp. tackjern; hafvandes han för det öfriga att rätta sig efter processens (processordningens) 2:dra punkt, så framt han eljest vill söka att betjena sig af de förmåner, som den honom tillåter, och för uteblifvandet sakfälles han Olof Tyresson till 2 m℔ smt plikt.**

Det torde förtjena antecknas att, så vidt utg. kunnat finna, namnet *Lerdalen* i föregående protokoll omtalas för första gången. Denna gård torde sålunda hafva utflyttats från Fogdhytte by vid slutet af 1600-talet, antagligen genom något slags hemmansdelning mellan arfvingar, som ej kunnat förlikas om besittningsrätten till stamhemmanet. Ett noggrant studium af i Kammararkivet såsom bilagor eller verifikationer till kronoräkenskaperna förvarade mantalslängder skulle möjligen kunna gifva tillfredsställande upplysningar så väl om den första aboen vid Lerdalen och om tiden för ställets första bebyggande, äfvensom om många andra likartade och närbeslägtade spörsmål; men för ett dylikt studium fordras godt om tid och framförallt — tålamod. Att tillika tala om de pekuniera uppoffringar, som ett dylikt arbete jemväl kunde medföra, är så mycket mindre nödigt, som *ingen* intresserar sig därför och alla utgifter för dylika ändamål måste blifva bygdeforskarens ensak.

35. Ringshytte hyttelag 1675—1700.

Af i det föregående meddelade gruftingsprotokoll erhållas åtskilliga underrättelser jemväl om detta hyttelags angelägenheter, hvilka just icke alltid sammanföllo med de intressen, som vid gruftingen bevakades af, exempelvis, Stribergs, Nybergs eller öfriga grufvelag. En sammanfattning af hvad dessa protokoll innehålla om hyttelaget under de första 5 åren af den tidrymd, som rubriken här ofvan angifver, torde dock först böra meddelas innan ytterligare utdrag göras ur senare handlingar.

Man finner sålunda, att Ringshytte bergsmän 1675 $^{4}/_{8}$ besvärat sig däröfver att de ägde ringa skog och ville att bergmästaren skulle hjelpa dem till sådan af Finnåns hammarskog, en anhållan, som i händelse den gjorts 20 år tidigare, möjligen kunnat till någon del villfaras, innan nämligen hammaren kommit till stånd, men som dåmera måste förfalla, enär ansökningen kom — för sent. Densamma förnyades vid 1678 års gruftingsransakning i Nora, naturligtvis utan framgång.

Vid gruftinget i Bleksbölstorp 1676 $^{7}/_{2}$ klagade konstvaktaren, hvars aflöning utgick af statsmedel, öfver Ringshytte bergsmän att de hvarken ville framföra stockar eller bruka sina delar i odalgrufvan vid Striberget, utan att de i stället föredrogo att söka malm i »jordkupor» närmare vid hyttan. De ålades visserligen vid vite att fullgöra sina skyldigheter såväl att bruka sina delar i odalgrufvan som att utgöra belöpande konstvirke och löna gruffogden — hvilken tillika var konstvaktare —, men det anförda utgör dock ett karakteristiskt drag af det smasinne, som i alla tider synes ha varit utmärkande för flertalet af Ringshytte bergsmän. Vid samma tillfälle besvärade sig ock en del af dem däröfver, att somliga i otid utsläppa vatten om sommaren, hvilket ock blef förbjudet, så framt icke öfverflöd fanns däraf.

Vid gruftinget 1677 $^{26}/_{6}$ blefvo de ålagda att rensa sin hyttebäck både ofvan- och nedanför hyttan från stybbe, sinder o. dyl., som man icke aktade för rof att för bekvämlighetens skull vräka ner i vattendraget [1].

Vid samma ting sattes ock 40 mark smt vite mellan 2:ne grannar, Sven Olsson och Sven Andersson i Ringshyttan, i ändamål att de måtte upphöra med sina *trätor vid hyttan* när blåsningen pågick.

På gruftinget i Bleksbölstorp 1678 $^{19}/_{6}$ sattes, efter samtl. Ringshytte bergsmäns begäran, deras *hopaskog till hyttan i förbud*, så att ingen fick hugga därpå vid 40 mark vite. Vid nästan alla hyttor var det nämligen gammal sed att en viss skogstrakt i närheten af hyttan afsattes för gemensam räkning, därifrån erforderligt virke kunde erhållas för reparationer och nybyggnad af masugnen. Vid samma ting förbjödos äfven Ringshytte bergsmän att lägga *sinder i hyttedammen* vid enahanda påföljd.

Angående hyttelagets deltagande i den vid Stribergs grufting 1679 $^{6}/_{2}$ aflatna gemensamma *protest* mot den ifrågasatta *hammarbyggnaden vid Vestgötefors* hänvisas till sid. 118 här ofvan.

Vid grufting i Bleksbölstorp 1681 $^{14}/_{6}$

[1] Jfr noten å sid. 76.

Besvärade sig Per Nilsson i Skofttorp tillika med Johan Ersson på Ås och flere därsammastädes, att *ved* och annat afföres ifrån Olof Perssons *skog på Ringshyttan* till *staden*, jemte *Holstabergsgrufvan* belägen, och de ingen grufveskog hafva; hvarföre blifver den förbjuden vid 40 mark smt plikt icke något mera afförande göra låta, utan där Olof Persson samma skog utan sin blåsnings skada kan få sälja, skola de vara närmast efter mätismanna ord och bergsordningens lydelse, att få den till grufvans och blåsningens behof behålla.

Här omtalas Holstabergsgrufvan första gången i de bevarade handlingarna, hvaraf torde kunna slutas, att den kort förut blifvit upptagen och bearbetad, särskildt af Åshytte bergsmän. När då Olof Persson, på hvars mark grufvan var belägen, sålde »ved och annat» därifrån till Nora stad, men icke torde ha varit benägen att lemna ved och annat virke till grufvelagets behof, skulle ett dylikt förfarande naturligtvis väcka missnöje.

Af gruftingsprotokollet för 1682 $^{9}/_{6}$ kan inhemtas, att

Efter stämning komparerade Sven Andersson, Lars Olsson och Lars Svensson från Ringshyttan, hvilka tilltalades af hr bergmästaren hvarföre de föra ett så obetänksamt *oskick vid hyttan och på masugnen*, medan blåsningarna påstå, såväl med *slagsmål som andra trätor*. Sven Andersson svarade sig allenast skjutit (skuffat eller knuffat) Lars Svensson. Lars sade att han tagit honom i bägge örona. Hr bergmästaren frågade huruledes trätan åstadkommits? Anders Nilsson ibidem vittnade, att Sven Andersson ej velat mätt af den malm, samma slag som de haft, utan tagit sämre malm mot dem. *Resolutio.* Rätten tog detta ärendet i noga betänkande och fann skäligt, att Sven Andersson pliktar för sitt föröfvade oljud vid hyttan efter förra bergstings förbud sina 40 m$\frac{1}{2}$ smt; och efter anhållande å bägge sidor sattes dem 40 m$\frac{1}{2}$ smt vite emellan, att ingendera må den andra med ord eller gerningar öfverfalla, medan de mycket stridige äre sins emellan. Omsider förliktes de med handräckning således, att Lars Svensson gifver Sven Andersson för han honom vice versa slagit 1 sk*tt* tackjern för hans sveda och värk han lidit.

Vid samma tillfälle »insattes till hyttefogde vid Ringshyttan Lars Olsson uti Sven Anderssons ställe». Den senare hade förordnats till denna befattning vid grufting 1681 $^{14}/_{6}$, då rätten äfven bilade en tvist mellan Åshytte och Ringshytte hyttelag angående Bälsjödammen och vattnet till båda hyttorna.

På gruftinget 1684 $^{5}/_{2}$ resolverades, att som *hyttedammen* vid Ringshyttan är söndrig och något förfallen; dy skall bem:te hyttelag nästkommande vår samma damm *reparera och förfärdiga*, och få de köpa skog därtill [de som ingen skog hafva] af Sven Olsson på Ringshyttan».

Vid följande grufveting 1684 $^{17}/_{6}$ innehåller protokollet:

Efter Hans Abrahamsson på Ringshyttan sig högel:n besvärar *ingen skog till grufvan* hafva, begärandes fördenskull af sina grannar de vilja honom för penningar till 5 skifvor ved upplåta; men de beklagade sig icke mer skog hafva än de sjelfva behöfva. Omsider öfvertaltes Lars Olsson på Ringshyttan att han säljer till Hans 5 skifvor mot skälig betalning; dock skall Hans

hugga veden där som Lars honom utvisar; skall ock Hans Abrahamsson hafva tillstånd nästkommande grufveting att sina grannar som skog hafva stämma låta, då ock skall omtalas hvem som honom skog försälja kan, efter han hafver allsingen skog till grufvan, och dock ej befinns att han till hamrar något försålt.

Här torde ock böra antecknas, att enligt ett återfunnet fragment af en 1683 $^{12}/_{6}$ upprättad handling, hade »vi undertecknade» — hvilka kan ej sägas, emedan denna del af handlingen saknas — blifvit »kallade af Ringshytte bergsmän att hålla ett laga *skogsbyte* på det *skogsskifte*, som sträcker sig *ifrån Ringshytte hyttebacke vesterut*, allt intill *lagmansröset och Bleksbergs skillnad*, hvilken skog skiftades i 8 delar, en del åt hvarje halfhemman». Härefter uppräknas och namngifvas de rösen, som blifvit nedlagda i de särskilda skillnadslinierna, men då någon ledning däraf numera icke kan erhållas och beskrifningen däröfver endast delvis finnes bevarad, gagnar det föga att meddela de ytterst kortfattade uppgifter härom, som den stympade och sålunda ofullständiga handlingen innehåller.

Af 1684 års blåsnings- och tiondelängder kan inhemtas att 2:ne blåsningar under detta år ägt rum vid Ringshyttan: den första under 21 dygn, mellan 25 Januari och 14 Februari, då tillverkningen utgjorde 128 skepp.; och den andra mellan 25 April och 19 Maj, under 24 dygn, då tillverkningen uppgick till 165 skepp. Medeltillverkningen pr dygn vexlade sålunda mellan 6 skepp. 2 lisp. och 6 skepp. 24 lisp. Skatten eller »tiondejernet» utgjorde som vanligt $^{1}/_{10}$ eller 10 procent af tillverkningsbeloppet.

Bergsfogden Norman i sin samma år afgifna relation beskrifver hyttelaget sålunda:

Ringshyttan **äro 4 hemman och hafva bygdt sin masugn i 4 delar; hafva nödtorftigt hyttevatten, hvilket kommer ifrån en sjö benämd Bälsjön, hvarest den ena hålldammen är; 2:dra är bättre neder i en sjö benämd Dammsjön; den 3:dje är sjelfva hyttedammen. Drifves med underfall; till hyttan hafva de medelmåttig skog, undantagandes Hans Abrahamsson, som allsingen hvarken hytte- eller grufveskog emot de andra grannarne hafver.**

I gruftingsprotokollet 1685 $^{4}/_{2}$ heter det härom:

Ringshyttan hafva en del måttlig skog och blåsa efter deras lägenhet; litet vatten, men Hans Abrahamsson hafver ingen skog; försälja inga kol eller skog; och förbjöds Olof Persson ingen skog försälja till någon borgare. [1]

I samma års s. k. reduktionsjordebok uppräknas bergsmännen vid Ringshyttan sålunda:

Sven Andersson	$^{1}/_{2}$ h:n
Hans Abrahamsson	$^{1}/_{4}$ »
Anders Nilsson	$^{1}/_{4}$ »

[1] Jfr sid. 137 här ofvan. Olof Perssons hemman innehades dock vid denna tid af sonen Sven Olofsson; en annan son Johan var borgare i Nora, hvilket torde förklara att skogseffekter stundom fördes från detta hemman till staden.

Lars Svensson	1/2	h:n	
Erik Jönsson	1/2	»	
Sven Erlandsson	1/2	»	
Sven Olofsson	1	»	
Lars Olofsson	1/2	»	4 hemman.

På gruftinget 1687 13/6 vid Bleksbölstorp »insattes till *hyttefogde* i Lars Olssons ställe på Ringshyttan Sven Olsson ibidem, emedan hyttelaget det påstodo». Vid samma tillfälle blef efter anhållan af Olof Larsson på Holmshyttan resolveradt, »att som befinnes det Sven Olsson på Ringshyttan igenlägger dess *vinterväg med sinder*, blef han alltså förbjuden härefter därmed återstå, och det som befinnes han för detta i vägen lagdt, ansagd dädanskaffa».

På gruftinget 1688 31/5 vid Bleksbölstorp blef *hyttelagets fortsatta tillvaro* ganska väsentligt hotad därigenom, »att Ringshytte bergsmän anbefaltes af hr bergmästaren (Sneckenberg), efter nu befinnes deras *masugn vara* så när *utblåst*, att de intet sig fördrista *någon reparation eller byggnad* därpå *göra förrän det* i k. kollegio *tillåtes*, emedan åtskilliga grufvor däromkring belägne (äro), och vid andra näst belägne hyttor *så ringa skog till grufvorna finnes*»[1]. Genom Bergskollegii förut omförmälda skrifvelse till bergmästaren 1689 1/6 blef Stribergsgrufvornas behof af skog fyldt på annat sätt, så att därefter hinder icke mötte för hyttelaget att reparera eller ombygga sin masugn, hvilket ock samtidigt torde hafva skett, ehuru någon anteckning härom icke återfunnits.

På gruftinget 1690 23/5 förordnades sexm. Peder Andersson i Bleksböl och nämdem. Mats Eriksson i Fogdehyttan »att förrätta en delning emellan Johan Ring och Sven Olofsson öfver *roste- och kolhusrummen* vid Ringshyttan, emedan de komma efter dess sal. fader till halfparten hvardera att intressera». Huruledes nämde bröder vid samma tillfälle öfverenskommo dels sig emellan och dels med grufvelagen om sina andelar i Lämase- och Nybergsgrufvorna är förut omtaladt.

Vid gruftinget 1691 16/6 föreskrefs bland annat: »den *skog som är belägen kring Stripbergs grufva och Ringshytte bergsmän tillhörig*, förbjöds vid 40 m:s smt plikt att uppå den, den ringaste *åverkan* göra». Vid nästföljande grufting 1692 3/6 resolverades att delning och byte af *Ringshytte hyttebacke och rosterum* skulle förrättas vid blifvande jernbyte af bergsfogden Johan Frumerie, nämdem. Mats Eriksson i Fogdhyttan och sexm. Peder Andersson på Bleksböl.

Från gruftinget 1693 2/6 må här antecknas att »Anders Svensson på Ringshyttan salt en del i Stripbergsgrufvan till Hans Fransson på Skrekarhyttan[2], emedan han har en del i behall uti Lämasegrufvan; hvilken förbe:de grufvedel Hans Fransson till säkerhet infattades» — i gruftingsprotokollet. Likaledes hade Sven Olsson på Ringshyttan sålt en grufdel i Stripberget till Jöns Persson på Gamleviker. Dylika grufdelsaffärer an-

[1] Vid ett föregående grufting (1686 14/6) hade likväl bergmästaren tillsport Stribergs-Nybergs tingslag »om någon hytta skulle ligga odalgrufvorna för när, hvartill af samtl. grufvelaget svarades, att *ingen sådan här finnes*». Frågan och svaret torde dock närmast hafva afsett Ringshyttan.

[2] Af Vikers-Ekestubbeslägten. Jfr *Nor. ark.* III: 422.

tecknas från denna tid ganska allmänt i gruftingsprotokollen till vederbörandes »säkerhet». Skada blott att underrättelser om pris eller andra vilkor i fråga om dessa affärer icke för dem alla samtidigt antecknades.

På grufting vid Bleksbergstorp 1697 $^{9}/_{6}$

Pålades rådman i Nora v:d Johan Olofsson Ring, hvilken hafver sin hemmansdel vid Ringshyttan, att betala till bergsmannen Lars Larsson på Ringshyttan för det han *blåst på hans värmning* $^{1}/_{2}$ skepp. tackjern, hvilket ock bem:te rådman lofvade nu straxt vilja till honom betala.

S. d. Uppå samtl. grufvelagets begäran att en viss förordning måtte göras hvad den skall vara skyldig om dygnet att betala, som *blåser uppå annans värmning,* fans skäligt att enär ett sadant tillfälle förefaller, då skall den, som således på en annans värmning blåser, vara pligtig att till densamma betala 1 skeppund för hvart dygn.

Förentes Sven Olsson, Jöns Ersson och Anders Nilsson på Ringshyttan med deras granne Lars Larsson att de skola till honom betala för det de blåst uppå hans värmning ett skeppund tackjern, hvilket nu straxt skall betalas.

S. d. Fann ock rätten skäligt att pålägga Sven Erlandsson på Ringshyttan till att betala till Lars Svensson ibidem för det han blåst uppå hans värmning ett dygn ett skeppund tackjern. — — —

S. d. Emedan som det angafs att vid Ringshyttan på norra sidan om masugnen något *rostmull* och *grus* skall vara flutet neder *in på bolverket,* hvarigenom masugnen, där det längre skulle blifva liggandes, till äfventyrs lärer taga skada; alltdärföre pålades samtl. hyttelaget att vid 40 m♀ smt plikt *bortföra samma rostmull och grus,* och det nu straxt.

På gruftinget i Bleksbergstorp 1699 $^{20}/_{5}$

Framträdde för rätten Lars Hansson vid Gamleviker, gifvandes tillkänna att han köpt $^{1}/_{4}$ del i Stripbergsgrufvan af enkan hustro Kierstin Hansdotter för 5 daler kpmt, begärandes att detta måtte till protokollet blifva antecknadt; och som hustro Kierstin Hansdotter, hvilken nu var tillstädes, tillstod inför rätten, att denna handel dem emellan var passerad, och hon för sin grufvedel riktig betalning bekommit; ty blef ock detta efter begäran uti protokollet infattadt. Härvid tillsade hr bergmästaren (Jakob Hertzen) samtl. bergsmännerne, att ingen af dem skulle härefterät underståå sig *hvarken köpa eller försälja några grufvedelar innan hr bergmästaren därom först kungöres;* hvar annars sker, skall samma handel vara alldeles ogill och af intet värde.

Förenämnda säljarinna var sannolikt enka efter förut flera gånger omförmälde bergsm. Hans Abrahamsson i Ringshyttan.

36. Bälsjöbodars eller Bohytte hyttelag.

Af förut meddelade gruftingsprotokoll kan inhemtas att jemväl detta hyttelags angelägenheter varit föremål för behandling vid åtskilliga ting, såsom åren 1679 och 1680, samt äfven någon gång därförinnan. Hvad som härefter intill århundradets slut förekommer om hyttelaget meddelas i det följande.

Vid gruftinget 1681 $^{14}/_{6}$

Klagade Bälsjöboda bergsmän till samtl. Holmsjöhyttelaget det de till stadens borgare timmer, jemväl till andra hyttelag *timmer och milved försälja*, där de likväl dem sin *gamla häfd till hyttan förneka* vilja. Sven Andersson på Ringshyttan bekände sig köpt af dem till en mila, den han uppbläser, men Holmsjöhyttelaget svarade sig för några år sedan förärat till sin värd Bengt Andersson i Nora till 30 stockar alle tillhopa, och då den tiden han låtit samma timmer huggas, men han sedermera sin son dem förärat. Hr bergmästaren förfrågade dem huruledes de komma till att så många stockar bortgifva, isynnerhet Nils Hansson, och afttränga sedan Bälsjöboda bergsmän sina gamla bottnar, hvarföre blefvo de tillhållne icke dem tränga, utan hellre låta dem *få nödtorftig skog till sina blåsningar* efter deras gamla häfd; och begärde Sven Månsson tillika med flere af hyttelagen det förra förbudet på hytteskogarna måtte stå, hvilket ock samtyckt blef, (att) *ingen* (må) *försälja timmer eller annat till borgaren*, emedan kronones intresse därigenom minskas, vid 40 m♃ smt tillgörande.

Af gruftingsprotokollet för 1682 $^9/_6$ kan inhemtas, att

Efter Bälsjöboda bergsmän mycket stridige uti blåsning äro, begärde de att de måtte blifva *åtskilde i blåsningen*, hvilket ock samtycktes, att de 3:ne grannarna blifva tillhopa och Anders Jakobsson blåser allena, hvarmed han ock nöjder var, men lotten skall skilja dem åt, hvem först blåsa skall. Och sattes dem efter anhållande 40 m♃ smt vite emellan, att icke den ena må den andra med ord eller gerningar öfverfalla; och skall Anders Jakobsson nu blåsa först, hvarmed de nu tillfreds voro.

Vid samma ting »förbjöds Bälsjöboda bergsmän (att) intet *lim taga uti Gästningshultet* vid 40 m♃ smt, emedan det berättas *odugligt* vara, och de dels sjelfva om sådant anhöllo; tillsades också allvarligen af hr bergmästaren skaffa sig lim, som dugligt är». Vid ett följande grufting 1684 $^6/_2$ »förbjöds vid plikt samtl. Holmshytte och Bälsjöboda hyttelag, att ingen må fördrista sig att taga af det *torra limmet vid Timanshyttan*», förmodligen vid förenämnda Gästningshultet.

Under 1684 verkställdes ingen blåsning härstädes. I samma års bergsfogderelation beskrifves hyttan sålunda:

Bälsjöbodahyttan ligger på kronojord och är 2:ne hemman; masugnen bygd i 2:ne delar; deras hyttevatten, det dock mycket ringa är, kommer ifrån kärr och moras, och hafva allenast en hålldamm, den andra är hyttedammen; går med öfverfall, och är masugnen på några år ej omkullhafder, utan lär ännu kunna blifva beståendes, men alls ingen skog till hyttan.

I gruftingsprotokollet 1684 $^{17}/_6$ heter det, att »Bälsjöbodar hafva ingen egen skog, utan låta sig benöja hvad som de ytterst af de andra hytteskogarna kunna få; hafva ringa vatten och blåsa någorlunda efter som de hafva förmåga till». Följande bergsmän uppräknas härstädes i 1685 års förutnämda jordebok:

Nils Andersson	$^1/_2$ h:n,	
Per Nilsson	$^1/_2$ »	
Gabriel Andersson	$^1/_2$ »	
Jakob Olofsson	$^1/_2$ »	2 hemman.

Här upptages ej Anders Jakobsson, men han innehade antagligen det $^1/_2$ hemman, för hvilket Gabriel Andersson blifvit antecknad.

På gruftinget 1686 $^{14}/_{6}$

Förmante ock hr bergmästaren kringliggande hyttor att de ändtligen tillhjelpa att *hålla Bälsjöboda hytta vid makt med skog*, **emedan som de ingen skog hafva, och så framt det ej förr kan ske, så lärer det vid** *refningen* **företagas; ty en sådan hytta, som så länge sedan är på allmänningen tillåten att byggas, understår sig ej hr bergmästaren att utdöma, utan måste (hyttan) efter vanligheten bekomma därtill sin skog: dock tages granneligen alla vindfall och skatar först upp och kolas förr än ståndskogen angripes. — — —**

S. d. Framsteg Anders Jakobsson med Nils Andersson och Jakob Olsson på Bälsjöbodar och *besvärade sig öfver Holmshytte bergsmän*, **hvilka hafva (huggit) förnär sina rösen in uppå Bälsjöboda ägor, och Bälsjöboda bergsmän intet hafva någon skog att fortsätta sina blåsningar med; blifvandes detta ärendet lemnadt tills någon** *landtmätare* **kommer, och de emellertid betjena sig af den skog, som de tillförene vanligen kolat utaf, särdeles vindskogen.**

I sitt till den »hammarkommission», som sammanträdde i Nora 1687 $^{3}/_{9}$, aflatna memorial framhöll bergmästaren Sneckenberg, att **»ehuruväl** Bälsjöbodahyttan är på allmänningen i förtiden utan någon viss tilldelt skog funderad, så blåses dock af de 3 grannar helt ringa däruti, så att den antingen kunde *ödeläggas* och de i de omliggande hyttor sitt ringa bruk afblåsa, eller att den kunde *en skogspark tillegnas*, den förmodeligen lärer finnas, när mätningen kommer, emellan Grecksåsar och Bleksbergs skillnad, eller om rådligare att *Nybergsgrufvorna*, som god flotsten gifva, ock blifva med en tjenlig skog ackomoderade, som de h. hrr kungl. kommissarierne rekommenderas».

Bergsmännen protesterade vid detta tillfälle mot sin hyttas ödeläggande och aflemnade, till sina rättigheters styrkande, en bevittnad afskrift af 1593 års lagmansbref[1], hvarmed de ville ådagalägga sin rätt att behålla sina gamla skogshäfder till blåsningarnas fortsättande.

I Bergskollegii förut flera gånger anförda skrifvelse af 1689 $^{1}/_{6}$, hvarigenom de vid kommissionsförrättningen afhandlade skogsfrågorna erhöllo sin lösning, föreskrefs, sedan vissa allmänningstrakter disponerats till förmån för Stripebergs och Klacka grufvor, att dessa trakter skulle af landtmätare »aftagas», hvarom dels landshöfdingen anmodades att gå i författning och dels bergmästaren erhöll »kollegii befallning, att ju förr ju hellre söka verkställigheten däraf». Skulle det vid denna förrättning befinnas att de afsedda skogstrakterna icke gjorde tillfyllest för grufvornas behof, *skulle Bälsjöboda hytta*, såsom belägen mellan grufvorna, »emot vederlag till de fattige där boende bergsmän *ödelemnas*, och den därtill brukade skogen under bemälte grufvor läggas». Verkställigheten af så väl det ena som det andra drog emellertid om ganska länge. Den mycket omskrifna landtmätaren lät vänta på sig och den honom anförtrodda »refningen» kom icke till utförande förr än åren 1704 och 1705. Under tiden fortsatte Bälsjöboda bergsmän sina blåsningar på vanligt sätt, tills de några år före den stora ragångsregleringen lyckades erhålla en särskild skogstrakt på Lomflyskogen till sig upplåten, hvarom vidare underrättelser meddelas på annat ställe.

På gruftinget 1691 $^{16}/_{6}$

---

[1] Intaget fullständigt här ofvan sid. 20.

Vardt Bälsjöboda bergsmän med Holmshytte bergsmäns samtycke efterlåtit att ännu på *Lomflyskogen* få utaf de där liggande *vindfall upprensa till kolved,* allenast de sig ej betjena af torrakar och råskog; men förbjöds dem ingalunda med ståndskogen sig vidare befatta eller någon åverkan göra förr än landtmätaren får tid att aftaga det, som till allmänning kommer och lyda kan, vid plikt.

S. d. Till *hyttefogde* vid Bälsjöbodar inskrefs Nils Andersson, och befalltes hyttelaget honom hörsamhet visa uti det han på hyttans vägnar hafver att påminna.

På gruftinget 1695 $^{30}/_{7}$

Blef Bälsjöboda bergsmän efterlåtet att *uppkola den vindskog*, som är till finnandes å *Lomfly skogsallmänning*, efter som de intet sjelfva hafva några utvägar till skog att fortsätta sitt bergsbruk med; dock förbjöds dem därjämte strängeligen vid 40 m♃ smt plikt att kullfälla någon ståndskog, (än) mindre att tillgripa något af de till konst- och hyttevirke afkrönte stora trän.

Vid gruftinget i Bleksbölstorp 1697 $^{9}/_{6}$ »lät Peder Månsson på Gamleviker anteckna det han köpt sig $^{1}/_{4}$ del uti Stripbergsgrufvan af Peder Andersson på Bälsjöbodar», hvilket här må anföras för att visa hvarifrån Bälsjöbodakarlarne hemtade en del af sitt dåvarande malmbehof. Att de jemväl under föregående tidehvarf varit delägare i Stribergsfältet framgår för öfrigt af här ofvan meddelade gruftingsprotokoll. Det är till och med ganska sannolikt, att nämda grufdel, som Per Andersson sålunda afyttrat, motsvarades af samma $^{1}/_{4}$ del i »Stripgrufvan», hvilken vid 1667 års grufting (sid. 63) antecknades såsom tillhörande Anders Jakobsson i Bälsjöbodar, antagligen säljarens fader.

På Klacka grufting 1697 $^{14}/_{6}$ förekom bland annat:

Emedan såsom det af Klacka grufvelag genom deras ombudsman Olof Hansson på Fåsjöhyttan angafs, att *Bälsjöboda hyttelag* skola *göra* en skadelig *åverkan på Lomflyallmänningen*, som till konst- och grufveskog af höga öfverheten är anslagen, under den prætext att de fått tillåtelse att uppkola vindskogen; allt därföre blefvo de icke allenast nu förbjudne vid 50 daler smt plikt på samma skog hädanefter göra någon den ringaste åverkan, utan ock resolverades att bergsfogden tillika med sexmännen Olof Hansson på Fåsjöhyttan och Olof Nilsson på Kåfalla skola framdeles taga i ögnesyn den åverkan, som angifves bem:te hyttelag hafva på berörda skog gjort, hvarefter rättens utslag påfölja skall.

Det blef ock alla i gemen, som hvar och en isynnerhet, vid samma vite förbjudet att hädanefter göra på samma allmänning något det ringaste hygge till konst- och grufvornas behof innan som de det först hos bergmästaren eller bergsfogden hafva angifvit, så att de vissa dagar därtill kunna förordna, utan hvilka ingen något hygge där skall göra vid ofvanberörde plikt tillgörandes, icke heller tillåtas att *upprätta till allmänningen någon väg,* efter som därigenom en och annan gifs tillfälle därsammastädes att åverka.

Den åverkan, för hvilken Bälsjöboda bergsmän sålunda angafs, torde dock ej ha varit synnerligen farlig, enär ingenting härom förekommer vid de närmast följande gruftingen. Däremot har förbudet mot väggläggning till nämda Lomfly allmänning troget efterlefvats; ty ännu efter 200 års förlopp finnes icke farbar väg till densamma annat än om —

vintertiden, då sjöar, kärr och mossar äro tillfrusna. Därigenom kan det blifva möjligt att till och med erhålla goda kommunikationer med under andra årstider i det närmaste helt och hållet otillgängliga skogstrakter.

37. Holmshytte hyttelag.

Med hänvisning till hvad här ofvan anförda gruftingsprotokoll för åren 1675—1680 innehålla om hyttelaget och bergsmännen härstädes, meddelas i det följande hvad om detta hyttelag under därefter följande 20 år kunnat hopletas.

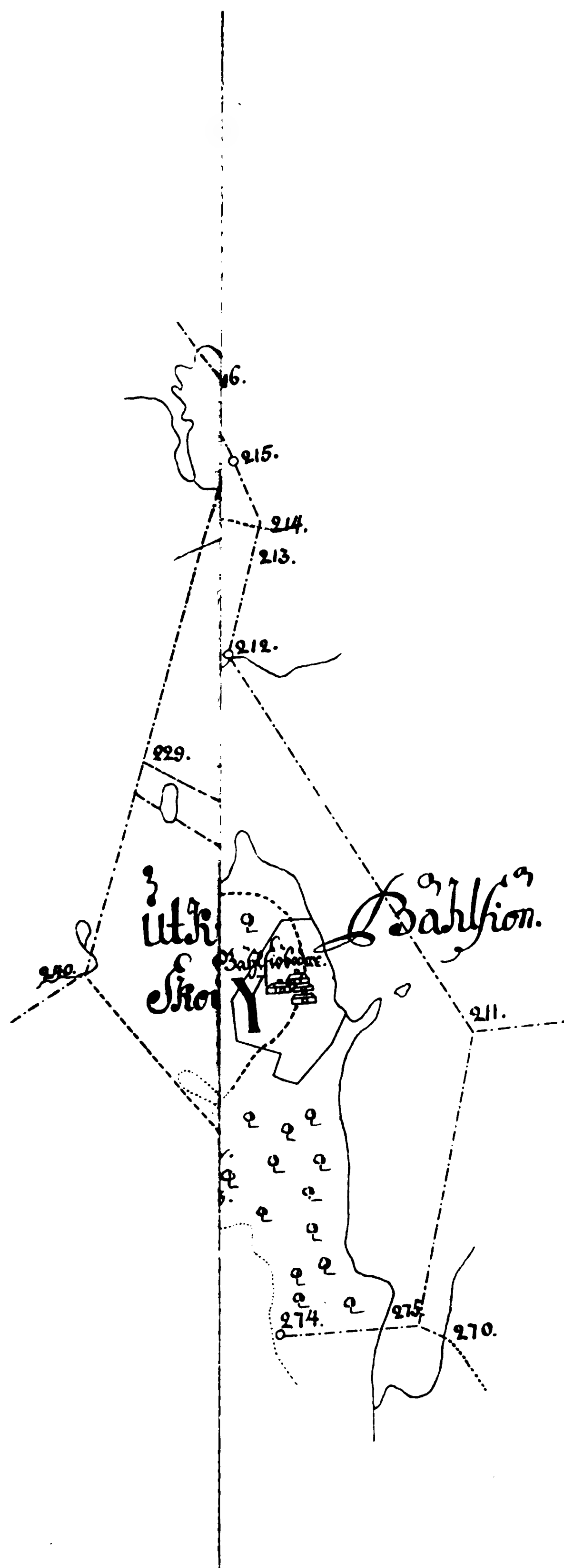
Vid gruftinget 1682 $^7/_2$

Kärade Sven Månsson på Holmshyttan till Lars Jakobsson på Brunshyttan angående något förelupet *slagsmål vid förra blåsningen*, som tillkommit igenom någon *masmästarelön* Sven till honom uppvägit, näml. $^1/_2$ sk*tt* tackjern och ett litet stycke för $2^1/_2$ dygn. Sven sade att Lars tagit till en stäkilstång och ville slå honom, men slog intet till, utan fattade honom i bröstet, säjandes: du skall gifva mig så mycket som de andra; mer rörde han honom intet. Sedan sade Sven Månsson att han skolat kallat honom oqvädinsord. Lars Jakobsson svarade sig inga oqvädinsord på honom sagdt, ej heller honom slagit, utan allenast hött honom, och såsom Sven Månsson icke honom med skäl sådant öfvertyga kan; ty pliktar Lars Jakobsson för sitt *oljud vid hyttan* 3 m♃ smt, och vare därmed åtskilde; men förbjöds vid 40 m♃ smt plikt ingendera den andra med ord eller gerningar angripa, utan varnades fredligen umgås.

Och som samtl. Holmshytte grannarne inför rätten bekände sig masmästarelönen, innan jernbytet varit och tionden aflagdts, alldeles emot förra grufvetings förbud, uttagit, det de ej beneka kunde sig icke afvetat; ty belades de samtel. med 40 m♃ smt plikt. Och förbjöds ytterligare så väl där, som vid alla andra hyttor, icke sig fördrista här efter *afläggja hvarken masmästarelön, uppsättarelön* eller *något till sitt behof, innan* prof gjordt och *kronans tionde aflagd är*, vid samma plikt tillgörande.

S. d. Insattes Olof Larsson på Holmshyttan till *hyttefogde* därsammastädes uti Sven Månssons ställe.

Vid gruftinget 1682 $^9/_6$ »sattes efter anhållande af Olof Larsson och hans närvarande grannar *vattnet vid Holmshyttan i förbud*, vid 40 m♃ smt, att icke det röra eller utöda, undantagandes en smidesdag, som de begärde». I sammanhang härmed må ock antecknas att hyttelaget, antagligen under 1600-talet, låtit upprätta en s. k. *vänddamm* eller »*vattendelare*» i närheten af det sedermera tillkomna *Vänddamms*- eller *Vänddalstorpet*, hvarigenom det från ofvanliggande kärr och mossar kommande, vid höst- och vårfloder ganska betydliga vattnet afleddes från sitt af naturen danade utlopp till den mellersta Dammsjön — därifrån vattnet utfaller i *Rågrecken* — till den vid *byn liggande Dammsjön*, hvars vatten utfaller i Holsjön och vidare i *Bälsjön*. Detta senare vattensystem har sitt slutliga utlopp genom Mälaren vid Stockholm i *Östersjön*, då däremot Rågreckens och nedanför liggande Greckens vattensystem utlöper i Venern och vidare genom Göta elf vid Göteborg i *Kattegatt*.

att

ela
en
ssa
ied
an

ler
97
ed
od
då
ck

åsa
ör-
ra;
p-

ne-
om
gs-
m:
ng

ns-
ing
sig
sa,
gar
an
en
må
er

år
de

vi
bl
ar

ăr
m
2(

hy
ig
je
st
br
h(
di
he
h(
ol
sn
fr

m
gr
de
al
u
af

st

h
at
g
li
d
d
vi
tu
fa
ut
si
R
o

Att Holmshytte hyttelag vid 1684 års första grufting förbjöds att använda af »det *torra limmet vid Timanshyttan*» är redan omtaladt.

I samma års bergsfogderelation omtalas hyttan sålunda:

Holmshyttan 3 hela hemman och masugnen hafva de bygdt i 6 hela delar; deras hyttevatten kommer utur en liten sjö, som ligger bredvid en mosse, därest de hafva en hålldamm, den andra sjelfva hyttedammen. Dessa bergsmän lida ofta brist i deras blåsningar på vatten; masugnen drifves med öfverfall, och är för några år sedan halfva pipan reparerad; skog till hyttan hafva de nödtorftigt, dock oländt.

Samma år verkställdes 2:ne blåsningar härstädes: den första under 23 dygn, från 15 Februari till 9 Mars, med ett tillverkningsbelopp af 97 skepp. 20 lisp.; den andra under 16 dygn, från 27 Juni till 12 Juli, med en tillverkning af 81 skepp. 14 lisp. I afseende på dygnstillverkning stod denna hytta nämda år bland de lägsta, endast mellan 4 och 5 skepp., då medeltillverkningen vid bergslagens samtliga hyttor öfverhufvud uppgick till 6⅓ skepp. pr dygn.

I gruftingsprotokollet 1685 4/2 säges det, att i »Holmshyttan blåsa alla grannarna, men somliga blåsa litet; hafva måttlig men somliga försälja skog, dels åt uthyttes bergsmän, dels ocksa till borgarne i Nora; hafva ringa vatten och försälja inga kol». — Reduktionsjordeboken uppräknar följande delägare:

Hustru Marit	½ h:n,	
Lars Tikesson	½ »	
Sven Månsson	½ »	
Nils Hansson	½ »	
Lars Matsson i Kåfalla	½ »	
Gabriel (Andersson?)	½ »	3 hemman.

På gruftinget 1691 16/6 vid Bleksbölstorp

Angaf Holmshytte **bergsmän** huruledes de i denna svåra **vårtid innevarande år** uti **stor** nöd och fattigdom sin *utblåsta masugn måst upprätta,* **som dock ej kunnat ske utan andra** hyttelags tillhjelp af barmhertighet med dags**verken;** och som de närvarande hyttelagen samtl. betyga om deras fattigdom: **ty bådo** ock de för dem, att kunna hos höga öfverheten om någon benådning och **hjelp** ihugkommas.

Vid Klacka grufting 1692 6/6

Besvärade sig nämdemannen Olof Hansson **på** Fåsjöhyttan öfver Holms**hytteboerne att** de *borthugga och afkola den skog*, som till kronones *allmänning är vederkänd.* De tillstädes varande nekade därtill alldeles och sade **sig huggit** och kolat af sin egen hemmansskog, det de påstå (sig) kunna **visa, när som** en rätt skillnad emellan allmänningen och de omkringliggande **skogar blifver** gjorder; fördenskull kunde rätten sig icke med saken befatta **innan en sådan** skillnad af vederbörande kronobetjente blifver gjorder, **hvilken skillnad** med det första måste fullbordas uti allas deras närvaro, som **små slogar** däromkring hafva. Emellertid förbjöds ofvanbem:te Holmshytteboer **att göra** någon åverkan på kronoallmänning vid 40 m. smt plikt.

Såsom grufvelaget sig besvärade däröfver att de *trän*, som för **några år sedan** äro *krönte till grufvornas behof,* skall vara borthuggna; ty inqvirerade

hr bergmästaren noga därefter, hvilken sig understått att afhugga samma krönte trän, då Henrik på Holmshyttan tillstod sig hafva huggit tre st. af samma trän på sin skog, men har brukat dem till hyttans behof, menandes det vara tillåtet, beklagandes sig i det öfriga detta af enfaldighet hafva gjort, det ock af flere bevittnades, efter han eljest mycket stilla och tystlåten är; hvarföre fann rätten skäligt att förskona honom denne gången för den plikt, som han med rätta har meriterat; dock som han om tillstånd bort ansöka, skall han till en åtvarning, och på det han och andra en annan gång må taga sig för sådant till vara därföre plikta med fängelse.

Tillsades ock att ingen skall understå sig att hugga något af de *krönte och kapitale trän* vid 40 m:t smt plikt för hvardera, innan som däröfver först vid grufvetinget blifver slutet och sådant där är samtyckt.

På gruftinget i Bleksbölstorp 1693 ²/₆ »förordnades till *hyttefogde* vid Holmshyttan i Olof Larssons ställe Salomon Hansson ibidem».

Vid nästa grufting med Stribergs och Nybergs tingslag 1694 ⁵/₆

Förentes Sven Erlandsson på Ringshyttan med Sven Månsson på Holmshyttan således, att Sven Månsson skall till Sven Erlandsson vid första blåsning betala 1 skepp. *låntaget tackjern,* samt 3 lass malm för det Sven Erlandsson har i 6 år töfvat med detta jern; skolandes malmen levereras i höst. — — —

Till *hyttefogde* uti Lars Tikessons ställe på Holmshyttan förordnades Henrik Henriksson därsammastädes.

Som man kan finna ombyttes hyttefogdar ganska ofta, under ett enda år ej mindre än 3 stycken: Salomon Hansson, Lars Tikesson och Henrik Henriksson. Lars hade sannolikt förordnats af bergmästaren mellan gruftingen.

Till gruftinget 1698 ¹⁶/₆ i Bleksbölstorp

Hade Sven Erlandsson på Ringshyttan låtit citera Anders Eriksson på Holmshyttan för *skuldfordran*, härflytande af *handel om skog;* men som bem:te Anders Erssons grannar, näml. Olof Larsson, Hindrik Hindriksson och Nils Pedersson på Holmshyttan, bevittnade det han varit på vägen hit, men därunder *sjuknat,* så att han *blifvit liggande* jemte vägen; alltså kunde saken för denna gången icke företagas, utan lemnades käranden fritt att söka honom om sin betalning, huru han helst det gitter, emedan denne Anders Ersson vid grufvetinget, som hölls vid Klackan, är alldeles *förbjuden att sälja någon skog ifrån hemmanet*, hvarigenom det kan blifva ruineradt, hvilket förbud här nu jemväl itererades.

Huruledes denna angelägenhet sedermera ordnades framgår icke af senare gruftingsprotokoll. Fordringsägaren var dock känd för att icke gerna efterskänka eller afstå från sin rätt.

Vid ett följande grufting 1700 ²⁸/₅ »förordnades till hyttefogde vid Holmshyttan Erik Larsson därsammastädes». Här må jemväl antecknas, att Holmshyttebergsmännen gjorde hvad de kunde för att söka *tillvinna sig den skogstrakt*, som vid 1701 och 1702 årens bergsting tillerkändes Bälsjöbodars hyttelag, hvarom närmare underrättelser kan vinnas i den afdelning, som längre fram meddelas angående »Bälsjöbodars Lomflyskog».

Gruftingsprotokollet för 1702 $^{13}/_{5}$ innehåller äfven följande:

Tvistigheten emellan Nils Hansson på Holmshyttan kärande och dess granne Olof Larsson, angående det Olof Larsson skolat *beskyldt* **Nils Hansson för 3 skepp. tackjern, som han borttagit, uppskjutes till ett annat ting, emedan af inkomna berättelser utaf Lars Olsson på Holmshyttan och Olof Ersson på Vestgötehyttan med flere hans grannar förnimmes det han skall vara sjuk.**

Under detta utlät sig kärandeparten Nils Hansson, att om han ej får rätt här, så skall han gå på ett annat ställe, för hvilket, såsom en *förgriplighet emot rätten,* **han i anledning af d. 22 punkten af hans K. M:ts allernådigste förordning om processer de anno 1695 d. 24 Juli fälldes till 20 m$ smt plikt och pålades därjämte att** *göra offentlig afbön,* **det han ock då straxt gjorde.**

I ett annat ärende vid samma rättegångstillfälle svarade Olof Larssons hustru för sin man, men i detta mål höll hon sig undan. Emellertid omtalas icke förevarande beskyllningsmål i de följande gruftingsprotokollen, så att det är sannolikt att parterna sedermera föredragit att förlikas.

Vid gruftinget i Bleksbergstorp 1703 $^{18}/_{6}$

Kärade hustru Kerstin Nilsdotter vid Holmshyttan till Nils Hansson ibidem, för det han förhåller henne 11 daler kpmt *grufvelön,* **som hon förtjent i förledet år. Nils Hansson svarar det han stadt henne att arbeta på hans del i Nyberget, men hon har sedan antagit hans del i Lämåsgrufvan, dessutan skall hon ock gått ifrån arbetet 6 veckor förr än hon borde. Samtel. grufvelaget bevittna att Nils Hansson intet allenast haft ett annat hjon i Nybergs grufva, utan ock att hustru Kerstin varit kontinuerligen vid arbetet i Lämåsgrufvan intill dess att det blef hopajemnt och att arbetet upphörde. I anledning häraf fann rätten skäligt att pålägga Nils Hansson att betala till hustru Kerstin Nilsdotter de 11 daler kpmt, som han henne i grufvelön har tillsagt.**

38. Gamla Ringshyttevägen och dess underhåll.

Vid Noraskoga härads höstetingi Nora 1696 $^{21}/_{10}$ blef följande öfverenskommelse härom fastställd sålunda:

S. d. Uppviste gevaldigern (= länsman) manhaftig Henrik Vindelo en förlikning, som åboerne och bergsmännen i Skofttorp, Skofthyttan, Ås och Åshyttan, Ringshyttan, Holmshyttan och Bälsjöbodar d. 5 nästförvikne Maj sins emellan gjort hafva om *vägens förbättrande och vidmakthållande ifrån Fibbetorpsbron till och med Holmshyttan,* **i så måtto, att åboerne i Skofttorp och Skofthyttan, Ås och Åshyttan årligen sig påtagit att hålla vid makt vägen ifrån Fibbetorpsbron till Ringshytte vägskillnad, sedan Ringshytteboerne därifrån till Ringshyttan, och vidare Holmshytte- samt Bälsjöboda åboer ifran Ringshyttan till deras byar, efter samma väg sig intet längre sträcker; hafvandes gevaldigern dem samtelige nu instämdt, sig att förklara, huruvida de tillstå och erkänna denna förlikning samt där vid förblifva vilja eller intet. Hvaruppå de senaste, nämligen Ringshytte, Holmshytte och Bälsjöboda åboer utläto sig med sina förberörde vägskiften förnöjde vara; men nämdeman (Olof**

Nilsson) i Skofttorp klagade att dess grannar, samt Skofthytte, Ås och Åshytte åboer intet vilja vid sitt förblifva, utan besvära sig att detsamma är dem alltför svårt och besvärligt, så att de intet mäkta därmed utstå; dock voro inga af dem tillstädes, förutom nämdeman Olof Nilsson, ändock stämningen offentligen i sockenstugan uppläsen blifvit. Alltså och till följe af K. M:ts förordning af d. 4 Juli 1695, angående vidlyftigheters afkortande vid rättegångar, blef slutet och afsagdt, att Ringshytte-, Holmshytte- och Bälsjöboda åboer blifva efter tillbud vid sina afdelte och igenom förlikningen antagna vägstycken; åliggandes jemväl de andra vid sitt afdelte vägstycke, ifrån Fibbetorpsbron till Ringshytte vägskillnad, efter förlikningen att vidkännas och det omlaga, så att det väl behållet blifver, hvilket af dem allt framgent fullgöras bör, så framt de icke vid nästa ting kunna visa sig denna gången haft laga förfall, och gitta så goda skäl framte, som därutinnan ändring göra kunna; börandes utan dess hvar och en af de frånvarande för uppropets försummande erlägga en daler smt hvardera.

Sedermera kan inhemtas af domboken för 1697 $^{26}/_{6}$ att

S. d. Angåfvo Per Nilsson i Skofttorp, Måns Larsson på Ås och Mats Matsson ibidem, att Åshyttelagarne, kärande till Ringshytte, Bälsjöboda och Holmshytte hyttelag, angående broning emellan Fibbehyttebro och Sandvad, äro *förlikta.*

Ehuru domboken icke innehåller något om vilkoren för denna förlikning, torde kunna antagas att den ursprungliga gränsen för den s. k. Ringshytte vägskillnad varit utsatt vid den punkt, hvarest en då begagnad sommarväg från *Åshytte masugn* sammanfallit med den från Ringshyttan löpande vägen. Nämda sommarväg, hvaraf spår numera endast med svårighet kan återfinnas, utmynnade ett stycke nordvest om det nuvarande småskolehuset vid Norra Ås. Genom förlikningen flyttades vägskillnadspunkten i sydost till det s. k. Sandvadet, där den egentliga *byvägen* från *Södra och Norra Ås* sammanlöper med Ringshyttevägen. Härigenom förlängdes vägsträckan för Ringshytte hyttelag, men förkortades i stället för Åshyttelaget. Den salunda ändrade öfverenskommelsen har därefter varit tillämpad närmare 200 år eller till 1865, da denna väg ödelemnades och underhållet flyttades till den nyanlagda Ringshyttevägen, hvarom vidare underrättelser meddelas i en följande afdelning.

39. Bergslagens ekonomiska förhållanden i allmänhet vid slutet af 1600-talet.

I det föregående har meddelats anteckningar angående hvarjehanda ekonomiska förhallanden vid berörda tidpunkt inom flertalet af de gruf- och hyttelag, som tillsammans i det närmaste motsvara nuvarande Ringshytte hyttelag. I det följande åter sammanföras strödda anteckningsblad, hvilka mahända lika mycket röra Noraskogs bergslag i allmänhet som de nyssnämda gruf- och hyttelagen gemensamt eller enskildt hvar för sig. Dessa senare blad borde salunda företrädesvis hafva ingatt i en hela bergslagen omfattande historisk beskrifning, men da utg. för sin del icke vågar

eller ens kan bestämma om och när en dylik beskrifning kommer till stånd, enär därtill fordras både ett mödosamt arbete och ej obetydligt med — penningar, må det icke anses olämpligt att äfven dessa blad här återgifvas. Hvem vet hvar de eljest kunnat hamna?

a) ***Om vallackar.*** Vid det gruftingt, som hölls med Dalkarlsbergs tingslag i Vikersgården 1686 $^{29}{}_{5}$, var landshöfdingen i dåvarande Nerikes och Vermlands län frih. Didrik Wrangel äfven tillstädes. Af protokollet vid samma tillfälle kan inhemtas, att

Som bergsmännen lida stor afsaknad med många dagsverkens försummelse, i det de hafva *vrenska hästar:* ty förklarade hans excellens högvälb. hr landshöfdingen mycket rådligt vara, att hvar och en låter skära ut och *vallacka sina hästar*, och fördenskull förfrågades bergslagen om de det vilja göra, så ville han från Finland förskrifva några personer, som utan någon skada slikt skall förrätta, hvarmed detta gruflaget fann sig mycket benöjde.

Detta ärende föredrogs jemväl vid öfriga gruftingen. Sålunda »påbjöds» vid Stribergstinget i Blexbölstorp $^{14}/_{6}$ samma år att alla skulle hafva vallackar, »på det bergsmännen måtte slippa de många dagsverken som de i hästeskogslöpande skola använda».

Någon tid härefter, 1687 $^{29}/_{1}$, hölls i Nora stad efter landshöfdingens befallning en s. k. gruftingsransakning med Nora och Hjulsjö bergslager, i närvaro af landssekreteraren Fredr. Schantz, bergmästare och bergsfogde samt 19 sexmän från de olika tingslagen. Bland annat, som förekom vid denna »ransakning»,

Tillsades sträng- och allvarligen samtl. allmogen, som ej ännu till datum efterkommit förra sommargrufvetingsresolutioner och sina *vrenska hästar vallackat,* att de tillkommande vår det hörsamligst efterkomma, helst som de trenne finnar h:s exc:s landshöfdingen från Österbotten förskrifvit, för den orsaken skull hit upp äro komne, sig beklaga att en del så motsträfvige finnas att ej vilja låta sina hästar vallacka, där likväl de allenast 1 daler kpmt för hvar häst bekommit och ingen ännu förolyckats. Consenterandes ock de bergsmän, som det redan efterkommit, att deras hästar äro dubbelt förbättrade, och de medelst det slippa använda så många dagsverken i hästeskogslöpande, dem de emellertid till K. M:ts intresses förkofring och sitt eget välstånd kunna emplojera; begärandes ock ödmjukligen bergsmännen, som vallackar hafva, att de som ännu hafva vrenska hästar, måtte imponeras dem ej i vår få utsläppa, på det de vallackarne ej måtte bortjaga eller i någon måtto sönderslå och förskämma, hvilket dem ock blef bejakadt, jemte tillsägelse af välb. hr bergmästaren, att där de vrenske någon skada göra, skall ägaren ej allenast vara obligerad skadan lagligen uppfylla, utan ock där ofvan uppå plikta, för det ej fullbordas hvad dem till nytta nu och framdeles kan lända. Hvilket allt högvälb. hr landshöfdingen dagen efter vid sin lyckliga ankomst från Stockholm vid Elfstorp bejakade; tillsäjandes ock bergslagen allvarligen, att den, som i vår sina hästar ej vill låta vallacka, måste hålla dem inne, att de androm ingen skada må tillfoga.

Då detta ämne icke vidare omtalas vare sig i grufve- eller häradstings-domböckerna, torde få antagas att den ifrågavarande åtgärden vann omedelbar och allmän tillämpning till bergslagens fromma så väl i fråga

om hästarnes arbetsduglighet som det minskade antalet onyttigt bortslösade dagsverken »i hästeskogslöpande».

b) Svedjande. Vid ett föregående tillfälle är omtaladt huruledes hertig Karl genom ett »öppet mandatsbref» till allmogen i Vermland om svedjehuggning 1587 $^{21}/_{9}$ uppmanade sina undersåtar, att fälla skog och *bruka svedjeland*, enär sådant kunde lända dem både till bröd och bergning, samt att hvar och en borde årligen fälla och rödja så mycken skogsmark, som kunde besås med en tunna råg. Ett dylikt arbete borde de lätt kunna åstadkomma när de ville »något trefne och idkne vara i boet», d. v. s. arbetsamme och idoge, men om någon af dem icke fullgjorde denna föreskrift, utan med tredska försummade sin egen nytta och bergning, skulle denne straffas såsom för annan ohörsamhet[1]. En sådan befallning förklingade sannolikt icke ohörd inom hertigens furstendöme; efterdömet och erfarenheten sträckte nog sina verkningar långt utom dess gränser. I en k. m:ts förordning om svedjehuggande, som utfärdades i Örebro 1639 $^{18}/_{3}$, heter det ock, att »vi äro uti förfarenhet komne, huruledes en part, som uti bergslagerna och däromkring boendes äro, med svedjefällande och andre slike onyttige skogsbruk, olagligen utöda och förderfva skogarne, som under bergsbruken ligga». Sedan klagomål häröfver anförts »på sisthållne riksdag, och uti riksdagsbeslutet infördt och belefvadt blifvit, att sådane skadelige skogsbruk förbjudas och afskaffas skulle», så blef nu strängeligen förbjudet »att ingen eho han ock är, sig understå och fördrista skulle, att svedja på skogarne under bergslagerna, eller taga sig något annat skadeligit skogsbruk före». Förbrytelser häremot straffades med dryga böter, första gången 20 daler, andra gången 40 daler smt för hvart tunnland, men tredje gången skulle den brottslige förvisas bergslagen samt mista sitt bruk och hemvist, hvilket närmaste arfvinge dock ägde att tillträda o. s. v.

Trots dessa stadganden och den stränghet hvarmed särskildt de till bergslagen talrikt inflyttade finnarne ansågs böra behandlas, då genom en k. resolution 1641 $^{22}/_{6}$ föreskrefs, att man skulle »låta uppbränna deras kojor och hus, som de sig i skogarne här och där uppsatt hafva, såsom ock dem deras säd, när den mogen är, anten afhända och ifråntaga eller ock i lika måtto uppbränna», så fortfor dock svedjandet öfverallt, om ock i något mindre utsträckning än förut. Behofvet af »bröd och bergning» i de trakter, där intet åkerbruk ännu börjat, var nog den kraftigast bidragande orsaken härtill. Den vid 1664 års riksdag utfärdade »skogsordningen» åstadkom icke heller någon egentlig förändring härutinnan.

Sedermera utfärdades 1683 $^{19}/_{12}$ »k. m:ts förordning och påbud angående skogarne och hvad därvid iakttagas bör», hvarigenom alla vederbörande anbefalldes att tillse det skogen »icke genom allt för mycket sågande, fast mindre genom *svedjefall* eller annor slik vårdslöshet (blefve) hindrad och förderfvad», äfvensom att skogarne »intet onytteligen och oskickeligen angripas och utödas, utan att därvid både mått, sträng akt och god ordning hålles», samt att denna »stadga i alla måtto handhafves och efterlefves».

På gruftinget i Bleksbölstorp 1684 $^{17}/_{6}$ »publicerades» sistberörda skogsplakat, hvarefter protokollet innehåller:

---

[1] Jfr *Nor. arkiv* II: 432, 666.

Samtel. grufvelagen kunde sig i detta mål ej i någon måtto något hafva att säja, utan lofvade sig detta hans k. m:ts allernådigst affattade påbud möjligast efterlefva; men beklagade därhos att de riset af skogen intet få någorlunda afsvedja: därföre lofvade grufvelagen sig någon fullmäktig till högre hand affärda, att underdåneligen anhålla de sålunda något *riset af skogen få afsvedja*, eljest lärer hans k. m:t lida stor men och *afsaknad på kronones tionde;* hvarom hr bergmästaren vid nästa session, vill Gud, skall uti dess relation ödmjukligen anmäla.

Detta skedde ock. I bergmästaren Erik Snacks »generalrelation» för 1684, uppläst i Bergskollegium $^{8}/_{10}$ s. år, heter det härom:

Skogarne begynna allestädes nu förminskas, ehuru de isynnerhet i Nora och Linde möjligast i akt tagas; och hafver jag k. m:ts nådigaste påbud om skogarne vid alla bergs- som hammarting publicerat, med en skarp åtvarning till alla sig därefter att rätta; dock befinnes att ännu icke alldeles med svedjande upphöres, och anhålla de vid alla bergsting, att kunna ernå *ett billigt svedjande till skogens upprensning;* isynnerhet berättades att, i Nora och Lindes bergslag, igenom ett *rätt svedjefallshuggning och afbrännande, marken fet blifver och till gräsvärt beqvämare* än förr, jemväl *på 20 à 30 år* på mestedels orter, dock mest löfskog, *kolför igen växa kan,* hvaraf, när en noga uppsigt är att det till måttlighet sker och jorden ej andra gången igenom vålande skämd blifver, så kan med så ringa svedjande och ringare de starke qvistar (ej?) skadas, hvilket allt väl till sin stafrumslängd hugges och sedan uppkolas; och då *kan ock bergsmannen få bruka något till att så,* sig i sitt svåra arbete till understöd, hvilket jag lofvat för dem ödmjukligast andraga, och en nådig resolution afhemta. Eljest såsom ännu skogssynerne i bergslagen blifva af hrr häradshöfdingarne med befallningsmännen och nämden som tillförene förrättade, och bergsmännen förmena att vid bergstingen med förbud af svedjande de icke stort hafva att beställa: ty begäres ödmjukligen att efter så min som en del af mina kamraters ödmjuklige anhållande ett reglemente må träffas, huruvida den, som brottslig finnes emot plakatet och nya skogspåbudet hafva sig med *svedjande, vålande eller huggande förgripit, må vid härads- eller bergstinget därföre svara,* emedan *utan något straff de omöjligen stå ifrån sådan vana att skiljas;* som ock att ett reglemente må träffas, hvilken som bör *synerna i bergslagen* bevista, emedan den fattige bergsmannen härtill af den stora bekostnad, som uppgår på häradshöfdingen, befallningsmannen, lagläsaren, deras tjenare, hvilka dock minst af bergsmännernas tillstånd veta, isynnerhet huru han sitt bergsbruk förestår eller ej, tillika med nämden, hvilket den fattige bergsmannen omöjligt uthärda kan, utan *mången låter sin rätt falla* förr än han med sådan omkostnad hinner fortfara och uthärda.

Denna bergmästarens framställning om svedjandet »vardt med missnöje upptagen» af Bergskollegiet, enligt anteckning å originalskrifvelsen. Svedjandet fortfor i det närmaste oförminskadt, naturligtvis enligt den gamla regeln, att »där ingen åklagare finnes faller ingen dom». Vederbörande visste nämligen icke om den, som gjort sig skyldig till svedjande, skulle åtalas vid häradstinget eller vid bergstinget, och Bergskollegiet, såsom skogarnes högsta myndighet, afhjelpte icke detta missförhållande, oaktadt bergmästarens upplysningar. Däremot beslöt kollegiet att låta bref afgå till K. M:t »om separation mellan bergmästarnes och häradshöfdingarnes jurisdiktion», men om detta bref verkligen blef aflåtet —

hvilket torde vara tvifvelaktigt — skedde dock ingen förändring härutinnan.

Bergmästaren Snack, eller — som han efter sitt 1684 $^{27}/_{9}$ utfärdade adelsbref kallade sig — Sneckenberg, fortfor emellertid med sina föreställningar till bergsmännen. Vid gruftinget i Bleksbölstorp 1685 $^{4}/_{2}$ förmanade han »samtlige grufvelagen, att de efter K. M:ts allernådigste plakat om svedjande sig hörsamligen efterlefva, ingalunda på något sätt sig fördrista svedja, så framt de icke på sitt eget hårda ansvar det vilja taga, som lärer dem så starkt falla, att andra däraf en varnagel taga lärer». På hösten samma år erhöll Sneckenberg, liksom öfrige bergmästare ett Bergskollegii bref — dagtecknadt 1685 $^{13}/_{10}$ — med »befallning att öfver hans K. M:ts åtskilliga förordningar och förbud på svedjande i sitt anförtrodda bergmästaredöme hålla sträng hand, så att de stricte blifva efterlefde, utan att därutinnan någon den ringaste limitation och ändring tillåtes». Bergmästaren erinrades därom, »att en stor del af hans embetes pligt därutinnan bestod, att om skogarnas konservation i bergslagerna draga god och tjenlig försorg, och att, där sådant försummades, han pålade sig ett stort och svårt ansvar».

I samma bref heter det vidare: »eljest emedan man och intet annars än för skadeligt missbruk kan anse, att uti skogens kullfällande *stubben* lemnas till 5, 6, ja ofta flere qvarter; ty varde vi jemväl föranlåtne eder befalla, det I med all flit tillhållen vederbörande på ett qvarter nära jorden skogen kullfälla, och vid 40 marks böter förbjuda *längre än en half alns stubbe qvarlemna*». Detta bref meddelades »vederbörande» på gruftinget i Bleksbölstorp 1686 $^{9}/_{2}$ tillika med stränga förmaningar om förbud mot eller åtminstone begränsning af svedjandet, hvilka till yttermera visso upprepades vid nästföljande tinget $^{14}/_{6}$ samma år, vid hvilket senare tillfälle äfven påbjöds, att alla bergsmän skulle hafva *vallackar*, på det de »måtte slippa de många dagsverken, som de i hästeskogslöpande skola använda.»[1]

Vid den förut nämda gruftingsransakning, som i början af 1687 hölls med Nora och Hjulsjö bergslager, var det ganska naturligt att frågan om de vid föregående grufting ständigt förnyade förmaningarna och förbuden mot svedjande skulle bringas under öfverläggning. Så skedde äfven och den förklaring, som i anledning däraf meddelades af landshöfdingen frih. Didrik Wrangel, blef i protokollet upptagen i följande ordalag:

Den 31 Januari (1687) i Elfstorp, då bergslagen dit i hans excellens landshöfdingens närvaro till ransakning församlade, förfrågade ibland annat hr bergmästaren huru hans excellens' skriftlige ordres till hr befallningsman och bergsfogden bör förstås om *svedjandet*, hvar öfver hans excellens landshöfdingen sjelf allmogen tillhöll, att dess mening där uti var denna, att *ingen något svedjeland till kolning brukar förrän han först tillsäger hos befallningsman eller bergsfogden*, som det i noga ögnasigte tager, huru stort dem kan tillåtas efter skogens vilkor, sedan det huggit, utrensas allt grannast och qvistas, men *de andra qvistarne och riset, som igen blifva, afbrännas*, förmanandes bergslagen, att de vid förlust af denna benådning sig härefter rätta. Actum ut supra. *Nils Norman.*

[1] Jfr sid. 149.

På gruftinget i Bleksbölstorp 1688 $^{31}/_{5}$ resolverades, att »där någon bergsman ville *svedjefall afbränna,* skulle han samtlige sina grannar tillsäja, att de honom behjelplige äro *elden vakta,* att ingen skogseldsvåda tima må; visar sig någon härtill motvillig, skall han för sådant vara förtänkt till 40 mark smt plikt».

S. d. Angaf Peder Andersson på Bleksböl hurulunda som han emot lof (= tillstånd) af bergsfogden efter högvälborne hr landshöfdingens instruktion *ett svedjefall huggit* på dess afdelte hemmans skog, hvilket han sedermera svedt och riset afbrändt, *hvaraf någon skogseld timat,* i det en hastig och stor väderiling kommit och drifvit elden öfver ett vattenfly in uppå den därvid belägna skogen, hvilket fuller bergsfogden Nils Bengtsson Norman besigtigat; men som han ej visst kunde förmärka, antingen samma skogseld flugit in uppå *Stribergs grufvealImänning* eller *Ringshytte bergsmäns skog:* fördenskull förordnade välborne hr bergmästaren domaren välaktad Frans Torbjörnsson med nämdemannen Lars Hansson på Gregesåsar och Olof Persson i Bleksbölstorp sådant till ögnesyn taga och sedermera därom noga underrättelse gifva, hvarest skogseldsvådan skett; och om den af något stort värde är, skall han därföre af bergsfogden på vederbörligt rum anklagas, som ock efter föregången syn och mätesmanna ordom skadan refundera.

Då emellertid denna sak icke omtalas i följande gruftingsprotokoll, torde skadan ej ansetts vara af större betydenhet eller ock hade den genom öfverenskommelse med vederbörande skogsägare blifvit ersatt.

Under de följande 30 åren förekommer icke heller några beslut eller anteckningar om bergsmännens svedjande i gruftingsprotokollen. Bestämmelserna därom synas hafva fallit i glömska till dess vid 1725 års bergsting en ordentlig skallgång anstäldes i berörda hänseende, så att närmare 200 bergsmän blefvo härför instämda i de särskilda tingslagen, hvarom vidare besked kan erhållas på annat ställe.[1]

c) Kol- och annan skogshandel. I 1649 års jernbergsordnings 17 § »var strängeligen förbjudet alla *olagliga köp och förköp* på *ved, kol, skog,* malm, eller annat som i bergslagen till köps blifver, såsom ock att gifva för persedlarne, som ankomma till köps, mera än ordinarie köpet och markgången är på de orter, där åtskilliga slags bruk kunna vara belägne, att de icke därigenom må draga allmogen till sig, androm i bergslagen till skada och förfång». Blef någon därmed beslagen, skulle köparen böta 40 mark och säljaren 20 mark samt godset konfiskeras under bergslagen. Af de bergsmän, som upphörde att blåsa och sålde kolen till köpmän och andra, som brukade sina hamrar i bergslagerna, borde bergmästaren utfordra tionde årligen tillfyllest, antingen de blåste eller ej. I 19 § förordnades, att ingen skulle få på annans hytteskog olofligen hugga ved eller virke, men hytteägaren icke heller försvara mera skog än som tillkomme hyttan. Emedan det missbruket inritat sig, att de hyttor, som lågo upp emot de stora skogarna, försvarade skogen hela milen bortom sig, därmed förmenandes dem, som ingen skog hade, att komma till skogs: så skulle däröfver granneligen ransakas, hvad som för bolbyn vore nödigast, så att han blefve behållen; men det öfriga skulle kallas *kronans allmännings-*

---

[1] *Nor. arkiv* I: 26.

skog, de fattige, som ingen skog hade att bruka, sig till undsättning och godo. Vidare stadgades i samma 19 § att »där ock någon kullbläsen skog ligger [den *i bergslagerna kallas vindskog*] och äganden eller den, som är skogen näst vid belägen, oaktadt han den intet sjelf behöfver, icke vill honom till andra, som däromkring (bergs-)bruk hafva, öfverlåta, utan låter den hellre blifva liggande och förruttna bort ingen till nytta; då skall bergmästarens med nämdens eller sexmännens pligt och skyldighet vara, *hvilket dem ock nu härmed påläggeg*, sådan skog i ögnesyn taga och skäligen värdera, låtandes den sedan bruksäganderne näst hos, som ingen skog äga, efter samma värdering för betalning bekomma, efter som ock äganden till samma värderade vindskog skall utan motsägen, när han således betalt blifver, låta veden och icke sig däremot sätta; där det sker, skall han böta för tredsko 5 daler smt, och ändå skogen öfverlåta som sagdt är». Slutligen meddelades i 20 § den vigtiga föreskriften, att ingen bergsman skulle äga makt att *försälja någon skog utom hyttelaget*, utan vara förpligtad den inom hyttelaget erbjuda, så framt han någon skog ville aflåta.

Genom en k. resolution öfver Bergskollegii frågepunkter, gifven 1664 $^{15}/_{11}$, stadgades ånyo att, på det bläsningarna måtte så mycket bättre kunna fortsättas, alla bergsmän icke vore tillåtet att sälja sin skog och kol till någon af hamrarne i bergslagen, emedan dessa borde åtnöja sig med sin egen skog och icke den af andra sig tillhandla, hvarigenom bläsningarna kunde tillfogas något men, kronans tionde till skada. Borgare, hammarpatroner och bruksförvaltare förbjödos äfven att, utan Bergskollegii tillstånd, i bergslagerna *uppköpa under sina bruk bergsmanshemman, tägter och skogar*, hvarigenom hyttorna kunde varda öde och nederlagde. Genom en annan k. res. 1668 $^{13}/_{9}$ förklarade K. M:t sig icke kunna efterlåta, »att bergsmännerne, som inom bergslagsdistrikten boendes äro, fastän *de sin egen skattejord besitta*, skola tillåtas sina kol åt hammarpatronerne att försälja, hvilket de, under begäran att få kola på sin egen skog, till att därmed skaffa sig utlagspenningar, så enständigt ansöka; ty som *ingen skatteman är förment att kola på sin egen skog*, så mycket han till sitt eget behof, särdeles bläsningarna, som bergsmannens egentliga handel är, hafver af nöden, så är *kolens säljande* till andra, särdeles hammarpatroner, förmedelst åtskilliga resolutioner *förbjudet*, hvarmed K. M:t förmodar bergsmännerne, i betraktande *att det deras egen välfärd är*, sig i underdånighet låta benöja».

Ifrågavarande förbud, »angående skog och kols skadeliga försäljande ifrån bläsningarne», förnyades genom en k. resol. 1670 $^{21}/_{6}$, hvarigenom ytterligare stadgades, »att icke någon må här efter drista sig till att handla och till sig köpa sådan skog och kol, så att där sådant befinnes, så skall så väl köparen som säljaren, och den som smider så väl som bergsmannen, för slikt förbudsbrott göras straffelige och vederbörligen plikta». Enligt Bergskollegii instruktion för bergmästare i jernbergslagerna 1669 $^{26}/_{11}$ skulle bergmästaren icke allenast hålla en noggrann tillsyn häröfver, utan ock låta sig angeläget vara att inga skogsdelningar eller syner utan hans vetskap eller närvaro blefvo anstälda eller förrättade, hvarom Bergskollegiet i bref till landshöfdingarne 1670 $^{23}/_{2}$, med åberopande af jernbergsordningens föreskrifter i ty fall, ytterligare påminde att slika skogssyner och skiften ej borde ske utan i bergmästarens och bergsfogdens närvaro.

Det visade sig emellertid ej vara möjligt att i hela sin utsträckning tillämpa dessa stadganden. Genom en k. resol. — »öfver Nora och Lindes bergslagers utskickades underdåniga supplik, hvarutinnan de beklaga sin stora nöd och trång, som genom kolsäljningsförbudet dem tillskyndas, särdeles dem som sjelfva inga ugnar hafva, eller vidt ifrån grufvorna äro belägna, och dessförutan ringa eller inga näringsmedel hafva» — gifven i riksens senat på Stockholms slott 1671 $^{15}/_{11}$, blef nämligen, efter omförmälande af ett genom en föregående resol. 1666 $^{10}/_{12}$ gifvet likartadt tillstånd, ånyo medgifvet, dels »att de, som vidt från grufvorna belägna äro eller ock inga egna ugnar och parter hafva, må till sitt uppehälles och sina utskylders nödtorftighet få, dock med måttlighet, sälja kol»; dels ock att »de, som så öfverflödig skog hafva, att de utan märklig skada något mera än högsta nödtorften fordrar, befinnas kunna kola och sälja åt hamrarne, hvilka eljest för kollösa skull berättas hvarken kunna tillhandla sig bergsmännernas tackjern eller de utgöra sin tionde, tull, krigshjelper och andra däraf oss och kronan tillfallande inkomster, och således skulle den ena med den andra om de icke inbördes få nagorlunda räcka hvarandra handen i tillbörliga sakers köp och salu, lida nöd och undergång».

Vidare heter det i denna resolution: »hvad den andra deras klagan anbelangar, att de äro sakfälde, pantade och pressade af bergmästarens son i Nora Nils Knutsson, remitterar Hans Maj:t dem till dess Bergskollegium med nådig befallning att det vid den tillstundande ransakningen låter tillika upptaga och sedan afhjelpa hvars och ens klagomål, eftersom bemälte kollegio åligger däröfver uppsigten att hafva. Emellertid vill Hans Maj:t att dem, som finnas efter ofvanbemälte vilkor vara befogade 1666 års så väl som denne vår nådige resolution till godo att njuta och allenast till gammal gälds betalning eller andra högnödige tarfver hafva sålt några kol, intet skall genom hans, Nils Knutssons, eller någon annans förfang och egenvilliga pantning därutinnan ske för när vid straff tillgörandes, utan så i denna saken i alla måtto af vederbörande medlat och med allmogen omgånget blifva, att både för det gemene bästa och hvars och ens nödtorft och välfärd isynnerhet, må alltid den försorg dragas, som billigheten och vår nådiga intention kan vara likmätig».

Nyssnämde Nils Knutsson hade antagligen innehaft förordnande att sköta embetet för sin fader, bergmästaren Knut Larsson, och därunder tagit sig friheten att »sakfälla, panta och pressa» de fattige bergsmännen för brott mot kolförbudet. Sannolikt är det mer än en tillfällighet, att alla gruftingsprotokoll saknas för åren 1670—1674, och således äfven för den tid, som Nils Knutsson egenmäktigt utöfvade sitt domare-embete. Huruvida den antydda bergsransakningen medförde tillbörlig rättelse i de öfverklagade orättvisorna är icke heller kändt, då några handlingar därom icke kunnat återfinnas. Klagomålen upprepades emellertid vid nästföljande riksdag enligt hvad som kan inhemtas af följande utdrag ur »Kongl. Maj:ts nådige resolution och förklaring uppå de besvär och postulater, som dess trogne undersåtare uti Nora och Lindes bergslag igenom deras fullmäktige herredagsman[1] hafva insinuera och föredraga låtit; gifven Stockholm den 13 December år 1672», hvars 6:te punkt lyder sålunda:

---

[1] *Frans Torbjörnsson* i Råskog, af Vikers-Ekestubbeslägten. Jfr *Nor. arkiv* III: 388 o. följ.

»Alldenstund K. M:t den 15 November år 1671 nådigst hafver tillåtit deras bergslag att med måttlighet få sälja kol, med hvad mera samma resolutions 1 punkt utvisar, såsom ock att Nils Knutsson må efter samma resolution förpligtas dem igen gifva de böter, som han, sedan K. M:ts resolution föll, hafver dem aftvingat: ty anhålla de underdånigst om konfirmation på samma resolution. Emedan Bergskollegium efter däröfver hållen ransakning hafver förnummit, att somlige i berörda socknar äro långt ifrån grufvorna belägne, särdeles yttre fjerdingen i Linde, som merendels inga masugnar eller delar hafva; en del andra hafva öfverflödig skog, att de utan märkelig skada något mera än högsta nödtorften fordrar kunna kola och försälja, ibland hvilka en part ock mycket fattige äro, som intet hafva att underhålla sig med, så framt dem icke skulle efterlåtas att försälja stundom några stigar kol till sitt uppehälle; och fördenskull sjelfva Bergskollegium håller skäligt, att dessa benämde måge än yttermera njuta K. M:ts resolution till godo: ty vill K. M:t dem samma hafva nådigst beviljat och förundt, *att försälja några stigar kol till sitt uppehälle och sina utlagors erläggande,* allenast att det sker med den sparsamhet och varning för underslef, som ofvanbemälte (Bergskollegii [1]) bergmästaren häröfver gifna särdeles instruktion förmäler. I lika måtto vill K. M:t att den del som K. M:t och kronan tillkommer af de böter, som Nils Knutsson för kols försäljande hafver tagit, må för denne gången bergsmännen återgifvas, varandes bergmästaren förmanad att hafva ett noga inseende att med ofvanbemälte Nils Knutssons exeqverande skickeligen tillgår, och att intet procederas så obilligt som nu förnimmes vara skedt här till; isynnerhet skall honom Nils Knutsson vara förbjudet att exeqvera något förr än det är lagligen ransakat och derom dömdt vid tinget.»

Den sålunda förnyade resolutionen synes hafva medfört åsyftad verkan, emedan frågor om öfverträdande af det ursprungliga kolhandelsförbudet under de följande tio åren icke förekomma i Noraskoga bergslags handlingar. Men vid Stribergs och Nybergs grufting i Bleksbölstorp 1681 16/2

Förbjöds samtel. bergsmännen icke några *kol till hamrarne försälja* vid 40 m⅌ smt för hvar stig eller *timmer till borgarne* i Nora, och annat virke vid samma plikt för hvar stock; utan den som några kol till sin högsta nödtorft kan hafva att försälja, skola de *först bjuda hyttelaget,* eller sedan taga sedlar antingen af hr bergmästaren eller bergsfogden, som pröfva kunna hvad de utom sin blåsnings skada kunna hafva att föryttra. Hafvandes däremot fulla stigar à 12 t:or ryssen, dock de, som svagare dragare hafva, tillåtes ryssar à 8 t:or, levererandes där emot 3 ryssar stigen, men ryssar till 7, 9, 10 eller 11 t:or skall *kolmätaren sönderhugga;* därföre befaltes nu strax dem att rätta.

Vid ett följande grufting 1682 9/6

Uppläste hr bergmästaren (Snack) högloft. k. Bergskollegii resolution och förordning, dat. Stockholm d. 1 Febr. 1682, så vida som den detta grufvelaget angick, att om några kunna utan sin blåsnings skada några *kol föryttra,* skola *bergsmännerna vara närmast* dem *att köpa,* mot skälig betalning, och ingen för högt stegra sina kol utom skäligheten.

---

[1] Detta ord, som finnes intaget i riksregistraturet, saknas i originalhandlingen.

Hvad som förstods med »skälig betalning» nämnes icke i protokollet, men af den ifrågavarande resolutionen kan inhemtas, att Bergskollegiet ansåg *kolpriset* böra kunna regleras mellan 3, 4 och 5 daler kpmt för en storstig, dock så att priset icke skulle få stegras öfver 5 daler. Vidare föreskrefs, att ingen hammarpatron eller bruksarrendator ägde »uppköpa någon stig kol förr än hyttorna hafva sin fyllnad, utan bruka den skog hammaren tilldelt är». Den, som sålunda olofligen köpte kol af bergsmännen, skulle böta 20 mark smt för hvarje stig, hvarjemte kolen skulle konfiskeras.

Vid Stribergs grufting i Bleksbölstorp 1683 6/2 »frågade bergmästaren om någon uti detta grufvelaget säljer några kol till hamrarne», men sexmännen svarade helt kort: »*här säljes inga kol*». På ett följande grufting därstädes 1684 17/6, i hvars protokoll bergmästaren nämnes »äreborne och högaktad Erik Snack», *förbjöds* »vid 40 mark smt plikt att ingen sig fördristar på en mil nära grufvorna *försälja någon skog*, utan sjelfva veden till grufvan föra, af orsak att näst omkring grufvorna så skoglöst blifver». På gruftinget näst därefter 1685 4/2, då protokollet titulerar bergmästaren »ädle och välborne Erik Sneckenberg» — en följd af hans hösten förut skedda upphöjelse i adligt stånd — hölls ett slags ransakning ang. bergshandtering och kolhandel m. m. inom Stribergs-Nybergs gruftingslag, som är af ett visst intresse och som därför styckevis meddelats i det föregående, särskildt för de olika hyttorna. Denna ransakning torde dock förtjena att upprepas ånyo, men fullständigt och i hela sitt sammanhang, då man sannolikt bättre skall förstå innebörden af åtskilliga 1680-talets lagstiftningsåtgärder på ifrågavarande område. Protokollet i denna del lyder nämligen sålunda:

12. Hr bergmästaren tilltalade bergslagen, de som hafva *ödelagt sina hyttor* och ej dem inom natt och år uppbygdt, och uppläste därjemte en k. Bergskollegii resolution af d. 1 Febr. 1682 om sådant angående[1], hvilka sedan anno 1664 i bergslagen inkomne och måste ändteligen här efter blåsa eller likväl gifva tionde, emedan de sitta inom bergslagen och njuta där privilegier; hvarföre ransakades med efterskrifne *hyttor*, hvilka *som blåsa* eller *kol försälja* och deras beskaffenhet, som följer.

Grecksskog blås intet stort och hafva mycket ondt efter malm och ganska litet vatten, och när de blåsa så äro de allena; hafva också god skog och försälja inga kol.

Svartelfstorpare, Olof Knutsson blås intet och försäljer inga kol, allenast en fant, som Olof Nilsson i Skofttorp köpt, samt några ryssar till hamrarna; Anders Olsson i Latorp blås, och hafver sålt kol 3 ryssar till hamrarna.

Skärhytte bergsmän hafva ondt efter malm och litet vattufall, måttlig skog, men ingen af bergsmännen försälja kol.

Grecksåsar hafva god skog, medelmåttigt vatten, försälja inga kol och blåsa alla grannarna.

Bleksböl af lika vilkor och lägenhet.

Vestgötehyttan hafva god skog, blåsa alla tillhopa hvar efter sitt ämne, en del af grannarna försälja skog, men kol fins intet att de sälja.

---

[1] Samma resolution, hvars 1 och 2 punkter om kolhandeln här ofvan blifvit omförmälda.

Nor blåsa årligen alla tillhopa, hafva måttlig skog samt vattufall, försälja inga kol eller skog.

Fogdehyttan hafva medelmåttig hytteskog, ringa hyttevatten, sälja inga kol, blåsa måttligen som deras lilla vatten kan tillsäja, men Per Larsson gör ringa blåsning förmedelst hytteskogen blifver härefter liten.

Holmshyttan blåsa alla grannarna, men somliga blåsa litet, hafva måttlig men somliga försälja skog, dels åt uthyttes bergsmän, dels också till borgarne i Nora, hafva ringa vatten och försälja inga kol.

Bälsjöbodar hafva ingen egen skog utan låta sig benöja hvad som de ytterst af de andra hytteskogarna kunna få, hafva ringa vatten och blåsa någorlunda efter som de förmågo till hafva.

Ringshyttan hafva en del måttlig skog och blåsa efter deras lägenhet, litet vatten, men Hans Abrahamsson hafver ingen skog; försälja inga kol eller skog, och förbjöds Olof Persson ingen skog försälja till någon borgare.

Åshyttan blåsa mestadels alla, hafva mycket ringa skog, hvilken de taga vid Svartelfven, ringa vatten och försälja intet hvarken skog eller kol.

I sammanhang härmed må ock antecknas, att vid nästföljande gruftting i Bleksbölstorp 1685 $^{11}/_{6}$ hade »en, Hans Svensson benämd, tillbjudit sig att *bygga* på *utmålet* emellan Grecksåse och Bleksböls skog[1], i akt att vara *skogvaktare*, därtill han ingens tillstånd hafver; men rätten fann skäligt att han intet är där nyttig, ej heller kunde honom tillåtas där utan vidare tillstånd bygga och bo». Något sådant nybygge härstädes har icke heller sedermera kommit till stånd.

På grufttinget i Bleksbölstorp 1689 $^{7}/_{6}$ »förmantes bergsmännen, där något *vindfall* på deras skogar finnas skulle, de det *till kolning* inresa; i annor händelse blifver det *skogträngde bergsmän*, efter föregången syn, *till kolning upplåtet*». — Vid följande grufting härstädes 1690 $^{23}/_{5}$ upplästes K. M:ts resolution 1689 $^{18}/_{5}$ angående några punkter och ärenden i anledning af den i bergslagerna föregående år hållna s. k. hammarkommissionen, hvarefter bergmästaren ytterligare erinrade därom, att »vid 50 daler smt plikt bergsmännen inga kol undan blåsningarna (skulle) till hamrarne försälja» o. s. v. Den omsorg, som sålunda ådagalades för att hyttorna i främsta rummet skulle erhålla sitt kolbehof, hade ock till följd, att några öfverträdelser mot förbudet af kolhandel utom de resp. hyttelagen äro ganska sällsynta i härefter följande domböcker för Stribergs-Nybergs gruftingslag.

Det må slutligen tilläggas, att, jemlikt K. M:ts resolution »på de besvär och klagopunkter, som dess trogne undersåtar af allmogen ifrån Nora bergslag genom deras till riksdagen utskickade fullmäktige (Abraham Hindersson i Skärmarboda) i underdånighet föredraga låtit», dat. Stockholm 1689 $^{20}/_{3}$, bergslagen anhållit om allmän föreskrift, »det den bergsman, som mera skog hafver än han behöfver, må försälja efter mätismanna ordom åt den som ingen hafver», hvarpå erhölls det svar att »Bergskollegium varder dem härutinnan handhafvandes, att sådant dem, till deras hyttebruks och blåsningars befrämjande efterlåtes; men att ingen skog, som hyttebruken tilldeld är, må därifrån tagas till några hammarverks fortsättande».

Vid samma riksdag »supplicerade bergslagen, att det måtte *betagas*

[1] Motsvarande *Lomfly allmänning*.

Nora stad den frihet, som han däruti brukar, att tillhandla sig årlig års mycket *timmer och annan skog*, hvarutaf bergslagen torde taga en total ruin (!), när den bästa och största skogen vore förödder, hafvandes dessutan staden sin tillordnade *allmänning att tillgå*». Enligt sistberörda resolution fann »K. M:t denna bergslagens begäran skälig, och ville bemälte stad strängeligen förbjuda något oloftigt skogshygge uti bergslagen tillhöriga skogar att föröfva, vid behörigt straff efter K. M:ts skogs- och andra förordningar», hvaröfver landshöfdingen skulle hafva »en noga uppsigt och, när sådant hos honom vederbörligen tillkännagifves, en tidig bot därpå skaffa».

Så vidt det berodde på lagstiftningen hade bergslagen sålunda blifvit tillförsäkrad att uteslutande få använda sina skogstillgångar till grufdrift och tackjernstillverkning, såsom varande dess förnämsta uppgift. Staten var ock intresserad däraf i väsentlig mån: ty ju högre denna tillverkning kunde drifvas desto större blef ock den däraf härflytande inkomsten af tackjernstionden, hvars stora betydelse för statens finanser vederbörande under århundradets lopp lärt sig att till fullo uppskatta.

d) **_Om bergsmanshemman._** Under hänvisning till hvad som vid ett par föregående tillfällen blifvit yttradt dels angående dessa hemmans *urgamla skattenatur* [1], och dels angående tillkomsten och regleringen af deras nuvarande *mantal* [2], må här meddelas några förhållanden i fråga om *besittningsrätten* till desamma och den lagstiftning, som isynnerhet under senare hälften af 1600-talet därom gjorde sig gällande.

I »K. M:ts svar och förklaring på menige bergsmännernas i Nora och Lindes bergslager underd. supplikation», dat. Nyköping 1640 $^{21}/_{2}$ heter det:

Såsom K. M:t förnimmer en stor oordning och missbruk vara, det *skattehemman i bergslagen* varda *fördelte ibland många dess arfvingar och besittare,* som icke vilja låta lösa sig där ut, utan behålla hvar sin anpart däruti, där af sedan händer att hemmanet blifver förderfvadt; ty finner K. M:t skäligt, efter som (det) ock kronan länder till nytta och fördel, att *en ur slägten löser åt sig hemmanet,* och där gör reda och rätt före, på det åboen må så mycket bättre blifva behållen, och kronan sin rättighet, den henne tillkommer, utan mindre besvär att njuta.

Den grundsats, som sålunda uttalades, var visserligen icke ny. Tvärtom kan man spåra dess ursprung ända från den tid, under »kung Göstas» dagar, från hvilken man har de äldsta jordeböcker och skattelängder i behåll; men förmodligen hade fruktan för »knekteskrifning», i förening med andra orsaker medverkat därtill, att hemmansklyfningen blifvit mera vanlig och måhända äfven mera utsträckt än förut. Emellertid stannade icke saken med föregående resolution. I det »memorial på några särdeles ärender, som K. M:t vill och nödigt befinner», att den nyutnämde »landshöfdingen öfver *Nora stads landshöfdingedöme Christer Bonde*» skulle iakttaga, dat. Stockholm 1645 $^{30}/_{11}$, föreskrefs bland annat, att landshöfdingen skulle noga tillse att *hemmansklyfningen inom bergslagerna i görligaste måtto inskränktes*, och att syskon, som i föräldrahemmet sålunda ej kunde få del, tillhöllos att uppsöka åt sig *bekväma platser på sko-*

---

[1] Jfr *Noraskog* III: 442—445. *Nor. arkiv* I: 566, 567.
[2] Jfr *Nor. arkiv* III: 74—82 och sid. 15, 16 här ofvan.

garna, där de kunde *bygga och sig nedsätta*, hvartill lägenheter nog kunde finnas, »eftersom *marken är full med strömmar och malmberg, så ock rik af skogar*». Landshöfdingen skulle äfven »utse några tjenliga platser, helst där sjöar funnos och man med båtar kunde framkomma, hvarest han i förstone kunde låta bygga *kapeller* och därigenom draga bergsmansbarnen och flera andra *till skogs, att sig där husligen nedsätta*, på det marken, som här till dags är endels för den orsak blifven obygd, att man under de gamla hyttorna hafver tillvällat sig några mil i skogarna, genom sådant medel må kunna blifva bygd och uppodlad; såsom ock efter lägenheten låta *rödja vägar och bygga broar*, så att folket kan bekvämligen resa af och an så till kyrkorna som bruken». Följderna af dessa föreskrifter visade sig ganska snart: kapellkyrkor bygdes i *Hällefors* 1645, i *Hjulsjö* 1647 samt ungefär samtidigt i *Bjurkärn*, Lungsund och Gåsborn. Nya *bruk* anlades jemväl flerestädes i de norra orterna, och de nuvarande allmänna landsvägarna dels från Kils kyrka till Nora och vidare förbi Gyttorp och Stadra [1] till Grythyttan och Hällefors, dels ock från Hällefors förbi Hjulsjö till Nya Kopparberget, utom åtskilliga andra, räkna sin tillkomst från denna tid.

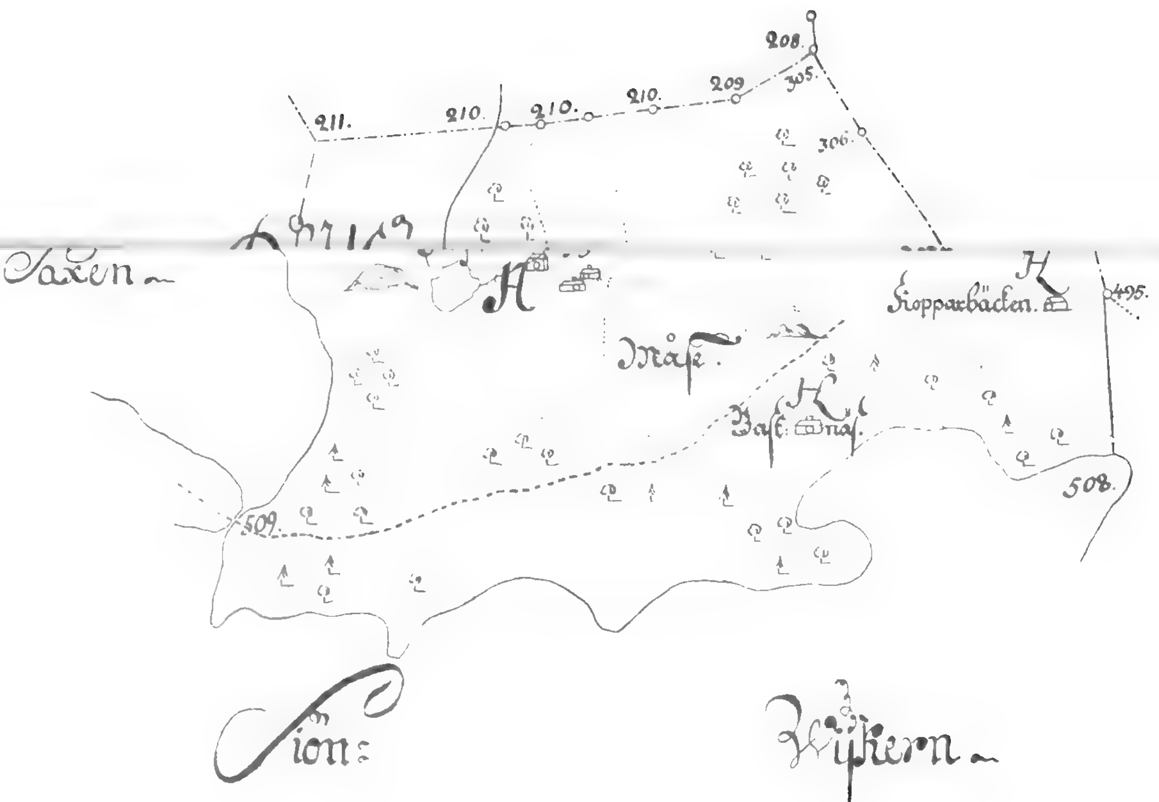
Andamålet med den inskränkning i hemmansklyfningen, hvilken sålunda föreskrefs, synes hafva varit tvåfaldigt: dels omsorg om hufvudgårdens och därmed familjens fortfarande sjelfbestånd, och dels kultivering af ödebygder genom anläggande af nya hemman och gårdar. Det senare skedde ock i ganska stor utsträckning, hvarom det icke obetydliga antalet af s. k. ny- och stadgehemman inom Örebro läns norra bergslager, hvilka hemman räkna sin tillkomst från 1600-talet, lemnar ett talande vittnesbörd. I förra hänseendet torde ock de många familje- och slägthemman, hvilka funnits kvar ända till våra dagar, men som numera af vinstbegär eller andra anledningar öfvergått till en — handelsvara, bära vittne därom, att metoden icke var helt och hållet förkastlig. Häradsrätterna inom dessa trakter medgafvo icke heller gerna uppbud och fasta å klufna hemmanslotter, därest icke nämden kunde vitsorda att sökanden af lagfart till en mindre hemmanslott därå kunde vinna sin bergning eller blifva »besuten».

På sätt förut (sid. 154) blifvit angifvet, voro bergsmännen, jemlikt k. resol. 1664 $^{15}/_{11}$, förbjudna att *sälja skog och kol till hamrarna i bergslagen*, likasom *borgare, hammarpatroner och bruksförvaltare* icke heller fingo härstädes *uppköpa* under sina bruk *bergsmanshemman, tägter och skogar*, emedan hyttorna därigenom blefvo öde och nederlagde. Till förekommande häraf ville K. M:t äfven allvarligen hafva förbjudit, att intet sådant köp skulle få upprättas utan Bergskollegii tillstånd, hvarjemte domhafvande förmantes att icke konfirmera dylika köp och gifva fasta därå, »med mindre det vare ogilt».

Icke desto mindre fortsattes dylika förbjudna egendomsaffärer. Bergskollegiet sökte därför ånyo att stäfja desamma och utfärdade af sådan anledning den här ofvan (sid. 120) omförmälda resolutionen 1682 $^{1}/_{2}$, hvars 4:de punkt är till sitt innehåll så pass märklig, att den förtjenar återgifvas i sin helhet, så lydande:

Såsom åtskilliga bruksförvaltare skola sig tillhandlat bergsmanshemman, hvarigenom några hyttor af skogslösa afstannade merendels ödeligga, efter-

[1] Där den förste nybyggaren nedsatte sig 1646.

208.
305.
306.
209
210.
210.
210.
211.
Saxen
Kopparbäcken.
495.
Måse.
508.
509.
Sion
Wikern

som samma bruksförvaltare, som efter laga uppbud och stånd fasta därå bekommit, ej vilja emot sina hemmans anparter hyttorna uppbygga och blåsningarna förrätta, oansedt några bergsmän, som ännu hemman besitta och någon skog behållen hafva, torde gerna för sina delar slika nederlagda hyttor uppbygga, och med all makt blåsningarna fortsätta, tillbjudandes sig därhos de försålda hemmansdelar inlösa; så ehuruväl dessa bergsmanshemman, förmedelst laga köp kunna vara abalienerade: likväl emedan K. M:ts och kronones stora intresse härunder verserar, att *bergslagen och blåsningarna måtte blifva konserverade*, och de, som hemmanen bortsålt, ej gitta sälja större rätt, än de sjelfva ägt, mycket mindre därigenom egenskapen och naturen af hemmanet förändra. Hvarföre finner kollegium skäligt och k. bergsordningarna likmätigt, att den, som slika hemman, sedan K. M:ts nådigste resolution af den 15 November 1664 utgifven var, sig tillhandlat hafver, *och hyttebruket nedlagt*, skall förpliktad vara *innan natt och år sin hytta igen uppbygga*, och blåsningarna till K. M:ts tiondeafgift fortsätta, eller, i vidrigt fall, efter den 17 punkten i jernbergsordningen *göra härefter tionde däraf*, som andre bergsmän, efter den proportion, som tiondelängderna af några de sista åren tillhopaslagne, då hyttan lades öde, gifva vid handen; och om någon *af bergsmännerne sådana försålda hemman*, som sina hyttedelar ej uppehålla vilja, *söker att inlösa, blifver det honom* efter mätismanna ordom *efterlåtet;* varandes bergmästarne härmed förmante, att *tillhålla bergsmännerne förblifva vid sina hemman och skogar*, att de dem ingalunda på något sätt abalienera, så framt det icke efter högstbemälte K. M:ts resolution skall vara ogilt.

Så stränga de anförda bestämmelserna än kunna anses vara, förmådde de likväl icke hindra eller förekomma, att åtskilliga hyttor inom Nora bergslag vid denna tid ödelades just i följd af bruksägarnes, i trots af alla förbud, ständigt fortgående förvärf af bergsmanshemman[1]. Sålunda ödelades Jerlehyttan under Hammarby redan i medlet af 1650-talet; Fibbehyttan, Bondeby- eller Yxehyttan, Gislehyttan och Skymhyttan blefvo samtliga innan kort och före århundradets slut ödelemnade, sedan närliggande hamrar under sig förvärfvat de bästa bergmansskogarna och hemmanen, åtskilliga af dem till och med redan före 1664. Men dels därigenom att bergsmännen, genom 1682 års nyssberörda resolution, tillerkändes rätt att efter mätismanna ordom inlösa sådana försålda hemman, hvilkas ägare ej ville uppehålla sina hyttedelar, och dels genom det upprepade förbudet för bergsmännen att afsöndra eller sälja sina egna hemman och skogar, vid äfventyr att det vore ogildt, var i sjelfva verket en grund lagd till bergsmansståndets egen »konservation», hvilken sedermera icke blef så lätt att bryta. Detta förhållande bekräftades ytterligare genom en k. resolution 1686 $^{11}/_{11}$, som förbjöd bruksförvaltare, adelsmän, kronobetjente och borgare att, när någon bergsmansjord blefve med skuld betungad, densamma till sig lösa eller byta, hvilket endast *skulle tillkomma rätte bördemän* och näst dem *bergsmännen i samma härad*, »ty

[1] Dylika förvärf skedde sällan genom rena och klara köp. Ännu bevarade domböcker innehålla många drag af den knipslughet, hvarmed vederbörande gingo till väga att, rent ut sagdt, *lura* till sig nästans egendom. Dylika knep äro visserligen icke okända äfven i våra dagar.

eljest skulle bergsmännerne med tiden bortmista all deras lilla egendom och således *hela bergslagen råka uti främmande händer».*

I den förut omförmälda k. resol:n 1689 $^{18}/_{5}$, som tillkom med anledning af och efter 1687 års bergslags- och hammarkommission, upprepas ånyo ifrågavarande stadganden, sålunda:

På det bergsmanshemman intet måga dragas undan blåsningarna, däraf K. M:ts inkomst utaf tiondejernet minskas; ty vill K. M:t köpmännerna och hammarpatronerna alldeles hafva förbjudit, att skaffa sig äganderättighet i någon bergsmanshytta, hemman, tägt eller skog, antingen igenom köp, byte, försträckning eller någon annan titel och namn, ehvad det vara kan, efter som, i anledning af 1664 års resolution, all sådan handel ej skall må upprättas, eller af domhafvanderna konfirmeras och fasta därå gifvas, med mindre det vara skall ogilt; men uppå sin tillverkning vägras bergsmannen intet att skaffa sig förlag, kunnandes kreditorerna därutinnan söka deras säkerhet, som de bäst gitta och förmå.

Genom förenämda kommission hade emellertid en ganska genomgående gallring ägt rum bland hamrarna inom Nora bergslag. Några blefvo alldeles utdömda, såsom Fibbehytte stångjernshammar och Djupedals östra hammar; andra åter inskränktes i fråga om smidesrätten ganska väsentligt, såsom Bröstorps-, Djupedals vestra, Hagby och Jerle hamrar, hvilka icke tillätos behålla större smidesrätt, än hvartill därunder lydande hemman och skogar lemnade erforderlig koltillgång. Endast Finnå bruk, Hammarby och Kils-Ramshytte bruk bibehöllos vid sina förut innehafda smidesrättigheter. Med hänsyn till sålunda verkstäld smidesreglering — för öfrigt utsträckt till såväl Nora och Lindes som åtskilliga andra bergslager — innehåller nyssanförda resolutionspunkt i sin fortsättning följande:

Och på det hammarverken, hvilka såsom bestående af egna lägenheter, för tackjernskonsumtionen, och att förskaffa bergsmännen nödigt förlag, intet äro uti bergslagerna skadeliga, utan mera nyttiga befunna, icke måge igenom några nu för tiden där under lydande hemmans eller skogslägenheters abalienerande, mer och mer komma af sig, och igenom kolens upphandling ifrån blåsningarna med tiden blifva skadeliga; ty vill K. M:t i lika måtto hafva förbjudit, några lägenheter af hemman, skog och mark etc. som nu för tiden med kol och andra nödvändigheter de hädan efter uti bergslagerna behållna hammarverken underhjelpa, på något sätt och under hvad namn det vara kan, där ifrån att skilja: skolandes de allt framgent inseparable där under förblifva.

Härigenom hade bergsmän och hammarpatroner fått sina verksamhetsområden temligen skarpt åtskilda. Bruksägareintressets förvärfsbegär blef väsentligen kringskuret; tillvaron af ett sjelfägande och jemförelsevis oberoende bergsmansstånd skäligen betryggadt för lång tid framåt. Det är först i senare tider, som man äfven inom Noraskogs bergslag och härad finner *bolagens* förvärf af fastigheter tilltaga i afsevärd och nästan oroväckande grad. Om icke *bergsmännen sjelfva förstå*, att, på sätt redan 1682 års lagstiftare förmanade, »*förblifva vid sina hemman och skogar, att de dem ingalunda på något sätt abalienera*», d. v. s. afsöndra eller afyttra, lärer den tidpunkt icke vara synnerligen aflägsen, då man här — likasom på vidsträckta områden i Norrland — skall finna befolk-

ningen till väsentlig del om icke uteslutande utgöras af bolagsherrar och bolagsslafvar, eller — om man hellre så vill — af »patroner» och »socialister», hvilka båda typer numera afgjordt synas komma att höra tillsammans. Huru detta förhållande än må utveckla sig, bör det emellertid räknas 1600-talets lagstiftare till förtjenst, att de för sin del *icke* hade glömt den urgamla regeln:

»boandi men æru lands uppihaldi.» [1]

Äfven andra åtgärder vidtogos till »bergslagernas konserverande» och för bibehållande af ett näringsidkande bergsmansstånd.[2] Sålunda kan hit räknas den, närmast såsom en följd af den allmänna reduktion eller indragning till kronan af under föregående tider förlänade eller donerade gods, hemman och lägenheter, som under konung Karl XI:s regering ägde rum, genom K. M:ts bref till Bergskollegium 1688 $^{26}/_{5}$ föreskrifna åtgärden »om *bergsfrälses* återkallande i jernbergslagerna». Däri säges uttryckligen att »gemene bergsmännen därsammastädes, som underhålla arbetet i grufvorna, fortsätta tackjernsblåsningen och *största besvären underkastade äro*, slätt intet af sådan bergsfrälse-frihet åtnjutit, utan är det missbruket inritat att allenast de *rikaste*, som jernhandteringen idkat, blifvit därmed försedde», såsom Hammarby bruksägare i Nora bergslag m. fl. Men i händelse vid denna indragning »några hemman och lägenheter pröfvades vara af den beskaffenhet och egenskap, att de ifrån jernbruken icke väl afsöndras kunna, vele Vi de bruksförvaltare och bergsmän, som dem innehafva, med *besittningsrätten* därå, *emot räntans riktiga erläggande*, därunder allt framgent benåda». I verkligheten inskränkte sig sålunda denna indragning af bergsfrälset till ett återinförande af den forna skyldigheten att utgöra hemmansränta eller skatt till kronan för de under bruken lydande lägenheter och hemman.

Samtidigt härmed gjorde sig äfven den uppfattning gällande, att de urgamla bergsmanshemmanen, hvilka både i kronans jordeböcker varit upptagna under *skatte*titel, som bergsmän emellan städse gått i handel och vandel utan den ringaste inskränkning, och hvarå domstolarne under århundraden utan anmärkningar och förbehåll meddelat *fastebref:* att dessa hemman innehades endast under ett slags s. k. *stubbe- och röjselrätt*, likasom de under en senare tidpunkt »af stubberot» upptagna »ny- och stadgehemmanen». Såsom en följd af denna nya uppfattning begynte bergslagens häradsrätter vid denna tid att införa i sina å »gamla» hemman utfärdade fastebref ett förbehåll om kronans jordäganderätt, hvaraf man således kunde spåra en småningom inträdande osäkerhet i den urgamla skattemannarätten. Fråga härom bragtes ock på tal i de sedvanliga »be-

---

[1] *»Styrilsi kununga ok höfdinga»*, utg. af R. Geete, Sthm 1878, sid. 71.

[2] Redan 1652 hade Bergskollegiets dåvarande president *Erik Fleming* och assessorn däri *Christer Bonde*, förut landshöfding i Nora och därefter i Örebro, i ett till drottning Christina aflåtet betänkande fästat uppmärksamheten på nödvändigheten häraf. Detta s. k. principbetänkande, hvilket nyligen blifvit tryckt som »bihang till Jernkontorets annaler för år 1901», är i många afseenden ett märkligt aktstycke. De skildringar af bergsmännens mödosamma handtering, som däri förekomma, vore väl värda att äfven här återgifvas, men torde lämpligen böra sparas till annat tillfälle.

svär», som från bergslagerna ingåfvos till K. M:t vid 1693 års riksdag, men det härpå meddelade svaret borttog all tvekan härutinnan. K. M:t förklarade uttryckligen, att *alla* bergsmanshemman voro af *krono* natur, utom sådana, för hvilka kunde uppvisas k. bref därpå, att *skatterätten* blifvit *inlöst*. Härigenom förvandlades de förut sjelfägande bergsmännen i ett slag till kronoåbor, dock med rätt att sitta odrifne vid sina hemman så länge de höllo dem vid makt och riktigt erlade räntan. Den märkliga författningen härom må därför meddelas fullständig, sådan densamma finnes publicerad i de 1736 utgifna s. k. bergsordningarna, så lydande:

Kongl. May:tz Resolution för Bergsmännen uti Nora, Lindes och Grythytte Soknar, angående Besitnings- och Stubrättighet. Dat. then 4. Decemb. 1693.

Kongl. May:t har sig i nåder föredraga låtit thesse Bergsmäns underdånigste ansökande, at blifwa i nåder confirmerade wid theras friheter, som the af ålder nutit til goda, at the och theras efterkommande, så hädanefter som för thetta, måtte få besitta the Heman, som theras Förfäder med stort arbete af stubben uptagit, och the tid efter tid förbätrat, så at the samma Heman måtte få försälja eller förbyta, som the thet finna för sig lägligast wara, efter som the hafwa förmärkt, at Häradshöfdingen har wägrat at gifwa Fastebref på en del Heman, som thenna tiden blifwit sålde. Såsom nu Kongl. May:t sig i nåder har underrätta låtit, at the i thenne Bergslag belägne Heman äro Crono, och intet annorledes än som en besitnings eller Stubberättighet kunna anses, undantagandes the, som kunna uppwisa Kongl. Bref, at the sina Heman til Skattemanna rättighet löst hafwa; Så wil Kongl. May:t i nåder hafwa förklarat, at wäl thesse Bergsmän och theras efterkommande, så hädan efter som för thetta, wid sine Heman skola odrefne förblifwa, så länge the wäl hålla them wid makt, och af them riktigt erlägga Rentan, men intet med något tilstånd at få them, som en annan skaträttighet försälja, mycket mindre at therå fasta tagas skal: Utan är någon, som Stubberättigheten wil transportera på någon annan, så tillåter Kongl. May:t sådant i nåder; Men wil at thet skal ske utan förfång af Kongl. May:tz til Hemanet hafwande rättighet, och med Landshöfdingens wetskap och minne, hos hwilken behörigen skal angifwas, när någon sådant Heman är sinnad at afstå, hwilket wederbörande hafwa at ställa sig till underdånig efterlefnad. Datum ut supra.

CAROLUS.

Den sålunda fastställda förändringen i fråga om bergsmanshemmans kronnatur infördes från och med 1695 i jordeböcker och hemmanslängder; men då emellertid den urgamla' bördesrätten fortfarande bibehölls, och förbudet mot hemmanens försäljning utom bergsmansståndet tillika ägde sin fulla tillämpning, medförde 1693 års resolution ingen annan eller svårare olägenhet för bergsmännen, än att de sedermera nödsakades genom mer eller mindre dyrbara skatteköp återvinna åt sina hemman deras gamla skattenatur. Det var först genom k. kungörelsen 1810 $^{6}/_{4}$, som bondeståndets exklusiva besittningsrätt af bergsmanshemman upphörde, i sammanhang med andra »förändringar och jemkningar uti riksståndens innehafvande privilegier, förmåner, rättigheter och friheter». Från denna tidpunkt kan man ock säga att fast egendom af alla slag mer och mer öfvergått till en handelsvara, likasom lösegendom i allmänhet och, på sätt förut blifvit

autydt, de forna bergsmanshemmanen äro numera på väg att öfvergå till — *bolagsegendom.* Utg. vill dock hoppas att bergslagens invånare i allmänhet redan ha kommit eller åtminstone snart skola komma till insigt af den djupa sanning, som ligger i det gamla latinska ordspråket ***domus propria domus optima***, det är på svenska uttydt, att *eget hem är bästa hem*, samt att, med anslutning härtill, man ock måtte erinra sig tänkarens och skaldens maning:

Må ho som vill gå kring verldens rund:
Vare herre och dräng den det kan!
Men jag står helst på min egen grund
Och är helst min egen man.[1]

e) ***Masmästeri och tackjernstillverkning.*** I den äldsta masmästareordningen 1638 $^{6}{}_{11}$ omtalas hurusom kon. Gustaf Adolf inkallat främmande masmästare, hvilka voro i stånd att under ett dygn tillverka nästan dubbelt så mycket tackjern som de svenska. I följd däraf uppmanades bergmästarne tillse att okunnige masmästare afskedades och att duglige i stället tillsattes, som väl hade utlärt sitt embete. Bergsmännen borde ock beflita sig att anskaffa sådana blåsbälgar, som voro likformiga med de främmandes, så att genom elak blåsning både malm och kol icke måtte uppbrinna och förderfvas, hvarjemte de borde hålla sina barn och andra därtill, att de måtte tillbörligen lära sig de främmandes metod. Alla de som sålunda blifvit af godkända masmästare underviste, borde, sedan de väl utlärt sitt embete, af sina mästare taga afsked och lärobref, hvarefter de fritt fingo försöka sig vid bergsmanshyttorna. Bergmästaren skulle ock förut öfverenskomma med bergsmännen huru stor blåsbälgen skulle vara, icke tillåtande någon att blåsa med elaka eller dåliga bälgar; därför borde ingen bälgslagare uppslå någon bälg förrän bergmästaren eller masmästaren densamma granskat och proberat. Icke heller fick någon masmästare blåsa innan bergmästaren funnit honom skicklig därtill och att han hade goda bälgar. Den masmästare, som af okunnighet eller försummelse försatte någon masugn, så att den, efter att i 10 à 14 dygn varit i gång, måste öfvergifvas, skulle böta 40 daler och gälda skadan. Härjemte bestämdes ock huru mycket masmästare, uppsättare, hyttedräng och bokare skulle bekomma i aflöning. Slutligen, som man sporde att bergsmännen ofta buro elaka (= dåliga) kol i masugnarna samt lika mycket malm insattes på onda som goda kol, hvarigenom mången blåsning blefve förderfvad, och således den, som hade god redskap eller godt rede att bära i masugnen, måste ofta för hans skull, som hade elakt och odugligt rede, lida skada, så skulle masmästaren och uppsättaren noga tillse att härmed rätträdeligen måtte umgås, äfvensom att masmästaren allena regerade blåsverket och icke häruti rättade sig efter bergsmännen.

Alla dessa föreskrifter upprepas i en förnyad masmästareordning 1649 $^{6}{}_{7}$.[2] Huru desamma tillämpades framgår i allmänhet af gruftingsprotokollen, hvilka stundom innehålla ytterligare, ganska noggrannt detaljerade bestämmelser angående ordning och hushållning vid hyttorna. Så-

---

[1] Er. Gust. Geijers samlade skrifter I: 211. — Jfr *Nor. arkiv* I: 441.
[2] Jfr sid. 47 här ofvan.

lunda finner man, att, på gruftinget i Bleksbölstorp 1685 $^{4}/_{2}$, »bergmästaren (Sneckenberg) tilltalade alla masmästare och uppsättare, som tillstädes voro, att de uti deras tjenster visa sig ärliga och redliga, och sådant med sin edliga revers betygade, synnerligen så lagandes att bruket jemnt, all malm väl rostbränd och bokad (blefve) i masugnen inburen; dessutan i sitt förhållande således visade sig, att där någon af bergsmännen kunde finnas, som rätta vägen ej ville, sådant tydligen gifva tillkänna, och lofvade möjligast sin underskrifvande edliga revers efterlefva; hvarmed det nu denna gången till ett prof lemnades».

Vid ett grufting, som 1678 $^{28}/_{1}$ hölls med Pershytte gruflag, »proponerade» därvid närvarande Bergskollegieombudet, assessor Joh. Utterklou, att här som annorstädes *en ålderman för samtliga masmästare* borde tillsättas, »hvilket skulle gifva en stor rättelse så uti trätomål, såsom ock att den bör gifva de andra masmästarne sina rätta mästerbref, efter föregånget prof och gjordt mästerstycke; förordnades alltså till åldermän öfver masmästarne Frans Torbjörnsson i Råskog och Hans Larsson på Grängeshyttan», af hvilka den förre till sitt verksamhetsområde torde hafva erhållit Nora och den senare Hjulsjö bergslag.

Sedermera stadgades genom Bergskollegii förordning 1685 $^{16}/_{10}$, att, emedan många i bergslagerna togo stor skada i sina bläsningar därigenom, »att olärde och oförfarne drängar tillsättas öfver masugnarna att vakta och ställa, förmenandes icke behöfvas att lära det embetet af grunden förstå», masmästare skulle, på samma sätt som hammarsmederna, hålla sitt embets*skrå*, med skyldighet att, »när de för masmästare blifva förklarade», erlägga 5 daler smt till »ladepenningar». Kollegiet fann »ock intet orådeligt att igenom någon ergetzlighet (erkänsla) unga och qvicka drängar blifva inciterade (eggade) masmästareembetet af grunden att lära».

Med anledning häraf »föredrog hr bergmästaren» — vid Dalkarlsbergs grufting i Vikersgården 1686 $^{8}/_{2}$ —

Bergslagen k. Bergskollegii vilja angående masmästarnes *skrå och embete*, hvarföre efter noga betänkande insattes här i Dalkarlshytte och Stripbergs grufvelag *Johan Ersson i Bastnäs*, som nu var här tillstädes, till *ålderman och uppsyningsman*, hvilken anbefaldes att noga iakttaga alla masmästare, som i de härunderliggande hyttor ställa och vakta vela med deras drängar, som på en särdeles lista anskrifvas skola, bergmästaren tillställas; och skola samma lärdrängar icke allenast vid bergsting i protokollet insättas, utan de skola sin lära hos sin mästare riktigt uthålla och lärobref taga, och sedan de af deras ålderman sitt prof i ställning och vaktning gjort samt 5 daler smt ladepenningar aflagt, skola de för masmästare erkännas och af bergmästaren förpassas, men icke förr, hvilket de sig nu emellertid till hörsam rättelse ställa skola.

Dessa regler upprepades äfven vid Stribergstinget följande dag enligt 9 § i dess protokoll. Härjemte »anbefalltes samtl. grufvelaget, att de, sedan deras årsblåsningar voro ändade och slutna, ändtel. samt utan försummelse *betäcka sina masugnar*».

Vid denna tid begagnades i regeln *läderbälgar* vid hyttorna, men redan 1656 $^{28}/_{11}$ hade Bergskollegium i bref till landshöfdingen Gustaf Soop i Nerikes och Vermlands län framhållit, att

Eftersom uti en stor del af bergslagerna äro inrättade *träbälgar*, och man utaf en god förfarenhet befinner dem mäkta nyttiga, och med fast mindre bekostnad att underhålla och bruka än de som af läder gjorda äro, hvilka lätteligen kunna förderfvas, brännas och söndergå, däremot träbälgarna icke allenast äro starkare och länge uthärda kunna, utan ock fast mera jern blåsa och tillverka; för hvilka nyttigheter skull vi gärna åstunda, att träbälgar på alla orter i bergslagerna och vid bruken måge inrättade, och läderbälgarna efter handen afskaffade varda. Vi äre alltså förorsakade vordne hr landsh:n här med tillskrifva och vänligen anmoda att han ville på behörligt vis bruksäganderne och bergsmännen uti Nora och Lindes samt Vermlands bergslager denna nyttiga intention föreställa, och dem öfvertala till att köpa eller eljest för lega skaffa sig be:de träbälgar; till hvilken ände tyckes oss vara godt om hr landsh:n några gode män i bergslagen öfvertalte och pålade, de där beställa så många träbälgar i förråd, som efter handen i bergslagen och vid bruken kunde afnämas och behöfvas för lega eller köp, efter som hvars och ens tarf och lägenhet fordra kunde, förmodandes, när samma träbälgars nyttighet bergsmännen blifver kunnig, att de så mycket villigare och benägnare här till finnas skola.

Det torde emellertid hafva gått skäligen långsamt med den sålunda förordade ändringens allmänna införande. Trettio år senare finner man nämligen, att, vid gruftinget i Bleksbölstorp 1686 $^{14}/_{6}$, »bergmästaren befallte det vid de hyttor, som strömmar och lägenheter funnos, skulle bergsmännen förskaffa sig *träbälgar*»; men bergsfogden invände däremot, att denne ortens malmart var så beskaffad att den ej »kunde gå» bättre med trä- än med läderbälgar, och anförde som exempel att vid Borns masugn, där träbälgar användes, resultatet af blåsningen ej blifvit bättre än vid andra masugnar, där man brukade läderbälgar: »vid Born hafva ock bemälte träbälgar tre gånger masugnen ikullblåst». Dylika exempel skulle naturligtvis verka hinderligt för nya och kraftigare bälgars anskaffande.

Vid samma tillfälle blef ock »af välborne hr bergmästaren befallt, det de vid ingen hytta sig må fördrista något *omärkt jern* hafva, utan så laga att allt jern blifver märkt och ej för stort, utan lagom sönderslaget, vid konfiskation tillgörande». Denna befallning grundade sig dels på föreskrift i 1649 års jernbergsordning och dels på bergmästareinstruktionen 1669 $^{26}/_{11}$, hvarigenom bergmästarne ålades allvarligen tillhålla bergsmännen att märka sitt tackjern, vid äfventyr för dessa att med sådant straff varda belagda att det kunde tjena dem sjelfva »och androm till afskräck».

Vid Stribergs och Nybergs grufting i Bleksbölstorp 1689 $^{7}/_{6}$

Befalltes närvarande grufvelag af hr bergmästaren att *väl sjuda och handtera tackjernet,* som till *osmund* utsmides, samt med sitt och hyttans bomärken påsättas, på det bergarterna efter förrättadt prof af vissa förordnade smeder kan åtskiljas, och de brottslige, som osmundsjernet bortskämma, med tillbörlig plikt afstraffas, som ock skall ingen *osmundsloppa* väga öfver $1^{1}/_{2}$ lispund högst; i annor händelse, där denna förordning missbrukas, blifver jernet konfiskation underkastadt, som ock tillbörligt straff och plikt påfölja, där någon härtill motvillig finnes, helst efter besvär om osmundsjernets illa handterande från hr Leijel inkomma.

Härmed torde åsyftas Adam Jakobsson Leijel, som utom Hammarby i Nora socken äfven ägde Rockhammar och Storbo m. fl. bruk i Fellingsbro, där isynnerhet osmundsjern från Nora bergslag blef användt i betydlig mängd till hvarjehanda manufaktursmide.

Vid sistberörda grufting förekom äfven att

Bergsmännen i detta grufvelag befalltes *väl häla* (härda) *och afsvala sitt jern,* samt sitt och hyttans bomärke därpå sätta, så framt för konfiskation de det vilja befria, som ock där hos ansades gifva bergsfogden tillkänna *blåsningens begynnelse och slut;* försummar någon detta, pliktas efter k. Bergskollegii förordning 50 daler smt.

Vid ett senare grufting i Bleksbölstorp 1692 $^{3}/_{6}$

Upplästes äfven för detta grufvelaget den besvärsskrift, som en del af brukspatronerne hafva inkommit med öfver *elakt jern,* synnerligen *osmundsjern,* som uti denna bergslag skall tillverkadt blifva. I anledning af hvilken välb. hr bergmästaren noga efterfrågade om intet någon anten in- eller utom rätten kunde gifva underrättelse vid hvilka hyttor sådant odugligt jern tillverkas, hvaruppå man icke kunde erhålla något besked, utan *ursäktade hvar och en sig,* men ville derivera (afleda) skulden in uppå Grythytte och Filipstads bergslager, som om vintern föra till Nora en stor qvantitet af jern, som ej allt dugligt (vore), hvilket de förmena ej vara af god art, och när det hitkommer blifver det blandadt med detta bergslags jern, hvaraf sedan händer att vårt jern blifver förmedelst deras uti ett slätt omdöme. Så ehuruväl detta deras föregifvande synes intet vara olikt; icke desto mindre fann välb. hr bergmästaren tillika med rätten skäligt att sluta, att där bergslaget intet vilja efterlefva den resolution, som å grufvetinget a:o 1689 angående osmundssmideriet författader är, som innehåller att ingen osmund skall smidas till högre vigt än som ett lispund, och att hvar och en osmund med hyttemärket, hvarest den verkas, skall märkter vara, samt att den väl sjudas och kokas skall. så lärer man blifva föranlåten att alldeles förbjuda det grofva osmundssmideriet; skolandes för det öfriga vederbörande betjente väl hålla hand däröfver, att icke af någon oartig malm något jern skall tillverkadt blifva.

Huruvida dessa bestämmelser, som äfven vid andra af ortens grufting upprepades, gjorde tillfyllest, är svårt att säga, då ingenting härom förekommer i de närmast följande gruftingsprotokollen. Det må dock tilläggas att vid ett föregående ting i Bleksbölstorp 1688 $^{31}/_{5}$ »befallte hr bergmästaren, att alla bergsmän i detta grufvelag *häla och afsvala sitt jern,* på det *orenligheten så mycket bättre må därifrån skiljas,* och sålunda (blifva) till smide beqvämligare». Härmed må äfven jemföras hvad i denna fråga förekom 20 år senare, vid ett hammarting i Skärmarboda 1709, hvarom utförlig redogörelse på annat ställe blifvit lemnad.[1]

Hvad särskildt *osmundssmidet* beträffar, synes detta hafva varit ganska allmänt vid denna tid, ehuru dock väsentligt minskadt mot fordom. Sålunda räknade Bergius, då han 1704 och 1705 upprättade sin stora karta öfver Noraskoga bergslag — hvarom mera framdeles —, ej mindre än 112 osmundssmedjor, däraf 8 vid Ringshyttan och 1 vid Ås. Antalet hade så-

[1] Se *Nor. arkiv* I: 24, 25, 86.

lunda nedgått betydligt från 1624, då osmunds*smedernas* antal beräknades till 217.[1] Möjligen var *smedjornas* antal icke alldeles lika med smederna, men med den sjelfständighetskänsla, som var rådande hos forna dagars bergsmän, är det dock mycket sannolikt att hvarje osmundssmed helst ville vara herre i sin *egen* smedja.

På gruftinget i Bleksbölstorp 1699 $^{20}/_{5}$ (bergmästare *J. Ahlman*):

Förmantes samtel. *bergsmännen att tillhålla sina barn,* det de *lära sig arbeta vid hyttorna,* och att de intet taga främmande folk därtill, som intet förstå sig på deras hyttor och verk, emedan därigenom deras jern ofta kan blifva bortskämdt och således komma i förakt och vanpris, som dem sjelfva länder till största skada.

S. d. Blef ock samtel. under dessa grufvelagerna sorterande *hyttor* tillsagdt, att de ändtel. och vid konfiskation tillgörande *märka sitt tackjern,* icke allenast med sjelfva hyttemärket, utan ock skall hvar och en vara pliktig att därjemte sätta sitt bomärke på det jern han i sina dygn tillverkar.

S. d. förmantes *masmästarne* och *uppsättarne* att de *allena regera blåsverket* och icke regulera sig efter bergsmännens ordres utan tillse, att blåsningarne blifva med flit aktade; hvar annorledes sker och igenom deras försummelse någon skada förorsakas, då skola de vara förtänkte där till svara, och uppfylla bergsmannen sin bevisliga skada igen.

Blef ock förbjudet vid 40 m⚶ smt plikt, att ingen skall understå sig att *mäta upp sin malm och kol* utan masmästaren eller uppsättaren är med tillstädes, efter det klagades att här vid sker *stort bedrägeri.* — Och som det angafs för rätten, att en del af bergsmännen *blanda flotsten ihop med Stripen* och därigenom alldeles bortskämma malmen; dy blef vid 40 m⚶ smt plikt förbjudet att ingen här efteråt skulle det göra. — Tillsades ock här vid masmästarne, att enär de finna något *odugligt rede,* så skulle de det intet uppblåsa förrän sexmännen detsamma besigtigat.

Af föregående anteckningar torde man emellertid kunna bilda sig en ganska god föreställning om bergshandteringens ståndpunkt inom Ringshytte och närgränsande hyttelag vid 1700-talets början, således för 200 år sedan.

f) **Handelsrätt och tackjernspris.** Vid 1664 års riksdag »besvärade» sig Nora bergslags allmoge »genom deras utskickade fullmäktige herredagsman», Anders Eriksson i Bleksböl, öfver det *förköp*, hvartill Nora borgare och »förskottskarlar»[2] gjorde sig skyldiga, »i det de, när bonden om fredagsaftonen inkommer (till staden), sig tillhandla det mesta och bästa, så att, när torgtimmarne infalla, meste delen är upphandladt och många således till sitt bergsbruks uppehälle intet bekomma». Härigenom nödsakades bergsmännen att köpa sina varor af borgarne, hvilka, så väl som förskottskarlarne, »oförmärkt tillfoga dem stort förfång med sin hemliga handel, tvärt emot hertig Karls bref af d. 25 Maj 1597 och k. resol.,

---

[1] *Om Noraskog* II: 345.

[2] Egentligen *förläggare,* som drefvo förlagsrörelse med bergsmännen och lemnade dem förskotter på sina tillverkningar. De kallades ock »knappekarlar», emedan de, såsom herremän, begagnade *knappar* i sina rockar, då bergsmännen däremot begagnade *häktor.*

gifven Nora stad d. 11 Mars 1639».[1] Bergslagen »supplicerade» vidare, att, då K. M:t låtit inrätta bergsstäder till bergslagens nytta i de tider, som ingen tillförsel skedde från landet, »de ock måtte tillhållas att förskaffa någon tillförsel, så att den tillförslen, som af landet kommer, måtte allenast vara *för bergslagen behållen*, och bonden, efter afhandladt köp med bergsmannen på torget, få lof att föra sina varor på hyttorna *hem till bergsmannen*, och där taga sin betalning i jern eller andra sorter de kunde sämjas om, på det att deras (bergsmännens) hästar icke må med sådan körsel utköras, utan behållas till brukets fortsättande».

I den häröfver meddelade resolutionen 1664 $^{29}/_{8}$ förklarade K. M:t sig »med nåder ansett» bergslagens anhållan och ville därföre »allvarligen hafva *förbjudit det förköp*, som Nora borgare och förskottskarlarne bergsmannen aftonen före torgdagen tillfoga», helst som detta förköp strede »emot ofvanbemälte hertig Karls bref och k. resol. af d. 11 Mars 1639, hvilken K. M:t härmed alldeles ville hafva förnyadt och uti sina klausuler konfirmerat». Därjemte skulle bonden äga att på torget förytra sina varor till bergsmannen mot jern eller annat, som de bäst kunde åsämjas, efter vanlig plägsed; men däremot ägde bonden ej »att draga på hyttorna», på det han därmed skulle »undfly icke allenast det underslef, som därigenom med landsköp kunde föröfvas, utan ock all oriktighet uti vigt och mål köpare och säljare emellan».

På bergslagens anhållan blef i 1664 års resolution äfven föreskrifvet, »att borgarne icke därefter skulle hafva tillstånd upphandla *hela drifterna af de oxar»*, som passerat genom dåvarande bergstullen vid Skärmarboda »och således i bergslagen inkomna (voro), utan bergsmannen skulle stå fritt inom staden sig tillhandla slagtboskap af drifterna emot hvad varor de till betalning kunde använda». Bergsmännen tillförsäkrades jemväl rättighet att, »på frimarknaderna i Örebro, Arboga och Köping samt torgdagarna i Nora och Linde» få *byta och föryttra sitt jern* »uti gods med hvem som de helst kunde komma till handels med», äfvensom att vara *befriade från särskild »våge- eller bergstull* på det gods de till sitt husbehof uti marknaden uppköpte» och vid hemresan nödgades föra genom städerna. Vid denna tullfrihet fästes dock det förbehåll att bergsmännen därunder intet underslef föröfvade, med försnillande af tullen, eller ock drefvo något landsköp».

Ifrågavarande förmåner bekräftades yttermera genom en likartad k. resolution 1672 $^{13}/_{12}$, med det tillägg, att under förenämda tullfrihet »jemväl måtte förstås *hö och halm*, som de nödgas på landet uppköpa och igenom städerna hem till sitt föra». Genom »K. M:ts resolution uppå samtel. allmogens af Noraskoga bergslag besvär», dat. Upsala 1675 $^{2}/_{10}$, vid hvilken (krönings)riksdag Olof Hansson i Fasjöhyttan var bergslagens ombud, blef bergsmännen tillåtet, att, sedan *tionden till kronan först blifvit erlagd*, ej allenast, enligt föregående k. resolutioner, på nyssberörda torgdagar och frimarknader förbyta, utan jemväl *för penningar försälja sitt jern* till hvem som helst de kunde komma till handels med, utan något intrång, hinder eller men i någon måtto». Landshöfdingen blef ock anbefald hålla hand däröfver *att borgerskapet i Nora icke alltför mycket förökades*, »hvarigenom bergsmannen lider stor nöd, i det att borgarne uppköpa hvad

[1] Jfr sid. 37 här ofvan.

om lördagarne kommer till torgs, där likväl *torgdagen är gjorder för bergsmannen och icke för borgaren*».

Bergslagen hade salunda vunnit en ganska fullständig handelsfrihet, isynnerhet hvad tackjernet beträffade. Det återstod då knappast mera att önska, än att *tackjernspriset* äfven varit någorlunda stadigt. Men därmed förhöll sig fordom alldeles som i våra dagar: priset gick *upp* och det gick *ned* i ständig omvexling. Vid medlet af 1670-talet gällde tackjernet i Nora mellan 8 och 9 daler kpmt för ett skeppund; höjde sig vid midsommartiden 1677 till 9½ daler, för att kort därefter nedgå till 9 daler. Under 1678—1680 var medelpriset ungefär 10 daler, höjde sig 1681 till 11 daler, 1682 till 12 daler, 1683 till 13 daler och under 1684 ända till 13½ daler.[1] Detta senare pris torde dock hafva gällt vid köpmansaffärer. Bergsmännen åter, isynnerhet de, som nödgades anlita »förskottskarlarne», fingo säkert nöja sig med en, stundom 2 à 3 daler mindre.

På gruftinget i Bleksbölstorp 1684 5/2

Tillfrågades grufvelaget huru mycket de fått för 1 skepp. jern dessa tider af borgaren när de tagit *försträckning*? Hvarpå framkom Nils Nilsson på Vestgöthyttan och sade att Kristofer Jakobsson i Nora gifver honom 10 daler kpmt. Sammaledes berättade Olof Larsson på Holmsbyttan med samtel. sina grannar och sade att rådman Bengt Andersson gifver honom för 1 skepp. jern på försträckning 11 daler. Hieronymus Larsson (i Vestgöthyttan) sade sig tagit på försträckning af rådman Bengt Andersson och fått för 1 skepp. tackjern 10 daler kpmt. Tillfragades Olof Hansson på Fogdhyttan hvad han för 1 skepp. jern bekommit, men sade sig intet ännu med sin köpman gjort räkning. Hans Abrahamsson på Ringshyttan berättade att han fått af Bengt Andersson 10 daler kpmt.

Af häradets domböcker kan vidare inhemtas, att tackjernspriset under 1685 vexlat mellan 11—13 daler, men nedgick under följande året till 10 à 12 daler, hvarvid det i allmänhet bibehöll sig under 1687. På gruftinget i Bleksbölstorp 1688 31/5 »tillsporde hr bergmästaren detta grufvelag hvad ett skeppund tackjern gäller, därpå bergsmännen svarade sig understundom bekommit reda mot reda 10½ daler kpmt och högst 11 daler nu i Nora». Priset sjönk sedermera oupphörligt af åtskilliga anledningar, naturligtvis beroende mest därpå, att den förädlade tackjernsprodukten stångjernet, som till väsentlig del gick utomlands, måste röna inverkan af priset på — verldsmarknaden; men bergsmännen ville tillskrifva tackjernets prisfall den omständigheten, att ett stort antal stångjernshamrar inom dessa trakter under åren 1685—1689 blifvit utdömda och i följd däraf upphört med sitt smide. Att dessa atgärder vidtogos för att »skydda» bergsmansbläsningarna och tackjernstillverkningen mot befarad *kolbrist* hade ännu icke ingatt i bergsmännens föreställningar. Vid gruftinget i Bleksbölstorp 1691 16/6 framförde de ock sina bekymmer om de fallande tackjernspriset sålunda:

Detta (Stribergs och Nybergs) grufvelag anhålla och ödmjukl. begära, att efter som *tackjernet* nu uti så mycket *ringa pris* är, och ej högre än till 6 eller 6½ daler skeppundet, som ock att de så strängel. äro förbjudne *kol att försälja* som likväl tillförene några af dem till deras *utlagors* utgörande

[1] Jfr sid. 126 här ofvan.

hafva varit behjelpligt, hvilka de nu medelst den *stora nöd och svåra tid* **ej måkta utgöra, — att de utdömda hamrarna ännu kunde få blifva en tid stående; befruktandes att där de skulle alldeles blifva förbjudne att få smida och konseqventer afskaffade, torde tackjernet ändå komma uti ringare pris, då de (bergsmännen) alldeles blefvo** *utarmade och utfattiga* **och ej på något sätt visste huru de kunde få föryttra sitt jern; och därjemte utlåto sig de gamle män att (nu) för tiden** *väl så mycket skog är som tillförene,* **och ändå dagligen mer tillväxer än afbrukas, hvilken (skogen) är mycket ymnigare och tätare än den tillförene varit.**

Att den i protokollet sålunda antecknade klagovisan icke kunde föranleda till någon tingsrättens åtgärd låg i sakens natur. Man fick nämligen då, som alltid, se tiden an och hoppas på »bättre konjunkturer», alldeles som i våra dagar. Förändring inträdde ock småningom. På gruftinget i Bleksbölstorp 1693 $^2/_6$ antecknades tackjernspriset vara 7 à $7^1/_2$ daler samt i Nora hos borgarne $7^3/_4$ à 8 daler. Följande året erhöllo bergsmännen 8 à $8^1/_2$ daler, hvarefter ett stadigt om ock sakta stegrande af dess värde synes hafva ägt rum.

Det må vidare här antecknas, att på auktioner å kronans persedle- och tiondejern, som förrättades vid hammartinget i Skärmarboda 1704 $^{18}/_5$, betingade Nora-tackjern $12^1/_2$ à $12^3/_4$ daler pr skepp., Lindes-tackjern 11 daler och 11 daler 4 öre, samt Ramsbergs d:o 10 daler 6 öre intill 10 daler 28 öre, allt kpmt. Nora-stångjern inropades till 27 daler, Fellingsbro d:o till 26 daler 8 öre och Lindesjern till 24 daler. Under den tidrymd, som i det föregående vidröres, plägade i allmänhet *osmundsjernet* betinga 2 à $2^1/_2$ daler högre pris pr skepp. än tackjernet, och stångjernspriset stod i regeln dubbelt högre än osmund, så att då tackjernet gällde 10 daler, erhölls för osmund 12 à $12^1/_2$ daler och för stångjern 24 à 25 daler — i Nora.

40. Vid sekelskiftet.

Anno 1700 d. 28 Maj blef ordinarie *grufveting* hållet i Bleksbergstorp. Närvarande bergmästaren högaktad hr Jakob Hertzen och bergsfogden Johan Frumerie samt efterföljande grufvornes sexmän Per Andersson på Bleksberg, Lars Andersson ibidem, Jöns Hansson ibidem, Olof Persson i Bleksbergstorp, Anders Ersson på Grexåsar och Anders Larsson därsammastädes.

Upplästes hans K. M:ts allernådigste bref till k. Reduktionskommissionen samt k. Liqvidationen, bägge af d. 13 April sistledne, innehållandes de beneficier, som hans K. M:t allernådigst har behagat att yttra emot dess trogna undersåtare, hvilka nu till instundande *krigsanstalter* **vilja bispringa** *riket med lån af penningar,* **hvarjemte samtel. tillstädesvarande bergsmän förehölls, det de ville taga sådant uti underdånigt betänkande, så att om någon vore af dem som hade penningar till kronan att förskjuta, att de därtill visa sig villige, isynnerhet som sådant länder till deras och hela rikets gagn och bästa.**

S. d. Upplästes högl. k. Bergskollegii bref till hr bergmästaren af d. 27 Februari sistledne af innehåll att vid tjenlige tillfällen, såsom vid bergstingen och andra sammankomster hr bergmästaren skall noga utforska om

någon vet någon anledning att kunna gifva, antingen på några *gl. grufvor*, som i förra tider äro bearbetade och af hvarjehanda händelser ödelagde, som torde hålla malm, eller ock på några *nya streck*, som gifva hopp om sig till nyttiga verk med tiden, förmälandes därjemte hvad vedergällning samt andra förmåner densamma skall hafva att åtnjuta, som sådant vet att angifva. Här uppå representerades samtel. bergsmännen den nytta, som de sjelfva af nya strecks upptagande hafva kunna, jemväl huru märkel. K. M:ts höga intresse därigenom kunde förkofras, och åtvarnades samtel. sig härom att vinnlägga.

S. d. Förmantes samtel. närvarande bergsmän det de i tillkommande år sig *vid grufvetinget i god tid* näml. klockan 7 om morgonen inställa, emedan då, efter höga vederbörandernes befallning, *predikan* varder hållen, hvarefter ock sedan skall ransakas om någon varit borta, hvilket, där det befinnes, skall densamma lagligen plikta. — — — —

Den uppmaning, som vid förenämda tillfälle riktades till bergsmännen, att uppträda som långifvare åt kronan, bar ingen frukt. De ägde nog intet öfverflöd på penningar utan måste med möda och bekymmer sträfva för sin egen bergning. Bergmästaren sjelf blef nästan den ende inom Nora bergslag, som kunde begagna sig af de för lån beviljade förmånerna. Han försträckte nämligen kronan ett penningebelopp mot pant af kronoräntor från de honom närmast belägna hemmanen, Bergsäng, som han året förut inköpt, Gyttorpsgärde, Hagby och möjligen några skattlagda lägenheter af Gyttorps f. d. kronohemman.

»Genom åtskilliga af trycket utgångna plakater» hade K. M:t vid föregående tillfällen, i fråga om gamla ödelagda eller nya malmfyndigheter, velat »försäkra så väl uppfinnare som jordägande om åtskilliga fördelaktiga vilkor och god vedergällning i hittelön», såsom det heter i 1687 års landshöfdingeinstruktion. Det var således ingen nyhet, som vid gruftinget förkunnades angående dylika förmåner, men behofvet af medel till de började krigen ansågs antagligen vara ett lämpligt lockmedel, att ytterligare egga vinstbegäret hos malmletare och spekulationslystna bergsmän.

Jemväl vid nästföregående gruftinig 1699 $^{20}/_{5}$ »förmantes allmogen att de till nästkommande ting ändteligen inställa sig *i rättan tid*, nämligen klockan 7 om morgonen, efter som nu förspörjes att en del, sedan så långt lidit på dagen, sig först hafva infunnit». Då emellertid några böter för uppropsförsummelse eller uteblifvande icke blefvo ådömda vid dessa eller de följande gruftingen, torde få anses såsom säkert, att denna tids bergsmän ingalunda gjorde sig skyldiga till att vara — sjusofvare.

41. Bälsjöbodars Lomflyskog.

På gruftinget i Bleksbergstorp 1700 $^{28}/_{5}$

Förordnades Peder Andersson på Bleksberg och Olof Persson i Bleksbergstorp att taga i ögnesyn samt inhemta storleken af den skogstrakt, som är belägen vid Vargudden, emellan Grecksåsa och Holmshytte hemmans skogar mot hr Velam Petres hammarskog, hvilken *skogstrakt Bälsjöboda bergsmän i ödmjukhet anhålla att få till sitt bergsbruks fortsättande*, efter de så

ringa skog hafva; och skola bemälte sexmän sedan däröfver med sin berättelse hos bergmästaren inkomma. Samma förrättning företages d. 4 nästk:de Juni i vederbörandes närvaro.

Ansökningen gick därefter till Bergskollegium, hvarifrån

Bergmästaren Hertzen befalles ransaka om den af bergsmännen i Bälsjöbodarne ansökte skogstraktens beskaffenhet.

Huruledes bergsmännen i Bälsjöbodar sig beklaga öfver den brist och trångmål de skola lida uppå skog till deras blåsnings fortsättande, det varde I utur hosföljande deras nyligen uti kollegio insinuerade supplik närmare erseendes; Och som de gifva förslag uppå en liten skogstrakt belägen i Nora socken vid Vargudden mellan Grecksåsa och Holmshytte hemmans samt bruksförvaltaren Velam Petres hammarskogar, med hvilken de ödmjukligen anhålla att blifva accommoderade: alltså varde Vi föranlåtne Eder härmed att anbefalla det I undersöken i orten om denne skogstraktens beskaffenhet om densamma må vara någon afrösad och utbruten allmänning, eller eljest någon byeskog, så ock på den händelsen att det vore en allmänningstrakt, om där i nejden må finnas någon grufva, för hvilken han vore angelägnare att bibehållas, eller ock i vidrigt fall huruvida supplikanterne utan prejudice af andra med densamma måge stå till att villfaras emot årlig skogs rekognition. Tillika pröfven I för huru stor afgift densamma kan göra skäl, med hvad mera som till kollegii noga information tjena kan, inkommandes sedan om alle omständigheter med Eder utförlige berättelse och betänkande; hvarmed Vi befalle Eder Gud allsmäktig. Stockholm den 6 December a:o 1700.

	D. Wrangel.	
P. Cronström.	*R. Kinninmundt.*	*E. Odhelstierna.*
	A. Strömner.	*J. Grubbenschöld.*

Sedan den sålunda anbefalda ransakningen blifvit verkstäld och bergmästarens protokoll och yttrande däröfver inkommit till Bergskollegium, meddelades i denna ansökningsfråga följande beslut:

Bergmästaren Hertzen svaras angående Bälsjöboda bergsmäns ansökning om en skogstrakts erhållande, belägen i Nora socken och vid Vargudden.

Vi hafva oss föredraga låtit den ransakning, som I tillfölje af kollegii ordres, daterade d. 6 December förl. år, hafven förrättat öfver Bälsjöboda bergsmäns ödmjuka ansökning, att dem till deras blåsnings fortsättande måtte blifva anslagen en skogstrakt, belägen i Nora socken vid Vargudden, emellan Grecksåse och Holmshytte hemmans samt bruksförvaltaren Velam Petres hammarskogar, befinnandes däraf bem:te skogspark icke vara någon allmänning, utan skola Holmshytteboerne fuller i förstone hafva velat räkna den för deras hemmansskog sedan a:o 1697 d. 22, 23 och 24 September, då Grecksåsaboernes hytteskog är vorden delt och afröst ifrån de andra därnäst kringliggande hytteskogar och allmänningar; men sedan Grecksåsaboerne enständigt däremot påstått det de i urminnes tider brukat densamma såsom deras egen byeskog intill dess de vid ofvanbem:te skogsdelning, i anseende till Bälsjöbodaboernes trångmål på skog, densamma till Bälsjöboda bergsmän godvilligen efterläte med det förbehåll, att där någon skulle söka att vilja disputera bem:te Bälsjöbodaboer denna lilla skogstrakt, ville de densamma, som förr, sjelfve nyttja, och detsamma ännu påstå; så skola Holmshytte-

boerne sig hafva begifvit, och sagt sig på ofvan nämde skogstrakt ingen vidare talan hafva; och emedan I därjämte berättar, att Nybergs grufva som $^{1}/_{4}$ mil och Klacka grufvor som $^{3}/_{4}$ mil därifrån äre belägne, hafva sina behörige grufveskogar, på hvilka grufveintressenterne, jemte egna trakter, hafva ymnig skog att tillgå; alltså är väl kollegium uppå slike beskaffade omständigheter tillfreds, att *Bälsjöboda bergsmännen med den föreslagne trakten måge blifva accommoderade*, så vida Grecksåsa åbor sin rätt alldeles hafva eftergifvit; och på det man så mycket mer därom må vara förvissad, så kallen I dem för Eder vid nästa bergsting, och tillsen att de sådant förklara genom en upprättad skriftel. och af alle vederbörande underskrifven afhandling med Bälsjöboerne, hvilken I sedan till kollegium öfversänden, då man sig vidare däröfver yttra vill. Stockholm d. 14 Dec. 1701.

D. Wrangel.
P. Cronström. *E. Odhelstierna.* *A. Strömner.*
J. Grubbenschöld.

Med anledning häraf förekom saken ånyo på gruftinget i Bleksbergstorp 1702 $^{13}/_{5}$, då protokollet härom innehåller följande:

Såsom samtel. Grecksåsa bergsmännerna nu inför rätten som förr sig utlåta att vilja godvilligt cedera till Bälsjöboda bergsmännen den skogstrakt, som finnes belägen emellan Lafallet, Varguddemossen, Grecksåsa och Holmshytte hemmanens samt hr Velam Petres hammarskog, hvaröfver de ock skriftligen sig ytterligare förklarade; fördenskull till ödmjukt följe af Bergskollegii bref af d. 14 December 1701 *gafs ock Bälsjöboda bergsmän tillstånd ofvannämde skogstrakt till blåsning att få nyttja.*

Huruledes Holmshyttebergsmännen, som äfven velat göra anspråk på samma skogstrakt, fingo desamma underkända, samt Bälsjöboda bergsmän sin nyvunna rätt ytterligare bekräftad, framgår af följande utdrag ur 1702 års nyssberörda gruftingsprotokoll, så lydande:

S. d. Kärade Bälsjöboda bergsmän till Nils Hansson, Olof Larsson och Erik Larsson vid Homshyttan, för det de emot bergmästarens skriftlige förbud fällt uppå den skogstrakt, som dem af Grexåsa bergsmän varit upplåten, belägen emellan Lafallet, Varguddemossen, Grexåse och Holmshytte hemmans samt hr Velam Petres hammarskog. Nils Hansson förklarade sig ej hafva huggit på samma trakt, sedan förbudet skedde, hvilket ock kärandeparterna sjelfva tillstå, hafvandes han aldrig ett sådant hygge gjort, om icke han varit i de tankar, att det varit en skog som lydt under deras hytta. Olof Larssons hustro, på sin mans vägnar, hvilken skall vara sjuk, berättar det hennes man ej heller huggit på ofvanbem:te trakt, sedan förbudet var utfärdadt, utan har han allenast en dag tillförene därpå fällt, hvilket ock kärandeparterna tillstå sannt vara. Erik Larsson var ej sjelf tillstädes, utan bevittnades af dess granne att han skall vara sjuk, men i dess ställe infann sig dess hustro, hvilken producerade ett transsumt af den röseläggning, som a:o 1697 i September af befallningsman Ytter och bergsfogden Frumerie samt en del af nämden skall vara gjorder emellan Grexåse-, Holmshytte-, Blexbergs och några andra hemmans skogar, med hvilket hon vill påstå att visa, det skall merbem:te skogstrakt höra till Holmshytte hemmanen, kunnande för det öfriga icke neka att hennes man fällt, sedan det första förbudet, som i sockne-stugan upplästes, skedde, men har han ej med samma skog sig befattat sedan

bergsfogden Frumerie, efter bergmästarens ordres, var på platsen och gjorde det andra förbudet.

Resolutio. Såsom Erik Larsson genom sin hustro tillstått det han fällt uppå den trakt, som af Grexåse-bergsmännen varit upplåten till Bälsjöboda hytteboerne, och det sedan bergmästarens första förbud uppå samma trakt i socknestugan upplästes, kunnande icke heller af det producerade dokumentet rönjas det han till bem:te trakt finnes vara berättigad, utan förnimmes mera däraf det han lydt under Grexåse-hemmanen; alltså sakfälles han för förbudsbrottet, som till 40 m$\frac{1}{2}$ smt var utsäldt, till bem:te 40 m$\frac{1}{2}$ smt, skolande han sig intet vidare med det gjorda hygget hafva att befatta, utan blifva Bälsjöbodaboerne tillåtet detsamma att uppbruka.

Sedermera vid ett grufting i Kåfalla 1716 $^7/_5$

Insinuerade bergsmännen från Bälsjöbodar det röseläggningsinstrument, som sexmännen Lars Svensson på Timanshyttan och Hans Larsson på Kåfalla hafva upprättat i anledning af högl. k. Bergskollegii bref d. 14 December 1701 och därpå följde grufvetingsrättens resolution d. 13 Maj 1702, jemväl bergmästaren Stockenströms ordres af d. 5 Maj 1715, till *hytteskog för Bälsjöbodars bergsmän*, som inrymde äre uti Holmshytte masugn; hvilken skogstrakt Grecksåsa bergsmän dem godvilleligen efterlåtit. Så emedan de omkring berörde skogtrakt belägne skogars possessorer vid denna förrättningen ej varit tillstädes, ej heller någon bevakat hvarken Klacka grufveallmänning eller den som Finnåns hammarverk underlagder är; fördenskull kommuniceras det nu upprättade rösningsinstrumentet med Klacka grufvors sexmän samt bruksarrendatoren Fröberg, att det noga igenomse, och där något vore därvid att påminna, sådant skyndesammast hos hr bergmästaren tillkännagifva. Emellertid står bem:te skogstrakt under förbud, så att Holmshytte bergsmän den ej åverka, till vidare resolution häröfver utfaller.

Någon »vidare resolution» om ifrågavarande skogstrakt har ej återfunnits, hvadan det torde få anses som säkert, att erinran mot förenämda »röseläggningsinstrument» icke blifvit gjord, i följd hvaraf Bälsjöboda byamäns rätt till denna skogstrakt, i sin helhet innehållande omkring 150 tunnland, numera, efter 200-årig oklandrad häfd, lärer kunna anses befästad.

42. Förlagsordning för bergslagerna. Stribergs-Nybergs grufting flyttas från tingslaget.

Såsom i flera afseenden ganska märkligt, meddelas följande utdrag ur det protokoll, som hölls vid *sista* gruftinget i Bleksbergstorp.

Anno 1703 d. 18 Juni hölls ordinarie grufveting vid Bleksbergstorp med *Stripbergs och Nybergs grufvelager*; närvarande underskrefne bergmästare (Jakob Hertzen) och bergsfogde (Johan Frumerie), tillika med efterföljande grufvones sexmän: Olof Persson på Bleksbergstorp [1], Peder Andersson på

[1] I originalprotokollet står genom misskrifning Peder Olsson i stället för Olof Persson; likaså att tinget hölls vid Bleksberg. Det vanliga tingsstället var dock hos *Olof Persson i Bleksbergstorp* och utg. har därför tillåtit sig att här rätta de båda misskrifningarna.

Geographisch Charta öfwer Nohra Skoga Bergzlagh

och Sochn medh Järnboåhs, Hwilken Effter Högwälborne Hr Baron General Major och Landzhöfdingens Fromholdt Fägerskiöldz Ordres är förfärdigat och omständeligen beskrifwen, med alla dissputerlige och odisspüterlige Allmänningar, Rör och alt annat Notabelt som uthi hoosfölliande Beskrifning wäl effter dess Litterer och Nümrer är att igenfinna. Anno 1704 och 1705

af Jonas Bergius

Bleksberg, Jöns Hansson ibidem, Anders Ersson och Anders Larsson uppå Grexåsar. *Absens:* Lars Andersson på Bleksberg, vid hyttearbete.

S. d. Upplästes högl. k. Bergskollegii ankomna bref af d. 21 April sistledne, angående tvänne momenta, öfver hvilka någon utlåtelse erfordras, uti den anno 1696 projekterade *förlagsmetoden,* som är först: att intet jern af någon bergsman vid de hyttor, där tionde efter dygnetalet betalas, och bergsmännen sig af sådana förläggare betjena, som förlagsordningen innehåller, må, sedan blåsningen är ändad, röras eller angripas förr än K. M:ts *tionde först är uttagen* och förlagsmannen fått sin portion efter gjordt ackord vid laga böter, och att en sådan må anses, såsom den där under tjufveri tillgriper en annars egendom, hvarunder äfven afnämaren torde blifva skäligen inbegripen, som fördristar sig på olofligt vis jernet undan förlagsmannen till sig praktisera; och för det andra, om ock bergsmännen sjelfva något bättre expedient må veta att gifva vid handen, *när uppå bergsmanshemman sitter en försumlig och trög idkare af sitt bergsbruk,* som hvarken har lust *sin gäld eller undfångne försträckning att betala,* ej heller uppå åtvarningar *bättrar sig,* än att en sådan *afsättes af hemmanet,* och dess hemman uppdrages och *anförtros en annan drifvande och idkesam bergsman,* som dess plikt så i det ena som andra fullkomligen fullgör. Härvid hade *ingen något att påminna,* utan samtl. funno ofvanskrefne punkter vara skälige och billige, samt för *bergslagen mycket nyttige.*

S. d. Blef uppå högl. k. Bergskollegii befallning bergslagen förehållet, huru såsom presterskapet här i orten besvärat sig däröfver, att så många *tingspredikningar* af dem erfordras, som här varit tingsställen, och begärt att *alla gruftingen* i detta bergsfögderiet *måtte dragas tillsammans.* Häröfver begärde bergmästaren bergslagens utlåtelse, då de, sedan dem blifvit representeradt, att grufting icke hålles mer än en gång om året, och att de till Klacka grufvor, som ligga midt i detta distrikt, icke särdeles lång väg hade etc., enhäll:n svarade sig därmed vara tillfreds, att *gruftingen här efter till Klacka grufvor* varda sammandragne.

Angående förenämda *förlagsordning,* utgafs 1704 [8]/[1] en k. förklaring däröfver, hvarigenom de här ofvan ifrågasatta bestämmelserna blefvo fastställda, hvarjemte stadgades att den bergsman, som funnits brottslig i fråga om första punkten, skulle straffas »första gången med fängelse eller att blifva *i handklöfvor uppslagen på väggen,* som bergmästaren kunde finna brottet till, andra gången med 3 gatulopp och tredje gången att mista sin hytte-, hammar- och hemmansdel» o. s. v. Det heter vidare i samma förklarings andra punkt: »men skulle någon bergsman befinnas vara så arg och vårdslös, att han förskingrade sitt undfångna förlag, utan att använda detsamma till sin blåsnings fortsättande», borde han, dock efter föregången ransakning, icke vidare erkännas för bergsman, samt hans *egendom och bergsbruk* i stället uppdragas at *annan drifvande bergsman af slägten i hyttelaget* eller ock till någon *annan af bergsmansståndet.* Nästan lika strängt straffades den, som inlät sig i handel med en annans, vid bergstinget intecknade, förlagstagare. En sådan konkurrens kostade första gången 50 daler smt böter, andra gången dubbelt och tredje ansågs brottet som *tjufnad.* För hvarje gång skulle jernet återställas eller ock dess värde ersättas. Att bergsmännen, så vidt möjligt, aktade sig för skuldsättning eller för att råka i klorna på en hårdhändt och obarmhertig förlagsgifvare, var sannerligen icke att undra på, och det länder ortens

gamla bergsmansstånd till heder, att endast ett ringa fåtal kommo i denna sorgliga belägenhet.

Beträffande frågan om gruftingens »sammandragande» till Klacka samt om försummade tingspredikningar m. m. hänvisas till hvad därom finnes meddeladt på annat ställe [1].

43. Rågångsregleringar 1704 och 1705.

Såväl i 1689 års skrifvelse angående grufskogarna som i åtskilliga här ofvan meddelade protokoll talas om »*en landtmätare*», som skulle anmodas att reglera rågångstvisterna mellan hyttelagen och närliggande allmänningstrakter. Det drog ut på tiden innan någon förrättningsman blef disponibel för detta tvifvelsutan mycket svåra och omfattande arbete. Men ändtligen utfärdades länsstyrelsens förordnande för landtmätaren *Jonas Bergius* att företaga detsamma. Resultatet däraf blef upprättandet af en vidlyftig och storartad »*Geographisch Carta* Öfwer *Nohra Skouga Bergzlagh och Sochn med Järnboåhs*, Hwilcken Efter Högwälborne Hr Baron General Major och Landzhöfdingens *Fromholdt Fägerskiöldz* Ordres åhr författadt och omständeligen Beskrifwen, med alle disputerlige och odisputerlige *Allmenningar*, *Röser* och alt annat Notabelt som uthi hoosfölliande *RösebeskrifningsBook* efter dhess Litrer och Numrer åhr att igenfinna. Anno 1704 och 1705 af *Jonas Bergius*.»

Denna karta, som förvaras i Generallandtmäterikontorets arkiv, är upprättad i en skala af 1 : 20,000 och således ganska vidlyftig. Att erhålla en fullt trogen kopia däraf är i följd af kartans nuvarande beskaffenhet förenadt med oöfvervinneliga svårigheter. För att emellertid gifva bergslagens invånare en föreställning om kartans utseende, åtminstone i vissa fall, bifogas fotolitografiska aftryck i förminskad ($^1/_2$ och $^2/_3$) storlek dels öfver kartans rubrik och dels i särskilda småblad öfver de hyttelagsområden, som i det föregående varit föremål för behandling. Såsom beskrifning till dessa kartblad har det varit afsigten att meddela hithörande utdrag ur den »rösebeskrifningsbok», som åtföljt originalkartan, men tyvärr har denna bok sannolikt blifvit förlagd någorstädes, så att den ej kunnat återfinnas i det förenämnda arkivet. Till ett slags ersättning härför meddelas i stället ett å kartan befintligt »*Extract*» eller sammandrag däröfver, som tillika utgör ett försök till statistik öfver Noraskogs bergslag vid tiden för kartans upprättande. Att såväl denna statistik som äfven sjelfva kartan är behäftad med åtskilliga misstag och oriktigheter måste för öfrigt ligga i sakens natur. Ett dylikt *jätteverk*, som dessutom saknar föregångare, *kan* icke blifva i allo felfritt, äfven om alla sträfvanden och allt arbete riktas därpå. Det tillhör den menskliga ofullkomligheten.

Särskildt beträffande *grufvorna* äro både kartan och extraktet mycket ofullständiga. Sålunda upptages vid Ringshyttan blott en grufva *Lämåsen*, hvarjemte å kartan äfven namngifves »*Sqvallerbergsgrufvan*», som att

[1] Se *Nor. arkiv* I: 24, 31, 42, 43.

döma af belägenheten synes motsvara nuvarande *Lönnåsen* eller *Lönnkullen.* Däremot saknas *Stribergsgrufvorna*, *Hult-* och *Holstabergsgrufvorna* m. fl. Vid Fogdhyttan upptages jemväl blott en grufva, som synes närmast motsvara nuvarande *Grindgrufvan. Svartbergs-*, *Röbergs-* och *Bastnäsgrufvorna* äro däremot icke upptagna, likasom ej heller *Åsboberget* vid Åshyttan. Vid *Nyberget* utmärkas 3:ne grufvor, dock utan att namngifvas.

Originalkartan mäter 2,20 meter i längd eller höjd och 1,64 meter i bredd samt är i somliga veck och efter antagligen ganska flitigt begagnande behäftad med åtskilliga lakuner och andra bristfälligheter. Det å densamma tecknade extraktet lyder salunda:

Extract.

		Skatte-Hemman.	Bergs hemman.	Stalge-Hemman.	Dito Oskatlade (torp).	Ödestorp.	Backestugor.	Wärkol. Järne-grufvor.	Dito Ödelade (grufvor).	Wärkl. Masugnar.	Dito Öde (masugnar).	Stångjärnshamrar.	Dito Öde (hamrar).	Osmunds smedior.	Knipp hambrar.	Skattl. Kugge Qwarnar.	Skatl. Sqwalt Qwarnar.	Dito Oskatlade (qwarnar).	Sågar.	Dito Ödelagde (sågar).	Hemmans Åboer (eller bergsmän).
Lit:r *A.*	Nyhyttan	—	6	—	1	—	—	—	1	1	—	—	—	6	—	—	7	—	—	—	11
B.	Lindesby	—	6	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	5	—	—	—	14
C.	Gamblehyttan	—	4	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	(3)	1	—	—	7
D.	Moshyttan	—	2	—	1	—	—	2	—	1	—	—	—	(2)	—	—	(2)	—	—	—	3
E.	Tijdemanshyttan	—	4	—	2	—	—	—	—	1	—	—	—	(4)	—	—	3	—	—	—	9
F.	Tolfsbohl	—	2	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	(1)	—	—	2	1	—	—	6
G.	Finshyttan	—	4	—	5	—	—	—	—	1	—	—	—	(3)	—	—	—	—	—	—	7
H.	Haksboda	—	1	—	3	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	4
I.	Wasslan	—	6	—	7	—	—	—	—	1	—	—	—	(6)	—	—	6	—	—	—	11
K.	Öskebohyttan	—	4	—	1	—	—	1	—	1	—	—	—	3	—	—	3	1	—	—	7
L	Öskewijk	—	11	—	3	1	—	—	—	1	—	—	—	7	—	—	5	7	—	—	20
M.	Kafalstorp	—	2	—	5	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	2	—	—	—	5
N.	Kafalla	—	7	—	4	—	1	1	—	1	—	—	—	6	—	—	4	1	—	—	12
O.	Skommakartorpet	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	2
P.	Hollmshyttan	—	3	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	5
Q.	Grexstader	—	¼	—	—	2	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	1	—	1
R.	Söder Grexnäs	—	—	¼	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
S.	Grexskough	—	—	¼	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	5
T.	Sandsiöhögden	—	—	¼	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—		—	1	—	—	—	1
(V) U.	Skiärhyttan	—	4	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	3	1	—	—	6
W	Grexsiöhögden	—	—	¼	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
X.	Grexahsar Lit:a Q Een allmenning, anslagen till grufvornas Conservation	—	6	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	4	—	—	5	—	—	—	11
Y.	Bällsiöbodar	—	2	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4
Z.	Ringshyttan	—	4	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	8	—	—	1	3	—	—	8
	Trpt	—	79¼	1	35	4	2	6	2	17	1	1	—	51	—	—	56	16	1	—	161

		Skatte-Hemman.	Berg:s hemman.	Stadge-Hemman.	Dito Oskatt:ade (torp).	Ödestorp.	Backestugor.	Wärkel. Järne-gruf:r.	Dito Ödelde (grufvor).	Wärkl. Masugnar.	Dito Öde (masugnar).	Stångjärnshambrar.	Dito Öde (hamrar).	Osmunds smedior.	Knipp hambrar.	Skatt Kugge Qwarnar.	Skatl. Sqwalt (qwarnar).	Dito oskattade (qwarnar)	Sågar.	Dito Ödelagda (sågar).	Hemmans Åboer (eller bergsmän).
	Trpt	—	79¼	1	35	4	2	6	2	17	1	1	—	51	—	—	56	16	1	—	161
Lit:r *a.*	Fåhshyttan	—	4	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	5	—	—	3	—	—	—	6
b	Smedstorp	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
c.	Bohmanshyttan ..	—	¼	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
d.	Bondebohren	—	½	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4
e.	Bohren	—	4½	¼	5	—	—	—	—	1	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	8
f.	Rijsbacken	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
ff.	Bergsmanshyttan .•	—	3	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	2	—	—	1	1	—	—	4
g.	Giällhyttan	—	5	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
h.	Hammarby	—	½	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	1	—	—	1	—	1
i.	Nohlankiär	—	—	¼	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
k.	Giärle	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	2	2	—	—	1	—	—	1	—	3
l.	Bondebyen	—	3	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3
m.	Östanbergshyttan ..	—	2½	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3
n.	Hollmen	—	½	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
o.	Norra Fingerbo ...	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3
p.	Söder Fingerbo ...	—	3	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6
q.	Östre Sund	—	3	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5
r.	Wästre Sund	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3
(*f*) *s.*	Ahlntorp	—	1½	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
(*ff*) *ss.*	Bröstorp	—	1½	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	3
t.	Kongshæden	—	—	¼	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
u.	Norra Huusby	—	1½	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3
v.	Söder Huusby	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
w.	Nohra Stadh	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
x	Steensnäs och Fibbetorp	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
y.	Hageby	—	½	—	—	—	—	—	—	—	—	½	—	—	1	2	—	—	—	—	1
z	Elfwestorp	—	3½	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Lit:r A.	Bergs Eng	¼	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
B.	Gyttorps Giärde ..	¼	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—
C.	Kiäppsta Eng	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
D. E.	Söder Åhs (och) Norrahs ell:r Ahshyttan	—	5	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	12
F.	Skafftorp	—	2½	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4
G.	Skäffthyttan.........	—	3	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3
H.	Fougdhyttan	—	4	—	1	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7
H.	Leerdahlen	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Bastnäs..............	—	—	¼	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Kopparbäcken......	—	—	¼	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
I.	Blixbohlshyttan ...	—	3	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6
K.	Blixbohlstorp	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
K.	Nybergs Grufwo Allmenningh ...	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
L.	Nohr	—	4	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	5	—	—	5	—	—	—	7
M.	Wästgiötehyttan ...	—	5	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	5	1	—	2	1	—	—	10
	Trpt	½	156¼	2¼	59	4	3	7	2	29	4	6½	2	71	1	5	67	18	4	—	283

	Skatte-Hemman.	Berg:s hemman.	Stadge-Hemman.	Dito oskatt:de (torp).	Ödestorp.	Backestugor.	Wärkel. Järno-grufv:r.	Dito Ödel:de (grufvor).	Wärkl. Masugnar	Dito Öde (masugnar).	Stångjärnshambrar.	Dito öde (hamrar).	Osmunds smedior.	Knipphambrar.	Skattl. Kugge Qwarnar.	Skatl. -qwalt Qwarnar.	Dito oskatl:da (qvarnar).	Sågar.	Dito Ödelagde (sågar).	Hem:s Åboer (eller bergsmän).
Trpt	½	156¼	2¼	59	4	3	7	2	29	4	6½	2	71	1	5	67	18	4	—	283
Lit:r N. Latorp	—	—	¼	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	3
O. Wästgiötehyttefors	—	—	¼	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	2
P. Staaksund............	—	—	¼	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3
Q. Sandwijk eller Spiutwijk	—	—	¾	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6
R Bäcketorp............	—	—	½	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4
S. Swart Elfwen	—	—	½	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	2
T. Sniöbergshult	—	½	—	1	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	3
V. Nyia Wijker	—	2½	—	—	—	—	3	—	1	—	—	—	3	—	—	3	1	—	—	6
W. Gamble Wijker ...	—	5	¼	—	—	—	—	—	1	—	—	—	6	—	—	2	1	—	—	6
𝔖. Ähr en Allmenningstracht som Skiärhytte och Latorps Åboer afbrukat	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
𝔗. Betechnar den Allmenningh som Skåfttorps och Ashytte åboer innehafva	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
𝔘. Wijsar Nohrs Allmenningh	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
𝔚. Nyia och Gamble Wijkers sampt Wijkersgårdens Allmenningh ...	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
𝔛. Elfhyttan	—	7	—	—	—	3	—	—	1	—	—	—	12	—	—	6	—	1	—	14
𝔜. Skrijkarhyttan......	—	7	—	1	—	—	10	1	2	—	—	—	6	—	—	1	4	1	—	15
𝔷. Bengstorp och Knapptorp	—	5	—	2	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	10
𝔄. Gamble Pärshyttan	—	7	—	5	—	—	8	—	1	—	—	—	4	—	—	—	4	—	—	10
𝔅. Nyia Pärshyttan och Litr. 𝔈 ett oskattlagdt Torp (Utmålet)	—	4	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	3	—	—	—	1	—	—	4
𝔇. Ramshyttan	—	6	—	5	1	—	—	—	1	—	2	—	—	—	—	1	—	—	—	4
𝔈. Skymhyttan	—	7½	—	2	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9
𝔉. Skiärmareboda ...	—	1½	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
𝔊. Läckhyttan	—	5	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	8
𝔥. Hammarbo	—	¼	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
𝔍. Ähr en Allmenningh som een dehl af gl:e Pährs Hytte Åboer mehrendehls afbrukat	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Trpt	½	214½	5	83	5	6	29	3	40	5	8½	2	106	1	5	86	30	6	—	395

		Skatte-Hemman.	Bergs hemman.	Stadge-Hemman.	Dito Oskatl:de (torp).	Ödestorp.	Backestugor.	Wärkel. Järne-grufv:r.	Dito Ödel:de (grufvor).	Wärkl. Masugnar.	Dito Öde (masugnar).	Stångjärnshambrar.	Dito Öde (hamrar).	Osmunds smedior.	Knijp hambrar.	Skattl. Kugg. Qwarnar.	Skatl. Sqwalt Qwarnar.	Dito Oskatl:de (qvarnar).	Sågar.	Dito Ödelagde (sågar).	Hemmans Åboer (eller bergsmän).
	Trpt	½	214½	5	83	5	6	29	3	40	5	8½	2	106	1	5	86	30	6	—	395
Lit:r 𝔜.	Wijsar Knut Lars' Allmenning eller Ökn	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
𝔷.	Een Cronones Allmenningh kallat Üsingz Ökn ...	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Sig. ♉	Åhr Nohra Stads Allmenningh ...	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Sig. ☿	Betechnar Bengstorps Allmenningh..............	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
𝔍.	Gietingedahlen ...	—	¼	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
𝔎.	Skrikarbo...........	—	¼	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
𝔏.	Båxboda	—	½	—	1	—	—	—	—	1	—	—	1	1	—	—	1	—	—	1	3
Sig. ☉	Gamble Wijkers Allmenningh ...	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Sig. ◊	Skrijkarhytte Allmenning	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Sig. T	Een afbrukat tract af Cronans Allmenning	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Sig. F	Karthalla Öö	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
𝔐.	Hommanstorp	—	1	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	4
𝔑.	Dalkarlshyttan och 𝔒 Härssbotorp...	—	3	¼	1	—	—	—	—	1	—	—	—	4	—	—	2	—	—	—	(12
𝔓.	Norr Tohlsbo	—	¼	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	(3
	Summa	½	219¾	5¼	86	5	6	29	3	43	5	8½	3	112	1	5	90	30	6	1	(420)
		Skattehemman.	Kronobergsmanshemman.	Stadgehemman.	Oskattlagda torp.	Ödestorp.	Backstugor.	Verklige (arbetade) grufvor	Öde grufvor.	Verkliga masugnar.	Öde masugnar.	Stångjernshamrar.	Öde stångjernshamrar.	Osmundssmedjor.	Kniphammar.	Skattlagda kuggkvarnar.	Skattlagda skvaltkvarnar.	Oskattlagda skvaltkvarnar.	Sågar.	Ödelagd såg.	Hemmansåbor.

Föregående extrakt eller sammandrag, tecknadt å *Jonas Bergii* karta öfver Noraskoga bergslag af åren 1704 och 1705, förvaradt i Generallandt-

mäterikontorets arkiv, är kollationeradt och jemfördt med originalet, samt några otydliga siffror insatta inom ( ).

Af detsamma kan inhemtas, att i *Noraskogs bergslag* räknades för 200 år sedan endast $^{1}/_{2}$ *skatte*hemman (Bergsäng $^{1}/_{4}$ och Gyttorpsgärde $^{1}/_{4}$, skatteköpta af bergmästaren Åkerhjelm [1]), men $219^{3}/_{4}$ *krono*bergsmanshemman och $5^{1}/_{4}$ *stadge*hemman (hvilka utgjorde sin årliga skatt i ett visst belopp, kalladt »stadga»), 86 oskattlagda och 5 ödes-*torp* med 6 *backstugor*, 29 arbetade (jern)*grufvor* och 3 ödeliggande, 43 »verkliga» eller begagnade *masugnar* samt 5 ödelagda sådana (vid Grecksskog, Bomanshyttan, Skofthyttan, Alntorp och Skymhyttan), $8^{1}/_{2}$ *stångjernshamrar* (Hagby hammar, där endast en härd stundom begagnades, räknades för $^{1}/_{2}$ hammar), 3 *ödelagda hamrar* (2 vid Jerle och 1 vid Bocksboda), 112 *osmundssmedjor*, 1 *kniphammare* (Fibbhytte plåthammare), 5 skattlagda *kuggekvarnar* (1 vid Gyttorp, 2 vid Hagby, 1 vid Hammarby och 1 vid Jerle), 90 skattlagda och 30 icke skattlagda *skvaltkvarnar*, stundom kallade »fotviskor», 6 *sågar* (1 vid Stadra eller Finnan, 1 vid Gyttorp, 1 vid Skrekarhyttan, 1 vid Elfhyttan, 1 vid Hammarby och 1 vid Jerle), 1 *ödelagd såg* (vid Bocksboda), samt slutligen 420 »hemmansåbor» eller *bergsmän.*

Slutligen torde böra erinras, att till Noraskogs bergslag räknades vid förenämda tidpunkt ej allenast nuvarande Nora och Jernboas socknar samt Vikers kapell, utan äfven de delar af Kils och Tysslinge samt Lindes socknar, hvilka genom 1870 och 1882 årens regleringar förlades till angränsande Örebro och Lindes härader [2].

Af de 420 bergsmän, som enligt Bergii sammandrag vid 1700-talets början funnos inom bergslagen, voro 5 boende vid Holmshyttan, 4 vid Bälsjöbodar, 8 vid Ringshyttan, 12 vid Norra och Södra Ås, 4 vid Skofttorp, 3 vid Skofthyttan, 7 vid Fogdhyttan och Lerdaln, 1 vid Bastnäs och 1 vid Kopparbäcken, eller tillsammans 45 inom det område, som 100 år senare utgjorde Ringshytte hyttelag. De flesta innehade $^{1}/_{2}$, endast några få 1 helt och de öfriga $^{1}/_{4}$ hemman. Till mindre bråkdelar af mantalet hade hemmansklyfningen ännu icke blifvit utsträckt, i följd hvaraf också bergsmännen i allmänhet voro hvad man kallar »jemnstrukna» i förmögenhetsvilkor och naturligtvis äfven — i bildning. Ännu på 1730-talet var en Nora-bergsman »så litet undervist» — yttrar Bergenskjöld 50 år senare i sin Nora-beskrifning — »att utom den kunskap han ägde i kristendomsvägen voro få som kunde skrifva mera än endast rita sitt bomärke, och den bergsmannen hölls för *rik*, som efter sig lemnade *gäldfri egendom, vackert husgeråd* och en *kista med plåtar»* [3]. Om också endast ett fåtal kunde förvärfva sig en dylik oberoende ställning, voro dock bergsmännen i regeln ganska välbergade, men lefnadsbehofven voro icke heller på långt när så stora i forna tider som i våra dagar. Hvad som för en dåtida bergsman utgjorde en skräck och fasa var emellertid — *skuldsättning.* »För intet är han mera rädd än att ådraga sig, egendomen och handteringen någon ständig och viss utgift, vara huru liten den vill, — — — han sträfvar oupphörligen däremot, och förklarar sig hellre vilja

[1] Jfr sid. 173.

[2] Jfr *Nor. arkiv* II: 119, 123.

[3] *Plåtar* = det gamla *koppar*myntet. En 6-daler*plåt* motsvarade 16 skilling eller $^{1}/_{3}$ *krona.*

sammanskjuta en summa på en gång, än att betunga sina efterkommande med en ständig utgift»[1]. Denna gamla sed kunde verkligen förtjena att återupplifvas — både i det enskilda och i det offentliga lifvet.

44. Ringshytte hyttelag i början af 1700-talet.

På gruftinget i Bleksbergstorp 1702 $^{13}/_{5}$

Klagade rådmannen i Nora väl:d Johan Ring till samtl:e *Bälsjöboda bergsmän* **1:mo för det de utan hans lof och tillstånd** *kommit in uti masugnen;* **2:do i år så väl som i förlidet år** *blåst på hans värmning;* **3:tio blåst efter sedan han ändat sina dygn, hvaraf förorsakades att** *masugnen gått sönder,* **som eljest var hel, när han lyktade sina dygn, så att bem:te rådman måtte sedan låta honom uti pipan laga, för hvilket allt käranden reserverar sig af ber:de Bälsjöbodaåboer refusion för hinder, expenser och skadestånd. Bälsjöboda bergsmän svarade till den första och andra punkten, att de uppå de öfriga grannarnes vid Ringshyttan tillåtelse för lego blåst, och för det 3:dje neka de alldeles sig hafva blåst sönder masugnen, utan han har varit skuren tillförene. Rådman Ring säger sig intet så högt vilja proseqvera denna sak, utan åstundar allenast en** *god ordning vid hyttan,* **på det sättet att, sedan masugnen är uppvärmder, de** *blåsa dygnom,* **och intet som här till skedt är, blåsa tillsammans, hvaruti såsom rätten honom biföll, ty stannar denna saken därvid; hvarjemte ock resolverades, att såsom det klagas däröfver att somliga absentera sig vid påblåsningen, att den skall plikta sina 40 m℔ smt, som hädanefter därmed beträdes. Jemväl för det sista skall hvar och en af Ringshyttelaget uti hvad byggning som påkommer,** *bygga efter samma delar som de byggt uti sjelfva masugnen.*

S. d. Kärade rådmannen i Nora Johan Ring till Lars Svensson och Lars Larsson på Ringshyttan för det de under påstående sista blåsning utom hans vetskap skolat *häfvit undan en hans bälg,* **för hvilket han påstår att de måtte plikta, såsom ock refundera honom den däraf tagne skada samt däraf förorsakade expenser. Lars Larsson sjelf här tillstädes varande och i Lars Svenssons ställe, som befinnes vara sjuk, dess son Sven Larsson, neka det de hafva häfvit ifrån bälgen, utan har masmästaren därom beställt, dessutan förmoda sig vara så när som rådman Ring till att bruka sina bälgar, därmed att förtjena sig något.** *Resolutio.* **Såsom masmästaren Jakob Andersson vid Grexåsar, hvilken uti detta målet till vittnes är citerad, intet är tillstädes, utan förhindrad af blåsningen, som nyligen är begynd; beropande sig ock bägge parterne på det vittnesmål: alltså uppskjutes denna saken till ett annat ting, att han då kan komma tillstädes.**

Då emellertid denna sak icke finnes vidrörd i de följande gruftingsprotokollen, hade sannolikt förlikning mellankommit. Emellertid framgår af det meddelade, att hvarje delägare begagnade sina egna bälgar, och att man ännu icke kommit därhän vid Ringshyttan att blåsbälgarna blifvit en hyttelagets gemensamma tillhörighet.

På grufting i Ås 1703 $^{20}/_{6}$ med Pershytte och Lämås gruflager

---

[1] Jfr »*Om Noraskog*» I: 57.

Angafs att Anders Svensson på Ringshyttan skall uppå hemmansskogen huggit allt för *höga stubbar;* hvarpå resolverades att sexmännen Olof Nilsson i Skofttorp och Nils Israelsson i Bondebyn uti Anders Svenssons närvaro skola besigtiga samma hygge, jemväl sedan för grufverätten angifva huru det sig därmed förevetter.

Detta högvigtiga ärende omtalas icke i de följande tingsprotokollen, hvadan det torde kunna antagas att frågan inskränkte sig till ett ingalunda ovanligt skvaller, som icke förtjenade vidare uppmärksamhet.

På Nora bergslags allmänna grufting vid Gyttorp 1709 $^{10}/_{5}$

Kärade rådman sal. Johan Rings enka, hustru Anna Knutsdotter, till Sven Erlandsson på Ringshyttan för det han blåst öfver nu i år på *hennes värmning,* hvarföre hon pretenderar vedergällning med expenser.

Till rådman sal. Johan Rings enka kärade bergsman Sven Erlandsson vice versa för det hon först tvungit honom om söndagsmorgon att bära i masugnen, och sedan om aftonen med trug tagit masugnen igen, hvarföre han refusion för skadeståndet pretenderar jemte expenser. Parterne förehölls om intet de uti detta mål ville förlikas, hvarpå hustru Anna Knutsdotter svarade sig väl därtill vara benägen om hon någorledes skadelös kunde därifrån komma, men Sven Erlandsson, föregifvandes sig henne ingen orätt tillfogat hafva, förklarade sig det ville han låta saken skrida till doms.

I lika måtto har Sven Erlandsson stämt Anders Svensson på Ringshyttan för det han emot hans vilja burit i masugnen, hvarföre ersättning för skadeståndet pretenderas tillika med expenser.

Hustru Anna Knutsdotter jemte iteration af sin klagan intygade med Sven Olssons på Ringshyttan, Sven Larssons och Lars Larssons ibidem attest af den 8 maj 1709, att Sven Erlandsson verkel. på hennes värmning satt $^{2}/_{3}$ dygn eller 8 uppsättningar, inläggandes därhos en expenseräkning på 16 daler 10 öre kpmt.

Sven Erlandsson kunde emot förenämde attest och de öfrige sina grannars utsago ej neka, att han dessa 8 uppsättningar på hennes värmning satt, men föregaf sig därtill vara föranlåten i så måtto, att efter hon intet hade något bruk igen, hade han måst bära uti, så framt masugnen ej skolat drifvit (ner), hvaraf han tagit ansenlig skada, som han pretenderade ersättning för; dock kunde till sådant ej visa något skäl eller hvaruti dess skada bestod, insinuerandes sist en expensräkning på 15 daler 16 öre kpmt.

Samtl. dess grannar gjorde i öfrigt den berättelsen, att ingen anmodat Sven Erlandsson bära uti på Enkans sättning, efter dem samtl. ålegat vid slutet af blåsningen att bära uti, utan att han af eget beråd emot deras vilja lupit åstad, hafvandes, om intet han sig så förhållit, de samtl. begynt och kontinuerat med ibärningen, som sedan skedde, hvaruti jemväl Sven Erlandsson i proportion efter värmningen hade sin andel, hvilket Sven Erlandsson allt tillstå månde.

Resolutio. Såsom Sven Erlandsson på Ringshyttan ej allenast är öfverbevist det han $^{2}/_{3}$ dygn eller 8 uppsättningar på hustru Anna Knutsdotters värmning satt, utan ock sjelf inför rätten sådant tillstått: ty pröfvar grufvetingsrätten för skäligt, det skall Sven Erlandsson till hustru Anna Knutsdotter, efter den hyttelaget emellan upprättade och approberade förening betala $^{2}/_{3}$ skeppund tackjern för de uppsättningar han på hennes värmning satt, samt till henne för använda rättegångskostnader erlägga 10 daler 4 öre kpmt;

blifvandes hustru Anna Knutsdotter för Sven Erlandssons tilltalan, som skulle han af henne därtill vara tvungen, fri erkänd, efter med intet skäl han detta sitt påstående kunnat bestyrka, utan fast mera intygadt är, att han sjelf *egenvilligtvis* sådant gjort.

Hvad Anders Svensson vidkommer, så emedan han så väl som de öfriga grannarne varit så när berättigad att bära uti masugnen som Sven Erlandsson, hafvandes han sjelf sådant nödgats göra efter uppsättaren därifrån sig undandragit: ty finner grufvetingsrätten så mycket mera vara billigt att liberera honom Anders Svensson för Sven Erlandssons emot honom anförda besvär.

En af de följande tingsdagarne ($^{12}/_{5}$) frågade bergmästaren (Åkerhielm) »om nu vid tingets slut bergslagen något hade för grufvetingsrätten att andraga? Närvarande sexmän anhöllo att han ville å högvederbörlig ort för Nora bergslag utverka, det de måga få gifva *en viss tiondeafgift om dygnet*, eller efter dygnetalet, hvilket bergmästaren lofvade». Denna förändring i tackjernstiondens utgörande kom dock ej till stånd förr än 12 år senare, eller 1721, hvarom mera längre fram.

På grufttinget i Nora 1712 $^{6}/_{5}$ blef uppsättaren Erik Johansson vid Ringshyttan, »enligt 5 § i Kopparbergs grufartiklar», bötfäld till 40 m$ smt för det han i rästugan öfverfallit borgaren Johan Berg med *hugg och slag* samt ej kunde bevisa sitt påstående att Berg varit drucken eller öfvat någon otidighet. Vid samma rättegångstillfälle blef borgaren Johan Ramsell, enligt 1 § i samma artiklar, bötfäld jemväl till 40 m$ smt, emedan han 26 förutgångne Mars hade kommit drucken på Ringshytte masugn och »där öfverfallit (bergsm.) Anders Svensson med åtskilliga skällsord och därvid någon svordom öfvat». Parterne hade visserligen förlikts härom, men åklagaren (bergsfogden J. Broström) yrkade ansvar på Ramsell med nämda påföljd.

Vid bergslagens allmänna gruftíng i Nora 1713 $^{28}/_{5}$

Fann grufvetingsrätten för nödigt, med samtel. bergslagens samtycke, vid *blåsningen uti denna bergslag* att göra *följande förordning*, det emedan 1:mo det inseende ej med godt och dugligt tackjerns tillverkande kan hafvas, enär bergsmännen sättia hvar för sig dygnetals, som enär en *sammanblåsning* sker, ehuru hvad flit den ene använder att förskaffa sig god malm och kol, så kommer en annan efter, som med elaka och odugliga materialier intet allenast skämmer den förra goda masugnens gång, utan ock ställer den förres goda tackjern i vanpris igenom sitt elaka försatte eller af odugliga materialier tillverkade jern; 2:do är en stor del af bergslagen med ansenlig gäld behäftader, hvars jerntillverkning efter H. K. M:ts helsosamma förlagsordningar borde disponeras, men då de sjelfve råda öfver sina dygn, blifver samma jern så distraheradt, att kreditorerne en mark ej bekomma, hvaraf händer det en sådan gäldbunden med de flere aldrig kunna bringas utur skulden och ställas uti ett lyckligare tillstånd, så att de bruket med större frihet kunna förestå, och göras kapable att riktigt prestera hvad till H. K. M:t utgöras bör; till förtiga för det 3:dje att ock tillverkningen så nära angripes att ej kronones tionde kan erhållas: ty skall hädanefter och till ett prof till nästkommande års grufveting *alla hyttelager blåsa tillsammans*, och vid 40 m$ smt plikt ej fördrista sig att därförinnan skrida särskildt till ett dygnande, hvarvid följande kommer att observeras:

1:mo) Varder nu strax förordnade vid hvarje hytta *tränne uppsyningsmän*, som tillika *med hyttefogden* skola hafva noga uppsigt på *all malm till hyttan* föres, särdeles att intet någon bräckt ibland god blandas, utan att hvart slaget hålles hvar för sig, där ändteligen så vara måste att bräckt malm till skärsten brukas skall; skolandes de ock noga tillse att hvart slaget rostas särskildt, och äfven så när sättningen sker, att då ej mer än en eller två mer eller mindre skoflar brukas på uppsättningen, allt som pröfvas att gången tål och det kan blifva dugligt tackjern efter; fördenskull ingen ock må upplägga någon roste vid 40 m$ smt plikt innan hyttefogden med uppsyningsmännen den sett och erkänt. Beträdes nu någon här emot bruka något understucket arbete, då plikte ock efter, och såsom ett förbrott af, bergsordningarne.

2:do) Efter som ock att ingen skall fördrista sig att *afbränna någon roste* förr än de bem:te hyttefogde och uppsyningsmän hafva pröfvat densamma med ved och kol vara upplagder; och där ändå skulle hända, att någon del af malmen icke toge sin fulla bränning, så skall ock sådant utskrädas och omrostas: förbryter sig någon häremot vare förfallen till samma plikt. Och emedan

3:tio) det spörjes, hvaröfver ock klagomål nu inför grufvetingsrätten göres, att en del bergsmän mycket obetänksamt och för det allmänna bästa skadligt framföra de *odugligaste materialier af malm och kol till värmningen*, hvarigenom masugnen både till värmningstiden tager skada, så väl som äfven i längden vill falla svårt att bringa till en nyttig och god gång: ty skall det härmed vara förbjudet vid 40 m$ smt plikt en slik onyttig och skadlig vana; åliggandes fördenskull hvar och en att framskaffa strax till värmningen goda och dugliga materialier, så vida han vill blifva befriad ifrån ofvannämde plikt samt att få vara med i blåsningen, skolande lika fullt ersätta hyttelaget värmningen för dess hemman och hyttedel, och blåse sedan af efteråt sina slättare materialier, dock härunder ej förståendes bräckter malm utom det mått, som af de tillförordnade pröfvas vara tillåtligt till godt tackjern, hvilken för öfrigt skall krönas och bortkastas. Och på det att uppsyningsmännerne så mycket mer skola göras försäkrade om *hyttefolkets tro- och redlighet*, att de och härvid icke måge bruka *något underslef*, såsom masmästare, uppsättare och hyttedrängar: ty komma ock de i anledning af högloft. k. Bergskollegii förordning af d. 12 Mars 1686 att aflägga *den vanliga eden*.

Till *uppsyningsmän* i Nora bergslag blefvo efterskrefne vid hvar hytta förordnade nämligen: — — —

Fogdhyttan: Olof Matsson, Olof Tyresson. — — —
Holmshyttan: Nils Hansson, Lars Olsson. — — —
Ringshyttan: Sven Olsson, Sven Larsson. — — —
Åshyttan: Olof Olsson, Nils Persson i Skofttorp. — — —

Och på det sedan en sådan anstalt är aftalt, där man alltid må kunna utse *Nora bergslags tillverkade tackjern ifrån de andra angränsande*, såsom Grängie, Lindes och Grythytte bergslager: ty blifver och nu alla hyttelagorne med sådana *tecken* utmärkte, som för *hvarje hytta* utmärkt finnes, och har sin betydelse af N:o 1 etc. N för Nora bergslag och *stämplas hvarje packa eller jern midtpå* och på *ändarne med samma märke*.

Någon förteckning öfver de salunda antagna hyttestämplarna finnes ej intagen i protokollet, ej heller har nagon bilaga härom blifvit aterfunnen.

Vid slutet af förenämda 1713 års grufting

Föredrog bergsfogden Johan Broström hurusom bergslagen härsammastädes till en del så illa underhålla på hyttebackarne sina *tiondebodar,* så att med säkerhet kronones tionde ej uppläggas kan, till dess det hit till *Nora kronobod* transporteradt varder, angifvandes erkannerligen Lindesbyshyttan, hvarest för 3:ne år sedan boddörren blifvit uppstötter och 6 skepp. jern borttaget. Såsom det är bergslagets skyldighet *att underhålla på hyttorna slika kronohus:* alltså fann grufvetingsrätten för nödigt härmedelst att pålägga hvarje hyttelag det de straxt och utan försummelse förbättra eller af nyone uppsätta samma hus väl förvarade med lås, väl inriktade och beslagna dörrar, emedan där detta försummas och någon skada skulle ske, då hafva vederhörande därföre att blifva ansvarige.

På bergslagens allmänna grufting i Nora 1714 $^{12}/_{5}$

Uppropades samtel. Ringshytte intressenterne, kärande till samtel. bergsmännen på Blexbergs hytta angående det de igenom ett ohemult käromål till en pretenderad *allmänning vid Stripbergs grufvan,* blifvit på expenser och rättegångsomkostningar, så vid en syn som nu till tinget bragte.

Ringshytteboerne förklara sig att de ej tänka att söka flera af Blexbergsboerne än dem, som underskrifvit en till grufvetingsrätten uti förlidet år inlagd supplik, hvilka förorsakat Ringshytteboerne uti en onödig process och omkostnad, som äro näml. Johan Eliesson, Olof Hansson, Krisman Larsson, alla på Blexberg, och Olof Tyresson på Fogdehyttan.

Ringshytteboerne framkommo och gåfvo tillkänna, att de med ofvanskrefne Blexbergs bergsmän äro allt förlikte, så att de vidare intet dem om detta målet tilltala vilja, och framgaf sexmannen Daniel Ersson, som af grufvetingsrätten var förordnad dem att förlika, en skrift af följande innehåll:

»Efter den lofl. grufvetingsrättens befallning var undertecknad förordnad att förena Ringshytte samtel. intressenter och Blexbergsboerne emellan angående de expenser som Ringshytteboerne stämt Blexbergsboerne för, angående den skogstrakt, som är belägen vid Stripbergs-grufva, varandes de sålunda öfverens att Blexbergs bergsmän Johan Eliesson, Olof Hansson och Krisman Larsson, som voro tillstädes, vara män att betala till Ringshytteboerne för dess gjorde omkostnad och tidspillan 96 daler kpmt; varandes sålunda i min närvaro förente. Betygas Nora d. 13 Maj 1714. Daniel Ersson.»

Johan Eliesson och Olof Hansson lofvade allena vara män för föreskrefne 96 daler.

Såsom en egendomlighet må anmärkas, att hvarken 1713 års eller något annat gruftingsprotokoll innehåller ett enda blad om den tvistefråga, som i det föregående omförmäles. Att det skogsområde invid eller i närheten af Stribergs grufvor, som Ringshytte bergsmän till sin egen bekvämlighet för vedbehofvets fyllande därstädes afsatt, och hvarifrån försäljning af ved till öfriga grufdelägare möjligen ägt rum, hos dessa senare skulle leda till anspråk på skogstraktens förklarande såsom en *gruf*lagets, i stället för *by-* eller *hytte*lagets samfällighet, torde icke böra betraktas såsom något ovanligt. Att det gjorda försöket emellertid misslyckades, framgår med önskvärd tydlighet af förevarande protokollsutdrag, och där-

med torde dess meddelande få anses berättigadt, äfven om innehållet i öfrigt icke kan anses vara tillräckligt upplysande.

Från gruftinget i Kåfalla med Klacka och Stribergs m. fl. tingslag 1715 $^{4}/_{5}$ innehåller protokollet följande:

S. d. Bergsfogden Broström kärade till arrendatorn Mats Lindqvist och rådman Rings enka i Nora, hustru Anna Knutsdotter, den förra för det *han utom bergsmansståndet inmängt sig uti bergsmanshandtering* och ett »halna» (hälfta) bruk med den senare, samt 2) för det *hon oförsvarligen handterar skogen.*

Arrendatorn Lindqvist ingaf dess skriftliga förklaring, därutinnan han föredrager att nöden och kristeligt medlidande hafver förmått honom till att antaga sig någon försorg om dess svägerskas hustru Anna Knutsdotters så väl hushållning som bergsbruk, emedan hon varit underlagder en svår sjukdom ifrån pingsta tiden intill mikelsmessan, men aldrig för något intresse, egen nytta eller väntande fördel, hvarföre han förväntar en förskoning af plikt, som dem förestår, hvilka förordningarna öfverträda.

Hustru Anna Knutsdotter förklarade sig uti det förra mål som Lindqvist, men hvad angår skogens utödande, så beklagar hon att en stor skada är gjord däruppå, men invänder att det är utan hennes vett och vilja, hvarföre hon ock begär en nogare ransakning, på det hon åverkarena lagligen må tilltala kunna.

Hr bergsfogden Broström inlade det besigtningsinstrument, som sexmännen Olof Persson i Blexbergstorp, Anders Eriksson på Grecksåsar, Sven Andersson på Gl:viker och Olof Hansson på Blexberg förrättat, däraf är att se, hurusom Sven Erlandsson köpt af Enkan 2:ne milor, ungefär 7 dygns kol, hvilken handel Enkan måtte tillstå, på det sättet, att hon fått malm igen.

Jon Hansson på Ringshyttan brukar till hälfta på Enkans skog 2:ne milor; hon erkänner ock så detta.

Anders Svensson brukar till hälfta på Enkans skog 2:ne milor, som hon äfven måste tillstå.

Petter Svensson köpt skog af henne till 1 mila eller 2 dygn, det hon äfven vederkänner, och att det skett för intresse.

Till att närmare förfara den förelupna handel emellan Enkan och Lindqvist, så fordrade man underrättelse utaf dess förlagsräkning, som i detta mål kunde närmaste upplysningar meddela.

Han förklarade sig att han ingen räkning häruppå hållit, men kunde snart uppräkna hvad han försträckt, som han ock gjorde, samt hvad tackjern han därpå i betalning bekommit; om nu något förbrott är gjordt, så är det af okunnighet samt hennes sjukdom härkommet; utlofvandes han sig hädan åt försvarligen vilja handtera hemmanet och bergsbruket.

Resolutio. Grufvetingsrätten finner nödigt att förordna än ytterligare sexmännen Johan Eliesson och Olof Hansson på Blexberg, att, uti bergsfogden Broströms och Enkan hustru Anna Knutsdotters närvaro, närmare besigtiga den åverkan, som på Enkans skog är gjorder, samt hvad tillräckelig skog än finnas kan till bergsbrukets idkande uti framtiden, vid hvilket tillfälle efterses, huru hon för öfrigt sitt bruk försvarligen och rätteligen ställer, så att det ej må komma i ödesmål eller undergång, hvarefter vid nästa ting ett sådant slut må blifva affattadt, som till hans K. M:ts inkomsters förmering lända kan; så åligger det ock till bem:te ting arrendatoren Lindqvist att ingifva dess nu åberopade förlagsräkning.

Följande dag, 5 maj, »kärade uppsättaren Olof Ersson vid Ringshyttan [1] till hustru Anna Knutsdotter ibidem för föröfvadt *oljud på Ringshytte masugn* under blåsningens påstående»; men då afhörda 3 vittnen voro mycket skiljaktige i sina berättelser härom, och rätten höll »betänkligt, i anseende till någon självåda, att pålägga henne värjemålseden», så blef hon »fri för detta käromål».

Vid samma grufting i Kåfalla (1715 5/5)

Tilltalade bergsfogden välbetrodde hr Johan Broström bergsmännen Erik Jönsson, Anders Svensson och Jon Hansson på Ringshyttan samt arrendatoren Mats Lindqvist för det de *brutit uti ödelagda grufvor*, näml. *Hultaberget, Elgeberget* och *Skinnfällaberget*, påståendes, att de för sådant måge plikta.

Denna gerningen erkändes, att de begynt detta arbetet utan hr bergmästarens eller sexmännens vetenskap.

Resolutio. Grufvetingsrätten pröfvar för skäligt att belägga svaranderne, bergsmännen Erik Jönsson, Anders Svensson och Jon Hansson på Ringshyttan samt arrendatoren Mats Lindqvist för denne gången till en åtvarning tillsammans med 40 m$\frac{1}{2}$ smt plikt; men där de oftare igenkomma, då lärer ock straffet förökas.

Af dessa grufvor finnes Hultaberget eller *Hultegrufvan* på Ringshytte ägor omtalad redan 1661 (jfr sid. 56). *Elgaberget*, jemväl på Ringshytte ägor, nämnes nu för första gången i handlingarna; likaså Skinnfällaberget i Nybergsfältet, som dock finnes närmare beskrifven i 1716 års grufrelation.

På Klacka och Stribergs gruflags ting i Kåfalla 1716 7/5

Insinuerade tullförvaltaren Matthias Lindqvist, till följe af förlidet års protokoll, en räkning öfver det förlag han gjordt till hustru Anna Knutsdotter på *1715 års jerntillverkning*, hvilken igenomsågs och till alla delar skälig befanns och ad acta lades, hvarföre han ifrån det käromål, som bergsfogden Broström förlidet år till honom gjorde, härigenom frikänd varder.

Vidare, i anledning af samma resolution af den 4 Maj 1715, öfverlades huruvida Enkan hustru Anna Knutsdotter må kunna anses att vidare *förestå dess hemman vid Ringshyttan;* hvarvid uppvistes sexmännen Johan Eliessons och Olof Hanssons vid Blexberg upprättade syningsinstrument, därutinnan förmäles, att på bem:te Enkas skog fanns kullfäldt af Enkan sjelf 1 mila om 14 famnar, utan kullved, uppredder ved till en 16 famnars mila, noch en 13 famnamila, och dessutan ett kullfäldt fall i en hage. För öfrigt befanns att Sven Erlandsson på Ringshyttan har svedt ett fall, ur hvilket han inkördt (en) 13 1/2-famnamila och fallet rågsådt, omkring hvilket finnes en fallgård af 50 lass ved. Noch befanns Sven Erlandsson huggit på berörda Enkas skog en mila om 18 famnar, och att Anders Svensson ibm kullfäldt till hälfta en 16 famnamila; hvilket instrument var dateradt d. 13 September 1715.

Eljest angaf bergsfogden Broström, att ehuruväl han vid 1715 års jernbyte afkrönte dito års tiondejern, så har hon detsamma likväl försatt. Men sedermera har bergsmannen Petter Svensson på Ringshyttan, som till detta

[1] Nämde Olof Ersson säges vid 1716 års grufting vara uppsättare vid Ringshyttan och gruffogde vid Skinnfällagrufvan.

hemmanet närmaste bördemannen är[1], berörde tiondejern till bergsfogden betalt. För innevarande år 1716 har oftanämda Enka ingen tillverkning gjort, och tviflar man mycket att hon kan framdeles någon blåsning åstadkomma, emedan hon alldeles intet är skicklig, hvarken hemman eller bergsbruk vidare förestå. Och såsom ofvannämda Enka hustru Anna Knutsdotter så illa bem:te hemman handterat, att där det icke snart med duglig åbo och drifvande bergsman förses, så lärer det utan all tvifvel uti ödesmål råka; fördenskull i anseende till ofvannämda skäl och omständigheter fann grufvetingsrätten för skäligt, att förklara denna *hustru Anna Knutsdotter för en odugliq åbo af kronones hemman,* ernandes grufvetingsrätten uti det högl. k. Bergskollegio inkomma med dess förslag om en ny åbo, som därtill någon bördsrätt kan äga.

S. d. Kärade bergsmannen Sven Erlandsson på Ringshyttan till sal. rådmannen Rings enka hustru Anna Knutsdotter ibidem angående skuldfordran och på hvad sätt Enkan ernar den betala med expenser.

Käranden Sven Erlandsson uppviste nu sal. rådman Rings enka, hustru Anna Knutsdotter Rings till honom utgifne obligation af d. 29 Juni 1714, därutinnan hon förklarar sig på försträckning hafva undfått 160 skepp. tackjern till sin skulds afbetalning hos andra, *pantsättandes honom till säkerhet dess halfva hemman vid Ringshyttan.* Denna obligation har Sven Erlandsson vid häradstinget låtit inteckna d. 2 Mars 1715. Än prætenderar Sven Erlandsson efter hustru Anna Rings obligation 77 daler 30 öre kpmt. I lika måtto har Sven Erlandsson låtit inteckna dess fordran uti Nora stads protokoll d. 5 Mars uti innevarande år.

Hr tullnären Matthias Lindqvist inställde sig och gaf tillkänna, det Enkan, som är dess hustrus syster, är så sjuk, så att hon ej till tings komma kan, hvilket ock grufvetingsrätten veterligt är; hafvandes dock ingen fullmakt denne sak att agera.

Sven Erlandsson inlade en expensräkning på 21 daler 26 öre kpmt.

Resolutio. Såsom Sven Erlandssons på Ringshyttan fordran hos sal. rådman Rings enka, hustru Anna Hällström till 160 skepp. tackjern och 77 daler 30 öre kpmt kontant, 1) icke finnes härflyta af något förlag, utan försträckte medel till hennes gälds afbetalning, för hvilket försträckte tackjern han sökt medelst inteckning sin säkerhet så vid häradstinget som Nora stads rådstuga; så är 2) bem:te hustru Hällström ej af bergsmansståndet, som hvad bergsmännens förläggande i gemen kan angå, enligt hans K. M:ts resolutioner och förlagsordning vid ett slikt tillfälle kommer att appliceras: Alltså pröfvar grufvetingsrätten för skäligt, att remittera käranden Sven Erlandsson till vederbörligt forum eller häradstinget, därest han så väl hvad skuldfordringen som expenserne angår har att afvakta laga slut.

Några dagar senare, då ord. grufveting hölls i Nora stad med Dalkarlsbergs och Pershytte grufvelager, innehåller domboken för 1716 11/5 angående förenämda enka äfven följande:

Kärade öfverjägmästaren välborne herr Jakob Åkerhielm till tullarrendatoren Matthias Lindqvist samt sal. rådmannen Rings enka hustru Annika Knutsdotter samt ryssen Johan Simonsson, angående det den förre igenom

[1] Såsom brorson till Johan Olsson Ring, men denne hade ock flere andra brorsöner, som kunde vara lika berättigade.

bem:te ryss låtit köra ved vester om staden, och den senare för *skogens bortsäljande ifrån bergsmanshemmanet Ringshyttan.*

Såsom hustru Anna Knutsdotter *i dessa dagar med döden är afgången,* så kan hvad henne beträffar, det målet ej upptagas. Arrendatoren Lindqvist förklarar sig, att dess svägerska, hustru Anna Knutsdotter, hos honom legat illa sjuk, som ock sedermera hos honom igenom döden är afgången, då hon intet haft någon ved till sin värma, utan begärdt af dess syster Lindqvists hustru, att hon skulle få läna dess häst, att köra till Ringshyttan efter ett lass ved, det hon i dess mans Lindqvists frånvaro henne beviljat, och menar Lindqvist att han således är i detta mål utan skuld.

Ryssen Johan Simonsson är frånvarande.

I anseende till ofvannämda skäl och omständigheter, vill hr öfverjägmästaren i detta mål sin talan eftergifva, hvarvid grufvetingsrätten äfven lät bero.

Följande rättegångsdag (1716 $^{15}/_{5}$)

Kärade öfverjägmästaren välb. hr Jakob Åkerhielm till bergsmannen Sven Erlandsson på Ringshyttan för *olofligt svedjande* på sal. rådman Rings enkas skog. Sven Erlandsson tillstår att han svedt detta fallet förlidet år, jemväl att ingen af kronones betjente eller sexmännen detta fallänne besigtigat, förr än han det svedde, uppvisandes dock hustru Anna Hellströms sedel af d. 5 Oktober 1711, därutinnan hon tillåter honom att för undfången malm afhugga denna skogstrakt, som nu angifves vara svedder.

Resolutio. Såsom bergsmannen Sven Erlandsson på Ringshyttan finnes med svedjefall hafva öfverträdt K. M:ts skogsordning jemte andra affattade resolutioner, oloffigt svedjande angående; alltså pröfvar grufvetingsrätten för skäligt att göra honom *förlustig af dess arbete och säden,* så ock bötar han 40 m$\underline{s}$ smt.

Hvem som skulle åtnjuta detta »arbete och säden», nämnes dock icke. Sannolikt hade Sven Erlandsson förstatt att tillgodose sig sjelf i detta hänseende, till och med innan målet härom blef instämdt.

Emellertid dröjde det endast några få veckor innan han blef ägare till den kort förut aflidna Enkans egendom i Ringshyttan, hvilken sannolikt icke ansågs mera värd än den ganska betydliga fordran på 160 skeppund tackjern, som Sven Erlandsson låtit inteckna i densamma. Enligt den härom upprättade afhandlingen, dat. 1716 $^{4}/_{7}$, hade han förbundit sig »att afbörda hemmanet dess gäld och skuld». Huru stor denna i sin helhet varit känner man icke, då någon handling därom ej återfunnits; men det torde böra erinras att ingen *bördestalan* mot köpet framstäldes, hvilket förhållande synes vara ett tillförlitligt bevis därom att egendomen af köparen blef betald till fulla värdet. Alldeles fri från »efterkraf» blef ej den nye ägaren. Vid ett följande häradsting i Nora yrkade nämligen Johan Olofsson Rings arfvingar från dennes första gifte att återfå sin aflidne faders egendom i Ringshyttan, men käromalet ogillades på grunder, som finnas angifna i följande utdrag af domboken 1717 $^{3}/_{5}$:

S. d. Kärade hattstofferaregesällen Olof Johansson Ring så à egna som sin frånvarande broder Anders Johansson Rings och sin svåger, borgaren i Örebro Gabriel Erssons vägnar till bergsmannen Sven Erlandsson i Ringshyttan, påståendes att af honom återfå det halfva hemmanet i Ringshyttan,

som kåranderncs respektive styf- och svärmoder hustru Anna Hällström skall uti bem:te kåranders eller arfvingars frånvaro och omyndiga år till Sven Erlandsson hafva försålt, påståendes kåranderne att deras arf uti samma hemman skall innestå. Svaranden Sven Erlandsson förklarade sig att han i detta mål ej bör vara dem ansvarig, hvad deras pretenderade arf angår; och eljest uppviste han en skrift, daterad Nora d. 4 Juli 1716, hvarutinnan tullarrendatorn Matthias Lindqvist, som tillika med Lars Svensson på Nor äro förmyndare för Anna Hällströms egne omyndiga barn, transporterat uppå Sven Erlandsson bemälte halfva hemman i Ringshyttan, hvaremot Sven Erlandsson förskrifvit sig att afbörda hemmanet dess gäld och skuld. I anledning af denna afhandling är Sven Erlandsson igenom högvälborne hr baron, generalmajoren och landshöfdingen Ekeblads resolution, daterad Örebro d. 10 December 1716, alldeles blifven immitterad i bem:te halfva hemman i Ringshyttan.

Resolutio. Häradsrätten hafver detta målet noga öfvervägat och funnit skäligt, att så vida Sven Erlandsson igenom laga immission är kommen till halfva hemmanet i Ringshyttan: alltså kan ock häradsrätten därutinnan ingen ändring göra; och anbelangande det arf som Olof Johansson Ring så väl å egna som sin broders och svågers vägnar pretenderar, så hafva de, där de sin fordran kunna bevisa, sådant lagligen att utsöka hos tullarrendatoren Lindqvist och Lars Svensson på Nor, som förmedelst sin gjorde transport förskaffat Sven Erlandsson immission i hemmanet.

Sven Erlandsson hade sålunda blifvit ägare till berörda halfhemman, som han innehade till sin död 1728, då det öfvertogs af sonen Erland Svensson, hvilken 1724 blef gift med Greta Ring, en dotter till förutnämda Johan Olofsson Ring och Anna Hällström. Härigenom bibehölls hemmanet i slägten och öfvergick därefter till deras efterkommande.

45. Bälsjöbodars hytta ödelägges och förenas med Holmshyttan (1713).

På Nora bergslags allmänna grufting i Nora 1712 8/5

Kärade Anders Larsson, Per Persson och Anders Timansson vid Bälsjöbodar till sina grannar Per Andersson och Lars Andersson, för det de ej velat uti blåsning och värmning hemma vid hyttan participera, utan bortföra sitt *bruk till Holmshyttan,* samt för expenser. Däremot svaranderne skrifteligen invände, att de fuller äga en hytta tillsammans vid Bälsjöbodar, men som bemälte hytta eller masugn 1) är *så gammal* och förfallnad, att man med största fara för eldsvåda där blåsa kan, varandes ock deras skog så försvagad, att de ej längre mäkta hålla hyttan vid makt; 2) så är därtill *rännegången inemot 300 alnar lång;* 3) skall deras förfäder sådant i underdånighet uti k. Bergskollegio andragit, hvarest blifvit resolveradt att samma hytta skulle ödeläggas, och åboerne sig inlåta vid nästbelägna hytta; fördenskull anhålla de, det grufvetingsrätten täcktes förunna dem att få blåsa af sitt bruk vid Holmshyttan, samt dem för *vidare byggnad vid den gamla Bälsjöbodahyttan befria.*

Härvid intalade på Holmshyttelagets vägnar Hans Larsson vid Kåfalla, att de gerna äro nöjde, det Bälsjöbodars åboer antaga sig hyttebruk vid Holmshyttan med den gravation, som däruppå följa kan. Och såsom grufvetingsrätten befinner det denna Bälsjöbodahytta är så gammal och bofällig, att grannarne vidare sig af henne ej kunna betjena, beklagandes sig ock ägarne, att de alldeles oförmögne äro henne ånyo att uppbygga, särdeles för den svåra rännegången skull: alltså fann grufvetingsrätten för sin del skäligt till Bälsjöbodars bergsmäns åstundan att samtycka; dock att de först hos hr bergmästaren i orten sig anmäla, i fall han skulle finna nödigt sådant uti högloft. k. Bergskollegio att andraga.

Härmed var *Bohyttans* öde gifvet. Intressenterna hade till och med ett år (1702) haft sinå bläsningar vid Ringshyttan, men detta försök synes ej hafva upprepats. Angående den här ofvan meddelade uppgiften, att »deras förfäder» hos Bergskollegiet begärt att Bohyttan måtte ödeläggas, med rätt för »åboerne att inläta sig vid nästbelägna hytta», har någon handling icke anträffats, men saken förefaller ingalunda otrolig. Möjligt är dock att denna uppgift syftar på Bergskollegiets i 1689 års bref gjorda uttalande om hyttans ödeläggande (jfr sid. 142). *Holmshyttan,* såsom närmast belägen, blef emellertid den hytta, hvarest de under åren 1712 och 1713 inflyttade.

Vid gruftinget i Nora 1713 $^{30}/_{5}$

Uppviste Anders Timansson vid Bälsjöbodar ett köpebref, som Erik Larsson på Holmshyttan d. 30 Maj 1713 till honom utgifvit på $^{1}/_{3}$ i dess *hyttedel i Holmshyttan* samt i ström, hytteränna och kolhusrum, bokhusrum och rostgrop, hvilket allt Erik försäljer för $5^{1}/_{2}$ skepp. tackjern, dem han tillstår sig riktigt bekommit; ty vardt sådant uppå Anders Timanssons begäran intecknadt.

S. d. Intecknades för Anders Larsson vid Bälsjöbodar $^{1}/_{12}$ i Holmshyttan med alla appertinentier, som Lars Olsson därsammastädes försålt till Anders Larsson för 8 skepp. tackjern.

S. d. Intecknades för Per Persson vid Bälsjöbodar $^{1}/_{12}$ i Holmshyttan med alla appertinentier, som Hans Larsson på Kåfalla till honom försålt för 8 skepp. tackjern.

S. d. Anhöllo intressenterna i Bälsjöbodar att hr bergmästaren, likmätigt den vid sista grufveting utfallne resolution, täcktes besigtiga *Bälsjöboda gamla förfallna hytta,* så att de af den redskap där är kunna få betjena sig vid Holmshyttan, uti hvilken de nu äro intresserade. Hr bergmästaren lofvade denna förrättning forderligast företaga, och ansades samtl. intressenterne att enär de af terminen få kommunikation, de vid Bälsjöboda hytta tillstädeskomma.

Angående den sålunda bestämda syneförrättningen har någon handling ej återfunnits. Denna förrättning kunde dock svårligen gifva annat resultat än hvad som i det föregående finnes angifvet, nämligen att den gamla Bohyttan var i ett så förfallet skick att den ej vidare kunde för sitt ändamål användas, samt att en flyttning till Holmshyttan vore så godt som nödvändig.

Samtidigt härmed hade äfven fråga uppstått om ödeläggande af *Bergsmanshytte* masugn och detta hyttelags förening med *Borns* hyttelag.

Båda dessa föreningsfrågor anmäldes i ett sammanhang hos Bergskollegium, som däröfver meddelade sitt beslut om bifall, på sätt följande utdrag ur den i bergmästarearkivet på Knutsberg förvarade originalskrifvelsen 1714 $^5/_2$ närmare utvisar:

Wälbetrodde Bärgmästare Eric Stockenström.

Kongl. Collegium har sig föredraga låtit, ey allenast Eder öfwer Bergwerckens tillstånd för nästförledne åhr uti Eder Bergmästare District insinuerade Relation, utan och Edert derwid bifogade Memorial, befinnandes ibland annat, som J derutinnan gifwen wid handen, att hvad — — — — — —

5:o. Sist berätten J jemväl, huruledes Bergzmännen uti Bergzmanshyttan, så och Belgsiöbodars Hytte Interessenter uti Nohra Sochn och Bergzlag ödmiukel. ansökia, att få ödelägga deras Hyttor, sedan dee förra hafwa sig inkiöpt uti Borenshyttan, en fierdedels mijl ifrån Bergzmanshyttan belägen, och dee senare uti Hollmshyttan, som äfwen ligger $^1/_4$ mijl ifrån Belgsiöbodar; Warandes bägge desse Hyttelagare oförmögne att underhålla deras förrige Masugnar, fast mindre att uppbygga dem å nyo, sedan dee merendels äro förfallne och utbrende, och der till med skola uti Bergzmanshyttan wara mycket fåå, och allenast $^4/_4$-delar; hafwandes och Bälgsiöbodar en swår och lång rängång till 300 alnar; Underställandes J derföre Kongl. Collegii ompröfwande, huruwijda desse hyttelagare uti deras ansökning kunna stå at willfaras. Och som Kongl. Collegium altid gierna sedt, när lägenhet der till så gifwes, att slijke Hyttor måge läggas tillsammans, till så wäl bygningzomkostnadens, som Kohlens uti warmningen besparande, med mera; altså har wäl och Kongl. Collegium för denne gången uppå en sådan Eder giorde berättelse welat samtycka, att ofwann:de Hyttelagare uti Bärgzmanshemmans- och Bälgsiöbodars Hyttorne sig måge få inbruka, dee förra uti Borens- och dee senare uti Holmshyttorne, allenast dee lika fult blåsningen fortsättia, och Kongl. Mayt:z Tijonderättighet årlägga, så att de på intet sätt hårigenom minskas; Men enär hädanefter något Hyttelag kan finna sig föranlåtit, att begiära en slijk förändring och inbrukning, då hafwen J att låta dem sielfwe uti Kongl. Collegio derom giöra ansökning, på det K. Collegium kan låta genom Eder efter den wanlige Methoden derom först undersökia; Kunnandes J till omkostnadens besparing för dem, deras Supplique emottaga, och hijt öfwersända, då Kongl. Collegium efter föregången undersökning och uppå Eder däröfver inkommande berättelse, will straxt dem des Resolution meddela. Och Wij befalle Eder Gud allsmäcktig. Stockholm d. 5 Februari A:o 1714.

På dragande kall och Embetes wägnar

J. Spens.

U. Hierne. *R. Kinninmundt.* *J. Cederstedt.* *A. Strömner.*
J. Angerstein.

J. Frondberg.

Till Bärgmästaren Eric Stockenström.

46. Föreskrifter angående masmästare och hyttearbetare m. fl. samt om »kontributioner» af hyttorna.

Med anledning af ett Bergskollegii bref 1717 $^{11}/_{10}$, som af bergmästaren Stockenström föredrogs vid gruftingdels i Vikersgården med Dalkarlsbergs och Pershytte tingslag, dels i Kåfalla med Hjulsjö, Klacka och Stribergs-Nybergs tingslag i Mars 1718, förordnades vissa uppsyningsmän öfver hyttorna i allmänhet, hvarjemte föreskrifter meddelades och förteckningar upprättades öfver masmästare och öfriga hyttearbetare, som de särskilda hyttelagen ägde att anställa vid blåsningarna, för att därigenom förekomma att okunniga och oskickliga »handtverksmän» i dylikt afseende skulle blifva antagna. Protokollet vid gruftinget i Kåfalla 1718 $^{18}/_{3}$ innehåller härom följande:

Sedan man således utsett för denne *norra trakten af Nora bergslag* och Hjulsjö socken nödige handtverksmän, näml. *Åshyttan*, *Ringshyttan*, *Holmshyttan*, *Fogdehyttan*, — — — — — som är 28 hyttor,[1] så gjordes följande förordning, att bergslagen tillåtes af de antecknade *masmästarne utvälja sig hvem dem behagar*, men fördriste sig intet att välja någon *hyttedräng* eller *uppsättare*, utan stånde sådant till *masmästarens fria val och godtfinnande*, emedan han för blåsningsverket och tackjernstillverkningen skall ansvarig vara; dock måste han ingen därtill utse och antaga, som på samma hytta någon slägt eller förvandtskap hafver, på det allt underslef och egennytta må förekommas. Förbryter sig någon häremot, så plikte hyttelaget 20 daler smt och hyttefolket 40 m♀ smt, som hvar och en till efterrättelse länder.

Såsom tillsyningsmän vid hyttorna utsågos vid samma tillfälle inom Stribergs-Nybergs tingslag sexmännen Anders Ersson i Grecksåsar och Petter Svensson i Ringshyttan.

Ehuru dessa föreskrifter icke så noga eller strängt blefvo tillämpade, torde de likväl hafva bidragit till att småningom lägga masugnens och tillverkningens skötsel i en enda persons hand. Förut var seden i allmänhet den, att hvarje bergsman, han månde äga stort eller litet bruk, gerna ville vara sin egen masmästare och husbonde, då han afbrukade sitt »rede».

Likartade förteckningar upprättades äfven vid de följande gruftingen så väl öfver masmästare och andra hyttearbetare, som ock öfver gruffogdar samt med dessa likställda konstvaktare eller andra vid grufvorna anställda s. k. försvarskarlar; men detta skedde då mera hufvudsakligen med hänsyn till de särskilda *»kontributioner»*, motsvarande en senare tids ***bevillningar***, som Rikets ständer åtogo sig till fyllande af statsverkets behof. Sådana kontributioner utgjordes ej blott af alla samhällsklasser efter inkomst eller förmögenhet utan äfven af verk och inrättningar såsom kvarnar, bruk, masugnar o. s. v. Redan under Karl XII:s regeringstid hade dylika kontributioner blifvit uttagna af hyttorna enligt af Bergskollegium uppgjorda

[1] I södra delen af bergslagen uppräknades på samma sätt 17 hyttor.

fördelningar dem emellan. Huru hyttelagen inbördes erlade dylika kontributioner är ej kändt, men på Klacka och Stribergs grufting 1721 6/3

Begärde bergslagen det måtte den nu påbudne *hyttekontribution* **efter något visst fundament dem emellan jemkas, emedan det syntes falla dem för svårt att göra densamma efter hyttedelarne, helst efter som en stor del nu mer en ringa skog hafva igen, icke heller är nu som i förra tider någon skog till köps, hvarmed bergsbruket drifvas kan. Bergmästaren (Stockenström) gjorde dem åtskilliga föreställningar till denna kontributionsjemkningen, lemnandes dem sedan sjelfva att utse, hvilket för dem drägligast falla kan, och efter mycket tvistande, så gjordes ändtl. det förslaget: — — —**

Ringshytte bergsmän betala 1721 års kontribution (36 daler smt) efter byggningen och hyttedelarne;

Åshytte intressenter betala dess 1721 års kontribution (34 daler smt) efter hyttedelarne och byggnaden; — — —

Fogdehytte intressenter betala dess 1721 års kontribution (22 daler smt) efter värmningen;

Holmshytte bergsmän betala dess 1721 års kontribution (20 daler smt) efter byggningen och delarne i hyttan. — — —

Dessa kontributioner af hyttorna utgingo sedermera intilldess, på grund af 1731 års riksdags beslut, dylika extra ordinarie bevillningar i allmänhet upphörde. Emellertid må erinras att desamma under sin tid voro ganska betungande, isynnerhet som tackjernstillverkningen var jemförelsevis obetydlig och priset för ett skeppund vexlade mellan 4 och 6 daler smt samt dessutom många andra utskylder och »hjelper» samtidigt måste utgöras. Men i den tiden kunde man försaka, ja till och med både »svälta och frysa»...

Vid samma grufting, ett par dagar senare (eller 8 Mars) »förbjöds enligt grufveartiklarnes 49 §[1] det ingen må fördrista sig att hålla något *öl- och bränvinsmångleri vid hyttorna* vid 40 m✝ smt plikt och godsets konfiskation till de fattiga.»

47. Tiondejernets reglering efter blåsningsdygn.

Denna beskattning utgjordes, såsom förut blifvit omtaladt, med en tiondedel af tillverkningens storlek, hvilken »efter blåsningens slut skattades och uppmättes» efter tagna prof under blåsningens lopp. Ett dylikt förfaringssätt ledde dock småningom därhän, att den uppgifna tillverkningen af tackjern till och med understeg det enligt tulljournalerna till utrikes ort försända stångjernet, utan att beräkna hvad som inom landet däraf behöfde användas. Sedan jemlikt Bergskollegii resolution om tiondejernets riktiga utgörande i Upland och Roslagen 1662 7/1 hytteägarne eller bruksförvaltarne härstädes blifvit ålagda att gifva ett skeppund tackjern i tionde »efter hvart *dygns* blåsning», så hade med föranledande af »många stora underslef» i kronans tionderättighet, som »härtilldags äro passerade», vederbörande landshöfdingar och bergmästare äfvenledes »förmått bergsmännerne i Öster- och Vesterbergslagerna, för

[1] Nämligen Stora Kopparbergs grufartiklar af 6 Juli 1649.

hvar masugn, i proportion som de äro stora till, af god och fri vilja att taga på sig någon anseuligare *tillökning af tiondejernet om dygnet*». Men då »hyttelagerne i Öster- och Vesterbergslagerne vid denna påtagne förökningen sig i underdånighet betingat, att hädanefter för vidare molest och besvär af större afgift och all ytterligare påökning i tionden blifva förskonte», så blefvo de ock genom k. bref till Bergskollegium 1686 $^{10}/_{5}$ tillförsäkrade, »att emedan de hafva härutinnan som trogne undersåtare vist en berömlig villig- och redebogenhet att föröka Våre inkomster: ty skola de icke därutöfver med någon mera eller större afgift besväras, välförståendes såvida icke någon extraordinarie bevillning öfverallt för riksens allmänna och ouudgängliga tarf någon gång ske måtte».

Äfven inom Örebro läns bergslager synes vid denna tid fråga ha varit väckt om en likartad reglering, men förslaget härom afstyrktes af bergmästaren (Sneckenberg), som framhöll att hvarje bergslag borde »dirigeras efter dess beskaffenhet och natur», samt att tillverkningarna och i följd däraf äfven tiondejernet genom vidtagna kontrollåtgärder under hans tjenstetid »mera till- än aftagit», oaktadt de stora s. k. konstegrufvorna blifvit svårare och djupare »och till den mogna skogen är längre väg» än förut.[1] Den ifrågasatta förändringen fick emellertid förfalla och först vid 1709 års bergsting anhöllo sexmännen att bergmästaren (Åkerhjelm) ville för Nora bergslag utverka tillåtelse att »få gifva en viss tiondeafgift om dygnet eller efter dygnetalet», hvilket han ock lofvade.[2] Något resultat häraf förspordes dock icke, men några år senare — möjligen under 1713 års riksmöte — hade bergsmän från Filipstad och Vermland samt Nora, Lindes och Grythytte bergslager hos Bergskollegium »andragit, att alldenstund dem skall vara förbjudet den tiden blåsningarna påstå, att uttaga något jern ifrån hyttorna förrän som K. M:ts tionderättighet är afräknad, och de likvisst emellertid till hyttebrukets vederbörliga igånghållande hafva nödigt att skaffa sig spannmål och andra nötande och tärande varor, så skola de däraf, så väl som flera därigenom förorsakade svårigheter, föranlåtna blifvit att begära, det ville kollegium vara dem beförderligt till en viss *taxering på tiondeafgiften för hvart dygn*, i proportion af hyttornas vilkor, på det de sedan måtte komma att desto friare disponera om deras tillverkade jern». I anledning häraf hemstälde kollegiet i skrifvelse 1714 $^{4}/_{10}$ om K. M:ts tillåtelse att åtgärder vidtogos för genomförande af en dylik anstalt, hvilken hemställan af K. M:t bifölls 1716 $^{19}/_{1}$.

Rikets bekymmersamma ställning vållade dock uppskof, så att Bergskollegiet först 1720 $^{11}/_{7}$ uppdrog åt en af sina ledamöter, assessor Johan Bergenstjerna, att tillika med landshöfdingen i länet eller den han i sitt ställe förordnade, och vederbörande bergstjenstemän, vid sammanträden inom orterna uppgöra förslag till ny tiondesättning efter dygnet. Dessa förrättningar ägde rum under loppet af September månad samma år, hvarefter Bergskollegium i skrifvelse till K. M:t 1721 $^{8}/_{2}$ tillstyrkte antagande af det sålunda upprättade tiondeförslaget. Redan påföljande 13 April utfärdades K. M:ts bref till kollegiet angående den nya tiondesättningens införande, hvilket bref, med uteslutande af ingressen, är af följande lydelse:

---

[1] Jfr *Nor. arkiv* I: 602.
[2] Jfr sid. 186 här ofvan.

Och som Wi af Eder berättelse inhämtat, at Wi efter en sådan Tiondesättning, som uti berörde Bergslager af wissa ther til committerade är worden inrättat, komma at niuta mera och högre Tionde än tilförene, tå then samma efter tilwerkningen är blefwen uttagen, jemwäl at Wi genom thetta nu föreslagne sättet bäst och säkrast kunne erhålla Wår Tionderättighets riktighet, och Bergslagerne äfwen kunna hafwa therigenom för sine egne angelägenheter större beqvämlighet i theras Bergsbruks fortsättande än förr; Ty finne Wi i nåder för godt, at aldeles wedertaga och fastställa thenna *nya Tiondesätningen* uti berörde Bergslager *til et wist quantum om dygnet,* samt ther emot försäkra Bruks Patronerne och Bergsmännerne, at the med ingen ytterligare påökning skola warda beswärade, så länge ingen sådan ändring med theras Masugnar sker, hwar med the et starkare bruk kunna tilwäga bringa, hwilket Eder här med til nådigt swar länder: hafwandes J at straxt förfoga then anstalt, *thet Tionden,* likmätigt *then nya Tiondesätnings Längden* må *från innevarande års början komma att beräknas,* samt att anbefalla wederbörande Bergmästare, at sjelfwe hafwa och låta hålla et noga inseende ther öfver, at alt hwad i en och annan måtto här utinnan förordnat warder, må blifwa i akt tagit och efterlefwat.

Hwad för öfrigt angår Bruks Patronernes och Bergsmännernes uti förberörde Bergslager under bewilningen giorde begärande och påstående, at äfwen som the andre Bergslagerne, hvilka tilförene then vissa Tiondeafgiften efter dygnetalet sig påtagit, få niuta några så kallade fri- eller kalldygn; så finne wi äfwen wäl, i anseende til the af eder här wid anförde skäl och omständigheter, i nåder för godt at samtycka, thet Bruks Patronerne och Bergsmännen uti Linde, Nora, Grythytte, Philipstads, Carlskoga, Lekebergs och Lerbecks Bergslager, hwilka sig then i så måtto inrättade Tiondesätningen åtagit, skola få *niuta the första tre dygnen frie,* sedan Bälgorne släppas til gångs, hwarom J jemwäl hafwen at förfoga behörig anstalt.

Med tillämpning häraf utgjordes tionden från och med år 1721

	vid *Fogdhyttan*	med	15	lispund,	
	» *Holmshyttan*	»	15½	»	
	» *Ringshyttan*	»	17	»	
och	» *Åshyttan*	»	15½	»	tackjern om

dygnet, hvilket sistnämda tiondebelopp motsvarade i det aldra närmaste en medeltillverkning af 6 skeppund (= 156 lisp.) pr dygn.[1]

Enligt bergsfogden P. Frøbergs redovisning uppgick sålunda tiondejernet år 1721, efter afdrag af 3 kalldygn för hvarje hytta,

	vid *Fogdhyttan*	efter	37	dygns	blåsning	till	21	skepp.	9	lisp.
	» *Holmshyttan*	»	23	»	»	»	13	»	20½	»
	» *Ringshyttan*	»	53	»	»	»	34	»	17	»
och	» *Åshyttan*	»	66	»	»	»	39	»	9	lisp.,

hvilket sistnämda belopp sålunda skulle motsvara en tillverkning af 393½ skepp. tackjern.

[1] På 1 skeppund tackjernsvigt räknades 26 lispund. Då ett dylikt skeppund motsvaras af 194,48 kilogram, så belöper på 1 lispund tackjernsvigt 7,48 kg. — Det faststälda tiondebeloppet pr dygn motsvarades sålunda vid Ringshyttan af 127,16 kg., vid Fogdhyttan af 115,94 samt vid Holmshyttan och Åshyttan af 112,20 kg.

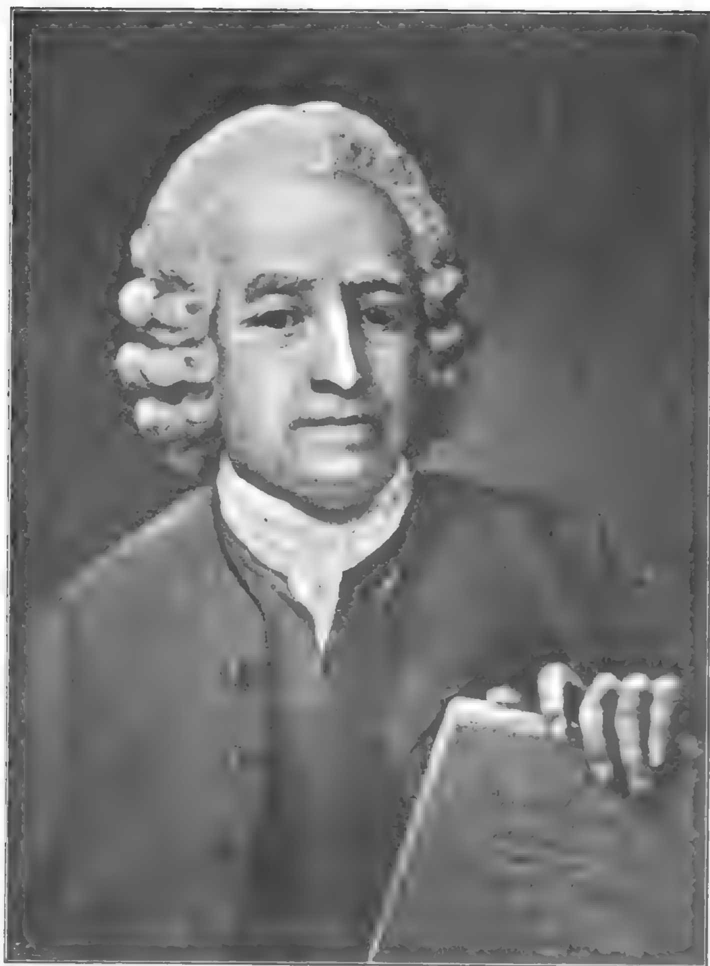
Tjugo år senare, eller genom en k. förordning 1740 $^{19}/_{4}$, faststäldes föregående *tiondesättning efter blåsningstiden* till framtida efterrättelse för så väl berörda bergslager som alla öfriga orter i riket, såsom ländande icke allenast K. M:t och kronan till säkerhet, utan äfven till en *uppmuntran för bergsmännen att med flit och eftertanka söka medel och utvägar till förbättrande af hyttornas gång och drift*, hvarmedelst mera tackjern med skogens besparing kunde åstadkommas; men blefvo hyttorna inrättade till större bruk, borde de skatta därefter, dock alltid med befrielse *från tiondeafgift de tre första dygnen* ifrån det bälgarna släpptes i gång, hvilka dygn kallades *fri- eller kalldygn*, emedan då i början föga malm kunde uppsättas. Äfven utfärdades särskilda bestämmelser om åtnjutande af vissa *frihets-år vid anläggning af nya masugnar*, hvarjemte sådana masugnar tillika erhöllo utsträckning i frihetsdygnens antal.[1]

48. Svedenborgs beskrifning öfver svenska masugnar (1719).

I bergmästarearkivet på Knutsberg anträffades härom året ett fragment af en handskrift »*om svenska masugnar af Em. Svedenborg*». En närmare granskning däraf gaf dock snart vid handen att här förelåg en afskrift — ganska slarfvig för öfrigt — af ett större arbete, hvars original någorstädes borde finnas. Efter åtskilligt sökande återfanns detsamma slutligen i Kommerskollegii bergsafdelnings arkiv, i dess samling af äldre relationer och handskrifter. Originalbeskrifningen, som af dess författare, dåvarande extra ord. assessorn i Bergskollegium, den sedermera som naturforskare, mystiker och andeskådare så ryktbare Emanuel Svedenborg, aflemnades den 2 November 1719, är inbunden i ett starkt och antagligen för sin tid dyrbart läderband med spår af förgyllningar, och innehållande 87 skrifna foliosidor på ett papper, som redan från början varit dåligt och tunnt, så att skriften mångenstädes »slagit igenom», och hela denna beskrifning numera är på god väg att förmultna. Så vidt utg. kunnat finna, är denna afhandling ingenstädes omtalad bland Svedenborgs efterlemnade, vare sig tryckta arbeten eller handskrifter. Med anledning häraf och med hänsyn jemväl därtill, att ifrågavarande beskrifning öfver svenska masugnar är både den första och äldsta i sitt slag, samt af synnerligen stort intresse i allmänhet, har utg. ej tvekat att införlifva densamma med föreliggande hyttelags-anteckningar. Det är likväl skada att de *ritningar*, som ursprungligen åtföljt originalhandlingen, ej återfunnits, så att jemväl dessa kunnat bifogas.

Em. Svedenborg, f. i Stockholm 1688 $^{29}/_{1}$, son till dåvarande teol. professorn, sedermera biskopen, den namnkunnige *Jesper Svedberg* och hans fru i 1:sta giftet *Sara Behm*, blef med sina syskon tilldelad adlig värdighet 1719; sonen hade redan 1716 erhållit fullmakt som extra ord. assessor i Bergskollegium, men tillträdde ej denna befattning förrän han om det praktiska bergsbruket skaffat sig säker kunskap. Han besökte därför åtskilliga svenska bergverk och företog därefter 1721 en utländsk

[1] Se härom vidare 1766 års masmästareordning i afd. 61 längre fram.

Em: Swedenborg.

resa för samma ändamål; inträdde först vid slutet af 1722 i aktiv tjenstgöring och blef 1724 ord. assessor, men tog afsked 1747 med bibehållande af lönen, hvarefter han uteslutande sysselsatte sig med sina omfattande religionsfilosofiska arbeten, hvilka i regeln trycktes utomlands. Svedenborg afled 1772 $^{29}/_{3}$, 84 år gammal, i London och begrofs i svenska kyrkan därstädes.

Insinuerat uti Kongl. Bergs Collegio d. 2 Nov. 1719.

BESKRIFNING

ÖFVER

SWENSKA MASVGNAR

OCH

THERAS

BLÅSNINGAR.

Högwelborne Hr Grefwe! Swerjes Rikes Råd! och President vti thet Kungl. Bergs Collegio

JACOB SPENS.

Welborne, Edle och Högachtade Herrar Hr Vice President, Bergs-Råder och samtel. Assessorer: Hr *Urban Hierne*, Hr *Robbert Kinnemundt*, Hr *Jonas Cederstedt*, Hr *Anders Strömner*, Hr *Johan Angersten*, Hr *Adam Leijel*, Hr *David Leijel*, Hr *Anders Swab.*

Anstendigare wore at framte mig för Eders Höggrefliga Excellence och thet Höglofl. Kungl. Collegium med något som af större wicht och wärde wore än en Beskrifning af en grof och rude Masvgn, helst som i Swenska Bergslagerna är tillfelle til tienligare vgnar, som the vgnar ther Silfwer och Koppar tillwerkes uti. Men som mit förnemsta ändamåhl har warit, at vtleta Eldens natur och thess werckan i alla slags vgnar och blåsningar, thet är, i alt som Smeltningar, Metallers tilwerckningar och rostningar angår; ty tenckte jag wara rådeligast at skärskoda thet opröfwesta först, leta vt Eldens natur i större, och anatomicera then i ett stort subjecto, på thet at man betre sedan skulle kunna sluta ther ifrån til thess werckan och egenskaper i thet mindre: ty at gjöra prof i smått och i modell och werckstella therefter i större är intet så säkert, som strax se profwen och werckan i thet större, och så grunda sina

Speculationer ther på. Techtes therföre Eders Excellence och thet Högl. Kongl. Collegium mig intet ogunstigt vptaga, vtan anse mer ett afseende och mening än thet werck som offereras. Om något tienligare här af sedan kan slutas, så lärer jag begiära samma frihet at opoffra thet Eders Excellence och thet Högl. Kungl. Collegium at wara ther med til nytta och nöije, hwarefter jag, som thet jemwel min skyldighet är, med all flit skal strefwa.

Förblifwer

Eders HögGrefliga Excellences
och
Thet Högl. Kongl. Collegii

ödmiukaste Tienare
Eman: Swedenborg.

Om Svenska Masugnar.

§ 1.

Om grundstellen til masugnar. The torra stellen äro the besta för masugnar, the högre äro bettre än the lägre. Sand- el:r jordbackar äro också tienliga, allenast at ingen våt ort ligger ofvanföre, therifrån vatnet kan siga och draga sig in under ugnsmuren. På berg el:r på sielfva stenhellen anlegges ibland grundvahlen, men tå bör utbrennas ett håhl för en trumma, therofvanpå botnhellarna legges efter 8 §phs anvisning. Ty om någon starck hete skal holla sig i ugnen på botnen, så bör en trumma och öpning vara inunder, så at hetan får Communication med vädret, jemvel at fuchtigheten, som ugnen drager til sig, småningom andas ut.

På grof klappursten, eller som ibland hender, på slaggvarp vore thet aldrabesta, emedan slaggen snart opvärmes och afhäller all veska igenom en naturlig torrhet, som then innehafver, eller nermare til orsaken, slaggen drager fuchtigheten åt sig i sina pipuga poros, och drifver then sedan bort med en ånga. Doch har man ther emot ehrfarit, at när masugnen är steld på slaggvarp, at godset skär sig ut igenom öfra botnhellen och samlar sig til et klot ofvanpå sanden, ther på sedan med någon möda moste brukas. Orsaken til bemelte genomskiärning är, at stenen intet står emot en hetta, som hårdt stöter an på begge sidor, utan moste til sin Conservation hafva en liten fuchtighet och kenning af kiöld på then ene.

The diupa, sancka och våta stellen äro the olägnaste, och hindrar så mycket kraften af blåsningen el:r smeltningen, at man nödgas ofta flyttia ugnen på annat stelle el:r aldeles lemna then i obruk. Ehuruvel the som förstånd äga i masugnsbyggnader, kunna så tillaga grunden, at weskan ingen skada tilfogar. Ofta hender at efter en tids blåsning ugnen faller i ett oskick, therföre at vatnet öpnat sig väg til trumman, och siger sig in på hellen eller uti sanden.

Men som thesse masugnar böra anleggas vid strömstellen för blästen skull, så ser man ofta mer efter strömfallet, at thet beqvämt är, än at grunden kommer på höglent och läglig ort at anläggas, som doch är thet angelägneste.

§ 2.

Sedan rummet är utvaldt, så legges grundvahlen til muren, hvar til grefves så diupt som jordmohnen fodrar, tils man hinner en fast och hård grund. Thericke, moste med tverestockar och annan undertimring grundvahlen förses, likasom stenhusbyggningar. Ther på drages muren op: then första eller innersta kallas *kiernmur* och giöres af stellsten el:r af en sort talcksten, som på några stellen finnes och pröfves nog eldfast. På andra stellen, ther stellsten intet finnes, muras kiärnmurspipan op af pipsten, som är svartachtig och lik nestan en skifver. Sansten pröfves ock ther til nog vahrachtig. Men om galtcindre [thet är ett slagg som legger sig ofvan på jerngaltarna vid utslagen] kunde anskaffas til then storlek och myckenhet, så vore then än tienligare. Tiockleken af kernmuren giöres til en aln el:r fem qvarter, högden til 14 el:r 15 alnar. *Om murarnas opdragning el:r om masugns byggnaden.*

Therutom kommer en bakmur af lika högd och jemvel af lika tiocklek neml. 5 el:r 6 qvarter. Om stellsten el:r the andra omnemde stenslagen intet i then ymnighet finnes, så tages ther til gråsten, efter som elden intet trenger så hårdt therinpå. Thenne muren bindes hel vel med then andra, medelst fyllning af ler och sand tilsammans; ty elliest finnes thet at elden tärer sig igenom lerbandet och lossar stenar ifrån muren och förderfvar ugnen med hela blåsningen: ty när hetan får spela på tvenne sidor, och thet intet stöter til något på en som kylar, så smelter thet bort som minst står emot: leret rinner först bort, therefter följjer stenen.

Utom thessa murar fylles gemenligen med jord, sand, klappur och andra ämnen som är förråd på. Ther icke muren beteckes omkring med jord, så befares, at elden kan slå sig ut eller ugnen blifver otät; ty jorden lärer meddehla ugnen någon fuchtighet af thet han drager til sig af väder och regn, som ock tillteppar alt thet som hetten giör öpning igenom. Vid bruken i Roslagen och Gestrikeland opmures hela ugnen af grof sten utan fyllning af jord, theraf ugnen blir bestendig men doch efter hand otät.

Härutom muras med stora stockar helt glist, och stenar emellan stockarna, som holler fyllningen med klappmuren qvar. Men ther muren är af pur sten opdragen ther brukes intet mer än ett band omkring, eller som på ett och annat ställe, med en tegelstens-mur, som till zirat tienar jemvel til nytta at conservera för otäthet. Öfverst på är en fyrkantig timring til 3 alnar högt med brädplanck och rum för folck att wara innom.

Ju tiockare muren med läglighet kan giöras, ju mera kan en masmestare drista sig att släppa blästen på och drifva blåsningen högt: och finnes i the vel inrettade ugnar veggen vara fyra ja fem alnar i tiocklek ifrån ugnsveggen innanföre.

På tvenne sidor är veggen utan hinder perpendiculair el:r lodrät,

men på tvenne äro sluttningar inåt; then ena ther belgorna och blästen är, then andra ther utslagen och slaggens aflopp ske. Bemelte sluttning drager sig up til 50 a 60 grader ifrån Horizontel-linien med stora bohljern inunder, ju flera, ju bettre. Bör här väl tillses, at sluttningen faller op til en lagom vinkel; ty ehuru en tverr sluttning har den förmohn at ugnen blir snarare tiock, och står så elden bätre emot, så har doch en brantare sluttning thet, at ugnen bärer sig bettre på berörde stellen, så at arbetaren och blåsningen står mindre fahra. (Här hänvisas till bifogade ritningar, som ej återfinnas.)

§ 3.

Stegen af pipan.

Thernest kommer stegen at achtas, som kiernmuren giöres efter; thet är, pipans skapnad. Nederst vid är then in mot 3 alnar i diameter, men vidgas mer och mer ut tils mitpå, hvilcket kallas korssbandet. Therifrån går pipan åter ihop til yppningen, på lika sett, som utvidgningen är skedd nedanföre: gemenligen följer masugnsmestaren then proportion at pipans circumference öfverst är 9 alnar, vid korssbandet el:r mitt på 12, nederst vid grunden 6 el. 7, i circumference; el:r om vid korssbandet är 4/4 dehlar, så är pipan nederst vid 2/4 dehlar; öfverst 3/4 dehlar.

Högden har brukats här tils 12 alnar, men nu merendels 13; och lärer med tiden pipan giöras än högre, emedan thet allmenna bruket visar, at longa pipor giöra betre blåsningar, än korta.

§ 4.

Olägenheter af tronge el. for vida pipor.

Är pipan för trong ofvantill, så hender att elden trenger ut muren, som sker af thet utpösta vädrets utlopp: tå ock elden skär sig igenom lerbandet och skiljer stenar ifrå muren: hvilket så snart masmestaren merker, neml. ser them flyta på godset, så moste han nödvendigt drifva, thet är lychta sit bruk.

Ther emot är pipan för vid ofvantill, så går elden och hettan fruchtlöst bort och consumerar kohlen, utan at malmen smelter i proportion ther efter. Af orsak, när elden har fritt utlopp, så kan en liten blåsning drifva vädret igenom och föra hetten i dagen utan känning på muren el:r på korssbandet. Therföre ju trongare pipan ofvanföre kan giöras utan fahra at blifva sprengd eller skadd, ju starckare smeltning och betre verckan med mindre bläst.

§ 5.

Orsak til masugns pipans åtskilliga vidd.

At än nogare utleta grunden till figuren som är uti masugnarna, at then är nedan til trengst, mitt uti vidast, så föregifves thessa orsaker: 1. Malmen medan then faller til korssbandet och sencker sig, så rostas then och skiljer the flychtigaste oarter ifrån sig, tils then tager korssbandet, och bör en malm som intet lupit igenom mer än en ojemn rostning på några timar än vel igenom ellas innan then aldeles smelter. 2. Vid korsbandet begynner smeltningen, ja på samma stund malmvercket rörer thet an, therifrån thet dropptals regnar ned och med hast

rinner igenom kohlen. At smeltningen sker strax vid korssbandet kommer af vidden: ty ju större vidd elden äger och mindre utlopp ofvantill, ther blesten är lika starck, ju starckare är hetten, som ellies skall bevisas. 3. Faller sedan en dehl lodrett ned, en dehl på muren; och som therifrån är en lagom sluttning til stelle [rummet ther godset samlas] så rinner thet med beqvämlighet ned; hafvande ther jemte then werckan, at thet conserverar öfverstelle el:r muren inunder korssbandet för then torra kohlelden at förtäras.

§ 6.

Til betre undersök om masugnspipor, så vill man visa så fehlen som fördehlarna af then ena och andra byggningsskapnaden, och ther af sedan döma om then aldrabesta. *Om korssbandets ändring, thess fördehl och olägenhet.*

1. Om pipan vore smal ända igenom, thet är, intet försedd med en buk el:r korssband, som vidare är, så blifver smeltningen så vel svag som ojemn, the mindre malmstenar torde falla rå ned e:lr smelta förr än the större, the lättflyssiga förr, och mesta dehlen falla rå och osmelta ned i stelle, ther af jernet blefve elakt och blandat med oarter til ägarens skada. *Smal pipa.*

2. Vore buken öfver korssbandet för vid, så befarades ther emot at smeltningen skedde för hastigt, thet hårda och lösa på en gång: theraf oarterna kunde blandas och bindas med thet betre, hvarutaf jernet jemvel tog en ansenlig skada. Ty är thet pröfvadt at den tienligaste vidden vid korssbandet är 12 alnar i circumference el:r $^1/_3$ dehl af sin högd i diametern. *Vid pipa.*

3. Om korssbandet flyttes öfver medelpuncten, som sker på några stellen til en och två alnars distance, så följer ther af then olägenhet: först, at oarterna intet blifva så vel afrostade, som i the lengre öfverpipor; sedan at mera kohl onödigt consumeres, emedan hela then lengden inunder korssbandet giör mer at underhielpa smeltningen vid korssbandet, än någon serdeles verckan på then smelta malmen. *Korssbandets höjd.*

4. Om korssbandet flyttes vnder medelpuncten för longt ner, som ock sker på några stellen; så följer ther af at the större och hårdare malmstycken falla ned osmelta, helst om emellan kohlen väg och öpning gifves. Och som the i en temmelig hast sedan neder i stellet smeltes, så binda sig oarterna med thet goda tilsammans jernet och bruksägaren til skada: en dehl blifver til sörja, som fruchtlöst utdrages och förkastas; en dehl trenger sig in uti godset och förskemmer thet.

5. The aldrabesta pröfves vara the longa pipor, så giorda at theras ugnsbuk el. korssband är ungefähr två alnar ner om medelpuncten: muren drages in strax ifrån öpningen nästan i en jemn linie til korssbandet, som fig. 8 utvisar; 1. När nu malmverket faller ned, så kommer thet i vidare och vidare felt, thet är, i starckare och starckare heta, så at thet flychtigaste och lösaste först föres af; sedan alt i ordning, tils vid korssbandet thet hårdaste blifver lossadt: tå intet befaras kan en hastig smeltning eller at stenar falla rå och osmelte ned, som i the parallela öfverpipor sker. 2. Ther til med bespares kohlen i sådana ugnar, i ty hvart och ett stelle har sin vissa smeltegrad, och the ingenstedes consummeres fåfengt.

6. Korssbandet formerar sig sielft i några ugnar, och thet gemenligen mitt på ugnen, så at elden vil visa ett korssband eller en vidd mitt på och en figure efter sin och sin verckan: men orsaken ther til är, at pipan ther öfver har ett stycke parallela väggar, tå blästen med lågan och elden stussar emot then tverra sluttningen, och äter then mer och mer ut: men är sluttningen jemn in åt ända ifrån öpningen til korssbandet, så finnes ingen sådan sielfgiord vidd, helst om ock formplåten är rett lagd och steld.

Men vil man taga anledning af naturen hvad elden vil hafva för en skapnad til sin bästa verckan, så lärer thet vara then som elden eller lågen sielf giör öfver ett lius: ther man ser en af elden egentelig giord form, som ugnar af besta verckan torde fodra, allenast för blästens utlopp skull then blifver behörigen afskuren ofvan till.

§ 7.

Then simpla structuren af the första masugnar.

The aldraförsta ugnar som blifvit giorda, hafva haft nog en simpel skapnad; varit läga, fyrkantiga, smala, föga af 1/4 dedehl then rymden som thesse senare: tå ock bläsningen har varit starck om then hunnit till 5 el. 6 skꝉ om dygnet; men tid efter annan har ehrfarenheten lärdt at giöra runda, höga och större ugnar, så at the nu hafva rum för 15 och 24 stigar kohl och theremellan, hvar stig bereknad til 12 tunnor.

Skilnad af större och mindre ugnar.

The större ugnar giöra vel starckare tillverckning om dygnet; tör henda, hinna til 18 och 20 skꝉ:ds bläsning, ther af jag ett och annat exempel vet: men theremot consummera the mehra kohl i proportion til sin smeltning; emedan som blästen drifves igenom en vid ugn snarare än en smal och förtärer kohlen, som tå lettare sker, eftersom hetten i en vid ugn är starck. Theremot en liten ugn giör en mindre tilverckning, men besparar kohlen emot smeltningen, om then ther hos är rett bygd, men så går thet lengre an på tiden, tå afgiften, tionden, med arbetslönerne blifva drygare.

§ 8.

Om trumman inunder masugnen.

Muren, som opdragen är, har på tvenne sidor ner vid små öpningar, en ther blästen stelles, andra ther utslagen ske; ther utöfver äro the sneda sluttningar som beskrefne äro.

Hvad bottnens tillredning och stell-grunden vidkommer, så giöres först en trumma en tverr hand hög och 1/2 aln bred, så at hon lettel. kan rensas med armens inreckning. Bemelte trumma går ändalengs under ugnsbottnen eller under *stelle* som kallas, och ut vid bröstet, ther hon ock bör slutta ned, på thet at vatnet thess betre må kunna aflöpa; gående strax ut till ett el. två jernrör, som stå vid pelaren af muren, ther fuchtigheten drar sig ut igenom. Fastän grunden befinnes torr och ugnen anlagd på ett hårdt berg, så giöres likvel en trumma: ty en masugn och thess starcka hetta drar af luften och regn vattn åt sig, som kunde koka inunder, ther intet lufthohl vore; ther til med ökar sig hetten mer om han får fri communication med luften utanföre, theremot en bergsklippa skulle aldrig emottaga en grad af så starck hette för then naturliga kiölden skull, som är i the större stenar.

§ 9.

Thenne trumman mures omkring med cinder el:r med klappur eller annat, och beteckes med en tiock fyrkantig jernhell, som väger öfver två sk*tt*, är 5 qvarter long, 4 til 5 tum tiock, och med ler på alla sidor väl igenteppes, at ingen fuchtighet annorstedes kan trenga sig fram än i trumman, ther thess andhohl är. At en jernhell legges öfver trumman och intet en stenhell, som af mindre omkostnad vore är orsaken, at en stenhell intet lenge skulle stå emot när hetten spelar på en sida och veskan på andra och theremellan ofta kommer at svalcka: ther af stenen skulle blifva mör och lös; och vore thet limsten eller telgsten, så smeltade then af en enda vattuånga; ty betienar man sig i sådana stellen hellre af jern som varachtigare emot begge.

Om sanden och hellarna inunder stellbotnen.

Här ofvanpå fylles med sand öfver hela bottnen, til 1 eller $1^1/_2$ qvarters högd, hvarpå legges retta bottnhellen som är af limsten, eller af stellsten eller i fall intet annat finnes, af gråsten. Är gemenl. lika stor med ugnsbottnen neml. $2^1/_2$ aln i diameter. Theromkring fylles jemvel med sand och ler sammanblandadt, hvilcket tilskorpnar af hettan til hinder af fuchtigheten, som elliest skulle trenga sig in ther emellan, som förderfva kunde hela bläsningen.

At thet fylles emellan hellarna med sand är orsak: 1. at fuchtigheten må afhollas. 2. At hetten intet må så starckt trenga sig igenom utan afhollas til en dehl af sandhvarfvet, som i stelle är för en tiockare hell; och som pröfves att all sandsten är eldfast, ty kan en tiock botn af sand giöra thet samma. 3. Then starcka hetten och botnens tiocklek böra proportioneras och hellen hafva emot elden ett försvar. 4. Jemvel at hetten må conservera sig i en jemn starcklek, hvar til en tiock bottn tienar.

Ther någon fuchtighet droge sig in emellan hellarna, så kunde ther af blåsningen förderfvas, emedan then instengd är och äger intet andrum, utan stöter immediate på stellbottnen, och balancerar så hettan in uti, at stelle hel longsamt och litet smelter eller emottager så mycken malm som förr. (Hänvisning till ritning, som saknas.)

§ 10.

Om stelle och sistenarna.

Sedan grunden på ofvanrörde sätt är lagd och bottnhellen ther ofvanpå, så kommer stelle at giöras, hvarmed förstås rummet eller härden ther godset samlar sig uti. At opretta bemelte stelle kallas hos them at *stella*. Ofvanpå bottnhellen rätes (reses) 3 stenar, som giöra ett aflongt rum eller en härd, hvilcken kallas *stelle;* the tvenne stenar i lengden kallas *sistenar;* inunder them och omkring och helst i fogningarna fylles med sand, som af elden tillskorpnar och binder sistenarna med bottnhellen, at intet gods kan skiära sig ut.

Berörde stenar äro af limsten, 3 qvarter höga, inemot 1 qvarter tiocka. At limsten är tienligare ther til än stellsten är förmodelig then orsak, at jern i limsten lärer bätre smelta, jemvel bätre stå emot then flussiga metallen. På andra stellen i brist af limsten brukas sandsten, som tohl nog heta och vahrar ibland några blåsningar ut.

Bredden nu för tiden tages just en aln öfver *stelle,* hvilcken the ut-

mäta med sina tummar; lengden är dubbel mot bredden inmot två alnar, och strecker sig ifrån ena veggen til then andra, thet är, ifrå bakveggen til bröstet ther utslagen ske. At bredden intet mer är, än helften af lengden är för blästen skull, at then mä hinna öfver på andra sisten och stussa therifrån tilbakars igen omkring stelle, innan then af hettan och påtrengandet föres op i ugnen; jemvel för rensningen skull, at beqvämligen kunna föra spetten fram och tilbakars och rifva op klotemnerna som ther festa sig. Fast af somliga giöres 2 à 3 tum bredare stellen til en god dehl betre verckan.

Som nu lengden är två alnar, bredden en, och högden 3 qvarter, så har stelle rum för 5 à 6 sk:℔s gods at samlas innan utslagen ske. The stellen som förr i the gemenare ugnar äro giorda, hafva varit hel små, föga mehr rum haft än för 2 sk℔, hvaraf smeltningen och blåsningen ansenligen har blifvit minskad; ty är *stelles* storlek en af the förnemsta orsaker til en god blåsning; ther icke stelle bispringer ugnen med en starck hete och underhielper smeltningen, så moste masmestaren strax holla inne med en hop malms opsettning, som ellies med lika kohl och på lika tid kunde nedsmeltas.

The passa gerna så efter at then sisten som forman ligger på eller ther blästen är, är mitt öfver kernlinien i ugnen: thet är om ett lod sleppes ned efter kernlinien så faller then på en sisten och på rummet ther forman kommer att muras på. Ty ser man at stelle kommer in til then muren nermare, som är emot blästen, hvar til orsak i följande skal gifvas.

§ 11.

Om timpen. Frammanföre ther utslagen ske är stelle ännu öpit, och har en ypnad af 6 el. 7 qvarter i högden. Ofvanföre kommer en jernhell som kallas *timpen* och är inmot 5 qvarter i 4-kant, stående ofvanpå begge sistenarna, ther öfver kommer sluttningen med bohljernen. At en jernhell eller timp ther brukas, är orsaken, at så ofta utslagen ske, så moste rensas och arbetas inuti ugnen, hvar til ett rum moste vara: ej heller kunde å nyo stellas, thet är sistenar med kloten uttagas och åter insettias ther icke behörigt rum vore som en timp sedan moste opfylla.

Om dammen. Emellan sistenarna inunder timpen kommer ett stort jernstycke, som väger mot 20 l℔, litet mer än 1½ qvarter högt och mot 3 qvarter i lengden, hvilcket stelles på bottnhellen, ströende med sand i fogningarna som tillskorpnar och binder dammen med stenen. Bemelte jernstycke kallas *damm*, i ty thet demmer godset, at thet intet rinner af förr än som öpning gies. Vid några masugnar, ther malmen är af thet slag at tidig rensning intet behöfves, så brukas för dam allenas en tunn jernhell i stelle för then tiocka jernklimpen, hvilcken settes in med några grofva stenar utanföre till stöd, som med damskifvan snart ihopsmelta.

Stickhohlen. Bemelte damm settes helt fast åt then sisten som forman ligger på, men emellan then andra lemnas ett rum för utslaget och stickhohlet, hvilcken öpning kallas jernhohlet; jemvel ofvanföre emellan timpen är lika stor skillnad och öpning, vid pass något öfver ett qvarter, ther slaggen sleppes ut. Thet är godssets utlopp är på sidan om dammen

emellan sisten hel när vid bottnhellen, men slaggens är ofvanföre dammen inunder timpen. At dammen giöres mestendehls af jern är orsaken, at hohlen på sidorna och ofvanföre öpnas som oftast med jernspetten och rensas, som intet sker utan brytning och stötning, tå en sten i thet stelle snart skulle undanstötas til förlust af stelle.

Utanför dammen och begge öpningarna häfves en hög med sand, så at thet stiger op mot timpen eller vid brynen af dammen, men vid sjelfva slagghohlet som esomoftast kommer at öpnas häfves kohl, stybbe och sand tilsammans och teppes med: ty sand allena tillskorpnar för hohlet, men stybbe i sand blandad conserverar thet ifrån tilskorpning.

Så ofta slagghohlet öfver dammen öpnas, och lachten är utslept, så drages med lachtkroken fram ur ugnen några kohl, ther på häfves sand, så nagra spadar stybbe och sönderstött slagg: på andra orter drages inga kohl fram, utan så ofta thet öpnas så häfves gemenligen ett par spadar stybbe före, therpå en och annan med sand och sönderstött slagg tilsamman begge fuchtade med vattn. *Teppningen för slagghohlet.*

§ 12.

Bakom begge sistenarna, så then som form-plåten legges på, som then ther emot, fylles med sand: theröfver muras med stellsten eller med galtcinder, så högt som en karl stående på bottnhellen kan recka armen. Thenna muren bör slutta hel lagom, på thet godset, som faller ned dropptahls må rinna ther af ned uti stelle. Therföre ju högre thet kan giöras, ju bettre aflöper godset, och mindre sörja och jern-nas setter sig på sidorna. Af bemelte innommur blir sielfva ugnen trong ned vid, helst på the sidor, som äro på tverren af stelle. Hela thenna inre murningen kallas *öfverstelle*. *Öfverstelles opmurning.*

§ 13.

Merendehls när en ny blåsning sker, så moste man förut *stella*; thet är giöra ett nytt stelle, uttaga the gamla sistenar, insettia nya igen, och mura op öfverstelle, som til större dehlen är utbrendt. Jemvel ock moste giöras en ny damm, som först insettes på 4:de el:r 5:te dygnet, sedan belgorna äro slepta til gängs: af orsak, at godset i förstonne af thet tiocka och kalla jernet kunde tillstelna, ther thet intet sedan kunde fränstötas; som at dammen af ett gående bruk moste festa och binda sig med bottnhellen; jemvel at stelle tå med största flit bör rensas, hvar til dammen skulle hindra. *Om stellande, dammens och timpens insettning.*

Vid hvart bruk settes ock en ny timp in; men är thervid en ovuhlig masmestare, så brinner then op 2 och 3 resor i en blåsning, och bör therföre så ofta omgiutas och tilsettas, som sker utanföre. Ty att bortrifva then afbrenda, är för hetten skul besvärligit.

Grunden, botthellen och sanden ligga orubbade så lenge hyttan står, hvilcka doch i brukande ofta kunna förverras ofta förbettras.

§ 14.

Medan som öfverstelle opmuras, så tillages öpningen för forman ther blästen sleppes in igenom. Och som thet ankommer mycket på *Forman.*

blästens stellande och formans retta opmurande, at ugnen giör en god verckan, så bör masmestaren vel vetta at passa thess högd, stelle, storlek och sluttning, eftersom han finner ugnen fodra och jernslagen vilja hafva.

Thet första är formplåten som allenast är en skifva trekantigt jern, lika med figuren som utsatt är fig. 12; är en tumm tiock, inmot 3 qvarter i lengden som ock i bredden. Thenne plåten legges på then ene sisten, hafvande sin grund ther på, jemvel på muren utanför bemelte sisten: bör ock vel tilmuras med ler och sand ihopblandadt.

Formans sluttning. Som nu sistenarna på begge sidor stå lika högt ifrån botnhellen, och blästen bör drifva in och stussa ifrån andra sisten omkring i stelle, så legges plåten något slutt; sluttningen vet masugnsmestaren af sina tumm; tager han 10 tumm til basin och 1 tumm i ryggen til perpendiclen, så har plåten sin behöriga sluttning och hellning, thet är ungefähr 12 grader. Någre bruka vattpass men med mindre säkerhet. Grunden til formsluttningen är, at blästen må stryka fram, och stöta an på sistenen något inunder kanten, nemligen just vid brynen af godset på andra sidan, på thet han therifrån må stussa tillbakars och sprida sig alt omkring stelle.

Skapnad. Then öfra dehlen af forman giöres hel och hollen af galtcinder, som pröfves vara eldfast; på bottnen ligger allenast plåten, hvarpå tättorna legges. Mynningen är rund, men ned vid plåten flat; öppningen är litet större eller lika med mynningen af en tätta, men igenom blästens, eldens och fränmalms tärande vidgas mer och mer ut, som altid bör tilmuras igen.

Lengden af forman är mot 3 qvarter, hela forman bestående af 4 veggar är fyrkantig; men hvar vegg drar sig ut til samma vinkel som tättorna äro lagda efter, så i högden, som i bredden. Tättorna synes slutta till 12 grader, ligga skilde then ene ifrån then andra 14, el. 15, therefter är ock then murade formen giord, nästan som fig. 3 utvisar.

Rum i ugnen. Af en dehl legges forman just i kernlinien af ugnsmuren; så at, om et lod sleppes efter kernlinien ned, så faller thet just til form-mynningen: på thet blästen må komma just ur medelpuncten och i följe ther af hinna öfver ugnen och slå sig op på alla sidor lika och jemnt. Men theremot finnes the olägenheter, at halfva dehlen af ugnen är theröfver, tå ock helften af malm-oppsettningen faller ther ofvanpå och ibland tärer muren med forman bort, helst om ock frän och svafvelachtig malm ther ibland finnes; therföre plägar thet torcka ther omkring, thet är, godset stelna til och igensettia mynningen til hinder af blästen, thet masmestaren moste hafva tidigt och tidt omak at undanstöta: ty flyttia en dehl forman ett stycke utom kernlinien inmot ett qvarter tillika med sisten, hvilcket i omaket visar en god lindring. Forman kommer hel när til bakveggen, thet är, til stenen, som är lengst in uti stelle och intet åt sidan ther dammen är; hon passas ungefähr 1 eller $1^1/_2$ qvarter therifrån; orsaken ther til föregifves then, at tättorna liggia til en sådan vinkel, at then ene drifver emot bakveggen, then andra fram mot jernhohlet i korss om hvarandra: tå när sörjan blifver oprifven och skild ifrån veggen, så flyter then ofvanpå och föres öfver blästen til dammen, thet icke ske torde om forman vore lagd mitt på sisten.

§ 15.

Som nu mycket ankommer på blästens retta stellande och formans murande, at blåsningen sker til behörig fördehl, så bör vel passas at tättorna ligga ifrån formöpningen til en lagom distance som brukas vara $1^1/_2$ eller 2 qvarter: och bör en masmestare hafva noga kunskap om följande.

Utförlig kunskap af omständigheterne vid en forma och blästen i masugnar.

1. Om formplåten legges för horizontelt, thet är, utan någon serdeles sluttning, så följer ther af then olägenhet, at blästen med elden giör skada och åverckan på kohlen och ingen serdeles smeltning af malmen: i ty, när blästen trenger sig in uti ugnen horizontelt, så slinter han på then flytande metallen, therifrån han strax kastas och stussar op uti ugnen, och drifver sig ut igenom kohlen utan at drifvas tilbakars i stelle och gå i lika proportion igenom hela ugnen: blästen har här sig likasom en kula eller hagel som ur en bössa kastas på snö eller vatn, om farten är horizontel, så stussar strax kulan ur snö och i snö op uti luften, men kommer hon farande något slutt, så hender, at hon drifver sig ner, utan at lyfta sig i vädret op. Likaledes om formplåten ligger för horizontelt, så drifver sig blästen ifrån godset op. Plåtens horizontela liggning merckes strax af åtskilliga tekn; som först at lågen står högt och tiockt utur ugnen, tillika med en starck rök: sedan at pipan tärer sig ut vid korssbandet just öfver forman och fräter muren alt mer och mer. Utom thetta lärer kohlens och malmens olika åtgång och förlust gifva sådant nogsamt vid handen.

En horizontel forma.

2. Theremot om formplåten legges för slutt, thet är at blästen tvingas för slutt in, så at thet faller an på godset mitt uti stelle, så hender en thylik olägenhet, nemligen at blästen stussar och häfves op uti pipan igenom kohlen, och giör jemvel stor åverckan therpå, utan at malmen smelter i proportion ther efter: i ty när blästen tager godset mitt på stelle, stussar det nödvendigt op på öfverstelle, och therifrån medels en bakstuss op uti pipan igen, utan at blästen kommer at dehla sig jemt öfver ugnen och sökia jemte kohlen och ypningen sielfva veggarna. När forman är steld för slutt, kan man strax thet merkia, neml. at then flytande slaggen ther blästen slår sig ned, stelnar til, och giör likasom tvenne urgröpta veggar efter vädrets anfall och affart, ty mister stelle strax sin heta och sin retta smeltegrad, ther med öfra ugnen bör bispringas, så at masmestaren therföre moste holla inne med en hop skoflars oppsettning, som elliest med lika kohls åtgång kunde emottagas och nedsmältas: sedan synes thet af elden och lågan utanföre; som jemvel sedan blåsningen är ändad af pipans utvidgande vid korssbandet på andra sidan om forman.

Formplåtens sluttning.

Men är forman til en rett vinkel steld, så förmerkes intet gerna korssbandet vara ändradt. Ty moste så formplåten leggas at blästen drifver just i brynen af godset på then andra sisten, så at stussningen kan föra blästen tilbakars igen, at then sedermehra söker veggarna och giör lika verkan på alla stellen.

3. Stelles forman för högt, så blir sluttningen til en tverare vinkel, än at vädret träffa kan på behörigt sett sitt retta stelle: i ty när vädret stussar tilbakars, så drifver thet strax ner på slaggen, och slår sig up igen til lika olägenhet som förr: therföre brukar man at leggia form-

Formans högd.

plåten ofvanpå sisten, thit op slaggen gemenligen plägar stiga; doch giör två tumm högre eller lägre ingen serdeles stor åtskilnad, som ock pröfvat är.

Formans stelle in uti ugnen. 4. Är forman longt in uti ugnen, som uti sjelfva puncten af kernlinien, som förr omsagt är, så ligger halfva ugnen theröfver och helften af opsettningarna falla på thess öfverstelle ned, theraf thet lett hender, at ther omkring torckar, och forman igensettes, ther icke stundlig vaksamhet hindrar thet: ehuruvel pröfvat är, at ju lengre in forman kan settias, thet är, ju lengre til kernlinien, ju betre och jemnare verckan visar sig i bläsningen.

Slaggens art emot vädret. Sörjan eller den segare slaggen har therhos then arten, at then drar sig emot vädret in til forman, som lärer ske theraf, at ju närmare til blästen en sörja är, ju tiockare och segare blifver then, och i följe ther af svårare låter sig afföra; fast ock thet ei nekas kan at första blästen drifver fram til en sluttning lösst ofvanpå tils han hinner sisten, ther han sedan stussar ned betre in på godset och drifver så sörjan til forman emot blästen.

5. Kommer forman för longt ut ifrån kernlinien, så blir blåsningen ojemn och blästen af mindre verkan; vädret drifves op mer på then ene sidan än på then andra, och giör starckare hetta öfver forman än på väggen emot.

Så ock har blästen mindre macht med at röra och sqvalpa slaggen ofvanpå godset, hvilcket har den värckan at jernet skiljer sig ur sörjan betre; ty ju mindre distance öfver ju starckare kraft at medels reflexion omröra then flytande sörjan.

Formmynningens vidd. 6. Är mynningen för vid, så är vel blästen starckare, men ther emot giör mindre nytta, ty han sprider sig mer så vel opp åt som på sidorna, och intet trenger sig fram til sisten, och giör behörig reflexion omkring, som när han kommer igenom en lagom öpning.

7. Är öpningen för liten, så är ock blästen liten, ty giöres mynningen lika vid med mynningen af en tätta; emedan som föga mer väder drifves in tillsammans än som löper utur en belg på en gång.

Formmynningens skapnad. 8. Är formhohlet flatt nedvid, så sprider thet sig betre än om thet är aldeles rundt: ty brukas i hammar hårdar ett formhohl, som är flatt ned vid och half ovalt ofvanföre, at kunna vrida blästen eftersom jernarterna fordra: uti koppar- och silfverhyttor och i gårugnar giöres hohlet hel rundt, hvarom på annat stelle.

Tättornas läggning uti forman. 9. Om tättorna läggas longt in på formplåten, thet är, när in vid mynningen, så menes af the förståndigare masmästare at blästen tå har mindre kraft, än om tättorna liggia til en distance therifrån; then vahnliga är $1^1/_2$ ibland 2 qvarter: thet ock enligit är med naturen af alt sådant som får en drift och fart emot en ting af starkt och tungt motstånd. Elden i masugnen och thet utspenda vädret har en resistence som står emot alt väder som utanföre kommer och stöter an; så at thericke thet kommer med thess större kraft och drift, kan thet intet gerna trenga sig in. Om nu tättorna ligga när vid mynningen, så drifver thet hastigt in, liggia the lagom bort, så drifva the longsamt med en bendning af vädret, tils at med tilhielp af bendningen och distancen thet giör sig en öpning och väg och rär emot then inre tryckningen. Aldeles som en kula i en bössa, ju lengre pipa, ju starckare drift får kulan: i en slenga

kan en kula kastas mycket lengre än i ett annat stycke: ty om en ting, som har ett stort motständ, skal komma i någon rörelse, så moste först gies en sviga och tög therpå, som förtager efter hand motståndet, tils at thet förer tyngden uti balance med tryckningen. Ty moste man ock til större kulors opkastande betiena sig af thet gröfre krutet, som intet har en så hastig drift som thet grannare. Likaledes uti forman, ther blästen bör trenga sig in i ett rum som luften bender emot; är distancen något long så giör fiäder bendningen utanföre en starckare drift in åt, än om ther vore lika distance emellan.

När nu thet bekant är, som ökar och minskar blästen, så bör alt thet passas efter malmens art; en annan bläst och en annan stellning af forma fodrar en röbrecht malm, en annan en kallbrecht; en lettflussig en annan än en hård.

Belgornas gång och deras storlek.

Men som forman en gång murad moste vahra bruket ut, så ökas blästen allenast med vattnens ansleppning på hiulet; hvilcket ock lempas efter blåsningens tid och gång, som efter ugnens starcklek. När medelmåttig blåsning är, så går merendehls belgorna 600 gånger op och ned om timan. Och moste nödvendigt i sådana ugnar belgorna vara massiva och tunga, som the bör giöra en temmelig tryckning på vädret, om the medels en starck bendning skola drifva vädret in uti ugnen på thet motbendande elementet.

§ 16.

At fylla ugnen.

Sedan nu alt är färdigt, ugnen tilredd, öfverstelle opmurad, forman lagd, så brukas at fylla ugnen först några dygn med kohl, på thet veggarna må opvermas, förän blästen aldeles sleppes på: på monga stellen begynnes strax med at blåsa: Men thet förra settet är nyare, giord til kohlens goda besparing; sker sålunda: man ser till at botten på stelle är hel torr; thericke, moste med eld then först torckas vel: sedan häfves ther några skoflar sand på, och tages utvalda kohl, som legges framuti, ther elden skal itendas.

Therpå häfver man kohlen i ugnen ofvan ifrån tils at then aldeles blifver fyld: ther på ock 2 el:r 3 skoflar malm, at ugnen må hafva emellertid något at tära på som sejes.

När ugnen är fyld, så settes elden nederst uti ther kohlen äro lagda eller ther dammen plägar liggia. Sedan elden är inlagd så teppes vel till först ofvanföre, antingen med jernhellar som med ler smetes tilsammans eller med sand och stybbe sedan beteckes; eller ther icke thet förhanden är med klabbar som recka öfver och ther ofvan på ris och keppar, och så bäres stybbe på at thet vel tepper.

Nedanföre muras alla öpningar jemvel vel til, så ock form-mynningen, så at intet hohl finnes hvarken ofvantill eller nedantill, therigenom vädret kan spela och blåsa op elden.

Tiden af ugnens tillteppning.

Således tept med kohl och eld står ugnen hos några i otta dagar, hos några i fiorton; varande ofvantil ett litet andhohl, thet är en liten lucka på jernhellen, doch foga större än ett litet smalt spö kan trengas in, at ther med kenna huru mycket kohlen siuncka. Thetta hohl står jemvel tept.

Ibland kohlen kommer intet så noga om mindre brenda kohl eller brandar följa med. Ja är ock pröfvadt at stapla op torr ved i ugnen

och giöra fyllningen ther med, hvilcket ock med fördehl har skedt, så vel at ugnen är opellad blefven, som at kohlen äro besparda, och veden är vend uti kohl. Men tä bör ett lufthohl vara ofvanföre för någon röks utlopp.

§ 17.

Ugnens öppning. Efter 8 el. 12 dygns förlopp, så öpnas igen ugnen, jernhellen tages af; men först ses efter med ett spös inreckning igenom thet lilla andhohlet huru diupt kohlen siuncka. Är ugnen hel ny opmurad, så siuncker then merkeligen mindre än om then är lenge brukad; af orsak at then är otät omkring, och vädret har spelat igenom kohlen in på thet ena stelle och ut på thet andra och upbläst heten inuti til förlust af kohlen: finnes doch intet gerna mer än 2, 3, 4 el. högst 5 alnar vara senkta.

Tilståndet af ugnen efter öppningen. När hellen blifver aftagen, så står ofvanföre en starck het ånge, som pustar sig ut; men kohlen äro beksvarta, utan then ringeste eldgnista uti, doch temmelig fulla med heta, likasom i kohlmilor. Efter 1/4:de dels timas förlopp, så sticker sig elden mer och mer fram i kohlen, hetten som i ugnen är vill spela ut och drifva sig op igenom kohlen, samlar sig alt mer och mer thit ofvanpå, och setter the öfversta först i brand el:r i en låga: och skulle therjemte en liten öpning gies nederifrån, så skulle elden kasta sig fram strax i första minuten.

§ 18.

Här utaf blir ugnen opvermd med stor besparing af kohlen; ty hetten som så longsamt har ökt sig, går tillika i ugnsmuren in, som sker nu allenast med två el:r tre stigar kohls förlust. Men andra ther emot begynna strax at fylla ugnen, setta malmen och sleppa blästen; som doch sker med afsaknad af 10 el. 12 stigar kohl mer emot tilverckningen af lika jern: ty i en kall ugn får man intet mer setta på än två el. högst 3 skoflar första dygnet, som likvel man har här lof at opsettia fem, och öka mycket snarare än i the kalla ugnar: ty en hette moste i ugnen förmehra sig småningom som best utan bläst sker, ther icke bläsningen i sin gång skal något lida.

Namnens betydelser: § 19.

Skoflar. Med *skoflar* förstås här ett litet kohlfat, som föga mer inneholler än som två kastskoflar, ther med malmen tages ur gropen och hefves

Korg. på ugnen. En *korg* är ibland 1/3:de dehl af en enckel stig, ibland 1/4 dehl,

Oppsettning. alt som the giöres större eller mindre till. En *oppsettning* kallas så mycket malm och kohl som tilsammans hefves på ugnen, then the rekna med korgar och skoflar. När thet är fullökt och ugnen lagom stor, så är gemenligen 24 skoflar malm och 3 korgar kohl på hvar oppsettning. Är ugnen rett stor eller krefvande så bestär en opsettning af 30 skoflar malm och 4 korgar kohl.

Är ugnen liten eller svag, så tager han bara 15 skoflar malm emot på opsettningen fast lika mycket kohl. Sådana opsettningar ske i the svagare ugnar 12 gångor om dygnet, uti the betre 18 gångor; thet är

hvar $1^1/_2$ tima emot, neml. när the förra vel hafva sunckit som är mot 6 qvarters diup.

Rymning kallas tiden emellan hvart utslag: med en rymning förstås ett utslag: om dygnet är gemenligen $2^1/_2$ rymning, eller på tvenne dygn 5 rymningar, thet är hvar 9:de tima emot. *Rymning.*

§ 20.

När nu oppsettningarna begynnes, så settes allenast 4 skoflar malm på och 3 korgar kohl första dygnet om hvar opsettning; likaledes $1^1/_2$ tima ther efter, tils malmen ungefähr har hunnit ner til forman eller blästen; tå först belgorna sleppes i gång, hvilcket plägar vahra 10 mot 12 timar efter ugnen är öpnad. Orsaken at blästen intet förr sleppes på är at thet intet må blåsa på kohlen i onödigt måhl, ther af ugnen kan taga skada: ty hetten bör taga småningom til med en eld utan bläst, förr än med en eld med bläst. *När belgorna sleppes i gång.*

§ 21.

När blästen är slept så holler man uti med oppsettningarna som begynt är; första dygnet med 4 eller 5 skoflar; andra med 7 eller 8, tredie med 9 eller 10, fierde med 11 eller 12, femte med 14, siette med 15, så 16, 17, 18, 19, tå ock törhenda man moste hollas thermed några dygn, innan som ugnen visar tekn til at then krefver mer, tå skoflarna kunna ock ökas, som sker til 12 el. 14:de dygnet. När thet enteligen blifver fullökt, så är ett visst antahl på oppsettningsskoflarna, i the svagare ugnar är thet 17, i the bettre 30 skoflar hvar oppsettning. I the mindre ugnar är altid 3 korgar kohl vid hvar opsettning, i the större 4; och thet hvar $1^1/_2$ tima emot, antingen thet är fåå skoflar el:r flera. *Huru oppsettningar the första 14 dygnen på ökas.*

At opsettningsskoflarna så moste ökas mer och mer, i förstonne allenast 4 skoflar på slutet 30, är orsaken at ugnen intet än är vel opvermd, och kohlen intet har then heta uti sig som svara kan emot större smeltning: Men alt efter som ugnen kommer i samma hetta med kohlen, så blifver hetten alt större och större, som förorsakar smeltningens tiltagande, tils på slutet ugnsmuren undfådt sin retta grad. *Högsta oppsettningen.*

§ 22.

När thet är fullökt, thet är, at opsettningsskoflarna intet mera ökas utan kommit i ett vist tahl och i en jemn gång, så sleppes mera bläst therpå, medels damluckans öpning: ju mindre oppsettning, ju mindre bläst; hvilcket sker så vel för ugnens conservation skull, at intet heten må för hastigt gripa honom an, som för kohlens besparing.

Tages ock af goda masmestare noga i acht, om the hafva långt bruk at drifva eller om the hafva kort. Om bruket är longsamt så moste malmen ökas mycket longsammare; komma till sin fullökning på 14:de el. 15:de dygnet, ther i ett kort bruk thet kan fullökas inom 10 el. 11. Ty skulle man i ett longt bruk öka oppsettningsskoflarna för hastigt, så moste thermed nödvendigt i sielfva bruket, sedan thet kommit i sin gång och sitt skick sachta utaf och gå tillbakars igen, hvilcket *Försichtighet vid första dygners oppsettning.*

i ett kort bruk intet behöfves. Af orsak at om stenarna blifva för hastigt opellade, kan hetten intet blifva i then hast proportionerad inuti muren, utan blifver ojemn; ty slär han sig sedan i sjelfva blåsningen tilbakars igen at komma sig uti sin retta balance. Therföre om en sten blifver opellad utanföre uti en hast, så drifver sig then innestängda kiölden likvel tilbakars och giör på elden åverckan, om intet förr, doch på slutet.

Får ugnen för starck heta i förstonne, och masmestaren mercker at godset theraf tager skada, så minskar han malmopsettningen jemte blästen något, och låter ugnen *svälta*, som the pläga kalla, tå han sedan kan komma i sitt retta skick igen.

§ 23.

Huru malmen fatas på mit på. Första dygnen så opfatas malmen mitt på ugnen, thet är legges malmen i medelpuncten at falla efter kernlinien ned, som ther är then starckesta heta. Sedan alt efter skoflarna och opsettningen ökas, så vidgar man malmen mer och mer ut, tils på slutet man hinner veggarna och muren. Opsettningen sker så, först hefves kohlen på 3 el. 4 korgar, therpå malmen, som strös alt öfver så at then nestan heftar kohlen, hvilcken innan then följande oppsettningen sker siuncker til $1^1/_2$ alns diup vid pass. *Kring veggarna.* När thet aldeles är fullökt, så draga sielfva veggarna rett så mycket malm och smelta som kohlen, varande så starck hete uti veggarna som thet är uti sielfva kohlugnen. Ty thet förmerckes at om tvenne materier lika tiocka och stora af samma eld på lika tid opvermes som til exempel trä och messing; så blifver heten i messingen så mycket starckare, som then är tätare, tyngre och af mera materia: likaledes heten i veggen och i kohlen, ther starckare hette är i veggarna än uti kohlen efter proportion af tätheten. Doch settes likvel the större malm-verksstenar på mitt på efter kernlinien, emedan the behöfva en starckare eld til sin smeltning än then andra.

§ 24.

Försichtighet vid åtskillig slags malm. Uti masugnar opsettes åtskillig slags malm; then ena är torrare än then andra, thet är har mindre krita och limsten uti sig än en annan: then ena är jemvel frånare än then andra, thet är, har mera svafvel uti sig.

Torr malm. Therest malmen är torr och förutan berörde kalcksten, så sättes gemenligen en skofvel brend kalcksten på eller $1^1/_2$ i hvar oppsettning, antingen oppsettningen är stor eller liten: Men har malmen sielf en limart uti sig, är blandad med krita eller kalcksten, så behöfves ingen limstensskofvel. At limsten settes på, är orsaken, at thet är en fluss för jernmalmerna, som flin(t)sten för kopparmalm; thericke sådan fluss vore med, så smeltade malmen trögt, och torkade omkring veggarna och fylte på liten tid stelle med sörja och klot, thet the kalla at bruket ginge treskt. Berettades at i brist af kalcksten är vid en hytta brukad flintsten, och at bruket har gådt lika vel af flintstens fluss som af then andra; hvilcket om thet vidare lärer stå prof, tviflas om. Thenna kalckstens skofveln kastas op mit på, at falla thess betre in uti stelle ner, ther thet är nödigast.

Är thet från eller svafvelachtig malm, så sättes then ibland mitt på, men gemenligen vid sidorna gint emot forman och timpen; ty om then skulle settas öfver forman eller öfver timpen, så skulle the på ett eller tu dygn tära then aldeles bort; svaflet som theruti är förtärer så vel jern, som sielfva stenen och veggen. Ty merckes at på then sidan ther sådan malm är opsatt, at väggen är aldeles utäten.

Malmerna få sina rum uti ugnen, efter som the äga arterna til, och blandas efter som the tilsammans kunna giöra jernet godt: hvilcket som thet serskilt är vid hvar hytta, så kan härom intet serskilt mer andragas. Allenast at mycken malm ofta settes öfver timpen och forman til theras conservation; ty ju mera malm på en rygg, ju mindre förtäres hon, emedan then afverjer then starcka torckan af kohlelden.

§ 25.

En masmestare ser noga efter huru mycket ugnen tohl och intet tohl; huru blästen skal ökas och minskas; när mera eller mindre skal opsettias: han ser och ordinerar om hela blåsningen efter som ugnen fordrar, hvilcken the andra arbetare, som hyttdrengen, bokaren och opsettaren moste lyda. *Ugnens krefvande.*

En masmestare holler gerna blåsningen uti *krefvila* som kallas, thet är at ugnen altid något krefver: och intet låter honom få så mycket, som han aldeles tohl at smelta, så vel therföre at ugnen conserveras och holler ut ett långt bruk, som förnemligast at jernet blifver godt och utan oart.

Han rettar ock sig myket efter malmarterna, ty ser han vara röbrecht el:r från malm, så holler han ugnen mera i krefvande än om kallbrecht; på thet elden må hafva thess mera macht med bemelte malm, at drifva oarterna bort innan the komma i sitt retta smelterum, men theremot är malmen kallbrecht så behöfves mindre krefning, doch bör altid ugnen hollas i något krefvande.

§ 26.

En ibland the förnemsta vettskaper är at se ugnens mer el. mindre krefvande, neml. om malm el:r kohl skal påökas, och se proportion af begge til en blåsning af godt jern. Ther en masmestare kommer til en fremmande ugn och följer sin vahna och then ugnens art efter som han är lärd och opammad vid, så lider antingen ugnen eller jernet eller kohlbeddan skada; ty hvar och en ugn följer sin art efter sin grund och sin construction; hvart och ett slags malm följer sin art, och fordrar sin stellning som ändring i forman och sielfva stellmurningen. Om ändring vid kohlen är så moste strax en ändring ske vid opsettningarna; i ty biörckkohl äro starckare än andra, ungskogskohl thernest, och grankohl alrasvagast; af the förra moste mindre mot lika myckenhet malm opsettas, ja ock til lengre tid emellan opsettningarna med mera; alt sådant bör en god masmestare se af utslagen, af slaggen, af en hop andra tekn, som utvisa ugnens mer el:r mindre krefvande: som ock the första dygnen, medan påökningar ske bör han ther igenom noga utleta, huru stor påökning ske kan. Teknen äro följande: *Tekn til ugnens krefvande af malm el:r kohl.*

1. Om thet finnes ofvanpå slaggen små skinande fiell som glitter, så krefver ugnen mera malm: thessa glitter visa sig the första fiorton dygnen, tå te upphöra på två el:r tre dygn, tå emedlertid ingen påökning får ske, tils the ännu yppa sig, tå ännu en eller två skoflar mera får tilsettias. Thessa glitter lärer förmodeligen vara en jernachtighet, som i thet kallbrechta är, ty om för litet malm blifver påsatt så blifver jernet jemvel isugt och glittrugt ända igenom och kallbrecht.

Ther malmen är blandad med nog gråberg, eller ther malmen stöter mehr på brunt än svart, ther blir slaggen hel grön och glasfull; tå mercker man så i sielfva bruket medan thet går som elliest at sådana glitterfiell leggia sig til stor mykenhet ofvanpå galtjernet som slås ut; som ock henger vid jernspetten hvarmed sörjan omröres; och ser thet ut likasom ett katt-gull-glitter af blandade silfverfiell: ther af ses at thet följer en gråstensart mera med än en pur malm, emedan thet, ther pur malm är, intet visar sig oftare än när ugnen krefver.

Af slaggens ferg. 2. Är slaggen, eller som thet ellies kallas *lachten* eller *cindret* hvitgrön, eller grön och hvit i kanterna, så är jemvel tekn til at ugnen krefver mera malm. I the första dygnen är slaggen gerna hvitachtig af kalcksten som settes på til en skofvel, lika mycket, som när thet är aldeles fullökt; men förnemligast ther af at tå ugnen holles uti krefva(n)de.

Af slaggen. 3. Är slaggen lett och lös, så är thet jemvel ett tekn til at thet krefver mer, som ock om slaggen är nog rinnande.

Af the liuse och svarta droppar. 4. Om man ser in uti forman och mercker at malmen och dropparna ther af äro blandade så monga svarta som liusa, så bemercker thet en lagom påsettning, men om ther finnes mera svarta, så krefver ugnen mera kohl; om mera liusa så krefver ugnen mera malm: af orsak, ty malmen regnar continuerligen som droppar ned, tå the svarta betyda en lös smeltning som ännu intet aldeles äro oplossade, the liusa en för starck smeltning, som jernet skadas utaf.

Slaggens ferg inuti ugnen. 5. Ser man igenom forman eller inunder timpen in på thet flytande godset, och mercker at slaggen ser svartachtig ut, så fodras mera kohl; men om liusachtig så fodras mera malm: men är fergen liusgrön, så har thet en jemn och proportionerad heta och smeltning.

Af jernet. 6. Är jernet för hvitt och kalckachtigt så är tekn til at för myket malm är påsatt; men är jernet isachtigt som silfver igenom, så är för litet malm emot kohlen.

Af elden och röken. 7. Om röken med lågan slår för högt ut öfver ugnen, som best i mörckret kan merckas, som jemvel en hop jern-gnistor synes, är tekn til at thet drifver för hårdt til stor åtgång på kohlen mot ringa proportion af malm; om lågen är spitzig, hvit, lius, intet för hög, så ock röken med gnistorna, så är ther en lagom opsettning.

Af torckningen vid forman. 8. Stelnar eller torckar thet innom forman, så at man nödgas thet at understöta, så är jemvel tekn til at thet går för myket på kohlen löst, tå blästen med opsettningarna böra ändras.

Af galtcindret. 9. Om galtcindret, thet är slaggen som setter sig öfver jernet, är blädrugt inunder, har en rostferg, är jemvel svart och lett, så är blåsningen god; tvert om för mycket malm om then är tät, tung och har för litet jernrost.

Af fergen på stenarna af muren. 10. I(b)land the teknen, som the ock mycket betiena sig af är fer-

gen på stenarna, som sittia öfver bröstet eller utslaget, eller the som öfver belgorna och forman äro; om the äro svarta så är tekn at ugnen är försatt, thet är, at ugnen har för myket malm, men ther emot äro bemelte stenar hvita, så är för litet malm och för mycket kohl. Medlet är, at stenarna hafva en hvit och lius grön ferg, hvar vid ugnen bör behollas. Ehuruvel thet något ovist är at döma af then muren som öfver timpen är, emedan mera malm ther öfver plägar settias än elliest på andra stellen til conservation af jernet, ther af ock muren kan blifva svartbrun. Thet samma är ock at merckia af öfre dehlen af pipan ther opsettningarna ske, en mörckachtig ferg betyder för mycket malm etc.

Af alla thessa mercken kan ses om ugnen krefver mer eller mindre; doch thet som en masmestare betienar sig mest utaf är af slaggens ferg och the små glitter som visa sig ofvanpå, jemvel af dropparna som man ser drypa inom forman. Fast sielfva jernet bör förnemligast utvisa om någon påökning skal ske el:r intet.

§ 27.

Om nu för myket malm blifver påsatt emot kohlen, så blifver jernet hårdt; ju mer ju hårdare: ty plägar man öka 2 el. 3 skoflar i hvar oppsettning när något hård(t) som hammarstäden etc. skola giutas. Men theremot står hela bläsningen i fara at ugnen intet blifver försatt, thet är at slaggen med godzet stelnar i stelle, tå nödvendigt bruket måste ändas; ty anstelles sådana giutningar gemenligen vid slutet: tekn til hårdt jern är om thet gnistar eller lågar när thet slås ut och faller något brandt ned. *Hårdt el:r blött jern.*

Vil man hafva blött jern, som när grytor och andra kerl skola giutas, så settes ugnen i ett starckt krefvande, thet är mindre malm mot mera kohl: och står jemvel tå ugnen i fahra; och kan han theraf så aftaga, at han sedan aldrig eskar och krefver mer än thet han nu fådt vahnen at taga emot.

§ 28.

Vid somliga ugnar låter man slaggen afrinna altjemt, lemnande altid ett hohl öpit ofvanför dammen, thet the sticka op lengre ned hvar tredie eller fierde minut emot, på thet at stelle altid må stå fult med godz och hafva sin slagg ofvan på sig, hvilcken til smeltningen nog contribuera skulle. Men theremot så fordrar thet en alt för stor vaksamhet och stendigt stående emot then starcka hettan och afbärande af slagg. Sedan slaggen är afburen och hohlet åter utvidgadt, så kastas en eller två spadar stybbe therpå, theröfver några spadar sammanblandadt slagg, sand och stybbe vel fuchtat, therinunder slaggen aflöper. *Slaggens afrinnande.*

En dehl bruka at sleppa ut slaggen 4 el. 5 gångor uti hvar rymning, thet är, at giöra en opdemning och låta honom sedan nog afrinna, så mycket nästan som står ofvan på godzet, tå vel thet mödosamma arbete lisas; men ther emot lärer smeltningen intet vara så qvick, som om slaggen lemnas altid opöfver: i ty, thet som mest hielper malmen til smeltnings är slaggen, som inmengd är med kalck, tå så snart en opplossad droppe eller sten kommer ned, så faller then likasom i sitt men- *Opdemningar.*

struum, som salt uti vattn, och smelter tå strax til alla sina dehlar, som ei skedde, om någon sten fölle uti pura godset. Ty ser man at then tidiga och stadiga utsleppningen är nog bettre, så för godzets lettare smeltning skull, som thess mindre afbrenning, men theremot ett starckt arbete. Fast sådana opdemningar ske, så gifves doch slaggen sedan han åter stigit till form-mynningen, små utlopp; hvartil öpnas ett hohl inunder timpen: men när the större utloppen skola ske, så giöres hohlet diupare ned, helst som emellan timpen och dammen är ett rum af 1½ qvarter, hvad mera.

Högden som slaggen stiger til är til brynen af sistenarna och recker gerna formmynningen, tå han moste urtappas, at intet blästen må hindras theraf och slaggen tilstelna uti forman, som vore hela blåsningen til en ansenlig skada.

§ 29.

Stelles rensning. Emellan hvar rymning eller hvart utslag af jern, bör stelle rensas, och alt thet som setter sig omkring veggarna och vil tilstelna vel frånbrytas och lossas, och medels spett och krokar framdragas. När ränssningen sker, så brytes en dehl först vid jernhohlet, sedan alt thet som opöfver dammen är inunder timpen, och giör såleds en temmelig god öpning och ett rum för (att) arbeta uti; hvilcket arbetande sker med jernhohlskroken: först setter han in brottspettet, och förer thet af och an omkring veggarna i stelle, ner på bottnen, vid fogningarna af sistenarna, och kenner åt om något har festadt sig som står kroken emot, thet han bryter och bender op tils at godzet kommer in under thet, thet är, emellan thet och sistensväggarna, therifrån thet sedan sielft lyfter sig op at thet kommer ofvanpå och simmar. Sedan ock med en krok, som kallas lacht-kroken, rifves omkring på bottnen och mest frammanföre inunder dammen, och lossas thet up, som emnadt at setta och gyttra sig til ett klot; omsider drages thet fram med bemelte krok alt mer och mer ur stelle, hvar til ock blästen hielper; och är orsaken til at forman är satt så longt tilbakars som ock vriden til jernhohlet at blästen må förhielpa then oprifna sörjan fram, som ock sker, och utdrages then som en annan slagg och orenlighet. En sådan rensning förehafves gemenligen två gångor hvar rymning, några timar för utslaget, som ock strax efter, tå masmestaren har sin starkesta heta at utstå.

När slaggen är utslepter eller rensningen skedd, så drages med lachtkroken fram några glöda kohl ur ugnen in för öpningen, ther på hefves sand och slagg sammanblandadt, med en hop sådant brend sand som inunder slaggen plägar ligga med en dehl stybbe uti; hvilcken blandning tienar til hinders för tilstelningen, som pur sand är benägen til.

Om sörjan i stelle. Bemelte sörja består til större dehlen af en rå slagg eller af en malm som fallit rå ned utan at hafva sin fluss med sig; och innan som then har hunnit at smelta, har then medels blästen, som sin egen tyngd festadt sig vid veggarna; hvilcka veggar aldrig til then grad i hettan kunna bringas som sielfva godset, så lenge utanföre tilstöter en stenmur el:r sand eller annat, hvilcket har uti sig en kiöld, som altid för-

tager then grad uti hettan som innanföre är: therföre när en sådan ooplossad malm kommer vid veggarna, så kommer then strax ur större i mindre hetta och stelnar til om then får något rådrum.

Men om en sten vore så eldfast, at han tohla kunde en heta, som stöter an på begge sidor, intet behöfvande försvar af en tiock stenvegg eller sandhvarf, som thet som af thet fransyska leret giöres, så skulle ei heller förmodeligen någon sörja eller sådant jernbindigt klot festa sig omkring, utan att afgå eller dehla sig så til slaggen som thet tilhörer, som til jernet som thet tilhörer.

Uti bemelte sörja finnes en hop jernbindigt, som ooplossadt och fruchtlöst varder utdragit.

På andra stellen ingen renssning. På några stellen behöfves ingen renssning, eller en så mödosam bendning eller brytning som förmelt är; ther jag förmerkt ske, ther malmen är rik af grästen eller är blekachtig, och lemnar liusblått slagg och turkosachtigt glas ifrån sig; ther, som sades, förmerkes ingen sådan tilstelning och torckning, hvarcken kring väggarna eller öfverstelle, ej heller någon tilstelning uti sielfva stelle, och ibland aldeles intet klot, ther icke thet festar sig något på sidorna uti sielfva drifningen, tå alt intet så vel kan uttappas. Sådan malm förmerkes vara then som hemtas ifrån Uthö-grufvan, ther så snart någon blandning af en jernrikare kommer til, så torkar thet kring veggarna, som elliest intet förmerkes.

Vid thesse masugnar behöfves ei heller en dam af så stor tyngd, emedan ingen renssning, brytning och bendning sker; i stelle för dam brukas en sten med en jernskifva framманföre.

Arbeta sörjan och sleppa godset. Doch är ther vahnligit at som oftast föra in lachtspettet och arbeta ther med fram och tilbakars ofvanpå sörjan, och sedan med lachtkroken draga thet ut, som sker til then ända at sörjan eller slaggen skall gifva godzet ifrån sig och intet beholla thet; helsst som ofta tre dehlar slagg finnes emot en dehl jern; tå thet betre kan henga vid semre, ther icke sådant arbetas therifrån, som hos them kallas, at slaggen må sleppa godzet.

§ 30.

När godzet har ökt sig i stelle, at thet står inmot bryn af sisten eller vid formöpningen, thet man ofta se kan inunder slaggen stå blodrödt som en eld, när blästen drifver på; tå ock thet förmerkes hafva kommit til sin behöriga högd: i ty öpnas jernhohlet, som är emellan sisten och dammen, nemligen vid then sisten, som intet forman ligger på.

Galtsengarnes tillagning. Först tillages i sanden så monga sengar som man ventar sig jernstycken, som elliest kallas tackjernsgaltar: hvilcka till antal ibland komma 12, ibland mindre 8, 7, 6. Thesse sengar giöres uti sand aflonga men bredare op åt. Om nog jern merckes vara i förråd, så giöres två el:r tre rader sådane sengar; och emellan hvar och en i fogningarna emellanlopp, så at godset kan rinna ur then ena uti then andra, och medels en streng och ett rinnande fylla them alla. På bottnen stötes sanden vel til och hefves ibland något aska med; samt settes hyttmercke med en träforma uti hvart galtrum.

Uthslagen. När nu godset rinner ut, så lages så, at thet faller ifrån högre uti lägre, på thet at alla sengar må fyllas efter hvarandra; och ser man tå

godset vara blodrött och flytande aldeles som et vatn; så at om hastigheten af godset kunde proportioneras med vatnens hastighet i fall, så lärer begge vara lika. På slutet följer slaggen med uti en lius streng mitt ofvanpå streken af thet rinnande godset och legger sig så på the fremsta galtar; och mest på then aldrafremsta, som kallas *suggan* och är minst.

Galtcindret. Thenna slaggen kallas galtcinder och är alraeldfastast, och brukas at mura öfverstelle med, samt forman, och byggia muren ther han är utbrend. At then eldfastare är än then andra, lärer orsaken vara at en hop jern- eller thess granna salt-partiklar som finnes uti jernet, vid afkylande går medels en subtil ånga bort in uti öfverstående slagg, och fyller then med sådant som står elden best emot.

§ 31.

När godset är utslept, så hefves sedan aska och sand ofvanpå, at thet intet må blifva lösst och pipugt och bläddrugt, tör henda ock at något i afkylande torde afgå. På thet jernet som har små och granna gnistror ther ock malmen intet varit rett kernfull, så hefves intet sand på, som doch blir slett och tett ofvanpå.

Jerngaltarnas form. Uti mesta bergslagerna giutes galtarna uti en form, som sidan utvisar, flata ned åt och något sluttande på sidorna; tå ock godset har mera rum innom mindre veggar; vid Gestriksbruken giutes the i en conisk figuren, hvars tverra afslutt är efter som fig. 2 på sidan utvisar, ther mindre godz är innom större superficies, som ock lettare at opsmeltas i hammarhärden; hvilcket ock aldeles sker för then orsaken, som thet jernet hårdare och segare är at smelta ned, ty thet kan nestan kallas ett rådt jern emot thet andra. Thetta jernet sleppes ut i en long seng, och ther man vil hafva thet afdelt i galtstycken kastas en rand sand öfver, och så snart thet blir vel stelt, så brytes thet op med spettet och går af ther sanden är påhefven. Elliest vid Öregrundsvercken, ther franska smiden ske, thet är dubbelt smide innom samma tid, så giutes tackjernet i lengden utan afbrott, neml. 5 el. 6 alnar longa, jemväl conisk; och legges på andra sidan härden in- och afsmeltes efter hand så mycket som under hammaren emnas, som sker för thet godsets godhet och smidighet skul.

Galtsengarna på annat sätt. Vid bemelte bruk lages galtsengen til något annorlunda, beströs med sand, sedan fuchtas med nog vatn, som intet vel lärer angå vid thet jernet som i andra bergslager blåses. Ty om under galten befinnes något vatn, så begynner thet rinnande jernet först at koka, sedan porla alt mer och mer, och så hefva och kasta sig, och endtel. så högt som sielfva ugnen är, så at folcket moste gioma sig undan och hyttresningen omkring står i fahra för eld; hvilcket intet gerna ändas förr än alt är kastadt utur then sengen: doch bör här vid merckas, at jernet först drifver vatnet och fuchtigheten ned uti sand så longt som thet ske kan; om thet intet tvingas kan at dricka thet alt åt sig, som ock om några droppar dragit sig inuti godset, så begynner thet med bemelte kokning och hefning.

Jernets tilsteining. En galt som är af en lagom storlek, tilhårdnar innom tvenne minuter ofvanpå at thet står emot anrörande af en kepp, men intet förrn på 12 timar afkyler sig at thet med henderna kan röras och bortveltas.

Bemelte jerngaltar giöres en hop til 15 ja til 20 l℔ tyngd; en dehl mindre af 10 och 12 allenast; fast fördelachtigare är ock til kohlens stora besparing uti hammarhärden om the giöras af ½ sk℔ allenast och therinunder, eller ock tunna fast af lika vidd med the större. *Storleken.*

Är ock jemvel at merckia at jernet som tilverkas och blåses af en svag malm, som mer gråsten äger än gods, så är slaggen så vel seg som glasachtig; som ock therföre ei heller någon slagg följer med jernet i utslagen och legger sig ofvanpå som galtcindret, utan i thet stelle några hinnor af liusa och blancka fiell, sådana som i andra ugnar äro mercken til ugnens för starcka drifvande, thesse finnes i myckenhet ther ofvanpå, och äro likasom katt-gullfiell, och fiellas kunna then ene ifrån then andra. *Galtcindret.*

När nu utslaget är bestelt, så teppes hohlet igen med sand, stybbe och slagg; men på andra stellen med ler och sand, hvar til tages två dehlar sand, som thet eldfast är och står hettan emot, hvarigenom vid hvart utslag moste med någon mödo arbetes hohl. *Jernhohls-teppningen.*

§ 32.

The första dygnen medan ugnen står i ökningen, moste lika många utslag ske om dygnet, neml. 2½ gång; fast vid hvart utslag man intet mer får än en och två galtar; ty elliest kunde godset tilstelna som faller på en kall bottn och emellan kalla sistenar; alt efter som påsettningen ökas så får man flera stycken, blifvande stelle mer opvernit. *Utslagen på the första dygnen.*

Första dygnen så setter sig gemenligen en sörja vid bottnen och betecker then, at godset intet recker hellen; men som thet ökas så täres thet mer och mer bort, tils thet når sielfva hellen, en lång rand längs efter stelle, som sker thet 5:te eller 6:te dygnet vid pass; tå thet ock begynner at andas varmt op utur röret, som går utur trumman.

§ 33.

När man vil giöra andra giutningar som stycken, städen, grytor, hiulhvefvar, kulor med mera, så sker thet merendels the sidsta dygnen, efter som ugnen står vid sådana giutningar i fara at blifva försatt, skemd eller förbrend. När städen eller annat som hårdt bör vara giutes, så opsettes mera malm än vahnligit har varit och än ugnen har visadt prof til at kunna tohla, ther af thet som giutes blir hårdt och skiört, står emot hammar och fil, och inuti är blankt som en is, tenn eller silfver, thet ock merckas kan i sielfva godsets afrinnande: gnistrar thet något eller gier ifrån sig en liten lius låga, så betyder thet, at thet är hårdt, thericke, så slås vattn som oftast på thet giutna, sedan thet först är något tilstelnadt, theraf thet och blir hård(t). Men skal grytor eller sådant giutas, som bör vara segt och starkt, så holles ugnen än mera uti ett krefvande, påsettes mera kohl mot mindre malm. Men som sades är rådeligast thet sker the sidsta dygnen, emedan af begge ugnen står i fahra: af thet första, at blifva försatt med så myken malm at thet stelnar til in uti stelle; af thet andra om för liten malm, at ugnen tager skada af förmycken hete, hvilcken hete giör så myket, at malmopsettningen intet mer får påökas. *At giuta stycken, städen, grytor etc. hårdt el. blött jern.*

§ 34.

Mercken til gott el. elakt jern. Vid hvart utslag som sker, så ser masmestaren efter om jernet är godt eller intet; slår ett öra utaf galten, och ser så jernet inuti om thet för starck eller för svag oppsettning är el:r någon annan oart merckes.

Är jernet inuti som en is, ett tenn, ett silfver så är thet kallbrecht och skiört, och är jemvel lett, och kan thet med en ham̄ares påslag gå i några stycken sönder: och drifver tå ugnen för starkt.

Men är thet grådt, som ett svartgrådt valmar, thet är svart med grofva liusa gnistor uti, så är thet aldrabest, som jemvel alratungast.

Thet smågnistruga jernet är också af en godhet, men merendehls segt och hårdsmelt uti ham̄arhärden. Är galten jemn och slät ofvan på och intet blädrug, så är ibland tekn til hårdt jern, ibland at thet är tungt och godt gods.

Uti thet semre godset så består hela öra af sådant silfverachtigt tätt jern, och jemvel thet yttersta omkring galten til en tumm. På thet betre finnes allenast sådant gods uti kanterna, ther thet först har tilstelnadt. På Öregrundz jernet har jag förmerkt at thet hvita silfverachtiga har satt sig nedan-före, intagande hela (a b c), men thet som öfver var, varande smågnistrugt; som sker ther af at sengarna fuchtas med vattn, hvaraf thet understa först tilstelnar, och renner så thet blancka ihop thit, som gemenligen förmerkes när vatn slås på jernet. Orsaken at thet drager sig til orät, til kanterna, til superficien är then samma at glaset setter sig gemenligen i kanterna på slagget och ofvanpå. Thesse partiklar äro råare, likare en malm, och stelna snarare än the andra, therföre draga the sig ock thit först som stelnar, hvilcket serskilt best bevises.

§ 35.

Skilnad af rödbrecht och kallbrecht jern. Rödbrecht och kallbrecht malm är ganska svår at skilja åt, så vel i jernet, sedan thet är utslagit [thet rödbrechta från thet goda] som uti malmen, förr än then opsettes, som ock medan thet blåser. Then rödbrechta malmen har samma verckan til sin godhet som en annan af ingen oart. Uti hammarhärden pröfvas the bäst, neml. then rödbrechta är skiörare medan then är het och glödande, men ther emot seg medan then är sval, och segast i kallesta vintern; thet kallbrechta är segt i elden, men hel skiört i kiölden. Elliest förmenes thet at om malmen är röbrecht at dropparna som neddrypa för forman äro större än om the äro kallbrechta: som ock at forman mera förtäres och utvidgas theraf.

At förbettra elak malm i ett bruk. Om endtlig en röbrecht malm i en masugn skal giöras god, så moste ugnen hollas nog uti krefvila, thet är at ugnen aldrig får så mycket malm som han behöfver och kräfver. Om ock sielfva ugnen vore hög, hela pipan öfver korssbandet hade parallela veggar, så skulle och then rödbrechta anseenligen ther af kunna förbetras, emedan tå oarterna och thet lösa svaflet afrostas ther betre, fast ock thet i sielfva rostningen stode alrabest at hielpa; hvilcken i våra jern-bergslager förrettas med alla jernmalms sorter på enahanda sätt, utan at anseende hafva til röbrecht el:r kallbrecht, ther likvel then rödbrechta fodrar en tept och longsam heta och afrostning. Forman och blästen kunde ock underhielpa at afskaffa oarterna och bringa them i en god art.

§ 36.

Ett masugnsbruk, om intet klot eller för starck sörja hindrar och setter stelle igen, kan thet drifvas öfver halft åhr hvad mera: men på mesta stellen intet öfver 3 månader, ther af ock en temmelig stor tilverckning är at förventa. Om ugnen är vel bygd och stellgrunden god, jemvel ock har en förståndig masmestare, så kan om dygnet blåsas 18 mot 20 sk℔, fast i the flesta ugnar man hinner föga högre än til 12 och 15 sk℔. Och om bruket är godt, ugnen med stelle vel anlagd, tunga belgor, goda kohl, rik malm, förståndig masmestare, så åtgår intet mer än en stig kohl på hvart sk℔ jerns blåsning: thet är 12, 15 à 20 stigar kohl om dygnet. Men är thet annorlunda, så åtgår ibland lika mycket kohl, men smeltningen hinner föga högre än til 6 el. 8 sk℔. Ibland är malmen thertil skulden, som impregnerad är med för mycken gråsten och oart, och jemvel hårdsmelt. *Huru högt blåsningen drifves.*

§ 37.

Understundom hender så at bruket för retta drifningstiden moste ändras, som ibland härrörer af en masmestares ovuhlighet, ibland af ugnen, ibland af malmens oart; the förnemsta orsaker til sådan timande olycka är: *Orsaker til at blåsningarna misslyckas.*

Om ugnen blir försatt, thet är får för mycket malm, så at thet stelnar och torckar ner i stelle, intet hafvande nog heta, at thet vel flyter uti stelle, tå bruket moste drifvas och ändas. *Om försatt med malm.*

Om ugnen lemnas i krefvila för mycket, kan blåsningen taga ansenlig skada: tå stelle, så thet öfra som nedra, som botthellen kan igenomskiäras af godset och rinna til större dehlen ner under bottnhellen; hvilcket ibland förorsakar brukets drifvande: utan ock nemna thet ugnens veggar taga ther af en stor skada, neml:n at then sedan intet mer vill fodra än thet lilla han tå har hollits vid, som sker af elden som drifver sig inuti veggarna och förtärer svaflet och giör them aldeles odugse til en starckare smeltning, therifrån the elliest förvaras af malmen. *Om ugnen holles i för mycket krefvande.*

Om ugnen är ny och bruket för lenge continueres, så hender ibland at then sprenger sig och så aftager, at blåsningen moste slutas. Jemvel ock om ugnen är för gammal och ther sleppes för starck blåst på. Om ock ugnen är för trong ofvan til eller elliest för ovuligt opsatt, så kan elden tära sönder lerbandet och draga stenar ur veggen; tå så snart then merckes at flyta ned på godset, moste thet med blåsningen ändas och ugnen omlagas. *Om för ny eller gammal ugn.*

Om stelle är på för tort rum eller på ett för däfvit, så olyckas ibland sålunda at stelle skäres sönder eller smeltningen intet svarar emot kohlopsettningen: hvilcket hender ibland mitt uti brukandet, förmodeligen af eldens verckan på stellgrunden. *Af stellgrunden.*

Alt thetta äro olägenheter och olyckor, som ankomma på en god masmestares försichtighet, och undvikes af the bettre, men intet af the semre: som thet en ovuhlighet vore om thet torckade för forman eller vid jernhohlet tilskorpnade; med mera sådant.

§ 38.

Bruk uti en ny ugn. En ugn som aldraförst är anlagd och af nyo opsatt, brukas intet lengre än fyra til 5 veckor uti, så ther af at stenen är intet än vahn at taga emot en så starck heta, och alla lerbanden ännu intet är opellade som sig bör, ther af en ojemn blåsning förorsakas kan, som ugnen förverras af för the följande blåsningar; ty moste then efter 5 veckors gång afkylas, at elden må renna igenom honom thess betre och föra alt i ett behageligit skick til följande blåsningar: likaledes sker i andra ugnar, thit starck eld kommer, som bör efter hand opellas.

Uti en gam̄al. Är ugnen gammal, så kan ei heller en masmestare lita på at öka blåsningen för högt, af fruchtan then är otät; som at alt sådant som besta elden inneholler, som svaflet är utbrendt, varande et skrom (skarn?) igen, ther hetten intet så starckt är uti.

Alrabest. Ugnen är aldrabest när han är glaslupen, thet är, när han stådt öfver första elden och alla stenar äro glaslupna, tå ännu thet som inneholler största hetan är qvare, som ock har ett glas utomkring sig til betekning ther af.

§ 39.

Drifningen eller ände af bruket. Sedan nu bruket är til ändes, så drifves thet, thet är, lychtes med blåsningen; tå thet enteligen ther tilkom̄er, så moste ugnen taga utaf som han förr har tagit til, men på liten tid allenast; then sidsta dagen så minskas oppsettningen ifrån 17 til 15, 14, 12, 9, 7, 4 skoflar, tå thet kom̄er til slutet: vid thenna sidsta afminskningen hefves en korg med stybbe ofvanpå, som giör en dehl til eldens och lågans förminskning; ther med låter man thet gå ned alt mer och mer utan vidare tilsettning af verck eller brenne. När thet brukas på dref, thet är, begynner at siuncka, så sleppes godset en gång ut; sedan thet har siunckit uti ugnen ungefähr til helften, så sleppes åter godset ut; sidst en gång vid slutet: tå processen är, at strax smeta til form-mynningen, stöta ut dam̄en fram̄anföre, ibland ock timpen och så utdraga kohlen med the sega jern-nasar som henga vid kohlen, och endtel. renssa och fria stelle ther af och laga thet til en annan blåsning. Är ock at merckia, at som opsettningarna aftaga, så minskas thet af med blästen alt mer och mer; doch sedan form-mynningen är igen, så låter man belgorna gå ännu på 3:die och 4:de dygnet, emedan som vädret tå intet kan löpa in i masugnspipan, så slår thet sig tilbakars op åt veggen på sluttningen til trävercket och til sielfva belgträen och afkyla och conserverar them ifrån then starcka heten, som elliest slår sig ut igenom veggen och setter elden i trävercket. Vid somliga ugnar går thet något ovuligare til, ther man låter thet qvarblefna rasa ned i stelle at betecka thet öfver alt.

När nu ugnen är tom, så är han glödhet och röd inuti, och kom̄er tå mera hett fram än när then var full, af orsak at hetan slår sig tå ut som förr har varit uti veggarna, jemvel slår sig thet i vädret, som förr har slagit sig i kohlen och kalla malmstenarna.

Hettans utslående utom muren. När nu ugnen afkyler sig, så slår sig hetten, som sagt är, ut igenom muren alt mer och mer, och blifver sedan hetare utanföre än om blåsningen ännu någon tid har påstådt; ty bör han the första 8 dagarna,

sedan drifningen är skedd, hel vel achtas, at intet elden slår sig i timringen och brenner op hyttan: ther til ock så andas thet mera varmt fram andra och tredie dygnet utur röret än medan blåsningen påstod. Orsaken ther til är förmodeligen thenne, at när heten spelar ut igenom stenar och ugnsyppning, så kallnar thet alt mer och mer utaf och först på thess superficie, och thess snarare om ugnsmuren är glaslupen; theraf stenges the gångor til som elliest haft öpna för sig at spela ut igenom, ty moste the draga sig nu mer och mer inåt och söka sig väg ther som glisast är, som är igenom andra ändan af muren; aldeles som ett jern som är hett på ena ändan och svalckas i vattn, så drager sig hetten strax in uti andra ändan, emedan then hastigt öfverkommande kylningen stenger poros til, at hetten nödvendigt motte sökia sig andra utvägar: elden hafvande then naturen, at then bender poros ut och holler sig yppen väg at spela ut och in igenom.

§ 40.

Sedan ugnen är afkyld och man ser efter thess tilstånd, så finner man först at nederst i stelle har samlat sig ett klot, mindre och större som bruket har varit treskt eller qvickt til. Jemvel sitter stora jern-nasar på sidorna af öfverstelle; ibland under bottnhellen, hvilcket alt är goda jernet och setter sig medan bruket påstår; en dehl ock när drifningen sker. I the ugnar ther svag och gråstens-achtig malm brukas, ther finnes sellan klot, ei heller härden mycket orenad efteråt. *Ugnens tillstånd efter lychtadt bruk.*

Har ock merkt at i några hyttor klotet har lagt sig jemvel efter bottnen af stelle och formeradt sig i en hell af lika storlek med stelle til $1^1/_2$ qvarters tiocklek. Men vid sidorna befinnes the gemenligen varande mitt lengs efter stelle en rand ther bottnhellen är bar. Orsaken ther til är at lengs efter stelle är trumman, ther hetten fådt comunication med vädret, men under sistenarna och bakveggen stöter hårda stenar, som förorsakar en kylnad och tilstelning. Är ock funnit at i alla ugnar, smeltningar, rostningar eller i all eld then starckesta hetten holler sig mitt uti. *Klot.*

Sådana klot finnes ibland til 4, 5, 6, 7, ja 8 sk℔:s storlek, hvar på sedan i hammarhärden kostas nog kohl och arbete at få thet opsmidt: af orsak at the större jernstycken fodra mera eld och hetta at smeltas än the smärre; ett klot af 5 sk℔ fodrar 15 stigar kohl i stelle 5 sk℔:s galtar intet fodra mer än 10, och tijo half sk℔:s galtar intet mer än 7 el. 8.

§ 41.

I en afkyld ugn finnes ock en spricka lengz ner efter muren, men är allenast utanpå i slaggbandet, som krumpit af kylningen ehop och giordt bemelte spricka.

Therjemte förmerckes ugnen vara en stor dehl utäten, så vel ther öfverstelle är, som mest vid tverrbandet, uti then ena mer än uti then andra, uti the velbygda alsintet som jag merkt har. Uti ugnar ther öfverpipan har parallela veggar, tå ock sluttningen ifrån korssbandet moste vara nog obliqve, stöter blästen med elden nog hårdt an och äter ut vidden alt mer och mer. Sitter forman för horizontelt merkes tverr- *Korssbandets utvidgande igenom elden.*

bandet vara utätit öfver forman; om för slutt, tvert emot timpen och forman. Frän malms påsättning giör ock mycket til saken. Några ugnar äro medels eldens och luftens påtre(n)gning jemvel komna ur sin form, och blifvit ofvantill ovala i stelle the förr varit runda.

Vid korssbandet ser man at smeltningen har begynt; thervid begynner nasen at setta sig och formera ett band, jemvel glaset utan på stenarna. Ofvanföre begynner muren at vara röd ända opp til 6 qvarter när mynningen, som tekn är, at ther emellan är rostningen skedd och oarterna utbrenda, hvilket lemnar en rönna på veggen.

Stenarna efter drefvet. Stenarna i öfverpipan är ock glatta och släta och på några ställen utslipade, lika som the stenar ther vattnet har ätit sig in; som tekn är, at vädret som löper ur ugnen med en starck force och medels en hvirfvel har stussadt ifrån tverrbandet ther inpå, och slipat och bohrat stenen mer och mer ut.

§ 42.

Anmerkningar af en nerrifven masugn. Uti en nederrifven masugn finnes ett och annat som merckverdigt är; som at man får se lerbanden, som stenarna äro bundna med, vara aldeles igenombrenda til 6 qvarter in uti muren; lengst in är leret hvitachtigt och stöter något på gult och är jemvel hel löst, at thet är brunare *Vid leret.* och ther hos hårdare, som then velbrenda tegelsten. Lengre in åt ungsöpningen är thet hel lefverbrunt, tå liksom en olia är öfverdragen, som betyder at thet tå begynner at vendas i ett glas; ther på blifver thet alt mörkare och mörkare, tils thet blir mörckblått, tå thet redan är förvendt uti glas; så drager thet sig til en grönfarg, och innerst åt ugnen är thet gult och hvitachtigt som porcellin. Härutaf lärer kunna slutas, huru leret medels starckare och starckare eld förvandlar sig mer och mer i glas, och ifrån then ena färgen i then andra. Likaså tegelsten som går igenom mindre eller starckare heta.

Vid sanden i leret. Uti leret finnes jemvel en hop sand och småsten, hvilcka alla äro krithvita, then gråa, röda eller gröna fergen varande utlakad uti leret.

Vid stellsten och pipsten. Stellsten eller pipsten är röd inuti alt mer och mer som han har varit nermare then starcka hetan: och ser man huru alla pori och ädrar gå horizontelt inåt ugnen likasom små träar, them hetten har formeradt at draga sig in och ut igenom. En sådan sten smelter alt sender i vattn.

Vid rostade malmstycken. Vid öfverstelle voro en hop malmstenar festade, then ene var mer, then andra mindre rostad; en dehl aldeles lika med fullvendt koppar-malm-verck. Hvar om betre skal utföras i thet som ärnas om rostningar och vendningar.

Förbettring af masugnar.

Af föregående beskrifning lärer kunna ses, hvaruti förmohnen af en vel inrettad masugn, och svagheten af en ther emot illa inrettad, består: tå ock intet svårt är, at gifva en masugn en sådan grund och skapnad, som lärer kunna giöra then alrabesta verckan; hvar til i thet följande skal gifvas en kort anledning.

Grunden. 1. Om sielfva grunden af stelle grefves diupare än i the vahnliga

til fyra eller 5 qvarteer, och thet sedan fylles med klappur eller cinder alt öfver til 2 eller 3 qvarter inunder ther trumman kommer att anleggas; så skulle ther af grunden blifva torr, och klappmuren eller cindret afholla och afföra alt sigande af veska uti sanden och til bottnhellen.

Om therjemte trumman inunder jernhellen tecktes med cinder eller hvelfdes med någon klappur, så skulle än mera fuchtigheten afhollas, jemvel ock af thet sam̄a på sidorna hel del igenmuras, så at intet im annorstädes kan stiga op än uti trum̄an at anda sig ut igenom röret.

Ofvanpå legges jernhellen efter vahnligheten, men beteckes med en stor dehl tiockare sand. På sidorna om jernhellen kom̄er sand med sönderstött cinder uti, som har then arten at torcka och drifva veskan ifrån sig och afverja then olägenhet som ther af kan förmodas. At sanden kommer tiockare här at leggas sker af then orsak, at grunden blir af slaggen och klappuren för torr, tå något i thet stelle bör vara som dempar hetan, at then intet skär bottnhellen med sistenarna bort.

2. Om kernmuren opdrages efter vahnligheten af stellsten eller pipsten, men bakmuren theremot, thet är then inre muren giöres af mindre och mindre stenar, sist af klappur med vel ler emellan, tils entel. thet fylles med jord utom kring, så skulle ugnen ther af få en jemnare heta och på få dygn betre kunna opellas än elliest på monga. Om ock i stelle för smerre klappurstenen brukas tegelstenen inuti muren, så giorde ock thet then sam̄a verckan; i thy at stora grästenar komma longt inuti veggen, thet giör en temmelig stor sphæram af köld in på kernmuren, så at then lilla påtrengande heten, som drifver sig lengst in, intet gerna kan föras i ballance med then heten som är uti stellstensmuren; theremot tegelsten eller then smerre stenen kan så snart opellas, som holla en starck och jemn heta lenge qvar. *Muren.*

3. Om efter anvisningen i sielfva berettelsen ugnens figur blef giord, neml. at korsbandet eller största vidden afmettes ett stycke ner om medelpuncten, och veggen ifrån öpningen drog sig i en jemn linia in ända thit åt, så skulle ock therigenom blåsningen anseenligen kunna förmehras: then afmätning som synes af största fördehl är, om pipan til bottnhellen vore 15 alnar long ifrån öpningen 2 alnar parallela veggar; sedan en jemn sluttning therifrån til korssbandet 8 alnar, och så the öfriga 5 til stellbottnen; ther af kan förmodas at ugnen blefve af starckare drift, som ock jernet förbettradt. *Stegen.*

4. Men som en god blåsning alramest härrörer af stelles godhet, efter som therifrån kommer heten som meddehlas skal ugnen, ty alt som stelle smelter godset til, så moste oppsettningarna proportioneras. Therföre ju bredare thet med beqvämlighet kan giöras, ju starckare blir hetten så vel i sielfva stelle som theraf i ugnen: ju trongare och smalare figurn ju mera veggar til sitt spatium och mera kiöld ther ifrån til godset; men ju bredare figur, thet är, ju nermare til rundt eller fyrkant, ju mindre veggar til spatiumet eller godset, thet är mindre kiöld och tillstelning af sörja, och mera hete och krefvande, som ock af geometrien har sin säkra grund. Ett stelle af 5 eller $5^1/_2$ qvarters bredd skulle giöra anseenlig betre blåsning än ett vahnligit. *Stelle.*

Men så bör blästen med forman flyttas två eller tre tumm högre op til en liten starckare vinkel än i the vahnliga, på thet blästen må hinna öfver i andra sisten på sitt stelle, ty om en bläst har några gra- *Forman.*

ders obliqvare angel, så drifver then öfver ett bredt spatium så vel som öfver ett smalt med en mindre angel.

En masugn af besta verckan.

Som våra smeltugnar i Sverje moste giöras af sådana emnen som finnes i orterna omkring, och muras af vårt ler och vår sand, jemvel betiena sig af vår stellsten och limsten, som vel står hetan en dehl emot, men så snart then kommer til en viss grad, så smelter then och hindrar blåsningen at drifvas högre. Af then orsaken moste ugnen giöras vid op åt, på thet elden intet motte förtära lerbandet och stenen; jemvel moste fyllas med sand inunder botnhellen och sistenarna, thet är förvahra stenen ifrån en för starck heta, som skulle skiära honom sönder: ty ser man at ugnen för stenarna skul bör taga emot en mindre heta; ther elliest om eldfast ler eller eldfast talcksten skulle finnas, så kunde blåsningen drifvas til mycket större grad, och the olägenheter, som i våra masugnsbruk finnes, mest afskaffas. Som til exempel om vi hade then förmohn at hafva eldfast sten eller sådant ler som utur Franckrike hemtas, så kunde masugnsbyggnadr ske med allsom största fördehl; doch fast än sådant intet hos oss står at venta, så tör henda här af lärer kunna ses förmohnen som vi moste gå qvitt om, therföre at vi hafve mindre tilfelle ther til än andra nationer.

Om talcksten och franskt ler.

Om nu sådant ler vore för handen och tegel theraf tilverckes, så kunde så stellgrunden tillagas samt sielfva stelle giöras, at elden finge spela på tvenne sidor och giöra hela sin verckan, och therjemte bispringa ugnen med allsomstörsta hete, emedan som intet befruchtas kan, at stenarna skiäras bort af godset, utan ju starckare elden och heten trengde in på, ju hårdare blefve teglet, som thet thess natur är.

Stellgrunden med thet öfriga kunde i sådant fall sålunda anleggas:

Grunden af stelle.

1. Grefves thet diupt och fylles med klappur och cinder, thessutom jemvel ett dike eller en trumma, som har utlopp i ett rör efter vanligheten. Hela then grundfylningen jemte trumman bör vel beteckas med tegel, som giord (är) af berörde ler.

Hvalf under stelle.

2. Ofvanpå thenne planen opmuras ett rundt hvalf af samma slags tegel, som sedan planeres ofvanpå och giöres horizontelt; och skulle intet skada om än ett hvarf tegel lades theröfver, så at hvalfvet blefve två stenar tiockt mittpå, men flera omkring.

Stelle.

3. Här ofvanuppå kommer stelle at giöras; som vore af besta verckan om thet giordes rundt 2 alnar i diametern, doch så at thet ofvan til vore bredare än nedvid, thet är, at veggarna lutade ut ofvantill. Hela thetta stelle kan af bemelte tegel beqvämligen opmuras, och giöres två stenar tiockt inuti, och sedan öfverdragit med en tumm tiokt ler.

I stelle för dammen frammanföre, som elliest af jern giutes, kunde sådana stenar settias, efter behag som man vil hafva rum för slaggens så ock jernets utlopp.

Öfverstelle.

4. Öfverstelle kan ock muras af sam̄a tegel mot 3 qvarter tiokt. Men hela muren ther opöfver kunde af stellsten eller någon annan opdragas, allenast at innerst at ugnen vore en betekning af en enkel sådan tegelsten, så at intet befaras kunde, at någon eld förtärde muren eller tvingade kalckbandet at sleppa stenar ifrån sig, som ske plägar.

5. Sielfva masugnsfiguren vore then samma som nu sidst beskrifven är, allenast at then här finge giöras trongare ofvantill; 7 el. 8 qvarter vore hel nog. Om elliest ugnen hade skapnad af ett lius opöfver ett vax, som drar sig medelst en hyperbolisk linia ut först i vidden och sedan ehop til spitsen, så torde thet vara then figuren, som hetten och elden fodrar til sin besta verckan. *Pipan.*

6. Forman flyttas jemvel något högre op, fast stelles så at then ena tättan slår emot väggen en tre qvarter therifrån, then andra på andra sidan, tå ock vädret blifver spridt nog kring stelle och ugnen; hvilcken spridning mycket betre sker i ett rundt stelle än i ett aflongt, så för figuren skull, som at man kan stella blästen til hvad punct af circumferencen man vill, när(a) in till en vegg eller longt ifrån, thit blästen pröfvas at kunna hinna. *Forman.*

7. Som nu ett sådant ler tillåter elden at spela på tvenne sidor, och intet behöfver försvar af någon stenvegg, eller af sand eller fuchtighet, ty blir hvalfvet, som giordt är under stelle, tomt, samt jemvel en öpning kring hela stelle, allenast ofvantill drar thet sig inåt muren och fogar sig ehop med öfverstelle, så at godset, som kommer rinnande ner för veggarna, faller med större beqvämlighet än i the smala stellen ned. Therföre på två eller 3 stends i öfverstelle giöres några hohl, som hafva comunication med hvalfvet ner under och med öpningen kring stelle, så at elden kan spela ther igenom op och ned. Och giöres hohlen på ene sidan högre på andra lägre i muren, så at the draga sig op åt något i förstone, så spelar elden efter sin natur in igenom thet nedersta och ut igenom thet öfra. Men som henda kunde at nas igensetter hohlen, medels en skorpa omkring, så torde thet giöra mycken liten skillnad om sådana comunications hohl eller canaler giordes eller intet. *Hetta under och öfver stelle.*

Om nu stelle är stort och jemvel rundt, som är en figur af minsta veggar til sitt spatium, thet är, af minsta kiöld til godsets heta. Jemvel om elden får spela så vel inunder som omkring på sidorna, och holla stenen glödhett altjemnt. Så ock om ugnen är trengre ofvan til, stående emot en starckare heta, så har man then förmohn at venta ther af, at aldrig nas eller sörja fester sig omkring, som i the stellen sker ther kalla muren stöter til på sidan och inunder. Ther til med skulle alt thet som nedfaller smelta och skilja ifrån sig hvad jernet tilhörer. Som förnemligast skulle bispringa ugnen med en så starck heta at opsettningen skulle til dubbelt kunna ökas; tå man lärer kunna tilsäija en dubbel tilverckning mot en stor dehl mindre kohl om dygnet.

Uti profil är then ungefähr efter Figuren: A är sielfva grunden bestående af klappur eller cinder med trumma C mitt uti; hvilcken beteckes med ett eller tu hvarf tegel. Ther ofvanpå kommer ett hvalf E, som ock planeres ofvanpå med ännu ett hvarf tegel. Therpå muras stelle F op, diametern är GG. G är en yppning emellan muren och stelle. Öfverstelle är H, tre eller 4 stenar tiokt; så mures opöfver med enckel sten, utomkring med stellsten och annat. L är hohlet på ena sidan, som sluttar något op åt och giör communication med hvalföpningen inunder stelle, jemvel ock på andra sidan: hvilcka doch intet hel nödiga är, allenast hvalföpningen D har någorstädes ett luftohl. *Profilen theraf.*

Men som hos oss i Sverje intet finnes tilfelle til bemelte leer eller eldfasta sten, så är thetta mer lemnadt til en eftersyn, än man förmoda kan, at thet i vercket kom̄er hos oss at stellas.

Ände.

---

49. Holmshytte hyttelag under dess sista tillvaro.

Några strödda anteckningar härom torde icke anses onyttiga, äfven om de äro af mindre betydelse. — Vid gruftinget i Klacka konstgård 1706 18/4 »förordnades uti Olof Larssons ställe vid Holmshyttan Nils Hansson ibidem till *hyttefogde*». Vid nästföljande grufting 1707 21/5

Ville Lars Olsson vid Holmshyttan kära till sina grannar Olof Larsson, Nils Hansson, Erik Larsson, Gustaf Svensson ibidem och Lars Andersson i Bälsjöbodar, för det de *blåst uppå hans värmning*, och han ingen betalning af dem därföre åtnjutit; men som han sjelf bekände att han intet hade något bevis med sig till sin talans utförande, särdeles bergsfogdens uträkning på deras blåsningsdelar, så kunde saken för denna gången icke vidare upptagas.

Densamma omtalas icke heller i de följande protokollen, hvadan frågan härom torde fått förfalla.

Vid allmänt grufting i Nora stad 1713 30/5

Anhöllo bergsmännen vid Holmshyttan, att den förening de skrifteligen d. 31 Mars 1713 sins emellan upprättat, — angående att, som de, genom deras grannar Nils Hansson och Per Andersson, låtit *betinga och beställa sig träbälgar* till 200 dalers pris, hälften däraf att betala nästkommande höst och den andra hälften när de med bemälte bälgar en blåsning gjort, skolandes efter slikt förafskedande samtl. intressenterne berörde träbälgar efter andelarna i hyttebyggnaden och hemmantalen inlösa och betala; men om vid någon blåsning hädanefter hända kunde, att någon af dem flere dygn eller längre blåste än på deras värmning belöper, så utlofva de att därföre till hyttelaget betala 2 vågar jern för hvarje dygn sålunda öfverblåses —, måtte intecknad varda och af rätten stadfästas, hvilket deras anhållande grufvetingsrätten ock fann skäligt bifalla.

Huruledes *Bälsjöbodars hytta* samtidigt härmed blef *ödelagd* och detta obetydliga hyttelag *förenades med Holmshyttan*, har redan i det föregående (sid. 194) blifvit omtaladt, äfvensom gruftingsrättens förordnande för Nils Hansson och Lars Olsson att vara uppsyningsmän vid Holmshytte masugn i och för *sambruks* införande därstädes lika som vid bergslagens öfriga hyttor[1].

---

[1] Jfr sidd. 186 och 187 här ofvan.

På Klacka och Stribergs grufting i Kåfalla 1715 3/5

Inlade bergsmännen ifrån Holmshyttan en skrift i rätten, daterad d. 16 April sistlidne, hvarutinnan de sig samtel. förenat, att ehvem som af dem *intet vill värma på så stor del,* som han kan hafva bruket till, densamma skall för det första dygnet till hyttelaget betala 2 skepp. och för det andra dygnet 3 skepp., som han *öfver sin värmning blåsandes varder;* hvilket hyttelaget begärde till större säkerhet måtte i protokollet intecknas, som beviljades till ett prof till nästa grufveting.

Bergsmannen Anders Larsson vid Bälsjöbodar ingaf i rätten ett köpebref, dateradt d. 30 Maj 1713, af Lars Olsson i Holmshyttan utgifvet, på *en tolftedel i Holmshyttan,* med ström, rännor och allt därtill lydande redskap med rostrum och mera sådant, för 8 skepp. tackjern; begärande att sådant till dess säkerhet i protokollet måtte intecknas, som beviljades. (Jfr sid. 194.)

Den *äldsta originalhandling* om Holmshyttan, som återfunnits inom bygden, är af följande lydelse:

Anno 1715 d. 20 September uppå Nora bergslags ord. hösteting uti Nora stad.

S. dag, uti den instämde sak emellan Lars Olsson på Holmshyttan kärande, och dess grannar Nils Hansson, hustru Karin Olsdotter, Erik Larsson samt nämdem:n Hans Larsson på Kåfalla och Per Andersson i Bälsjöbodar svarande, blefvo, uppå kärandens begäran och svarandernes samtycke, nämdemännen Lambrekt Olsson i Husby, Lars Andersson på Pershyttan samt Lars Nilsson i Skofthyttan af häradsrätten förordnade att in loco undersöka och efterse den olikhet, som Lars Olsson klagar skall vara emellan *dess och de andra hemmanens inägor och vretar vid Holmshyttan* samt den skada, som han eller någon isynnerhet af de andra grannarne mer eller mindre skulle lida på sina inägor *af hyttevattnets uppstigande;* hvarefter, där parterne ej skulle komma öfverens, häradsrätten vidare samma mål företaga vill. För öfrigt förbjöds af rätten vid 5 daler smt vite att ingen af desse grannar eller någon annan häraf vetande må göra sig någon *gångväg* genom Lars Olssons gård och vret, utan nyttja gatan, som utanför är. Actum ut supra.

Uppå häradsrättens vägnar *J. Gyldenadler.*

Den sålunda förordnade syneförrättningen ägde rum d. 16 Augusti följande året. Med anledning däraf förekom saken ånyo vid nästföljande hösteting (1716 3/10), hvarom häradsrättens dombok innehåller följande:

S. d. Påstod inför rätten Lars Olsson på Holmshyttan, efter uttagen stämning på Nils Hansson, Lars Andersson och dess hustru Karin Olsdotter, samt Erik Larsson på Holmshyttan och nämdeman Hans Larsson på Kåfalla samt Per Andersson i Bälsjöbodar, hvilka uti Holmshyttan ock äga hvar sitt halft hemman, det måtte en *jemkning deras hemman emellan ske på deras vretar,* emedan där skall finnas någon olikhet, bevisandes denna olikhet med ett syningsinstrument af d. 16 Augusti sistl:e, som af gode män, hvilka deras inägor besigtigat, upprättadt är, och befunnit att hyttevattnet, när det uppdämdt är, gör någon skada på Lars Anderssons vret, men något mera och större på Lars Olssons och Erik Larssons vretar, (som skola[1]) vara mycket

[1] De inom ( ) anförda orden synes vara uteglömda i domboken.

sämre än deras grannars till sjelfva jordmånen. Svaranderne förklarade sig, att om någon olikhet befinnes, så är det därutaf, att så väl de som deras antecessorer vid hemmanen upparbetat och uppröjdt bättre sina hemman till inägor än svaranden, kunnandes således sig till någon jemkning icke begifva, utan hemstälde allt till rättens godtfinnande. Sist pretenderade käranden i expenser efter specifikation för 2:ne ting 45 d:r kpmt.

Häradsrätten *resolverade,* att såsom bevisligit är utaf syningsinstrumentet af d. 16 Augusti sistl:e en olikhet vara emellan Lars Olssons och dess grannars hemman uti Holmshyttan uti inägor, hvaraf de hvar för sig ett halft hemman äga och därföre utgifva till K. M:t och kronan lika skatt och skuld; alltså finner häradsrätten för rättvist den af Lars Olsson påstådde jemkning att bevilja, förordnandes häradsrätten nämdem:n Lars Andersson på Pershyttan, Lars Nilsson på Skofthyttan och Johan Larsson i Alntorp, denna förrättning att verkställa. I förorsakade expenser tillerkännes käranden af svaranderne att åtnjuta 25 d:r kpmt.

Angående den sålunda föreskrifna inägojemkningen har någon handling ej återfunnits. Af det anförda framgår emellertid, att dylika ägotvister i regeln behandlades af nämdemän, utan biträde af landtmätare eller annan tjensteman. Det dröjde ännu bortat 50 år innan man inom dessa bygder började anlita landtmätare för dylika förrättningar.

Vid häradets nästföregående sommarting 1716 $^{26}/_{5}$

Kommo för rätten Anders Timansson i Bälsjöboda och Anders Larsson därsammastädes, gifvandes Anders Timansson till känna, huruledes han, som nu är 67 år gammal, ej vidare förmår att förestå dess *fjerdedels hemman i Bälsjöboda,* utan är sinnad att transportera detsamma uppå Anders Larsson, som förut äger ett halft hemman därsammastädes, och är mäktig alla utskylder riktigt att betala. Anders Larsson sade sig vara nöjd detta Anders Timanssons fjerdedels hemman efter mätismanna ordom att inlösa, och med penningarne betala den gäld, isynnerhet kronoutskylder, hvarmed hemmanet kan vara graveradt, och sedan han det således inlöst, vill han lemna Anders Timansson *ett litet jordstycke att föda en ko uppå,* förutan det han sjelf kan upprödja, att uti dess och dess hustrus lifstid nyttja och bruka.

Häradsrätten antydde Anders Timansson, att angifva sig hos högvälborne hr baronen generalmajoren och landshöfdingen, det han är sinnad detta dess hemman till Anders Larsson att afstå, efter sådant med dess minne och vetskap till följe af K. M:ts förordning af år 1693 bör ske, hvilken så mycket mera lärer därtill gifva sitt benägna bifall, som hemmanet därigenom kommer att sammandragas (!). Blifvandes emellertid, uppå anhållan, nämdemännen Lars Andersson på Gamla Pershyttan och Lars Larsson vid Ringshyttan förordnade, som uppå detta fjerdedels hemman hafva en laga värdering att anställa.

Den på dylikt sätt öfverenskomna egendomsöfverlåtelsen kom omedelbart härefter till stånd, hvarefter Anders Larsson finnes antecknad som åbo å $^{3}/_{4}$ hemman n:r 2 i Bälsjöbodar så länge han lefde. Detta hemman förblef sedermera nästan oafbrutet i *en* ägares hand i 160 år, ända till 1887, hvarom vidare underrättelser torde komma att meddelas vid annat tillfälle. Emellertid förtjenar erinras om den enkelhet i form och handling, som utmärkte forna tiders aftal i fråga om undantagsförmåner och

dylikt. I detta särskilda fall nämnes icke om Anders Timansson fortfarande skulle få behålla sin bostad eller ej. Det förra var dock troligast och han torde äfven utan vidare haft rätt till vedbrand och gårdfång. Så mycket är dock visst att någon framtida tvist om vare sig det ena eller andra synes icke hafva förekommit — åtminstone har någon anteckning eller handling härom icke återfunnits — och detta förhållande torde bättre än alla loftal vittna därom, att gammaldags tro och heder ändå i regeln gjorde sig gällande mellan våra förfäder inbördes, ja vida mera än de nutida ättlingarna kunna skryta med.

Vid Noraskoga hösteting 1717 $^{10}/_{9}$ förekom bland annat följande angående en mindre *skogseld* vid Holmshyttan:

S. d. Efter uttagen stämning af skogvaktaren Bengt Holm infunno sig Holmshytteåboerne, gifvandes tillkänna att Lars Olsson i Holmshyttan d. 24 sistl. Juli skall hafva *påtändt en hop buskar*, som af hans nya åker blifvit afröjde, hvarvid han skall hafva brukat all försigtighet, som efter förordningen vid sådana tillfällen är anbefaldt att iakttaga till förekommande af skogseld; men igenom det att elden legat fördold i jorden, är utom allas förmodan mer än 14 dagar därefter, näml. den 9 Augusti *elden löskommen uti Holmshytte skog* och därsammastädes afbrändt efter hållen besigtning ungefär skogen till $2^1/_2$ stafrum ved, bestående af smal ungskog och värderad till $7^1/_2$ daler kpmt, hvilken afbrände skog intet allenast Lars Olsson utan ock de andra åboerne i Holmshyttan äro ägare till; denne vådelden är genast om natten emellan d. 9 och 10 Augusti blifven af grannarne utsläckt. Lars Olsson närvarande kunde intet förneka att denna vådeld haft sitt ursprung utaf hans svedjande till åkerrödning.

***Resolutio.* I anseende därtill att vådelden intet kommit lös, förr än så lång tid efter svedjandet, som ransakningen omförmäler, som ock att Holmshytteåboerne intyga att Lars Olsson vid åkerrödningens antändande brukat all möjlig försigtighet, finner häradsrätten skäligt, det bör Lars Olsson för denna antände vådelden i anledning af 1664 års skogsordning och dess 24 § böta 20 mark smt, samt efter värderingsmännens utsago ersätta skadan till sina bygrannar med 7 daler 16 öre kpmt.**

Om förenämda försigtighet ej blifvit iakttagen, hade böterna sannolikt blifvit vida högre.

På gruftinget i Kåfalla 1717 $^{8}/_{5}$

Förekom hyttefogden Lars Olsson vid Holmshyttan och begärde afsked ifrån bem:te sin befattning, hvilket grufvetingsrätten fann skäligt honom att bevilja, och i stället förordnades Per Andersson vid Bälsjöbodar; det vederbörande uti bem:te hyttelag hafva sig att efterrätta.

Den förordning angående antagande af masmästare och öfriga hyttearbetare, som antogs vid gruftinget i Kåfalla 1718 $^{14}/_{3}$, finnes omtalad i det föregående (sid. 196), hvartill således hänvisas. Vid samma tillfälle

Uppropades (hyttefogden) Per Andersson på Holmshyttan (boende vid Bälsjöbodar) med samtl. dess grannar kärande till sex- och nämdemannen Hans Larsson på Kåfalla, för det han undandragit sig att betala de *byggnings- och reparationsomkostningar,* (som) de uppå *Holmshytte masugn och dess till-*

hörigheter varit föranlåtne att göra; påståendes käranderne att svaranden därutinnan må påläggas att participera efter dess hemmans andel vid berörde hytta samt ersätta expenserna. Utaf kärandeparterne vore allenast tillstädes Per Andersson i Bälsjöbodar, Lars Olofsson vid Holmshyttan och Nils Hanssons hustru Anna Persdotter ibm; de öfriga kommo nu ej tillstädes Erik och Anders Larssöner, Lars Anderssons hustru Karin Olofsdotter vid Holmshyttan samt Per Persson och Lars Andersson i Bälsjöbodar. Ehuruväl större delen af käranderne nu ej voro tillstädes, så förklarade likväl sexmannen Hans Larsson sig benägen att vilja fullgöra det som honom tillkommer, därvid grufvetingsrätten låter bero; men där sexmannen Hans Larsson i något skulle brista, skola de däröfver undfå nödig handräckning vid nästa ting.

Denne Hans Larsson innehade nämligen det $^1/_2$ hemman i Holmshyttan, hvilket hans fader Lars Mattsson i Kåfalla ägt före honom. Vid Noraskoga häradsting 1679 $^{20}/_2$ hade den senare erhållit första uppbudet å berörda halfhemman, »som han af sin svärfader, nämdeman Olof Gottskalksson (i Gamlehyttan) den 1 Januari nästförlidne för 320 daler kpmt köpt hafver». Olof åter, som i 1678 års gruftingsransakning (sid. 78) nämnes såsom ägare af samma halfhemman, hade sannolikt ärft detsamma efter sin fader Gottskalk Eriksson i Holmshyttan, hvilken finnes omtalad redan 1606 (sid. 18) och hvars enka hustru Marit är upptagen för 1 helt hemman härstädes i 1624 års hemmanslängd (sid. 16). Angående förenämda halfva hemmans framtida ägare hänvisas till hvad som förekommer om detsammas förening med Ringshytte hyttelag i följande afdelningar.

I det föregående har förhållandet med 1720-talets s. k. *kontributioner af hyttorna* blifvit vidrördt, och huruledes Holmshytte bergsmännen vid 1721 års grufting öfverenskommit, att samma årets kontribution af deras hytta 20 daler smt skulle utgå »efter byggningen och delarne i hyttan» (sid. 197). Denna öfverenskommelse ändrades sedermera vid 1725 års grufting därhän, att Holmshyttekontributionen skulle utbetalas i proportion af delägarnes »värmning och blåsning vid masugnen», hvarom beslutet meddelas i det följande.

Vid 1721 års reglering af tiondejernet blef denna utskyld för Holmshytte masugn bestämd till $15^1/_2$ lispund pr dygn, motsvarande en medeltillverkning af nära 6 skeppund. Årets blåsning pågick i 23 dygn, utom 3 s. k. kalldygn, med ett tiondebelopp af 13 skepp. $20^1/_2$ lisp., hvilket motsvarade en tillverkning af omkring 138 skepp. tackjern.

På gruftinget i Kåfalla 1723 $^{25}/_5$

Kärade bergsfogden Petter Fröberg å embetets vägnar till bergsmannen Lars Andersson på Holmshyttan angående *resterande 1722 års tiondejern* och *stämmors försummande*. Bergsfogden vill i anseende till svarandepartens fattigdom ej påstå någon svår plikt efter han jernet levererat sedan stämningen honom tillställdes; men anhåller likväl att han för de försummade stämmorna efter uppbördsstadgan plikta må.

Resolutio. Ehuruväl grufvetingsrätten hade fog anse Lars Andersson på Holmshyttan med den plikt, som K. M:ts utfärdade bergsordningar pålägga dem som kronones tiondejern uti rättan tid ej leverera; likväl och i anseende därtill att bergsfogden Fröberg tiondejernet erhållit, sedan stämningen blef

Lars Andersson tillstäld, har bergsfogden ej velat för svarandens fattigdom skull påstå någon svår plikt vidare än hvad de hållne uppbördsstämmornas försummande angår; fördenskull pröfvar grufvetingsrätten för rättvist, att för de 3:ne ordinarie försummade uppbördsstämmorna enligt med uppbördsstadgan pålägga Lars Andersson 3 m♀ smt plikt för hvardera stämman, som gör tillhopa 2 daler 8 öre smt, jemte åtvarning att han hädanefter tager sig till vara för en slik försummelse uti kronoräntornas levererande, så kärt honom vara må en svårare plikt att undvika.

Protokollet för samma grufting (1723 25/5) innehåller äfven följande tvistemål mellan bergsmän vid Holmshyttan:

S. d. Uppropades bergsmannen Nils Hansson på Holmshyttan kärande till bergsmannen Anders Persson på Moshyttan angående *skuldfordring*, bestående af 5 skepp. länt tackjern, hvarföre jern nu påstås in natura jemte expenser. Käranden har å detta lånet ingen förskrifning att framte, utan på god tro honom jernet länt. Svaranden erkänner skulden af 5 skepp. tackjern, dem han för några år sedan af Nils Hansson låntagit, hvilka han utlofvar nästkommande blåsning att betala.

Resolutio. Såsom Nils Hansson på Holmshyttan med Anders Persson på Moshyttan således öfverenskommit, att Anders Persson till Nils Hansson nästkommande vinter betalar de 5 skepp. tackjern, som han af honom för några år sedan låntagit; alltså vill grufvetingsrätten detta deras öfverenskommande på deras anhållan därigenom konfirmera velat, med åtvarning till Anders Persson att han dess utfäste lofven uppriktigt håller.

S. d. Kärade Nils Persson i Holmshyttan till Nils Larsson i Skoftetorp angående 1/4 *grufvedel vid Knutgrufvan och Nybergsmarken*, hvilken Erik Larsson till Nils Larsson ifrån Nils Perssons hemman på Holmshyttan försålt, och Nils Persson nu påstår att återvinna, såsom närmaste bördeman.

Parterne framkommo för rätten och förklarade sig vara förlikte på sådant sätt, att Nils Larsson i Skoftetorp brukar denna 1/4 grufvedel uti Knutgrufvan till nästkommande höst, och våren därefter 1724 tillträder Nils Persson på Holmshyttan 1/8 i samma grufvedel eller halfparten emot Nils Larsson, däremot Nils Persson skall betala till Nils Larsson *ett tjog långhalm* eller dess värde, därmed all tvist å bägge sidor i detta mål är upphäfven; hvarvid grufvetingsrätten lät bero och deras förlikning efter parternes begäran härmed konfirmera velat.

Af föregående protokollsutdrag, äfvensom af flera andra förut meddelade från denna tid, framgår att de flesta uppgörelser skedde i varor, ej i penningar, hvilket förhållande naturligtvis måste tillskrifvas den brist på mynt, som hade blifvit en följd af det långvariga krigstillståndet under Karl XII:s regeringstid. Det dröjde länge nog innan det till ytterlighet utarmade landet kunde repa sig efter de ansträngningar, som det nödgats vidkänna under den oefterrättlige enväldskonungens regemente.

Af protokollet vid Klacka och Stribergs-Nybergs grufting 1724 5/5, § 11, kan inhemtas, att

Alldenstund Olof Nilsson på Holmshyttan, hvilken af bergsmännerne Anders Ersson och Per Olsson på Grecksåsar lagligen varit instämd för

något tackjern till 15 lispund, hvilket han natten emellan första och andra dag påsk skall dän *utur råstugan vid Grecksåsar* på olofligt sätt hafva ifrån tagit *och till Nybergs grufror med sig fört*, hvarifrån de tvungit honom sjelf samma jern att till Grecksåsar föra tillbaka, sedan de det några dagar där efter igenfunnit, intet kunde eller bjöd till att gå ifrån sig, det han ju en sådan *stöld* på ofvanbesagde 15 lisp. tackjern begått vid den tiden, som sexmännerne förmente, då masmästaren som hastigast lagt sig att sofva och uppsättaren varit uppå masugnen; alltdärföre fann bergstingsrätten skäligt, det bör han Olof Nilsson, i anledning af grufveartiklarnes 7 §, ett sådant dess grofva och straffbara förseende med 80 mk smt eller 4 resor gatulopp umgälla, samt där ofvan uppå, likmätigt flere k. förordningar, för det han sig ett slikt oråd under påstående stora högtid djerfts företaga, med 40 mk smt plikta, och i förmågo af K. M:ts reskript till k. Svea hofrätten af d. 20 Maj 1699 i stillhet uti sakristian undergå aflösning.

Från gruftinget med förenämda tingslag 1725 7/5 må antecknas, att

Efter utverkad stämning kommo bergsmannen Nils Hansson kärande och Per Andersson i Bälsjöbodar, Per Persson, Anders Larsson och Lars Anderssons enka hustru Margreta Hansdotter därsammastädes, Lars Andersson, Lars Larsson och Nils Persson vid Holmshyttan svarande öfverens, det de hädanefter äro nöjda årligen att utbetala deras *hyttekontribution* i proportion af deras värmning och blåsning vid masugnen; därvid bergstingsrätten förblifva lät.

Genom denna öfverenskommelse blef den vid 1721 års grufting antagna debiteringsgrunden för Holmshytte hyttelag ganska väsentligt modifierad. I stället för »storbyggnadslaget» vardt det »blåsningslaget», som därefter skulle vidkännas tyngden af hyttekontributionerna så länge desamma utgingo, hvarmed synes hafva fortfarit till början af 1730-talet, enligt hvad här ofvan (sid. 197) omförmäles.

Från Klacka och Stribergs grufting 1726 10/5, antagligen som förut hållet vid Kåfalla, meddelas följande protokollsutdrag:

S. d. Angåfvo sig Nils Persson på Holmshyttan och dess son Olof Nilsson ibm hvar emot annan kärande och svarande angående något tackjern — som Nils Persson af sin son fordrar jemte 90 daler kpmt i penningar, hvilka han honom lånt och nu återfordrar, men Olof påstår att tackjernet vore betalt och att fadern de 90 d:r kpmt icke skulle kunna fordra, efter han dem af honom ej begärt m. m. — det de sins emellan äro sålunda förente, att Nils Persson skall hafva 7 skepp. och Olof Nilsson 5 skepp. af de 12 skepp. tackjern, som i Per Anderssons bod i Bälsjöbodar äro inlagde; och hvad de 90 daler kpmt beträffar, så skall Olof dem behålla till dess han får bättre råd dem att betala. Vid hvilken förening grufvetingsrätten lät bero och förblifva.

S. d. Angåfvo samtl. intressenterne i Holmshyttelaget kärande och sexmannen Hans Larsson på Kåfalla svarande, det de om deras instämda stridighet, angående det sexman Hans Larsson *ej skall blåsa med dem uti Holmshyttan för dess hytte- och hemmansdel* med hvad mera däraf härrörer, äro således förlikte, att Hans Larsson hädanefter, så länge han hemmanet och

hyttedelen possiderar, skall till dem framskaffa årligen när blåsningen begynnes 3 uppsättningar kol. Och beträffande *hyttebyggnaden*, hvilken Hans Larsson härtill eftersatt, så åtager han sig att därföre förnöja dem med 1/2 skepp. tackjern samt 54 daler kpmt, hvarmed käranderne äro nöjde. Men hädanefter tillkommer Hans Larsson, som han sig jemväl åtager, att i proportion af dess andel hålla den nybyggnad vid masugnen, som kommer under namn af *storbyggnad*, såsom masugn ånyo, hjul, hjulstock, rännor samt dammbyggnad. Och hvad den öfriga byggnaden angår *till blåsning*, så skola de andra hytteintressenterne den bestå och göra, ehvad namn den hafva må; hvilken parternes förening gruftingsrätten i protokollet infattade och pålade dem densamma oryggeligen att efterlefva.

Härmed torde ock böra jemföras den förening samma parter hade träffat vid 1718 års grufting (sid. 235). Genom den senare öfverenskommelsen blef dock närmare bestämdt hvad som skulle räknas till »storbyggnad» vid hyttan, ett förhållande hvilket eljest ganska ofta föranledde tvister inom de olika hyttelagen mellan byggnadsskyldige och blåsande delägare. Dessa senare kunde nämligen rätt ofta vexla både till antal som i fråga om storleken af deras årliga blåsningar eller tillverkningar.

På nästföljande grufting, hvilket hölls vid Timanshyttan 1727 29/4,

Angåfvo Olof Nilsson i Holmshyttan kärande och Per Persson i Bälsjöbodar svarande, angående det svaranden skall *lagt någon mull för när inpå kärandens bokhusvägg*, hvaraf hon tagit röta, att de sins emellan äro förente på det sättet, att Per Persson nu i sommar skall borttaga mullen samt gifva Olof Nilsson i skadestånd för rötan 6 daler kpmt; hvilket grufvetingsrätten fann skäligt pålägga Per Persson att hålla och fullgöra.

S. d. Det hade väl Olof Nilsson i Holmshyttan instämt Erik Larsson vid Bälsjöbodar med påstående, det han måtte återleverera den del af *sammanskottet till hyttebälgarna*, som han af Holmshyttelaget uppburit, emedan han det ej skall böra åtnjuta, sedan käranden fått hemmans- och hyttedelen med alla dess tillhörigheter om händer. Men som *svaranden* berättas nu nyligen med *döden vara afgången*, så kunde härvid ingenting åtgöras.

Det kan ej nekas att en stor del af de ärenden, som drogos fram vid gruftingen och gjordes till föremål för rättens pröfning, voro af ganska obetydlig beskaffenhet; men detta torde kunna förklaras däraf, att bergsmännen i allmänhet likasom hade ett behof att få sina tvistefrågor afgjorda af någon myndighet, hvarigenom de kunde erhålla ett protokoll eller ett utslag däröfver, hvilket sedermera kunde tjena till ett slags ledning vid likartade tvister i framtiden. Den ringa skrifkunnigheten hade nämligen till följd, att man ännu icke hade lärt sig att sjelfva föra protokoll öfver de beslut och åtgärder, som kunde förekomma vid deras grufve- och hyttestämmor. Dessa omständigheter i förening må ock lända till ursäkt för meddelande af de talrika utdrag ur gruftingens protokoll, som redan blifvit och framdeles komma att anföras i föreliggande anteckningar. På annat sätt kan ej heller säker kännedom vinnas angående förfädrens arbete och mångahanda omsorger i deras ekonomiska och hvardagliga förhållanden.

Ett par dagar senare under samma grufting (1727 $^{1}/_{5}$)

Påstod efter uttagen stämning bergsmannen Jakob Abrahamsson vid Brunshyttan, det Lars Andersson i Holmshyttan måtte *ersätta* honom *den skada*, som han vid sin blåsning tagit af den *oartade malm*, som Lars Andersson honom sålt, med försäkran att den skulle varit god och ifrån *Björkgrufvan*. Svaranden var väl vid tingsplatsen, men efter han af sjukdom blifvit så angripen, att han sjelf icke kunde för rätten sistera, så instälde sig *dess hustru Karin Olsdotter*, med hvilken Jakob Abrahamsson på det sättet inför rätten förentes, att Lars Andersson till honom *i skadestånd* skall vid nästa blåsning *betala 5 skepp. tackjern*, hvarpå, som parterne jemväl räckte hvarannan handen, så lät grufvetingsrätten vid deras öfverenskommande förblifva, och pålade svaranden dess utfäste lofven att hålla och fullgöra.

Från det följande gruftinget med Klacka och Stribergs-Nybergs tingslag, som äfven hölls vid Timanshyttan, meddelas följande utdrag ur den i Knutbergs-arkivet förvarade konceptdomboken för 1728 $^{7}/_{5}$:

S. d. Besvärade sig bergsmannen Nils Hansson vid Holmshyttan, efter utverkad stämning, däröfver, att honom skall vara allt för ringa utrymme lemnadt på *Holmshytte hyttebacke till bok- och kolhus samt bod- och rosterum*, påståendes således att där samtelige hytteintressenterne i godo ej sådant rätta vela, en laga och proportionel delning efter förut hållen syn måtte ske.

Hytteintressenterne närvarande sade Nils Hansson af hyttebacken äga till sin hemmansdel så stora rum till nödiga hus- och rosterum som någon af dem, dock tillstods af den större delen, att Anders Velamsson uppbygdt ett kolhus, hvarigenom Nils Hansson ej har så godt tillfälle att komma till sin bod som sig bör, hvilket dock Anders Velamsson förnekar. Nils Hansson anhöll att gode män måtte förordnas, som syn- och delning förrätta, då väl lärer finnas hvad rum hvar och en till sina hemmansdelar af hyttebacken innehafva, hvilket ock intressenterne beviljade på Nils Hanssons egen bekostnad.

Resolutio. Alldenstund Nils Hansson vid Holmshyttan påstår sig icke innehafva så många nödiga rum af Holmshytte hyttebacke som till hans $^{1}/_{6}$-dels(?) hemman vara bör, isynnerhet skall Anders Velamsson honom i vägen satt ett kolhus; fördenskull, och uppå Nils Hanssons begäran och samtel. hytteintressenternes bejakan, varda sexmännen Jakob Persson på Timanshyttan och Bengt Jansson på Kåfalla förordnade, att, vid anlitan och i vederbörande hyttelagares närvaro, på Nils Hanssons bekostnad, förrätta en laga besigtning och därvid tillse huru mycket hvar och en af dem af hyttebacken kan innehafva, och om någon särdeles olikhet skulle dem emellan finnas, då sådant på möjligaste sätt rätta, så att kostnaden ej blifver allt för stor; isynnerhet ock där befinnas skulle, (att) Anders Velamsson utan vederbörandes lof och tillstånd skulle hafva satt sitt kolhus för nära inpå Nils Hanssons bod, åligger honom då detsamma undanflytta.

S. d. Uti det af Nils Hansson på Holmshyttan emot Per Persson i Bälsjöbodar angående *åverkan* instämda mål, anmälte sig parterne förlikte på det sättet, att Per Persson utlofvar i skadestånd förnöja Nils Hansson med 30 lass ved, som på åkarekälken inköras kan, hvilken skall huggas nedan för tegen vid grufvan; vid hvilken förening, som af parterne erkändes, grufvetingsrätten förblifva lät, och på Nils Hanssons begäran utsatte ett vite af

40 m$. smt för Per Persson om han hädanefter skulle beträdas och öfvertygas göra något olaga hyggster på Nils Hanssons skog.

I hvad mån det lyckades de båda sexmännen att förena parterne om utrymmet på hyttebacken är ej kändt, då någon handling därom ej återfunnits och nästföljande gruftingsprotokoll icke heller innehåller någon fastställelse eller meddelande däröfver.

Vid ett föregående tillfälle har blifvit antydt, att protokoll saknas i Riksarkivet för Nora bergslags alla grufting för åren 1728 och 1729[1]. Då koncepten till dessa protokoll, om ock i ett mindre tillfredsställande skick, ännu finnas förvarade i bergmästarearkivet på Knutsberg, skulle denna brist kunna afhjelpas genom desammas renskrifvande och afskrifternas öfverlemnande till Riksarkivet; men då ingen lärer vilja utföra ett dylikt arbete utan ersättning, blir det sannolikt aldrig verkstäldt.

Af nyssberörda konceptprotokoll för det grufting med Klacka och Stribergs tingslag vid Timanshyttan, som fortgick under flera dagar i Maj 1728, kan emellertid inhemtas att en af tingsdagarne, den 8 Maj,

Tänkte väl bergmästaren af sexmännen inhemta underrättelse om den tvistighet, som varit emellan Nils Hansson och dess måg Lars Larsson vid landskansliet anhängig, men i detsamma inkommo parterne och uppviste en förlikningsskrift, i dag upprättad, hvaraf de ock 2:ne exemplar lika lydande ingaf, af innehåll, att Nils Hansson sig utfäster gifva till sin måg Lars Larsson och dess hustru Marina Nilsdotter 20 skepp. tackjern och 2 tolf famnars milor, hvaremot Lars Larsson tillika med sin hustru tillegnar Nils Hansson *besittningsrätten af ½-hemmanet i Holmshyttan,* att för sig och de sina opåtalt nyttja och bruka, dock så, att efter Nils Hanssons dödliga afgång Lars Larsson och dess hustru lika arf åtnjuta uti fäderne i löst och fast; utfästandes sig ock Nils Hansson att vid anfordran till Lars Larsson leverera dessa 20 skepp. tackjern. Och som parterne närvarande denna förlikning erkände, ty blef ock densamma af grufvetingsrätten konfirmerad och stadfästad.

Från nästföljande grufting, som äfven hölls vid Timanshyttan, må ur berörda konceptprotokoll antecknas, att bergsmannen Anders Larsson i Bälsjöbodar, för det han *afverkat ett krönt storverksträd,* dömdes till det jemförelsevis betydliga bötesbeloppet 50 daler smt, samt att nämdem. Olof Andersson i Kåfalla, som utan föregången utsyning låtit nedhugga 4 stycken s. k. *storbyggnadsträn,* pliktfäldes till 40 daler samma mynt.

Vid sistberörda grufting, som begynte 1729 13/5, upplästes i dess början bland andra »författningar» äfven

»K. Bergskollegii förordning af d. 13 Juni 1665, angående öl-, tobaks- och bränvinsförsäljning under blåsningen, som lyder i den 5:te punkten således: Skall härmed vara förbjudet *det otidiga öl-, bränvins- och tobakssäljning,* som på hyttorna af borgarne gemenligen öfvas plägar, när bergsmännen blåsa, hvarutaf otrohet, försummelse och andra flera laster förorsakas; den det gör hafver förbrutit det han således till salu förer och böte 12 mark»[2].

---

[1] Jfr *Noraskogs arkiv* I: 126.
[2] Jfr sid. 197.

Angående *ett skogsköp* i Holmshyttemarken fortgick under flera grufting en rättegång, som slutligen afgjordes vid det Klacka-Stribergs-ting, som hölls i Ringshyttan 1733 $^{28}/_{4}$, på sätt här nedan meddelade utslag närmare utvisar:

Resolutio. Utaf hvad parterne i denna saken anfört har rätten inhemtat huruledes gästgifvaren Malmberg (vid Jernboås) d. 16 November 1719 med då varande åboen på detta Holmshyttehemmanet Erik Larsson *ett sådant köp* ingått, att han emot en *presterad köpeskilling till 70 daler kpmt* förackorderat sig till dess grufvors förnödenhet *en skogstrakt, Vändalstegen* kallad, *på 20 års nyttjande,* till följe hvaraf Malmberg ock för någon tid sedan däruppå skall låtit hugga 8 halfstakar grufved; men som Nils Persson desamma för honom skall borttagit, oaktadt de genom bergmästarens resol:n af d. 20 Februari 1731 för Malmberg varit förbjudne, och Nils således skall velat disputera honom, att efter dess köpebrefs lydelse skogen få nyttja, men i det stället den till hemmanet sökt återbekomma, så har han ock nu påstått, det Nils Persson måtte påläggas, att icke allenast till honom återbetala dess utlagde köpeskilling, utan har han ock uti intresse, hyggsterlön och expenser tillsammans fordrat 76 d:r 20 öre kpmt.

Nu ehuruväl å Nils Perssons sida[1] däremot blifvit andraget, att som detta köp skall varit slutet med hemmanets förra åbo, och Nils vid dess anträde därtill om slik handel ingen kunskap skall ägt, eller det ringaste däraf vetat innan Malmberg de 8 omtvistade halfstakar ved huggit, då ock därom hos bergmästaren första dispyten blifvit, i anseende hvartill han ock förment sig ej kunna påläggas, att till Malmberg återställa dess köpeskilling, utan att han därom skall böra söka den med hvilken han handlat; dock likväl, och som utaf det för rätten uppviste och af kronobefallningsmannen Lars Öhrquist och aflidne bergsfogden Fröberg d. 24 Oktober 1722 förrättade värderingsinstrumentet är befunnet, att detta köp då blifvit omförmält och vid Nils Perssons anträde till hemmanet honom kunnigt gjort, samt den försålde tegen vid värderingen undantagits; fördenskull och emedan Nils detta köp nu bestrida sökt, och skogen vid hemmanet velat bibehålla, det ock rätten i anseende till kongl. bergsordningarne samt den öfriga skogens vid hemmanet svaga tillstånd för billigt och nödigt eraktar; och Malmberg således ej vidare kan komma att njuta dess köp tillgodo, eller efter ackord få skogen afbruka: ty kan, i anseende till allt sådant, Nils Persson ej undgå att till Malmberg återställa dess för merbemälte skogsteg erlagde köpeskilling af 70 d:r kpmt; dock som nu vid handen är gifvet, att *Nils Persson detta hemman till Anders Larsson i Bälsjöbodar försålt,* och han nu således äfven väl denna skogstegen kommer att nyttja, så lemnas Nils Persson öppet dess regress uti detta mål på honom att söka, i fall de eljest vid köpets slutande ej på något sätt därom öfverenskommit. Hvad det af Malmberg pretenderade intresset vidkommer, så pröfvar rätten ej skäligt det honom att tillägga vidare än ifrån den tiden skogen gjorts honom disputabel, näml:n ifrån Februari månad 1731, då bergmästarens resolution på Malmbergs supplik i detta mål utfallit, som @ 5 pro centum gör 7 d:r 18 öre kpmt, emedan han för den förre tiden och

---

[1] Genom »dess hustru Kerstin Didriksdotter, som af Malmberg för giltig fullmäktig i detta målet erkändes», enligt hvad protokollet i det föregående innehåller.

så länge skogen stod under dess disposition väl haft tillfälle att därutaf hafva sitt årliga intresse. Äfvenledes skall ock Nils bestå den fordrade hyggsterlönen för de 8 halfstakarne ved, som han borttagit, med 6 d:r kpmt, hvarjemte han ock uti expenser för detta lagsökandet till Malmberg erlägger 14 d:r dito mynt. Men hvad dess påstådde omkostnaders ersättande vid bergsransakningen till 15 d:r uppförde vidgår, så kunna de Malmberg ej tilläggas, emedan det ej varit Nils Perssons skuld, att han gått olaga vägar och gjort sig fåfäng kostnad.

Den skogstillgång, som gästgifvaren Frans Malmberg på förenämda sätt velat bereda sig, var sannolikt afsedd att användas vid brytningen af *Rågrecks koppargrufvor*, däri han var ganska stor delägare.

Af domboksprotokollet vid berörda grufting i Ringshyttan 1733 $^{26}/_{4}$ och dess 7:de § kan jemväl inhemtas, att

Det har väl hyttefogden Anders Larsson vid Bålsjöbodar tillika med dess hytteintressenter till detta ting låtit instämma bergsmannen Nils Hansson vid Holmshyttan så väl för det han vid detta års blåsning skall *afbrukat sådan malm*, som varit *hyttelagarena till skada* m. m., som ock *för några oqvädinsord*, som han på Anders Larsson på hyttebacken skall utgjutit, och hvarföre han honom särskildt instämdt; men vid sakens uppropande gafs vid handen, det svaranden skall vara så illa sjuk, att han nu till tinget ej kan komma tillstädes, och som käranden jemväl om dess sjukdom intygade, anhållandes i anseende därtill uti dessa målen om uppskof till nästa ting, så kunde rätten ej heller något därvid åtgöra, utan vill härmedelst det begärda uppskofvet lemna.

Då emellertid dessa tvistefrågor icke finnas omförmälda i de följande gruftingsprotokollen, torde förlikning mellan parterne hafva ägt rum, hvilken förlikning antagligen ej ansetts vara af den beskaffenhet eller vigt att densamma bort af rätten gillas och stadfästas, hvilket eljest var ganska vanligt.

Vid nästföljande Klacka-Stribergs grufting, som hölls vid Fåsjöhyttan 1734 $^{8}/_{6}$

Förliktes unga Anders Persson i Bälsjöbodar med sina vederparter Anders Larsson, Anders Velamsson, Lars Larsson, Nils Hansson och (g:le) Anders Persson därsammastädes, angående *ersättning för 11 uppsättningar* han med dem blåst, men i proportion däraf ej skall hafva intresserat uti *värmningen*, jemväl ock beträffande $^{1}/_{2}$ dygns *föda åt hyttefolket* medan svarandens blåsning påstått; och utfäste sig bem:te svarande till käranderne att betala 2 skeppund tackjern, hvarigenom all deras talan i detta mål då upphöra skall, äfvenväl hvad han emot dem vice versa instämma låtit. Och såsom denna frivilliga öfverenskommelse är enlig med 23 § i 1695 års rättegångsförordning, svaranden därtill med lofvat berörde 2 skeppund jern nästa blåsning sig att afbörda; alltså kunde rätten ej annat än låta äfven för sin del därvid bero, med antydan till unga Anders Persson, att han vid förfallotiden sin skyldighet härutinnan sjelfmant fullgör.

Ehuru protokollet icke uttryckligen angifver att denna fråga rörde Holmshytte hyttelag, kan detta förhållande dock tagas för gifvet, enär

flere af parterne dels bodde vid Holmshyttan och dels innehade hemmansdelar därstädes, ehuru boende i Bälsjöbodar. — Vid samma grufting

»gjorde uppå tillfrågan och allvarsam föreställning alla i gemen den enhälliga berättelse, att uti detta tingslag äro inga andra *grufvor* än sådana, som *bergsmännen sjelfva låta bryta*, antingen med *egna lagstadda hjon*, som gå till dess disk och duk, eller ock af annat *torparefolk* i orten, som hålla sig sjelfva mat och dricka, utan att någon bränvinsbrännare är vid grufvan, som *bränvin till dem försäljer*, och hvad *gruffogden* angår hålla *intressenterne honom hvar sin vecka*, så länge grufvebrytningen påstår; men *vid hyttorna njuta masmästare, uppsättare och hyttedrängar mat, dricka och bränvin* af dem, som dygnetals blåsa, det må vara ett eller flere dygn, och är således icke heller vid dem någon bränvinssalu, utan *bränner bergsmannen allenast hvar och en till husbehof*, hvarefter ock accisen efter förordningen erlägges.» [1].

En mera trogen skildring af denna tids seder och bruk under arbetet vid grufvor och hyttor inom Nora bergslag torde näppeligen stå att vinna, än hvad gruftingsrättens protokoll i nyssberörda afseende omfattar.

Denna skildring kompletteras för öfrigt i många stycken af de talrika protokollsutdrag, som dels redan meddelats och dels ytterligare komma att intagas i efterföljande anteckningar.

Vid denna tid synes äfven fråga ha uppstått om det gamla Holmshyttelagets upplösning och delägarnes inflyttande i andra hyttelag. En delägare, som, enligt hvad förut omtalats, var bosatt i Kåfalla, hade redan faktiskt ditflyttat med blåsningen för sitt ägande $^1/_2$ hemman i Holmshyttan. De öfriga däremot voro böjda för en likartad flyttning till Ringshyttan. Af gruftingsprotokollet för Klacka-Stribergs grufting i Grecksåsar 1737 $^{29}/_4$ inhemtas, att

Vid 20 daler smt vite förbjöds Holmshytteintressenterne, och det i anledning af ingifven besvärsskrift, att *nästa blåsning skilja sitt nu i år tillverkade rede ifrån hvarannan*, utan skola de gemensamt och efter hvars och ens ägande del *detsamma där i hyttan då uppblåsa*; viljandes bergmästaren sedan intet underlåta, med alla vederbörandes samtycke, att, för kolens besparing skull, dela dem in uti en annan hytta, som beqvämligast till hands ligger.

Denna *blåsning*, hvilken blef *den sista i Holmshyttan*, ägde rum 1738 och fortgick under 43 dygn med en beräknad tillverkning af 387 skepp. tackjern. Vid ett sammanträde inför bergmästaren Christiernin, som hölls 22 Augusti samma år, träffades öfverenskommelse om Holmshyttebergsmännens ingående som delägare i Ringshytte hyttelag, hvarom närmare detaljer finnas intagne i den Bergskollegii resolution, som meddelas i det följande, hvartill således hänvisas.

Vid ett kort förut, $^{26}/_4$ sistnämda år, hållet grufting med Klacka och Stribergs tingslag på Gyttorps gästgifvaregård, förekom äfven följande:

Uti instämde saken emellan bergsmannen Anders Persson i Bälsjöbodar kärande, och Nils Ersson i Kåfalla svarande, *angående 3 skepp. 15$^1/_2$ lisp.*

---

[1] Jfr *Noraskogs arkiv* I: 40.

tackjern, som den senare efter revers af den 14 December 1732 *med därå belöpande intresse årligen till en våg på skeppundet*, den förra skyldig blifvit och han påstått betalning före, jemte expenser, anmälte sig parterne vid uppropandet nu vara på det sättet uti vänlighet förente, att Nils Ersson vid dess nästa blåsning uti Kåfallshyttan betalar till Anders Persson, som intresset eftergifver, ofvanbem:te obligations innehåll 3 skepp. 15 1/2 lisp. tackjern samt därofvanuppå 6 daler kpmt uti rättegångsomkostnader; hvarpå likväl 3 daler kpmt komma att afräknas, som Anders Persson erkände sig igenom sin fader Per Andersson redan hafva bekommit. Och som all tvist i detta mål parterne emellan därmed skall upphöra, så låter ock rätten därvid bero med antydan till Nils Ersson, att dess utfästelse riktigt hålla och fullgöra.

Af detta protokollsutdrag kan man således finna att lånetransaktioner äfven kunde förekomma i tackjern, så att både kapital och ränta förskrefvos i denna vara. Den utfästa årsräntan, som nu visserligen blef eftergifven, var dock ej ringa, ty en våg, d. v. s. 2 lispund jern, på skeppundet motsvarade 7,69 procent, således ej så obetydligt öfver eljest vanliga 6 procent om året.

Den sammanflyttning med Ringshytte hyttelag som, enligt hvad redan blifvit antydt, blifvit öfverenskommen med Holmshyttelagets delägare, trädde i omedelbar verkställighet. Redan från och med följande året 1739 deltogo de senare i blåsningen vid Ringshyttan, och af ett gruftingsprotokoll för Klacka-Stribergs tingslag, hållet vid Öskevik 1 Maj samma år, kan man finna en Holmshyttebergsman till betalning af en sin skuld utfästa likvid i tackjern vid Ringshyttan, sålunda:

§ 14. Vid uppropet af den sak, som rådmannen i Nora välbetrodde hr Petter Mozelius låtit till detta grufveting instämma emot bergsmannen Hans Nilsson i Holmshyttan, angående ersättning för sitt hafde besvär för en emellan honom och hans medarfva å ena, och några handlande i Nora, å andra sidan förrättad likvidation, instälde sig parterne och efter något samtal kommo med hvarannan i vänlighet således öfverens, att Hans Nilsson skall till rådmannen hr Mozelius, rättegångskostnaden inräknad, betala 3 1/2 sk℔ tackjern, och detsamma vid Ringshyttan till hr rådmans utskickade utleverera; hvilken förening, som af parterne å ömse sidor för riktig erkändes, grufvetingsrätten fann skäligt att gilla och stadfästa, samt Hans Nilsson pålägga att fullgöra.

Vid samma grufting framstäldes ock ett gammalt ersättningskraf på det numera så godt som upplösta Holmshyttelaget. Härom innehåller protokollets § 26 för 3 Maj 1739 följande:

Uti den af sexmannen Olof Ersson i G:la Pershyttan emot samteliga intressenterne uti Holmshyttan instämde sak angående det måtte de till honom *betala det arbete*, som dess aflidne svärfader Anders Ersson i G:la Pershyttan för ungefär 10 år sedan *på Holmshytte masugn gjort*, med ett skepp. tackjern eller penningar efter den tidens markegång, samt ersättning för samma betalnings länge uteblifvande, och expenser, instälde sig nu så väl käranden, som Lars Larsson i Holmshyttan, Hans Nilsson ibidem, Anders Persson, Per Svensson och Erik Ersson i Bälsjöbodar, för hvilka 2:ne senare Hans Nilsson är fullmäktig, och anmälte det de numera med hvarannan således uti vänlig-

het öfverenskommit på det sättet, att svaranderne åtaga sig vid första anfordran till sexmannen Olof Ersson uti ett för allt betala 1 skepp. 13 lisp. tackjern, under hvilken förening Anders Larsson och Anders Velamsson i Bälsjöbodar äro begripne och böra participera uti förberörde tackjerns utbetalande, fast de nu ej tillstädes äro, hvarföre ock de närvarande svarander göra det förbehåll, att i fall de (frånvarande) icke skulle vilja utlägga hvad på dem af detta tackjern belöpa kan, de då hafva att tilltala sexmannen Olof Ersson och hans rättmätige fordran vid annat tillfälle bestrida; hvilken parternes ingångna förlikning af grufvetingsrätten stadfästad varder.

50. Förening mellan Holmshytte och Ringshytte hyttelag (1738).

Bergskollegii resolutionsbok 1743, fol. 291—295.

Kongl. Maj:ts och Riksens Bergs-Collegii Resolution uppå interessenternes uti Rings och Holms Hyttorne, i Nora Bergslag belägne, giorde ansökning, at få träda med hwarannan uti *et blåsningslag tilsammans uti Ringshyttan,* hwarigenom then senare eller *Holmshyttan kommer at läggas öde;* Gifwen i Stockholm d. 5 Maji 1743.

Kongl. Collegio hafwer Advocat Fiscalen och Bergmästaren Högaktad Anders Thunberg Olofsson wid handen gifwit, thet then så kallade Holms Hyttan i Nora Bergslag är worden ödelagd, samt at Bergsmännen, som theruti brukat, blifwit inrymde uti Ringshyttan: och at han uppå tilfrågan, huru thetta kommit at skje, fådt förnimma, at afledne Bergmästaren Peter Christiernin har warit in loco och hört Bergsmännen öfwer thesse Hyttors sammandragande, men för thes kort therefter påfölgde siukdom och dödeliga frånfälle, har ingen berättelse ther om til Kongl. Collegium kunnat insändas, hwarföre Advokat Fiscalen och Bergmästaren utaf Bergsfogden Jacob Fröberg, som warit med wid thenne förrättning, infordrat en bewittnad afskrift af thet wid thet tilfället hålne Protocoll, hwilket han ock på thet sist öfwerständne Laga BergsTinget med Nora Bergslag för wederbörande hafwer upläst, som förklarat sig ingenting theremot haft at påminna, lydande samma protocoll ord ifrån ord, som följer:

År 1738 d. 22 Augusti, sedan undertecknad Bergmästare kommit uti erfarenhet, at interessenterne uti Holms och Ringshyttorne warit hugade, at träda med hwarannan tilsammans uti et blåsningslag wid Ringshyttan, hvarefter Holms Hyttan skulle komma at läggas öde; Så, och emedan Hans Kongl. Maj:t, genom Nådig skrifwelse til thes och Riksens Högloft. Camar och BergsCollegier af d. 25 Novemb. 1734, befalt, at en slik sammanflyttning i Bergslagerne, ther thet beqwämligen skje kan, bör i akt tagas och befordras, hafwer jag sammankallat interessenterne i bägge Hyttorne och inhämtat theras tankar theröfwer, tå the således om sammanflytningen sig hafwa förenat, at HolmsHyttan må läggas til RingsHyttan och innebrukarne thersammastädes nu straxt inrymmas och sedermera alt framgent swara för en tredjedel uti Ringshytte Masugn, Råststufwan, then omlagde nya Hjulstocken, som fram-

dragen är til Hyttan, uti Rännor och Dammar, med alt thet som i gemen Hyttan tilhörer, emot thet the til Ringshytte Bergsmännen, inom tre års förlop, betala Tiugu Skepp:d Tackjern: Kommandes the jemwäl, dels emot samma och dels emot serskild wedergällning at hwar för sig få sådane platzer och utrymmen af Hytteblecket wid Ringshyttan, som nedan före widare förmäles.

1:o. Få Bergsmännen Anders Larsson och Anders Pärsson i Belsiöbodar intaga et Sexmannen Petter Swenssons kolhusrum in på hyttebacken, emot en skiälig wedergällning, hvarom the å ömse sidor förmente sig wäl blifwa ense, och som thenne platsen befinnes något för smal til twänne kolhus som böra byggas ther uppå, doch under et tak, så tillåter och Petter Swensson twå à tre alnar af sin wret, som på Norra sidan stöter ther in til.

2:o. Bergsmännen Lars Larsson och Hans Nilsson ifrån Holmshyttan tillåtas kolhusrum för norra gafweln af bemelte Petter Swenssons och Joen Hanssons kolhus, belägit jemte Belsiöboda wägen: wiljandes the afstå Petter Swensson sit kolhusrum och Joen Hansson sin Rostegrop, hwilka nu på samma platz anlagde äro, utan någon betalning, allenast Lars Larsson och Hans Nilsson wilja wara behielplige Petter Swensson til Bokhusets afflytning och Joen Hansson med en Rostegrops anläggande på annat rum, som han sielf kan utwisa tienligit ställe til.

3:o. Anders Weiampsson, Petter Swensson och Erik Ersson i Belsiöbodar, hwilka twänne senare blifwa tilhopa uti sine Hyttehandteringar, warda försedde med Kolhusrum ofwan före Lars Larssons i Ringshyttan Kolhus, wäster ifrån Masugnen, på hwilken sida Söder ifrån Kolhusrummen, jemte bemelte Lars Larssons hyttewäg, the också få uprätta Rostegropar och Bokhus thet bästa the kunna, altsammans utom wedergälning.

4:o. Rostegrope- och Bokhusrum få förenämde Bergsmän Anders Larsson och Anders Persson i Belsiöbodar samt Lars Larsson och Hans Nilsson i Holms Hyttan anlägga på Norra sidan om the senares Kolhusrum jemte Belsiöboda wägen thet bästa the förmå.

5:o. Angående Jernbode-rum, såsom om Belsiöbode och Holmshytte Bergsmännen skulle behöfwa, at til sine förnödenheter upsättja små Boningsrum, så utlofwade Ringshytte Bergsmännen sig icke wilja beneka them tienlige ställen ther til, doch emot någon ringa ersättning.

6:o. Tillät Lars Larsson wid Ringshyttan samtelige åfwannemde Belsiöbode och Holmshytte Bergsmän et tienligit ställe af en sin skogstract in wid et gammalt damfäste emellan lilla Siödammen och then så kallade Sandwadsbroen, at theruppå upsättja en Limstamp, hwaraf the samtelige kunna sig betjena: förbehållandes sig allenast en ringa ersättning therföre, hwarom han tiltrodde sig med Belsiöbode och Holmshytte Bergsmännen blifwa ense wid bygnadens anläggande.

Sedan nu Holmshyttelaget på sätt, som åfwan före är förmält, blifvit wid Ringshyttan indelte, och the ther wid hade å sin sida ingen ting widare at andraga, så yttrade och förbehölt sig Nämdemannen Lars Larsson wid Ringshyttan på egne och samtelige sine Grannars wägnar, at fast än Holmshyttelaget nu blifwit interesserade emot them til en trediedel uti Hyttan, och äfwen blifwit inrymde uti theras hyttebacke, så at the lika emot them til sine Bruks handteringar fådt nödtorftige delar theruti, thet the icke äntå måtte hwarken nu eller framdeles göra någon prætention uppå theras hus, inägor eller utmark, utan at hwar och blifwer wid sin egendom och then skiöter det bästa han kan och gitter.

Widare hade ingen af Bergsmännen at påminna, utan härmed slöts förrättningen, som til Kongl. Maj:ts och Riksens Högloft. BergsCollegii höggunstiga ompröfwande ödmiukeligen underställes. Ringshyttan ut supra.

Petter J. Christiernin.

Och althenstund Hyttors sammandragande uti Bergslagerne är så mycket mera nödigt och nyttigt, som skogarne therigenom besparas och Bergsmännerne sielfwe therigenom få lindring uti theras byggnings- ställnings- och wärmnings omkostningar, i anseende hwar til Hans Kongl. Maj:t, igenom thes Nådige bref til thess Camar och BergsCollegier af d. 25 Novembris 1734, samt 15 § af Kongl. Förordningen af d. 19 April 1740 befalt, at en slik sammanflyttning i Bergslagerne, ther thet beqwämligen skje kan, i akt tagas och befordras bör; Förthenskul pröfwar Kongl. Collegium för godt, at til thesse Rings- och Holmshyttelagares giorde ansökning om sammanflyttning i Ringshyttan, och at Holmshyttan må ödeläggas, härigenom gifwa thes bifall och samtycke: kommandes i följe theraf HolmsHyttan at såsom öde uti räkenskaperne afskrifwas och the Bergsmän, som här tils theruti interesserat hädan efter proportionaliter at swara för Crono- utskylderne uti Ringshyttan. År och dag som förut skrifwit står.

Gustaf Rålamb.

L. Benzelstierna. *Em. Swedenborg.*

G. Vallerius. *N. Porath.*

Hans Bierchenius.

Utslag ang:de Rings- och Holmshyttornes sammanläggande.

Enligt denna förening, som tillämpades från 1739, ehuru densamma icke faststäldes förr än 1743, skulle Ringshytte hyttelag utgöras af följande delägare:

		Hemman.	Hyttedelar.
Ringshyttan	Lars Svensson (vester)	$\frac{1}{2}$	1
	Lars Lar son	$\frac{1}{2}$	1
	Petter Svensson	$\frac{3}{4}$	$1\frac{1}{2}$
	Erland Svensson	$\frac{1}{2}$	1
	Olof Jönsson	$\frac{1}{2}$	1
	Nils Svensson	$\frac{1}{2}$	1
	Joen Hansson	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$
	Per Andersson	$\frac{1}{2}$	1
	= 4		
Holmshyttan	Hans Nilsson	1	1
	Lars Larsson	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$
	Anders Persson i Bälsjöbodar	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$
	Olof Andersson i Kåfalla	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$
	Anders Larsson i Bälsjöbodar	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$
	= 3		
Bälsjöbodar	Densamme	$\frac{3}{4}$	$\frac{3}{8}$
	Anders Velamsson	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{8}$
	Anders Persson	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{4}$
	Petter Svensson	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{8}$
	Erik Ersson	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{8}$
	= 2		
	Summa	9	12

Efter denna fördelning skulle Ringshytte hemman äga 8 och de öfriga 4 delar, eller resp. $^2/_3$ och $^1/_3$ i hyttan. I verkligheten inskränktes dock delantalet till $11^1/_2$, emedan Olof Andersson i Kåfalla för sitt $^1/_2$ hemman i Holmshyttan föredrog att för detsamma ingå i Kåfalla hyttelag, hvilket förhållande längre fram i tiden föranledde åtskilliga tvister innan denna hemmans- och hyttedel kunde återvinnas till Ringshyttan, hvarom närmare detaljer meddelas i en följande afdelning. Genom den förstärkning Ringshyttelaget emellertid erhållit, ökades bläsningarna härstädes ganska väsentligt. Då blåsningen i Ringshytte masugn 1737 uppgick till 73 dygn och 1738 till 68 dygn, utgjorde blåsningsdygnens antal 110 år 1739, 112 år 1740, och under de följande 10 åren vexlade deras antal mellan 108 och 126, enligt den tabell, som finnes vidfogad ÖMANS på annat ställe omförmälda beskrifning[1]. Den årliga dygnstillverkningen beräknades för samma tid i medeltal till 10 skepp. tackjern för dygnet.

51. Fogdhytte hyttelag upplöses och förenas med Nor (1736).

Till hvad om detta hyttelag i det föregående (sidd. 132—135) blifvit anfördt, må här ytterligare meddelas några anteckningar, hopletade ur sparsamt förekommande handlingar därom.

Vid grufting i Gyttorp 1709 $^{12}/_5$ förordnades till *hyttefogde* vid Fogdhyttan »Olof Matsson i Erik Perssons ställe», som då innehaft uppdraget i 10 år eller från 1699. Olof Matsson åter aflöstes redan efter ett års förlopp af Henrik Abrahamsson, som förordnades vid gruftinget 1710 $^{16}/_6$. Huru länge denne innehade sysslan är obekant, enär dylika förordnanden sedermera icke förekomma i gruftingsprotokollen annat än undantagsvis. Antagligen fick denna befattning här som annorstädes gå i tur mellan delägarne, hvilken ordning synes hafva blifvit allmänt tillämpad under bergmästaren Stockenströms tjenstetid (1712—1722) och därefter allt framgent. Däremot finner man att vid 1713 års grufting 2:ne »uppsyningsmän» förordnades vid hvarje hytta att »tillika med hyttefogden hafva noga uppsigt på all malm till hyttan» o. s. v., samt att vid Fogdhyttan härtill förordnats Olof Matsson och Olof Tyresson[2].

Den sistnämnde, som 1699 efterträdde sin då aflidne fader Tyres Olsson på dennes halfhemman härstädes, synes ha utvecklat sig till en mycket dålig menniska. I 1715 års gruftingsprotokoll heter det om Olof Tyresson bland annat, att han skall »vara en oduglig bergsman och så af fylleri intagen, att han ofta hela veckan sitter i staden (Nora) och dricker». Upprepade gånger hade han blifvit varnad härför både af bergmästaren och andra, men alltid förgäfves. Redan vid nämda tillfälle hade brodern Jakob Tyresson framställt anhållan att få öfvertaga hans hemman och afbörda dess efterhand åsamkade skulder, men denna hans begäran afslogs och gruftingsrätten beslöt i stället att ännu ett år ställa Olof Tyresson »på prof» såsom bergsman; men denne var oförbätterlig

---

[1] Jfr *Nor. arkiv* II: 101.
[2] Jfr sid. 187 här ofvan.

och våren 1716 blef han utan vidare förskoning utskrifven till — krigstjenst och genast tagen om händer af vederbörande befäl. Brodern Jakob sökte då ånyo att få öfvertaga Olofs egendom, dock utan att lyckas, hvarom närmare upplysning kan vinnas af följande utdrag af protokollet vid grufftinget 1717 $^{8}/_{5}$ i Kåfalla med Klacka-Stribergs tingslag:

S. d. Uppviste grufvedrängen Jakob Tyresson en Nora bergslags häradsrätts resolution af d. 6 Mars 1717 angående den tvistiga *besittningen uppå* $^{1}/_{2}$ *hemman vid Fogdhyttan,* som Olof Tyresson för detta bebodt, hvilken blef förledne våras 1716 för dess *oduglighet och öfverflödiga fylleri tagen till kungl. gardet,* förmenandes Jakob Tyresson såsom broder sig nu därtill vara närmast, samt uppgifver en kautionsskrift, underskrifven af sexman Petter Svensson på Ringshyttan och bergsman Lars Svensson på Nor, bägge behållne bergsmän, därutinnan de försäkring göra för hemmanets vidmakthållande, kronans utskylders betalande samt en riktig betalning för gälden, efter den summa, som hemmanet blifver värderadt till, dock att honom med den ej vidare stränges än K. M:ts nådiga resolutioner förmäla, som så väl Petter Svensson som Jakob Tyresson sjelfva förklara vara efter handen förståendes.

Sedan som detta hemman i åtskilliga år mycket oförsvarligen blifvit af Olof Tyresson handteradt, så hafver Olof Tyressons *svåger Anders Johansson*[1] *ingått en förlikning med Olof Tyressons hustru Karin Ersdotter,* därutinnan hon, oförmögen att vidare förestå hemmanet och bergsbruket, detsamma afträder till bem:te Anders Johansson med mera, som samma förlikningsskrift af d. 7 November 1716 vid handen gifver. I följe däraf har Anders Johansson betalt efter befallningsman Trotzigs qvittens d. 3 December 1716 32 daler smt, sammal. efter bef:n Trotzigs qvittenser d. 29 December 1716 och 17 Januari 1717 af 1715 och 1716 årens persedeljern 3 skepp. 5 lisp. tackjern. I lika måtto innevarande års påbudne gärd för $^{1}/_{2}$ hemman efter länsman Bromans qvittens, så ock innevarande års hyttekontribution. I lika måtto har han förlidet års rättighet till presterskapet betalt. Och såsom hemmanet efter Olof Tyressons afmarsch stod så godt som öde, så är denne Anders Johansson efter sådana gjorda betalningar uppå kronones restantier, med hr bergmästarens och befallningsman Trotzigs samrådande, kommen till detta hemman, som han nu ock af samtlige sexmännen förklarades för en duglig och drifvande bergsman, som han ock hvad hemmanet mer blir värderadt än kronorestantierna bestiga, kan han, hvad öfverskjuter, på en gång utbetala, och synes fördenskull Anders Johansson nu mer ej kunna drifvas, sedan han ett så godt som ödes hemman emottagit och förra årens kronorestantier utbetalt, hälst någon bördesrätt intet med skäl kan af Jakob pretenderas, sedan hemmanet till hus, jord och gärdesgårdar är förderfvadt och skogen fast mera utöknader, vid ett ringa bergsbruk, än någon röjsel däremot kan komma uti konsideration, som ock så för tiden alls ingen timmerskog till hemmanets förbättring är att tillgå, som ock åtskilliga förra årens räntor äro af Jakobs broder Olof lemnade obetalte.

Härmed var ock besittningsfrågan afgjord. Anders Johansson innehade därefter hemmanet så länge han lefde. Olof Tyresson däremot afhördes icke vidare i hembygden. Brodern Jakob Tyresson åter blef några år senare bergsman i Fåsjöhyttan och utsågs 1729 $^{14}/_{5}$ till sexman i Klacka

[1] Gift med Maria Tyresdotter, halfsyster till Jakob Tyresson.

tingslag, hvilken befattning han innehade i 4 år, då han tog afsked med godt vitsord.

Vid Klacka-Stribergs grufting i Gammelhyttan 1730 9/5

Låt bergsmannen Henrik Jansson i Blexberg ingifva bergsmannen Henrik Abrahamssons i Fogdhyttan den 3 Maj 1729 utgifna obligation, därutinnan han tillstår sig vara skyldig till Henrik Jansson 2 skepp. tackjern, hvarå Henrik Jansson in qvantum juris inteckning fick.

Såsom karakteristiskt för sin tid torde denna inteckningsåtgärd förtjena antecknas, men det må ock tilläggas att dylika inteckningsärenden äro ganska sällsynta i gruftingens förhandlingar.

I Fogdhytte masugn, hvars kontribution utgjorde 22 daler smt (sid. 197) och som vid 1721 års tiondejernsreglering åsattes ett tiondebelopp af 15 lisp. tackjern pr dygn (jfr sid. 199), torde sista blåsningen ägt rum 1736, hvarefter genom träffad förening 4 September samma år bergsmännen härstädes blefvo antagna som *delägare i Nors hytta från och med 1737.* Men, egendomligt nog, först 14 år därefter blef denna förening anmäld hos Bergskollegium, som då näppeligen hade annat val än att fastställa densamma, hvilket skedde genom följande

Bergskollegii resolutionsbok 1750, fol. 187 o. följ.

Kongl. Maj:ts och Riksens BergsCollegii Utslag angående *Fogdhyttans ödeläggande och blåsningens idkande hädan efter uti Norshyttan* i Nohra Bergslag; Gifvit i Stockholm d. 2 Octobris 1750.

Uti skrifvelse under d. 7 Martii innevarande år hafver hos Kongl. Collegium Advocat Fiscalen och Bergmästaren Ädel och Högaktade Anders Tuhnberg Olofsson anmält en d. 4 Septembris 1736 emellan ofvan nemde Hyttelag ingången förening, om sammanblåsning uti Norshyttan, lydande besagde förening ord ifrån ord som följer:

Såsom skogarne vid något hvar hytta blifva mycket ringa och förminskade, hvilket förordsakar korta och stackota tillverkningar vid the små hyttor, hvarest ei månge Interessenter och grannar fins; i anseende till alt sådant hafve vi undertecknade Bergsmän vid Fogdhyttan och Nor til samman trädt, och med hvarannan rådgiordt, på hvad sätt, til at undvika långsamma värmningar på korta blåsningar, at ej så mycket af bruket i värmning må onödigt blifva uppbrändt, hafva vi således öfverenskommit, at efter såsom til Nors hytta och Masugn är mycket ymnigare Sjöar och länne till watn, än som till Fogdhyttan; alt så efterlåte vi, som vid Nor boende äro, Fogdhytte Bergsmännen, at nu nästinstundande år 1737 sitt bruk till vår hytta at framföra, och tillika med oss masugnen värma, och sitt bruk afvärka, och ther det så för dem, som för oss godt och nyttigt fins; ty inrymma och efterlåta vi dem med oss uti vår hytta och masugn, råstufvu, hiul och Belgor med oss lika god del och rätt äga, utan någon afgift. Rummen på masugnen delas efter hemmanstalet uti jemngoda delar; äfven efterlåta vi Fogdhytte Bergsmännen Kohlhus-, Bokhus- och Råstegrope- rum, hvarest lägligast finnas kan; men hvad byggnad och bekostnad hädan efter till hyttans behof blifver användt, påkostar hvar för sig, efter den del, som han uti Hyttan äger, och som vi förmoda, thetta ej sträfva emot lag och Kongl. Bergsförordningar,

hemställa vi sådant uti Ädel och Högaktade Herrens Herr Bergmästarens gunstiga ompröfvande, hvilket vi med våra namns och bomärkens underskrift betyga i sanning vara, som skiedde i Nora Stad d. 4 Septemb. 1736.

Lars (bom.) *Svensson* på Nor.	*Olof Mattson* på Fogdhyttan.
Johan (bom.) *Abrahamsson* ibid.	*Anders* (bom.) *Larsson* ibm.
Johan Persson ibidem.	*Anders Eriksson* ibid.
Johan (bom.) *Nilsson* ibid.	*Erik Olsson* ibid.
Lars (bom.) *Olsson* ibid.	*Anders* (bom.) *Jansson* ibid.
	Erik (bom.) *Ersson* i Lerdalen.

Och althenstund thetta länder till skogarnas besparing och minskning uti omkostningarna vid Tackjernstillverkningen: Berättande jemväl Advocat Fiscalen och Bergmästaren uti ofvannemde thess skrifvelse, at begge thesse Hyttelag redan trädt tillsammans uti ett blåsningslag; Förthenskull pröfvar Kongl. Collegium, i stöd af 15 § uti Kongl. Maj:ts nådiga förordning, angående stångjernssmidet och flere hushollningsmål vid jernverken i Riket, dat. 19 Aprilis 1740, för skäligt, thenna emellan Nors- och Fogdhyttelagen ingångne föreningen härmedelst at gilla och fastställa; Till följe hvaraf Fogdhyttan kommer, såsom ödelagd, uti Cronones räkenskaper at antecknas, och blåsningen hädan efter uti Norshyttan gemensamt at idkas. Thet allom, som vederbör, til efterrättelse länder. År och dag som förr skrifvit står.

F. Gyllenborg.

L. Benzelstierna.	*N. Psilanderhielm.*
Gustaf G. Bonde.	*Th. Blixenstierna.*
	J. G. Wallberg.

Utslag ang:de Fogdhyttans ödeläggande och blåsningens flyttande till Norshyttan.

52. Nybergs grufvor 1710—1750.

Till fortsättning af de anteckningar om detta gruffält, hvilka förut (sidd. 97—105) blifvit meddelade och hvars slutord bör rättas i enlighet med ofvanstående rubrik, sammanföras i det följande från olika håll hopletade, ytterligare uppgifter därom till närmare belysning af den verksamhet, som därstädes i forna tider varit utöfvad och som icke varit utan sin betydelse i bergslagens och de kringliggande hyttelagens utveckling och historia.

Vid det allmänna grufting med Nora bergslag som hölls på Gyttorps gästgifvaregård 1710 16/6

Angaf sexmannen Per Andersson på Blexberg att han intet denna gången kan utföra sitt instämda käromål mot samtlige Bälsjöbodars åboer om *åverkan på Nybergs-allmänningen* och *oförsvarligt brytande i Stora Åsagrufvan*, efter de samtlige intet fått stämningen, utan reserverade sig sin rätt till nästa grufveting.

Tyvärr saknas protokoll för 1711 års grufting, så att någon upplysning om detta mål blifvit fullföljdt eller ej icke stått att vinna. Det må emellertid anmärkas att Åsagrufvan i föregående handlingar icke finnes om-

talad sedan 1690, därest man icke får antaga att densamma motsvaras af den några år senare omtalade Stora Nybergsgrufvan. Den oreda i fråga om de särskilda grufvornas benämningar i detta malmfält, som förekommer från det ena året till det andra, försvårar i hög grad användandet af de underrättelser om deras storlek m. m., hvilka finnas angifna i de olika beskrifningarna däröfver. *Något* är dock bättre än *intet* och man får sålunda nöja sig med hvad de bevarade handlingarna innehålla.

Nybergs grufvor äro »belägne på en kronoallmänning emellan Holmshytte, Bleksbergs och Bälsjöbodars hytteskogar» heter det i en af bergmästaren *Jakob Åkerhjelm* 1712 afgifven relation, som i öfrigt därom innehåller:

Grönevallsgrufvan har i år varit obrukad och står full med vatten.

Bondeborsgrufvan[1] är 6 famnar djup, hvarest bottnen består af gråberg, och är sedan förlidet år utgången.

Stora Björkegrufvan har 2 år legat obrukad och är nu merendels med vatten uppfyld

Norra eller gamla *Björkegrufvan* är $5^2/_3$ f:r djup, malmens längd 6 f:r, höjden i vestra ändan $1^2/_3$ och i den östra ändan 2 f:r; hon arbetas med 11 delar.

Efterträdaren *Erik Stockenström* beskrifver grufvorna sålunda:

1713. *Bondeborsgrufvan*[1] är en gammal och illa bruten grufva, hvarest *taket med stockar och af gråberg murade pelare understödt är;* vindlafven är i år flyttad vesterut ifrån det rum han förlidet år stod. Och emedan bottnen, som skall bestå af gråberg, stod full med vatten, ty kunde djupet ej afmätas, som går långt under berget. Arbetet är i år fortsatt med 12 delar uti södra gafveln, hvarest malmen är $^1/_2$ f:n hög och 8 f:r bred.

Stora Björkegrufvan låg förlidet år obrukader, men i år är hon arbetad uti gaflarna, men nyligen igenlagder och är nu full med vatten, så att ingenting kan berättas om henne.

Norra eller gamla *Björkegrufvan* är 7 f:r djup, malmen är alldeles utgången på bottnen, men i vestra ändan, som stöter intill stora Björkegrufvan, är malmen uti gafveln $4^1/_3$ f:n hög och $1^1/_2$ f:n bred; hon har arbetats med 11 delar.

1714. *Bondebors-* och *Stora Björkegrufvorna* hafva i år ej varit arbetade utan stått under vatten.

Norra eller gamla *Björkegrufvan* är djup $8^1/_3$ f:r, och ehuru den sedan förlidet år är sänkter till $1^1/_3$ f:n är dock malmen på bottnen intet igenfunnen, så att det synes som han vore alldeles utgången; men uti vestra gafveln emot stora Björkegrufvan står ännu malmen 3 f:r hög och $1^1/_2$ f:n bred. — — —

Handelsmannen Petre har med några borgare från Nora upptagit *en liten skärpning* på Nybergs kronoallmänning, icke långt ifrån den gamla ödelagda Björke jerngrufva, hvarest han fått en *god kopparmalm,* dock jernblandader, och äro nu ej mer än 1 aln nederkomne, så att man ej vet hvad det vill blifva på djupet. Af lika beskaffenhet är det med en ny rymning uti *Röberget vid Fogdhyttan,* hvarest någon *kopparmalm* med jern blandader är upptagen.

---

[1] Detta namn är sannolikt en förvrängning af *Bondebergsgrufvan,* som förekommer i äldre handlingar. Jfr sid. 97.

1716. *Norra* eller gamla *Björkegrufvan* är i år sammanlagd med den så kallade *östra Björkegrufvan,* hvilka varit åtskilde med intet fulla 2 alnars berg; djupet i norra grufvan är $8^2/_3$ f:r, malmens längd 10 f:r och 1 f:n bred, arbetet är fortsatt uti gaflarna. Dessa grufvor äro i förra tider mycket trångt brutne och kunna intet nu utvidgas utan synnerlig omkostnad, hvilket bergslagen intet förmår; malmen är ock nog rödbräckter, så att allenast litet däraf får sättas till Stripbergets (malm).

Östra grufvan är 8 f:r djup; malmen är på bottnen alldeles utgången; i östra gafveln står en malmkärna 1 f:n hög och $^1/_2$ f:n bred. Norra så kallade malmgafveln, som dock är mer i vester, är $1^2/_3$ f:n hög och 1 f:n bred, igenom hvilken grufvelaget med en *kommunikationsort,* 1 f:n hög och 1 f:n bred, äro gångne uti *norra* grufvan för vattnets beqvämare utdragande. Det öfriga eller ofvantill är *afkrönt till bergfäste.* Malmen är af lika art med den föregående.

Skinfällegrufvan är 4 f:r djup, på bottnen är ingen malm; i vestra gafveln är en malmkärna $1^2/_3$ famn hög och 1 f:n bred. Södra väggen är med *kronomärke förbjuden,* efter den är mycket rödbräckter.

Uti *Nybergs-* och *Röbergsmarken* finnas *många och stora grufvor,* som nu endels äro igenfallne, endels stå fulla med vatten, utur hvilka bergslagen i många år för detta tagit deras malmfournering, ehuruväl den merendels uppe uti varit mycket rödbräckt, af *koppar* och *svafvelkis* beblandad, så att de brukat honom till blandmalm emot torrsten; men sedan de kommit på djupet hafver malmen gått ut, eller ock äro grufvorna så illa brutna, att intet vidare arbete däruti kunnat förrättas.

Nybergs kopparskärpning är för detta upptagen af bergsmän, och efter där fans en oartad jernmalm igenlagder, men nu åter af handelsmannen Petre upprensader. Malmen kommer helt smal upp ifrån dagen i öster, och stryker emellan en jernmalmsklyft och gråberg neder åt i vester 6 f:r lång, därest den är 8 f:r djup under handspelet, 1 f:n bred och $^1/_2$ f:n hög i gafveln; dessutom är bottnen och södra väggen där och hvar med små körtlar och gnistor insprängde. Där är redan emot 200 lass malm upparbetad, fast den är blöt, jernblandad och af ringa halt, så är dock något däribland, som hafver bättre anseende.

Härefter saknas anteckningar om Nybergsfältet till dess bergmästaren *P. J. Christiernin* 1725 relaterar

Björkegrufvan: djup under lafven $13^1/_2$ f:r, lång ifrån östra gafveln till ett bergfäste $12^1/_2$ f:r; ifrån samma bergfäste till vestra gafveln $7^2/_3$ f:r; malmen har till större delen förlorat sig på sjelfva bottnen, dock fins han ännu vacker på vestra sidan om bergfästet, till 2 f:rs bredd på bottnen och i den vestra orten; i den östra orten synes nu föga malm vara till fångs. Eljest är malmen försvarlig och utan särdeles oart, och blir däraf godt tackjern, isynnerhet när något af Stripbergsmalmen kommer därtill. Arbetet drifves till större delen genom *tillmakning* och endels med *borrning och krut.* Uppfordringen af både malm, gråberg och vatten sker med en *kran.*

Vid Klacka-Stribergs grufting i Kåfalla 1726 $^{12}/_5$

Insinuerades af Anders Larsson på Vestgötehyttan och upplästes den skrift, som till honom blifvit utgifven d. 3 April sistlidne af sexmannen Petter Svensson på Ringshyttan, Jan Eliesson och Krisman Larsson på Bleks-

berg, Per Olsson, Nils Persson och Nils Larsson på Grecksåsar, Olof Andersson, Karl Olsson och Lars Olsson på Vestgöthyttan såsom fullmäktige på samtel. *Björkagrufvelagets* vägnar, därutinnan de efterlåta Anders Larsson, som för detta vid Björkagrufvan varit gruffogde, $^1/_4$ *i berörde grufva,* så att grufdelarne må komma att förökas ifrån $15^1/_2$ till $15^3/_4$ delar, och det för den orsaken att *Anders Larsson sin gruffogdetjenst väl förestått i 7 års tid,* och dessutan på deras begäran nu upplagat pumparna ånyo; skolandes han med dem nu vara lika delaktig proportionaliter i grufveredskap, byggnader och hvad mera därtill hörer, ehvad namn det hafva må, allenast att han till grufvan anskaffar 2 st. grufveknoster af 1 lisp. hvardera. Anhållandes Anders Larsson att detta måtte i protokollet varda infattadt och sedan konfirmeradt; hvilket grufvetingsrätten fann så mycket mera skäligt att bevilja och härutinnan gifva sitt bifall, som Anders Larsson ärligen och beskedligen sin gruffogdebeställning förestått, och grufvelaget, i anseende till en slik dess gjorde tjenst, velat honom denne förmån lemna.

Den hedersbevisning, hvilken sålunda kom en värderad och afhållen gruffogde till del, torde i och för sig ej kunna anses vara betydande, men den var så mycket mera hedrande för både gifvare och mottagare, som liknande fall voro så ytterst sällsynta, att utg. ej hittills lyckats upptäcka något dylikt från andra håll under motsvarande tidsperiod.

Vid ett följande grufting, i Timanshyttan 1728 $^8/_5$, förekom bland annat:

På bergsm. Per Jönssons vid Gamleviker gjorda ansökning och i anseende därtill, att han, som innehafver $1^1/_2$ hemman vid Gamleviker samt participerar uti masugnsbyggnaden (därstädes) till $^1/_4$:del, icke hafver så tillräckliga grufvedelar som till bergsbrukets fortsättande kan fordras, beviljade grufvetingsrätten honom att inkomma på $^1/_4$ del i *Björkgrufvan,* i Nybergsmarken belägen; hvaruti bergsfogden Fröberg hafver honom att inrymma.

Huruvida den sålunda påtrugade nya delägaren skulle erlägga något slags inträdesafgift för sin $^1/_4$ del omtalas ej. Förmodligen fick bergsfogden jemka mellan vederbörande härom.

I en senare bergmästarerelation från 1730 heter det om

Björkegrufvan: uppå trenne år är intet någon vidare sänkning gjord, för mötande gråberg på bottnen, och är således som förr $13^1/_2$ f:r djup: och efter malmen vist sig för vestra ändan af grufvan, hvarest *en ort är indrifven,* är arbetet endast drifvet därstädes, hvarest han allt mer och mer synes förminskas. På den östra ändan är ingen mera malm att tillgå; längden på bottnen är 26 f:r och bredd för den vestra ändan $3^1/_3$ f:r. — Grufvan arbetas på 16 delar, och har hvarje del i sommar fått 60 lass malm, hvartill åtgått *5 stafrum ved på delen* samt $6^1/_2$ lisp. *krut* för hela grufvelaget. Malm och gråberg uppfordras med *kran,* och vattnet med 4 *handpumpar,* understundom med *hästvind.*

Från de följande 10 åren ha några handlingar om dessa grufvor ej återfunnits; men i en af bergmästaren *And. Tuhnberg Olofsson* 1741 $^{22}/_3$ afgifven, synnerligen fullständig och omfattande »*relation*» beskrifvas de sålunda:

Nybergs grufvor uppå kronogrund och Nybergs allmänning belägne, hafva tillförene varit åtskillige, som på en tid blifvit bearbetade, och ibland dem är *Stora Björkegrufvan*, som synnerligen gifvit en ymnig malm, men blifvit år 1740 *utbruten,* hvilket ock skedt med en och annan af de andre; dock hafva de meste blifvit öfvergifne för rödbräcka skull, till hvilken oart all den malm, som hitintills uti Nybergsgrufvorna gifvits, varit mer och mindre inclinerad. Nästlidet år har allena Åsagrufvan och en liten ny rymning blifvit arbetade, och äro de hvar för sig så beskaffade, som följer:

Åsagrufvan, under handvindslafven $16^2/_3$ famnar djup, och mycket bruten i donläger efter malmen, som går uti öster och vester, är ansenligt lång, men för en nästlidne sommars uppsatt gråstensmur emot det med fall hotande berget, kunde den i höstas ej ses mera än uti den vestra ändan, därest en malmgafvel står 4 famnar lång och $2^1/_3$ dito bred hel ren, förutan det att en gråbergsstrimma af $^1/_3$ famns bredd står densamma tvärt igenom ifrån botten upp till taket. Malmen vill, som förbemält är, stödja sig något på rödbräcka, men är eljes öfvermåttan god och rik, och kan, som man om Rödbergsmalmen berättat, för ingen del brukas till mera än en tredjedel emot annan torr sten. — Bearbetas uti $15^1/_2$ del och däruppå äro i sommars erhållne 680 lass malm, eller för hvarje del 40 dito. — Berörde malm har man vunnit både igenom *krut och ved,* och af den senare äro för hela grufvelagets räkning uppgångne $15^1/_2$ stafrum, eller 1 på hvar del.

Sedan Björkegrufvan, som ofvanföre är förmält, blef ödelagd, så hafva några af de grufveintressenterne tillika med åtskillige af bergslagen på 32 hela delar satt sig tillsammans och begynt rensa *en liten gammal puta,* som är vid pass 60 f:r norrut ifrån gamla Björkegrufvan belägen; därsammastädes hafva de träffat en vacker malmkärna och därutaf nästlidne sommar upparbetat ungefär 800 lass; men sedan och något längre fram på året, är malmen funnen så utbruten, att allenast en strimma om $^1/_6$ famns bredd sitter qvar uti den södra och en ännu mindre dito uti den vestra gafveln, så att, efter allt utseende, det ej lärer löna sig, att nu i år upptaga denne rymningen.

Tre år härefter, i en 1744 $^{22}/_{12}$ dagtecknad relation, yttrar samma bergmästare angående detta gruffält, att

Af *Nybergs grufvor,* som äro belägna uppå Nybergs kronoallmänning, har hvarken uti detta nu till ända gående eller de förra åren 1742 och 1743 någon mer blifvit drifven än

Åsagrufvan, som nu är under kranlafven $18^2/_3$ famnar djup. Malmen därstädes går i öster och vester samt ligger mycket på sned åt södern; är ock igenom ett år 1742 lemnadt samt afkrönt *band* likasom skilder åt, och på den östra sidan därom af $3^2/_3$ famnars längd och $1^2/_3$ famns bredd, samt på den vestra af $3^1/_3$ famns längd och $2^1/_3$ famns bredd, på begge ställen hel ren och mycket rik: vill väl stödja sig något på rödbräcka; men om den försigtigt rostas, och vid uppsättningen proportioneras till en $^1/_3$-del emot så kallad torrsten, såsom ifrån Stripebergs eller Lämåse grufvor, så gifver den både ymnogt och försvarligen godt tackjern.

Grufvearbetet har skedt på 17 hela delar, och äro på hvar del uppbragte 40 lass, tillsammans 680 lass malm. — Sprängningen har skedt både med *ved och krut*; varandes af det förra slaget 34 stafrum och af det senare 8 lisp. nu i år uppgångne. Uppfordringen af malm och gråberg är på ett

stycke ifrån botten vorden förrättad med *handspel* och därifrån sedan igenom en *kran*, som bygdes nästlidne våras; men vattnet har man afhållit med *handpumpar*, som likväl faller grufveintressenterne nog besvärligt.

I en relation, afgifven och afsedd för Bergskollegii embetsberättelse till Rikets ständer, samt af bergmästaren Tuhnberg undertecknad 1746 $^{9}/_{1}$, heter det bland annat:

År 1741 den 9 November utgaf jag mutsedel för bergs- och sexmannen Erik Ersson uti Blexberg och för grufvefogden Olof Nilsson vid Nyberg i Nora socken, såsom uppfinnare, uppå ett jernmalmstreck, *Långgrufvan* kalladt, ett litet stycke vester ifrån Björkegrufvan vid *Nyberget* belägit. Denne grufvan hafver i förstone blifvit drifven på 19 hela delar; men nästlidet år 1745 allenast på 10 $^{1}/_{2}$ del, och är nu 8 famnar djup. Malmen, som går på sned åt norden och är uti öster och vester 8 famnar lång samt bredvid vestra gafveln $^{1}/_{2}$ famn, men åt den östra allenast $^{1}/_{3}$ famn, är nog rik, men vill stödja sig mycket på rödbräcka, dock nu börjat något bättra sig på djupet och för öfrigt så beskaffad, att den igenom flera eldar och starkare rostning kan brukas till en tredjedel emot torr malm.

Däremot får man ingenting veta om de föregående årens malmuppfordringar m. m. hvarken i denna nyupptagna Långgrufva eller i den samtidigt bearbetade Åsagrufvan. Dessa brister i de för öfrigt ganska utförliga relationerna kan visserligen vara att beklaga, men å andra sidan är icke heller nutidens intresse för äldre tiders grufarbeten af den art, att dylika brister eller luckor i historien betyda särdeles mycket.

Vid Nora bergslags allmänna bergsting i Nora stad 1745 $^{12}/_{3}$ »fanns nödigt att följande publikation borde ske»:

Alldenstund bergstingsrätten har kommit i erfarenhet, att en del utaf den de förra åren utur den så kallade *Långgrufvan* vid Nyberget uppbrutne malmen skall vara så illa sofrad eller skrädd, att den vid en eller annan hytta skall förorsakat något fel uti tackjernstillverkningen, och åtskilliga af de närvarande bergsmännen därhos befarade, att en sådan malm äfven vid andra hyttor här i bergslagen torde inblandas, där icke sådant i tid förekommes; alltså fann bergstingsrätten sig föranlåten att härigenom utsätta ett vite af 20 daler smt, hvartill, utom böter efter lag, icke allenast grufvefogden, om han den oartade och med kies behäftade malmen icke väl låter skräda och skilja ifrån det bättre slaget, utan ock både masmästare, uppsättare och bergsmännen sjelfva, hvar för sig skola vara förfallne, om de äro orsaken till en slik illa sofrad malms ibärande uti masugnen, och det så ofta de lagligen kunna öfvertygas hafva brutit häremot: blifvandes samtelige uti denna Långgrufvan delägande bergsmän, jemte andra, som af samma malm sig något kunna tillhandla, medelst detta, vid förberörde vite, jemväl allvarligen antydt, att hädanefter för sig sjelf rosta den malm, som utur denna grufvan vunnen är, och den icke med annan jernmalm i rostarne sammanblanda, emedan den vill något stöda på rödbräcka, fast icke till skada, när man med sofrandet, rostandet och uppsättandet däraf noga, varsamt och försigtigt umgår; hvilket bergstingsrättens förbud, till vederbörandes efterrättelse, behörigen kungöras bör.

Ett par år härefter (1747 $^{22}/_{12}$) afgaf bergmästaren Tuhnberg en ny embetsrelation af stort intresse angående ifrågavarande grufvfält.

Däri omtalas nämligen

Nybergs koppargrufva, belägen uppå Nybergs kronoallmänning emellan den för några år sedan ödelagda Björkgrufvan och Åsa jerngrufvan, hvilken senare nedanföre kommer att omförmälas, har för detta blifvit bearbetad igenom aflidne direktören hr Gabriel Petre [1], men legat öde ifrån år 1716 intill Valborgsmessotiden nästlidet år 1746, då brukspatronen hr *Johan Wester* [2] och konstmästaren välaktad *Erik Andersson Parath,* uppå undfången mutsedel under den 15 nästföregående Mars, begynte att låta draga vattnet utur densamma; dock har man icke hunnit rengöra den ifrån en myckenhet där qvarliggande varp och gråberg, hvarifrån och till uppfordringsverket den är 7 famnar djup.

Denna grufva, som är bruten på längden i öster och vester samt mycket på sned till vestern, gifver anledning till malm både här och där, men vill på intet ställe visa sig beständig, utan ligger, dock inom vissa släppen, uti större och mindre fläckar eller körtlar, hvaraf en del bestå af blötarf, men en del äro rätt goda.

I den norra väggen är af gammalt *en ort* indrifven till 3 ½ famns längd och bredd, uti hvilken väl kunna finnas några smala malmstrimmor, som man ock gjort något arbete uppå, men samma ort är nu alldeles öfvergifven, efter arbetet därstädes ej ville löna sig, och i det stället hafva intressenterne låtit anlägga något arbete i den södra väggen, därest man indrifvit en ort af 2 famnars längd och bredd, samt nu emot hösten därstädes träffat en rätt vacker malmgång af ⅓ famns bredd, hvilken blifvit afbruten midt på, men är emot bägge ändarne både öster och vester qvarstående. Utur denna grufvan hafva till mikelsmessotiden innevarande år blifvit uppbragte 123 lass malm. Till bergsprängningen äro i år uppgångne 3 ½ lispund krut, samt några skifvor ved, som intressenterne köpt af bergsmännen vid Holmshyttan. Malm och gråberg har man uppfordrat med handvindar och afhållit vattnet genom handpumpar.

Utaf de 20 lass malm, som konstmästaren Parath på dess andel utur denna grufvan nästlidet år undfått, tillika med något som dess måg, malmletaren här i orten välaktad *Peter Sundell,* utur varphoparne vid *Rastelfs kopparhytta* sofrat, hafva de i år vid berörde hytta erhållit 1 skepp. 16 lisp. 15 m⅌ gårkoppar bergsvigt, den de försålt till en handelsman ifrån Grenna vid namn Håkan Fogelgren.

I en följande relation af bergmästaren Tuhnberg, dat. 1748 31/12, beskrifves

Nybergs koppargrufva, belägen uppå Nybergs kronoallmänning, uti hvilken malmen detta år temligen aftagit, så att här ej synes någon mera öfrig, än allenast en smal kärna i södra väggen, som ej lönar mödan att bryta efter.

Nedanföre, eller på vestra sidan om den norra orten, hafva intressenterne förledne våras kommit på en *jernmalm,* som väl lönt mödan att bryta af, och därhos varit af bästa slaget, som Nybergs jerngrufvor någon tid hafva gifvit.

Utur denna grufva hafva blifvit uppbragte 22 lass koppar- samt 280 lass jernmalm. Till bergsprängningen äro uppgångne 2 lisp. krut och några

[1] Jfr sid. 253, 254 här ofvan.

[2] Ägare af och bosatt på Hagby bruk invid Nora stad, f. 1704, d. 1755.

få stafrum ved, hvilka intressenterne hafva köpt af omkringboende bergsmän vid Holmshyttan och Bälsjöbodar. Malm och gråberg äro vordne uppfordrade genom handvindar, men vattnet med handpumpar.

Utaf den (koppar)malm, som konstmästaren välaktad Erik Anders Parath på dess andel utur denna grufvan nästlidit år undfått, tillika med den, som dess måg malmletaren här i orten välaktad Peter Sundell utur varphoparne vid *Rastelfs kopparhytta* sofrat, hafva de i år vid berörde hytta erhållit 3 skepp. 12 1/2 lisp. garad koppar bergsvigt, hvilket lilla qvantum de sålt till klockgjutaren hr Peter Petræus uti Örebro.

Nästa relation af 1749 30/12 meddelar, att

Nybergs koppargrufva — — har detta år *legat öde;* men utaf den lilla malm, som konstmästaren välaktad Erik Andersson Parath, hvilken på 1/3 därutinnan var intresserad, nästledit år erhöll, och till dess måg, malmletaren här i orten välaktad *Peter Sundell* öfverlåtit, lika med den, som han, Sundell, och dess broder malmletaren välaktad *Daniel Sundell* kunnat tillsammans bringa dels vid *Rågrecks koppargrufvor* och dels ifrån *Hässlekulla* grufvor af någon gammal där qvarlemnad, hafva desse i år vid *Rastelfs kopparhytta* i Nora bergslag tillredt 1 skepp. 11 lisp. 16 7/11 m℔ gårad koppar bergsvigt, och däraf försålt till handelsmannen Håkan Fogelgren ifrån Grenna 1 skepp. 5 lisp. 16 7/11 m℔ och resten 6 lisp. till klockgjutaren hr Peter Petræus i Örebro.

I 1750 års relation säges »malmletarne Daniel och Per Sundeller, för den svaga vintern skull nästlidet år, detta år ej kunnat, vid den dem tillhöriga Rastelfs kopparhyttan, åstadkomma någon tillverkning». Angående denna tillverkning i öfrigt hänvisas till den särskilda afdelning, som härom förekommer längre fram.

Af sistberörda relation inhemtas vidare att

Af *Nybergs grufvor,* som äro belägna uppå Nybergs kronoallmänning, har uti dessa senare åren ingen mer blifvit bearbetad än *Åsagrufvan,* som nu är 21 1/3 famnar djup, samt mycket på sned underbruten till söder, har ej mer än tvänne malmkärnar qvar, den ena uti vester ifrån ett uppdraget gråbergsfäste till vestra gafveln, 7 1/3 famn lång, helt smal, somligstädes 1/6 och åter annorstädes 1/2 famn bred; den andre, som sträcker sig ifrån berörde gråbergsfäste jemte den norra väggen öster ut, till en längd af 3 1/3 famn, är intill östra ändan 1/3 famn och midtpå 1/2 famn hög, men aftager ju längre ju mer i vester, att den därstädes är helt spetsig.

Uti denna grufvan är dessutom någon malm i qvarlemnade *fem pelare* och ett annat ej omkringbrutet fäste; men de äro af gammalt så klent tilltagne, att uti hvardera ej kunna vara mer än några få lass.

I anseende därtill att malmen, som förmält är, befinnes mest på alla ställen nog smal, och grufvan dessutom är något för trång bruten i förra tider, hvarmedelst den är mörk, mycket farlig, samt på hvarjehanda sätt besvärlig att arbeta uti, och därjemte allt för vattusjuk, att mesta grufvearbetet om sommaren nästledit år 1746 blef användt till vattudragningen, så hafva intressenterne varit föranlåtne, att den 20 Augusti samma år alldeles gå ifrån henne.

Intressentskapet, som varit indelt på 17 hela delar, erhöllo ej mera då om sommaren än 4 lass på delen eller inalles 68 lass malm. Till berg-

sprängningen uppgingo det året $2^1/_2$ lisp. krut; men ved har man ej kunnat bruka, dels för den starka vattutillsättningen skull, och dels för det vidt öfverhängande skölaktiga taket.

Till både denne, så väl som de omkringliggande ödelagde grufvor vid Nyberget, när de varit i gång, har man fått betjena sig af den så kallade *Nybergs kronoallmänningen*, som är ungefär $^1/_2$ fjerdingsväg lång och hälften däremot bred, varandes nu för tiden beväxter med vacker ungskog, merendels af björk.

Uppå förenämde Nybergs allmänning och på ömse sidor af näst omförmälte *Åsagrufva* äro i förra tider åtskilliga *jerngrufvor* vordne bearbetade, dock har af dem förnämligast varit gångbar den så kallade *Björkegrufvan*, hvilken i många år å rad gifvit en både ymnog och god jernmalm, men blef år 1740 *utbruten och öfvergifven*.

Härefter saknas för lång tid alla underrättelser om Nybergs jerngrufvor. Äfven om sådana skulle kunna uppletas, måste desamma sparas åt framtiden. Utg. har nämligen trott sig böra bestämma året 1750 såsom gräns för meddelande af grufbeskrifningar, emedan den utstakade hufvuduppgiften för dessa anteckningar — nämligen Ringshytte hyttelags historia och öden — eljest skulle komma att upptaga allt för stort utrymme och tillika medföra dryga kostnader, utan motsvarande gagn eller nytta. Den spekulationslust, som stundom likasom epidemiskt angriper bergsmän och andra, att inmuta och tillgodogöra sig gamla ödelagda grufvor, må gerna få åt sig förbehållet att uppleta återstoden af de gamla relationer och beskrifningar därom, som ännu torde finnas bevarade. Måhända skulle en föregående kunskap och kännedom af innehållet i dessa äldre handlingar kunna inbespara många kostsamma och till klena resultat ledande grufundersökningsarbeten, som vederbörande vanligen, oftast i onödan, gerna vill företaga.

53. Ringshytte grufvor 1710—1750.

De uppgifter om dessa, som kunnat hopletas, meddelas i det följande.

Holstaberget beskrifves i E. Stockenströms relationer sålunda:

1713. Holstaberget är en nyligen upptagen grufva på Ringshytte ägor och i år arbetad af 9 delar, som gifvit god och gångbar malm, men nyligen af intressenterne öfvergifven, så att jag intet kan gifva någon närmare berättelse om henne, helst hon nu står under vatten.

1714. *Holstaberget* är 6 f:r djup, malmens längd $5^1/_4$ f:r, bredden i norr 1 f:n, uti söder $1^1/_2$ f:n och är af god och gångbar art.

Vestra Holstaberget är djup 4 f:r, malmens längd 4 f:r, bredd $1^1/_3$ f:r, af lika godhet med den förra.

1716. *Holstabergsgrufvorna hafva i år legat oarbetade.*

Härmed synes hafva fortfarit omkring 10 år, hvarefter man åter finner åtminstone en af dem omtalad i en

Relation öfver *Holstabergs grufva,* belägen på Ringshytte utmark, år 1730 af P. J. Christiernin:

Holsta grufva är för 3 år sedan påbegynd af vissa hyttelagare, och sedan de afrymt jorden till 2 f:rs djup hafva de anträffat malmklyftan, hvarefter en sänkning är gjord, som nu är 2 f:r djup, men längden från söder till norr 7 f:r och bredden $1^2/_3$ f:n. — Bottnen består af malmkolfvar med smala gråbergsstrimmor hvart om annat blandadt. Grufvan arbetas i 24 delar, hvilka i sommar fått 40 lass malm på delen, hvartill åtgått 6 lisp. krut och 6 stafrum ved inalles. Malmen är försvarlig och utan oart, går dock icke gerna allena.

Uppfordringen af malm, jord och gråberg sker med *handbårar på därtill lagda bryggor;* vattnet afhålles genom en *handpump.*

Det här omförmälda uppfordringssättet af malm och gråberg medelst *handbårar* torde få anses såsom det äldsta och mest ursprungliga vid ortens grufvor, på samma gång detsamma otvifvelaktigt var det mest tunga och arbetsamma för arbetarne, då allt godset ur arbetsrummet skulle *bäras* upp till jordytan. Att ett dylikt uppfordringssätt icke gerna kunde användas så snart grufvan kommit till något afsevärdt djup, är ock alldeles påtagligt. Först blef det en s. k. *handvind* och vid ännu större djup en *kran,* som kommo till användning, för att därefter i sin ordning ersättas med en *hästvind,* afsedd för en eller flera hästar. Längre hade grufteknikеn vid medlet af 1700-talet ännu icke kommit. Samma var ock förhållandet med vattenuppfordringen. Man började med s. k. *slängkosor* — urholkade trädskopor — för att därefter öfvergå till *handpumpen,* då man medelst handkraft pumpade upp vattnet ur arbetsrummen. Vid tilltagande djup aflöstes det tunga och tidsödande arbetet härmed af ett slags *vindspel för körkraft,* som i sin tur småningom blef en verklig plåga för de arma dragare, i regeln hästar, hvilka skulle därtill användas. Där belägenheten sådant medgaf, blef man ock angelägen att genom utförande af *konstbyggnad för vattenkraft* så vidt möjligt underlätta den i regeln alltid besvärliga och kostsamma vattenuppfordringen, som ökades mer och mer i samma mån grufvornas djuplek tilltog [1].

Redan 1720 hade man vid grufvor i Nora bergslag begynt använda *krut* till bergsprängning. Det gick emellertid ganska långsamt innan det gamla sättet medelst bränning eller s. k. *tillmakning med ved* alldeles upphörde. Under flera årtionden framåt begagnades både krut och ved om hvartannat eller i förening. Först under senare delen af århundradet blef krutet uteslutande användt för berörda ändamål, hvarom ock flertalet grufverelationer lemna talrika vittnesbörd [2].

Af domboken vid Klacka-Stribergs grufting i Ringshyttan 1731 $^{29}/_4$, § 6, kan inhemtas att

Bergsman Erik Olsson Vester på Skrekarehyttan inkom för rätten, uppvisandes ett *köpebref* af d. 5 Januari 1730, hvarmedelst Sven Nilsson på Fogdhyttan till honom upplåtit och försålt $^1/_4$ *uti Lilla Svartbergsgrufvan* emot betalning af 4 skepp. tackjern eller 60 daler kpmt; anhållandes Erik Olsson att samma köp honom till säkerhet i protokollet måtte intecknas och konfirmeras. Och alldenstund rätten hade sig bekant, att säljaren Sven Nilsson

---

[1] Angående de första konstbyggnaderna för vattenuppfordring inom Nora bergslag, se *Noraskog* III: 22, 29—31, 39.

[2] Jfr ock *Noraskog* III: 387.

numera ej äger något hyttebruk eller hemmansdel, utan är hälftabrukare på hr prostens hemman [1], så pröfvade ock rätten skäligt att å bem:te *köp dess konfirmation och stadfästelse lemna.*

Omedelbart härefter eller i § 7 heter det:

Äfvenledes upptedde Erik Olsson Vester ett annat köp emellan honom och Anders Nilsson i Skofttorp angående $^1/_4$ *uti Holstagrufvan* för 12 daler kpmt betalning, anhållandes äfven om inteckning och konfirmation därå; men som sexmännen gåfvo vid handen, att denne säljare Anders Nilsson sjelf är brukande bergsman och han nu ej var tillstädes, så kunde rätten därvid nu ej vidare därvid göra, än lemna honom å bem:te köp *laga inteckning.*

Några dagar senare vid *samma* grufting (1731 $^4/_5$) — dessa kunde stundom pågå ända till 8 à 10 dagar efter hvarandra, med endast ett fåtal ärenden eller »mål» om dagen — företrädde, enligt § 47:

Nils Svensson i Ringshyttan (och) anhöll om förbud uppå intressenterne uti *Holstagrufvan,* att dem ej hädanefter som hittills skedt må tillåtas på dess *skog att hugga och åverka,* hvilket ock rätten fann skäligt honom bevilja: börandes hädanefter ingen utaf bem:te grufveintressenter, utom Nils Svenssons vilja och vetskap, hugga något träd på dess skog och det vid 40 m♀ smt vite, hvilket uti allmän grufvestämma vid bem:te Holsta grufva publiceras bör.

Man torde få antaga att det sålunda beviljade vitesförbudet medförde åsyftad verkan, emedan de följande domboksprotokollen icke omförmäla något fall, då samma förbud behöft tillämpas. Under samma tingsdag kan man ock finna af § 50, att

Uppå inspektoren vid *Svafvelbruket* Sven Hallgrens begäran blefvo följande *grufvedelar* för högvälborne hr baron och presidenten Feif *uti protokollet införde,* som han af inspektoren Erik Eriksson för *Dylta masugn* köpt, näml. uti *Kilgrufvan* 2 delar uti 18 heldelar samt 1 del uti 24 delar vid *Holstaberget,* reserverandes sig för öfrigt dess rätt uti de ödelagde grufvorna *Smällgoppan* 2:ne delar, och 2:ne uti den som upptagen är för vestra ändan af *Oxgrufvan,* i fall de ånyo skulle komma att drifvas.

Af de sålunda protokollförda delarna tillhörde de flesta grufvor, belägna inom Klacka tingslag. Af de ödelagda båda grufvorna härstädes blef Smällgoppan ånyo upptagen 1744, men uppkallades då med namnet *Bergmästaregrufvan,* emedan det gamla »tycktes låta mindre väl», såsom det heter i bergmästarens berättelse därom.

Man får emellertid veta, hvad *Holstaberget* särskildt angår, att denna grufva då ägt en viss betydelse, enär den varit delad i 24 delar, däraf en del blifvit inköpt för det aflägset belägna Dylta svafvelbruks räkning. Huru länge detta förhållande fortfarit är ej kändt; men säkert synes vara att arbetet upphört i Holstaberget före 1740, emedan denna grufva ej finnes någorstädes omtalad i de utförliga relationer om ortens öfriga grufvor, som förekomma under 1740-talet, och man torde ej kunna antaga att densamma blifvit förbigången, därest arbetet därstädes hade pågått. När Holstaberget sedermera åter blef upptaget och belagdt med arbete, torde på förut angifna grunder böra öfverlemnas till framtida undersökning.

[1] Kyrkoherdebostället *Östra Sund* i Nora socken.

Lämåsegrufvor, hvilkas föregående historia blifvit redovisad i en särskild afdelning (sidd. 110—117), upptogos efter någon kortare tids ödesmål ånyo 1715, hvarefter arbetet utan nämnvärda afbrott synes hafva fortgått under de följande åren. Några underrättelser om de resultat, som detta arbete medförde, har ej kunnat anträffas, men att de ej varit obetydliga synes framgå af följande utdrag ur domboken för det grufting med Klacka-Stribergs tingslag, som hölls vid Gammelhyttan (i Jernboås socken) 1730 $^{6}/_{5}$, så lydande:

S. d. Kärade sexmannen Petter Svensson på Ringshyttan till bergsmannen Olof Persson på Bergsmanshyttan och dess son Anders Olsson för återstående penningar på *malmhandel vid Lämåsgrufvan,* som svaranden undfått för 2 år sedan men icke betalt, näml. 120 daler kpmt jemte intresse och expenser; uppvisande käranden till bestyrkande häraf handelsmannen Jonas Norgrens den 3 Maj 1730 utgifne qvittenser, därutinnan omförmäles, att Petter Svensson a:o 1729 d. 25 Maj (Mars?) levererat d:r 320: — April 10 d:r 366: — Sept. 6 d:r 24: — för handelsman hr Henrik Hahrs räkning i Stockholm, af hvilken Petter Svensson fått i kommission att bortsälja *2:ne cirkelhopar malm vid Lämåse grufva,* som Petter Svensson allaredan d. 2 Mars 1714 värderat ifrån brukspatronen hr Gabriel Petre, och då blifvit skattadt till 90 lass hvardera à 4 daler lasset, som gör för hvardera hopen 360 daler kpmt. Af denna malm berättar ock Petter Svensson sig en hop sjelf behållit och därföre betalt 344 d:r kpmt, som med 16 d:r, som hr Hahr honom skänkt för sitt hafde omak gör 360 d:r, och den andra malmhopen har han lemnat till Olof Persson på Bergsmanshyttan och dess son Anders Olsson emot 360 d:r kpmt, som ock är betalt så när som desse nu af honom fordrade 120 d:r kpmt.

Å Olof Perssons vägnar inställde sig befullmäktigad dess son, handelsman Petter Bergman (i Nora), och jemte sin broder Anders Olsson förklarade sig skriftligen öfver käromålet således: att sedan Petter Svensson, som haft i kommission att föryttra den malm, som hr Hahr hade vid Lämåsen, hafva de handlat med Petter Svensson år 1728 uti Januari månad om en half (hel?) hop, uti hvilken han försäkrat dem vara 80 lass, af hvilken de samma vinter bortfört 40 lass emot presterad betalning à 4 d:r lasset, hvarpå åter Petter Svensson år 1729 tillbjudit dem resten af malmhopen, med försäkran att där voro 40 lass, emot samma pris som förra året, så att de ändtligen kommit i ackord med honom därom; när nu samma senare malm, som knapt varit 40 lass, blifvit bortförd, skall Petter Svensson först begynt invända, att hela hopen innehållit 90 lass, som aldrig tillförene varit omtalt, ej heller ackord på annat sätt med honom ingåtts än om 80 lass inalles; af hvilket tillfälle, och att Petter Svensson intet velat låta sig nöja med mindre han finge betalning till 40 d:r kpmt för de 10 lass, som han förment vara till de 80 af svaranderne undfångne, resten bestående af 80 d:r kpmt kommit att innestå, den de dock icke vägra sig till honom att utleverera. Till hvilken deras anförde talan de bilägga 1:o) kronobefallningsmannen hr Lars Öhrqvists, Anders Olsson den 4 Maj nästl:e meddelte qvittens på 222 d:r 4 öre kpmt, som utvisar att en stor malmhop in Majo 1725 blifvit skattad af sexman Petter Svensson till 80 lass, hvaraf de sluta vilja, att inga större malmhopar vid Lämåsen funnits, ej heller att Petter Svensson aldrig mera än en hop af 80 lass till svaranderne utbjudit och försålt; utläto sig dock nöjde vara om Petter Svensson skulle blifva tillåtet med ed att erhålla, att

det varit 90 riktiga malmlass uti bem:te hop, att honom för de öfrige 10 lass att förnöja; 2:o) häradsskrifvaren hr Jonas Horners attest af d. 5 Maj, som äfven innehåller, att han förliden vintras på auktion vid Lämåsegrufvan tillhandlat sig en af de största malmhoparne därsammastädes, som utsatts till 80 lass à 2 d:r 4 öre kpmt lasset, och 3:o) rådmannen Petter Ytters attest af d. 5 Maj som förmäler, att Olof Persson i Bergsmanshyttan hos honom deponerat 80 d:r kpmt på malmhandeln emellan Olof Persson och sexman Petter Svensson; underställandes i öfrigt grufvetingsrättens ompröfvande om intresset bör Petter Svensson bestås, i anseende så därtill att han, som hr Hahrs kommissionär, först till fordrandet däraf måtte uppvisa sin principals order, som ock att de aldrig vägrat betalningen till fullo för de 80 lass som de undfått; pretenderandes i expenser 10 d:r silfvermynt.

Rätten proponerade parterne förlikning, den de ock efter något öfverläggande med hvarannan ingingo på det sättet, att handelsman Petter Bergman å sin fader bergsman Olof Perssons på Bergsmanshyttan vägnar och Anders Olsson, skola till sexmannen Petter Svensson, utom de resterande 80 d:r kpmt, som efter depositionsattest innestå hos rådmannen Petter Ytter i Nora, betala 15 d:r kpmt, som gör tillsammans 95 d:r kpmt, dem han skall hafva vid anfordran hos handelsman Petter Bergman i Nora att utbekomma; hvarvid grufvetingsrätten lät bero, och deras ingångne förlikning stadfästade.

Under de följande åren saknas åter alla uppgifter angående detta gruffält, men i bergmästaren Tuhnbergs förut anförda relation, dat. 1741 $^{22}/_{3}$, förekommer följande beskrifning därom:

Lämåsegrufvan, jemväl på kronogrund och Ringshytte ägor, är under handvindslafven 10 famnar djup, bruten i fält efter malmen, som står allena i botten merendels lika ifrån alla sidor $6^{1}/_{6}$ famnar tvärt öfver; åt östra kanten tyckes den blifva mäktigast, gifves därstädes hel vacker och ren, men vill på andra ställen vara något gråbergsblandad; består eljest af mager art och är lika så beskaffad, som nästomtalte Stripebergsmalm, så att den ingalunda kan brukas för sig sjelf i masugnen, utan till $^{2}/_{3}$ delar emot flotstensmalm.

Bearbetas uti 14 delar, och äro i nästledne sommar uppbragte 75 lass på delen, som gör tillsammans 1,050 lass malm. Malmlossningen har skett med krut, och vattnet uppfordras igenom handpumpar.

I samme bergmästares nästföljande relation, dat. 1744 $^{22}/_{12}$, heter det:

Lämåsegrufvan, sammaledes på Ringshytte ägor, är nu under handvinden, hvarmed uppfordringen sker, 13 famnar djup. Malmen, som står i öster och vester, är 7 famnar lång och 6 famnar bred, dock icke alldeles ren, utan något gråbergsblandad och dessutan af mager art, lika med den ifrån Stripeberget, att honom bör tillsättas $^{1}/_{3}$ del flotsten samt temmeligen mycket lim, om han skall gifva ledig gång uti masugnen.

Detta år är denna grufva vorden arbetad på $12^{3}/_{8}$ delar, och på hvarje del vunne 80, tillsammans 990 lass malm, hvartill uppgått 7 lispund krut och 12 stafrum ved.

I en senare relation, dat. 1747 $^{22}/_{12}$, beskrifves fältet sålunda:

Den nyare Lämåsegrufvan, som de senare åren varit under arbete, lades öde år 1745 med en vacker malmbotten, mest för den orsaken skull, att

grufvan begynte blifva något djup, hvarigenom intressenterne tyckte att uppfordringen var dem för besvärlig och kostsam; men i det stället hafva de om våren förledit år begynt låta upprensa, och sedermera under den 17 Oktober samma år uttagit mutsedel uppå den

Gamla eller *Stora Lämåsegrufvan*, som ligger allenast ett litet stycke ifrån besagde nyare men nu ödelemnade Lämåsegrufvan; varandes denna gamla grufva under kranlafven nu 8 famnar djup, och har en vacker malmbotten, som stryker i öster och vester, 4 famnar bred och blottad till en längd af 5 famnar, men förmodas gå än längre, fast den icke ännu kan ses, för något därpå åt bägge ändarne liggande varp, som intressenterne icke ännu hunnit afrensa.

Malmen är godartad, fast så torr och mager, att den ingalunda kan brukas i masugnen för sig sjelf, utan bör tillsättas med $^1/_3$ rikare malm eller så kallad flotsten. Intressentskapet är indelt på $17^1/_4$ hela delar, och har det innevarande året vunnit 80 lass på delen, eller tillsammans 1,380 lass malm. Till bergsprängningen äro uppgångne 7 lisp. krut och 12 stafrum ved. Vattnet afhålles genom handpumpar, men den öfriga uppfordringen förrättas med kran.

Två år härefter, i den 1749 $^{30}/_{12}$ afgifna relationen, lemnas följande beskrifning:

Gamla Lämåsegrufvan är under kranbyggnaden 10 f:r djup. Malmen står uti öster och vester 7 f:r lång och betäcker hela botten, hvilken är ännu lika bred som i fjol, nämligen 4 f:r, utom trenne ställen invid södra väggen, dårest förleden sommar en half alns breda gråbergskolfvar yppat sig. Grufvan har detta år blifvit bearbetad på $15^1/_4$ del, och har man erhållit 90 lass för hvarje del, tillsammans $1,372^1/_2$ lass malm, hvilken är af samma slag, som den ifrån nästnämde Smedjegrufvan vid Stripeberget, och bör fördenskull tillsättas med $^1/_3$ del qvickstensmalm, samt nästan fjerdedelen fluss. Till bergsprängningen äro uppgångne nästan 9 lisp. krut och allenast 2 stafrum ved. Vattnet afhålles med dubbla handpumpar, och sätter det grufvearbetarne mycket att göra, emedan det ökar öfverflödigt till.

De anförda beskrifningarna äro hvarandra skäligen lika. Om något skulle väcka uppmärksamhet, är det de vexlande delantalen, hvilka berodde därpå att somliga delägare afstodo från sina andelar då de funno att arbetet icke var tillräckligt lönande eller ock att de på annat sätt eller från andra grufvor kunde erhålla sitt malmbehof. Någon malmhandel eller försäljning synes ännu endast undantagsvis hafva förekommit. Däremot förekom någon gång, att gruflotter kunde göras till föremål för köpslut. Vid bergstinget i Nora $1747^3/_4$ finner man sålunda, att då

Ingafs och upplästes ett af konstmästaren välaktad Erik Andersson Parath under detta dato utgifvet köpebref, hvarigenom han upplåtit och försålt till bergsmannen Hans Persson vid Skrekarhyttan en half grufvedel af en hel del uti Lämåsegrufvan vid Ringshyttan emot en undfången köpeskilling af 108 daler kpmt. Och emedan emot detta köp intet var att påminna, som utom dess med vittnens underskrifter bestyrkt var, ty blef ock detsamma, till köparen Hans Perssons säkerhet, hvad dess innehåll angår, uti bergstingsrättens protokoll medelst detta intaget samt köpet af bergstingsrätten gilladt och stadfäst; hvaröfver bevis på sjelfva köpeskriften meddeltes.

Huru hastigt emellertid en, som det syntes, fördelaktig grufva kunde förändras, kan man finna af den 1750 $^{23}/_{12}$ afgifna bergmästarerelationen, hvari sistnämda grufva beskrifves på följande sätt:

Gamla Lämåsegrufvan är 11$^{1}/_{2}$ famn djup under kranen. Malmen, som står uti öster och vester, *var nästledit år ansenlig,* näml:n 7 f:r lång och 4 dito bred, men *har i år så aftagit,* att den allenast finnes *uti alnsbreda ränder emellan gråbergsskölar,* som *allestädes uti botten visat sig.* Uti bägge gaflarne har man någon malm att lita uppå, som i den östra är 10 f:r hög ifrån botten upp i dagen, samt $^{2}/_{3}$ f:n bred vid jordbrynen och 3 dito vid botten. Men malmen uti vestra gafveln kan denna gången ej rätt beskrifvas, efter den till någon del ännu ligger betäckt med varp. Grufvearbetet har skett på 15$^{1}/_{4}$:dels hela delar, uppå hvilka man vunnit, à 90 lass på delen, tillsammans 1372$^{1}/_{2}$ lass malm, af samma torrstensslag, som den förenämde Stripebergsmalmen är. — Till bergsprängningen hafva uppgått 8 lisp. krut, men ingen ved använd. Vattnet afhålles med handpumpar.

Denna grufvas glansperiod var således stadd i aftagande, men arbetet fortsattes dock ännu någon tid, ehuru närmare underrättelser därom saknas. I den samtidigt med nämda årsrelation afgifna s. k. riksdagsrelationen, jemväl af Tuhnberg, heter det om densamma att

Stora Lämåse jerngrufva, uppå Ringshytte kronobergsmanshemmans ägor, har, efter mutsedel af den 17 Oktober 1746, ånyo blifvit ställd under arbete, och utvisa de inkomna årsrelationerna, att äfven den[1] gifvit både god och ymnig malm.

Hultagrufvan, omtalad redan 1661 och arbetad åtminstone 1715 (jfr sid. 190) samt jemväl 1740, hvilket år gruffogde härstädes finnes antecknad i mantalslängden, synes därefter ha legat *öde,* enär den ej finnes uppräknad bland de i 1740-talets relationer såsom arbetade omförmälda grufvor inom Nora bergslag. Detsamma är äfven förhållandet med

Elgaberget, hvilken grufva förut finnes angifven såsom föremål för något mindre betydande arbete år 1715. Däremot är

Glifsegrufvan flerstädes beskrifven i 1740-talets relationer, såsom varande belägen på Ringshytte ägor. Det är möjligt att den först upptagna sänkningen härstädes legat i ägogränsen mellan Ringshyttan och Fogdhyttan, samt att denna omständighet gifvit anledning till det *antagandet,* att grufvan skulle vara belägen på Ringshytte område. Hon säges »ifrån urminnes tider legat öde», hvilket yttrande torde få anses innebära, att grufvan ej varit arbetad på ett 50-tal år, i allmänhet den längsta tidsperiod som det menskliga minnet kan sägas med någon säkerhet omfatta; och då denna grufva icke finnes nämd i någon af 1600-talets relationer, lärer dess första upptagande ej kunna hänföras tidigare än till 1680-talet, möjligen till omkring år 1690. Hon beskrifves emellertid i Tuhnbergs relation af 1744 $^{22}/_{12}$ sålunda:

Glipse grufva, äfven uppå kronogrund och Ringshytte ägor, är en gammal skärpning, som ifrån urminnes tider legat öde, tills om sommaren år 1741, då, uppå därtill erhållen mutsedel under den 30 Maj samma år, hr

---

[1] Likasom *Stora Svartbergsgrufvan* i nuvarande Stribergsfältet.

kommissarien och brukspatronen *Luthman*[1] tillika med åtskilliga bergsmän i denna bergslagen begynte densamma rensa och med arbete belägga. Uti denna grufva, som är nu 7²/₃ famnar djup, har man på botten funnit ingen malm, utan i gafveln uti östernorr och vestersör densamma, uppå skedt rymmande och brytande ifrån dagen, eftersatt till 5²/₃ famnars längd, då man ock den träffat bred midt uppå 3 famnar, men åt bägge ändarne något smalare till 2 famnar, af öfvermåttan god art och så rik, att den kan draga med sig ¹/₃ del mager malm, när han får nödig fluss därtill.

Grufvearbetet har man förrättat på 11 hela delar och nu i år uppbragt på hvardera 40, tillsammans 440 lass malm, hvartill man brukat ingen ved, utan allenast 9 lisp. krut. Malm och gråberg är uppfordradt igenom handspel och vattnet afhållet med handpump.

I den 1746 ⁹/₁ undertecknade embetsberättelsen upprepas föregående uppgifter om denna grufva med tillägg, att mutsedeln varit utgifven till dåmera aflidne bergsmannen Per Jönsson i Gamleviker; att Luthman innehaft 2 af de 11 delarne, samt att 1745 års brytning jemväl utgjort 40 lass pr del eller tillsammans 440 lass malm, »hvartill man brukat ingen ved, utan allenast krut». I den följande relationen, dat. 1747 ²²/₁₂, heter det:

Glipsegrufvan är nu under handvinden 11 famnar djup. Malmen har detta året i denna grufva merendels gått ut, så att där ej finnes mer qvar, än först ett smalt streck i östersödra gafveln af en famns höjd, hvilket invid botten är ³/₄ aln och öfverst 1¹/₄ aln bredt, och sedan en annan uti den norra väggen, som är 1²/₃ famn lång och ¹/₃ à ²/₃ famn bred, viljandes denne senare malmkärnan därhos vara mycket gråbergsblandad; dock är malmen i denne grufvan alldeles utan oart, samt så rik, att den, med någon liten tillsats af fluss, kan gå för sig sjelf och äfven draga med sig ¹/₃ mager malm i masugnen.

Grufvearbetet har i detta år skett för 10 hela delar, uppå hvilka man vunnit, à 35 lass på delen, 350 lass malm. Till bergsprängningen äro uppgångne 5 lisp. krut, utan någon tillsats af ved.

I 1748 års berättelse säges blott att »*Glipsegrufvan har detta år legat öde*», hvilket förhållande jemväl fortfor under de närmast följande åren.

Samtliga på Ringshytte och Fogdhytte ägor belägna, i 1740-talets relationer omförmälda större och mindre grufvor, hvilka numera räknas till *Stribergsfältet*, varda här förbigångna[2].

54. Fogdhytte grufvor 1740—1750.

Om dessa grufvor yttrar bergmästaren *Tuhnberg* i sin årsrelation 1744 ²²/₁₂:

---

[1] Ägare af *Carlsdahls bruk* inom Karlskoga socken, hvars masugn »Nya Elfhyttan» denna tid räknades till Nora bergslag.

[2] Jfr sid. 88 här ofvan.

Uppå Fogdhytte ägor här i Nora bergslag, äfven krono, finnas åtskilliga *jernmalmsskärpningar,* som dels gifva torrstensmalm, dels något bättre och så god, att den, i brist af rikare tillsättning, kan uppbrukas i masugnen för sig sjelf, fast han då behöfver nog lim till fluss; varandes om allesammans öfver allt att säja, det malmen i dem ej vill hålla sig på djupet, utan när han hunnit neder till 7 à 8 famnar, mer och mindre, så har den gått ut och förlorat sig; men efter samma skärpningar *det ena året blifvit bearbetade, det andra åter lagda öde,* och ingendera af dem är så djup att den icke (?) utan särdeles kostnad kan igen upptagas, så har jag tyckt vara onödigt att nämna något därom, tills man framdeles får finna hvad däraf blifva vill. De, som synes förtjena att denna gången skrifva något om, äro följande:

Kullegrufvan eller *Stora Rödberget* blef år 1742, likmätigt bergstingsrättens föranstaltande under den 5 Juni, icke vidare drifven på djupet efter malmen i vester, af orsak, att den var något för mycket rödbräckt, utan eftersatte man i det ställe den malm, som stod i öfra gafveln, hvilken var en famn hög och 3 famnar lång samt mycket rik, men något rödbräckt, dock icke mer, än att den ju efter en försigtig rostning, emot annan torr malm väl kunde brukas.

År 1743 arbetade man denna grufva jemväl uti östra gafveln, så länge där var någon malm att tillgå; men som den vid Larsmessotiden samma år blef alldeles utbruten, så slöt ock hela intressentskapet, bestående af 13 hela delar, i denna grufvan så dess grufvegång, förutan det att hr kommissarien och brukspatronen Luthman lät än anlägga något arbete uti vestra gafveln, efter den därstädes nästl. år lemnade bräckta malmen, som han tilltrodde sig kunna göra något gagn med vid dess stöperi. Och sedan arbetet här i Kullegrufvan således ändadt och öfvergifvet var, följdes hela intressentskapet åt, och, efter erhållen mutsedel af den 2 April nästlidne, begynte rensa en vid pass 30 famnar ifrån den förra belägen uråldrig ödesgrufva, kallad

Långgrufvan vid Rödberget, den de ock ifrån den 17 April till något fram uti Juni månad hunno göra ren, hvarefter de sedan till början af nästledne September månad, då grufvebesigtning här skedde, fått upp ungefär 572 lass malm, som syntes både ren och rik samt utan liknelse till rödbräcka, fast man likväl ej så mycket kan säja härom, innan man får höra huru han i masugnen vill skicka sig, eftersom eljest all malmen här ifrån Rödberget gerna velat med någon rödbräcka vara behäftad.

Denna grufvan befinnes nu 8 famnar djup med malm öfver hela bottnen, som står uti öster och vester, dock mäktigast åt östern, af $3^1/_2$ famns längd och af mest lika bredd, nämligen en famn öfverallt. Grufvearbetet har äfven här skett på 13 delar, och till sprängningen äro uppgångna 13 lisp. krut och 6 stafrum ved. Hela uppfordringen af både vatten, varp, malm och gråberg har skett igenom en handvind.

Angående förenämda Rödbergs grufvor må för den äldre tiden hänvisas till sidd. 108—110 här ofvan. De vexlande benämningarna och de antagligen något osäkra mått, som finnas uppgifna, försvåra jemförelserna dem emellan.

I en följande embetsberättelse, dat. 1746 $^9/_1$, yttrar nämde bergmästare om dessa grufvor följande:

År 1743 den 19 Juli utgaf jag mutsedel för bergsmännen Anders Svensson i Gamla Viker och Lars Svensson uti Nor, å egna och åtskilliga deras

medintressenters vägnar, uppå en för vid pass 44 år sedan ödelemnad jerngrufva vid Rödberget, *Takgrufvan* eller *Stora Rödberget* kallad[1]. Denna grufva hafver intressentskapet, som består af 17 hela delar, ej förr än om våren nästledit år 1745 begynt rensa, och ej förr än den 16 Augusti samma år fått henne ren, då hon befunnits $14^2/_3$ famnar djup. Malmen går uti öster och vester mycket på sned till södern och är äfven så lång som djupet af grufvan, nämligen $14^2/_3$ famnar, samt temligen rik, jemväl godartad till östern, men ju längre åt vester ju mera rödbräckt, samt till en del därstädes alldeles oduglig, som fördenskull med noga flit blifver ifrånskrädd. På hvar del har man nästledit år vunnit allenast 10 lass malm, efter brytningen så sent kom att begynnas.

År 1744 den 2 April utgaf jag mutsedel för bokhållaren hr Peter Collin, bergs- och sexmannen Per Andersson uti Grexåsar, och bergsmannen Lars Svensson uti Nor, å egna och deras medintressenters vägnar, uppå en af urminnes tider ödelagd liten jerngrufva vid Rödberget, *Långgrufvan* kallad, belägen några och 20 famnar östernorr ifrån Takgrufvan eller Stora Rödberget därstädes. Denna grufva, som arbetats på 13 hela delar, och befunnits djup vid afmätningen nästleden höstas 8 famnar, hafver intill den tiden gifvit vacker malm; men har nu så väl i bottnen gått alldeles ut, utom en smal rand af vid pass $^3/_4$ alns bredd, som uti gaflarne, förutan litet i den östra, som dock är mycket gråbergsblandad. Nästlidet år 1745 hafver intressentskapet härstädes erhållit 20 lass malm på hvar del, som är väl rik, men kan ej brukas för sig sjelf, efter den stödjer sig något på rödbräcka.

Om dessa grufvor förekommer i den årsrelation, som afgafs 1747 $^{22}/_{12}$, följande beskrifning:

Stora Rödberget har, efter berättelse, legat öde i 44 år, tills den om vårtiden år 1745 af åtskilliga bergsmän ifrån Nor, Fogdhyttan och Vestgöthyttan, tillsammans på 17 hela delar begynte rensas, hvarmed mest hela sommaren fortsattes, så att intressenterne det året fingo allenast 10 lass malm på delen, till ersättning för deras nedlagda kostnad.

Under deras arbete nästledit år hunno de ändteligen grufvan ren i bottnen, som befanns till 15 f:r djup, men är nu vidare under kranlafven, hvarifrån uppfordringen af malm och gråberg sker, neddrifven till 16 f:rs djup. Malmen går uti öster och vester, något i donläger till söder af 15 f:rs längd och $1^2/_3$ f:ns bredd, varandes någon del däraf god och gångbar, men mestadelen så nog rödbräckt, att den är alldeles oduglig och måste fördenskull vräkas bort. Uti östra gafveln står likväl en godartad malm, som är något öfver 2 famnar hög och $1^2/_3$ f:n bred. Intressentskapet är indelt på 16 hela delar, uppå hvilka i nästledne sommar vunnits, à 40 lass på delen, 640 lass malm. Till bergsprängningen äro uppgångne inalles 7 lisp. krut och 48 stafrum ved. Vattuuppdragningen förrättas igenom handpumpar; men för det att grufvan är både djup och ligger mycket på sned, så sker det med så stort besvär, att intressenterne nu hafva inrättade 4 särskilda pumpsättningar, den ena längre ned än den andra.

Långgrufvan vid Rödberget lades *öde* mikelsmessotiden år 1745, dels för den orsaken skull, att malmen däruti smalnade mycket af, och dels för det den hade inga släppen, utan var ganska hårdspänd och svår att lösspränga.

---

[1] Jfr sid. 109.

Den 1749 $^{30}/_{12}$ afgifna relationen innehåller följande uppgifter om detta grufält:

Stora Rödberget **har detta år** *legat öde,* **men i det stället hafva intressenterne däruti upptagit en annan** *gammal skärpning,* **som är straxt** *därinvid belägen,* **uti hvilken de hafva fått någon liten del af botten ren, som väl består af qvickstensmalm, men synes ej vara så bräckt, som den ifrån Stora Rödberget. Huru eljest denna malmen vill föranlåta sig vid uppsättningen, samt hvad tillgång därpå kan blifva i långden, lärer jag, om Gud vill, få berätta nästkommande år, sedan den nu i vinter vid blåsningarne blifver försökt, och grufvan under tillkommande sommararbete mera kan varda upprensad.**

I nästföljande årsrelation, dat. 1750 $^{23}/_{12}$, heter det härom:

Fogdhytte **eller** *Stora Rödberget* **är under kranen, som detta år blifvit uppbygd, 18 f:r djup. Grufvan har en vacker malmgafvel, som uti norr och söder är 5 f:r lång och öfverallt 1 f:n hög, af flotstensart, men därhos god och gör, när därmed rätt hushållas vid blåsningen, alldeles försvarligt tackjern.**

Grufvearbetet har skett på 14$^{3}/_{4}$ delar, för hvilka erhållits, à 40 lass på delen, 590 lass malm. Till bergsprängningen äro uppgångne 2 centner krut, utan ved. Vattuuppfordringen sker med handpumpar, men faller intressenterne temmeligen besvärlig, i anseende till grufvans djup.

Härmed upphöra underrättelserna angående Rödbergsfältet för åtskilliga år framåt. Det må blifva framtiden förbehållet att framlägga fortsättningen såväl om detta fält som angående öfriga Fogdhytte-grufvor.

Södra Tabergsgrufvan. Att denna grufva åtminstone under 1741 varit bearbetad, kan man sluta däraf, att en grufogde härstädes blifvit antecknad i årets mantalslängd, men någon uppgift om grufvans ålder eller om brytningen m. m. har ej återfunnits. Antagligen gäller om Södra Taberget hvad bergmästaren här ofvan yttrat om Fogdhyttegrufvorna i allmänhet, att grufvan arbetades det ena året och ödelades det andra, hvarför han »tyckte det vara onödigt att nämna något därom» i sina embetsberättelser. Däremot lemnas i 1744 års relation en ganska utförlig beskrifning om

Norra Tabergsgrufvan, **som af gammalt varit bearbetad och däruppå blifvit ödelagd för så långliga tider tillbaka. att ingen kunnat gifva underrättelse när det skett. År 1740 den 5 Augusti höll jag väl äfven vid denna grufva en allmän sammankomst eller** *grufvestämma,* **då jag ibland annat hade tillfälle att inhemta, det man för vid pass 8 år sedan begynt henne med arbete ånyo belägga, samt med tvänne** *pelares* **afkrönande uti öppningen eller ingången däraf, så väl som eljes, gjorde därvid den anstalt, som syntes nödig. Men som ingen särdeles anledning var, att göra sig hopp om något beständigt verk härstädes, så tyckte jag, äfven som man för(e) mig funnit, föga vara mödan värdt att göra någon berättelse härom, förr än man närmare finge se hvart ut det ville.**

År 1742 gaf denna grufva något anseende ifrån sig, och var då så beskaffad, näml:n djup under handvindslafven 8 famnar och bruten för ort till östern 6 famnar. Uppå botten af orten fanns väl ingen malm, men uti östra gafveln stod den 3 famnar bred och 1$^{1}/_{3}$ famn hög. I bägge väggarne var den ock qvar, och sträckte sig på ömse sidor ifrån sjelfva grufvan ända fram

till gafvelen, på norra sidan till tvänne famnars, men på den södra till allenast $^{1}/_{3}$ famns höjd.

Intressentskapet i denna grufva, som förut var gjordt, men vid berörde grufvestämma, efter både vederbörandes begäran och skäligheten, något litet blef ändradt eller jemkadt, bestående af 22 hela delar, vann här om sommaren 1742 mycket vacker malm, alldeles utan oart, så att den kunde brukas så väl för sig sjelf som jemte annan rikare malm, allenast honom tillsattes 7 à 8 skoflar lim på uppsättningen.

Uppfordringen af malm och gråberg skedde med handvind, och af vatten igenom handpump. Sprängningen förrättades allena med krut, hvaraf uppgingo 13 lisp. Men med detta år 1742 var det ock beställdt med arbetet i denna grufva, så att man år 1743 ej dref densamma på vanligt ställe, utan vid norra sidan nära därintill, uti en gammal skärpning af 3 famnars djup, därest malmen, som håller sig i öster och vester, på botten är utbruten; och i östra gafveln stod den väl qvar till $1^{2}/_{3}$ famnars bredd och $^{1}/_{2}$ famns höjd, dock icke ren, utan mycket gråbergsblandad, att så såg ut, som något grufvearbete här ej vidare ville löna sig.

Delantalet hade ock nu förminskat sig till 9 hela och $^{3}/_{4}$ delar, och erhöllo intressenterne nu 30 lass på hvar del, tillsammans $292^{1}/_{2}$ lass. Till sprängningen, som skedde endast med krut, användes öfver sommaren år 1743 åtta lispund inalles. Och häruppå *blef allt arbete här vid norra Taberget lemnadt och öfvergifvet.*

Efter åtskilliga års ödesmål blefvo Tabergsgrufvorna åter belagda med arbete samt till och med hedrade med ett furstligt besök, hvarom det heter i den af landshöfdingen frih. *Daniel Tilas*[1] författade dagboken öfver dåvarande kronprinsen, sedermera konung Gustaf III:s bekanta bergslagsresa år 1768, under d. 26 September:

På Fogdhyttemarken lågo två små jerngrufvor tätt vid vägen, kallade Tabergs grufvor. Uti den vestra af dessa fördes H. K. Höghet neder af baron Hamilton[2]*; men baron Tilas var ej synnerligen tillfreds med baron Hamilton däröfver, när han sedan kom efter, emedan där är ett ganska sköligt släppande berg-slag, och i förlidet år blefvo två personer illa skadade i nästa grufvan bredevid, som innehåller samma bergart.*

Besöket aflopp emellertid lyckligt och kronprinsen anlände samma afton till Nora stad, där han mottogs på ett storartadt sätt, hvars beskrifvande må anstå till en annan gång[3].

Lönnåse grufvor. I en s. k. riksdagsrelation, afgifven af bergmästaren Tuhnberg 1746 $^{9}/_{1}$, omtalas *södra* grufvan sålunda:

År 1741 den 2 November utgaf jag mutsedel för hr bokhållaren Peter Collin, å egne och dess principals hr kommissarien och brukspatronen Luthmans vägnar, uppå en gammal och ifrån urminnes tider öfvergifven jernmalmsskärpning, *Lönåsegrufvan* kallad, belägen några hundrade alnar östersöder ifrån Glipsegrufvan uppå bergsmannen Anders Erssons skog vid Fogdhyttan uti Nora socken. Denna grufva hafva bemälte hr kommissarie och bruks-

---

[1] Se *Om Noraskog* I: 316.

[2] *Johan Abraham Hamilton*, landshöfding i Örebro 1766—1780.

[3] Jfr *Nor. arkiv* III: 283.

patron samt bokhållare uti intressentskap med åtskillige bergsmän, alla de näst därpåföljande och nu förflutna åren, ifrån 1742 om vårtiden, låtit bearbeta, och var den i förleden höstas $5^1/_3$ famn djup.

Malmen går uti öster och vester, något på sned till norden, inom en längd af $6^1/_3$ famn; dock afskäres inemot den östra gafveln till en famn af ett grönaktigt gråberg, som år 1744 begynte visa sig, men i framflutne sommar temmeligen tilltagit. Besagde malm står både i botten och den norra väggen samt är på förra stället $^2/_3$ famn och på det senare 1 famn bred. I vestra gafveln har malmen i förleden sommar blifvit utbruten, men i den östra står någon qvar lika bred med den, som finnes i botten. Denna malmen är utan all oart och flytande, samt kan brukas med någon liten tillsats af lim för sig sjelf och gifver fullkomligen godt tackjern.

Uppfordringen af malm och gråberg har skett med handvind och af vatten med handpump. Grufvearbetet har drifvits på 9 hela delar; varandes i förleden sommar vunne 50 lass malm på delen, tillsammans 450 lass.

I den embets- eller årsrelation, som af samme bergmästare blef afgifven 1747 $^{22}/_{12}$, förekommer följande beskrifning om 2:ne grufvor härstädes:

Norra Löndsen, en gammal och för så långliga tider tillbaka ödelagd grufva, att ingen därom nu vet gifva besked, begynte åtskilliga bergsmän ifrån Blexberg, Ringshyttan och Fogdhyttan nästledit år att upprensa igen, och, sedan de fått densamma ren, gjordes då något försök däruti; men detta år hafva samma intressenter fortsatt arbetet med mera drift, så att de haft rätt vackra och stora malmhopar upplagde.

Grufvan befinnes nu $5^1/_3$ f:r djup, och har en vacker uti öster och vester strykande samt något till norden liggande malmgång af 10 f:rs längd och $2^2/_3$ f:rs bredd. Grufvelaget, som är indelt på 12 hela delar, hafver detta år uppbragt 60 lass på hvarje del, som för hela grufvelagets räkning gör 720 lass malm. Till bergsprängningen har uppgått 6 lisp. krut, utan någon veds nyttjande.

Södra Lönåsen är nu under handvinden, hvarmedelst uppfordringen sker, $7^1/_3$ famnar djup. Malmen stryker i öster och vester på sned till norden af 7 f:rs längd och 2 f:rs bredd, dock är midt på denne längden ett bergfäste afkrönt af 2 f:rs mäktighet, hvilket man ernår kringbryta till pelare, så framt malmen vill hålla sig något på djupet.

Denna grufva är delt i 9 hela delar, uppå hvilka nu i förvekne sommar erhållits, à 45 lass på delen, inalles 405 lass malm. Till bergsprängningen äro uppgångne $5^1/_2$ lisp. krut och 18 stafrum ved.

Norra grufvan, som väl torde motsvaras af den nuvarande, på *Ringshytte* ägor belägna *Lönnåsgrufvan,* räknades emellertid till *Fogdhyttegrufvorna.* Så skedde äfven i den årsrelation, som af Tuhnberg blef afgifven 1749 $^{30}/_{12}$, hvaruti till en början ord för ord upprepas det här ofvan (sid. 268) ur 1744 års relation anförda stycket, började med »Uppå Fogdhytte ägor» etc. och slutande med orden »äro följande», hvarefter bergmästaren fortsätter sin berättelse sålunda:

Norra Löndsen, nu $6^2/_3$ f:r djup under uppfordringsverket, som består af en handvind. Malmen, som ligger uti öster och vester något på sned till norden, är ännu 10 f:r lång och öfverallt $2^2/_3$ f:r bred, hel ren utan gråberg, men stödjer sig litet på rödbräcka, så att man ej kan bruka af honom ensam,

utan till någon del mot torrare malm. Intressentskapet är indelt på 12 hela delar och hafver i år vunnit 70 lass på delen, eller tillhopa 840 lass malm. Till bergsprängningen brukas ingen ved, utan allena krut, hvaraf en centner i år är uppgången.

Södra Lönåsen är under handvinden, hvarigenom malm och gråberg uppfordras, till det nedersta stället af botten 11 f:r djup. Malmen går i öster och vester på sned till norden, och är ifrån det afkrönta *bergfästet,* om 2 f:rs mäktighet, på den östra sidan $3^2/_3$ f:r och på den vestra 2 f:r lång, samt öfverallt 2 f:r hög, alldeles som nästledit års relation innehåller. Grufvan är indelt på 11 hela delar, men däraf äro allenast 10 detta år hållne vid makt, uppå hvilka man erhållit, efter 40 lass på delen, inalles 400 lass malm. Till bergsprängningen har uppgått en centner krut och $4^1/_2$ stafrum ved.

Äfven i dessa båda grufvor upphörde arbetet med år 1749, af anledningar, som omtalas i nästföljande relation, dat. 1750 $^{23}/_{12}$, i hvilken det heter:

Norra, nya eller *lilla Lönåsegrufvan* måste bergstingsrätten igenom utslag af den 27 Mars nästledit år *alldeles förbjuda,* i anseende till den medförande för myckna rödbräckan, som yppade sig; men

Södra Lönåsegrufvan har, för ingen annan orsak skull detta år ej varit ställd under arbete, än att intressenterne nästlidne vinter ej kunde, för menföret, få dädan den malm de då hade uppbruten, och att de ej behöfde mer af det slaget till nästa blåsning.

Det sålunda nedlagda arbetet upptogs sedermera icke under ganska lång tid. Undersökningarna härom må öfverlemnas åt — framtiden.

55. Ordningsreglor för grufarbetet i allmänhet vid medlet af 1700-talet.

Till de upplysningar, som härom meddelats i det föregående, torde äfven följande bidrag icke sakna sitt intresse eller anses mindre väsentliga i fråga om bygdens kulturhistoria.

Vid Klacka-Stribergs grufting i Fåsjöhyttan 1740 $^{17}/_5$ antogos nedanskrifna bestämmelser angående *grufarbetet i allmänhet:*

§ 69. Igenom ingifven skrift hafva bergs- och sexmännerne välförståndige Nils Israelsson i Öskevik, Bengt Jansson på Kåfalla och Erik Olsson i Tolfsbörd andragit, hurusom de *personer af bägge könen,* hvilka bergslagen, emot *viss lön, betingar till* deras *arbetes förrättande vid och uti grufvorna,* skola hafva den oseden, att de icke allenast på de så kallade lätthelgedagarne, samt på lögerdagarne emellan någon bönedag eller ock påföljande söndagen alldeles intet vilja arbeta, utan ock om eftermiddagarne på deras arbetsdagar *öfvergifva grufvearbetet när dem behagar,* utan att vilja låta rätta sig; anhållandes fördenskull sexmännerne, *att grufvetingsrätten ville* öfver allt detta, *till grufvefolkets efterlefnad,* något visst *förordna.* Och alldenstund igenom den därom gjorde författningen[1], icke allenast tillåtit utan äfven befallt är, att hvart och ett legohjon må, så snart gudstjensten är förbi, på apostle- eller

[1] Se härom vidare längre fram (sid. 277).

lätthelgedagarne, gå till sina vanliga arbetssysslor, varandes ej eller något legohjon tillstadt, att vara ledigt ifrån arbete om de lögerdagar, som äro emellan bönedagar eller andre på fredagen infallande högtidsdagar och påföljande söndagar, äfvensom ej eller någon i otid om eftermiddagarne bör få gå ifrån sitt arbete; alltså och emedan igenom ett så oskäligt arbetsuppförande vid och uti grufvorna, bergslagen i gemen och hvar bergsman isynnerhet, som likväl måste betala deras grufvehjon den dem betingade lönen, eftertänkel:n komma att lida; ty har grufvetingsrätten, till grufvearbetarnes efterrättelse, härigenom velat fastställa,

att när gudstjensten om apostle- eller lätthelgedagar är förbi, böra de gå till deras arbete i grufvorna och det sedan, på lika sätt, som uppå andra arbetsdagar, intill aftonen förrätta, som ock den oseden för ingen del tålas kan, att grufvehjonen göra sig frie och ledige ifrån arbete på vissa lögerdagar, endast därföre att de infalla emellan någon bön- eller eljest högtidsdag om fredagen och påföljande söndag, utan blifver det dem härigenom pålagdt, att på alla sådana lögerdagar, likasom eljest, arbeta vid och uti grufvorna, dock med den frihet, att då, för den tillstundande söndagen skull, såsom ock uppå högtidsaftnar, lemna arbetet kl. 4 efter middagen; åliggandes ock grufvefolket, att det ena halfva året ifrån April månads början och till September månads slut först komma i tid om alla arbetsdagar till sina arbeten, åtminstone kl. 5 hvar morgon och sedan intill aftonen kl. 7 i deras sysslor vara flitige, men på den öfrige hälften af året, så länge något grufvearbete hafves för händer, då det ock blifver senare ljust och förr mörkt, kan dem härvid någon större frihet tillstädjas: och detta allt vid 10 daler smt vite, hvartill hvart och ett grufvehjon skall vara förfallet, så ofta det öfvertygas hafva försummat något af det, som nu beskrifvet och faststäldt är; tillkommandes sexmännen och grufvefogdarne att häröfver hafva ett allvarsamt inseende, samt att de brottslige för rätta ställa, så att uppå deras försummelse må komma att följa laga bot och rättelse.

Nästan samtidigt härmed, vid Pershytte grufting i Gyttorp 1740 7/5, hade föreskrifvits, att »intet grufvehjon fick, vid 10 daler smt vite, med sig på arbetet taga *vaggebarn* eller andra, hvilka fordra eftersyn». En annan likartad ordningsregel stadgades vid 1753 års bergsting för Dalkarlsbergs gruflag, då vid samma vite förbjöds att »antaga gruffogdens *hustru* till arbete i den grufva, hvari mannen hade uppsigten». Behofvet af dylika föreskrifter vittnar icke fördelaktigt om den ordning, som stundom ville göra sig gällande vid forna tiders grufbrytning.

Alla grufvor arbetades endast under sommartiden, vanligen från d. 1 Maj till 1 Oktober. Den långa hvilotiden berodde därpå, att man ännu icke kommit sig för med att *täcka grufvorna*, utan hvilken åtgärd de naturligtvis icke kunde hållas fria från snö och is. Det var först flera årtionden senare och i den mån grufvorna blefvo djupare, som man småningom började drifva arbetet året om, med fast anstälda arbetare, hufvudsakligen vid de större malmfälten. Vid de mindre grufvorna åter var regeln den, att hvarje delägare höll en arbetare hvar för sin del, hvarigenom det kunde inträffa, att arbetaren gick på en half del i 2 dagar uti en, och på en fjerdedel en dag uti en annan grufva. När för hvarje hel del arbetades dagligen af ett hjon, kallades detta att arbeta grufvan med »*fullt folk*», men med »*halft folk*» då endast hvarannan dag därpå arbe-

tades. »*Hjelpedagsverken*» kallades de, hvilka vid vissa arbeten fordrades till biträde åt de ständiga arbetarne. Dessa grufarbetare städslades som vanligt tjenstefolk, att för betingad lön »gå i grufvan» från våren till hösten (mikaelitiden). För det arbete, som gjordes däröfver eller längre in på hösten och som kallades »öfvergång», erhölls särskild ersättning. Arbetstiden, som i nästföregående »författning» var bestämd till 14 timmar, nedsattes ganska snart till 12, räknadt från kl. 6 om morgonen till kl. 6 om aftonen, men i regeln fingo arbetarne så kallad *dagorka*, eller ett beting som skulle uträttas, antingen att borra en viss längd i berget, att lasta ett visst antal burkar malm eller gråberg för uppfordringen o. s. v., hvarigenom arbetet förrättades med raskare fart och vanligen slöts 2 à 3 timmar tidigare än eljest. Då, likasom än i dag, lydde den allmänna regeln att när man skulle »gå på dagsverke», borde man uträtta så litet som möjligt eller med andra ord utmärka sig för möjligast högsta grad af — lättja.

Vid bergsting i Nora 1757 $^{25}/_{5}$ klagade bergsfogden L. F. Bergström däröfver, att i bergslagen »inritat» sig den oseden, att *arbetarne oupphörligt stegrade sina anspråk på aflöning*, utan allt afseende på bättre eller dyrare tid att uppehålla sig, eller på grufarbetets större eller mindre besvärlighet. »Då detta sjelfsvåld vore så mycket skadligare som det gåfve anledning till lättja hos arbetarne, hvilka kunde erhålla tillräcklig arbetsförtjenst genom jemförelsevis ringa arbete, så att de gingo fåfänga hvarannan eller hvar fjerde vecka och därigenom äfven lockade tjenstedrängar att öfvergå till samma bekvämliga lefnadssätt, samt bergshandteringen, som fordrade träget och jemnt arbete och mycken flit, blefve eftersatt, idkarne däraf utblottade och tackjernet omsider på sådant sätt omåttligen stegradt utan någon nytta för bergsmännen», så stadgade bergstingsrätten omedelbart, vid nämda tillfälle, *dels*, emedan bergsmännen sjelfva genom otidigt stegrande sins emellan gåfvo anledning till det öfverklagade oskicket, att den, som utöfver en viss här nedan omförmäld gräns höjde arbetslönen vid den grufva, hvari han vore delägare, skulle böta 20 daler smt; *dels* att det grufhjon, som fordrade något öfver den bestämda taxan, jemväl skulle böta nyssnämda belopp; och *dels* att gruflönen skulle vara lika i hela Nora bergslag, och utgå antingen med 120 daler kpmt jemte städsel för den vanliga arbetstiden — från valborgsmessan till mikelsmessan — eller ock skulle hvarje arbetsdag betalas med 1 daler, då hjonet likväl ej skulle vara berättigadt att därjemte fordra sko-, mjöl- eller matskottspenningar, eller dylika varor in natura. Om lönen betingades i penningar *under* det sålunda stadgade maximibeloppet, skulle det vara tillåtet att tillika öfverenskomma om nyssnämnda persedlar, dock ej högre än att 2 par skor, 2 lispund mjöl och 2 daler i matskott skulle gifvas eller tagas, vid enahanda vite. Slutligen stadgades, att ett grufhjon ej skulle drista sig att under arbetstiden genom tredska eller försummelse af något dagsverke tilltvinga sig ökning i lönen. Förbrytelse häremot skulle straffas med böter af 2 daler smt för hvarje dag samt skyldighet därjemte att fullgöra det försummade dagsverket.

Som den uppmärksamme läsaren behagade finna, utgjorde bergstingsrättens ifrågavarande »förordning» i verkligheten ett försök att reglera förhållandet mellan arbetsgifvare och arbetstagare beträffande grufarbete, på samma gång man äfven åsyftade att förekomma aller hindra hvad som

i våra dagar benämnes »*strejk*» af grufarbetarne för att »tilltvinga sig ökning i (arbets)lönen». Man kan emellertid häraf draga den slutsats, att äfven i detta fall, likasom i så många andra, »ingenting nytt finnes under solen».

Men äfven för grufdelägarne stadgades vissa ordningsbestämmelser. Sålunda föreskrefs vid 1755 års bergsting att den grufintressent skulle vara förfallen till böter af 5 daler smt 1) om han, vid utsatt timma, icke infann sig »vid särskilda och allmänna sammankomster» eller grufstämmor; 2) om han aflägsnade sig från stämman »innan allt är afslutadt och hemlof gifves»; och 3) om han utan laga förfall i sitt ställe sände barn eller tjenstefolk såsom ombud. Samma vite utsattes äfven för den som ej för sin grufdel fullgjorde nödiga befunna och påbjudna dagsverken. Alla stämmor eller »sammankomster» skulle kungöras i kyrkan minst en vecka förut. I kungörelsen borde jemväl utsättas om ärendena fordrade samtliga delägares närvaro, eller om »endast en intressent för hvarje hel del» behöfde tillstädeskomma, i hvilket fall denne borde vara försedd med fullmakt af sina medintressenter i samma del.

I regeln hölls en stämma om våren innan grufarbetet skulle begynna, dels för att antaga räkningsförare och gruffogde samt bestämma deras aflöning, dels öfverenskomma om grufvan skulle arbetas med *fullt* eller *halft folk* och dels besluta om öfriga tillskott eller »taxeringar» af kol, virke eller annat, som kunde erfordras för att tömma och rengöra den vattenfylda grufvan samt för det därpå följande arbetet. Vid detta tillfälle reglerades äfven antalet delar för året, hvarjemte mindre eller klufna delar inroterades med hvarandra. Denna indelning tjenade till ledning så väl under arbetet som vid den blifvande malmlottningen. »Om icke något särdeles föreföll», såsom bergras eller annan olycka, höll gruflaget sedermera ingen sammankomst förrän hösten. Räkningsföraren försåg gruffogden med behofvet af krut, svafvel, jern m. m. Delägarne aflönade hvar och en sitt folk. För hvarje hel del upplades en så kallad *cirkelhop* malm[1]. När antalet af dessa hopar motsvarade antalet delar, kallades detta *hopaskott*. En hop pr del utgjorde ett, tvänne hopar på delen 2 hopaskott o. s. v. Sedan ett eller flera hopaskott sålunda blifvit färdiga, utfärdades kungörelse om hvilken dag malmutdelningen eller lottningen skulle försiggå och huru mycket som borde erläggas i tillskotts- eller taxeringspenningar för hvarje del. Vid denna sammankomst framlade räkningsföraren sin räkning öfver de gemensamma utgifterna. Sedan tillskottsmedlen beräknats och hvarje delägare blifvit godtgjord för sina förskott, verkstäldes lottning om malmhoparna, då hvarje hop antingen på en i midten kringmurad stake eller ock endast å en enkel sticka utmärktes med ägarens namn. Delning af en dylik hop mellan olika intressenter i samma del skedde därefter vid afhemtningen under vintern »och gemenligen efter cirkeln». Vid 1745 års bergsting förbjöds vid 5 daler smt »att dela någon malmhop utan att samtl. delägarena kallade blifvit att delningen bevista».

Utom den betingade lönen, kunde gruffogdarne vid denna malmlottningsstämma äfven tilldelas »drickespenningar» om gruflaget fann att de

[1] Dessa cirkelhopar kunde vara af olika storlek; men vid 1769 års bergsting stadgades att en dylik från medelpunkten eller staken skulle vara $8^1/_2$ qvarter och lika hög, vid 10 daler smt vite för gruffogdarne.

»genom flit och beskedlighet» däraf gjort sig förtjenta. Vanligen afsattes ock ett mindre belopp, i malm eller penningar, till förmån för socknens *fattiga*. Vid 1754 års bergsting förbjödos alla gruffogdar, vid vite af 20 daler smt, att hafva smärre malmpartier kvarliggande på grufvebackar och torg och att köpslaga därmed, enär all den ur grufvan vunna malmen skulle uppläggas i hopar och sålunda komma delägarne tillgodo. Likaså förbjödos vid samma vite fogdar och konstknektar att vid sammankomster eller stämmor hafva *öl- och bränvinsförsäljning*.

Med anledning af de i 1740 års här ofvan meddelade gruftingsresolution omtalade s. k. *lätthelgdagarne* torde här böra erinras, att vid riksdagarne 1738 och 1741 förslag väcktes om inskränkning af de från katolska tiden bibehållna många högtidsdagarne. Genom en k. förordning 1741 $^{11}/_{11}$ föreskrefs härefter, att Marie besökelsedag, skärtorsdagen, de båda gångdagarne (måndagen och tisdagen efter bönesöndagen, hvilka fått sitt namn af de processioner, som i katolska tiden, under läsande af böner, då företogos öfver åkrar och ängar för den blifvande skörden), tredjedagen i de stora högtiderna samt alla apostladagar skulle anses som söckendagar och en hvar på dem kunna bruka »sin lofliga näring, handtverk och handtering», dock att på landsbygden i stället för den förra gudstjensten ett kort katekesförhör skulle hållas på dessa dagars förmiddag. Men då denna åtgärd hade till följd att man fortfarande på ifrågavarande helgdagar lät »handtverk och handtering» hvila, under det att endast ett fåtal infann sig i kyrkorna, blefvo de åter upplifvade genom en k. förordning 1743 $^{25}/_{7}$. De alltmera framträdande missförhållanden, som de öfverflödigt många helgdagarne medförde, hade emellertid till följd en ny k. förordning 1772 $^{4}/_{11}$ om sabbatens firande samt vissa helgdagars flyttning och indragning. Härigenom indrogos, utan några förbehåll, samtliga de nämda lätthelgdagarne, äfvensom de fjerdedagar, med hvilka man ock bestått sig vid de 3 stora högtiderna jul, påsk och pingst, hvarjemte stadgades, att kyndelsmesso-, mikaelis- och allhelgona-dagarne skulle, om de inträffade på söckendag, firas nästföljande söndag. De helgdagar, som bibehöllos och fortfarande finnas kvar, äro: julen, påsken och pingsten med sina annandagar, trettondedagen, Marie bebådelsedag (vårfrudagen), långfredagen och Kristi himmelsfärdsdag, alla med allmänt kända betydelser; nyårsdagen, firad såsom en bönedag för det påbegynta året, och midsommardagen såsom naturens högtid.

Vid bergstinget i Nora stad 1755 $^{6}/_{5}$

Androgo igenom en till bergstingsrätten ingifven skrift sexmännen i Stripebergs grufvelag välförståndige Erik Ersson, Israel Larsson och Gotskalk Larsson i Blixberg, samt Per Andersson och Jakob Jakobsson i Grexåsar, det de tid efter annan erfarit, hurusom åtskilliga däromkring boende egennyttiga menniskor tagit sig det sjelfsvåldet före, att uti *gamla ödelagda grufvor utan lof och tillstånd anställa arbeten efter malm,* **på hvad ställen dem fallit beqvämligast, igenom hvilken brytning de grufvor, hvilka med tiden åter kunde blifva upptagna och komma i gång igen, blifva försvagade och skämda, och malmen, som de dels därutur upphemta och dels däromkring sammanleta samt sedan försälja är så oduglig, att annat än elakt och vrakvärdigt tackjern däraf ej blifva kan, hvilket åtskilliga vid hyttorna i nejden, som tillhandlat sig något däraf, skola erfarit; anhållande fördenskull bemälte sexmän om ett**

tillräckligt vite för hvar och en som understår sig bryta någon malm på sådana ställen, som icke förut behörigen lofgifna äro. Och ehuruväl i sådana mål tillförene nogsamt förordnadt är, men felet består däruti att så få vilja hafva besvär med att låta den brottsliga ställas för rätta, så har dock bergstingsrätten till denna ansökningen velat samtycka: och blef alltså ett vite af 20 daler smt utsatt, hvartill, utom böter efter utkomna förordningar, den skall vara förfallen, som hädanefter kan öfvertygas hafva *utan vederbörligt lof och tillstånd brutit malm uti gamla ödelagda grufvor eller uti någon ånyo upptagen kupa,* och af *samma malm något försåldt* innan därå prof blifvit gjordt och man fått finna huruvida samma malm kan vara duglig och till blandning tjenlig; åliggande sexmännen uti alla grufvelager af denna Nora bergslag att årligen noga efterspana hvar så straffbara underslef föröfvas och, när de öfverkomma någon brottslig, då igenom vederbörligt angifvande söka att befordra honom till det straff, som han igenom dess egennyttighet och sjelfsvåld gjort sig skyldig till, hvarföre ock detta bergstingsrättens förbud, till alla vederbörandes ofelbara efterrättelse, bör allmänt blifva kungjordt.

I sammanhang härmed må ock antecknas, att vid nästföljande eller 1756 års bergsting fastställdes vissa s. k. *unionsreglor* mellan Lerbergs grufintressenter[1], hvilka sedermera vid 1762 års bergsting, på hemställan af sexm. Anders Olsson i Nor, antogos att gälla äfven inom Stribergs-Nybergs gruftingslag. Dessa reglor blefvo ånyo antagna vid 1780 års bergsting med några smärre jemkningar och tillägg[2].

Härmed afslutas för denna gång anteckningarna om *jerngrufvorna* inom Ringshytte hyttelags område. Framtida forskare med större tillgångar och större insigter än utg. må ombesörja fortsättningen.

56. Koppartillverkning i Nora bergslag (1710—1760).

Under förra hälften af 1700-talet ägde sådan tillverkning rum till ej obetydligt belopp. Den första smälthyttan för koppar uppgifves vara anlagd 1706 vid Rastelfven i Jernboås socken, där namnet *Kopparhyttan* ända till våra dagar bevarat minnet af dess forna tillvaro. Bygd af dåvarande komministern i Jernboås *Jöns Sundelius* och hans söner, drefs denna kopparhytta med malm hufvudsakligen från *Rågrecksgrufvorna,* belägna på Holmshytte ägor i Nora socken. En andra kopparhytta uppfördes vid *Gyttorp* på grund af Bergskollegiets 1713 $^{19}/_{5}$ meddelade privilegium för handlanden *Gabriel Petre,* som 1714 $^{29}/_{5}$ erhöll tillstånd att å Pershytte- eller Gyttorps grufallmänning taga nödigt byggnadsvirke samt vindfällen till rostved. Här blef tillverkningen sedermera till viss grad koncentrerad och fortgick till medlet af 1750-talet, då densamma helt och hållet upphörde. Den tredje kopparhyttan inrättades vid *Grecksåsar* enligt Bergskollegii privilegium af 1713 $^{7}/_{12}$ för ett bolag att anlägga sådan

[1] Tryckta i 1:sta delen *Om Noraskog* sidd. 115—118. I 6:te punkten har ett tryckfel insmugit sig på 2:dra raden, i det ordet »namnet» bör läsas »*maneret*».

[2] Jfr anf. st. sid. 154, 155.

hytta, hvarjemte Grecksåsa-Rödbergs koppargrufva privilegierades 1714 $^{9}/_{10}$. Kopparhyttan bygdes omedelbart härefter vid samma gård, som än i dag härstädes bär namnet *Kopparhyttan.* Här synes dock tillverkningen hafva upphört redan omkring 1725.

Angående de inom Ringshytte hyttelags nuvarande område belägna kopparmalmsgrufvorna, sammanföras i det följande därom i bergmästarnes berättelser förekommande uppgifter. Sålunda relaterar *Stockenström,* att

1713. *Rågreckens öfre* eller *östra* kopparskärpning är 3 famnar djup, 11 f:r lång och 3 f:r bred; malmen är 11 f:r lång och 3 qvarter bred.

Den *nedre* skärpningen är $1^{1}/_{2}$ famn djup, $9^{1}/_{2}$ f:r lång och 3 f:r bred; malmens längd $9^{1}/_{2}$ f:r, bredden $2^{1}/_{2}$ qvarter.

Dessa bägge skärpningar arbetas af dess uppfinnare kapellanen i Jernboås Jöns Sundelius och dess söner, Daniel och Jakob Sundelius, mågen Frans Malmberg samt några bergsmän ifrån Nya Kopparberget.

1714. *Rågreckens* grufvor hafva intressenterna vid slutet af förlidne år öfvergifvit, sedan de intet hade mera ved, och i dess ställe upptagit en *rymning* allenast 3 f:r ofvanföre den så kallade *östra* grufvan, hvilken de arbetat 1 f:n uti gråberget innan de kommit på den förra kopparmalmgången, och sedan sänkt sig 1 f:n, då de fått ymnig och god malm. Denna rymning är nu 2 f:r djup, $8^{1}/_{2}$ f:r lång, beståendes hela bottnen af malm $1^{1}/_{4}$ aln bred. Som malmen går mycket slutt under östra väggen, hvarest berget är mycket löst och skärfvigt, så att man kan frukta stalp med tiden, är man sinnad att nästkommande år göra försök med ett *schakt* i öster några famnar härifrån, att försöka om man kan igenfinna denna malm.

Intressenterna uti den *nedre* kopparskärpningen hafva begynt en skärpning straxt ned vid sjön, därest de fått något litet oren malm. Bottnen är 3 f:r lång och i södra gafveln 1 f:n hög; dock erna de att igenlägga honom emedan han ej lönar sig, och i stället upptaga den öfre rymningen, som de förlidet år arbetade.

1716. *Rågreckens öfre* kopparskärpning är ifrån den i år upbygda *häst-vinden* $8^{1}/_{3}$ f:r djup; kopparmalmen på bottnen är $6^{1}/_{6}$ f:r lång, $1^{1}/_{3}$ f:n bred, hvarigenom mellan bägge gaflarna stryker en jernsköl, lika lång med malmen, 3 qvarter bred. I östra gafveln är en malmkärna $^{1}/_{2}$ f:n hög och $1^{1}/_{4}$ f:n bred. I vestra gafveln, därest *kronomärket* står, är ock malm, hvilken ej får röras, emedan den gafveln är utsedd till *bergfäste.* I vesternorra väggen är en kopparmalmrand 1 f:n lång, $^{1}/_{2}$ f:n bred. Arbetas på 8 delar.

De öfriga 2:ne rummen, *Mellan*grufvan och *Vestra* grufvan, som ligga i en linea med den *öfre,* hafva både i år och förlidet år legat öde och obrukade, och kunde för vattnets öfverflödande ej mätas.

Rågreckens nedre eller *Sjögrufva,* som förlidet år arbetades, ligger nu öde och obrukad, emedan sjön förlidne våras så högt uppstigit, att de ej mäktat hålla vattnet ur grufvan, utan måst henne öfvergifva. Men straxt ofvanföre hafva de i år *upptagit 2:ne* tillförene *ödelagda skärpningar.*

Den närmaste åt sjön sluttar sig ifrån dagen i vesternorr och går flackt neder åt gafveln till östersöder $7^{1}/_{2}$ f:r djupt. På bottnen är ingen malm, men i östra gafveln och på östernorra sidan en strimma $6^{1}/_{2}$ f:r lång, $^{1}/_{2}$ f:n bred i öster, hvilken smalnar af åt östernorr.

Den andra grufvan strax ofvanföre belägen skjuter sig söder under berget 4 f:r djupt, varandes på bottnen en stor malmkörtel 1 f:n lång och $^{1}/_{3}$ f:n bred. I östernorra väggen går ett malmstreck mellan bägge gaflarna 4 f:r

långt och $^1/_3$ f:n bredt, hvilket åt vestra gafveln $^1/_3$ f:n i höjden uppstiger, därest det går tvärt igenom bergfästet in uti grufvan nedanföre; och som intressenterna sökt att få bortbryta det, är det nu med *kronomärke* försäkradt och förbjudet. Dessa grufvor arbetas tillsammans på 8 delar.

Härefter saknas uppgifter om dessa grufvor till dess bergmästaren P. J. Christiernin beskrifver dem sålunda:

1725. *Rågrecks koppargrufva* eller *Sjögrufvan* kallad, har på dessa senare åren allt mer och mer aftagit, till dess sedan allt hopp var ute att få någon malm, som ock för stark vattudrägt hon i år blef alldeles lemnad och ödelagder, då hon befans djup $2^2/_3$ f:r, lång 10 f:r och bred $2^2/_3$ f:r. Arbetet har merendels drifvits med *borrning och skjutning.*

Sedan malmen uti ofvanberörda grufva och andra där bredvid anlagda skärpningar var alldeles utgången, hafva intressenterna gjort åtskilliga försök där i nejden, som ock på *allmänningen Kalklint,* hvarigenom de samlat några lass kopparmalm, men de försöken äro af ringa värde och gifva föga liknelse till någon varaktighet.

1730. *Rågrecks koppargrufva.* Sedan *Sjögrufvan* blef år 1725 ödelagd, hafva intressenterna gjort försök östanför och straxt invid den förra, hvarest de gjort en sänkning till 9 f:r och träffat i vägen någorlunda god kopparmalm; denna sänkning, som går mycket i donläge, är nu på bottnen $4^2/_3$ f:r lång, $1^2/_3$ f:n bred, hvarest malmådror gå parallelt med hvarandra, somliga af 1 och somliga af 2 qvarters bredd med gråberg och någon jernbinda emellan; visa sig ock vackra malmfläckar här och där.

Grufvan arbetas på $7^1/_2$ del och hafva intressenterna bekommit tillsammans sedan förlidne Mars månad 140 lass, merendels god blötmalm. Till malm- och gråbergslossning har åtgått $4^1/_2$ stafrum ved på delen, och 4 l℔ krut för hela grufvelaget. Uppfordringen sker med handbårar och vattnet afhålles med en handpump. Veden tages af allmänningen Kalklint.

Bergmästaren E. Stockenström meddelar i 1716 års relation om åtskilliga andra koppargrufvor bland annat äfven följande:

Röbergs kopparskärpning vid Fogdhyttan, nederst af bergets klint upptagen, liggandes straxt ofvanför en liten jerngrufva, som nu ej arbetas utan är full med vatten. Denna skärpning är $1^1/_3$ f:n djup, på bottnen finnes en liten kopparstrimma bredvid jernmalm 4 alnar lång och midtpå $1^1/_2$ qvarter bred, men smalnar af emot bägge gaflarne, så att den allenast har 2 tvärfingers bredd; arbetas af handelsmannen Gabriel Petre allena

Hvad i samma relation anföres om smärre kopparskärpningar vid *Lämåsen* och *Nyberget* är förut omförmäldt[1]. Vid *Grecksåsar* arbetades redan från 1713 flera koppargrufvor af ett intressentskap, bestående af dåvarande bruksarrendatorn vid Stadra, sedermera bergsfogden P. Fröberg, handlanden Vestman i Nora samt några bergsmän. Bergsfogden Johan Norin, adlad Nordenfelt (i Karlskoga och Leke bergslager) blef äfven delägare däri, samt säges i sitt adelsbref hafva inrättat »ett nytt kopparverk» vid Grecksåsar[2]. Koppargrufvan härstädes »blef 1725 ödelagd, sedan malmen alldeles gått ut både på djupet och för orterna, hvarefter intet försök

---

[1] Jfr sidd. 117 och 258 här ofvan.

[2] Jfr *Nor. arkiv* III: 251.

är skedt hvarken på det stället eller däromkring». Angående densammas återupptagande hänvisas till sid. 286 längre fram.

Af 1719 års gruftingsprotokoll kan inhemtas att gästgifvaren Frans Malmberg låtit »inteckna» dels ett af Joh. Matsson i Kloten 1718 $^{20}/_{12}$ utgifvet köpebref å »en hel del uti Rågrecks nedre koppargrufva», inköpt för 1,000 daler kpmt, dels ett af svågern Jakob Sundelius 1718 $^{29}/_{11}$ utfärdadt köpebref på $^{1}/_{8}$:dels del i Vestra Grecksåsa-Rödbergs skärpningar för 150 daler samma mynt; dels ock ett gåfvobref, utgifvet 1716 $^{28}/_{8}$ af svärfadern, komminister Jöns Sundelius till dess hustru, barn och arfvingar på »$^{1}/_{2}$ grufdel uti Grecksåsa östra kopparskärpning eller den s. k. Tvistegrufvan». I samma protokoll säges om Rastelfs kopparhytta, som då ägdes af Frans Malmberg och Daniel Sundell, att den »är mycket krasslig och bofällig». Af 1720 års gruftingsprotokoll kan man ock finna att hustru Margreta Marcker afslutat köp om andel i Rågrecks nedra grufva på sin frånvarande man, Daniel Sundells vägnar. Denna blomstringsperiod blef dock ganska kort. Af 1725 och 1730 års relationer framgår huruledes malmen aftagit. Under de följande 10 åren saknas närmare underrättelser därom; men i bergmästaren Tuhnbergs relation af 1741 $^{22}/_{3}$ finner man, att

Rågrecks koppargrufvor uppå kronogrund och Holmshytte ägor, hafva samtelige det förflutna året *legat öde;* och som bruksförvaltaren Daniel Sundell, hvilken uti alla grufvorna varit intresserad, berättat, så skola de blifvit *utbrutne, att allsingen malm där mer är öfrig.*

Enligt en uppgift i 1741 års bergstingsprotokoll hade äfven Rastelfs kopparhytta samtidigt *nedbrunnit.* Den blef dock kort härefter ånyo uppförd och tillverkningen drefs ånyo, hufvudsakligen med kopparmalm sofrad ur varphögarna dels vid grufvorna och dels vid hyttan, men med mycket små och klena resultat.

I en följande relation, afgifven af Tuhnberg 1744 $^{22}/_{12}$, som inkom Bergskollegium 1745 $^{29}/_{10}$, heter det om

Rågrecks koppargrufvor uppå kronogrund och Holmshytte ägor, att de äro till antalet åtskillige, och anlagde dels efter en malmgång uti öster och vester, dels efter malmkärnar, som funnits på andra ställen i bergbackarna däromkring; sedan år 1740 hafva de dock allesammans legat öde intill September månad nästlidet år 1743, då nu aflidne bruksförvaltaren och malmletaren Daniel Sundell åter begynte rensa en af dem, fast han tillförene berättade, att de alla blifvit utbrutne, men hant därmed icke till ända, utan sjuknade emellertid och däruppå med döden afgick.

Han afled nämligen vid Bergsäng 1743 $^{4}/_{12}$, 69 år gammal[1]. Hans båda söner Daniel och Petter, hvilka båda äfven tituleras »malmletare», fortsatte emellertid tillika med den senares svärfader Erik Porat arbetet såväl härstädes som i Nybergs koppargrufva, på sätt redan förut (sid. 258) blifvit omtaladt. De obetydliga tillverkningsbeloppen äro ock nämda här ofvan (sid. 259).

Bergmästaren Tuhnberg berättar, i sin 1750 $^{23}/_{12}$ afgifna s. k. riksdagsrelation, härom ytterligare:

---

[1] Jfr *Nor. arkiv* I: 27.

År 1749 den 9 Maj utgaf jag mutsedel för malmletarne Daniel och Per Sundeller uppå en ödelagd koppargrufva, *Hästvindsgrufvan* kallad[1], som är en ibland de gamla *Rågverks koppargrufvorna,* belägna på Holmshytte kronobergsmanshemmans ägor. Denna grufva består af tvänne sänkningar, den *östra* och *vestra,* af hvilka den förra förmenas vara 12 f:r djup, fast man ännu ej hunnit utdraga allt vattnet, utan innestår däraf ännu till 4 famnars djup öfver botten. Den senare eller vestra sänkningen, som är 7 f:r djup, har man nästledne våras rensat ned till botten, dock uti samma botten funnit ingen tillgång af malm, utan skölarne gångne tillhopa; men uti vestra gafveln har vist sig en liten anledning, bestående af blöt malm, och i början af allenast $^1/_2$ alns bred skölgång, den man för ort eftersatt, och icke allenast funnit den dagligen tilltaga i godhet, utan ock skölgången blifva bredare till $1^1/_3$ à $1^2/_3$ famn, samt att malmen däruti håller sig till $^5/_6$ famns bredd, och står ända i dagen, men kilar sig allt mer och mer uppåt. Denna ort är af $2^1/_2$ f:rs höjd, och nu indrifven till 5 f:rs längd, under hvilket deras arbete intressenterne vunnit 130 lass temligen väl sofrad kopparmalm, som de ock nu i vinter till den dem tillhörige Rastelfs kopparhyttan framfört; viljandes således synas, att detta lärer för dem, åtminstone på några år, blifva ett lönande arbete.

Till bergsprängningen hafva uppgått 1 centner krut jemte 8 stafrum ved; och är uppfordringen förrättad igenom handspel.

I samma riksdagsrelation omtalas äfven att bröderne Sundell i nyssnämnda kopparhytta tillverkat under de 3 åren 1747—1749 tillsammans 7 skepp. 1 lisp. $1^7/_{11}$ m℔ garkoppar, men att »1750 har, för den svaga vintern skull, ingen tillverkning kunnat ske». Under åren 1751—1754 utgjorde tillverkningen därstädes tillhopa 9 skepp. 2 lisp. 12 m℔ garkoppar, hvarefter den synes hafva alldeles upphört.

Rödkärrs kopparverk var otvifvelaktigt det mest betydande i Nora bergslag och synes hafva grundats af handlanden Gabriel Petre i Nora, som till en början låtit bearbeta kopparskärpningar vid Lämåsen, Nyberget och Rödberget, äfvensom vid Rödkärret på Kåfalla ägor, samt anlade för malmens smältning kopparhyttan vid Gyttorp, som uppgifves hafva tillkommit redan 1711, ehuru privilegier därå icke meddelades förr än 1713. Efter dessa försöksarbeten uppläts till Rödkärrs kopparverk genom Bergskollegii privilegium 1716 $^5/_4$ några mindre allmänningstrakter till behofvets fyllande af ved och kol, äfvensom åtskilliga andra förmåner och rättigheter beviljades, hvarom närmare upplysningar erhållas af här nedan meddelade relationer. Vid gruftinget i Kåfalla 1715 $^4/_5$ uppläts till Petre ett område vid Rödkärrs grufvor, som skulle afrösas mot ersättning af 30 daler kpmt. Vid 1718 års grufting företedde han en restlängd på utestående kol och rostved till dess koppargrufvor och smälthytta vid Gyttorp, som granskades, hvarjemte de försumlige åtalades. Dylika åtal förekommo ock nästan oupphörligt vid gruftingen, hvilket föranledde sexman Israel Nilsson i Öskevik[2] att vid Klacka-Stribergs grufting 1721 $^7/_3$ hemställa, »att bergslagens ärender ej måtte blifva hindrade med kopparbrukens sysslor och tvistigheter, och påstå att de för sina angelägenheter måga hålla deras

---

[1] Jfr 1716 års relation sid. 279 här ofvan.

[2] Jfr *Nor. arkiv* I: 121 o. följ.

egna ting, hvilket för denne gången antecknades». Därmed stannade dock förslaget. Genom en Bergskollegii resolution 1725 $^{26}/_{3}$, sedan Hammarby bruksägares förpantningsrätt till den s. k. Kungshammaren härstädes upphört, upplätos därtill hörande kolfångsträttigheter inom Nora bergslag till Rödkärrs kopparverk mot gäldande af förpantningsbeloppet 1,944 daler silfvermynt. Härigenom blefvo åtskilliga hemman, som ej voro indelade i hyttelag, skyldiga att till nämda kopparverk utgöra enahanda prestationer som de förut utgjort till Kungshammaren, hvarjemte verket äfven erhöll nyttjanderätt till åtskilliga smärre allmänningstrakter inom bergslagen. Rödkärrs kopparverks angelägenheter förekommo därefter ännu mera talrikt än förut vid bergslagens grufting, och det kan ej nekas att förenämde Petre, såsom verkets direktör, skäligen hänsynslöst iakttog sina egna och hufvudmännens intressen. Genom Bergskollegii resolution 1727 $^{9}/_{5}$ hade intressenterna i detta kopparverk medgifvits rätt att till Gyttorps kopparhytta afverka intill 100 storstigar kol på Gyttorps allmänning. Petre lät omedelbart verkställa denna afverkning utan föregående utsyning. Pershyttesexmännen klagade öfver detta hans egenmäktiga förfarande, men vid Pershyttetinget 1730 $^{27}/_{4}$ uppgjordes saken förlikningsvis mellan Petres ombud, hans son krigsfiskalen Jakob Petre och sexmännen på det sätt, att Petre skulle betala till grufiaget 3 skepp. stångjern såsom ersättning för sitt tilltag. Genom öfverenskommelse vid följande 1731 års Pershytteting skulle detta stångjern ersättas kontant med 120 daler kpmt. Direktör Petre afled 1736 och efterträddes i denna befattning af Olof Bohman[1].

Då afsigten med dessa anteckningar icke varit att i alla detaljer redogöra för verkets angelägenheter m. m., må här blott tilläggas, att förenämda Rödkärrs koppargrufvor, tillika med $1/2$ hemman i Kåfalla som med särskildt tillstånd förvärfvats, innehades och bearbetades af ett bolag, som under 1740-talet och senast 1750 utgjordes af följande delägare:

riksrådet grefve Claes Ekeblads sterbhusdelägare,
presidenten frih. Daniel von Höpkens d:o,
statssekreteraren Gustaf Boneauschiöld,
landshöfdingen Isak Funcks sterbhusdelägare,
lagmannen frih. Göran Knorring,
generalmajoren frih. Shering Rosenhane,
kommerserådet Olof von Törnes sterbhusdelägare,
statssekreteraren och öfverpostdirektören Leonard Klinckowström,
landshöfdingen Gustaf Fredrik Rothlieb,
landshöfdingen Carl Gustaf Wennerstedt eller rådman Pollack,
generalauditören Peter Swartz,
landshöfdingen Carl Broman,
räntmästaren Stillmans sterbhus samt handelsmannen Spalding såsom förmyndare för Zedritz sterbhusdelägare,
rådmannen Olof Appelrots sterbhusdelägare,
handelsmannen Johan Dahlgren Erikssons d:o,
handelsmannen Samuel Wester,
handelsmännen Charles & Wilhelm Tottie,
rådmannen i Norrköping Hans Lindstedt,
kanslirådet och k. sekreteraren Carl Arnell,

[1] Jfr *Nor. arkiv* II: 207.

bergsguardienen Lars Harmens,
handelsmannen Wier,
d:o Conrad Joachim Fult,
d:o Zachou,
d:o Jakob Bratt i Göteborg,
d:o Johan Henrik Schmer,
d:o Joakim Johan Harmens,
d:o Jakob Danckwardt,
d:o Herman Petersson,
d:o Carl Beck,
tullförvaltaren Lars Justrich,
rådmannen i Stockholm Gustaf Billman eller assessoren i Antiqvitets-kollegium Jakob Richardsson.

En i sanning lysande samling af delägare. Om utdelningarna i bolaget voro i lika måtto lysande känner man icke, men med de stora förmåner hvarmed bolaget blifvit hugnadt, torde vinsten af dess verksamhet, åtminstone under vissa år, icke varit ringa.

Bergmästaren Tuhnberg, i sin relation 1750 $^{23}/_{12}$, beskrifver bolagets grufvor sålunda:

Denna *Rödkärrs koppargrufva* är vorden anlagd på en i öster och vester strykande samt något till norden liggande malmgång, och består af åtskilliga sänkningar, som tid efter annan blifvit gjorda; hvaraf dock densamma, nämligen *Direktörsgrufvan,* som förledit år var under arbete, äfven i år är vorden bearbetad, och befinnes numera afdelter i 2:ne sänkningar, hvaraf den ena kallas *Kammarherrens* och den andra *Klinckowströms*-sänkningen[1]. Den förra, som är belägen till vestern emot bandet, invid linegången, är ifrån uppfordringsverket $17^1/_3$ famn. djup samt $3^2/_3$ f:r lång, och den senare, som tager vid, där kammarherrens sänkning släpper, och sträcker sig därifrån till *Harmens ort,* är $6^1/_3$ f:r lång och $2^2/_3$ f:r djupare än den förra, samt således ifrån lafven till botten 20 f:r djup. *Harmens ort,* hvilken åter här möter och går vidare uti öster, befinnes $3^1/_3$ f:r lång, så att hela längden på dessa 3:ne arbeten ifrån bandet i vester till östra gafveln är $13^1/_3$ f:r.

Hvad malmen beträffar, så finnes snart sagdt ingen uti bottnarna af nyssbesagde 2:ne sänkningar, utom några små körtlar på ett och annat ställe, hvilka dock till större delen bestå af kis och jernbinda; men uti strossarna eller pallarna ifrån den 1 famn högre upp indrifna Harmens ort ned till botten af Klinckowströms sänkning, så väl som uti gafveln af besagde ort står någon malm af blöt art och med stark jernbinda blandad, dels af 1 alns och dels 6 qvarters bredd.

Ifrån Oktober månads början nästledit och till samma tid innevarande år, hafva utur förenämda grufva blifvit uppbragte 182 lass koppармalm, hvaraf i fjol vintras 48 lass till *Gyttorps kopparhytta* blefvo framförda, och de öfriga 134 lassen jemte något mer, som man sedermera vunnit, äro på detta vinterföret till större delen ditskaffade. Uppfordringen af malm och gråberg förrättas genom *hästvind* och vattnet afhålles med *vattukonst.* Till bergsprängningen äro för detta år uppgångne 16 lisp. 9 m℔ krut och 20 stafrum ved.

[1] Kammarherren och dåvarande assessorn i Bergskollegium *Daniel Tilas* hade vid denna tid blifvit »direktör» för Rödkärrs kopparverk.

Angående nödig *skog till detta verket,* så hafver högloft. k. (Bergs-) kollegium, igenom utslag af den 11 April 1748, icke allenast tillagt detsamma rättighet, att ensamt få betjena sig af allmänningen *Karthälla-ö,* utan ock detsamma allena förbehållit *Kalklints*-allmänningen i Hjulsjö socken, hvilken medelst högloft. k. kollegii privilegium af den 5 April 1716 är Rödkärrsverket vorden underlagd; jemte hvilka allmänningstrakter och den under *Kåfalla-hemmanet* hörande skogen, som detta verket nu för tiden innehafver, den delen af *Gyttorps-* eller *Pershytte-allmänningen,* som på östra sidan om den så kallade Tingstadsvägen och i norr emot Åshytteskillnaden är belägen, detsamma jemväl blifvit upplåten; och *kolfourneringen* till hyttan har man ifrån vissa anslagna *hemman i östra fjerdingen af Nora socken, samt vid Svartelfven,* hvilkas ägare intet bergsbruk idka och likväl njuta bergsfrihet; äfvensom ock, jemte *Tolsböls-* och *Kåfallstorps*-åboerna i Jernboås socken, alla i Nora socken bergsfrihet ägande hemmansåboer och torpare, som intet bergsbruk idka, *kopparverket till betjening* så med *körslor och förslor,* som med *dagsverken* underlagde blifvit; dock att de i utslaget nämde hemmansåboer och torpare ifrån Latorp, Skärhyttan och Limbergstorpet äfven skulle Åsa-Rödbergsverket kunna upplåtas tillsvidare och med det förbehåll, att på den händelsen arbetet och rörelsen vid Rödkärrsverket skulle så varda förökt och utvidgadt, att dessa jemväl till dess betjening skulle pröfvas nödige, detsamma då, utan vidare ansökning, må äga rättighet dem återtaga och disponera, samt att Åsa-Rödbergs intressenterne måge emellertid vara förpliktade, att vid hvart års början sig förfråga huruvida sistnämde körare vid Rödkärrsverket umbäras kunna.

Vid den hrr intressenterne tillhöriga Gyttorps kopparhytta hafva de utaf malmen, som utur Rödkärrs koppargrufva vunnen är, för innevarande år 1750 erhållit 13 skepp. 9 lisp. 7 m℔. råkoppar bergsvigt, som till Avesta kronobruk blifvit afsänd.

Detta verk har allt stadigt *stått under frihet,* och senast har högloft. k. kollegium, igenom utslag af den 8 Februari 1744, ännu tillagt detsamma 6 års frihet för all afgift till K. M:t och kronan, till räknandes ifrån 1744 års början till nästl:t 1749 års slut, hvarmed samma frihetsår lupo till ända.

Vidare har högl. k. kollegium, medelst utslag af den 17 Maj 1744, tillåtit hrr intressenterne *fri utmyntning vid Avesta kronobruk* af den koppar, som de under berörde frihetsår kunde tillverka, så framt icke emellertid någon annan författning med plåtmyntningen skulle komma att ske.

Rödkärrs kopparverks tillverkning utgjorde

År.	Garad (renad) koppar			Råkoppar		
	skepp.	lisp.	m℔.	skepp.	lisp.	m℔.
1741	7	19	15	—	—	—
42	48	17	6	—	—	—
43	52	17	8	—	—	—
44	31	16	4	9	15	3
45	—	—	—	20	3	11
46	12	8	15	13	1	4

År.	Garad (renad) koppar			Råkoppar		
	skepp.	lisp.	m℔.	skepp.	lisp.	m℔.
1747	—	—	—	44	1	11
48	—	—	—	42	7	9
49	—	—	—	17	11	19
50	—	—	—	13	9	7
51	—	—	—	12	10	9
52	—	—	—	16	10	9
53	—	—	—	9	—	6
54	—	—	—	19	2	5

För de näst följande åren saknas uppgifter, men tillverkningen säges hafva helt och hållet upphört redan under 1757. Arbetet i Rödkärrs grufvor nedlades 1760.

Angående indragning af verkets privilegier m. m. hänvisas till en följande afdelning.

Åsa-Rödbergs kopparverk. Angående detta verk meddelas i Tuhnbergs relation 1750 $^{23}/_{12}$ följande upplysningar:

Åsa Rödbergs koppargrufva uppå kronogrund och *Grexåsa* ägor[1], bearbetades förledit år af dess innehafvare brukspatronen högaktad hr Johan Wester och bergsfogden välbetrodde hr Jakob Fröberg uti intressentskap till hälften hvardera med särdeles flit, men därhos utan någon fromma: ty sedan den i vestra gafveln befintliga och i fjolårsrelationen omförmälta malmen emot slutet af nästlidet år jemväl gått alldeles ut, och skölgången därefter tillhopa, så hade intressenterne ingen annan utväg, än att tillsvidare inställa arbetet i denna grufvan, som af gammalt blifvit kallad det *Vestra Rödberget*[2]. Men i det stället hafva de, i anledning af undfången mutsedel under den 26 Februari 1746, låtit upprensa en annan gammal grufva, *Östra Rödberget,* som ifrån det vestra är beläget vid pass 300 famnar.

Denna Östra Rödbergsgrufva befinnes, där hon mest är afsänkt 6 f:r djup; men hvarken i botten eller på något annat ställe har man ännu blifvit varse någon malm, förutan någon i vestra gafveln af $1^1/_3$ f:ns bredd och $^1/_3$ f:ns höjd, dock icke helren, utan blandad af blöt malm, gråberg och jernbinda. Under detta senare arbetet hafva 60 lass malm blifvit uppbragte, en del försvarligen god, men en del temmeligen mager. Till bergsprängningen äro uppgångne 5 stafrum ved och 1 centner krut. Uppfordringen af malm och gråberg har skett med handvind och vattnet afhålles med handpump.

---

[1] Enligt en föregående relation hade denna grufva legat öde sedan Juni månad 1725, till d. 13 Januari 1746, då hon åter upptogs enligt mutsedel, utfärdad 16 December 1745.

[2] Under 1749 hade uppfordringen härstädes utgjort 130 lass kopparmalm, hvartill användts 15 stafrum ved och $6^1/_2$ lisp. krut. Uppfordringen skedde medels handvindar, »men vattnet är afhållet med *hästkonst*». Grufvans djup vexlade mellan 10 och 13 famnar.

Detta kopparverk hafver högloft. k. kollegium igenom särskilta utslag, äfven af den 11 April 1748, så föresedt, att till *stafrumsved och smideskol* vid grufvorna årligen få njuta någon tilldelning af den så kallade *Lönbottne* allmänningen, och till *kols anskaffande för malmens uppbrukande* är verket upplåtet att betjena sig af *Lomfly* allmänningstrakten i Nora socken, *Laggare* allmänningen i Lindes socken och *Ånsjö* allmänningen i Hjulsjö socken; hvarjemte intressenterne hafva nödig tillgång på rostved ifrån *Nyhytte halfva* kronobergsmanshemmans skog, som de, efter erhållet tillstånd igenom utdrag af högloft. k. kollegii protokoll under den 13 November år 1747 vid ett offentligt utrop den 28 i samma månad sig tillhandlat, och högloft. k. kollegium äfven låtit dem under kopparverket få nyttja, med det förbehåll, som i högberörde utdrag af protokollet utsatt finnes.

Med *körslor* skola, Tolsböls och Kåfallstorps åboerne undantagne, *alla i Jernboås socken varande hemmansåboer och torpare,* som ej idka bergsbruk, men njuta bergsfrihet, vara förpligtade att, tillika med åboerne på *Orotorpet* i Lindes socken, emot skälig betalning, vid anfordran, vara detta verket därutinnan till betjening; som ock intressenterne därjemte få tillsvidare, och med sådana vilkor, som Rödkärrsintressenterne dem afstått, betjena sig af de uppräknade hemmansåboerne och torparne ifrån Latorp, Skärhyttan och Limbergstorpet[1]; hvarförutan, och i fall några sådana lägenheter i Hjulsjö socken finnas skulle, som kunna disponeras, högloft. k. kollegium yttrat sig vilja, efter förrättad undersökning, låta detta Åsa-Rödbergs kopparverk däraf få nödtorftig tilldelning.

Utom förenämda på Grecksåsars område belägna koppargrufvor synes detta kopparverk jemväl hafva användt dylik malm från *Nybergs-fältet.* Härjemte arbetades under några år den s. k. *Backegrufvan* på Holmshytte bys område, hvilken senare i Tuhubergs relation 1749 $^{30}/_{12}$ omförmäles på följande sätt:

Backegrufvan, en ibland de gamla *Rågrecks koppargrufvor* uppå Holmshytte kronobergsmanshemmans ägor, har i några år legat öde intill medium Maj innevarande år, då hr brukspatron Wester och hr bergsfogden Fröberg låtit draga vattnet utur densamma, och sedan rensa henne upp ifrån den, under dess ödestid, däruti samlade gyttjan samt gråbergsraset. Denna grufvan är befunnen vara till nedersta stället af botten 5 f:r djup samt uti öster och vester 17 $^{2}/_{3}$ f:r lång, uti hvilket väderstreck malmen håller sig inom vissa släppskölar på ömse sidor, och går något på sned till norden, men, som man märkt, vill den ej hålla sig på djupet, utan förbyter sig därstädes uti grofögder blötmalm, som gifver ingen koppar.

Emot vestra gafveln håller kopparmalmen sig uti 1 qvarters stora körtlar, som äro rätt goda, fast blandade med någon jernbinda. I mellersta delen af grufvan finnes ej annat än af den omrörda grofva blötmalmen; men åter emot östra gafveln gifves en öfvermåttan vacker helgrön malmkärna, som är $^{1}/_{2}$ f:n hög och 2 f:r lång, omgifven af hornberg och annan mild bergart.

Öfver sommaren intill medium af nästledne Oktober månad har utur denna grufvan blifvit uppbragte 88 vigter malm, som ligga på grufvetorget. Till bergsprängningen äro uppgångne 5 $^{1}/_{2}$ lisp. krut och 5 stafrum ved, hvilka senare blifvit köpte af bergsmannen Olof Andersson i Kåfalla, som till ett

[1] Jfr sid. 285 här ofvan.

dess halfva hemman vid Holmshyttan har någon skog nära intill grufvan [1]. Uppfordringen af malm och gråberg har skett med *handbårar,* och vattnet har man afhållit igenom *handpump.*

I nästföljande årsrelation af 1750 $^{23}/_{12}$, jemväl undertecknad af Tuhnberg, beskrifves sistberörda grufva sålunda:

Backegrufvan, en ibland de gamla Rågrecks koppargrufvor uppå Holmshytte kronobergsmanshemmans ägor, befinnes af dess förra djup, näml:n 5 f:r, men längden är numera uti öster och vester ökad till 20 f:r.

Malm finnes icke i denna grufvan mer än i den östra gafveln, därest den står inom riktiga släppskölar af lika beskaffenhet, som i förledit års relation omförmält är, näml:n 2 f:r lång och $^{1}/_{2}$ f:n hög eller bred, dock nu blandad af blöt malm och jernbinda. Öfver sommaren intill förledne mikaelis tid, hafva nästbemälte intressenter hr brukspatron Wester och hr bergsfogden Fröberg erhållit 110 vigter malm. Till bergsprängningen hafva uppgått 6 stafrum ved och 6 lisp. 14 m♃:r krut. Uppfordringen är förrättad igenom handbårar och vattnet har man afhållit med handpump.

För den svaga vinterns skull nästledit år, fingo intressenterne allenast en liten del af malmen fram till deras vid *Nyhyttan* i Nora bergslag uppsatta, och igenom högloft. k. kollegii utslag af den 11 April 1748 tillåtna *profsmälthytta:* hvarföre ock deras koppartillverkning för detta år ej stigit högre än till 4 skepp. 4 lisp. $1^{1}/_{2}$ m♃ garkoppar bergsvigt, dem de försålt till rådmannen i Arboga stad högaktad hr Erik Westén Eriksson.

I en särskild s. k. riksdagsrelation, samtidigt (1750 $^{23}/_{12}$) afgifven af bergmästaren Tuhnberg, återfinnas följande uppgifter angående förenämda Åsa-Rödbergs kopparverk:

Af malmen ifrån *Åsa Rödbergs* samt *Nybergs* och *Backa* koppargrufvorna, hafva intressenterne låtit tillverka

		skepp.	lisp.	m♃.
år 1746.	Uti Rastelfs kopparhytta gårkoppar, försåld till Eskilstuna kopparhammar .	11:	14.	—
år 1747.	Uti en på Nyhytte ägor i Jernboås socken af dem uppsatt och sedermera af Bergskollegium tillåten profsmälthytta gårkoppar, hvaraf man sålt till Norrköpings messingsbruk ... 17: 15. 2 och till Eskilstuna kopparhammar ... 7: 12	25:	7.	2
år 1748.	Gårkoppar, afyttrad till nyss nämnda hammar..	20:	8.	—
år 1749.	Dito, hvaraf man sålt till handelsman Anders Breding i Borås ..... 18. $3^{7}/_{11}$ och till Eskilstuna kopparhammar 16: 12. 2	17:	10.	$5^{7}/_{11}$
år 1750.	Gårkoppar, såld till rådman E. Westén Eriksson i Arboga	4:	4.	$1^{1}/_{2}$
	Summa	79:	3.	$9^{3}/_{22}$.

[1] Samma hemmansdel, som förut innehades af Hans Larsson i Kåfalla (jfr sid. 236).

I 1751 års berättelse öfver kopparverken heter det vidare härom:

Af den malm, som brukspatronen högaktad hr Johan Wester och bergsfogden välbetrodde hr Jakob Fröberg uti intressentskap till hälften hvardera, år 1750 erhållit dels utur Åsa Rödbergs samt Backegrufvan, en ibland Rågrecks koppargrufvor, och dels utur *Grecksnäsgrufvan,* hafva de år 1751 uti den dem tillhöriga *Nyhytte kopparhyttan* i Nora bergslag tillverkat 9 skepp. 9 lisp. 16 m℔ gårad koppar bergsvigt, den de till Eskilstuna kopparhammaren föryttrat; hvarförutan de till någon deras egen förnödenhet sjelfva behållit 2 lisp. 16 m℔, så att hela tillverkningen varit 9 skepp. 12 lisp. 12 m℔ gårkoppar bergsvigt.

Af de nästföljande årsrelationerna kan inhemtas att tillverkningen 1752 utgjort 3 skepp. 2 lisp. 14 m℔ garkoppar, såld till Eskilstuna; 1753 tillverkades 3 skepp. 10 lisp., som afyttrades till Hallsta kopparhammar, och 1754 utgjorde tillverkningen 5 skepp. 13 lisp. $6^1/_2$ m℔ garkoppar, såld dels till Eskilstuna och dels till bruksägaren J. Halenius. Härmed synes arbetet i Noragrufvorna hafva upphört, hvarefter detta bolag under några år bearbetade koppargrufvor vid Mårshyttan i Lindes bergslag, äfven här med klent resultat, intilldess denna tillverkning under följande årtionde synes ha blifvit helt och hållet nedlagd.

57. Ringshytte hyttelag 1720—1760.

Innan man öfvergår till hyttelagets enskilda angelägenheter under nämda tidsperiod, torde vara lämpligt att kasta en blick på det *allmänna tillståndet inom Nora bergslag* vid tiden för envåldskonungen Karl XII:s kort förut timade död (1718 $^{30}/_{11}$), hvarom några upplysningar innefattas i efterföljande protokoll:

Anno 1719 d. 16 Februari hölls ordinarie grufveting med menige bergslagen af Persbergs (Pershytte), Dalkarlsbergs, Stripbergs, Klacka och Jernboås sockens grufvelager uti Nora sockenstuga af bergmästaren ädel och högaktad hr Erik Stockenström. Närvarande bergsfogden välb:de Johan Broström och efterskrefne grufvones sexmän, Per Olsson på Fåsjöhyttan, Nils Larsson på Vassland, Petter Svensson på Ringshyttan, Anders Ersson på G:la Pershyttan, Lars Hansson på G:la Viker, Anders Persson på G:la Elfhyttan och Johan Ersson i Brickegården.

S. d. Blef ingen *tingspredikan* hållen, som man ej underlåta bort att anteckna [1].

Tingsfreden blef efter lag och k. förordningar allmänneligen utlyster.

S. d. Påmintes bergslagen huru som årligen för detta *bergsordningen* samt *skogseldsplakatet* är dem föreläsit och kungjordt, med åtvarning, att bergslagen sig sådant till efterrättelse ställer, tillika med de dispositioner, som hr bergmästaren därvid funnit angeläget till *skogarnes konservation* att göra.

K. Bergskollegii bref till hr bergmästaren af d. 15 Januari 1719, angående 1 daler 8 öre kpmt förhöjning på hvarje skepp. *sälje-tackjern* [2], upp-

[1] Jfr *Nor. arkiv* I: 31.

[2] Priset därå hade genom en föregående resolution blifvit fastställdt till 14 daler kpmt, som ej skulle få öfverskridas (!).

lästes till samtel. bergslagens efterrättelse, jemte allvarsam förmaning, att bergsmännen ingalunda denna förordning öfverträda, utan uti sin handel sig där efter rätta; men de som stå under förlag njuta ej denne förhöjningen till godo, utan tillkommer den deras förläggare; dock de som af sig sjelfva bestå komma den sjelfva att åtnjuta.

S. d. Upplästes k. Bergskollegii bref af d. 22 Januari 1719, därutinnan allmänt förbjudes, att ingen bergsman må fördrista sig att *försälja sitt tackjern till någon annan än brukspatronerne och dem*, som på sådan handel *äro privilegierade*. För öfrigt som k. kollegium kommit i erfarenhet, att åtskilliga utom hammarpatronståndet, såsom flyktingar och andre, till sina *mynteteckens* afsättande uppköpa stora partier tackjern, antingen det att upplägga, eller uti det dyraste emot redbart mynt att afsätta; blifvandes hr bergmästaren beordrad, att sådant olofligt upphandladt tackjern att arrestera till k. kollegii vidare disposition och anordning till de hammarverken, som ett slikt. tackjern nödigt betarfva.

S. d. Häruppå besvärade sig bergslagen [1], att ehuruväl höga öfverheten om dem all nådig försorg behagat förklara, och tillagt dem 15 daler 8 öre kpmt för ett skepp. tackjern; likväl måste de beklaga, att i anseende därtill, att alla andra sina varor så högt i priset uppstegra, och jemväl *uti all handel tvinga bergsmännen att betala med tackjern hvad de till sin nödtorft betarfva*, så är det mycket ringa de för sitt jern åtnjuta, varandes det ofelbart att vänta, där bergsmännen bli vid en viss taxa bundna, och alla andra hafva frihet sina varor efter eget behag att uppstegra, så måste bergsmannen nödvändigt ruinerad blifva; hvarföre bergslagen anhålla, att hr bergmästaren, till förekommande af deras tillstundande undergång, behagade denna deras angelägenhet till en god och nyttig förändring, och deras välfärds befordran, uti det högl. k. Bergskollegio ödmjukel. föredraga; varandes för bergslagen detta tvång så mycket odrägligare, som när de någon handel göra, kunna de ej räkna sig *för skepp. föga mer än 5 daler kpmt.* Om de betarfva att handla med en Borås, så få de ej mer än 4 aln. vallmar för 1 skepp. tackjern, och där de ej tackjern vilja därföre i betalning gifva, så är det intet görligit *för myntetecken någon vara att undfå;* äfven samma beskaffenhet är med *spannemålshandeln*, att man *alldeles intet*, utan för tackjern, *kan en tunna få köpa*, hvarföre berättas att borgerskapet till 3. 4 och 5 skepp. för tunnan tagit. — För öfrigt förbjöds bergslagen, som ej kan bestå af eget förlag, att ej hos någon af borgerskapet taga försträckning, med mindre han först hos hr bergmästaren sig under ett visst förlag låtit anteckna, vid 40 mark smt vite tillgörandes.

Vidare påminte sexmannen Lars Andersson, att det ibland händer, att en och annan af bergsmännen kunna hafva några skepp. jern öfver [2], hvilka de anhålla att till borgerskapet få afsälja, som dem närmast boendes äro, emedan det vill falla dem alltför svårt sådant till brukspatronerne att afföra, som några mils väg därifrån torde belägne vara, hvilket således till bergsmannens gravation och skada lände.

---

[1] Denna klagan synes ha blifvit framburen af sex- och nämdem. Lars Andersson i Gamla Pershyttan, bergslagens ombud vid 1713 års riksmöte. Jfr *Nor. arkiv* I: 121.

[2] Sedan de nämligen afbördat sig tiondejern, persedlejern, presternas jern, kontributioner och alla öfriga utskylder, som måste utgöras i tackjern.

Dessa klagomål kunde naturligtvis icke föranleda till något beslut från gruftingsrättens sida, men de visa emellertid den dåvarande svåra och bekymmersamma ekonomiska ställningen inom orten. Klagomålen upprepades delvis i bergslagens s. k. besvär vid 1719 och 1720 års båda riksdagar. I den k. resolution, som häröfver meddelades $^{12}/_{7}$ sistnämda år, pröfvades skäligt, att bergsallmogen skulle vara »obehindrade att handla och vandla på *sin egen torgplats i Nora stad*», på förut vanliga tider, »till klockan 2 efter middagen», dock med enahanda rätt för Grythytte bergslag; »börandes borgerskapet på berörda stunder intet præjudicera eller hindra bergslagen i deras handel, som de till sin näring drifva», genom hvilken resolution bergslagens urgamla handelsfrihet sålunda blef återupplifvad och ånyo bekräftad[1].

Under 1719 års förberörda grufting i Nora förekom, den 18 Februari, äfven följande:

S. d. Uppå bergslagens förslag fann grufvetingsrätten skäligt förordna landsgevaldigern Anders Andersson i Elfstorp till uppbördsman för de penningar, som bergslagen beviljat att sammanskjuta till *kapellansgårdens reparation*, som är 3 daler kpmt på hvarje matlag af bergsmanshemmanen; men torparne erlägga $1^1/_2$ daler kpmt på hvarje matlag; kommandes Skrekarehyttorne, Dalkarlshyttan, Hommanstorp, G:la Elfhyttan, Nya och G:la Viker, *Ringshyttan*, Fåsjöhyttan och Nya Pershyttan, att till berörde reparation framköra 1 stock af hvarje helt hemman, hvilka efter verdie betalas skola. Jemväl utgöres af hvarje matlag 2 lisp. näfver till takens täckning; skolande landsgevaldigern draga försorg, att de beviljade penningarne samt timmer och näfver blifva promt levererade och framkörde, samt kalk och tegel i tid uppköpte; för hvilken gevaldigerns möda och besvär bergslagen tillsagt honom 2 öre smt på hvarje matlag: hvarföre han ansades att här vid all flit och möjlig drift visa, att reparationen för ingen del må komma att studsa.

Ehuru ett dylikt ärende egentligen bort tillhöra *sockenstämmas* handläggning, framgår af denna redogörelse att bergslagen sannolikt funnit sig nödsakad att, oberoende af sockenstämman och dess dåvarande ordförande, den sjelfrådige och egenmäktige prosten Torner, vidtaga dylik åtgärd till beredande af lämplig bostad åt församlingens komminister Martin Emenius, som 1716 erhållit sin befattning (hvilken han innehade till sin död 1754).

Den ordning i fråga om hyttelagens rätt att antaga masmästare och öfriga hyttearbetare, som stadgades vid gruftinget i Kafalla 1718 $^{14}/_{3}$, finnes i det föregående (sid. 196) omtalad. Sammaledes är ock förhållandet med 1720-talets s. k. kontributioner af hyttorna, och hurusom Ringshytte bergsmän vid 1721 års grufting öfverenskommo, att samma års kontribution 36 daler smt skulle utgå »efter byggningen och hyttedelarne», således i det närmaste efter hemmantalet.

Vid 1721 års reglering af tiondejernet blef denna utskyld för Ringshyttan bestämd till 17 lispund pr dygn, motsvarande en medeltillverkning af något öfver $6^1/_2$ skeppund. Årets blåsning pågick i 53 dygn, utom 3 s. k. kalldygn, med ett tiondebelopp af 34 skepp. 17 lisp., hvadan tillverkningen kan beräknas till $346^1/_2$ skepp. tackjern.

---

[1] Jfr *Nor. arkiv* I: 122 och sid. 37 här ofvan.

Här må ock antecknas att under vintern 1720—21 en dragonlöjtnant med sitt manskap var inkvarterad i Ringshyttan, Åshyttan, Holmshyttan och Fogdhyttan. Det öfriga af samma (tyska) dragonregemente var förlagdt i den öfriga delen af bergslagen. Vid 1720 års riksdag hade bergslagen, som äfven förut varit besvärad af denna plåga, begärt förskoning för inkvartering. Landshöfdingen anbefaldes att »lisa så mycket möjligt vore», men bergslagen fick dock vidkännas detta härstädes ovanliga och därför äfven tryckande besvär ännu någon tid, innan det uppbörde.

För de följande 10 åren har någon handling eller annat ej anträffats angående *hyttelagets* gemensamma angelägenheter. Man må därför icke tro att Ringshytte bergsmän ej »uppvaktat» vid tingsförrättningar af olika slag. Tvärtom återfinnes en och annan bland dem rätt ofta, isynnerhet vid häradsrättens tingsbord; men de frågor, som därvid behandlades, rörde hufvudsakligen deras enskilda tvister af mera personlig art. De hafva därför delvis blifvit sparade för att intagas bland de slägthistoriska och biografiska anteckningar, hvilka möjligen i framtiden komma att meddelas.

På Klacka-Stribergs grufting i Ringshyttan 1732 9/5 förekom äfven följande fråga om utrymmet på masugnen härstädes:

§ 29. Genom inlagd supplik andraga en del af intressenterne uti Ringshyttan, nämligen Anders Svensson, Erland Svensson, Nils Svensson, Jon Hansson och enkan Sara Olofsdotter, huruledes på 40 år ej varit någon *lottning om malmrummen på Ringshytte masugn,* **så att de som haft goda rum ständigt kommit att sitta uti deras fördel; men de åter, som haft de elaka rummen, däremot allt stadigt därutaf haft olägenhet och besvär, hvarföre de anhålla det ville rätten förordna, att en allmän lottning på masugnen måtte tillordnas och sedan den ena flytta undan den andra år ifrån år, på det de således alle måge så väl af besvärligheterne som förmånerne vara delaktige. Och hördes häröfver äfven de öfrige intressenterne uti denna hytta, då de efter något öfverläggande på sådant sätt kommo öfverens, att hvad malmrummen beträffar, så tyckte de vara bäst, att straxt vid instundande blåsning begynna utan någon vidare lottning att flytta den ena undan den andra, och det sedan allt framgent, dock således att hvar och en bör lemna dess afträdande rum så godt ifrån sig som han det andra emottager, på det den som härtills gjort sin flit att reparera sitt rum eljest icke måtte komma att lida; men hvad** *limlafven* **angår, så tyckte de alla bäst vara att låta den förblifva på samma ställe som den härtills varit, efter det för limmet skall vara ett beqvämt ställe; och som desse intressenter således redan öfverenskommit, så pröfvade ock rätten skäligt än vidare därvid att stadga, det böra nu först alla samtel. intressenterne** *upplaga så väl malmrummen och deras golf* **med hvad därtill hörer, som ock** *sjelfva masugnskransen* **med mera, så att allt må blifva uti lika godt stånd och skick, hvarefter de sedan och vid nästa blåsning hafva att göra en begynnelse med den öfverenskomna flyttningen, så att den ena allt ständigt och framgent träder till rummet efter den andra, och vare ingen berättigad dess rum längre än en blåsning att behålla; och må äfven limlafven efter deras eget öfverenskommande förblifva på det samma ställe som han nu är och härtills varit hafver, emedan det därtill är beqvämligt och alla därutaf lika fördel hafva; hvarjemte de samtel:n tillsäjas så laga att rummen ej för när inpå sjelfva pipan varda bygde, på det hvar och en dess väg obehindradt där fram kan hafva.**

Vid samma ting förekom ock ransakning angående ett sorglustigt uppträde på masugnen, som en afton under nästföregående påskhelg ägt rum mellan 2:ne af byns bergsmansdöttrar (»pigor»), hvilket uppträde synes ha förorsakats af — svartsjuka. De närmare detaljerna härom må dock sparas tills vidare.

Af nästföregående protokoll framgår att särskildt utrymme för *limmet*, en s. k. limlafve, varit anordnad på masugnen. Det lim, som erfordrades vid blåsningen, fick hvarje delägare sjelf anskaffa bäst han kunde. Hyttelaget hade ännu icke förvärfvat sig något gemensamt limbrott. Detta förhållande föranledde ock åtskilliga tvister bergsmännen emellan, om enskilda limbrott, som en och annan bland dem lyckats förskaffa sig. Angående ett dylikt tvistemål innehåller efterföljande protokoll, från Klacka-Stribergs grufting vid Ringshyttan 1733 $^{27}/_{4}$, en så lydande redogörelse:

§ 13. Kärade Lars Larsson i Ringshyttan till Jon Hansson därsammastädes, för det han käranden ovetandes och emot dess samtycke skall intagit Erland Svensson uti *det limbrott på Skofttorps ägor, som parterne tillhopa haft,* och därom öfverenskommit, att ingen mera än de därsammastädes arbeta skulle; anförandes Lars Larsson uti en till rätten inlagd skrift, huruledes han för 6 à 7 år sedan skall af Jon Hansson blifvit intagen uti ett limbrott, som han upptagit och först med arbete belagdt, hvarföre han ock skall gifvit honom *ett pund mjöl,* samt sedermera således sinsemellan öfverenskommit, att Lars Larsson skulle hålla all nödig redskap och de bägge sedan conjunctim bryta, utan att däruti intaga någon annan; men som Jon Hansson, utan att tillsäja Lars Larsson och dess samtycke inhemta, förliden vinter tillåtit Erland Svensson att instiga på samma brott, och njuta frukten af dess tillredda arbete, som han vid förra brytningen så väl tillstält, efter sig lemnat, så påstod han nu det måtte Jon Hansson ej tillåtas på sådant sätt att procedera, eller dess åt Erland Svensson gifna tillstånd äga någon vidare kraft, utan han pålagd, att utur detta limbrottet afträda och sig ej mera därmed befatta.

Jon Hansson förklarade sig däremot, det skall han för åtskilliga år tillbaka och ungefär 1716 detta limbrott uppfunnit, och då en lång tid detsamma bearbetat, men ändtligen låtit Lars Larsson att äfvenväl stiga därin, *nekade* dock sig därföre *det ringaste af honom hafva uppburit* eller undfått, att vid brytningen betjena sig af Lars Larssons skjutredskap och annan verktyg, icke heller skall det dem emellan varit förafskedat, att de allena sig däraf skulle betjena, fast mindre skall Jon Hansson förbundit sig till ett så ständigt intressentskap med Lars Larsson, att han det icke skulle kunna upphäfva, hvarföre ock när Lars vid sista brytningen gjort honom den oförrätten, att han allena och utan att tillsäja Jon Hansson gjort limbrytning och en ganska stor myckenhet lim upptagit, så har Jon ej heller längre med honom velat vara tillsammans, utan i det stället sett sig om en annan intressent, som skulle göra honom bättre rätt; i anseende härtill förmente Jon Hansson, Lars Larsson ingen pretention på detta limbrottet äga, eller med fog kunna påtala att han Erland Svensson intagit.

Lars Larsson tillstod väl att Jon varit förste uppfinnaren och någon tid före honom däruti arbetat, men efter han sedermera däruti varit intagen och så ansenliga kostnader därpå gjort, så skall ock ingen annan utom dess vetskap utan någon vedergällning däruti bort intagas, hvilket dessutom skall ej

vara så stort och tillräckligt att flera än två sig däraf kunna betjena och vara hulpne. Jon Hansson sade att han jemväl uti kostnaden participerat, och hvad Lars mera påkostat så har han däremot tagit tiodubbelt och mera lim än han, så att han den kostnaden till fullo och långt öfver fått betalt.

Resolutio. Alldenstund det är befunnet och Lars Larsson ej heller kunnat neka det Jon Hansson varit första uppfinnaren till detta limbrott quæstionis, samt det en god tid allena bearbetat, innan Lars Larsson däruti blifvit intagen, och det ej på dess sida kunnat visas, att något sådant intressentskap dem emellan varit slutet, hvarmedelst Lars Larsson blifvit däruti med Jon Hansson lika berättigad, eller att han dess uppfinnare- och äganderätt ifrån sig lemnat; fördenskull kan rätten ej anse Lars Larsson till detta käromålet befogad, eller att Jon Hansson med Erland Svenssons intagande sig något försedt, helst det dessutom skulle vara oskäligt om en eller två personer skulle vilja allena behålla detta brottet i fall det så stort är, att flera sig däraf kunna betjena. Men skulle Lars Larsson förmena det honom därmedelst något för när skett, att Erland Svensson kommit att betjena sig af dess tillredda arbete och däraf profiterat, och han således någon pretention och ersättning på honom kunde hafva att göra, så är det en sak, som de sinsemellan kunna komma öfverens om, och Lars af Erland utsöka.

Några dagar senare, d. 30 April, vid samma ting, förekommo dessa parter ånyo, enligt hvad protokollet sålunda gifver vid handen:

§ 23. Sedan grufvetingsrätten genom resol:n d. 27 innevarande månad afgjort det emellan nämdemannen Lars Larsson och Jon Hansson på Ringshyttan till påstående ting instämda målet ang:de ett *limbrott på Skofttorps ägor,* inkommo de däröfver med en sådan *föreningsskrift,* att bem:te limbrott efter denna dag kommer att fördelas uti tre tredjedelar, hvaraf Lars Larsson till sin nytto och fördel kommer att disponera två och Jon Hansson en tredjedel; börandes bägge hvar för sin anpart proportionaliter draga försorg om alla de förnödenheter, som till brottets brytande erfordras kan, så att enär Jon Hansson håller ett hjon bör då Lars Larsson hålla tvänne om dagen, samt därjemte præstera två gånger så mycken jern- och annor nödig redskap som Jon; varandes äfven förafskedat att vårtiden enär beqvämligast är att arbeta och de då vilja begynna med brytningen, böra de 8 dagar förut hvarannan därom tillsäja. Och som parterne anhållit, att icke allenast denna förlikning måtte uti protokollet blifva införd, utan ock att rätten ville förelägga den af intressenterne ett vite af 5 d:r smt, som befinnes bryta något häremot: fördenskull pröfvar rätten skäligt, att till vidare oredas förekommande gilla det af dem begärda vitet samt deras förening stadfästa: blifvandes likväl Erland Svensson, som tillförene uti limbrottet varit participerad, hårigenom intet præjudicerad, utan dårest han ännu skulle äga någon rätt, densamma honom då till alla delar obetagen och oqvald förbehållen.

Angående det vigtiga sammanträde, som hölls vid Ringshyttan 1738 $^{22}/_{8}$, då öfverenskommelse träffades med *Holmshyttelaget* om dess *förening med Ringshyttan till ett gemensamt hytte- och blåsningslag,* hänvisas till den förut (sid. 246) meddelade Bergskollegii resolution härom, hvarigenom denna förening faststäldes.

Vid Klacka-Stribergs grufting i Fåsjöhyttan 1740 $^{12}/_{5}$, § 10,

Anhöllo samtelige Ringshytte bergsmännen, det ville grufvetingsrätten, i anseende till den ovana en del af dess hytteintressenter sig företagit med

sindrets stjelpande så vid kolhus, som uti nödige *vägar till deras grufvor och hemman,* hvaraf de framdeles befara hinder och olägenhet, vid vite en slik osed förekomma, helst Ringshytteboerne, efter som de med dem intresserade Holmshytte åboer äro något långt ifrån hyttan boende, vilja, emot någon vedergällning, lemna dem *sinderrum på sina ägor.* Och alldenstund besagde vägar böra ifrån sinders påkörande vara frie; ty pröfvade grufvetingsrätten skäligt att utsätta ett vite af 10 d:r smt, hvartill den af Ringshytte hytteintressenter skall vara förfallen, som hädanefter beträdes och öfvertygas att stjelpa sitt sinder, anten vid kolhus eller uti vägar till grufvor och hemman; och där Holmshytteboerne ej skulle vara nöjde med Ringshytteboernes anbud, att emot skälig vedergällning få köra sitt sinder på deras mark, så måge de hafva den olägenhet att föra det längre bort, hvarest de kunna.

Såsom en följd häraf torde kunna antagas, att det norr om hyttan belägna allmänna s. k. *sinderstalpet* nu afsattes för att till dylikt ändamål begagnas af samtliga hyttedelägarne. Det ifrågavarande området, som flera gånger utvidgats, har sedermera ända till vara dagar varit användt härtill.

Vid samma grufting (§ 14)

Anhöll Lars Olsson i Vestra Sund, genom inlagd skrift, *om förbud till befredande af det limbrott,* som han skall hafva *vid sitt hemman i Skofttorp* och vara beläget emellan sexm:n Petter Svenssons på Ringshyttan och Olof Perssons vid Fingerboda därsammastädes ägande limbrott, efter som en del obetänksamt folk skola det för honom utbryta och förderfva, och han såsom långt därifrån boende, ej kan hafva härvid den uppsigt som erfordras. Och alldenstund berörde limbrott verkligen hörer Lars Olsson till, och fördenskull ingen utom hans vetskap och tillstånd där bör bryta eller taga något lim; alltså fann grufvetingsrätten skäligt att utsätta ett vite af 10 d:r smt, hvartill, utom böter efter lag, den skall vara förfallen, som utom Lars Olssons lof och minne ifrån förberörde brott hädanefter hemtar något lim: åliggandes Lars Olsson att låta detta förbud till allmän efterrättelse blifva kungjordt.

Häraf framgår emellertid att vid denna tid flera limbrott voro upptagna vid Skofttorp, hvilka innehades och begagnades af olika bergsmän, hvar och en för sitt behof af denna vara vid blåsningarna. Lim härifrån gick såväl till Ringshytte som till Åshytte och Fingerboda dåvarande masugnar, om ock kvantiteten däraf, jemförd med nuvarande förhållanden, torde ha varit föga betydande. Det visade sig ock i framtiden nödvändigt att förena de särskilda limbrotten till ett enda, för att därigenom åstadkomma bättre hushållning i flera afseenden. Huru härmed tillgick kommer att längre fram vidare omtalas.

Vid sistberörda grufting i Fåsjöhyttan (1740 $^{13}/_{5}$) förekom ock, under § 35, följande ärende:

S. d. Efter utverkad stämning kärade bergsmannen Olof Jönsson vid Ringshyttan till dess granne bergsmannen Nils Svensson, för det han förlidet år i April månad skall hafva *kört en hop med stor sten* ifrån en dess vret igenom byn *neder till hyttan uppå ett rum,* därifrån Olof Jönsson tillika med aflidne bergsmannen Lars Larsson vid Ringshyttan skola affördt öfver 100 lass jord och stybbe; och som Olof Jönsson igenom stenen, som berördt är, skall blifvit hindrad att uppsätta *jernboden,* hvartill han intet annat rum skall

äga, så påstår han, att Nils Svensson måtte påläggas att afföra stenarne och betala expenser. — — —

Resolutio. Utaf hvad som de edeligen afhörde vittnen, bergsmännen Jon Hansson och Lars Svensson på Ringshyttan, i denna saken berättat[1], hafver grufvetingsrätten inhemtat, hurusom bergsmannen Olof Jönsson vid Ringshyttan med tillhjelp af bergs- och nämdemannen Lars Larsson därsammastädes *rengjort ett rum där på hyttebacken* för sin beqvämlighet skull, att så väl som de andre vid hyttan kunna få sig rum för *en jernbod.* Och emedan samma rum, igenom det därpå gjorde arbetet för Olof Jönssons skull, ej annars kan än anses för någon hans egendom, särdeles som det förut ingen af hyttelaget enskildt, utan hela hyttelagets gemensammeligen tillhört; alltså pröfvade grufvetingsrätten vara rättvist, att Nils Svensson för den *åverkan*, som han på samma *rum gjort, igenom dess igenfyllande,* likmätigt 31 § uti 1649 års kongl. jernbergsordning, böter 20 mark silfvermynt, och bör han därhos *genast* vid 10 daler smt vite *rummet igen rent göra* samt i rättegångskostnader till Olof Jönsson erlägga 5 daler smt.

Den för domslutet åberopade § lyder sålunda:

Varder någon beslagen, som gör *åverkan* på den andras malm, ved, kol, eller *hvad det helst vara kan,* och det honom skäligen öfvertygadt blifver; densamme skall böta första gången 20 mark, andra gången 40 mark, eller löpa gatulopp, efter som saken befinnes vara af värde; kommer han tredje gången igen, då förvises bergslagen.

Det egenmäktiga förfarande, hvartill förenämde Nils Svensson gjort sig skyldig, erhöll sålunda sitt välförtjenta straff. Böterna voro måhända icke afskräckande, men skyldigheten att åter bortskaffa den ditkörda stenen skulle antagligen för honom kännas ganska besvärande, om icke rent af skamfullt och nedsättande.

Från det bergsting, som hölls i Nora 1741 $^{20}/_{6}$, torde följande protokollsutdrag böra meddelas:

§ 45. Uti den sak, som bergsmannen Lars Olofsson vid Sund, igenom dess laga fullmäktig handelsmannen hr Nils Ytter i Nora, låtit instämma emot Lars Svensson vid Ringshyttan, angående *ett limbrott* samt ersättning för rättegångskostnader, hafva parterne sins emellan i vänlighet träffat en sådan förening, att Lars Svensson betalar till Lars Olofsson $1^{1}/_{2}$ skepp. tackjern så för rättegångskostnaderne som uti vedergällning för det lim, som han den förra tiden utur berget hemtat, då han ock emot samma tackjern skall äga fri disposition om det lim, som där nu ligger uppbrutet; hvilken förening härigenom, efter begäran, gillad och stadfäst blef. Och som därhos bergstingsrättens ompröfning underställdes, om icke Lars Svensson äfven må äga *frihet att uppbryta så mycket lim uti detta limbrott,* som han till sitt bergsbruks fortsättande hädanefter kan behöfva; så fann bergstingsrätten skäligt sig däröfver utlåta, att så vida på detta ställe finnes god tillgång på lim, så bör Lars Svensson ej förvägras, att därstädes på södra sidan om Lars Olssons limbrott taga så mycket, som han för sitt enskilta bruk betarfvar; dock att han såmedelst ej må skada och förderfva Lars Olssons eget limbrott.

---

[1] Deras vittnesberättelser äro här ofvan uteslutna.

Genom ett kort härefter, 1741 $^{22}/_{7}$ aflåtet k. bref till Bergskollegium angående hämmande af skadligt *svedjande* i bergslagerna förordnades, på framställning af Rikets ständer,

det måtte samtlige bergmästarne i riket, hvilkas embetsskyldighet är att hafva ett noga inseende huru bergslagsskogarna till bergverkens nytta och förmån handhafvas, genom Bergskollegium blifva anbefalte att uti hvarje socken i deras bergmästaredömen förordna vissa *uppsyningsmän*, som noga tillse om något svedjande uppå bergslagsskogarna föröfvas emot berörde Våra nådiga förordningar[1], samt i sådan händelse förbrytaren lagligen tilltala; hvarjemte bergsmännen och allmogen, som innehafva bergverk och bruk underlagde skogar, måga vid 10 daler smt vite förbjudas att anställa något svedjande, eller toppars, ris och qvistars afbrännande, utan att förut gifva sådant uppsyningsmannen tillkänna; börandes *uppsyningsmännen vid 50 daler smt böter, eller i brist af böter med kroppsplikt umgälla*, om merbemälte Våra förordningar icke blifva efterlefda, eller allmogen af dem på något sätt betungas, och uti det, som tillåtligt vara kan, hindras.

Med anledning häraf utsågos vid de följande bergstingen 2:ne uppsyningsmän för hvarje tingslag, vanligen bland sexmännen, hvilka sålunda erhöllo ett ganska ansvarsfullt uppdrag med hänsyn till dem förelagda böter, i händelse de försummade sina åligganden. Dess bättre synes denna ortens sexmän icke hafva gjort sig skyldiga härtill, då något sådant fall ej kunnat upptäckas i de följande årens bergsdomböcker.

Tuhnberg, som 1740 $^{18}/_{2}$ utnämdes till bergmästare i Nora och Lindes bergmästaredöme, sökte nästan omedelbart att genomföra en annan ordning för de hittills s. k. *gruftingen.* Under de nästföregående 30 åren hade dessa vanligen hållits i närheten af de större gruffälten, hvar det passat sig i olika byar och i regeln hos den sexman, som kunde förfoga öfver lämpligt utrymme, hvilken för sitt omak erhöll ersättning af genom bergsfogden upptagna, sedvanliga tingsgästningspenningar, omkring 1 daler kpmt för hvarje matlag eller hushåll inom gruftingslaget. På Tuhnbergs förslag och sedan vederbörande härom blifvit hörda samt jemväl tillstyrkt detsamma, förklarade K. M:t i bref till Bergskollegium 1742 $^{5}/_{3}$:

det Vi, i anseende till de härvid andragne omständigheter, i nåder för godt finne att tillåta, det i stället för förberörde särskilda bergs- och grufveting med Pershytte, Klacka och Dalkarlsbergs grufvelager, *ett ordinarie bergsting* med alla tre må hädanefter i Mars och April månader komma att hållas uti *Nora stad;* hvarvid så snart de på en gång hört förordningarne, hvardera grufvelaget sedan till rättegången får sin vissa dag, allenast dem emellan hålles en viss och lika ordning, så att det grufvelag, hvilket först kommer fram i år, blifver däremot det sista nästkommande år, och så vidare det ena efter det andra, allt framgent utan någon rubbning; såsom Vi ock pröfve bäst vara, att *Nybergs och Stribergs grufvelag får sin särskilda dag*; kommandes i öfrigt bergmästaren, så ofta nödigt pröfvas eller någon angelägenhet det fordrar, vid grufvorna med bergsmännen att hålla sammankomster och stämmor, till att reglera hushållningen vid grufvorna, och hvad deras rätta brytning eller dem eljest i någon måtto kan angå.

---

[1] Nämligen k. förordn. af 1734 $^{12}/_{12}$, den s. k. skogsordningen, och k. förklaringen däröfver af 1739 $^{5}/_{4}$.

Denna förordning, som naturligtvis äfven gälde *hyttorna*, och som Tuhnberg behagade tillämpa redan 1741, blef sedermera gällande ända till dess genom k. förordningen 1850 $^{5}/_{6}$ så väl bergsting som öfriga bergsdomstolar med det följande året upphörde [1].

Vid bergstinget 1745 $^{12}/_{3}$, i närvaro af Stribergslagets sexmän,

Erinrade sig bergstingsrätten, uppå bergsfogdens välbetroddo hr Jakob Fröbergs andragande, huru som nödigt vara vill, att, till *bergshandteringens befordran* och dess rediga igånghållande här i orten, något visst i ett och annat mål blifver föreskrifvet; och fördenskull fann bergstingsrätten sig föranlåten följande *ordning* däröfver att fastställa, nämligen:

1:o) Emedan ofta händer, att när *hyttefogden sammankallar blåsningsintressenterne till hyttan*, så komma en del af bergsmännen alldeles intet till och en del så sent på dagen, att de öfriga, som i rättan tid kommit tillstädes, redan gått bort igen, hvarigenom sker studsning i det, som till hyttelagets gemensamma nytta öfverläggas och förrättas bör; ty har bergstingsrätten pröfvat skäligt utsätta ett vite af 5 daler smt, som hvar och en hytteintressent skall vara förfallen till, så ofta han kan öfvertygas sig ej hafva i rättan tid infunnit på det ställe, uti hyttelagets tjenst, som hyttefogden antydt intressenterne att komma tillsammans.

2:o) Sker ock understundom, att en del bergsmän, när de blifva kallade uti något arbete, anten vid hyttan, på dammar eller något annat, som tillkommer alla hytteintressenterne att verkställa, *skicka så klent folk åstad*, att de ej förmå *göra skäl för ett riktigt dagsverke;* till förekommande af hvilket oskick härmedelst ett vite af 2 daler smt blifver förelagdt den, som härutinnan sin skyldighet eftersätter, hvarjemte han till hyttelaget bör böta för karldagsverket 16 öre och för ökedagsverket 1 daler dito mynt till andra dagsverkens legande i stället.

3:o) Hafver hr bergsfogden till bergstingsrättens ompröfvande hemställt, om icke på samma sätt, som skedde år 1743 den 23 Mars för hytteägarne inom Klacka grufvelag, kunde öfver hela bergslagen blifva faststäldt, att hvar och en bergsman må utan *uppehåll afföra sindret* efter dess tackjernstillverkning ifrån hyttebacken; och emedan i detta mål oredor skola förelöpa vid hyttorna äfven i de andra grufvelagen, så har bergstingsrätten pröfvat skäligt utsätta ett vite af 10 daler smt, hvartill hvar och en bergsman öfver hela denna Nora bergslag skall vara förfallen, som lagligen kan öfverbevisas, att hädanefter ej hafva inom 2:ne dygns förlopp ifrån det han varit framme och afsatt något af dess bruk, det då under dess blåsning blefne sindret eller slaggen ifrån hyttebacken bortfört.

4:o) Eftersom ock den oseden vid åtskilliga hyttor här i bergslagen finnes vara inritad, att bergsmännen för hvarannan utdraga tiden, så väl innan de sinsemellan *komma öfverens om värmningen*, den de hvar för sig vid blåsningen antaga böra, som sedan ock intilldess *lottningarna ske till hvart och ett blåsningsskott* [2], hvarigenom ej allenast förorsakas oreda, utan kan ock hända att några uppsättningar drifva i masugnen, innan afgjordt kan blifva

---

[1] Jfr *Nor. arkiv* I: 609.

[2] D. v. s. *blåsningstur*, hvaröfver en lista vanligen upprättades. Den genom en dylik turlista bestämda ordningsföljd kallas än i dag på bergslagsspråk »att gå i skottet».

intressenterne emellan, hvilken som skall bära uti honom; ty har bergstingsrätten funnit angelägenheten fordra, att, till hämmande häraf, pålägga hvar och en hytteintressent här i bergslagen, att, jemväl vid 10 daler smt vite, på tredje dygnet sedan blåsningen gått åstad, utnämna dess värmningsdel till det årets blåsning, samt 8 dagar förut, innan hvart och ett blåsningsskott löper till ända, lotta till det påföljande, på det blåsningen må gå i sin ordning, och den, som kommer att börja det följande skottet, må kunna hafva sitt rede färdigt därtill. Hvilket bergstingsrättens föranstaltande till hyttelagens efterrättelse allmänt kungöras bör.

Vid slutet af samma bergsting — hvilka stundom vid denna tid med en eller annan dags uppehåll kunde pågå i flera veckor — 1745 $^3/_4$ stadgades i anledning af bergsfogdens anhållan ett vite af 10 daler smt, hvartill den hyttelagare skulle vara förfallen, som icke infann sig vid *tiondeskrifningen* och lemnade uppgift om sin blåsning, hvarjemte bergsfogden medgafs rätt att af de mindre säkra *genast uttaga tiondejernet* och det i förvar *inlägga i någon bod vid hyttan.* Skulle någon, som hade tillfälle att lemna dylikt förvaringsrum, vägra sådant, blef han äfven förfallen till samma vite.

Angående *försäljning af skog från Ringshytte hyttelag* innehåller domboken för bergstinget 1747 $^4/_4$ följande tvistemål:

Till detta bergsting hafver bergsmannen och hyttefogden Lars Svensson vid Ringshyttan, å hyttelagets vägnar, låtit instämma bergsmannen Anders Karlsson uti Tolsböl med påstående att han, efter öfverenskommelse, till Ringshyttelaget måtte leverera 2 uppsättningar kol utaf den fant eller mila, som han uppå en af aflidne sexman Petter Svenssons sterbhusintressenter anstäld auktion inropat. I lika måtto hafver bergsmannen och hyttefogden Anders Persson uti Bälsjöbodar, efter utverkad stämning, påstått, det bergsmannen Per Jonsson vid G:la Pershyttan måtte lemna till Ringshyttelaget 3 uppsättningar kol för de 2:ne milor han uppå förberörde auktion inropat; hvaremot Anders Karlsson och Per Jonsson igen kallat Lars Svensson och Anders Persson för ohemult käromål, efter en sådan öfverenskommelse, som desse sig åberopat, ej skall vara skedd, och Anders Karlsson därhos af Lars Svensson fordrat ersättning för den skada han därigenom skall lidit, att denne rubbat hans mila på 4:de dygnet under kolningen; hafvandes dessa parter för öfrigt hvar utaf annan påstått vedergällning för åbragte rättegångskostnader.

Vid uppropet af dessa mål inställde sig Lars Svensson, Anders Persson och Per Jonsson i egne personer, samt för Anders Karlsson bergsmannen Nils Bryngelsson uti Kåfalla, efter fullmakt under den 3 i denna månad eller som i går var; och sedan bergstingsrätten om samma måls beskaffenhet sig underrättad gjort, så afsades följande

Utslag. Ehuruväl Lars Svensson vid Ringshyttan och Anders Persson uti Bälsjöbodar af sådan grund velat påstå af Anders Karlsson i Tolsböl 2:ne och Per Jonsson vid G:la Pershyttan 3:ne uppsättningar kol för den milved, som desse inropat uppå den frivilliga auktion aflidne sexmannen Petter Svenssons sterbhusintressenter låtit anställas, efter desse handlande, sedan de kolat samma ved, affört och uppbrukat kolen därefter vid deras hyttor, *utan att lemna Ringshyttelaget några värmningskol däraf,* oansedt, å berörde hyttelags vägnar, innan samma auktion började, skall gjorts det förbehåll, att

den som inropade samma milved och utom hyttelaget boende vore, skulle *för hvarje dygns kol bestå i värmning en uppsättning kol*, det ock skall blifvit samtyckt, och hvilket allt de jemväl igenom skriftligt intygande ifrån 2:ne borgare här i staden samt förmyndarne för Petter Svenssons omyndiga barn (barn) ville bestyrka; likväl som bergstingsrätten ej kan anse förberörde anstälda *auktion för annat än olaglig*, särdeles som igenom sådana tillställningar och under en sådan prætext, *kol, ved och timmer*, tvärt emot k. förordningarna, ej allenast *skulle komma att dragas utom hyttelagen*, utan ock på sådant sätt undan blåsningarna och till dem, som ingen rättighet till bergsmansskogarna äga och således ej heller någon blåsning idka; hafvandes man eftersett och funnit, att de som inropat dessa okolade fanter eller milor betalt dem så högt de någonsin varit värda, äfvensom ock kolen därefter äro till blåsning använda, så att K. M:t och kronan däraf erhållit dess tillbörliga tionde; ty har bergstingsrätten härigenom velat frikänna Anders Karlsson och Per Jonsson ifrån förberörde emot dem gjorda påstående; blifvandes i så beskaffad sak, i anseende därtill, att Lars Svensson och Anders Persson, i afsigt på besagda öfverenskommelse eller betingande före auktionen, kunna tyckt sig hafva haft fog till denna lagsökningen, de å ömse sidor fordrade rättegångskostnaderna härigenom upphäfda, tillika med den ersättning, som Anders Karlsson af Lars Svensson påstått för tillfogad skada på dess mila, efter fullmäktigen Nils Bryngelsson därutinnan eftergaf dess talan, såsom af föga värde.

Det var sannolikt med anledning af denna milvedsförsäljning som bergstingsrätten några dagar härefter, vid samma ting (1747 $^{7}/_{4}$), stadgade ett särskildt vite af 20 daler smt

hvartill, utom böter efter lag, den skall vara förfallen, som lagligen kan öfvertygas hafva på de här i Nora bergslag belägna *allmänningstrakterna och bergsmanshemmansskogarna* anten föröfvat någon *åverkan*, eller utan vederbörligt tillstånd och utsyning därifrån gjort någon den minsta *afsalu af storverksträn, timmer och ämnen därtill samt mogna granar*, som jemväl till byggnad nyttjas kan, eller ock af någon *kolskog*, under hvad prætext och förevändning det vara må, antingen genom *kolningar till hälfta-byte emot malm*, eller hvad som eljest till ursäkt plägar andragas; och allt detta såväl *för köpare som säljare.*

En likartad lagstiftning kunde jemväl i vår tid möjligen vara att rekommendera, särskildt åt sådana skogsförödare, som ledas *uteslutande af vinstbegär*, utan all tanke på framtiden eller på efterkommandes behof af skogsprodukter.

Vid bergstinget 1748 $^{7}/_{4}$ förordnades vissa *uppsyningsmän* att vid hyttorna hafva *tillsyn öfver rostbränning*, ibärningen af *malm och kol* samt brukningen i allmänhet, med skyldighet att angifva om någon handlade mot stadgad ordning och hyttelagets bästa.

Vid bergstinget 1751 $^{11}/_{4}$ förklarades hyttefogdarne förfallna till 20 daler smt plikt om de antingen icke vaksamt befordrade det som till ordning vore stadgadt, »eller förgäta angifva dem, som däremot sjelfsvåldigt bryta». Därjemte ålades hyttelagen att upprätta lämpliga *bodar vid hyttorna till tiondejernets förvarande.*

För sönderkrossning af den limsten, som erfordrades i och för masugnsbeskickningen, begagnades i forna tider smärre stampverk, s. k. *limstampar*, uppförda bredvid eller i stället för de gamla *osmundssmedjorna*,

hvilka senare vid medlet af 1700-talet nästan helt och hållet kommit ur bruk. Ett dylikt stampverk kallades äfven *limsmedja,* därmed betecknande både dess gamla och nya ändamål. Hvad en dylik tomtplats vid denna tid kunde betinga i värde, kan inhemtas af följande köpehandling:

Undertecknad tillstår mig hafva uppdragit och försålt till bergsman Anders Persson i Bälsjöbodar ett *limsmedjerum med dammfäste i hytteströmmen* norr om hyttan *vid Sandvabron*[1] för en summa $^1/_2$ skepp. tackjern. Fördenskull afhänder jag mig, min kära hustru och barn förenämde smedjerum och transporterar uppå bemälte Anders Persson, dess hustru, barn och efterkommande att för sig och de sina nyttja, bruka och behålla, alldeles för mig och mina efterkommande oklandradt; som härmed bestyrkes af Nora den 18 Aug. 1751.

Olof Larsson **på Ringshyttan.**

Till vittnes:

Jakob Jakobsson **på Grecksåsar.**

Per Jonsson **i G:la Pershyttan.**

Den å andra sidan nämde köpeskillingen hafver bergsmannen Anders Persson i Bälsjöbodar till mig betalt med $^1/_2$ skeppund tackjern som qvitteras. Nora den 5 December 1751.

Olof Larsson på Ringshyttan.

Till vittnes:

L. Norbeck.

Lars (bom.) *Svensson* vid Ringshyttan.

Dylika smedjerum och stampverk hafva fordom funnits både ofvan- och nedanför hyttan, t. o. m. bredvid densamma, till ett antal af 8, motsvarande ett för hvarje halfhemman inom byn.

Från bergstinget 1753 må följande här antecknas:

$^{10}/_4$, § 2. I anledning af k. brefvet af den 22 Juli 1741 antyddes bergsmän och allmoge, som hafva bruk och bergverk underlagde skogar, att icke anställa något *svedjande,* eller toppars, ris och qvistars afbrännande, utan att förut gifva sådant de tillförordnade uppsyningsmännen tillkänna (jfr sid. 297).

$^{16}/_4$, § 38. *Förnyades 1747 års författning* om 20 daler smt böter, utom plikt efter lag, för den bergsman som beträdes med *kol- och skogsafsalu,* isynnerhet *utom hyttelaget.*

$^{21}/_4$, § 86. Erhöllo *Granbergsdals* hytteintressenter[2] *tillstånd att ifrån Pershytte, Stripebergs och Lämåse grufvor* tillhandla sig nödig *blandningsmalm*[3], dock vid 50 daler smt vite att icke draga flere och andre bergsmän med sig uti denne handel, eller att uppköpa mera än de hafva af nöden eller ifrån andra grufvor än de nämda.

S. d., § 87. Utsattes ett vite af 50 daler smt för den bergsman som säljer och den som utom bergmästaredömet köper malm härifrån, ofvannämde hyttelag dock undantaget.

Vid samma bergsting väcktes af bergsmännen i Skofttorp fråga om

---

[1] Den gamla benämningen på bron invid *Ringshytte kvarn.*

[2] I Karlskoga bergslag.

[3] Nämligen till *Dalkarlsbergsmalmen,* som af nämda hyttelag hufvudsakligen begagnades.

ersättning för skada af *limbrotten* å deras ägor. Denna sak utstäldes till syn; och meddelas i särskild afdelning om »Limberget vid Skofttorp» såväl resultatet af denna syn som öfriga hithörande handlingar. Med anledning däraf att vid Pershyttan någon tid härefter förekommit eller begagnats mindre god limsten, fastställdes vid bergstinget 1757 $^{15}/_{4}$ ett vite af 20 daler smt så väl för den som uppbröt och till andra försålde eller sjelf till masugn förde oduglig limsten, som för den hvilken köpte och till sin beskickning använde dylik sten. Detta förbud skulle gälla ej blott vid Pershyttan utan för hela Nora bergslag.

Af det föregående framgår emellertid att bergstingsrätten, under *Tuhnbergs* tjenstetid, tidt och ofta stadgade och till efterlefnad påbjöd hvarjehanda föreskrifter eller »författningar», till främjande af ordning och skick inom bergshandteringens olika grenar. Än reglerades hyttedelägarnes inbördes rättigheter och skyldigheter; än förbjödos hyttelagen — vid det sedvanliga vitet af 20 daler smt — att antaga någon masmästare eller uppsättare från annat bergmästaredöme, så länge man icke kunde visa »brist på egne skicklige arbetare»; än ordnades förhållandet mellan bälgmakarne inbördes, eller mellan stegresare å ena samt ställ- och masmästare å andra sidan, hvarom några drag meddelas i en följande afdelning; än var det grufvorna och grufbrytningen, än ortens skogar, hvilka utgjorde föremål för bergmästarens och bergstingets omsorger, en omvårdnad, som t. o. m. lefde i bergslagens minne långt efter Tuhnbergs bortgång[1].

Af domboken vid bergstinget 1759 $^{27}/_{6}$ kan inhemtas att

Hyttefogdarne vid Ringshyttelaget Sven Erlandsson i Bälsjöbodar och Lars Nilsson i Ringshyttan kärade efter stämning till bergsmannen Jan Gustafsson vid Skofttorp för återstoden af hvad han till hyttelaget bort erlägga af det tackjern han nästl:ne år tillverkat där vid hyttan, hvarest han ej har någon hyttedel. Svaranden närvarande erkände hyttelegan vanligen vara 2 skeppund tackjern för 12 uppsättningar, som svaranden iburit, äfven då hytteintressenterne sjelfve blåsa öfver sin värmning, hvartill äfven kommer $7^{1}/_{2}$ pund tackjern, som är hyttefolkets vanliga lön för dygnet, utom 7 daler 28 öre kpmt till deras föda $1^{1}/_{8}$ dygn, som behöfts till besagde 12 uppsättningars afbrukande: i afräkning hvarpå hyttelaget erkände sig hafva emottagit 1 skepp. tackjern, hvarförutan svaranden föregaf sig hafva utlagt genom hr komministern Morelius $^{1}/_{2}$ skepp.[2], hvilket hyttelaget likväl ännu icke undfått. Och emedan den fordrade betalningen ej är öfver hvad vanligt och gångbart är i orten, och svaranden ej kunde visa sig hafva därå utgifvit mer än 1 skepp. tackjern: allt därföre varder honom härmedelst ålagdt att erlägga de återstående 1 skepp. $7^{1}/_{2}$ lisp. tackjern samt 7 daler 28 öre kpmt i penningar, då Johan Gustafsson däremot äger frihet att återtaga det halfva skepp. tackjern, som han genom hr komministern Morelius till detta behof skall anslagit; skolande Jan Gustafsson dess utan betala kärandernes använde lagsökningskostnad med 4 daler 16 öre kpmt.

Af föregående handling kan inhemtas att den vanliga dygnslönen vid denna tid utgjorde $7^{1}/_{2}$ lisp. tackjern för »hyttefolket», hvarmed torde för-

---

[1] Jfr *Nor. arkiv* I: 44, 89.

[2] *Johan Morelius*, f. 1716 i Mora, var komminister i Nora pastorat 1755—1768, då han blef kyrkoherde i Ljusnarsberg, där han afled 1789.

stås endast masmästare och uppsättare, ty allt det öfriga hyttearbetet utfördes af bergsmännen sjelfva och deras drängar. Till nämda aflöning kom ock för hyttefolket fri kost, som beräknades till ett värde af 7 daler kpmt för ett dygn. Tackjernspriset i Nora utgjorde samtidigt från 24 till högst 30 daler pr skeppund. Arbetslönerna medtogo sålunda en ganska dryg del af tackjernsvärdet.

Angående ett annat tvistemål mellan delägare inom hyttelaget, innehåller domboken för 1760 $^{6}/_{5}$ följande redogörelse:

Till detta bergsting hafva hyttefogdarne vid Ringshyttan Sven Erlandsson och Lars Nilsson å hyttelagets vägnar låtit inkalla bergsmannen därsammastädes Lars Svensson med dess son Olof Larsson icke allenast för det de skola tillvällt sig *det tackjern, som i masugnsstället är vordet qvarstående efter den i år skedda hopabläsningen*, och hvilket näst efter svarandens utslag blifvit utsläppt, utan äfven för det de förlidet år 1759 ensamme tillhandlat sig det tackjern, som hytteintressenterne vid ofvanberörde hytta då lemnat sina legodrängar, påståendes därföre laga plikt och betalning för jernet; hvaremot Lars Svensson och dess son Olof Larsson vice versa inkallat förbem:te hyttefogdar och begärt, att de plikta måtte för obefogad lagsökning, hvarförutan Sven Erlandsson särskilt af Olof Larsson blifvit tilltald för det han i råstufvan honom skall öfverfallit och skuffat, hvarföre påstås böter, fordrandes i öfrigt hvar af annan ersättning för rättegångskostnaderne.

Vid uppropet instälde sig samtelige parterne, och var Lars Svensson biträdd af hr Jonas Adolf Nordling såsom fullmäktig, yrkandes hyttefogdarne hvad stämningen innehöll, samt upptedde ett af masmästaren Olof Olsson i Vestgötetorp, Grythytte socken, under den 26 April nästlidne meddelt bevis, att det jern, som efter Lars Svenssons bruk af Ringshytte masugn utslaget blifvit, sig bestigit till vid pass ett skeppund, dock att han med säkerhet intet kunde intyga om det varit ett lispund öfver eller under, och åberopade sig i öfrigt käranderne de i denna sak instämda vittnen.

Lars Svensson nekade icke, att han ju efter utslaget af sitt bruk äfven låtit utbryta det jern, som efter hopabläsningen qvarstannat i masugnen; men som han därvid haft mycken möda och arbete, så förmente han, att detta jern icke skulle vara af mera värde än (att) den kostnad han därpå nedlagt däremot svara kunde, hvarföre han det hos sig behållit.

Till att erfara rätta sammanhanget häraf blefvo kärandernes vittnen masmästaren Olof Olsson i Vestgötetorp, torparen Lars Larsson vid Holmshyttan, grufvefogden Anders Olsson i Nyberget och konstdrängen Jan Ersson vid Stripeberget förekallade, af hvilka likväl icke flere än Lars Larsson och Jan Ersson voro tillstädes, som ock efter aflagd ed och dem gifven varning för mened berättade hvar för sig som följer:

Lars Larsson, att under hopabläsningen vid Ringshyttan detta år har något jern uti masugnen blifvit qvarstående, hvilket Lars Svensson sedermera och då han haft sitt bruksrede i masugnen att afdrifva, företagit sig att utbryta med eget folk, men som det varit så tillhårdnadt, att han det icke kunnat verkställa, hafva de på masugnen tillstädes varande personer, hvaribland vittnet äfven varit en, kommit honom därutinnan till hjelp. — Angående det jern, som legodrängarne vid Ringshyttan af intressenterne fått till skänks, gaf vittnet vid handen, att samma jern, som varit af 13 lisp:s vigt, hafva drängarne lemnat till Lars Svensson, och därföre åtnjutit 12 daler kpmt. På tillfrågan om drängarne tillförene ägt frihet att sälja sådant jern till hvem

de helst ville, utan att hembjuda hela hyttelaget köp däraf, svarades, att de alltid haft tillstånd därtill. Frågades huru stor kostnad Lars Svensson haft på det utur masugnen utbrutne hyttelagets hopajern. Svarades att han betalt till dem som honom däruti varit behjelplige en daler kpmt och en kittel dricka, vid pass af 2 kannors mått, samt att Lars Svenssons rymningsstänger därvid farit illa, isynnerhet den ene, som kroknat och på ändan blifvit bränd. I öfrigt hade Lars Larsson intet att berätta om något skuffande eller osämja å masugnen emellan Sven Erlandsson och Olof Larsson.

Drängen Jan Ersson hade enahanda berättelse med Lars Larsson, men berättade angående oljudet i råstufvan, att han sett Sven Erlandsson lägga sin hand på Olof Larssons axel, utan att någondera rört sig ur stället, då Olof sagt, tager du uti mig, hvarpå Sven svarat nej, intet på ondo, och har vittnet intet kunnat förstå, att något ondt varit å färde.

Häruppå anförde hr Nordling å Lars Svenssons vägnar, att som det af käranderne inkallade vittnet masmästaren Olof Olsson icke nu kommit tillstädes att edeligen intyga sitt meddelte bevis, hvarförinnan man till detsamma sig ej trygga kunde, och han därhos varit sinnad att af honom betjena sig till bestyrkande uti sitt käromål emot Sven Erlandsson angående slagsmålet på masugnen, ty underställde han rättens bepröfvande om icke denne sak till nästa laga bergsting kunde varda uppskjuten, på det han emellertid måtte hafva rådrum att förenämde masmästare inkalla låta, hvaröfver *afsades:*

Bergstingsrätten finner så mycket skäligare till det af Lars Svensson och Olof Larsson begärda uppskof att samtycka, som genom vittnet masmästaren Olof Olssons instämmande någon upplysning torde stå att erhållas angående det slagsmål, Olof Larsson angifvit skola å honom af Sven Erlandsson i råstugan vid Ringshyttan hafva blifvit föröfvadt; och varda alltså parterne å ömse sidor härmed pålagde, att till nästa laga bergsting med denna bergslag sjelfstämde vid 5 daler smt vite vid rätten sig åter inställa, så ock Lars Svensson samt Olof Larsson att därtill genom ny stämning inkalla låta bemälte masmästare, som för dess uteblifvande denna gången ifrån tinget jemte grufvefogden Anders Olsson kommer med hvar sina 2 daler smt böter att anses.

Men i de nästföljande årens domböcker finnes föregående tvistefråga icke någorstädes omtalad. Antagligen hade vederbörande parter ansett lämpligast att genom *förlikning* förekomma alla obehagliga följder af det, som det synes, något långt drifna och i sak föga vigtiga käromålet å ömse sidor. Såsom en upplysande tidsbild torde emellertid det meddelade domboksutdraget försvara sin plats i föreliggande samlingar.

58. Åshytte hyttelag under förra hälften af 1700-talet.

(Forts. fr. sid. 131.)

Vid 1698 års grufting i Elfvestorp förordnades Anders Olsson i Ås till hyttefogde, hvilken befattning han innehade i 8 år, eller till dess på gruftinget vid Klacka 1706 $^{18}/_{4}$ »vid Åshyttan uti Anders Olssons ställe blef till hyttefogde förordnad Lars Nilsson därsammastädes; dock skall den förre vara pålagdt till att skaffa uti riktighet hvad som uti en och annan

måtto, så med dammar som hvad eljest han vid hyttan härtills har försummat». Den nye hyttefogden, som bodde vid Skofthyttan, fann sig emellertid föranlåten att redan till nästa grufting, som hölls 1707 $^{21}/_{5}$ på Gyttorps gästgifvaregård, instämma hela hyttelaget, hvarom protokollet innehåller följande:

S. d. Efter laga uttagen stämning angaf hyttefogden Lars Nilsson i Skofthyttan huru såsom samtlige hyttelaget vid Åshyttan lagt *sindret inpå hyttebäcken,* så ofvan som nedanför hyttan; item att de äro mycket *tröge att fullgöra dagsverken,* uti hvilken senare talan han för denne gången intet vidare vill förblifva, än att de åtvarnas att hädanefter fullborda sin skyldighet. Häröfver resolverade gruftingsrätten, att samtlige hyttelaget med samnad hand hvar och en efter sin proportion böra med det allraförsta samma sinder bortföra vid 40 mark smt vite tillgörandes om häröfver vidare klagadt varder; blifvande hytteintressenterna pålagda att vid hyttefogdens påminnelser prestera tidige och fullkomlige dagsverken såvida de vilja laga tilltal undvika.

Förmodligen medförde denna stämning åsyftad verkan, emedan hyttelaget sedermera icke omtalas vid gruftingen under rätt lång tid framåt. Här må dock antecknas, att 1710 $^{16}/_{6}$ förordnades Erik Johansson på Ås till hyttefogde vid Åshyttan; och vid gruftinget i Nora 1712 $^{5}/_{5}$ »angafs att strandridaren i Kongelf Jonas Ring, som låtit stämma Måns Larsson på Ås för 3 skepp. tackjern och rättegångsexpenser, är för sin fordran tillfredsställd och således dessa parter förlikta».

Till ytterligare belysning af tillvägagåendet i äldre tider vid *rågångsregleringar* och *ägodelningar* inom byarna, meddelas i det följande åtskilliga härom anträffade handlingar, af hvilka jemväl framgår att Norra och Södra Ås redan för mer än 200 år sedan utgjorde särskilda skifteslag, utan sammanblandning med hvarandra. Af Noraskoga härads dombok för 1716 $^{29}/_{5}$ kan sålunda inhemtas, att

S. d. Kärade Sven Olsson på Norra Ås och Anders Bengtsson samt Johan Ersson därsammastädes till sina grannar Johan Matsson, Olof Hansson och Sven Mårtensson, påståendes att *den äng måtte bytas,* som är belägen *emellan Glombäcken och upp i Siktareboda* efter gamla gärdesgårdsstaden emellan Sven Mårtenssons och Johan Matssons äng ända upp i tvärgården, som skiljer in- och utägorna åt, eller ock, att *hemmanen dem emellan uti alla inägor måtte jemkas och rätt delas med trå och ref,* efter en stor olikhet dem emellan är. Svaranderne, som ock vice versa stämning uttagit hade, förklarade sig, det de vilja lemna käranderne halfva ängen efter gärdesgården, som löper norr och söder i ängen, men det som är vester ifrån samma gärdesgård intill tvärgården som skiljer in- och utägorna, det hafva de och deras föräldrar af stubbe upptagit och uppbrutit till åker, att samma stycke således ej skall komma med inägorna att jemkas; och på det man må blifva underrättad om rätta beskaffenheten häraf, anhöllo de att alla inägorna vid bägge hemmanen måtte besigtigas och mätas i bredd och i längden, då nogsamt kan pröfvas, hvad af utmarken kan vara taget, och där det skulle befinnas, att de hafva något mera uti inägorna, vilja de gerna låta jemkas. Käranderne sade sig därmed vara nöjde.

Häradsrätten förordnade alltdärföre, uppå parternes föreslående, nämdemännen Erik Jansson på Elfhyttan, Lars Andersson på Gamla Pershyttan, Lars Nilsson i Skofthyttan och Lars Larsson i Ringshyttan, som hafva att

mäta alla inägorna vid bägge hemmanen på Norra Ås i bredd och i längden, och där någon olikhet dem emellan därutinnan skulle befinnas, förutan det, som af utmarken kan befinnas upptaget, så hafva de dem emellan efter jordmånens godhet således att dela och jemka, att hvardera hemmanet tillägges hvad det uti inägorna rätteligen hafva bör.

Huruledes den sålunda förordnade ägomätningen och jemkningen utföll, kan i viss mån inhemtas af nedan meddelade domboksutdrag från ett följande häradsting 1717 $^{1}/_{3}$:

S. d. Ingåfvo Olof Hansson, Anders Bengtsson, Sven Olsson, Johan Matsson, Johan Eriksson, Sven Mårtensson på Ås en dem emellan upprättad förlikningsskrift af den 20 Juni 1716 om *skillnaden,* som efter instrumentet af d. 18 Juni 1716 finnes upprättad af nämdemännen Erik Johansson vid Elfhyttan, Lars Andersson på Gamla Pershyttan, Lars Nilsson vid Skofthyttan och Lars Larsson på Ringshyttan, på deras *inägor och skogsmarker emellan Ås och Siktarbo,* och det i anledning af ett gammalt köpebref, dateradt d. 16 Mars 1660, som förmäler, att deras *hopaäng* skall vara belägen emellan Siktarbo och Norrås; och att förekomma dem emellan all tvist, hafva de upprättat *en linea ifrån Siktarbo ända till Norrås,* som skall vara en ståndig *skillnad emellan deras ängtegar och utmarker,* tagandes denna linea sin begynnelse vid ett korsröse, som skiljer hemmanets inägor och ängtegar, hvarföre nedsattes 6 st. rösen, som visa alla till Siktarbo i en linea.

Sedan området för skifteslagets gemensamma, s. k. hopaäng sålunda blifvit begränsadt, torde jemväl åtskilliga jemkningar mellan de båda hemmanens inägoskiften i öfrigt hafva ägt rum, att sluta af de rättegångar, hvilka därefter anhängiggjordes angående ersättningar eller vederlag för den jord, som några af delägarne fått afstå till sina grannar. Angående den ena af dessa rättegångar innehåller häradsdomboken för 29 Juni samma år följande:

Kärade Olof Hansson och Johan Matsson på Ås till Sven Mårtensson ibidem, påståendes det måtte han *återställa* $7^{1}/_{2}$ *skepp. tackjern,* som kärandernes förfäder skola hafva utgifvit till Sven Mårtenssons sal. fader Mårten Persson *för någon jord,* som sedermera käranderne lagligen ifrångått. Sven Mårtensson förnekade alldeles sig kunna härtill svara, förrän de bevisa sin påstådda fordran.

Olof Hansson och Johan Matsson berättade sig hafva haft skrift på bemälte jern, men skall nu vara förkommen, begärandes dilation med saken till dess att Sven Mårtenssons moder blifver instämd, hvarmed Sven Mårtensson var förnöjd, och häradsrätten den begärda dilationen beviljade.

Då emellertid denna ersättningsfråga icke finnes omtalad vid nästföljande häradsting, hade densamma sannolikt fått förfalla, antingen emedan Sven Mårtenssons moder ingenting haft att upplysa därom — måhända hade hon under tiden aflidit — eller ock hade utgången af det andra samtidigt framstälda ersättningsanspråket icke lockat till vidare fortsättning af målet. Angående detta senare anspråk innehåller nämligen samma dombok — för 1717 $^{29}/_{6}$ — en redogörelse af följande innehåll:

S. d. Kärade Olof Hansson och Johan Matsson på Ås till Anders Bengtsson, Sven Olsson och Johan Ersson på Ås, angående att åtnjuta *ersättning för den röjsel* de hafva gjort uppå de jordstycken, som svaranderne

förledit år igenom laga jemkning ifrån deras hemman återvunnit. Efter vice versa stämning kärade och förklarade sig Anders Bengtsson, Sven Olsson och Johan Ersson, att intet någon ersättning för röjseln må kunna bestås, alldenstund Olof Hansson och Johan Matsson öfver 60 år skall hafva häfdat samma jordstycken utan någon afgift; uppvisandes därjämte en häradsrättens resolution af d. 29 Maj 1716, hvarutinnan finnes uppå parternes egen begäran gode män vara förordnade, som skulle jemka emellan hemmanen i Norra Ås, att hvar skulle få likhet i inägorna, hvilken förrättning sedermera lagligen är verkstäld efter instrumentet, upprättadt d. 18 Juni 1716 samt konfirmerad med parternas egen gjorda och intecknade förlikningsskrift af d. 20 Juni 1716.

Olof Hansson och Johan Matsson utläto sig, att de jordstycken, som svaranderna igenom jemkning dem ifrånvunnit, inte allenast i 60 år, utan ock i oräkneliga tider deras hemman tillydt. — Anders Bengtsson, Sven Olsson och Johan Ersson fordra uti expenser efter designation 18 daler kpmt.

Resolutio. Häradsrätten finner skäligt, att såsom Olof Hansson och Johan Matsson tillstå, att de jordstycken, som de andra parterna igenom jemkning återvunnit, i långliga tider af dem blifvit häfdade; alltså böra Anders Bengtsson, Sven Olsson och Johan Ersson icke påbördas att ersätta någon röjsel, helst emedan ock ovisst är, hvilken samma röjsel i början påkostat; kommandes således Olof Hansson och Johan Matsson att betala uti rättegångskostnader 12 daler kpmt.

Härmed hade således frågan om odlingsersättning för mistade inägor blifvit afgjord. Men i detta sammanhang torde ock böra meddelas ett par andra handlingar angående en samtidigt härmed verkstäld *skiftesjemkning i skogsmarken* till det ena af de båda helhemman, hvaraf Norra Ås skifteslag består. Frågan väcktes vid häradstinget 1716 $^{28}/_{5}$, då domboken härom innehåller, att

S. d. Kärade Johan Matsson vid Ås till dess grannar Olof Hansson och Sven Mårtensson, påståendes att en *delning dem emellan uppå hemmansskogen måtte ske*, uppå det hela hemman, som de tillsammans besitta, hvaraf han har $^{3}/_{8}$ och Olof Hansson äfven $^{3}/_{8}$, men Sven Mårtensson allenast $^{1}/_{4}$. Svaranderne förklarade sig vara nöjde, det en delning uppå skogen må ske, att ingen sedan må något åverka på den andras lut. Häradsrätten förordnade allt därföre, uppå parternes anhållan, nämdemännen Lars Nilsson vid Skofthyttan och Lars Andersson vid Gamla Pershyttan, som förberörde delning efter hvars och ens andel i hemmanet måge förrätta och därefter rösen nederlägga, hvartill parterne proportionaliter böra bestå omkostnaden.

Af en tillfällighet har man lyckats återfinna en vidimerad afskrift af det delningsinstrument, som med anledning häraf blef upprättadt. Detta s. k. *skogabref* meddelas fullständigt såsom ett profstycke på beskaffenheten af dylika, i de gamla domböckerna ofta omtalade och åberopade handlingar. Det fordras i sanning mycket god lokalkännedom för att af en dylik handling erhålla tillbörlig vägledning 50 eller 100 år därefter, sedan namnen å uppgifna märkespunkter undergått förändringar, och sedan vissa benämningar till och med hunnit blifva alldeles glömda. Men förfädren redde sig godt därmed, så länge nämligen jorden eller marken fanns kvar i *slägtens* ägo. Sedermera blef nog förhållandet annorlunda och därmed uppstod äfven behofvet af nya skiften, enskifte eller laga skifte.

Den ifrågavarande delningshandlingen, som jemväl omfattar en inägojemkning, lyder sålunda:

Anno 1717 d. 28 och 29 Maj voro vi undertecknade kallade till Norra Ås att *jemka deras skog och utmark* dem emellan, och det i anledning af häradsrättens dom d. 29 Maj 1716, hvilket ärende på sätt som följer förrättades.

Först mättes tegarne öfver ytterst på ändarne och nedlades ett röse vid Olof Hanssons hagegärdesgård vid *Ströbäcken*. Sedan mättes längre fram öfver tegarne, och lades rösen som följer, nämligen ett röse lades på en ljungbacke, som visar en linea till det första röset vid hagen. Längre fram på ett stenigt rum samma linea låg ett gammalt röse. Ännu längre fram lades ett röse och där äro tegarne lika breda. Sedan lades ett röse vid *Fjälltorpet* och ett i ängen vid en stor stenkulle, som visar linien ned till skillnaden som är emellan skogen och inägorna. Hvad *Skräddarehagen* angår, som ligger på Olof Hanssons teg, så bör Johan Matsson njuta honom nu som härtill oklandradt. Ehuruväl Olof Hanssons teg är något bredare än som Johan Matssons teg, så kommer det däraf att Olof Hanssons teg har sämre jordmån och mera vägar på sig. Sist afskildes Sven Mårtenssons teg ifrån Jan Matssons teg på södra sidan, att ett röse lades vid *Hyttekärret,* det andra vid *Källfallet*, det tredje på *Stenfallet*, det fjerde vid *Gyltebottnavägen*, det femte vid *Bränbotigskärret*, det sjette östanför *Ängabacken*; och äro de nu så åtskilde i skogsmarken.

Vid samma tillfälle, efter noga betänkande, kommo de ock öfverens om *inägorna*, emedan någon tvist varit dem emellan för den jord i åker och äng de förlidet år efter häradsrättens dom d. 29 Maj 1716 måste afstå med till *Millanåshemmanet*, nämligen att Sven Mårtensson behåller den vreten, som hans gård nu står uppå, så mycket som inom hank och stör är oklandradt. Sedan afstakades i Ängen, så kallad, ett åkerstycke, som är beläget intill den åkerjord, som kommer Millåshemmanet till, och räcker med sin längd neder till gl. ängagården med östra ändan, och med vestra ändan upptill nya skillnaden; och är så Sven Mårtensson åtskilder ifrån de andra i inägorna.

Vidare förentes Olof Hansson och Johan Matsson om de öfriga inägorna sålunda, att en linea uppstakades i ängen emellan sjön och upp till nya rösegången, och är detta stycket beläget intill Sven Mårtenssons och kommer Johan Matsson till. Sedan uppstakades en linea på södra sidan om Olof Hanssons teg i *Svalltäppan*, så kallad, ifrån sjön och upp till nya skillnaden litet sunnan för rösegången, som skiljer ängen ifrån gärdet; och som med jorden så var beskaffadt, att Olof Hanssons stycke icke var så väl uppröjdt och uppgödt, så blef det något större än som Johan Matssons stycke. Om denna olikheten kommo de sålunda öfverens, att om Olof Hansson uppröjer och uppgöder det, så skall Johan Matsson eller hans arfvingar gifva till Olof Hansson eller dess arfvingar 40 daler kpmt för hans omkostnad, om de vilja någon vidare jemkning få och bekomma.

Sålunda af oss vara gjordt och förrättadt, bekräftas med våra namns och bomärkes undersättande, af dato ut supra.

Lars Andersson på Gl. Pershyttan. *Lars Nilsson* på Skofthyttan.

Att denna ofvanstående förening oss emellan af moget råd och betänkande uti nämndemännernes närvaro vara gjord om våra inägor och vi

oryggeligen hålla skolom, bekräftas med våra namns och bomärkens undersättande.

Ut supra. *Olof Hansson. Johan Matsson. Sven Mårtensson* på Ås.

Lika med sjelfva o iginalet vittnar

M. Norgren. *Israel Jonsson* på Nya Pershyttan.

Föregående vidimation, som torde förskrifva sig från tiden omkring 1760, och som är undertecknad af Magnus Norgren, handlande och sedermera rådman i Nora, afliden 1779, samt Israel Jonsson, sexman 1740—1763 i Pershytte gruftingslag, lärer få anses som fullt tillförlitlig. Huruvida åter den ifrågavarande delningsförrättningen blifvit godkänd genom dess införande i dombok är däremot ovisst, då någon anteckning eller handling därom ej återfunnits.

Samtidigt med föregående ägodelningar, hade äfven en mindre omfattande likartad förrättning ägt rum i *Södra Ås skifteslag.* Innan man öfvergår till densamma, torde dock böra meddelas ett par egendomsöfverlåtelser härstädes, som äro af ett visst intresse. Sålunda innehåller häradets dombok för 1716 $^{2}/_{10}$, att

S. d. Infattades i protokollet Erik Nilssons på Ås och Olof Nilssons vid Klacka grufva på innevarande datum ingångne skriftel. förlikning af innehåll, att Erik Nilsson utgifver och betalar till sin broder Olof Nilsson för dess *arfsrätt uti Åshemmanet* 120 daler kpmt [1], och det på 2:ne terminer, näml. år 1717 in medio Februari 60 daler kpmt och den andra hälften 60 daler kpmt till Permessodag samma år. Skulle Erik Nilsson dessa penningar icke kunna betala af egna medel utan någon del af hemmanet som pant bortsätta för peng:r, skall sådant först Olof Nilsson tillbjudas, och där Erik Nilsson annat gör och hemmanet för Olof Nilssons lösen skull försättes, skall denna förlikning dem emellan vara upphäfven.

Den sålunda träffade öfverenskommelsen blef emellertid fullgjord, enär Erik Nilsson sedermera finnes antecknad som det ifrågavarande halfhemmanets innehafvare någon tid framåt.

Från nästföregående häradsting (1716 $^{26}/_{5}$) finnes i domboken en annan egendomsöfverlåtelse inom byn antecknad i följande ordalag:

S. d. Gaf Måns Larsson på Ås, en man om 74 år[2], medelst en inlagd skrift rätten tillkänna, huruledes han för dess ålderdom och bräcklighet ej förmår något särdeles arbete göra, utan lemnar dess äldsta son Per Månsson sitt hemman i Söderås, efter Per Månsson nu några år bortåt med sin hustru allena arbetet idkat. Nämden, som honom kände, betygade således med honom förevetta; hvaröfver allt därföre detta till bevis honom af rätten beviljadt och meddeldt blef.

Denna öfverlåtelse hindrade emellertid icke att fadern Måns Larsson fortfarande uppträdde som målsägande för samma hemman i den ägotvist, hvilken här nedan omförmäles.

Vid häradstinget 1716 $^{29}/_{5}$

---

[1] Erik och Olof Nilssöner voro söner till konststigaren Nils Ersson, som omtalas sid. 125. Olof Nilsson efterträdde sin fader som »konstestigare».

[2] Finnes omtalad här ofvan sidd. 126, 128.

Tilltalade Anders Eriksson på Ås sina grannar Nils Jönsson och Anders Olsson, andragandes, att emellan det hemman, som han jemte Måns Larsson åbor, och svarandernes, är en *stor olikhet uti åkern*, isynnerhet skola svaranderne utom deras rätta andel innehafva den så kallade *Vestgötetegen*, hvarför han påstår att *åkern dem emellan måtte jemkas*, hvilket påstående jemväl dess gårdbo Måns Larsson gjorde. Svaranderne förklarade sig, det de ej kunna begifva sig att contestera litem [1] med Måns Larsson, efter de af honom ej äro stämde, utan enär Anders Eriksson och Måns Larsson dem tillika instämma, vilja de visa genom domar och förlikningar med hvad rätt de förberörde åkerteg till sitt hemman innehafva. Erik Johansson och Erik Nilsson, som käranden hade instämt, att vid denna action vara tillstädes, efter ock de hafva ett hemman tillsammans i Södra Ås, sade sig ej vilja befatta med denna delo, alldenstund de hafva sitt hemman för sig afdelt, så till skogstegar som åker och äng. Anders Ersson kunde intet neka, att där något af ofvanförmälte åkerstycke skulle kunna till hemmanet vindiceras, att hälften däraf kommer dess gårdbo Måns Larsson till godo. — Häradsrätten, anseendes denna af svaranderne gjorde exception med processen enlig, kunde dem ej pålägga, att contestera litem med Måns Larsson efter de af honom ej äro stämde, utan åligger Anders Eriksson jemte Måns Larsson, efter det angår bägges deras hemman, detta mål conjunctim instämma, då svaranderne få visa sina skäl; hvarefter häradsrätten med ändteligt slut saken afgöra vill.

Ny stämning blef således uttagen och vid det följande häradstinget 1716 $^{2}/_{10}$

Kärade Anders Eriksson och Måns Larsson på Ås till sina grannar Nils Jönsson och Anders Olsson, påståendes att en *jemkning deras hemman emellan uti åkern* ske måtte efter *mått och trå*, och att de äfven måtte åtnjuta sin andel uti den så kallade *Vestgötetegen*, hvilken svaranderne nu allena till sitt hemman innehafva. Svaranderne efter vice versa uttagen stämning, uppviste en förlikningsskrift af d. 26 Juni 1672, sig grundandes uppå en häradsrättens dom af d. 12 Febr. samma år, som upplästes, där med visandes huru som åkern desse hemman emellan då varit delt, och att Vestgötetegen äfven blifvit enskildt deras hemman tillslagen, påståendes att det ock därvid förblifva måtte; men det bestrida de intet att nu en jemkning dem emellan i åkern ske må, och skulle då finnas att de något hafva ifrån dem, vilja de det afstå. Härvid infunno sig ock Erik Jansson och Erik Nilsson på Ås, hvilka ock af Anders Eriksson och Måns Larsson voro instämda angående åkerjemkning, den käranderne påstodo, hvilka förklarade sig det de ej skola hafva något ifrån dem, utan hafva sina åkrar afskilde ifrån deras hemman, som förlikningen af d. 26 Juni 1672 nogsamt skall utvisa, dock begåfvo de sig till undersökning af gode män.

Häradsrätten resolverade: det finner rätten för rättvist att förordna nämndeman Erik Johansson på Elfhyttan, Lars Andersson på Pershyttan, Lars Nilsson på Skofthyttan och Lars Larsson på Ringshyttan, som in loco undersöka och besigtiga dessa hemmans åkergärde, och om det ena hemmanet mera åker hafver än det andra, eller hvad röjselmån ännu kan befinnas till hvardera hemmanet, hvarefter häradsrättens ändtel. utslag följa skall så i det ena som det andra, där förlikning ej mellankommer.

---

[1] Ingå i svaromål.

Denna senare förrättning synes ha blifvit verkstäld redan den 28 i samma månad. Någon handling däröfver har icke anträffats, men resultatet af den gjorda mätningen finnes antydt i nedanstående domboksutdrag från häradstinget 1717 $^{27}/_{6}$, innefattande tillika häradsrättens utslag i denna tvistefråga:

S. d. Kärade Anders Ersson och Per Månsson på Ås till Anders Olsson och Nils Jönsson därsammastädes, påståendes att svaranderne vilja tillegna sig en större rätt och *skattemannarättighet till en åkerteg,* **kallad** *Vestgötetegen,* **hvilken efter hållen laga besigtning d. 24 oktober 1716 uti Kalfhagen är befunnen af Anders Olsson och Nils Jönsson vara brukad, nämligen till 20 famnar bredt och så långt som gärdet sig sträcker, men uti sjelfva gärdet till 42 famnar i bredden och så långt som gärdet var, och i anseende härtill påstods, i följe af K. M:ts bref af d. 15 Februari 1683, att som parterna sitta för lika skatt, det måga de efter lag hafva lika nytta och fördel, där man icke skulle finna desto större skäl till ägornes olikhet, viljandes käranderne alldeles intet underkasta sig den jemkning, som a:o 1672 d. 26 Juni hemmanens förra possessorer emellan är träffad.**

Anders Olsson och Nils Jönsson, efter vice versa uttagen stämning, påstodo att få behålla de tegar och ägor, som till deras hemman i urminnes tider lydt och legat hafva, i anledning af deras nu och vid förledit hösteting d. 2 Oktober 1716 allegerade dokumenter. Häruppå invände Anders Ersson och Per Månsson, att det intet kan vara någon urminnes häfd, som bevises vara tillfallet igenom 1672 års förlikning, påståendes de uti expenser 50 daler kpmt.

Resolutio. **Häradsrätten hafver till noga skärskådande företagit de skäl, som parterna å båda sidor anfört, så väl vid förledne hösteting d. 2 Oktober 1716, som ock vid detta påstående häradsting; och ehuruväl Anders Olsson och Nils Jönsson förmedelst häradsrättens resolution af d. 13 Februari 1672 samt den därpå skedde förlikning samma år den omtvistade Vestgötetegen till sitt hemman vilja försvara; dock likväl och emedan uti bemälte andragne skrifter intet förmäles orsaken, hvarföre de den till sitt hemman utom skifte skola hafva sig förbehållet; fördenskull och i anledning af K. M:ts resolution af d. 15 Februari 1683, den kontraparterna sig påberopa, finner häradsrätten skäligt det bör merbemälte Vestgöteteg alla 3:ne Åshemmanen emellan fördelas, så att åboerne, som sitta för lika stor skatt uti byn och draga lika besvär, måga äfven hafva lika nytta och fördel, och dessutan komma de öfriga byns redan tilldelta ägor att jemkas för den olikhet skull, som finnes uti sjelfva jordmånen efter den hållna besigtningen af d. 24 Oktober 1716, åliggandes Anders Olsson och Nils Jönsson att uti expenser erlägga 30 daler kpmt.**

Huruvida den sålunda föreskrifna åker- och skiftesjemkningen verkstäldes eller icke har någon underrättelse ej kunnat erhållas. Här må dock antecknas att förnyad skiftesjemkning ägde rum 1759, om hvars förlopp m. m. närmare underrättelser meddelas i en följande afdelning.

Det jemförelsevis ringa skogsutrymme, som innehades af Åshytte hyttelag, föranledde detsamma att redan i äldre tider förskaffa sig kolskog från andra håll. Under 1670-talet hade dels hyttelaget, dels enskilda delägare däri, förvärfvat sig kolningsrättigheter på de i närheten af Svartelfven belägna vidsträckta skogstrakterna. I 1684 års ofta omta-

lade relation säges ock att hyttedelägarne ej hade annan skog att tillgå än hvad de måste föra ifrån »ett utmål», beläget 2 mil från hyttan. Vid gruftingen 1688, 1691 och 1697 erhöllo de tillstånd att uppkola »läggeskog och vindfall» mellan Grecksåsar och Skärhyttan; och huruledes en bergsman i Skofttorp blef lurad på en skogsaffär vid Grecksåsar finnes angifvet i 1700 års gruftingsdombok [1]. Under den följande tiden torde särskilda eller tillfälliga kolningsrättigheter meddelats af bergmästareembetet, hvarom dock alla anteckningar saknas.

Vid gruftinget i Kåfalla 1718 $^{13}/_{3}$

Uppropades skogvaktaren Bengt Holm å embetets vägnar kärande till bergsmannen Johan Matsson på Ås och Nils Larsson i Skofttorp för *olaga åverkan* **de gjort uppå ungskogen, hvilken ännu ej kolför varit,** *på kronoallmänningen emellan Latorp och Skärhyttan,* **jemte expenser. Johan Matsson och Nils Larsson, svarande, förklarade sig, att denne skog af öfverheten är lagd under deras hytta, Åshyttan kallader, och hvad de upptagit af läggeskog samt blädt någon ståndskog, så hafva de sådant uppbrukat och därföre gjort riktig tionde, men hade de till denne talan intet bevis. Häröfver resolverades, att ehuruväl de kol, som uppå denne öken eller allmänning af svaranderne eller Åshyttelaget blifva kolade kommit till tackjernstillverkningens fortsättande; så kan likväl bem:te svarander med skäl ej bevisa och fulltyga, att denna allmänningstrakt till deras hytta är lagder, utan fast mer gifver högl. k. Bergskollegii bref af d. 1 Juni 1689 den anledning, att allmänningen emellan Vestgötehyttefors och Gricksåsar är Stribergs grufva anslagen; och såsom ifrån så långa tider den ej är veterligen afröster; alltså pröfvar grufvetingsrätten för skäligt att ställa densamma, sträckandes sig emellan Gricksåsar, Vestgöthyttan, Vestgöthyttefors och i vester till Skärhytteskogen, under förbud vid 50 daler smt vite; dock lemnas dem fritt, att med bref och giltige skäl bevisa, att merbem:te allmänning eller någon del Åshyttelaget är tillhörig, hvarefter öfver den påstådde plikt grufvetingsrätten vill sig förklara och utlåta samt för öfrigt nästkommande sommar en nödig besigtning anställa.**

Hvad som härvid genast faller i ögonen, är den omständigheten att vederbörande ej synes haft klart för sig *hvilken* allmänningstrakt, som varit afsedd i det af käranden väckta åtalet. Att han närmast torde afsett *Lönnbottens* allmänning, synes vara ganska påtagligt, då denna allmänning är belägen »mellan Latorp och Skärhyttan»; men det af rätten under förbud stälda området innefattar ej blott Lönnbottens, utan äfven den s. k. *Stafrums*allmänningen, tillika med den skogstrakt, som numera bildar hemmanet *Kullatorp.* Denna osäkerhet i fråga om de ifrågavarande skogsparkerna återfinnes jemväl i nästföljande protokoll, hållet vid Nora bergslags grufting i Nora 1719 $^{18}/_{2}$, hvilket lyder sålunda:

S. d. Företogs vidare den af bergsfogden Broström å embetets vägnar instämde saken, angående den *åverkan Åshyttelaget föröfvat på Stafrumsallmänningen,* **som vid sista tinget vid 50 daler smt vite under förbud stäldes. Hr öfverjägmästaren Åkerhielm nu närvarande påstår, att detta käromål å embetets vägnar honom tillkommer; begärandes det bergsfogden måtte det af-**

---

[1] Jfr föregående anteckningar om Åshytte hyttelag, sidd. 124—131 här ofvan.

träda och till honom lemna ville, det bergsfogden till rättens laga afgörande hemstälde.

Åshytteboerne tillsades, att med resolutioner visa att någon del af denna allmänningstrakt dem tillkommer. De beropa sig på rösen, men hafva därå intet dokument att framte, utan uppgåfvo en aflidne kronones befallningsmans, sedermera borgmästaren Johan Frumeries skrift af d. 16 Juni 1677, därutinnan han till Jöns Nilsson, Måns Larsson och Per Ersson afträder en skogspark af kronones öken, som han sig tillöst hafver utaf dess antecessor Arvid Bengtsson, hafvande Frumerie för denne park undfått 32 skepp. tackjern. Denne handel är med den præcaution gjorder, att såvida som bergmästaren å embetets vägnar det tillåter, men enär skogen vore afbrukad skulle jorden igenkomma till Bergsängs gård med mera. Åshytteboerne invände, att de ej haft kunskap om förbudet; måste likväl erkänna, att samma förbud för dem är uppläst d. 4 Oktober 1718.

Härvid kommer att observeras, det Johan Matsson på Ås och Nils Larsson i Skofttorp varit för åverkan stämde till förledit års grufveting, och därvid sjelfva afhört förbudet. Johan Matsson har ock haft sig sådant till rättelse och i anledning däraf intet hygge gjort; men Nils Larsson har icke dess mindre fortfarit med hygget, som han lemnat okoladt, sedan besigtningen var hållen; de öfriga hafva fortfarit med kolningen och kolen bortfört. Anders Ersson har också gjort ett hygge, men efter besigtningen så har han sig därmed ej befattat.

Åshytteboerne förmente, att detta är en annan allmänning än den, som under förbud ställdes i förledit år, och det utaf det skäl, att de på öknen upptagne torp och dess tilldelte skog gör skillnad emellan den förbjudne skogen och denna trakt, som de nu prætendera. Men det befinnes, att förr än torpeskogen blef afröster, så har detta varit en sammanfogad allmänning. Denne allmänningstrakt är alldeles uthuggen, och utomdess har Åshyttelaget ingen skog.

Resolutio. Grufvetingsrätten har i noga öfvervägande tagit det af bergsfogden välb:de Johan Broström incaminerade, men sedermera utaf öfverjägmästaren välborne hr Jakob Åkerhielm fullföljde käromålet emot Nils Jönsson i Ås, Anders Olofsson, Måns Larsson, Olof Hansson [1], Nils Larsson och Anders Ersson i Skofttorp, Olof Helsing och Anders Nilsson på Vestgötehyttan, samt Henrik Abrahamsson och Anders Ersson på Fogdhyttan, angående emot förbud gjord åverkan på den så kallade Stafrumsallmänningen vid Svartelfven. Och ehuruväl svaranderne endels hafva invändt och påstått sig befogade till hygge och kolningar på denna allmänning utaf en långlig häfd, så ock rösen; endels ock, att de om förbudet varit okunniga. Likväl såsom det är klart, att Nils Larsson i Skofttorp och Johan Matsson i Ås varit till förledit års grufveting för samma åverkan stämde, då dem grufvetingsrättens resolution och det där uti satte vitesbrottet är föreläsen; hvarföre ock Johan Matsson sig allt hygge och åverkan afhållit. Men anseendes Nils Larsson, så kan den för honom gjorde invändning af okunnoghet icke till någon hjelpreda komma. Och fastän de öfrige svaranderne ej varit tillstädes vid grufvetinget, som dem dock ålegat vid 40 m℔ plikt, i kraft af bergsordningens 41 §, och där undfått om förbudet kunskap, så är det likväl klart och jemväl tillstådt, att samma förbud är dem föreläsit och kungjordt, enär denna

[1] De tre sistnämda äfven boende vid Ås.

besigtningen af sexmännen uppå denna åverkan gjordes, men de icke dess mindre fullföljt med arbetet och de tillredde kolen bortkört. Hvarföre till följe af sådana skäl och omständigheter pröfvar grufvetingsrätten för skäligt, att för denna gången belägga dem samtel. med 50 daler smt plikt, som reparteras emellan dem, som, sedan förbudet skedde, arbetet fullföljt och bortfört, näml:n Nils Jönsson en mila af 14 käppar, Måns Larsson en mila om 14 käppar, Olof Hansson (en) 15 käppar mila, Anders Olofsson en mila 14 käppar, Nils Larsson en mila om $6^{1}/_{2}$ käpp[1], och detta i proportion af milornes storlek; hvarutinnan dock Anders Ersson på Ås, Olof Helsing och Anders Nilsson på Vestgötehyttan, samt Henrik Abrahamsson och Anders Ersson på Fogdhyttan ej blifva participerande, efter de, sedan förbudet vid besigtningen dem förelästes, intet arbete eller åverkan gjort. Men där de vidare igenkomma skulle, då plikte hvar för sig 50 daler smt, *under hvilket vite denne allmänning ytterligare uti fred tages.*

Hvad eljest angår deras pretenderade rättighet uppå skogen, så lemnas dem dag till den 1 Juli, att vidare eftersöka om några resolutioner eller andra skäl finnas, som dem någon förmån gifva till hygge och bruk på oftanämde kronones öken; kunnandes man mer anse en straffbar handel af det producerade afledne borgmästaren Frumeries köpebref af d. 16 Juni 1677 uppå en skogspark af kronones öken, än att den gör dem befogade till något hygge uppå merbem:te allmänning.

Härefter förekommer omedelbart, i samma protokoll, följande ganska betecknande tillåtelse:

S. d. *Till att befordra tackjernstillverkningen,* gafs förenämde bergsmän lof *att uppkola den afhuggna veden* och (att) hemköra de kolen, som redan äro kolade.

Hvad som i föregående tvistemål måste anses som en betänklig brist är det förhållande, att utredning saknas om den rätt till ifrågavarande skogstrakt, som innehades af kronobefallningsmannen Frumerie och hans företrädare i denna syssla Arvid Bengtsson. Därom skulle upplysning kunnat erhållas af den förrättningshandling, daterad 11 Maj 1667, hvarigenom bergmästaren Knut Larsson, på vederbörlig befallning, verkstälde skogstilldelning till så väl nyssnämde Arvid Bengtsson som flere andra. Genom köp hade Bengtssons rätt öfvergått till Frumerie och denne hade i sin tur, sedan han blifvit ägare till det af Bengtsson skatteköpta hemmanet Bergsäng, upplåtit *afverkningsrätten* på sin andel af skogen, som på äldre kartor kallas »*Fogdebröten*», till bergsmän vid Ås. Att, såsom i utslaget insinueras, Frumerie därigenom gjort sig skyldig till »en straffbar handel», synes icke vara ådagalagdt, likasom man äfven måste anmärka, att däri saknas ej allenast redogörelse angående i åklagarens stämning framstälda yrkanden utan ock rättens beslut öfver det af öfverjäg-

[1] Torde vara misskrifning för $16^{1}/_{2}$ käppar. Så obetydliga milor som af $6^{1}/_{2}$ käppars omkrets förekommo sannolikt icke i dessa tider. Den käpp, hvarmed en milas omkrets mättes på midten af den inresta kolveden, innehöll vanligen 13 à 14 kvarter, d. v. s. omkring 2 meter i längd, ett mått, som begagnas äfven i våra dagar. En dylik käpp kallades äfven *famnkäpp*, enär densamma motsvarade en dryg *famn* (= 12 kvarter) eller den längd en någorlunda storväxt man med utsträckta armar kunde *omfamna* eller omfatta.

mästaren Åkerhielm gjorda påstående, att käromålet måtte »honom tillkomma».

Till närmare kännedom af ifrågavarande allmänning må här äfven meddelas ett utdrag af bergmästaren C. Bulichs embetsrelation därom för 1763, ingifven till Bergskollegium 1764 $^{4}/_{12}$, af följande lydelse:

Stafrums öken angränsas på östra och södra sidorne af Vestgöthyttans skogar, på norra af Grexåsars och på vestra sidan af allmänningsskogen Lönbotten, förmenas vara lång i norr och söder en fjerdingsväg och inemot en half bred, består till största delen af god och växtlig mark, undantagandes på några få ställen, hvarest små ljunghedar och mossdrågor igenomskära denna allmänningstrakt.

Utaf framledne hr bergmästaren Knut Larssons förrättningsinstrument af den 11 Maj 1667 befinnes, att tvänne tegar af denna allmänning blifvit dåvarande kronobefallningsmannen Arvid Bengtsson tillika med Fogdhytte bergsmän tillsynte och afröste, och hvad sedan blifvit öfrigit, är någon tid därefter en häradsdomare vid namn Anders Ersson i Blexbol vordet tilldelt, hvarvid likväl i senare tider de ändringar förelupit, att $^{1}/_{4}$-hemmanet Latorps åboer, likmätigt framledne hr häradshöfdingen Gyllenadlers och kronobefallningsmannen Johan Ytters skogsdelningsinstrument af den 5 och 6 Augusti 1702, erhållit största delen af förenämde häradsdomares allmänningstrakt, såsom nödtorftig hemmansskog, och resten ungefär $^{1}/_{3}$ däraf innehafver ännu efterträdaren å merbemälte häradsdomare Anders Erssons hemman, sexmannen Gottskalk Larsson i Blexbol, men Arvid Bengtssons och Fogdhytte bergsmäns andelar stå numera såsom odisponerade under förbud, hvarom framlidne hr assessorn Tuhnberg under sin embetstid låtit föranstalta.

Hvad skogen uppå hela denna allmänning angår, så har den icke ännu hunnit till större återväxt, än den i knappesta måtton kan räknas som kolför.

Huruledes någon tid härefter Stafrumsallmänningen förvärfvades af Vestgöthytte by öfverlemnas åt andra att utreda.

Förut har redogjorts för vissa föreskrifter angående masmästare och hyttearbetare, äfvensom om 1720-talets »kontributioner» af hyttorna. I fråga om _1721 års kontribution_, 34 daler smt, öfverenskommo Åshytte intressenter att densamma skulle utgå »efter hyttedelarne och byggnaden». Vid samma 1721 års grufting förbjöds äfven _öl- och bränvinsmångleri vid hyttorna_ »vid 40 mark smt plikt och godsets konfiskation till de fattiga»[1].

Vid den reglering af _tiondejernet efter blåsningsdygn_, som ägde rum jemväl under 1721, blef denna utskyld för Åshytte masugn faststäld till $15^{1}/_{2}$ lispund pr dygn, motsvarande en medeltillverkning af 6 skeppund. Årets blåsning pågick i 66 dygn, utom 3 s. k. kalldygn, med ett tiondebelopp af 39 skepp. 9 lisp., utvisande en total tillverkning af $393^{1}/_{2}$ skepp. tackjern.

På gruftinget med Klacka och Stribergs tingslag i Kåfalla 1721 $^{7}/_{3}$ förekom äfven ett af Olof Ersson i Vestgöthyttan instämdt mål mot Åshytte hyttelag angående _ogulden masmästarelön_, hvaremot hyttelaget i genstämning fordrade ersättning för skadestånd i anledning af masmästarens försumlighet o. s. v. Detta tvistemål afgjordes på det sätt, att parternes olika yrkanden kvittades dem emellan.

---

[1] Jfr sid. 197.

Vid ett följande grufting 1724 $^{5}/_{5}$ innehåller domboken följande ärenden angående detta hyttelag:

12. Vidgående den af hyttefogdarne vid Åshyttan, gl. Anders Ersson i Skofttorp och Anders Bengtsson i Ås, såsom kärande instämde sak emot samtl. hytteintressenterne därsammastädes, beträffande det de i anseende till deras *årliga öfverblåsning,* **hvilken skall stiga mer än som svara kan emot deras byggnad i hyttan, ej skola vilja anslå något däraf till** *bälgarnas vidmakthållande,* **som nu snart skall behöfvas nya, påståendes bemälte hyttefogdar, att sådant beräknas, åtminstone från 1720, och sedan allt framgent till denna tiden; blef inför grufvetingsrätten således parterne emellan öfverenskommet, att de inkallade hytteintressenterne yttrade sig efter denne dag vilja betala** *en våg tackjern för hvart dygn de öfver deras byggnad i hyttan blåsa och af bälgarna sig betjena,* **hvilket jern de vilja i tiondeboden till nya bälgars förskaffande låta förvara; men hvad den tiden från 1720 angår, hvarföre hyttefogdarne äfven pretendera ersättning, utläto sig samtl. så kärande som svarande, det de redan därom voro förente, sig därjemte förklarandes att de på det sättet å bägge sidor ville låta bero, med anhållan att däröfver vinna bergstingsrättens konfirmation, hvilken bergstingsrätten härmedelst velat meddela.**

13. Uppvistes en af samtl. *hytteintressenterne vid Åshyttan* **under hr bergsfogden Johan Broströms bevittnande d. 14 Januari 1716** *ingången förening,* **hvarutinnan de sig yttrat, att de till förekommande af åtskilliga oredor uti deras bruk och blåsningar vid hyttan sig åtagit 1:o att af hela hyttelaget vilja lemna till den, som sitt bruk först lyktar, i vedergällning en våg tackjern för hvar uppsättning, som för honom återstår; 2:o skall den som blåser öfver gifva två vågar tackjern för hvar uppsättning, men där han allena skulle hafva öfver 2 à 3 uppsättningar, men dock ej högre, skall han till hyttelaget betala en våg för hvar uppsättning; 3:o skall hvar och en af dem vara förbjudet att åtaga sig större del än han hafver bruk till, på det han ej, i sådan händelse, må komma att tvinga sina grannar till att gifva sig tackjern för öfvervärmningen; hvilket allt af grufvetingsrätten uppå begäran konfirmerades.**

14. Framteddes en af Nils Persson på Grecksåsar, i vidervaro af Erik Holm och bergsgevaldigern Mårten Andersson, med Anders Ersson på Ås träffad afhandling, hvarutinnan Nils Persson tillstod sig hafva till Anders Ersson försålt $^{1}/_{8}$*:dels grufvedel i Björkgrufvan vid Nyberget* **för 24 daler kpmt, hvilka penningar han i lika måtto bekände sig riktigt hafva bekommit; begärandes bägge ofvannämde Nils Persson och Anders Ersson däruppå grufvetingsrättens konfirmation, den grufvetingsrätten dem ej velat förvägra, särdeles som af sexmännerne och de öfrige af bergslagen närvarande intygade, att Nils Persson besagde grufvedel till dess hemman för någon tid sedan för egna medel köpt hafver.**

Bland de tvistemål, som vid denna tid ganska talrikt förekomma vid gruftingen, intaga de talrika målen om *skogsåverkan* ett framstående rum. Man sökte skydd därför dels genom särskilda *vitesförbud* och dels genom att tidt och ofta lagföra de skyldige, äfven om det åverkade, ett vedlass eller dylikt, kunde vara af ringa värde. Såsom exempel på de förra må följande utdrag ur domboken för 1725 $^{5}/_{5}$ anföras, så lydande:

S. d. Såsom Olof Olofsson i Skofttorp, Erik Nilsson på Fåsjöhyttan, Israel Larsson på Skofthyttan och Olof Nilsson på Ås genom inlagd supplik

sig däröfver besvärade det uppå deras *hytteskogar, som näst intill landsvägen äro belägne,* dem skall tillfogas stor skada därmedelst att så väl skog som kol och kolbränder olofl:n utur skogen skall borttagas, med annan åverkan, hvilken esomoftast förspörjes; anhållandes de att ett slikt olaga förfarande, till deras skogs befredande, måtte vid vite så väl för Nora stads invånare som andra, hvilka med slik åverkan kunna beträdas, varda förbjudet; alltså finner bergstingsrätten skäligt förber:de åboers och bergsmäns *hytteskogar i helgd lysa och vid 20 daler smt vite förbjuda,* därtill den skall vara förfallen, som på ett eller annat sätt befinnes dem däruppå något olaga intrång och åverkan göra; hvilket här å tinget kungjordes och lemnades än vidare å behörig ort vederböranderne till efterrättelse att publiceras.

Angående de senare eller *åverkansmålen* må följande domboksutdrag från gruftinget 1726 $^{10}/_5$ meddelas:

S. d. Kärade unge Anders Ersson på Ås, genom dess hustru Katarina Andersdotter, efter fullmakt af d. 12 April sistlidne, efter han är bortrest, till borgaren Anders Persson Svart i Nora angående *oloflig åverkan,* som han förl:n vintras på kärandens skog skall föröfvat, hvarföre påstås plikt med expenser. Uppå Svartens vägnar berättade dess moder hustru Kristina Flick, att dess son icke skall kunna infinna sig, efter han huggit sig i benet och däraf skall hafva men; men förklarade sig öfver käromålet på Svarts vägnar efter fullmakt af d. 9 hujus, att han icke skall olofligen huggit någon ved på kärandens skog, utan påstod att Anders Ersson gifvit Svart ett lass, hvilket han affört, men hustru Katarina benekade sådant, yttrandes att dess man icke skänkt henne eller dess son någon ved, utan påstod vidare att Svart därföre måtte plikta, begärandes att de inkallade vittnen Erik Hansson i Tappedamstorpet och hustru Karin Persdotter på Skofthytte ägor, hvilka uppå bägge parternes begifvande utan ed afhördes; berättandes 1:o Erik Hansson, att i förleden vintras har han sett borgaren Svart och Viberg på Anders Erssons skog om en afton taga ett lass björk- och alved, hafvandes tillfrågat dem huru de komma att taga därstädes någon ved, då Viberg svarat att han af Anders Ersson därtill hade lof, men Svart har yttrat sig: jag har intet lof, Gud nåde mig så visst, hvilket han för Anders Ersson omtalt, som på tillfrågan utlåtit sig att sådant emot dess vilja och vetskap vore skedt, samt att han aldrig gifvit dem tillstånd någon ved borttaga. 2:o Hustru Karin gjorde med den förra enahanda och till alla delar lika berättelse; lade allenast det till att borgaren Viberg skall varit stor i munnen när de af henne och Erik Hansson om vedens borttagande tilltaltes, hvilket Erik Hansson jemväl på tillfrågan sedan tillstod sannt vara.

Sedan dessa vittnen voro afhörda, anförde hustru Flick vidare, att hon gifvit sin son Anders Svart, som icke är borgare, utan i bröd hos henne, befallning att fara på Anders Erssons skog och hemta ved, efter hon därtill skall haft lof, begärandes att saken måtte uppskjutas till dess Anders Ersson kommer tillstädes, som därtill icke skall kunna neka. Sist fordrade käranden i expenser 15 daler kpmt, hvarefter, och sedan protokollet var uppläst, parterne afvistes, men hustru Flick kom strax in och påminte, att Erik Hansson icke skall bort till vittne admitteras, efter han angifvit detta hygge hos Anders Ersson. Men rätten lät henne förstå, att det vore nu för sent anföra något jäf emot honom och således klandra rättens i dy mål lagl:e förfarande, sedan hon sjelf erkänt honom för ett lagl:t vittne, och han i följe däraf är vorden afhörd. Sedan blef vedlasset af sexmännerne värderadt till 2 daler kpmt.

Resolutio. Såsom hustru Flick å dess sons Anders Svarts vägnar icke kan neka, det ju han på Anders Erssons skog vid Ås olofvandes tagit ett lass björk- och alved, och icke kunnat bevisa den invändning, att Anders Ersson därtill gifvit dess lof och tillstånd, utan är genom vittnens utsagor intygadt, det Anders Ersson utlåtit sig icke hafva tillstädit Svart eller dess moder på skogen någon åverkan göra, hvilket så mycket mera är till att tro, som han ock sjelf stämningen uttagit och befullmäktigat sin hustru saken att utföra, i anseende hvartill med sakens afslutande, efter hustru Flicks begäran, ej kan anstånd göras; utan pröfvar grufvetingsrätten allt därföre och i anseende till föregående skäl, skäligt, det bör Svart för en slik olofl. åverkan, efter 19 punkten uti 1649 års jernbergsordning böta 40 m℔ smt samt betala vedlasset med 2 daler kpmt samt i expenser till käranden erlägga 12 daler kpmt. Och emedan hustru Flick dessutan nu tydligen tillstått sig gifvit Svart befallning så olofvandes fara på Anders Erssons skog att hugga ved, så står det Anders Ersson fritt och yppet henne vid nästa ting för sådant söka och laga plikt å henne påstå. Skolandes hon dessutan därföre att hon velat klandra det att grufvetingsrätten uppå hennes begifvande afhört det instämda vittnet Erik Hansson, sedan hon emot honom ej anfört jäf och, sedan han sitt vittnesmål gjort, honom då först velat jäfva, böta 3 m℔ smt.

Detta domboksutdrag torde gifva tillräcklig anvisning om arten och beskaffenheten af de tvistemål om skogsåverkan, hvarmed domböckerna från denna tid äro till stor del fylda. Hufvudsakligen var det de, närmast intill Nora stad, utefter vägarna dit belägna markerna, som voro föremål för dylik åverkan; och utgången blef, efter omständliga vittnesförhör, vanligen densamma: böter och ersättningsskyldighet till några få daler för de stulna vedlassen.

Vid gruftinget i Fåsjöhyttan 1735 $^{8}/_{6}$ förekom följande ärende angående Åshytte hyttelag:

§ 11. Uti de mål, som stegresaren Anders Ersson och Olof Nilsson i Ås samt Henrik Renhultsson vid Skofthyttan, på samtl. Åshytte blåsningslags vägnar, instämt emot hyttefogden Jan Matsson i Norrås, angående det skall han ej vilja *betala hyttelaget lega*, efter ett dem emellan upprättadt och af denna rätt konfirmeradt kontrakt, för de $2^{1}/_{2}$ dygn han vid sista blåsning *öfverblåst sin värmning*, och Jan Matsson såsom vice versa kärande till samtl. Åshytteintressenterne, undantagandes stegresaren Anders Ersson och Olof Nilsson i Ås, för det de förra åren gjort öfverblåsningar, men aldrig honom därföre betalt, samt de å båda sidor fordrade expenser, blefvo parterne, tillika med 2:ne af rättens medlemmar utviste till förening, så vida saken syntes vara af den beskaffenhet, att hyttelaget hvarannan skulle hafva förolämpat. Efter något samtal återkommo parterne och anmälte sig således vara förente, att hyttefogden Jan Matsson skall nästkom:de blåsning betala till samtl. sina vederparter tre skeppund tackjern, därmed all tvist och fordrade expenser i detta mål skola vara upphäfne. Rätten lät ock för sin del därvid förblifva, samt, uppå begäran, fann skäligt denna deras förening att stadfästa.

Man kan väl tycka att en dylik förening kunnat träffas utan att anlita domstolen; men det vill synas som om det gått lättare för vederbörande bergsmän att komma öfverens rörande sina småtvister, sedan bergmästaren uppmanat dem till förlikning och ett par sexmän fått medla

dem emellan. När de härtill fingo »papper på saken», d. v. s. rättens stadfästelse på förlikningen, ansågs det antagligen så mycket säkrare.

Några år härefter, vid grufting et i Gyttorp 1738 $^{29}/_{4}$, bragtes en likartad ersättningsfråga ånyo på tal, hvarom domboken innehåller följande:

§ 31. Fordrade hyttefogden Per Olsson vid Ås $1^1/_2$ skepp. tackjern för *8 uppsättningars öfverblåsning* **af Per Jansson vid Norra Ås, med påstående att han dem till samtl. Åshytteintressenterne måtte utleverera, jemte expenser. Per Jansson efter vice versa stämning påstod sig haft den gjorda öfverblåsningen sedan förlidet år att fordra, det ock Per Olsson icke bestrida kunde, men berättade att sådant härflutit däraf, att Per Jansson året förut kört bort sina kol, så att de ej vid blåsningen tillhunnit, i anseende hvartill han förmente Per Jansson vara skyldig att tackjernet utleverera. Härtill ville Per Jansson såsom ett oinstämdt mål icke svara, utan anhöll om grufvetingsrättens resolution, om icke han bör till godo njuta hvad han förra året kommit till korta. Och** *resolverades,* **att så vida hyttefogden Per Olsson icke benekar det Per Jansson haft 8 uppsättningars öfverblåsning att fordra, dem han nu i år igentagit, så kan han ej skyldig förklaras att till Åshytteintressenterne betala de fordrade $1^1/_2$ skepp. tackjern, utan blifver det ena emot det andra beräknadt och afdraget. Och som Per Jansson utan rättens lof och tillstånd farit ifrån tinget innan denne resol:n blef publicerad, så belades han därföre enligt 19 kap. 1 § R. B. med 2 daler smt böter.**

Angående en liten malmaffär förekom vid gruftinget i Fåsjöhyttan 1740 $^{17}/_{5}$ följande tvistemål:

§ 77. S. d. Tilltalades bergsmannen Nils Nilsson i Skofttorp utaf hälftenbrukaren Anders Ersson i Södra Ås, igenom dess hustru Kerstin Persdotter, efter henne meddelt fullmakt af d. 12 hujus. angående en *skuldfordran* **af $^1/_2$ skepp. tackjern för undfången malm** *till Åshytte masugn ifrån Åsboberget,* **hvarföre hon nu påstod betalning jemte rättegångsomkostningar. Och ehuruväl det bergs- och grufvetingsrätten är vordet gifvet vid handen, att den malm, som Nils Nilsson af Anders Ersson undfått, ej varit af särdeles värde, utan nog mager; likväl som Nils Nilsson slutit köp med Anders Ersson om sådan malm, som han visste han kunde leverera, och det honom ålegat att vid köpslutandet se sig före, hafvandes att skylla sig sjelf om han sådant försummat; ty fann bergs- och grufvetingsrätten skäligt, det bör Nils Nilsson betala till Anders Ersson den undfångne malmen med $^1/_2$ skepp. tackjern, samt i rättegångsomkostnader till honom erlägga i ett för allt 6 daler kpmt.**

Vid samma grufting förekom äfven följande tvist om *värmningsskyldigheten* härstädes:

§ 63. Efter utverkad stämning kärade bergsmannen och hyttefogden Hans Ersson vid Ås[1] till samtel. blåsningsintressenterne vid Åshyttan för det *stor oreda vid värmningen uti masugnen* **skall därigenom vara förorsakad, att somliga år skola en del af intressenterne alldeles undandraga sig därifrån, och när det intet sker, skola de värma på så små andelar, att de af intressenterne, som igenom flit och mycket besvär förvärfva sig några dygns bruk, nödgas tillsätta större delen däraf innan masugnen blifver fullvarm; och som Hans Ersson alla åren skall kommit att lida härigenom, så anhöll han där-**

---

[1] Af Vikers-Ekestubbeslägten. Jfr *Nor. arkiv* III: 420.

före, såsom ock, på det riktigare hädanefter må komma att tillgå vid blåsningen, samtel. hytteintressenterne måtte påläggas *att alla åren värma på sina byggningsdelar i hyttan*, samt betala honom påbragte rättegångsomkostningar.

Svaranderne förklarade sig häröfver dels uti egne personer och dels igenom konstituerade fullmäktige, det de väl voro nöjde värma på sina byggningsdelar, men att en del af dem äga så ringa skogar, att de omöjligen skola kunna komma ut därmed; och emedan de icke sjelfva varit vållande därtill, att skogarne blifvit så medtagne, utan deras företrädare på hemmanen, som inbygt sig på större delar i hyttan, än hvartill skogarne tillräcklige varit, så anhöllo de, att antingen blifva befriade för den dryga värmningen, som de hitintills måst vidkännas, eller ock få tillåtelse att blåsa hvartannat år: viljandes i det öfriga undandraga sig att betala de af Hans Ersson fordrade expenserne, så vida de som i denna saken icke gjort med honom ett, varit nödsakade, i anseende till deras anförde skäl, att låta saken ankomma på grufvetingsrättens ompröfvande.

Nu som det högst nödigt och oundgängeligt är, att de som bruka uti en hytta äro samfällige vid dess värmande, efter som värmningen är en gravation för hyttelaget, och om en eller annan skulle få draga sig därifrån, skulle de öfrige, som idkesamma och drifvande äro, därigenom ofelbart komma af sig och deras skogar tillika blifva utödde, äfven till K. M:ts och kronones afsaknad uti dess ingälder, ty pröfvade väl grufvetingsrätten skäligt, det böra samtelige hytteintressenterne vid denne Åshyttan samhälligt, hvart och ett år som där blåsning drifves, hjelpas åt uti värmningen; men emedan det är grufvetingsrätten jemväl bekant, att bergsmännen Johan Gustafsson, Johan Olsson och Nils Nilsson i Skofttorp, Nils Olsson, Erik Olsson, Anders Erssons enka och Per Månsson vid Ås, äga så ringa och utöknade skogar, att de icke kunna värma efter sina byggningsdelar i hyttan, utan om det skedde, skulle de därigenom blifva alldeles skogslöse, så komma de hädanefter och till dess deras hemmansskogar kunna åter tillväxa, att värma allenast på hälften emot deras byggningsdelar; dock på det ingen härutaf må taga sig tillfälle att disponera sina kol annorlunda än som vederbör, så förbjudes samtel. hytteintressenterne vid vite af 20 daler smt, utom böterne efter lag, att göra några kolafsalur utom hyttelaget, under hvad prætext det ock helst vara må; och skulle en eller annan af intressenterne komma att blåsa öfver sina värmningsdelar, så bör för hvarje dygn och i proportion af uppsättningstalen erläggas 2 skepp. tackjern, hvilka sedan delas tillbaka efter värmningsdelarne, samtel. intressenterne emellan. Hvad angår de af Hans Ersson pretenderade expenserne, så emedan han haft skäl, att låta inkalla hytteintressenterne i detta mål, att därigenom erhålla en bättre redighet uti hyttelaget, så böra svaranderne till honom uti rättegångsomkostningar erlägga 9 daler kpmt tillsammans.

Angående en *inbrottsstöld af tackjern* vid Åshytte masugn innehåller domboken vid 1741 års bergsting i Nora en särdeles vidlyftig ransakning, som fortgick under flera dagar. Slutligen, den 20 Juni, afsades bergstingsrättens följande utslag och dom:

Bergstingsrätten har hos sig i noga öfvervägande komma låtit allt hvad i denna saken både munt- och skriftligen anfördt är; och alldenstund, förutan alla ofvanbesagde omständigheter, så väl Nils Olsson som drängen Lars

Svensson sjelfve tillstått[1], att de den omförmälte natten emot nästlidne heliga trefaldighetssöndag, ej efter klockan 4 om morgonen, så mycket man kunnat förstå, utan midt uti natten, bägge varit vid Åshyttan och *utur Per Olssons jernbod, den de uppbrutit dörren uppå, bortstulit 7 skepp. 2 lisp. tackjern,* som uti Nils Olssons bod blifvit lagde, fast man ej kunnat få reda därpå hvilkendera af desse, antingen Nils Olsson eller Lars Svensson, eller ock bägge tillsamman, lagt handen vid uppbrytandet af besagde boddörr, emedan de därutinnan hvar på annan velat skjuta skulden; alltså kunde bergstingsrätten ej undgå, att till följe, så väl af 1 och 6 §§ uti 40 kap. missgerningsbalken, som af 1 § uti 41 kap. af samma balk och 1 § uti 5 kap. straffbalken, pålägga dem, att plikta för jernboddörrens uppbrytande med hvar sina 9 par spö, tre slag af hvart paret, och därjemte, efter sjelfva stöldens värde, som sig bestigit till 7 skepp. 2 lisp. tackjern, och man här vid bergstingsrätten à 14 daler kpmt skeppundet skattadt till 99 daler $2^6/_{13}$ ·/· dito mynt eller uti smt till 33 daler $^2/_3$ ·/·, *att umgälla deras brott med hvar sina 12 par spö,* efter böterna stiga något öfver det jemna talet, eller där de kunna åstadkomma penningar eller annan egendom, då, hvad sjelfva stölden angår, hvardera böta tre gånger så mycket, som det stulna värdt är, näml:n 297 daler $7^5/_{13}$ ·/· kpmt, och därjemte stå en söndag uppenbar kyrkoplikt; blifvandes bergsmannen Per Olsson nu frihet lemnad, att till sig taga och sig till nytto använda de af sexmännen utur Nils Olssons bod, efter skedd uppvägning, uttagna och hos bergsmannen Lars Jansson vid Ås inlagda 7 skepp. 2 lisp. tackjern. Uti ersättning för rättegångskostnader bör Nils Olsson till Per Olsson erlägga 24 daler kpmt.

Beträffande hälftenbrukaren Nils Olssons hustru i Ås, Kerstin Gabrielsdotter, så är väl sant, att de sakfälde Nils Olsson och Lars Svensson, emot hennes stadiga nekande, ej kunnat lagligen bevisa hvad de om henne i detta mål andragit, hvarföre hon ock, likmätigt 33 § uti 17 kap. rättegångsbalken, skulle synas böra vara fri; men som likväl härvid något är, som henne graverar, utom det att med ryktet om henne här i orten ej är så alldeles helt, så på det hon igenom någon frisägelse denne gången ej må blifva styrkt i någon hos henne tilläfventyrs varande ondska, så har bergstingsrätten understått sig vid detta tillfället, i anledning af nästföregående 32 § lemna saken, hvad henne angår, till framtiden, då den kan uppenbar varda; hvilket allt likmätigt 5 § uti 25 kap. rättegångsbalken, K. M:ts och riksens högl:e Bergskollegii ompröfning och skärskådande härigenom i ödmjukhet underställes.

De ringa skogstillgångar hvaröfver hyttelaget förfogade, gjorde det till en nödvändighet att söka erhålla *kolfångsträttighet* från annat håll. Likasom förut vände man sig till Svartelfsmarkerna och lyckades äfven delvis häri, på sätt följande handling gifver vid handen:

Kongl. Maj:ts och Riksens Bergskollegii utslag uppå den ansökning, hvilken Åshyttelaget, så väl som intressenterne i Rödkärrs och Åsa-Rödbergs kopparverken i Nora bergslag och socken belägne, hvar för sig gjort om tilldelning af den så kallade *Lönbotne-allmänningen* i besagde socken, hvaröfver advokatfiskalen och

[1] De nekade i det längsta, men förmåddes slutligen af bergmästaren Tuhnberg, sedan bevisen mot dem alltmera hopat sig, att bekänna stölden. Jfr §§ 10, 30 och 42 i bergstingsrättens dombok.

bergmästaren ädel och högaktad Anders Tuhnberg Olofsson blifvit hörd; gifvet i Stockholm den 11 April 1748.

Utaf den undersökning, som uppå kongl. kollegii förordnande, i anledning af förenämde kopparverksintressenters och hyttelagares ansökning, bem:te advokatfiskal och bergmästare i orten hållit och sedermera hit insändt om denna allmänningens beskaffenhet, hafver kongl. kollegium inhemtat, att densamma, enligt en af framlidne landtmätaren Bergius år 1705 öfver Nora socken författad geometrisk karta, är på den nordvestra sidan omgifven af Skärhytte ägor, på den nordöstra af Grecksåsa skog, på den östersödra af Latorps och Vestgöthyttefors ägor, och i sydvest af Malmbergssjön och Svartelfven, samt i längd och bredd vid pass 3,000 alnar, och skall på denna allmänning finnas kolför skog af gran, asp och björk samt litet tall i växtlig jordmån. Vid denna besigtning har väl ock blifvit upptedt ett kongl. kollegii bref till framlidne bergmästaren där i orten ädel och välbördig Erik Sneckenberg af den 1 Juni 1689, hvilket tillåter Stripebergs och Klacka grufvelager, att från denna allmänning få något understöd af skog; dock som Nybergs och Stripebergs grufvelager äro försedda med någorlunda tillräckliga hemmansskogar, så skola de hitintill föga betjent sig däraf, som de ock vid undersökningen, uppå skedd föreställning, ej varit obenägne att för deras delar upplåta ej allenast till Åsa-Rödbergsverket såsom ädlare och nära intill beläget, utan ock till det skoglösa Åshyttelaget så mycken betjening därifrån, som med allmänningens bestånd i längden kan tillåtas, allenast att de tillväxande byggningsträden måge Stripebergs grufvelaget förbehållas, och att samma grufvelag jemväl må, efter utsyning, därifrån erhålla någon hjelp med grufveved.

Nu alldenstund Rödkärrs kopparverksintressenter sedermera med deras ansökning i detta mål afstått, i anseende till de skogslägenheter, hvilka det verket genom en särskild kongl. kollegii resolution af detta dato blifvit tilldelte; ty har kongl. kollegium härmedelst velat efterlåta Åsa-Rödbergs kopparverksintressenter från denna Lönbottne-allmänning njuta så mycken tilldelning till grufveved och smideskol vid grufvan, som bergmästaren i orten pröfvar denna allmänning med bestånd i längden tåla kunna; och i fall något vidare därifrån skulle kunna aflåtas, så kommer sådant af bergmästaren, *Ås hyttelag till understöd*, att tilldelas, hvilket bergmästaren hafver att jemka dessa verken emellan efter hvarderas nödtorft; dock varda de på denna skogstrakt tillväxande byggningstrān Stripebergs grufvelag, enligt förbem:te kongl. kollegii skrifvelse af den 1 Juni 1689, allena förbehållne. Det alle, som vederbör, till efterrättelse länder. År och dag som förr skrifvet står.

Gustaf Rålamb.

L. Benzelstierna. *F. Bierchenius.*
Gustaf Bonde. *G. Brandt.* *Er. Stockenström.*
Th. Blixenstierna.

J. G. Wallberg.

Utslag ang:de tilldelning af Lönbottne-allmänningen för Åshyttelaget och intressenterne i Rödkärrs och Åsa-Rödbergs kopparverken.

Den sålunda af Åshyttelaget vunna kolfångsträttigheten torde till en början varit skäligen obetydlig; men då förenämda kopparverk ej långt härefter upphörde med sin verksamhet, såsom förut (sid. 289) blifvit omtaladt, fick antagligen hyttelaget sitt kolbehof från Lönnbottens allmänning bättre tillgodosedt. Härom, äfvensom om andra hyttelagets angelägenheter, lärer blifva tillfälle att vidare orda i en följande afdelning.

59. Tronskiftet 1751; häradets sommarting indrages 1752; ny tidräkning införes 1753.

Efter 30-årig regering och nära 75 år gammal afsomnade konung FREDRIK I den 25 Mars 1751. Han efterträddes af ADOLF FREDRIK, under hvars 20-åriga regeringstid konungamakten underkastades inskränkningar och förödmjukelser till en nästan otrolig grad. Det gör därför rent af ett sorglustigt intryck, att i denna tids domböcker finna kryperiet för samma konungamakt drifvet snart sagdt till sin yttersta gräns. Det må tillåtas att meddela ett par prof på det underdåniga tjenstenitet — vid bergstingsrätten och vid häradsrätten i Nora bergslag. Den förra domstolen gick i spetsen sålunda:

Den 22 April (1751). Som denna dagen, igenom den skedda och näst förut i domboken införda kungörelsen blifvit utsatt till de rättegångssakers företagande, som höra till *Nybergs och Stripebergs grufvelag,* ty infunno sig sexmännen i samma grufvelag nämligen:

Erik Ersson i Blixberg, Per Andersson i Grexåsar, Jakob Jakobsson därsammastädes, Israel Larsson i Blixberg, Gottskalk Larsson därsammastädes och Israel Larsson vid Skofthyttan.

§ 78. Sedan, till följe af den, den 12 uti innevarande månad skedda, allmänna kungörelsen samtelige sexmännen vid alla grufvelagen uti detta Nora bergsfögderi, jemte de flere där uppräknade bergs-, konststats- och grufvebetjente sig i bergstingsrättens rum enhälligt instäldt, så gjorde bergmästaren dem föreställning, hurusom vår pligt nu fordrar, att med tacksamma och för det gudomliga majestätet nedböjda hjertan erkänna, att om ett land och folk har orsak att prisa den store Guden, då han icke länge dröjer med hjelpen, sedan det med någon sorg och bedröfvelse blifvit hemsökt, huru mycket mer har icke vårt kära fädernesland skäl att upphöja vår nådige Guds lof och pris, som af sin allvishet täckts styra Riksens högloft. ständers rådslag därhän, att när riket ej kunde göra sig hopp, att längre få i lifvet behålla vår då regerande allernådigste konung och herre, så vände de deras mogna eftertanka dit, där de kunde finna och äfven vunno en högstvärdig efterträdare; af hvilket högtsälla val riket redan hemtat den oskattbara frukten, att, sedan högstsalig h:s K. M:t konung FREDRIK den förste, Sveriges, Götes och Vendes konung etc., landtgrefve till Hessen etc., glorvyrdigst i åminnelse nu slutit dess högst ärofulla lefnad, samt tillika ändadt dess milda regering öfver Svea rikes inbyggare, hela riket till största sorg och bedröfvelse, så har konungatronen ej mer än allenast öfver en enda natt stått ledig, innan den utkorade högstvärdiga efterträdaren, vår nu regerande allernådigste konung och herre, konung ADOLF FREDRIK, Sveriges, Götes och Vendes konung etc. arfvinge till Norge samt hertig till Schleswig-Holstein etc. Svea rikes konungatron i en välsignad stund bestigit, samt tagit dess höga hägn och försvar.

Och som H:s K. M:t i nåder befallt icke allenast att dess trogne undersåtare böra vid detta tillfälle förnya den underdånigste tro- och huldhetsförsäkran, som de H. K. M:t, såsom då varande rikets arffurste, redan svurit hafva, tills vid H. K. M:ts instundande höga kröning, samtelige undersåtarne komma att i underdånighet aflägga konunga-hyllningseden, utan ock att emel-

lertid böra uppläsas de försäkringar, som af H:s K. M:t såsom arffurste riket förut gifne äro; ty blefvo nu samma höga försäkringar *alla här församlade* föreläste. Och när de därhos hört de orden, som, vid detta högsthugneliga tillfället oss föreskrifna äro[1], så svarade de med 2:ne utsträckta och upplyfta finger af trogna och innerst glädjefulla hjärtan i underdånig enhällighet *ja*, hvaruppå, under händers sammanklappande, ropades:

Lefve konung Adolf Fredrik! Lycka ske vårom allernådigste konung!

Vid det häradsting, som hölls d. 24 Maj samma år (1751) af häradshöfdingen C. E. Grevesmöhlen, i närvaro af kronobefallningsmannen P. Mozelius och länsmannen Lars Almberg, innehåller domboken härom följande:

Sedan gudstjensten uti denna (Nora) stadsens kyrka var förrättad och häradsrättens ledamöter på det vanliga tingsstället sig församlat, blef i allmogens närvaro laga ting och tingsfrid utlyste samt åtskilliga kapitel af lagen med några kongl. förordningar uppläste. Hvarefter till underdånigst följe af K. M:ts nådiga skrifvelse till dess och riksens Svea hofrätt, under den 27 Mars sistvekne, häradshöfdingen förestälde nämden den underdåniga pligt, hvarmed de vid närvarande omständigheter böra vara vår nu regerande allernådigste konung ADOLF FREDRIK, Sveriges, Götes och Vendes konung, arfvinge till Norge samt hertig till Schleswig-Holstein förbundne, på hvilken föreställning, som skedde med samma ord, som hans K. M:t det i nåder befallt, *samtlige nämdemännen*, med 2:ne utsträckta finger, svarade *ja*, och utropades sedan: *lycka ske konungen!*

Af föregående båda domboksutdrag framgår att vid *bergstinget* fingo alla de tillstädesvarande, både sexmän och menighet, afgifva tro- och huldhetsförsäkran, då däremot vid *häradstinget* endast nämndemännen affordrades densamma. Eljest synes enahanda »ceremoniel» tillämpats vid bägge tingen, ehuru bergmästaren (Tuhnberg) mera omständligt och i ett högtrafvande språk beskrifver tilldragelsen.

I sammanhang härmed torde ock böra antecknas, att genom en k. resol. den 16 April 1752 blef det förut, ända från 1600-talets början, vanliga *sommartinget* vid häradsrätten *indraget*, så att därefter endast 2:ne häradsting, nämligen om hösten och vintern skulle hållas, hvilket förhållande ock sedermera fortfarit intill våra dagar. Den härom utfärdade handlingen är af följande innehåll:

K. M:ts nådiga resolution uppå allmogens uti Nora bergslags härad i Örebro län genom riksdagsfullmäktigen Johan Ersson gjorde underdåniga ansökning, att i stället för det 3:ne ting därstädes hitintill blifvit hållne, hädanefter allenast 2:ne ting, näml. vinter och höst måge hållas, och sommartinget komma således att alldeles upphöra, såsom hvarigenom allmogen på ett ganska kännbart sätt hindras uti deras angelägnaste arbeten och sysslor, som den tiden förnämligast förefalla m. m. Gifven Stockholm i Rådkammaren den 16 April 1752.

K. M:t har denna underdåniga ansökning, sedan så väl dess och riksens Svea hofrätts som flere vederbörandes und. utlåtelse däröfver blifvit infordrade,

---

[1] Nämligen försäkran om undersåtlig tro- och huldhet mot konungen.

hos sig uti behörigt öfvervägande komma låtit; och emedan K. M:t förnummit, att härigenom icke något hinder kan förorsakas uti hvad kronans tjenst egentligen tillhörer, utan fast mera gifves domhafvanden i orten tid och rådrum att sköta och bestrida de utom tinget förefallande åtskillige göromål och förrättningar: ty finner K. M:t, så i anseende därtill som de rättsökandes af allmogen egen i så måtto åstundade beqvämlighet, i nåder godt, till ofvanberörde dess underdåniga ansökning, att samtycka, så att sommartinget uti detta härad nu må komma att upphöra, och hädanefter allenast 2:ne ting därstädes, näml. om vintern och hösten hållas. Hvilket allmogen härigenom till nådigt svar lemnas; förblifvandes K. M:t i öfrigt allmogens samt deras riksdagsfullmäktig med kongl. nåd och ynnest städse bevågen. Datum ut supra.

ADOLPH FRIEDRICH.

G. Boneauschöld.

I Lindes och Ramsbergs samt Grythytte och Nya Kopparbergs härader, där förut endast 2:ne ting om året höllos, vinter och sommar, skedde samtidigt den förändring att sommartinget flyttades till hösten; men ej nog härmed. De för året redan utlysta sommartingen i samtliga dessa bergslager blefvo likaledes uppskjutna till hösten, enligt hvad som kan inhemtas af följande k. bref

Till Svea Hofrätt, angående sommartingens återkallande i häradshöfdingen Grevesmöhlens domsaga.

ADOLPH FRIEDRICH etc. Sedan Vi genom utslag af d. 16 sistl. April i nåder godt funnit att samtycka till den underdåniga ansökning riksdagsfullmäktige Anders Öhman, Otto Olofsson, Johan Ersson och Anders Nilsson å allmogens i Lindesbergs, Nora, Grythytte och Nya Kopparbergs bergslager vägnar, hos Oss gjort att sommartingen i den häradshöfdingen Karl Engelbrekt Grevesmöhlen i nåder anförtrodde domsaga må indragas och i stället allenast vinter- och hösteting därstädes årligen hållas; så hafva bemälte riksdagsfullmäktige, å allmogens vägnar, genom underdånig böneskrift för andragne omständigheter anhållit, att detta års sommarting, hvartill terminerne redan skola blifvit efter vanligheten utsatte, måtte indragas. Och som vi godt funnit att till denna underd. ansökning Vårt nådiga bifall gifva; alltså är härmed till Eder Vår nådiga befallning att I därom ofördröjligen bemälte häradshöfdinge antyden, på det han må kunna genom publikationer i häraderna bemälte sommarting återkalla. Vi befalle etc. Stockholm i Rådkammaren den 8 Maj 1752.

ADOLPH FRIEDRICH.

E. Stockenström.

Utom förenämda bergslager hörde vid denna tid till samma domsaga äfven Örebro, Glanshammars och Fellingsbro härader. Jemväl för dessa häraders allmoge hade deras fullmäktige, Anders Andersson, Nils Persson och Nils Olofsson ingått med enahanda underd. ansökning om sommartingens upphörande samt därå undfått ordagrant lika lydande resolutioner som den för Nora bergslag här ofvan meddelade. Härigenom blefvo äfven i nämda tre härader sommartingen indragna, så att endast tvänne, eller höst- och vinterting årligen därstädes skulle hållas för framtiden.

En annan vigtigare förändring blef nära samtidigt härmed vidtagen genom *införande af ny tideräkning.* Detta skedde genom en förordning om den s. k. *nya stilens* tillämpning, eller såsom rubriken innehåller »Kongl. Maj:ts nådige Förordning och Kundgjörelse, angående thet här i Riket hittils brukade Calendarii ändring». Gifven Stockholm i Rådkammaren den 24 Februari 1752, af följande lydelse:

Wi Adolph Friedrich etc. Gjöre witterligit, at hos Oss är i öfverwägande kommit, hwad felaktighet thet så kallade Julianska Calendarium, som här i Riket ännu brukas, är underkastat, och huru theraf förorsakas icke allenast oreda uti Kyrkowäsendet och Högtidernes firande, utan ock merkelig olägenhet i then allmänna hushållningen, genom thet, at årstiderne ej kunna beständigt infalla wid samma Dagar och Månader utan måste småningom närmare och närmare flytta sig emot årets början, hwilka skadeliga påfölgder således alt mer och mer äro til förwäntande, ju längre thetta tideräkningssätt bibehålles och nyttjas. Wi hafwe förthenskull blifwit föranlåtne at wara omtänkte, huru härutinnan må gjöras och ernås en beqwämlig ändring samt sedan wederbörande med theras underdånige betänkande och förslag inkommit, och Riksens nu församlade Ständer jemwäl theras yttrande therwid afgifwit, funnit bäst wara, at, til en likhets erhållande i Dag och Datum med större delen af the öfrige Europæiske Magterne samt at binda årstiderne wid theras rätta ställen, här i Riket införa thet förbättrade Calendarium, som eljest kallas thet Gregorianska, och af bemälte Magter långt för thetta blifwit antagit; til hwilken ända man kommer at gjöra et med Wåre Religions-Förwandter utomlands, hvad the orörlige Högtiderne angår, äfwen som sådant redan, år 1739, genom thet tå gjorde Kongl. förordnandet, skedt med the rörlige, samt utesluta the Ellofwa Dagarne, som i gamla Stilen äro för mycket influtne, och i öfrigt förblifwa wid thet Gregorianska Intercalations sättet[1], äfwen som the andre Evangeliske. Och emedan Wi utsedt nästkommande år 1753, at låta en slik ändring ställas i werket, tå berörde 11 Dagar komma wid slutet af Februarii Månad at utelemnas; Förthenskull, och til at, så mycket möjeligit är, undwika rubbning uti besynnerlige författningar och afhandlingar, hwilka til wisse dagar bundne äro, hafwe Wi aktat nödigt therjemte at förordna:

1. At samma år med Fardagar, flyttningar i Städer och på Landet, samt Marknader och Fatalier må förhållas efter gamla eller Julianska therintils brukade Stilen, hwilken til then ändan kommer at införas uti Almanachen på then sidsta columnen, men theremot then nya i then främsta.

2. At tiden, inom hwilken Afrads- och Cronotionde Spannemålen afföras bör, kommer at utsättas til then 7 Martii, som bemälte år blifwer Mattsmässodagen.

3. At, i anseende til the 11 Dagarne, som komma at uteslutas, böra för bemälte år några wisse Helgedagar begås uppå Söndagar, nämligen Kyndelmässodagen then sidsta Januarii eller fierde Söndagen efter Trettonde-Dagen, Mariæ Bebodelse-dag nästa Söndag efter Wår-Dagjämningen, Midsommars-Dagen nästa söndag efter Sommar-Solståndet, Mariæ Besökelse-Dag första Söndag i Julio, Michaëlis-Dag nästa Söndag efter Höst-Dagjämningen, och Allhelgonadag första Söndagen uti Novembri. Hvilket alt etc.

[1] Af *intercalare,* inskjuta, nämligen sättet om skottdagens och skottårs inskjutande eller bestämmande vid tideräkningen.

Den sålunda meddelade förordningen kan visserligen anses främmande för ett hyttelags historia; men såsom ett tillägg till hvad förut (sid. 277) anförts om vissa helgdagar m. m. torde en erinran om den nya tideräkningens införande i vårt land — för 150 år sedan — i detta sammanhang icke böra saknas.

60. Yrkeskonkurrens mellan bälgmakare, stegresare m. fl. reglerad af bergstingsrätten.

Till närmare belysning häraf meddelas i det följande åtskilliga domboksutdrag. Vid bergstinget 1753 $^{10}/_{4}$ inträffade nämligen, att

Igenom en till bergstingsrätten ingifven skrift hafva åtskillige både af sexmännen och bergsmännen i denna Nora bergslag andragit, hurusom ofta händer att deras *hyttebälgar* under påstående blåsning blifva så skadade, att de med möjligaste skyndsamhet åter böra botas och lagas, så framt icke blåsningen skall så väl till publici som hytteintressenternes afsaknad och skada i otid komma att afstanna. Och som här i denna socknen till *bälgmakare* antagna, men utom socknen boende mäster *Israel Matsson* i Hafsta och Lindes socken, dels ej kan hinna med att betjena alla de hyttelag, som honom behöfva tillita, och dels icke hafver tillfälle att till dem så hastigt afkomma, som deras bälgar behöfva att lagas: ty hafva de anhållit att någon annan bälgmakare kunde blifva antagen med vilkor, att jemt vistas inom Nora socken till de där och i Jernboås socken varande många hyttelagens så mycket skyndsammare betjening, och därtill föreslagit bälgmakaregesällen *Lars Persson*, som förut arbetat hos en bälgmakare i Söderbärkes socken, där han ock erhållit gesällbref, och sedan hos mäster Israel Matsson, innan han i denna socken sig kommit att uppehålla.

Nu alldenstund mäster Israel Matsson är till bälgmakare i Nora bergslag af bergstingsrätten ordentligen antagen; alltså vill man jemväl tillse, att honom ej må af andra ske något intrång i hans handtverk: dock om så hända skulle, att något hyttelags bälgar under påstående blåsning på ett eller annat sätt tager någon skada, som är nödig hastigare att lagas, än att intressenterne kunna få bud till mäster Israel Matsson och han hinna komma till dem, så måge de då tillita Lars Persson, och han äfven hafva lof därtill, utan afseende på bergstingsrättens under den 25 April nästlidet år för bägge delarne utsatta vite af 10 daler smt. Men när det ankommer på blåsbälgars förfärdigande ånyo eller deras lagande under den tid hyttorna ej äro i gång, så åligger det såväl bergsmännen i denna Nora bergslag som Lars Persson att, till undvikande af olägenhet, ställa sig bergstingsrättens föranstaltande under den 25 April nästlidet år 1752 till noga efterlefnad[1].

Vid bergstinget 1754 $^{1}/_{4}$ innehåller domboken ytterligare härom följande:

Det hafver bälgmakaren uti Nora, Lindes och Ramsbergs bergslager, välförståndig och konsterfarne mäster Israel Matsson i Hafsta och Lindes

[1] Angående berörda »föranstaltande» redogöres i nästföljande domboksutdrag.

socken vid bergstingsrätten sig däröfver skrifteligen besvärat, att bälgmakaregesällen Lars Persson, oaktadt bergstingsrättens under den 25 April år 1752 honom förelagda 10 daler smt vite, att ej åtaga sig något arbete i denna Nora bergslag, sedan hyttorna äro afstannade, utan att förut gifva mäster Israel Matsson kunskap därom, efter som han för arbetet bör vara ansvarig, skall ändå för egen räkning gå omkring i bergslagen och laga de befintlige felaktige bälgarna, dock det så oförsvarligen, att han, mäster Israel Matsson måst efteråt upprätta och iståndsätta hvad Lars Persson förut å bälgarna bortskämdt; anhållandes fördenskull att Lars Persson kunde för denna dess egenvilja allvarligen blifva näpst.

Härjemte har ock bälgmakaren i Lekebergs bergslag välförståndig och konsterfarne mäster *Olof Olsson* i Smedstorp och Tysslinge socken igenom en till bergstingsrätten ingifven skrift andragit, att ehuru han något öfver 30 års tid varit icke allenast Lekebergs bergslag, utan äfven en del af Nora bergslag till betjening med bälgars både görande ånyo och lagande, så har han dock likväl nu måst förmärka, hurusom bälgmakaregesällen Lars Persson, som förut varit hos bälgmakaren mäster Israel Matsson i Hafsta och Lindes socken, men sedermera blifvit därifrån entledigad, skall vid hyttorna uti mäster Olof Olssons anförtrodda distrikt sökt fuska och dragit arbetet undan honom och hans folk. Och emedan han Olof Olsson skall hålla sådana arbetare hos sig, som kunna göra försvarligt arbete: ty är hans ansökning, det kunde Lars Persson vid vite blifva förbjudet att hädanefter præjudicera honom eller hans folk uti bälgmakarehandtverket.

Hvad nu det förra eller mäster Israel Matssons emot Lars Persson anförda besvär angår, så ehuruväl mäster Israel Matsson, igenom bergsmännen Bengt Johanssons, Nils Larssons, Erik Larssons, Olof Larssons, Erik Nilssons och Olof Olssons i Kåfalla under den 18 sistl. Mars honom lemnade skrifteliga vittnesbörd sökt intyga, det Lars Persson illa och oförsvarligen skall lagat hyttebälgarna vid Kåfalla till nästlidne 1753 års blåsning, så att hytteintressenterne därstädes blifvit föranlåtne att kalla mäster Israel Matsson dit, innan detta års blåsning skulle begynnas, att ånyo laga besagde bälgar, som så väl och försvarligen skall skedt, att de ännu öfver en fullkommelig blåsning skola kunna brukas; likväl som sexmännen uti alla fyra grufvelagen af denna Nora bergslag, hvilka härvid blifvit hörde, gifvit vid handen, att de ej annat försport än att Lars Persson ju gör ett försvarligt arbete; kunnandes ej eller veta om icke bergsmännen vid Kåfalla torde sjelfva hafva varit orsaken därtill, att deras bälgar ej längre kunnat nyttjas, sedan Lars Persson dem lagat, än allenast öfver 1753 års blåsning: ty har bergstingsrätten icke funnit det mäster Israel Matsson haft fog, att öfver Lars Persson sig härutinnan besvära; börandes eljest så väl mäster Israel Matsson som bergsmännen i denna Nora bergslag, jemte Lars Persson, till undvikande af olägenhet, ställa sig bergstingsrättens föranstaltande under den 25 April 1752 och den 10 April nästl. år 1753 till noga efterlefnad.

Beträffande åter mäster Olof Olssons andragande emot Lars Persson om något förfång som han skall göra honom i hans handtverk vid bälgars lagande och förfärdigande ånyo inom hans distrikt; så alldenstund mäster Olof Olsson för denna Nora bergslag ej blifvit ordentligen antagen till bälgmakare, utan är den sysslan honom endast till Lekebergs och en del af Karlskoga bergslagers betjening vorden anförtrodd, och det ännu icke bevist är, att Lars Persson i de orterna hafver något arbete med bälgar för händer; alltså kan

ej eller bergstingsrätten till det af mäster Olof Olsson begärda vite för Lars Persson nu gifva dess bifall.

Härmed synes tvisten mellan de särskilda bälgmakarne afstannat. Dessa »konsterfarne» yrkesidkare förekomma nämligen ej vidare i följande bergstings handlingar, åtminstone ej i konkurrenstvister.

Vid förstberörda bergsting 1753 $^{10}/_{4}$

Ingaf till bergstingsrätten förafskedade soldaten *Nils Olsson Gren* ifrån Södra Ås en skrift, hvarigenom han *anhåller att blifva till stegresare i denna bergslag antagen*, efter stegresaresysslan varit honom tillförene ett år på prof uti Lekebergs bergslag ombetrodd, som bergstingsrättens extractum protocolli af den 18 Juni 1740 utvisar, och han äfven väl enligt utdrag af Hjulsjö lofl. bergstingsrätts protokoll under den 31 Maj 1748 erhållit tillstånd att vid påfordran med *masugnars byggande* betjena den bergslagen, uppteendes därjemte bevis ifrån åtskilliga bergsmän att han deras masugnar väl och förstvarligen uppsatt; öfver hvilken Nils Olssons ansökning samtlige sexmännen och de närvarande af bergsallmogen, jemte stegresaren och sexmannen välförståndig Olof Ersson i Norra Husby blefvo hörde, då de förra enhälligt begärde att få honom Nils Olsson, såsom en *förståndig och pålitlig arbetare*, till stegresare här i bergslagen, och den senare kunde ej eller något andraga däremot, särdeles som han har hemmans- och bergsbruk att sköta, och kan således ej hinna med, att bygga och laga masugnar på alla de ställen i orten, som det ibland kan erfordras. Och ehuruväl denne Nils Olsson begått ett och annat brott, som han lagl. pliktat för[1]; likväl som sådana hans förseelser ej röra eller minska dess loford att vara en duglig stegresare, hvaraf han vid tvänne i denna bergslag af honom ånyo uppbygda masugnar lemnat nöjaktiga prof; ty har bergstingsrätten pröfvat nödigt att tillsvidare och på prof *antaga Nils Olsson till stegresare i denna Nora bergslag*, och honom därföre härigenom uti bergstingsrättens protokoll anteckna. Hvaröfver honom detta till bevis meddeltes.

Sedan Nils Olsson sålunda »fått papper» på sin befattning, synes han hastigt nog ha vunnit allmänt förtroende, så att han till och med behöfde biträde därvid. Huruledes han erhöll rätt att i sådant afseende antaga både en och två »lärodrängar» framgår af följande domboksutdrag från bergstinget 1757 $^{25}/_{4}$:

Sedan stegresaren Nils Olsson i Bengtstorp, som om åtskilliga masugnsbyggnader blifver anlitad nu i det ena och nu i det andra bergsfögderiet af detta bergmästaredömet, utaf undertecknad assessor (Tuhnberg) den 8 November nästl. år 1756 erhållit bifall därtill, att sig till hjelp få, jemte den år 1755 antagna Jakob Olsson, hålla ännu en lärodräng i stället för den vid Öskebohytte masugns uppmurande, nästberörde år, till döds förolyckade Olof Larsson, och unga drängen *Karl Aronsson* därtill blifvit antagen, dock ett år på prof, hvarefter man ville sig om honom vidare utlåta, med antydan att han vid detta bergsting sig borde inställa, så lät han sig nu vid bergstingsrätten anmäla.

Och alldenstund denne Karl Aronsson äger godt namn om sig; alltså blef han uti bergstingsrättens dombok för *stegresaredräng* hos stegresaren i denna orten Nils Olsson härmedelst inskrifven, hvaröfver honom detta till bevis lemnades.

---

[1] Jfr sid. 321 här ofvan.

Huruledes sedermera nämde Karl Aronsson först af bergmästaren och därefter af bergstingsrätten befordrades till *stegresare*, kan inhemtas af domboken för 1760 23/4, som därom innehåller följande:

Sedan undertecknad bergmästare (Bulich) uppå stegresaren Nils Olofssons i Bengtstorp gjorde anhållan, antagit stegresaredrängen Karl Aronsson, som öfver 3 års tid varit i dess tjenst, att jemte honom vara *stegresare i detta bergmästaredömet,* efter som han ensam ej skall kunna bestrida alla förefallande masugnsbyggnader, samt antydt bemälte stegresaredräng att sig vid detta ting inställa, på det han jemväl för samma syssla i bergstingsrättens protokoll måtte varda införd; så instälde sig nu Karl Aronsson. Och alldenstund det intygades att han är en nykter och stilla karl, samt till alla delar förstår hvad en stegresare tillhörer; fördenskull blef ock han för *stegresare* i detta bergmästaredömet i rättens protokoll antecknad och antagen; hvaröfver detta till bevis meddeltes.

Sedan 2:ne stegresare sålunda blifvit antagna inom distriktet, framstod genast för dem behofvet att slippa den konkurrens inom yrket, för hvilken de voro utsatta därigenom, att mera erfarna och dugliga masmästare, så kallade ställmästare, stundom äfven sysslade med reparation af »bofälliga» masugnspipor. Huru detta tillgick kan inhemtas af följande utdrag af domboken vid samma bergsting, meddeladt tre veckor senare (1760 13/5), så lydande:

Genom en till bergstingsrätten inlemnad skrift androgo stegresarne i detta bergmästaredömet välförståndige och konsterfarne mäster Nils Olsson och mäster Karl Aronsson i Bälsjöbodar, hurusom den oseden skall sig inrotat i Nora och Lindes bergslager, att *masmästarne tagit sig före,* på sätt och vis *att bota och laga masugnar,* hvarigenom ej annat skall kunna hända, än att stegresarekonsten af så oförfarna personer missbrukas, och att de däraf blifva lidande, som i samma konst förvärfvat sig fullkomlig insigt; anhållande fördenskull bem:te stegresare, att bergstingsrätten ville ett slikt oskick hämma och genom tillräckligt vite *förbjuda både masmästare, ställmästare och alle andre, som till stegresare ej äro antagne,* att med den sysslan i minsta måtto sig befatta, äfvensom ock *hytteintressenterne* sjelfve skola böra antydas att ej anlita andre till bofällige masugnars lagande än dem, som därutinnan kunna göra besked.

Denna ansökning tog bergstingsrätten i öfvervägande, sedan grufvelagens sexmän hvar för sig däröfver blifvit hörde; och alldenstund emot samma ansökning ingenting var att påminna och skäligt är, att de i Nora och Lindes bergslager antagne stegresarne Nils Olofsson och Karl Aronsson utan förfång af andre måge nyttja sina handtverk, hvartill kommer att blåsningar i den masugn, som varit bofällig, men af i stegresarekonsten okunnigt folk åter upprättad, lätteligen kunde förolyckas så väl hytteintressenterne sjelfve som ock K. M:t och kronan till märkelig skada; fördenskull har bergstingsrätten funnit sig föranlåten att härigenom *utsätta ett vite* af 20 daler smt, hvartill icke allenast *den ställ- och masmästare skall vara förfallen,* som hädanefter åtager sig *att reparera någon bofällig masugn, utan ock hytteintressenterne sjelfve,* i fall de därom anlita andre än dem, hvilka till stegresare äro godkände och antagne; dock på den händelsen i masugnen skulle finnas mindre betydligt fel, då *stället* insättes, må det vara tillåtet att masmästaren detsamma förbättrar, emedan hytteägarne eljest skulle med för mycken kostnad

besväras, därest de endast därföre voro pligtige att sända efter stegresaren, som kunde bo långt därifrån; hvilket bergstingsrättens föranstaltande till vederbörandes efterrättelse behörigen kungöras bör.

Häraf framgår emellertid att en *stegresares* sysselsättning var att bygga och reparera masugnar; att *ställmästaren*, som i regeln äfven var masmästare, skulle verkställa insättningar och reparationer af masugnsställen, samt att *masmästaren*, äfven kallad *vaktare*, endast borde egna sig åt vaktning eller tillsyn vid bläsningarna.

Men därjemte funnos äfven särskilda *byggmästare*. Angående tillsättandet af en dylik befattning innehåller nyss åberopade dombok för 1760 $^{13}/_{5}$ äfven följande:

Sedan bergstingsrätten lemnat samtelige grufvelagen i denna Nora bergslag del af den ansökning *Israel Israelsson Boström* vid Kopparbäcken därom gjordt, att som förre byggmästaren Erik Haraldsson Torssén med döden aflidit och samma syssla därigenom blifvit ledig, det kunde alltså han i stället till *byggmästare i berörde bergslag varda antagen*, och grufvelagens sexmän sig förklarat icke hafva något däremot att påminna; så blef han Israel Israelsson Boström, som eljest hade det lofordet att vara stilla och beskedlig karl samt att äga god insigt uti byggmästareko(n)sten, till byggmästare uti denna Nora bergslag härigenom af bergstingsrätten godkänd och antagen; hvaröfver honom detta till bevis utur protokollet meddeltes.

Redan vid det nästföljande bergstinget 1761 $^{5}/_{6}$, ansågs dock nödigt att antaga en *andre byggmästare* inom orten. Härom innehaller dombokeu följande resolution:

Genom en till bergstingsrätten ingifven skrift, hafva en del af bergslagens invånare gifvit vid handen, hurusom drängen *Erik Olsson* vid Gamla Pershyttan skall väl och försvarligen lärdt byggmästarearbetet, så att han därmed både *vid hyttor och grufvor* kan göra bergslagen nöjaktig tjenst, anhållande fördenskull, att han till byggmästare i denna bergslag kunde blifva antagen; hvilket, sedan samtelige grufvelagen däröfver hörde blifvit, bergstingsrätten i öfvervägande tog. Och alldenstund här i Nora bergslag ej flera än en enda är till byggmästare vorden antagen, hvilken ej kan medhinna att förrätta alla de byggnader, som i gemen vid bergshandteringen erfordras; fördenskull och som denne Erik Olsson berättades vara af den skicklighet, att han för god och duglig byggmästare kan göra skäl, och därhos en stilla, nykter och arbetsam karl; alltså blef ock han Erik Olsson till byggmästare i denna bergslagen härigenom godkänd och antagen; hvaröfver honom detta till bevis utur protokollet meddeltes.

Med de nu anförda domboksutdragen torde tillfyllest vara visadt huru bergstingsrätten vid medlet af 1700-talet sökte reglera konkurrensen mellan olika närings- och handtverksidkare vid bergslagens hyttor. Genom den »förnyade masmästareordningen» af d. 26 Juni 1766 blefvo särskilda lagbestämmelser i förenämda afseenden utfärdade, hvilka sedermera tillämpades, åtminstone i hufvudsakliga delar. En närmare redogörelse för desamma torde därföre kunna anses lämplig, för att man må kunna erhalla en säker föreställning angående denna tids lagstiftning i fråga om tackjernsbläsning och bergshandtering i allmänhet.

61. 1766 års masmästareordning.

Af inledningen till denna förordning framgår, att K. M:t tagit i öfvervägande angelägenheten af *tackjernsblåsningarnas rätta skötsel och vård*, såsom utgörande *grunden till den öfriga jernhandteringen* eller stångjernssmidet samt jern- och stålmanufakturen i riket. K. M:t hade därvid inhemtat hurusom i förstnämda del af bergslagsrörelsen åtskilliga framsteg och förbättringar blifvit gjorda, hvartill bidragit att man börjat sköta masugnsbyggnader och tackjernsblåsningar icke blott som ett handtverksarbete utan såsom en på vetenskap bygd bergsmannaöfning. Detta hade ock föranledt tillsättande af *öfvermasmästare* inom bergslagerna. Dessa tjenster hade nämligen tillkommit på initiativ af Brukssocieteten eller Jernkontoret redan 1751, och sedan denna inrättning under de följande åren kommit till den stadga, att 4 tjenster kunnat tillsättas, hvilka aflönades af Jernkontoret, gjordes framställning hos Bergskollegium att för hvar och en af dessa betjente måtte tilldelas vissa bestämda distrikt. I bref till bergmästarne af d. 3 Mars 1761 fann kollegium för godt att bestämma öfvermasmästaredistrikten till 4, hvardera omfattande vissa bergmästaredömen. Dessa öfvermasmästare, heter det vidare i förenämda inledning, voro »antagne och lönte egentligen till den ändan, att med tackjernsblåsningarna grundligen gå till väga, genom utrönande af malmernas med åtföljande berg- och mineralblandningars art och beskaffenhet samt förhållande i elden, det fördelaktigaste rostningssättet, olika malmslags och tjenliga flussers rätta blandning och tillsats, hyttornas eller masugnarnas riktiga byggnad och ställning, samt deras tillbörliga skötsel i anseende till bläster, malm- och koluppsättningar, jemte arbetet neder i hyttan». I alla dessa delar ålåg det öfvermasmästaren, enligt 1753 års instruktion, att, under hyttornas flitiga besökande, meddela arbetarne så väl som hytteägarne nödiga underrättelser, samt därhos tillse att vid tillämpningen däraf allt rätteligen tillgick, att tackjernsblåsningarna och gjuterierna bringades till större fullkomlighet och stadga, så att tjenliga tackjernsslag med säkerhet kunde vinnas för de mera grannlaga manufakturtillverkningar, som hvar för sig fordrade olika ämnen.

Till vinnande af detta ändamål måste dock iakttagas en god ordning i anseende till så väl nödiga arbetares antagande och inlärande samt deras skyldigheter och förmåner, som ock hvad eljest hushållningen vid hyttebruket angick. Då emellertid, vid granskning af 1649 års masmästareordning med andra i samma ämne utgångna särskilda stadgar, desamma i många delar funnits behöfva ändring och förbättring, på det författningarna måtte blifva lämpade efter tidens bergslagshushållning och öfriga omständigheter, hade K. M:t, på Rikets ständers tillstyrkande, utfärdat ifrågavarande, 1766 års förnyade masmästareordning, hvilken i hufvudsakliga delar skall relateras i det följande.

Till *masmästareembetet* skulle böra: masmästare, stegresare, hyttedrängar, uppsättare, bokare och rostbrännare. De skulle hållas tillsammans, under särskildt embetsinrättning, för hvarje bergslag eller bergsfögderi. För sådant ändamål skulle bergstingsrätten, sedan öfvermasmästarens utlåtande blifvit infordradt, utse den skickligaste och pålitligaste af därvarande masmästare till *ålderman*. *Embetsmöte* skulle

bergmästaren och öfvermasmästaren hålla med åldermannen och masmästarne en gång om året, sedan blåsningarna gått till ända. Vid detta tillfälle skulle ålderman och masmästare gifva berättelse om förloppet af blåsningarna och om tillståndet af hyttor, bälgar och rostgropar m. m., samt af bergmästaren och öfvermasmästaren mottaga underrättelser om ställningar, malmbeskickningar och hvad eljest kunde pröfvas nödigt. Till en s. k. embetslåda skulle erläggas vissa afgifter och inflytande medel vid embetsmötet användas och utdelas till sjuka, gamla och förtjenta hyttearbetares eller deras enkors understöd; äfven ock, så långt medlen kunde förslå, till »qvicka ämnens» eller lärodrängars uppmuntran efter flit och skicklighet. Förfallolös frånvaro från embetsmöte belades med böter, 10 daler för ålderman och 5 för masmästare.

Den utsedde masmästareåldermannen undfick af bergmästaren åldermansbref mot 10 daler till embetslådan; han skulle inför bergstingsrätten aflägga så väl åldermans- som domareed, emedan han tillika skulle vara bisittare i bergstingsrätten. Åldermannens syssla skulle bestå däri, att höstetiden hvarje år besöka hyttorna i orten, att därvid tillhålla hyttearbetarne att fullgöra sina skyldigheter och troget undervisa dem hvad enhvar hade att iakttaga; att skaffa behörig rättelse där han fann några fel; samt att noga tillse det anstalter, som blifvit stadgade vid embetsmöte eller eljest af öfvermasmästaren föreskrifvits, vederbörligen efterföljdes. Där någon masmästare icke förstod att ställa, utan allenast vakta i hyttan, skulle åldermannen sjelf ställa eller draga försorg, att annan godkänd masmästare eller s. k. ställmästare förrättade ställningen. Vid hyttorna skulle åldermannen efterse och anteckna alla bofälligheter och besörja, mot särskild vedergällning, förefallande vanliga byggnader och förbättringar samt, vid ansvar, icke underlåta att tidigt erinra hytteägare när hyttan finnes vara så bofällig, att densamma antingen till någon del eller ock alldeles borde ombyggas. Behöfde hyttelag eller masmästare, i anseende till någon särdeles händelse, särskildt kalla och tillita åldermannen, borde han sig genast infinna, och skulle därför njuta betalning efter öfverenskommelse; kunde de icke åsämjas skulle bergmästaren bestämma hvad skäligt vore. Ålderman var ock skyldig att, på kallelse af öfvermasmästaren, som han med all hörsamhet borde tillhandagå, vara honom följaktig på hyttebesigtningar eller andra förrättningar som angick hans syssla. Var ålderman försumlig eller gjorde han oriktiga anstalter, skulle han ersätta all skada som däraf förorsakades och dessutom plikta från 10 till 100 daler. Vaktade han sjelf vid någon hytta eller masugn, men nödgades under pågående blåsning annorstädes infinna sig uti embetsärende, som ej tålde uppskof, fick han för sig ställa någon annan att besörja vaktningen under hans frånvaro, men vore dock ansvarig för dennes skicklighet och pålitlighet.

Masmästare borde vara beskedliga, förfarna och pålitliga personer. Därför måste den hyttearbetare, som ville blifva masmästare, förut med godt loford hafva lagt hand vid rostbränning, varit uppsättare, arbetat som hyttedräng, därefter vaktat en blåsning och ändtligen sjelf både ställt och vaktat tvänne blåsningar. När han dessa stycken genomgått, skulle han vid embetsmötet af öfvermasmästaren förhöras, huruvida han kände jernmalmernas och medföljande bergarters beskaffenhet i orten; hurudan rostning de kräfde; huru de borde vara bokade och förhöllo sig mot hvar-

annan i smältningen; för hvad orsak de såsom torrstens- eller kvickstensmalmer borde anses, och hvad slags jern af dem kunde förväntas; om kännetecknen på sådana stenslag, som voro eldfasta och tjenliga till masugnspipans samt ställets murande och insättande; om tjenligaste lim- eller kalksten som borde nyttjas; om rostgropars inrättande och rostens skötsel; huru stället skulle insättas, arbetet skötas och blästern tillika med forman vid alla tillfällen styras och riktas; samt huru olyckliga tillfälligheter måtte förekommas och tillstötande svårigheter afhjelpas. Af det till masugnsbyggnad hörande borde han åtminstone veta, huru trummorna under masugnen skulle läggas, en skadad mur lagas, hjulnålar kilas och skötas, tillika med hjulkammarnas rätta ställning och bälgarnas invärtes byggnad. Gjorde han häruti nöjaktigt besked och var försedd med vittnesbörd från de hyttor, där han förut arbetat, om ett redligt och riktigt förhållande, erhöll han mästarebref med öfvermasmästarens och åldermannens underskrifter, mot erläggande af 8 daler till embetslådan och 3 daler till åldermannen. Därpå skulle han, antingen vid embetsmötet eller vid nästa bergsting, aflägga masmästareed enligt särskildt formulär, hvarefter han såsom ställ- och masmästare kunde taga städsel och tjenst: »ty då en hvar masmästare förstår att ställa i hyttan, upphörer den skillnad, som hittils varit mellan masmästare, att man kallat en del af dem ställmästare, som förstått ställningen, och andra åter vaktare, dem man icke kunnat anförtro att ställa» [1].

Masmästaren skulle i sin tjenst gifva akt därpå, att ställningen för vinterblåsningarna kunde ske sommaren eller hösten förut innan vinterkölden hindrade eller skadade murningen, hvarför ock masugnsägaren eller hyttelaget borde i god tid hafva i beredskap sådan tjenlig sten, som masmästaren åt dem utsökt. Han skulle ock tillse, huruvida redet af malm, kol och limsten ägde sin tillbörliga godhet; »välartad malm må han icke vräka, men finnes oartad eller förbjuden malm framförd, låte han den genast bortkasta(!)». Okänd malm, om hvars godhet ej kunde af utvärtes utseende med säkerhet dömas, fick han vid bergsmanshyttorna icke nyttja utan öfvermasmästarens tillstånd; men om en bruksägare tilltrodde sig att vid sin masugn låta nyttja okänd malm, utan att därom förut rådfråga öfvermasmästaren, skulle han gifva sin masmästare för dess säkerhet skriftlig befallning därom, och stånde sedan till ägarens äfventyr allena om blåsningen för denna orsak misslyckades. Masmästaren ålåg för öfrigt att besigtiga hjul och bälgar m. m. och det alltsammans, om så fordrades, igångställa, jemka och laga; han skulle icke blåsa med för små bälgar, om hvilkas fullkomliga bläster han ej vore försäkrad; icke heller tillställa blåsning på en oformlig pipa, oduglig pipsten eller hvad eljest som kunde förorsaka en olycklig utgång. Bälgarna fick han ej släppa i gång innan ugnen blifvit tillräckligt uppvärmd och ännu mera borde han på den sidan se sig före om pipan var nymurad. Under blåsningen skulle masmästaren hafva flitig uppsigt så väl vid rostars läggande och brännande, efter hvarje malmslags art och beskaffenhet som ock vid bokningen, att den vederbörligen förrättades, men isynnerhet öfver hyttedrängen, att han till alla delar med vaksamhet fullgjorde sin skyldighet, äfvensom ock vid uppsättningarna, att de skedde efter malmarternas och hyttegångens

[1] Jfr sid. 331.

föranledande, samt att vid bergsmanshyttorna, där flera deltaga i blåsningen, ingen af inbrukarne måtte ske orätt, eller malmsättningarna för slägt- och vänskap inrättas till mera vinning för den ena än för den andra. »Masmästaren må icke heller understå sig, att till lindring i arbetet låta uppsätta mera limsten än malmen kräfver, eller rikta forman därhän, att blästern, till kols ödande och skada för ägaren, drifver för hårdt på kolen, icke heller för länge uppdämma slaggen, eller öfver rätta tiden innehålla jernet; detsamma må han icke låta falla i gröfre stycken än högst till 13 à 15 lispund hvarje galt, där ej gösar brukas.»

Emedan slaggen vid många hyttor kunde med fördel nyttjas till pipsten, äfvensom till åtskilliga byggnader både vid hyttorna och annorstädes, skulle masmästaren ock vara skyldig att stöpa slaggtegel, när slaggen var tjenlig därtill. Jemte den trohet mot masugnsägare eller hyttelag, hvartill masmästare sjelf var förbunden, skulle han tillhålla de andra arbetarne att vara flitiga, nyktra och trogna. Blåsningarnas början och slut, hvarpå, i anseende till tiondetackjernet, K. M:ts och kronans rätt berodde, skulle masmästaren noga anteckna och med sin påskrift bestyrka masugnsägarens eller hyttelagets uppgift däraf till presterskapet, som det å predikstolen offentligen borde uppläsa. Masmästaren skulle ock visa öfvermasmästaren och åldermannen tillbörlig heder och hörsamhet.

»Om masmästare uraktlåter hvad nu sagdt är, eller ock af okunnighet eller vårdslöshet så illa ställer eller försätter masugnen, att elakt och försatt tackjern eller mindre fördelaktig masugnsgång däraf blifver, och slaggen stelnar för forman, eller godset för utslagsrummet, eller blästern så ställes att pipan skadas, plikte efter omständigheterna och bergstingsrättens bepröfvande, eller tjene ett eller annat år såsom ringare arbetare under annan masmästare, och fylle därjemte skadan, som han förorsakat, med penningar eller arbete. Lägger masmästare eller hyttedräng eller uppsättare sig under deras vakt eller påstående skifte att sofva, eller blifver öfver en fjerdedels timme borta från ugnen, erlägge till embetslådan en daler, ändå att ingen skada däraf timar; sker skada, gälde den åter, som ofvan sagdt är.»

Stegresare kallades de masmästare eller andra, som grundligen förstodo och ifrån början till slut kunde fullborda en masugnsbyggnad; och som icke alla masmästare kunde vara fallne för denna del af byggnadskonsten, ansågs nödigt att inrättningen af stegresare i bergslagerna bibehölls på det sättet, att i hvarje bergmästaredöme en eller tvänne tillsattes, som bergmästaren i samråd med öfvermasmästaren och embetsmötet utvalde, helst af därtill skickliga masmästare, som ägde nödig kunskap om de förnämsta malmers och stenslags beskaffenhet i den orten där de till stegresare antogos och därjemte förstodo: huru grunden till en ny masugn borde utses och efter hvarjehanda jordarters beskaffenhet väl anläggas och befästas; huru utanmuren af gråsten försvarligen borde uppdragas; huru stegen till pipans rätta skapnad, efter de förnämsta malmarters beskaffenhet och flera omständigheter, rätteligen borde uppställas; samt huru pipmuren med dess ring och fyllmurar tillika med masugnsbrösten till bästa verkan och bestånd i framtiden skulle uppmuras.

Stegresare, som blifvit godkänd och antagen, erhöll af bergmästaren bref därå mot 8 daler till embetslådan. Innan någon ny masugnsbyggnad företogs, skulle stegresaren gifva öfvermasmästaren sådant vid handen,

noga öfverse alla nödiga materialier af sten, ler, bål- och ankarjern, att allt ägde sin tillbörliga styrka och godhet, samt i tid och af egen drift underrätta hyttelaget hvad som felade och som borde anskaffas. Vid sjelfva byggnaden skulle han noga efterfölja den föreskrift och ritning, som, i anseende till alla större och betydligare nybyggnader vid hyttorna, af öfvermasmästaren honom meddelades. Härvid borde ibland annat i allmänhet iakttagas, att i masugnspipan från ställmuren till uppsättningsmålet icke måtte brukas »stäckre» (kortare) stenar af godt eldfast slag än till 3 qvarters längd, men af mindre eldfast sten icke under 5 qvarter, och att masugnsbrösten förbundos väl och med försigtighet, antingen genom hvälfning eller med båljern, af hvilka det understa borde vara väl starkt, och det öfversta af smidt jern; och skulle vid alla nya hytte- eller masugnsbyggnader sjelfva pelarne uppdragas af sten.

»Tager masugnen skada, antingen af svag och illa lagd grund eller annat bevisligt fel i byggnaden, skall stegresare därför stå i ansvar. Stegresaren njuter sin betalning antingen genom dagspenning eller på beting, allt efter som han med hyttelaget eller masugnsägaren åsämjas kan; men kunna de sig därom icke förena, lägge bergmästaren dem emellan, hvad skäligt pröfvas kan, efter tids och orts beskaffenhet.»

Hyttedräng antogs af masmästaren med masugnsägarens eller hyttelagets vetskap och samtycke. Sitt lärobref fick han af åldermannen mot afgift af en daler till embetslådan och en daler till åldermannen. Därefter skulle han vid nästa bergsting eller embetsmöte aflägga hyttedrängsed. Hyttedräng fick ingen blifva med mindre han hade loford om nyktert och beskedligt lefverne samt ägde nödig kroppsstyrka, så att han till alla delar kunde blifva skicklig till de göromål som tillhörde en masmästare. Hyttedräng skulle ock visa sin masmästare lydnad och troligen (troget) umgå med vaktningen. Slaggen skulle han vid utförandet skilja i tvänne hopar, nämligen hakslaggen, eller den som innehade jernkorn och genom stampning kunde tillgodogöras, i en särskild hop, från den rinnande odugliga slaggen. Timade skada genom hyttedrängs försummelse eller olydnad, ansågs han därför på lika sätt som angående masmästare var föreskrifvet.

Med *uppsättares* antagande, lärobref, afgiften därför och eds afläggande tillgick på enahanda sätt som med hyttedräng. Uppsättaren var skyldig att icke mottaga någon illa rostad och bokad malm; att hålla hvart slag för sig i särskilta lårar; att påsätta däraf å sina vissa ställen i ugnen så många tråg (= laggfat) eller skoflar som masmästaren förordnat; att icke föra på ugnen stybbe eller otjenliga kol, och därhos noga tillse att icke heller andra gjorde skada vid uppsättningen, samt i öfrigt gå masmästaren med all hörsamhet tillhanda, och det allt, så kärt honom vore att undgå plikt och ansvar, som här blifvit sagdt, om medelst hans förvållande ugnen varder försatt eller elakt jern verkadt. Förmenade uppsättare att masmästaren gjorde oriktiga eller egennyttiga anstalter om malm- och koluppsättningarna, skulle han gifva masmästaren det genast beskedligen tillkänna, i närvaro af hytteägare eller betjent, och var då utan ansvar.

Som med *hyttearbetares antagande* icke på alla ställen gick ordentligt tillväga, och vid en del bergsmanshyttor icke ens vissa hyttedrängar och uppsättare utan ofta oerfarna personer därtill nyttjades, så skulle alla

masugns- och hytteägare vara förbundne att vid nästa bergsting, sedan denna förordning blifvit kungjord, både gifva förteckning på sina hyttearbetare och uppvisa deras undfångna mästare- eller lärobref. Den arbetare, som icke fanns vara därmed försedd, skulle af bergmästaren tillhållas att vid embetsmötet uppte vittnesbörd om sitt förhållande, ställas till förhör och, efter befunnen skicklighet, förses med mästare- eller lärobref. Därefter skulle icke någon låta sig bruka, samt masugns- eller hytteägare icke nyttja någon som stegresare, ställ- eller masmästare, hyttedräng eller uppsättare med mindre han på vederbörligt och nu föreskrifvet sätt blifvit antagen och godkänd, vid 10 dalers plikt så väl för arbetaren som masugnsägaren eller hyttelaget. Skedde det ändå och skada däraf hände vid blåsningen, hade masugnsägare eller hyttelag ingen rättighet att hos sådan obehörig hyttearbetare söka ersättning.

Till *rostbränning* och *bokning* borde helst nyttjas sådana »ämnen» eller personer, som hade lust och allvar att fortfara med masmästare- eller hyttearbete. De tider hyttearbetare icke voro sysselsatta vid den hytta, där de voro i ständig tjenst antagna, kunde de med masugnsägarens eller hyttelagets vetskap och minne brukas vid masugnsbyggnader eller ock vid blåsningar på de ställen, där brist vore på arbetare. Felade dem utväg till sådan förtjenst, och de icke hade eget jordbruk, som kunde gifva dem syssla och föda, skulle masugnsägaren eller hyttelaget förse dem med något annat arbete, hvarför de af masugnsägare borde njuta betalning som andra bruksarbetare, och af hyttelaget sådan dagspenning som i orten vore vanlig.

I fråga om *hyttearbetares aflöning* stadgades, att ålderman skulle uppbära som årlig lön af hvarje masugn och hytta 4 daler vid besigtningen. Kom ej ålderman till masugn eller bergsmanshytta det året blåsningen gjordes, erhöll han därifrån ingen lön. Masmästare vid bergsmanshyttor skulle af hyttelaget, så länge blåsningen påstod, njuta 1 daler om dygnet samt fri kost, och för ställets inmurande särskildt 8 daler. Hyttedräng och uppsättare erhöllo 20 öre hvardera; en rostbrännare 14 öre, samt en bokare, som tillika förde malmen ur rosten 12 öre, allt för hvarje dygn, jemte fri kost under den tid de således arbetade vid hyttan. Slaggtegel skulle hyttelaget betala med 2 daler för hvarje hundrade, hvaraf masmästare och hyttedräng togo hälften hvardera[1].

Vidare föreskrefs att om hyttelag gaf eller masmästare tog tackjern i betalning för sitt arbete, som då var brukligt på en del ställen, eller om arbetslönerna stegrades högre än här ofvan vore stadgadt, »plikte hyttelagare så väl som arbetare hvar sina 20 daler, och tackjernet, eller den högre betalning, som arbetaren uppburit, vare förfallen till bergslagens fattigkassa». Men på det tackjernsblåsningarnas uppkomst i bergslagerna, både till ägarnes båtnad och allmän nytta, desto bättre måtte befordras och tillika de masmästare och hyttearbetare njuta skälig vedergällning och uppmuntran, som framför andra om arbetet sig beflitat, så, i fall efter slutad blåsning vid hyttan skulle befinnas, att tillverkningen om dygnet öfver hufvud räknadt bestigit sig något högre än förut varit vanligt utan att sådant till alla delar kunde tillskrifvas rikhaltigare malmslag än de som tillförene vid hyttan blifvit nyttjade, om hvilket allt, jemte

---

[1] Alla värden beräknade i *silfvermynt*, med 32 öre på hvarje daler, som motsvaras af 50 öre i nutidens mynt.

kolåtgången och de flera omständigheter som härvid borde iakttagas, bergmästaren skulle vid nästa embetsmöte göra sig noga underrättad, skulle hela hyttelaget bestå, utom föreskrifna löner om dygnet, en viss penning för skeppundet af hvad således öfversteg den vanliga tackjernsblåsningen, som af bergmästaren och bergstingsrätten borde pröfvas och utsättas därest hyttelaget och masmästaren därom ej skulle åsämjas. Denna belöning borde på det sättet hyttefolket emellan fördelas, att masmästaren undfick hälften och den andra hälften skiftades mellan hyttedräng, uppsättare och rostbrännare till lika del hvardera.

Hvad i förordningen stadgas om motbok eller karfstock mellan ägare och hyttearbetare, om uppsägnings- och flyttningstid, städsel och orlofssedel m. m. dylikt torde här kunna förbigås. Ett enda moment må dock anföras angående hyttearbetares bortgång ur tjensten, så lydande:

»Går hyttearbetare ur sin tjenst utan laga uppsägning i olaga tid, eller ifrån de hyttor, som icke hålla ständiga arbetare, innan blåsning sluten år, njute husbonde eller hyttelag bergmästarens handräckning till den således afvikne arbetarens återhemtande, eller, där bergmästare ej är nära boende, tillite nästa kronobetjent därom; och en sådan arbetare skall, för det han sin tjenst förlupit, första gången plikta 50 daler smt, och dubbelt, där han oftare därmed beträdes, eller i brist af botum *afstraffas med spö.*»

Med hvad sålunda blifvit stadgadt om hyttearbetares pligter och skyldigheter föreskrefs tillika, att *masugnsägare och bergsmän* å sin sida skulle fullgöra hvad dem borde tillkomma, såsom att vidmakthålla *dammar* och *hyttebyggnader* med allt deras tillbehör, i tid framskaffa materialier och rede, alltsammans af vederbörlig godhet och så tillräckligt, att blåsningar kunde anställas för flera veckor och månader i sänder och icke behöfva inställas när masugnen hunnit till sin bästa gång, utan hellre, där vattudrägten vore tillräcklig men mindre tillgång af kol och malm, göra ett eller flera års besparing däraf innan någon blåsning företoges. Den bergsman, som för sin andel icke framskaffade rede till den tid hyttelaget om blåsnings anställande kommit öfverens, utan ville undandraga sig blåsning eller bruka mindre än på hans andel i hyttan kunde belöpa, skulle likafullt vidkännas *byggnads- och värmningskostnad efter sin ägande hyttedel*, med mindre han icke förut sin öfverflödiga del åt hyttelaget genom bergmästaren erbjudit; i hvilket fall hyttan ånyo skulle delas och jemkas hyttelagarne emellan i afseende på vidden af deras ägande skogsmark, såvida hyttedelarne icke förut voro rättade efter bergsmännens skogslotter och dessa lotter icke voro ökade eller minskade. I sådan händelse borde hyttelagarne eller det öfriga hyttelaget, när de ej annorlunda kunde åsämjas, *inlösa den erbjudna hyttedelen efter mätismanna ordom*, så att den afträdande ej allenast erhöll betalning för sin afstådda del i bälgar och hytteredskap, utan ock tillständig förnöjelse för sin andel i masugn och öfriga byggnader m. m.; och skulle till förenämde ändamåls vinnande, vid alla hyttors utbärande hädanefter, den tillämnade nya hyttan indelas efter inbrukarenas skogstegars vidd och storlek, där icke särskilda resolutioner lågo i vägen.

Smärre och svagare hyttelag, som hvar för sig icke kunde åstadkomma några betydliga blåsningar, borde *förmås att sammandraga deras blåsningar från flera till en hytta;* och där hyttelagen, uppå dem gjorda före-

ställningar, icke skulle sjelfva finna sig vid en sådan sammanflyttning, hvarmed vunnes fördelaktigare tackjernsblåsning och besparing i byggnader, ägde Bergskollegium att likafullt därmed så förfara, som med en rätt bergslagshushållning kunde finnas öfverensstämmande, sedan dock skogarne blifvit afmätta och uträknade. Och som föreskrifne stadganden för öfvermasmästare, ålderman, masmästare och hyttearbetare i alla delar syftade på tackjernsblåsningarnas befordran och masugnsägares eller bergsmäns därunder beroende förmån, så skulle äfven samma föreskrifter i så måtto tjena masugnsägare eller bergsmän till efterrättelse, att de på sin sida borde riktigt bidraga till verkställigheten af hvad däruti är vordet anbefaldt, och vid ansvar icke understå sig att förkasta eller förhindra de anstalter, som i följe häraf kunde pröfvas nödiga.

Till den ändan, och på det vid bergsmanshyttorna, där flera vid en och samma hytta deltaga, vederbörande bergsbetjening och hyttearbetare måtte hafva någon viss person att hålla sig till, samt därjemte i den öfriga hushållningen ordning må varda bibehållen, hade hvarje *hyttelag att inom sig antaga en hyttefogde*, antingen efter ordning (och tur) eller genom val, sedan likväl förut af hyttelaget blifvit öfverenskommet och faststäldt om det arvode honom därvid borde bestås.

Hyttefogde skulle af bergsbetjening och hyttearbetare taga besked och kunskap om allt hvad hyttelaget i gemen eller vissa delägare särskildt borde iakttaga och sådant inom hyttelaget till efterlefnad kungöra; han skulle vara vid hyttan flitigt tillstädes, särdeles i början vid blåsningen, då ugnen fyldes och lottning skedde om dygnehvarfven; efterse att ingen af delägarne skedde någon orätt; söka att utreda hvad som kunde gifva anledning till skiljaktigheter dem emellan; tillhålla bergsmännen att under pågående blåsning skyndsamt afföra slaggen (sindret) efter deras tackjernstillverkning och den på därtill utsedd tjenlig plats afstjelpa; hålla räkning öfver hyttans allmänna omkostningar; vara behjelplig vid räknings förande mellan bergsmän och hyttearbetare samt tillika med masmästaren, på hyttelagets vägnar, underteckna uppgifter på blåsningarnas början och slut; och på det han måtte kunna sin hyttefogdesyssla beskedligen förrätta, skulle delägarne i hyttan vara skyldiga, på hans kallelse, sig infinna vid *hyttestämma* så väl att få underrättelse om hvad han på bergsbetjeningens eller hyttearbetares vägnar kunde hafva att meddela, som ock till rådgörande om hyttelagets bästa.

Det vid bergsmanshyttorna öfliga bruket att *hvar och en delägare blåste vissa dygn* af det särskilda och olika beskaffade rede en hvar anskaffat, ansågs vara ett stort hinder i handteringen och dess uppkomst. Därför skulle bergmästare och öfvermasmästare icke allenast allvarligen tillhålla delägarne i hvarje hyttelag att samfäldt, efter storleken af hvars och ens hyttedel, hålla dammar, hytta, vattuhjul och bokare i godt stånd, utan ock förmå dem att göra gemensamma rostgropar och malmrostningar, samt att, hvar det möjligen kunde ske, *drifva hyttebruket för gemensam räkning* och att sammanlägga deras små blåsningsdelar, eller tillsammans förrätta blåsningen efter hvars och ens årliga framförda rede, som lättast kunde verkställas vid de hyttor, hvarest delägarne i hvarje hytta tillika kunde föras in på gemensamma grufvebrytningar. Men antingen bergsmännen drefvo sambruk eller ej, skulle den bergsman, som hade alldeles förskämda kol eller så oartad malm att däraf ej kunde blifva godt tack-

jern, icke bruka i hyttan det året eller förr än han till annat år skaffat sig bättre rede. Med sämre, men likväl brukbara malmslags och kols uppsättande skulle dröjas till slutet af blåsningen. Förmenade masugnsägare eller bergsman att masmästaren häri gjorde honom något för när, skulle åldermannen genast tillkallas eller ock öfvermasmästaren, om han var så nära för handen, att tillse huruvida masmästaren rätteligen förfarit eller ej.

Enär hvad sålunda förordnats till tackjernsblåsningarnas upphjelpande vederbörligen efterföljdes, ville K. M:t förmoda att därmed äfven klagomål öfver *odugligt tackjern* måtte upphöra; men där ändå oartadt tackjern tillverkades, skulle det vara underkastadt konfiskation och ej nyttjas till andra behof än hvad därom särskildt vid hvarje tillfälle förordnades, isynnerhet till barlast. Skulle ock ifrån någon hytta utskickas omärkt jern, och detsamma öfversteg 10 procent af hela tackjernsposten, skulle ett sådant öfverskott vara förbrutet.

Slutligen föreskrefs i förevarande 1766 års masmästareordning, att den, som beträddes med fylleri, slagsmål och svordom under påstående blåsningar vid hyttorna och inom hyttebacken, skulle sitta ett dygn i kistan (fängelset) och plikta, jemte dubbla böter för brottet, 10 daler såsom förbudsbrott. Sökte någon delägare i hyttan tillfälle, »för eller utan afsigter», att särskildt fägna arbetare med starka drycker och välplägning, och däraf hände, att arbetare vanskötte sitt arbete och blåsningen förderfvades, skulle den, som en sådan öfverplägning gifvit, ej allenast plikta 10 daler, utan ock lika med arbetaren hålla öfriga delägarne i hyttan skadeslösa. För öfrigt skulle en hyttefogde eller bergsman, som på nyssnämde sätt vore vållande till fylleri hos hyttefolket, alltid och hvarje gång till hyttelaget erlägga, hyttefogde 2 skepp. och bergsman 1 skepp. tackjern. Snatteri och stöld skulle äfven ligga i tveböte och ifall hyttearbetare begick sådant brott, ansågs det som stöld så snart det stulnas värde öfversteg 6 daler.

Med alla här förut nämda afgifter och böter skulle förstås *daler silfvermynt.*

* * *

Såsom tillägg till hvad i det föregående anförts om 1766 års masmästareordning må erinras, att i denna författning särskild förmån medgafs för *nya masugnsbyggnader af sten*, hvilka då kunde anses som en nyhet och endast undantagsvis blefvo uppförda. Det föreskrefs nämligen, att vid blåsnings början i ny hytta eller masugn af sten skulle beståS, utom vanliga 3 kalldygn[1], äfven 50 frihetsdygn, men för hyttor och masugnar med så kalladt mulltimmer endast 10 frihetsdygn jemte de 3:ne kalldygnen. Denna lindring i beskattningen för ytterligare 40 blåsningsdygn motsvarade i allmänhet en minskad utskyld af omkring 20 skeppund tackjern, utgörande således ett ganska måttligt premium för en masugnsbyggnad af sten. Det var ock först 100 år senare, som dessa började mera allmänt komma i bruk.

Samtidigt med masmästareordningen, d. 26 Juni 1766, utfärdades äfven en »*förnyad hammarsmedsordning*». Då emellertid afsigten med dessa anteckningar endast har varit och är att söka skildra ett *hyttelags* utveck-

---

[1] Jfr stadgandet i 1721 års förordning, sid. 199 här ofvan.

lingshistoria och därmed äfven *tackjerns*tillverkningens framsteg under olika tidsperioder, torde en redogörelse om stångjerns- och manufaktursmidets utveckling m. m. kunna öfverlemnas åt framtiden.

62. Ringshytte skifteslag 1758—1768.

De äldsta underrättelser man kunnat återfinna angående detta skifteslag äro förut meddelade. De inskränka sig hufvudsakligen till den rågångsreglering, hvilken 1656 förrättades mellan Ringshyttan å ena samt Ås och Skofthyttan å andra sidan[1], hvarjemte ett »skogsbyte» 1683 ägt rum på det skogsskifte, som sträckte sig från Ringshytte hyttebacke vesterut, »intill lagmansröset och Bleksbergs skillnad», utgörande den s. k. vestra marken, »hvilken skog skiftades i 8 delar, en del åt hvarje halfhemman»[2]. Huruledes den öfriga skogsmarken varit delad känner man icke så noga. Förmodligen hade äldre hyggen och kolningsarbeten, eller hvad man kallade »urminnes häfd», i viss mån legat till grund för dylika skiftesförrättningar, hvilka i allmänhet verkstäldes af nämdemän, någon gång under ledning af lagföraren eller kronans befallningsman, och från medlet af 1600-talet jemväl af bergmästaren eller bergsfogden.

Den äldsta kända *karta* öfver skifteslaget är den, som 1704 upprättades af Jonas Bergius och hvaraf en kopia i förminskad skala finnes vidfogad sid. 160. Såsom varande hufvudsakligen en rågångskarta öfver de olika byarna och hyttelagen, är den stora hufvudkartan föga upplysande i fråga om de olika ägoslagen, hvaremot sjöar och vattendrag samt de mera allmänt begagnade vägarna finnas temligen noggrant angifna. Denna karta har emellertid sina stora förtjenster och i många fall har den sedermera äfven visat sig gagnelig vid förekommande rågångstvister. Först omkring 50 år senare, eller vid medlet af 1700-talet, blefvo specialkartor i större skala upprättade öfver särskilda byar. Bland de äldsta i sådant afseende kunna räknas de båda kartor, hvilka åren 1758 och 1759 upprättades öfver Ringshytte skifteslag, hvaraf en särdeles trogen kopia i naturlig storlek på ett enda blad, efter originalkartorna, finnes vidfogad sid. 192. Visserligen fylla icke heller dessa kartor nutidens anspråk på en skifteskarta, men de vittna dock om ganska afsevärda framsteg i åtskilliga hänseenden. Innan hithörande beskrifningar meddelas må dock, till närmare belysning af hvad här ofvan blifvit yttradt om äldre tiders rågångs- och skiftesförrättningar, här anföras ett utdrag af Nora häradsdombok 1744 $^{22}/_{5}$, angående *skillnaden mellan Ringshyttan och Ås*, så lydande:

S. d. Gåfvo Petter Svensson och Erland Svensson i Ringshyttan, genom en till rätten inlagd skrift tillkänna, hurusom de på deras välfångne egendom och skog af Norra och Mellan-Åsa jordägare skola lida intrång och skada, anhållandes fördenskull om skillnadens utgående emellan berörde hemmansägor, och flere rösens nedläggande emellan den ifrån Höga berget och norrut belägne skogstrakt till nästa röse, som där nu kan finnas. Och som häradsrätten fann billigt härtill att gifva sitt bifall; fördenskull varda häradsdomaren

[1] Jfr sid. 51 här ofvan.
[2] Jfr sid. 138.

Olof Hansson i Kolbergsgården och nämdemannen Anders Olofsson i Born härigenom förordnade den begärda förrättningen uti vederbörande jordägares närvaro behörigen att verkställa.

Vidare må äfven meddelas ett utdrag af Nora bergstingsrätts dombok 1752 25/4, angående röslüggning af *rågången mellan Ringshyttan och Fåsjöhyttan*, af följande lydelse:

Alldenstund bergstingsrätten fann skäligt gifva dess bifall till den ansökning, som sexmannen välförståndig Hans Persson vid Fåsjöhyttan och bergsmannen Erland Svensson vid Ringshyttan därom gjort, att den gamla rågången emellan deras hemmansskogar, där tegarne stöta tillsammans, kunde blifva uppgången och med tätare rösen belagd; alltså blefvo sexmännen välförståndige Per Olsson vid Vassland och Israel Larsson vid Blixberg härmedelst beordrade, att, i bägge parternes närvaro, efter tidigt förut gifven kunskap om dagen, nu ofördröjligen uppgå och med tätare rösen belägga besagde rågång emellan sökandernes hemmansskogar, där tegarne stöta tillsammans; åliggandes sedan sexmännen att däröfver skriftligen författa och afgifva ett redigt och tydligt röseläggningsinstrument.

Huruvida några »instrument» öfver dessa förrättningar kommo till stånd är ovisst, emedan anteckningar härom icke återfunnits i följande årens härads- eller bergstings domböcker.

I detta sammanhang må ock meddelas ett annat rösläggningsinstrument öfver en rågångslinea mellan 2:ne grannar i Ringshyttan, sträckande sig denna linea från Bälsjön till Ringshytte masugn. Originalhandlingen härom förvaras i utg:s samlingar. Endast den ene förrättningsmannen, nämdem. Johan Eriksson i Ås[1], har underskrifvit detsamma; den andre, nämdem. Olof Larsson i Ringshyttan, torde ej ha ansett nödigt att förse handlingen med sin underskrift, då stridigheter mellan delägarne ej förekommit.

Ifrågavarande handling lyder sålunda:

År 1755 den 11 Juni instälde sig undertecknad vid Ringshyttan, och det efter (förut)varande häradshöfdingens välborne hr Jonas Hagelbergs gunstiga förordnande under den 9 September 1745[2], att emellan bergsmannen Per Anderssons och Olof Jonssons hemmansskogar uppgå skillnaden och densamma med rösen belägga, hvilket företogs i vederbörandes närvaro och aflopp som följer, nämligen:

---

[1] Jfr *Nor. arkiv* I: 128.

[2] Härom innehåller häradsdomboken följande:

»Fann rätten, uppå Nils och Lars Svenssöners i Ringshyttan anhållan, skäligt att förordna nämdemännen Johan Eriksson i Ås och Olof Larsson i Ringshyttan, att uppgå skillnaden uppå deras hemmansskog norrut ifrån hyttan upp till den s. k. Bälsjön. Börandes samma förrättning i bemälte åboers närvaro behörigen verkställas». I domboken nämnas sålunda 2:ne andra grannar som sökande. Om detta beror på misskrifning eller om 2:ne likartade förrättningar på olika Bälsjötegar varit ifrågasatta, men blott den ena kommit att inflyta i domboken, är ovisst. Emellertid kan det synas underligt att verkställigheten af denna order blifvit uppskjuten i nära 10 år, men förhållandet torde kunna förklaras däraf, att de båda delägarne icke förr påkallat förrättningens verkställande.

Först begyntes vid Bälsjön; där befanns trenne rösen, hvilka på bägge sidor erkändes och sades där vara ett röse till, som kunde icke nu igenfinnas; när denna rösegång var ända upprättades samma skillnad vidare och nedsattes ett nytt röse på en berghäll, som är det fjerde och visar till det femte, som nedsattes på en ljunghed, visandes samma väderstreck till det sjette, som nedsattes på en bergås vester om en mosse; det sjunde lades på en tallhed; det åttonde lades vid en gammal furustubbe, som härtills varit råmärke; det nionde nedsattes i samma linia och visar till det tionde, hvilket nedlades öfverst på en backe, som lutar i nordvest; det elfte lades på södra sidan om en skogsväg; tolfte nedsattes ock på samma sida om berörde väg och visar till en gammal skiljestubbe, hvarest det trettonde nedsattes och visar det fjortonde, som blef nedlagdt på Munkhällen, hvilket senare visar i masugnen. Alla dessa rösen äro hvardera med fem stenar belagde och visa i en rätt linia och väderstreck, röse ifrån röse alltifrån Bälsjön till masugnen.

Sålunda vara förrättadt betyga ***Johan Ersson*** **i Ås.**

Ehuru visshet därom saknas, torde den sålunda röslagda skillnaden varit belägen å den med litt. U betecknade skogstegen, enligt 1759 års förenämnda skifteskarta. — Såsom typisk för äldre tiders rågångshandlingar och den ringa upplysning, som nutiden kan af dem inhemta, torde emellertid dess meddelande i dessa anteckningar icke vara oberättigadt. Man skall då icke heller mycket sakna de mångfaldiga rågångs- och »skogabref», som under tidernas lopp gått förlorade.

Angående ifrågasatt ny delning och jemkning af hela hemmanet n:r 3 i Ringshyttan mellan dess båda innehafvare, innehåller domboken vid häradstinget 1752 $^{23}/_{9}$ följande redogörelse och utslag:

S. d. Företog sig häradsrätten den af Olof Jönsson vid Ringshyttan emot sin granne Lars Nilsson därsammastädes till detta ting instämda sak, med påstående att en laga ref- och jemkning öfver parternes hemman ske måtte, på det Olof Jönsson, som med Lars Nilsson skall äga lika stor hemmansdel och betala lika skatt, men innehafva långt mindre ägor, måtte få så mycket uti inägor och skogen som Olof Jönssons hemman rätteligen tillkomma borde; och instälde sig vid uppropet parterne, uppvisandes Lars Nilsson en den 7 September 1704 emellan då varande åboerne på parternes hemman Jöns Eriksson och Sven Erlandsson om deras hemmans ägor upprättad förening, som den 7 Mars året därpå följande uti häradsrättens protokoll intecknats, samt tvänne särskilta denne häradsrätts utslag, det ena af den 8 Mars 1706, hvarigenom berörda förlikning blifvit faststäld, och det andra under den 29 Februari 1740 emellan Olof Jönsson och Lars Nilssons fader och företrädare på hemmanet Nils Svensson, af hvilka den förre då äfven som nu jemkning sökt, uti hvilket mål häradsrätten Nils Svensson ifrån Olof Jönssons tilltal frikänt, och förmente alltså Lars Nilsson att Olof Jönsson till denna emot honom anstälde rättegång ej varit befogad, helst han allt hvad förberörde förordning honom tillägger skall till fullo innehafva, hvilket Olof Jönsson icke heller neka kunde.

Utslag: **Alldenstund Olof Jönsson icke kunnat neka att han ju innehafver så stor del uti skog och inägor, som enligt år 1704 d. 7 Sept. emellan då varande åboerne på parternes hemman upprättade och af häradsrätten d. 8 Mars 1706 faststälde förening Olof Jönssons hemmansdel rätteligen tillhörer, och häradsrätten förut genom utslag af d. 29 Febr. 1740, då Olof Jönsson**

lika som nu påstått att jemkning emellan honom och Lars Nilssons fader Nils Svensson, som den tiden hans hemman åbott, uppå deras hemmans ägor ske måtte, Nils Svensson ifrån Olof Jönssons tilltal i det målet frikändt; fördenskull finner häradsrätten att Olof Jönsson icke varit till denna lagsökning befogad, utan bör han förr berörda förening sig till efterrättelse ställa och låta sig nöja med de ägolotter, som honom därigenom tillagde blifvit.

Olof Jönsson lät sig dock ej nöja härmed, enligt hvad häradsdomboken 1755 $^{25}/_{10}$ närmare utvisar, sålunda:

S. d. Uppropades parterne uti den af Lars Nilsson och Olof Jönsson vid Ringshyttan hvar emot annan till detta ting instämde sak, angående så väl Lars Nilssons påstående, att Olof Jönsson måtte efter vällofl. Lagmansrättens utslag under den 25 September nästlidet år (1754) åtnöjas med jemnföres delning, så att Lars Nilsson måtte blifva bibehållen vid sina förra ägolotter; som ock Olof Jönssons vice versa käromål att Lars Nilsson för obefogad lagsökning lagligen plikta måtte, samt lemna Olof Jönsson i besittning de hus, som skola finnas vid det s. k. Nils Jönssons torp, eftersom han därföre till Lars Nilsson skall erlagt 9 skepp. tackjern, eller i annor händelse gifva ränta för berörde jern; hvarförutan parterne hvar emot annan påstått, att som de varit hinderlige uti den tilldömde delningen, de alltså må ersätta skadan samt kostnaden så väl till berörde delnings verkställande som ock till denna rättegång. Och inställde sig Lars Nilsson tillika med hans antagne fullmäktig, länsman välaktad Lars Almberg, samt Olof Jönsson biträdd af handelsmannen Magnus Norgren, uppvisandes Almberg icke allenast Lagmansrättens förberörde utslag af innehåll, *att parternes hvardera ägande halfva hemman i Ringshyttan borde till åker, äng och skog i 2:ne lika delar skiftas och till jemnföres delas,* dock så att Lars Nilsson så mycket görligt vore finge sin del af sina gamla lotter; hvaremot Olof Jönsson komme att till Lars Nilsson utgifva 9 skepp. tackjern, utan ock ett af nämdemännen Johan Eriksson i Ås, Olof Gabrielsson i Bondeborn, Anders Eriksson i Tolsböl och Jakob Persson vid Gamla Viker undertecknadt delningsinstrument under den 9 sistl. Juni, hvaraf befans, att nämdemännen skiftat 3:ne skogstegar, Stribergstegen, Bälsjötegen och Hultabergstegen Olof Jönsson och Lars Nilsson emellan, men Finnaskogs- och Kärnåsategarne hade nämdemännen ej kunnat dela dem emellan, eftersom Lars Nilsson därtill nekat. Och anförde vidare Almberg, att som vällofl. Lagmansrätten genom förberörde utslag dömt till delning parterne emellan, dock att hvar blefve så mycket möjligt vore bibehållne vid sina gamla ägolotter, och Lars Nilsson till sitt hemman förut innehaft hela Kärnåsategen, hvilken ock till större delen blifvit uppröjd, och Olof Jönsson däremot $^{2}/_{3}$ i Finnaskogstegen, som vore nog afbrukad; alltså förmente Almberg, det hans hufvudman nu ock vore berättigad att vid delningen enskilt få behålla berörde skogsteg, och Olof Jönsson däremot i Finnaskogstegen få jemngodt vederlag, eftersom Lars Nilsson eljest utan någon ersättning komme att afstå större delen af sin uppröjde jord, hvarpå han och hans förfäder användt stor kostnad, och däremot ej finge annat igen än oröjd mark, hvarpå Olof Jönsson skogen afbrukat. Norgren förmente att, som hemmanet efter Lagmansrättens utslag, borde i 2:ne lika delar, så i åker och äng som skog skiftas, och Olof Jönsson enligt qvittobref under d. 17 Juni sistledne, till Lars Nilsson erlagt de 9 skepp. tackjern, som denne senare efter Lagmansrättens dom borde för Nils Jönssons torp undfå, hvilket torp uppå Kärnåsategen efter parternes

eget vidgående varit beläget; Olof Jönsson alltså vore berättigad, att vid delningen undfå hälften icke allenast uti Finnaskogstegen utan ock i Kärnåsategen, med den därå varande uppröjda jorden, eftersom ock Lars Nilsson vid delningen på de öfriga tegarne fått uppröjda inhägnader af Olof Jönsson.

Lars Nilsson anhöll att denna delning måtte af häradshöfding med nämden förrättas på hans egen bekostnad och att tvisten till afgörande vid häradssyn kunde utställas. Olof Jönsson förklarade sig ej vilja bestrida den begärda häradssynen, allenast berörde skogstegar emellertid och till dess berörde syn och delning försiggått kunde under förbud sättas och Lars Nilsson vid vite tillhållas att draga försorg att berörde syn med första ske måtte. Lars Nilsson hade därvid ej något att påminna, men förbehöll sig allenast att få uppkola de 2:ne inredda milor han på berörda skogstegar hade, och lofvade att i den händelse den del hvarpå veden därtill blifvit huggen vid delningen skulle tillkomma Olof Jönsson lemna honom därföre jemngodt vederlag. Och *resolverades:*

Alldenstund Lars Nilsson anhållit att delning på de 2:ne ännu oskiftade Finnaskogs- och Kärnåsategarne kunde af häradshöfding med nämden på Lars Nilssons egen bekostnad förrättas, och att denna tvist till afgörande vid häradssyn utställas måtte; fördenskull emedan Olof Jönsson därmed förklarat sig nöjd, pröfvar Häradsrätten skäligt att utställa denna delning och tvist till afgörande vid häradssyn på Lars Nilssons bekostnad, om verkställigheten hvaraf Lars Nilsson åligger, att vid 10 daler smt vite nästkommande vår hos domaren i orten sig anmäla. Och förbjudes parterne vid vite af 50 daler smt, att innan den nu tilldömde delningen försiggått, å de omtvistade Finnaskogs- och Kärnåsategarne något hygge göra; dock må Lars Nilsson afkola de på berörde skogstegar tillredda kolmilor, eftersom han i den händelsen den skogstrakt, hvarpå veden därtill blifvit fäld, skulle vid delningen tillfalla Olof Jönsson, förbundit sig att lemna honom därföre jemngodt vederlag. Blifvandes på begäran nämdemännen Johan Eriksson i Ås och Jakob Persson vid Gamla Viker förordnade att berörde milor uppskatta och värdera.

Den, som emellertid icke gjorde sig brådtom med påkallande af den sålunda tilldömda häradssynen, var naturligtvis Lars Nilsson. Detta hans dröjsmål hade ock till följd, att vid häradstinget 1757 $^{17}/_{3}$ hade Olof Jönsson instämt sin vederpart med yrkande om ansvar angående försummad anmälan därom. Efter åtskilligt samtal i denna fråga vid domstolen, hvaraf synes framgå att domhafvanden å sin sida icke heller haft någon brådska med sakens företagande, blef Lars Nilsson ånyo förelagd att vid det förut utsatta vitet i god tid följande sommar anmäla sig hos domhafvanden om synens hållande. Emellertid är föga troligt att denna syn någonsin kom till stånd. Någon handling därom har icke anträffats och de delvis ofullständiga domboksrenovationer från häradshöfdingen C. E. Grevesmöhlens tjenstetid, hvilka först under loppet af 1773 — d. v. s. 15 à 20 år *efteråt* — inkommo till Svea hofrätt, innehålla ingenting om denna eller andra af nämde domhafvande hållna häradssyner. För öfrigt torde det skifte å byns samtliga ägor, som af landtmätare förrättades 1759, i sin mån medverkat därtill att häradssynen ej kom till stånd, därest man icke bör antaga, att den uteblifna synen i stället föranledde yrkandet på detta skiftes verkställande.

Innan emellertid detta skifte kom till stånd, hade tvist uppkommit

mellan Ringshytte och Bleksbergs byamän om rätta rågången mellan dessa byar. Huru denna tvist reglerades kan inhemtas af beskrifningen till här ofvan omförmälda 1758 års karta öfver dåvarande *råskillnad mellan Ringshyttan och Bleksberg,* som är af följande lydelse:

Beskrifning till Geometrisk Charta öfver Råskillnaden emellan Ringshytte samt Blixbergs Bya Skog, uti Nerike, Nora Bergslag och Sochn, Afmätt och Uppgången År 1758 af *Eric Wetterstedt.*

År 1758 den 31 Julii och följande dagar, blef af undertecknad Landtmätare efter Landshöfdingens och Commendeurens af Kongl. Nordstjerne Orden Högvälborne Grefve Herr Adolph Möhrners befallning, af den 7 sistledne Julii, Rågångarne emellan Ringshytte By å ena, samt Blixbergs hytteskog å andra sidan, lagligen uppgången, belägen uti Nohra Bergslag och Sochn. Hvarvid sig infunno samtelige Ringshytte Bys åboer, Per Andersson, Jon Hansson, Olof Larsson, Lars Svensson, Peter Svensson, Nils Erlandsson, Lars Nilsson och Olof Jönsson, tillika med Blixbergs Byamän Gottskalk Larsson, Eric Ersson, Israel Larsson, Olof Hansson och Anders Olsson.

Sedan Parterne sammanträdt, blefvo the om denna Rågångs beskaffenhet tillfrågade, theruppå af Ringshytte boerne till svar anfördes, att then samma är uti en af framledne Landtmätaren Jonas Bergius, Åhren 1704 och 1705, författad Geometrisk Charta, till sin rätta sträckning aftagen, och att thenna förrättning endast theruppå skall ankomma, att upgå skillnaden sådan, som Chartan, hvilken ock nu företeddes, honom utsätter.

Häremot kunde icke å Blixbergs sidan någon ting anföras, utan samtyckte the äfven till then skillnads uppgående som Chartan innehåller.

Therefter blef sielfva Råsträckan med thess skiljemärken behörigen aftagen, nemligen ifrån Lagmans Röset N:o 1, hvilket å bägge sidor ärkiändes, och består af en hjertesten, fullkomlig mansbörda, med 4 smärre stenar på hvardera sidan, af hvilka the på Södra peka norr och söder, och the på Norra sidan peka O:N:O: therifrån sedan till thet så kallade Per dieknes fly, som Blixbergsboerne påstodo vara thet ställe, som med N:o 2 å Chartan är betecknadt, men af Ringshytte Byamän förmentes vara thet fly, som N:o 3 å Chartan är belägit. Vidare ock som Bergii Chartæ Beskrifning innehåller att skillnaden skall gå ifrån Pehr dieknes fly, Kärret efter till Bron, som öfver thet samma är belägen, och så vidare en väg efter i Siön Belgsiön, så påstodo Blixbergs Åboer, att thet Kärr, som Chartæ Beskrifningen menar, skall vara thet som sträcker sig rätt ut ifrån det fly the uppvist, och att således Bron N:o 4 är rätt skiljomärke, hvilket dock Ringshytte Byamän bestridde, men föregifvande att the kärrdrågar som går ifrån theras fly, skola jemte Bron N:o 5 vara then skillnad som Chartan utsätter, hvilken sedan, efter parternes begifvande, från thesse tvistige Broar skall gå i Siön till N:o 6, efter vägen, som å många ställen var igenväxt.

När nu således hela sträckan å Chartan var affattad, tillika med bägge Pretentions linerne, blef åtskilligt å bägge sidor anfört, therigenom the förmente sig kunna bevisa the påståenden som äro gorde, thå ändteligen the om skillnaden således blefvo i godo förente, att then samma skall gå ifrån Lag-

mans Röset N:o 1 till ett ställe N:o 7, som togs midt emellan Flyen, och hvarest ett behörigt 5 stena Röse blef lagt, som pekar med den ena sidan åt Lagmans Röset och med den andra åt Broen N:o 5, till hvilken skillnaden efter parternas öfverenskommelse sedan skall gå, hvarest äfven ett 5 stena Röse af them nedlades, som pekar tillbaka på Röset emellan flyen. Vidare kommer skillnaden therifrån att gå vägen efter i Siön, till N:o 6, hvilken väg med Rösen och stenar till rättelse i framtiden å 10 ställen utmärktes. Blifvandes efter thenna öfverenskommelse Rågången behörigen uppgången, tå Jordägarne, sedan uti Lineen emellan Lagmans Röset och det vid flyen liggande Röse, uti en stor sten högg ett kors, jemte ett röse, som the upprättade theremellan, och desslikes lades af them uti Lineen emellan Bron och flyröset 4 st. Rösen, alla af 5 stenar i rad. Dock som Lagen uti 13 Cap. 1 § Jord. Bl:n samt Kongl. Maj:ts Nådige Förordning af den 1 Martii 1749 om Landtmätares förrättningar stadga, att domaren i orten och ingen annan skal bolstadde Rå nedsätta; så åligger thet parterne, att sig hos domaren om thess åtgärd i thenna sak behörigen anmäla. År och dag som föreskrifvet står.

På Embetes Wägnar

Eric Wetterstedt.

Med hwad ofvanför står skrifvet och förrättadt är, äro undertecknade nögde. Å samtel. Blixbergs Byamäns vägnar: Gottskalk G. L. S. Larsson. Pehr P. A. S. Andersson. Jon I. H. S. Hansson. Olof O. L. S. Larsson. Lars L. S. S. Svensson. Petter P. S. S. Svensson. Nils N. E. Erlandsson. Lars L. N. S. Nilsson. Olof O. I. S. Jönsson i Ringshyttan.

Rätt afskrifvet från en härstädes förvarad handling betygar, Stockholm i Rikets Generallandtmäterikontor den 11 Oktober 1900.

Ex officio:
H. M. Krusse.
T. f. Ingeniör i Rikets Generallandtmäterikontor.

Huruvida den sålunda öfverenskomna råskillnaden erhöll häradsrättens fastställelse är ej kändt, då någon handling härom icke anträffats. Att den emellertid tjenat till rättelse byalagen emellan är dock säkert. Detta förhållande fortfor till dess vid 1811 års enskifte i Bleksberg ägobyte mellan byarna verkställdes på det sätt, att en rak skillnadslinie uppstakades mellan de här ofvan beskrifna rösena n:r 5 och 6, sedan den förut upptagna vägen däremellan blifvit alldeles igenvuxen. Nämda väg utgjorde i forna dagar Holmshytte och Bälsjöboda hyttelags utfartsväg från Stribergs grufvor, så länge de därifrån togo en del af sitt malmbehof. Men sedan båda dessa hyttor blifvit slopade och deras blåsningar flyttade till Ringshyttan, blef denna väg öfverflödig, hvilket ock förklarar huru densamma småningom rent af försvann i ljungen och riset.

Föregående rågångsreglering efterföljdes nästan omedelbart af det *första verkliga skifte af Ringshytte bys område.* Huru därvid tillgick kan inhemtas af följande

Beskrifning till Geometrisk Charta öfver Ringshytte Skog i Nerike, Nora Bergslag och Sochn, Afmätt År 1759 af *Eric Wetterstedt.*

Beskrifning.

År 1759 den 19 Junii, företog sig underttecknad Landtmätare, att, efter Högvälborne Herr Grefvens och Landshöfdingens och Commendeurens af Kongl. Nordstjerne Orden Högvälborne Grefve Herr Adolph Mörners Remiss och utslag af den 30 April sistledne, förrätta Laga dehlning och jemkning, öfver the till Ringshytte By hörande in- och utägor; Hvarvid sig instälte Nämdemännen Anders Ersson i Gölagården, och Olof Ersson i Fogdhyttan at biträda förrättningen, tillika med efterföljande jordägare och åboer, Nämdemannen Olof Larsson, Peter Svensson, Nils Erlandsson, Lars Nilsson, Olof Jönsson, Olof Jonsson, Peter Andersson och Lars Svensson, så väl å egne, som och förmyndare för afledna Sven Perssons omyndiga son Lars Svensson.

Först blefvo inägorne till then vidd och storlek Jordegarena sielfva utviste, behörigen affattade, och å Charta Geometrice uptagna, Hvarefter skogens afmätande företogs, hvilken inom följande Råmärken befants vara inneslnten. Neml:n först tager sin begynnelse, ifrån Lagmans Röset N:o

1, som består af en hjärtesten, fullkomlig mansbörda, med 4 smärre stenar på hvarthera sidan, af hvilka the södra peka Norr och Söder, och the på Norra sidan O:N:O: emot Fogdhytte Skog efter 16 Stycken Rösen, som äro alla med 5 stenar i Rad lagde, och peka nästan på hvarandra till ett lika beskaffat Röse N:o

2, icke långt ifrån Ingebora Måse, vid hvilken sedan Fogdhytte skogsägor sluta och Åshytte emottaga; Varandes vid ofvannämnde Fogdhytte skilnads afmätande tilstädes, samteliga Jordägare thersammastädes, Nämndemannen Olof Ersson, Eric Ersson, Olof Andersson, Anders Jansson, unga Olof Ersson, Anders Larsson och Peter Andersson. Vidare går skilnaden emot Åshytte skog, som therpå uti Lars Erssons och Jöns Perssons i Södra Ås, samt Olof Olssons, Per Olssons och Nils Perssons närvaro affattades, efter en Beck, som i N:o

3, rinner uti Ingebora måse, till Kjärn N:o

4, och så vidare efter 10 stycken Rösen i rad med 5 stenar lagde, til N:o

5, hvarest Skofthytte ägor sades möta, hvarvid icke något Röse eller annan Råpunct fants vara. Sedan til ett Röse N:o

6, samt öfver ett Röse N:o

7, til N:o

8, therest är ett gammalt och af alla ärkjändt 5 stena Rad Röse, här stadnar Skåfthytte ägor och Fåshytte tager vid. Vid upgångningen emot Skåfthyttan voro närvarande samtelige delägare therstädes.

Sedan började upgångningen af Fåshytte Rågången, i samteliga Delägares Sexmannen Olof Hanssons, Nils Erssons, Olof Nilssons, Anders Jonssons, unga Olof Hanssons och Johan Jacobsons närvaro; hvilken Rågång börjas wid thet nästförut beskrefne Röset N:o 8, och går sedan öfver 8 stycken Rösen, af 5 i rad liggande stenar bestående, till et Röse med

9, på Chartan utmärckt, skiljestubberöset kallat, ligger i thenna fig.: (S:O: … V:W:) och visar så väl i then hitgående, som i hängående Lineen. Här slutar Fåshytte ägor och Kåfalla möter, hvarifrån sig instelte: Bergsmännen

Eric Hansson, Eric Johansson, Peter Nilsson och Adam Olofsson, så å egne, som sina grannars vägnar uti Kåfalla By enligt upvist fullmagt af den 28:de innevarande Junii, — gåendes Rålineen emot Kåfalla, ifrån näst förut beskrefna Röset N:o 9, efter 8 stycken Rösen i rad liggande, til et 5 stena Röse N:o
10, som ligger något ifrån Behlsjön med stenarne, som kunna vara til mansbörda i rad liggande, sedan i samma Linea som förut, neder i Behlsjön, emot hvilken Sjö Ringshytte ägor sluta sig, alt til N:o
11, therest Blixbergs skogsmark tager vid, hvilken Rålinea emot Blixberg, sistledit år af underteeknad blef upgången, och af then tå författade Charta och Beskrifning kan ses, som sträcker sig till N:o 1 igen.

Sedan skogen således till sin yttra vidd och sträckning aftagen var, blefvo the theruti liggande Sjöar, måsar och odugeliga platser afmätte, och så väl, som the å Ringshytta ägor belägne och nu för tiden gångbara grufvor, uti theras rätta läge uptagna, och Chartan thermed behörigen fullbordad, hvarpå samteliga ofvanskrefne jordägare åter sammanträdde, Den 10 Julii och tå framgåfvo 2:ne samma dag af them, under Nämndemännens Anders Erssons och Olof Erssons bevittnande, upprättade och underskrefne öfverenskommelser, then ena af innehold, at inägorna skola delas efter then vidd the redan sjelfve hafva upstakat, och then andra, at then nu afmätte skogen, som består i anseende til bördighet af 3:ne slag, af hvilka thet ena är god och jemn mark med vacker Tall, Björk och något Granskog beväxt, den andra dernäst mehra backug och bergagtig, och den tredje måsagtig och Bergig mark, med gran mäst beväxt, skal Taxeras den bästa til helt, den andra til tre fjerdedelar och den tredje till hälften, som sjelfva öfverenskommelsen, som vid Concept Protocollet förvaras, vidlyftigare utförer. Och som jordägarena icke hade vidare at påminna, så blefvo the öfver skog och inägor uprättade Chartor behörigen uträknade, och ägorna therefter i anledning af then taxering Jordägarena förrättat, behörigen delte och jemnkade, efter hvars och ens skattning och Hemmantal, thet följande Beskrifning utvisar.

Beskrifning huru the till Ringshytte By hörande ägor blifvit fördelte.

Lit.	Num.		Oförmedlad Jord.		Förmedlad.		Summariskt Utdrag.	
			Tunl.	Kapl.	Tunl.	Kapl.	Tunl.	Kapl.
		Inägorna tillhopa inneholler 31 Tunl. 18 kapl.						
		Deraf får *Peter Svensson* 1/2 Hemman (n:r 2).[1]						
A.	—	Halfva Tomten	—	7	—	7		
	1	jord god à 8 Lass	1	14	1	14		
	2	Dito à 8 Lass tunlandet	1	6	1	6		
	3	sämre à 6 lass tunlandet	—	17	—	12 3/4		
A.	16	god à 8 lass	—	16 1/2	—	16 1/2		
B.	16	dito à 8 lass	—	6	—	6	3	30 1/4

[1] Med de inom ( ) antecknade hemmansnumren har utg. velat komplettera föreliggande beskrifning.

Lit.	Num.		Oförmedlad Jord.		Förmedlad.		Summariskt Utdrag.	
			Tunl.	Kapl.	Tunl.	Kapl.	Tunl.	Kapl.
		Nils Erlandsson $\frac{1}{2}$ (n:r 2).						
B.	—	Hustomten	—	$6\frac{1}{2}$	—	$6\frac{1}{2}$		
	4	jord à $7\frac{1}{2}$ lass tunnlandet	2	22	2	$16\frac{1}{2}$		
	17	jord à 6 lass	—	19	—	$14\frac{1}{4}$		
C.	16	à 8 lass tunnlandet	—	25	—	25	3	$30\frac{1}{4}$
		Lars Nilsson ($\frac{1}{2}$ n:r 3) hälften i Tomten	—	$8\frac{1}{2}$	—	$8\frac{1}{2}$		
	5	god jord à 8 lass	—	25	—	25		
	6	sämre à 6 lass	1	$27\frac{1}{2}$	1	$12\frac{1}{2}$		
	13	god jord à 8 lass	1	$13\frac{1}{2}$	1	$13\frac{1}{2}$		
	6	Kålgården à 8	—	$1\frac{3}{4}$	—	$1\frac{3}{4}$	3	$30\frac{1}{4}$
		Olof Jönsson $\frac{1}{2}$ (n:r 3).						
D.	19	jord à 7 lass tunnlandet	—	13	—	$11\frac{1}{4}$		
E.	20	à 4 lass	—	6	—	3		
	7	à 6 lass tunnlandet	2	22	2	$\frac{1}{2}$		
F.	15	à 7 lass dito	1	13	1	7		
C.	—	Tomten	—	$8\frac{1}{2}$	—	$8\frac{1}{2}$	3	$30\frac{1}{4}$
		Lars Svensson $\frac{1}{2}$ (n:r 1).						
D.	—	Tomten	—	$12\frac{1}{4}$	—	$12\frac{1}{4}$		
	9	à 6 lass tunnlandet	2	—	1	16		
	8	à 8 lass tunnlandet	2	2	2	2	3	$30\frac{1}{4}$
		Olof Larsson $\frac{1}{2}$ (n:r 1).						
E.	(10)	god jord med Tomten	1	22	1	22		
G.	11	sämre à 7 korn	2	$18\frac{1}{2}$	2	$8\frac{1}{4}$	3	$30\frac{1}{4}$
		Olof Jonsson $\frac{1}{4}$ (n:r 4).						
H.	16	god jord à 8 lass	—	25	—	25		
F.	—	Tomten	—	$12\frac{1}{4}$	—	$12\frac{1}{4}$		
	11	jord à 7 lass	—	$17\frac{1}{2}$	—	$15\frac{1}{4}$		
	15	Dito dito	—	$12\frac{1}{4}$	—	$10\frac{5}{8}$	1	$31\frac{1}{8}$
		Peter Svensson $\frac{1}{4}$ (n:r 4).						
G.	18	jord à 7 l. med Tomt	2	5	1	$28\frac{3}{8}$		
I.	16	Kohlgården à 8	—	$2\frac{3}{4}$	—	$2\frac{3}{4}$	1	$31\frac{1}{8}$
		Per Andersson $\frac{1}{2}$ (n:r 4).						
H.	19	à med Tomten	4	$13\frac{5}{7}$	3	28		
	20	à 4 Lass	—	$4\frac{1}{2}$	—	$2\frac{1}{4}$	3	$30\frac{1}{4}$

Lit.	Num.		Oförmedlad Jord.		Förmedlad.		Summariskt Utdrag.	
			Tunl.	Kapl.	Tunl.	Kapl.	Tunl.	Kapl.
		Skogen inneholler Förmedlad 2320 Tunl. — kapl. Deraf får						
		Första Hemmanet (n:r 2).						
A.		God skogsmark à 1	513	$30\frac{1}{2}$	513	$30\frac{1}{2}$		
B.		Bergig mark à $\frac{3}{4}$	48	—	36	—		
C.		af mehra oländig mark	60	3	30	$1\frac{1}{2}$	580	—
		Andra Hemmanet (n:r 3).						
D.		af god mark à 1 helt	166	6	166	6		
E.		Bergig mark à $\frac{3}{4}$	150	24	113	2		
F.		af samma sort à $\frac{3}{4}$	174	16	130	28		
G.		äfven mark à $\frac{3}{4}$	100	$6\frac{2}{3}$	75	5		
H.		mehra oländig à $\frac{1}{2}$	82	26	41	13		
I.		mark äfven à $\frac{1}{2}$	79	12	39	22		
K.		God skog à 1 helt	13	20	13	20	580	—
		Tredje Hemmanet (n:r 1).						
L.		God skog tagen à 1	238	2	238	2		
M.		Sämre skog à $\frac{1}{2}$	28	—	14	—		
N.		skog à $\frac{3}{4}$ delar	55	—	41	18		
O.		God skog à 1 helt	189	24	189	24		
P.		Elak skogsmark à $\frac{1}{2}$	113	8	56	20	580	—
		Fjerde hemmanet (n:r 4).						
Q.		Skog à $\frac{3}{4}$ delar	149	11	112	—		
R.		Dito à dito	166	—	124	16		
S.		God skog à 1 helt	184	14	184	14		
T.		Elak skogsmark à $\frac{1}{2}$	53	20	26	26		
U.		dito mark à $\frac{1}{2}$	240	16	120	8		
V.		à $\frac{3}{4}$ delar	16	—	12	—	580	—
		Summa	—	—	—	—	2320	—

Häruppå upgicks Delnings Linierne i Skogen och afrösades, och inägorne med fasta pålar utmärktes, som utvistes hvad hvarje hemman i Skogen hädanefter tilhöra skall, thet och uti inägorna hvar och en åbo utvistes. Jordägarena anhöllo theruppå, att undertecknad i höst ville åtaga sig, att skilja Skogslotterne, som till hela hemmanen nu höra uti halfva och fjerdedels

hemmans lotter; hvilket them ock utlofvades, och kommer nästkommande höst eller våhr, at verkställas; ther the andra Embetes syslor så tillåta.

År och Tid, som föreskrifvit står.

På Embetes vägnar:

Eric Wetterstedt.

Rätt afskrifvet från en härstädes förvarad handling betygar, Stockholm i Rikets Generallandtmäterikontor den 11 Oktober 1900.

Ex officio:

H. M. Krusse.

T. f. Ingeniör.

I föregående ägobeskrifning har utg. tillåtit sig att inom ( ) utsätta hemmansnumren enligt kronans *jordebok*, hvilka hemmansnummer fortfarande äro gällande. Därjemte har upprättats följande

Sammandrag.

	Inägor.		Skogsmark.	
	Areal.	Uppskattning.	Areal.	Uppskattning.
Hemmanet n:r 1	8: 22¾	7: 28½	624: 2	580 tld.
» » 2	8: 11	7: 28½	622: 1½	580 »
» » 3	9: 10¼	7: 28½	767: 14½	580 »
» » 4	8: 29	7: 28½	809: 29	580 »
Summor	35: 9	31: 18	2,823: 15	2,320 tld.

Efter afdrag af »sjöar, mossar och odugliga platser» utgjorde skifteslagets hela *areal* alltså 2,858 tld 24 kpld, uppskattade till 2,351 tld 18 kpld. Huruledes dessa siffror sedermera blefvo väsentligt förändrade genom 1815 års enskifte inom byn, kommer att närmare visas i en följande afdelning.

Af den bifogade kartan synes emellertid, att vid skiftesläggningen 1758 Ringshytte masugn tagits som medelpunkt. Därifrån utgingo nästan alla skifteslinierna likasom solstrålar i alla riktningar. Ett dylikt skifte kallades i äldre tider *solskifte* och räknade urgamla anor[1]. Antagligen hade detsamma redan förut i hufvudsak varit tillämpadt inom skifteslaget, ehuru hvarken kartan eller beskrifningen därom lemnar någon upplysning. Att den nya skiftesläggning, som nu verkstäldes, mycket nära sammanföll med det förut varande innehafvet, är åtminstone ganska sannolikt; och det säges ju redan i början af beskrifningen att en »laga delning och *jemkning*» öfver de till byn hörande in- och utägor skulle verkställas. Det må emellertid tillåtas att, till belysning af den gamla skiftesmetoden

[1] Angående solskiftets gamla betydelse och beskaffenhet m. m., må hänvisas till L. B. Falkmans historiska framställning af *mått och vigt* i Sverige I: 215 o. följ.

s-

n-
ch
lte
ter
lat
on

i
i
d-
ä-

ir-
n-
et
n-
na
en
ra
ra
rr,
f-
en
en
o-

en,
ill
n-
en
m
ets
ill
as
af-

p-
ng

jö-

ok
n i

3

hen
elle

Ger

her
fan

l

la
k]
18
d(

1'
al
k:
h
e'
A
n
d
j(
[
–

v
I

inom bergsmansbyarna, meddela följande utdrag ur Noraskoga häradsdombok 1674 $^{20}/_{2}$, som härom innehåller följande:

S. d. Begärde hammarpatronen s:r Jakob Leyel en undersökning på in- och utägorna emellan sig och sina grannar Israel Persson i Bondebyn och Per Larsson ibidem, på deras hemmans i *Bondebyn* ägor; hvartill bemälte grannar högeligen nekade, säjandes sig intet kunna tillåta någon syn, efter som deras förfäder och de allt stilla häfdat som ägorna nu äro och fredat sin skog, samt sina andelar i hemman väl brukat, mindre tillåta där någon delning efter de hafva urminnes häfd.

***Resolutio.* Såsom rätten pröfvar af nämdemännen Johan Hanssons i Sund och Abraham Hinderssons i Skärmarboda berättelse, det *hemmanen i Bondebyn ligga i solskifte* och äre med laga rå åtskilde, helst samtlige jordäganderne intet om refning äro ense: ty understår intet rätten sig att åkäranden sådant bevilja, anseendes det 4 kap. byggn. balken landslagen.**

Af den här ofvan meddelade delningsbeskrifningen framgår att särskild inägokarta öfver Ringshytte by blifvit upprättad. Någon sådan finnes dock ej i Generallandtmäterikontorets arkiv, och inom skifteslaget hade 1759 års karta och skifteshandlingar sannolikt försvunnit i sammanhang med 1815 års enskifte. Åtminstone har utg. aldrig kunnat finna något spår däraf. Däremot har utg. i länets landtmäterikontor erhållit en kopia af »Geometrisk Charta öfver Ringshytte bys inägor i Nerike, Nora bergslag och socken», hvilken karta företer den egendomligheten att vara upp- och nervänd, d. v. s. att belägenheten åt *söder* upptages åt *norr*, och tvärtom. Med rättelse af denna felaktighet meddelas hosföljande aftryck af kartan i naturlig storlek. Såsom varande den *äldsta* afmätningen af byns inägoområde saknar den icke sitt intresse, och den är tillika en profkarta på det enkla och primitiva sätt, hvarpå äldre (1700-talets) ägomätningar vanligen verkställdes.

Den delning af skogslotterna mellan halfva och fjerdedelshemmanen, som var afsedd att äga rum redan hösten 1759, synes icke ha kommit till stånd förr än sommaren 1766, af anledning som i det följande vidare omförmäles. Vid detta senare tillfälle ingingo byamännen emellertid en förening, som 1769 $^{13}/_{10}$ af häradsrätten fastställdes [1], angående *gemensam jordägarerätt* i fråga om *alla malmfyndigheter*, hvilka å skifteslagets mark blefvo upptagna [2]. Denna förening gaf kort härefter anledning till rättegångar mellan vissa byamän, hvarom närmare upplysning kan vinnas af de utdrag ur bergstingsrättens dombok, som meddelas i en följande afdelning (sid. 380).

Huruledes det af Wetterstedt 1759 förrättade *skiftet blef alldeles upphäfdt*, kan inhemtas af följande utdrag ur domboken vid Nora häradsting 1762 $^{17}/_{11}$, så lydande:

S. d. Sedan häradsrätten uti saken emellan Sven Erlandsson vid Bälsjö-

---

[1] Något protokoll häröfver har ej anträffats. 1769 års häradsdombok återfinnes icke numera, vare sig i koncept eller renovation, således hvarken i häradets eller hofrättens arkiv, ej heller i riksarkivet.

[2] Jfr *Om Noraskog* I: 165.

bodar å egne och Johan Erlandssons vid Bleksberg samt Anders Perssons vid Jerle vägnar, såsom förmyndare för aflidne Nils Svenssons vid Ringshyttan omyndige barn, kärande, och nämdeman Nils Erlandsson, numera afl. nämdeman Olof Larsson, Lars Svensson den äldre och Lars Svensson den yngre, Petter Svensson, Lars Nilsson, Olof Jönsson, Erik Olofsson, Olof Jonsson och Per Andersson vid Ringshyttan, svarande, angående de förstnämdes påstående att som de skola blifvit ansenligen lidande genom den skattning svaranderne skola i kärandernes frånvaro, utan deras samtycke gjordt, vid den af hr kommissionslandtmätaren Erik Wetterstedt förrättade storskiftes del- och jemkningen öfver Ringshytte skog och inägor, sådant alltså måtte ändras och upphäfvas samt annan jemkning på det sättet ske, att skogen och inägorna förut öfverses till sin godhet, bördighet och växt, samt sedermera parterne emellan efter hemmanens storlek jemkas m. m., genom utslag under den 8 Mars sistl. funnit nödigt att se så väl den förening parterne om markens bördighet och godhet ingått, som ock hr kommissionslandtmätaren Wetterstedts författade karta och beskrifning öfver Ringshytte skog och ägor, till hvilka handlingars inskaffande häradsrätten ock lemnat uppskof till detta ting, då svaranderne borde vid 10 daler smt vite för hvardera käranderne åter till svars komma; så inställde sig nu å kärandernes vägnar auskultanten i höglofl. k. Svea hofrätt hr Olof Tunelius, samt Olof Jönsson å egne och afl. nämdeman Olof Larssons enka Katarina Olofsdotters och Erik Olofssons vägnar, tillika med nämdeman Nils Erlandsson såväl för sig som ock för Petter och Lars Svensson samt de öfrige svaranderne sjelfva. Och kommo parterne efter något samtal inför rätten i godo så öfverens, att som, vid den delning hr Wetterstedt år 1759 förrättat, *skillnaderna skogstegarne emellan, hvilka förut gått i krok, blifvit satta i räta linier*, de skola kommit allt *för mycket utur sina häfder*, hvarvid de likväl efter Konungens befallningshafvandes utslag af den 30 April 1759 bort bibehållas; så ville de denna *nya delningen alldeles upphäfva*, och att skillnaderne hädanefter skola vara såsom tillförene, dock jemkas efter hvarannan, så att den, som befinnes vara i mistning, får hvad som brister af den nästgränsande, sedan likväl parterne förut öfverenskommit eller gode män pröfvat huru markens olika beskaffenheter borde skattas och emot hvarannan beräknas. Till denna jemknings verkställande på parternes gemensamma bekostnad, efter hvarderas innehafvande hemmansdel, ville de hos Konungens befallningshafvande anhålla, att någon landtmätare blefve förordnad, tillika med 4 af nämden; (vid) hvilken förlikning, som upplästes och af parterne vidkändes, häradsrätten lät bero och förblifva.

Det torde böra anmärkas att den verklige klaganden var — Lars Nilsson, densamme, som förut krånglat om delningen af hemmanet n:r 3. För att icke behöfva direkt framträda i denna egenskap, begagnades den utvägen att låta förmyndarne för en af Lars Nilssons systrar, som i arf ägde en liten lott, nämligen $^{1}/_{10}$ i det af honom åboende halfhemmanet, hvilken obesutna lott ännu icke af honom blifvit vederbörligen inlöst, uppträda som bulvaner för skiftets upphäfvande. Planen lyckades — tillsvidare och det nya skiftet eller den öfverenskomna jemkningen ägde rum 1766. Någon beskrifning däröfver har icke återfunnits, men af 1815 års karta och enskifteshandlingar kan dock åtskilliga upplysningar vinnas därom.

Vid häradstinget 1762 $^{20}/_{11}$

Uppviste för rätten nämdeman Nils Erlandsson vid Ringshyttan följande besigtnings vittnesbörd:

År 1762 den 10 Maj voro undertecknade kallade af nämdeman välförståndige Nils Erlandsson vid Ringshyttan, att enligt Nora lofl. häradsrätts förordnande under d. 10 sistl. Mars, att syna och besigtiga en på hans skogsteg belägen mosse, Källarehalsmossen kallad [1], hvilken mosse Nils Erlandsson till en del allaredan uti åker uppröjt, men större delen oröjd, som är bestående af sådan skog, som endast kan nyttjas till vedbränsle men ej till kolning, och kan denna mosse innehålla uti vidden till ungefärligen 15 tunnland, och hvad jordmånen i denna mosse vidkommer, så består den af några sumpiga vattufly samt djupmosse, som är nog kostsam att till åker upptaga, hvilket kunde synas af den åker som Nils Erlandsson redan upptagit. Således vara befunnit betygas af Ringshyttan den 11 Maj 1762. Olof Gabrielsson i Bondeborn. Anders Eriksson i Gölaregården.

Och blef föregående vittnesbörd, som nämdemännen Olof Gabrielsson och Anders Eriksson närvarande till alla delar vidkände, på Nils Erlandssons begäran i domboken intecknadt.

Denna »inteckning» ägde rum för att därigenom skydda den påbörjade odlingen för nya eller tillökade skatter, i enlighet med stadganden i 1740 års k. förordning om landskulturens främjande.

Sedan Sven Erlandsson 1767 inköpt $^{1}/_{2}$ hemman n:r 1 i Ringshyttan erhöll han ett mera direkt intresse i skifteslagets angelägenheter än då han 1762 uppträdde som bulvan för Lars Nilsson. Detta visade sig ock vid häradstinget 1768 $^{18}/_{10}$, på följande sätt:

Å sexm:n Sven Erlandssons i Bälsjöbodar vägnar kärade enligt uttagen stämning nämdem:n Nils Erlandsson i Ringshyttan till Lars Svensson den äldre därsammastädes, med påstående af laga del- och jemkning å in- och utägorna vid deras tillhopa ägande hela hemman i förstnämde by, samt ersättning för den kostnad han skall käranden därigenom förorsakat, att han ej infunnit sig vid den d. 3 i denna månad anbefalte delningen, hvarförutan fordras expenser.

För svaranden anmälte nämdem:n Jakob Persson i G:lviker efter upptedd fullmakt det dess söner, i anseende till den fastighetslösen deras moder uti Ringshyttan inlagt vore äfven delägare och borde således instämmas och höras, hvarförinnan han uti något svaromål sig ej inlåta kunde; hvilket nämdem:n Nils Erlandsson väl bestridde, men begaf sig omsider därtill, och varder därföre med denna sak till nästa ting anstånd lemnadt, då Sven Erlandsson hafver att Lars Svenssons söner lagligen inkalla låta och Lars Svensson sjelf att vid 10 daler smt vite på den redan undfångne stämningen åter till svars komma.

Då emellertid häradets domböcker för 1769 äro förlorade, saknar man närmare underrättelser om förloppet och utgången af denna skiftesfråga. Under samma år afled ock Lars Svensson, hvadan sannolikt uppgörelse sedermera blifvit träffad med sönerne, af hvilka Olof Larsson följande året blef innehafvare af faderns $^{1}/_{2}$ hemman i n:r 1, motsvarande den numera försvunna, s. k. *gamla gården* i Ringshyttan.

---

[1] Sedermera kallad *Nya hagen.*

Angående ett *ägobyte* mellan några andra hemmansdelar, tillhörande dels hemmanet n:r 3 och dels hemmanet n:r 4 Ringshyttan, må här äfven återgifvas följande handling, hvars original finnes i utg:s samlingar, så lydande:

På nedanstående datum hafva undertecknade sammanträdt och förrättat oss emellan följande jordebyte således: att jag Erik Olofsson i Ringshyttan förbyter och afstår till mine grannar Lars Nilsson och Olof Joensson min åkertäppa, som är belägen vestanför Olof Joenssons gård, samt en liten trakt af min vrets norra ända bredevid Olof Joenssons gata, efter den utmärkning som uti vrete- och stora gategärdesgårdarna är nu skedd, och går tvärt öfver vid norra brynen om den uti vreten stående nordaste jordfaste stenen. Hvaremot jag Lars Nilsson och jag Olof Joensson afstå till vår granne Erik Olofsson öster ett jordestycke af södra ändan uti vår vret tillika med den bredevid hyttebäcken belägne äng, hvarest skillnaden tager sin början ifrån gärdesgården, som är emellan Erik Olofssons och Olof Joenssons vretar och öfver bäcken till ett femstena rör, som nedsattes längre söder uppå backen, och sedan därifrån till det andra röset, som lades vid gärdesgården emellan ut- och inägorna, hvilket visar med den ena armen tillbakars på det första röset och med den andra i vester åt ägoskillnaden. Och som Erik Olofsson nu hafver fullkomlig gärdesgård omkring den täppa och vretestycke, som han till Lars Nilsson och Olof Joensson afstått, så skola de vara skyldiga att nästa vår uppstänga åt Erik Olofsson så lång gärdesgård och fullkomlig emellan deras vret och det stycke han af dem bekommit. Således vara oss emellan bytt jord för jord, som skall everldeliga fast stånda, betygas med våra namns underskrift af Ringshyttan den 19 September 1767.

Lars N *Nilsson.* *Olof* × *Jonsson.* *Erik* EOl *Olofsson öster*

Kiersti KOD *Olofsdotter* alla i Ringshyttan.

Till vittnes underskrifva:

Anders Ersson på Gölagården. *Nils Erlandsson* i Ringshyttan.

Af den vid 1759 års landtmäteriförrättning upprättade särskilda inägokartan, jemförd med 1815 års skifteskarta, torde möjligen kunna utletas de genom föregående förening bestämda inägogränserna mellan ifrågavarande hemmansdelar, af hvilka Lars Nilsson, såsom förut är meddeladt, innehade $1/2$ mantal i n:r 3, samt Olof Jonsson och Erik Olofsson hvardera $1/4$ mantal i n:r 4. På marken kunna dessa gränser numera icke återfinnas. Handlingen, sådan den är, utgör emellertid ett ytterligare vittnesbörd om förfädrens tillvägagående vid sina ägodelningar och skiftesjemkningar under en tid, då landtmätares biträde därvid knappast kunde erhållas och således icke heller öfvergått till vana. Den skiftesjemkning, som ägde rum 1766, gällde sedermera i hufvudsakliga delar intilldess genom enskiftet 1815—1817, på sätt redan blifvit antydt, ganska betydande förändringar däri vidtogos, enligt hvad i den särskilda afdelningen härom skall vidare omförmälas.

Till ytterligare belysning af tillvägagåendet vid ägodelningar i forna dagar må här ock meddelas följande protokollsutdrag från Nora bergsting 1769 $^{5}/_{4}$:

Förordnades sexmännen välförståndige Sven Erlandsson i Bälsjöbodar och Karl Persson i Skofttorp, uppå därom till bergstingsrätten gjord skriftlig anhållan, att uti instundande sommar Daniel Hinderssons och Per Larssons *i Skofthyttan* ägande hopaskog till dess äfven tillhopa ägande hela hemman i förberörde by, vederbörligen dem emellan dela, efter (det) hemmantal de i förberörde hela hemman nyttja och bruka.

Men äfven då det gällde mera omfattande skiftesförrättningar kan man finna sexmän förordnade till förrättningsmän. Sålunda förekom vid bergstinget 1770 $^{23}/_{4}$ att

Uti till bergstingsrätten ingifven skrift anhöllo sexmannen Israel Timander och bergsmännen Lars Ersson, Abraham Abrahamsson, Israel Israelsson och Olof Nilsson i Timanshyttan, det måtte sexmännen välförståndige Anders Bengtson i Kåfalla och Abraham Larsson i Finshyttan förordnas, att nu i sommar *uppgå skiljolinier uppå skogen emellan Timanshytteboerne* och densamma, som i *vissa rep och tegar* byamännen emellan är fördeld, med flere *rösen tätare tillsammans belägga;* och fann bergstingsrätten laglikmätigt att denna förrättning de nämde sexmän uppdraga, hvilka till viss dag hafva byamännen uti detta delningsärende sammankalla vid 3 daler smt vite för den som uteblifver.

Slutligen må ock tilläggas några biografiska uppgifter angående den unge landtmätare, som förrättade 1759 års storskifte vid Ringshyttan, så mycket hellre som han innan kort blef en mycket framstående embetsman. ERIK WETTERSTEDT var född 1736 $^{12}/_{8}$ i Hjo, där hans fader Joakim W. då var borgmästare. Denne blef 1742 borgmästare i Örebro, där han afled 1754 och begrofs i kyrkan. Moder Emerentia Sjöberg. Sonen Erik torde sålunda erhållit sin egentliga uppfostran i Örebro och blef 1757 inskrifven som auskultant vid landtmäterikontoret; förordnades redan samma år till kommissionslandtmätare i Nerikes län, där han blef rätt mycket anlitad inom bergslagsdelen; utnämd till förste ingeniör vid landtmäteriet i Finland 1766 och direktör för detsamma 1771; adlad 1772 $^{7}/_{10}$, då han antog namnet *af* W.; utnämd till öfverdirektör för landtmäterikontoret och hela landtmäteriet samt justeringsverket i riket 1777, hvilket embete han bibehöll till sin död; utnämd till kammarråd 1779; ledamot af rikets allmänna ärenders beredning 1794 och samma år landshöfding i Upsala län; friherre 1808 $^{11}/_{10}$. Vid uppnådda 76 lefnadsår begärde och erhöll han afsked från landshöfdingeembetet 1812 med presidents namn, heder och värdighet. Ledamot af Vet.-akad. och Landtbruksakad. m. m. Afled 1822 $^{15}/_{12}$ i Stockholm, öfver 86 år gammal. — »Det egentliga uppslaget till W:s framgångar på embetsmannabanan daterade sig från 1775, då han i egenskap af chef för landtmäteriet fick åtfölja k. Gustaf III på hans första finska resa och tillhandagå konungen med upplysningar, kartor och beskrifningar öfver de orter man genomreste. Sina befordringar gjorde han sig fullt värdig såsom utmärkt duglig embetsman. Hans stora insigter och förmåga anlitades ej sällan äfven i en del maktpåliggande värf, som lågo utom hans egentliga tjenstebefattningar»[1]. — Hans porträtt i olja pryder bland andra landtmäteristyrelsens sessionsrum.

[1] Jfr ANREPS Adelns ättartaflor IV: 596. — Biogr. lexikon XX: 215. — *Hofbergs* biogr. handlex. II: 467.

63. Inägoskifte i Södra Ås 1759.

Samtidigt med storskiftet inom Ringshytte skifteslag verkställdes af förenämde Wetterstedt äfven storskifte af inägorna vid Södra Ås. Den häröfver upprättade kartan är till sin beskaffenhet lika enkel och primitiv som den bifogade kartan öfver Ringshytte bys inägor, så att föga upplysning däraf kan vinnas angående de olika ägoslagen af tomter, åker och äng eller deras fördelning på marken. Utg. har därför icke ansett nödigt att bifoga någon kopia af ifrågavarande karta öfver Södra Ås inägor, så mycket hellre som kostnaden därför kan räknas blifva en verklig besparing i utgifterna för det föreliggande arbetet. Då emellertid hithörande beskrifning icke heller lemnar någon redovisning öfver delägarnes innehafvande hemmansdelar inom skifteslaget, meddelas här nedan en förteckning däröfver, sådana de finnas upptagna i 1759 års jordebok, hvilken finnes bifogad samma års kronoräkenskaper i Kammararkivet:

Hemmanet n:r 1, i beskrifningen kalladt »det södersta», innehades af Anders Hansson till 1/2 och af Lars Jansson till 1/2 mantal; hemmanet n:r 2, det »andra hemmanet», innehades af hammarsmeden Johan Stockhaus genom sin arrendator Nils Stenberg till 1/4, af Lars Ersson 1/4, af Nils Ersson 1/4 och af Jöns Persson (eller hans svärmoder Kerstin Andersdotter) till 1/4 mantal; samt hemmanet n:r 3, kalladt »det nordesta», af Erik Jansson till 1/2, af Per Nilsson 1/4 och af förenämde Lars Jansson till 1/4 mantal.

Huruledes detta skifte i öfrigt verkställdes framgår af följande vid den i Generallandtmäterikontorets arkiv förvarade skifteskartan fogade

Beskrifning.

År 1759 den 1 maji infant sig undertecknad Landtmätare uti Södra Ås By, at efter Landtshöfdingens Commendeurens af Kongl. Nordstjerneorden Högwälborne Grefve herr Adolph Mörners Remiss af den 2:dra April sidsledne, förrätta laga storskifte å the til ofvannämnde By hörande åker ägor; hvarvid sig instälte Nämdemännen Anders Olsson i Hiulsiö by och Anders Ersson i Gölagården, som til biträde kallade blifvit, tillika med samtelige Byamännen Eric Jansson, Pehr Nilsson, Nils Stenberg fullmäcktig för Lars[1] Stockhus, Lars Ersson, Nils Ersson, Jöns Pehrsson, Anders Hansson och Lars Jansson.

Först instälte sig samtelige Norra Ås åboer Petter Olsson, Eric Andersson, Nils Pehrsson, Lars Svensson, Olof Olsson och Petter Jansson, upvisandes ett af häradsskrifvaren Välbetrodde Herr Petter Dyrén utgifvit betyg, at Södra och Norra Ås byar äro en och samma By, i anledning hvaraf the påstå, at uti then tiltänckte och nu påbegynte delning å Södra Ås inägor inbegripne blifva; Hvaremot åter Södra Ås byamän upviste åtskillige förrättningsbref och the delningar, som för inemot 100 år tilbaka, efter så väl

---

[1] Misskrifning för *Johan*.

Högloflige Kongl. Hofrättens, som Lagmans och Härads Rättens domar[1], samt Välloflige Landshöfdinge ämbetets förordnande, förrättade äro, å Södra Ås ägor, utan att Norra Ås blifvit thervid nämde, förmenandes, at i anseende så dertil, som och, at efter den skilnad desse byar emellan är, Äro the uti både in- och utägor ifrån hvarandra söndrade; hvarå svarade åter Norra Ås-åboer, utom Peter Jansson, at the i anseende til the bevis å andra sidan företedde äro, lämna hvad the ofvan påstådt, och icke vidare vilja söka, at få uti delningen med Södra Ås inbegripas; men Peter Johansson afstod väl för thenna gången med detta sitt påstående, men förbehöll at äga frihet, utan at thenna delning må vara honom i vägen, thenna sin talan hos domaren vidare utföra om han skulle så finna sig befogad.

Härefter företogs med thessa inägors afmätande, hvilket den 5 slutat blef, då Byamännen åter sammankallades, och om följande förentes, nemligen, at åkren först i öster Norra gjärdet, 63 alnar nära kalfhagsgärdesgården, skal anses til 8:de kornet, Vallen dersammastädes nedanför denna åker til 7:de kornet, den öfriga åkren af östra gjärdet tillika med åkern 180 alnar ini kalfhagsgärdet til 7:de kornet, det öfriga af vallen i östra gjärdet, tillika med all vallen i Kalfhagen 3½ korn, den öfriga åkren i kalfhagen til 6 korn, utom en flat vid Norra gjärdesgården, som löper Norr och söder; hvilken skall anses till 4:de kornet.

Å vestra sidan vägen Taxerades den så kallade Norra hopahagen til 7 kornet, där de Söder omliggande 6 gjärden til 8 kornet, det som röjt är, uti södra hopahagen til 7½ korn, samt sluteligen det oröjde ifrån nämnde hopahagar til 3½ korn.

Sedan och när gjordägarena ingifvit thenna förening, och anhöllo at thensamma måtte til rättelse i denna delning uptagas, påmintes them, at thensamma är å alla ställen rigtig, och med jordens bördighet öfverensstämmande, Men at de tycktes hafva förtagit sig, i den oröjda jordens Taxerande i begge hopagärden; emedan thensamma är i sig sjelf af enahanda slag och godhet, med de 6 vrettarne, som äro taxerade til 8 kornet, och at hon thertil är ganska lätt röjder; Men jordägarena förklarade sig enhälligt vara nöjda med then af them förrättade och ofvanbeskrefne Taxering, och ville theruti ingen ändring gjöra, hvarvid, och som Kongl. Maj:ts nådigste förordning af den 5 April år 1757 lemnar jordens Taxering til gjordägarnas egen åtgjärd, undertecknade lät bero, ehuru så väl Landtmätaren, som nämndemannen tyckte, thesse oröjde jordstycken tåla en högre taxering. Härefter måste undertecknad, för emellankomne andra angelägna embetsförrättningar upskuta; men infant sig therpå den 25, då jordägarena åter sammankallades och förentes, at åkren på Vestra sidan vägen skulle läggas uti et skifte, och äfvenledes ochså åkren å östra sidan uti et skifte, hvarvid likväl södra hemmanet, som i anseende til Tomtens läge kommer at få sin andehl längst söder, skall til Kohlgårdar eller annat behof, beholla en liten trackt af 100 alnar i längden söder om deras tomtvägar, som å samfält skola aftagas. Vägar blifva å Västra sidan en vinterväg öfver hvartera hopahagen, samt å östra, en väg til sjön på hvarthera sidan tomterna, samt en väg söder ut tvärt öfver åkrarna åt Kalfhagen. Vidare och sedan thetta upläsit och vidkjänt blifvit, hade jordägarena icke at påminna, utan blefvo thessa ägor å Chartan uträknade och Reparterade på sätt och vis, som nedanstående Repartition och Beskrifning utvisar.

[1] Jfr sidd. 305—311 här ofvan.

Repartition och Beskrifning, huru de til **Södra Ås By** hörande inägor blifvit fördelte år 1759.

Litr.	Nummer	Åkren inneholler.	Oförmedlad jord T:d	Oförmedlad jord k:d	Förmedlad jord T:d	Förmedlad jord k:d	Summariskt utdrag T:d	Summariskt utdrag k:d
		På Västra sidan gatan 35 T:d 21½ k:d.						
		På Östra sidan gatan 26 T:d 29 k:d.						
		Deraf får						
A.	—	**Tomten til Nordesta hemmanet 1 T:d 3 k:d.**						
B.	—	**Åkren på Vestra sidan**						
	1	**jord à 7:de kornet**	7	20	6	9		
	2	à 3½ **korn**	—	15	—	6½		
	3	à **8:de kornet**	5	13	5	13	11	28½
C.	—	**Åker på Östra sidan om gatan.**						
	6	à **8:de kornet**	7	26¼	7	26¼		
	11	**à 7:de kornet**	1	10½	1	4¾	8	31
D.	—	**Tomt til andra hemmanet 1 T:d 3 k:d.**						
E.	—	**Åker på vestra sidan gatan**						
	3	à **8 kornet**	11	28½	11	28½	11	28½
F.	—	**Åker på östra sidan**						
	6	à **8 kornet**	3	28½	3	28½		
	7	à **7 kornet Dito**	4	13	3	27½		
	11	**Dito Dito**	—	25	—	23		
	10	à 3½ **korn**	1	5	—	16	8	31
G.	—	**Södersta hemmanet, Tomten 1 T:d 3 k:d.**						
H.	—	**Vester om gatan**						
	3	à **8:de kornet**	4	17	4	17		
	5	**à 3½ Korn**	3	18	1	18		
	4	**à 7:de Kornet**	6	6	5	25½	11	28½
I.	—	**Åker på östra sidan**						
K.	6	**à 8 Kornet**	—	19⅞	—	19⅞		
	8	**à 6:te Kornet**	7	—	5	8		
	9	**à 4:de Kornet**	2	10	1	5		
	10	**à 3½ korn**	1	9	—	18		
	7	**à 7:de kornet**	1	18½	1	12⅛	8	31

Härefter blefvo ägorne **å marken behörigen** utstakade, och **delningslineerna** med fasta och stadiga **pålar utmärkte.**

År och dagar, som förut.

På Embetets Vägnar

Eric Wetterstedt.

Anders Ersson.

Med ofvanstående delning och hvad ofvan anfördt står, äro undertecknade aldeles nöjde, och hafva hvarken nu eller framdeles at påminna.

Eric (bom.) Jansson, Per (bom.) Nilsson, Nils Stenberg, Lars (bom.) Ersson, Nils (bom.) Ersson, Cherstin (bom.) Andersdotter, Anders Hansson (bom.), Lars (bom.) Jansson.

Till vittne *Olof* (bom.) *Jonsson* i Nya Pershyttan. *Anders Ersson* i Gölagården.

Till kompletteriug af föregående beskrifning bifogas följande *arealsammandrag:*

	Tomter.	Vester om gatan.	Öster om gatan.	Summa.
	T:d k:d	T:d k:ld	T:ld k:ld	T:ld k:ld
hemmanet n:r 1, »det södersta»	1: 3	14: 9	12: $25^3/_8$	27: $5^3/_8$
» » 2, »andra hemmanet» ...	1: 3	11: $28^1/_2$	10: $7^1/_2$	23: 7
» » 3, »nordesta hemmanet»	1: 3	13: 6	9: $4^3/_4$	23: $13^3/_4$
Summa areal	3: 9	39: $11^1/_2$	32: $5^5/_8$	74: $26^1/_8$.

Hela den skiftade inägovidden utgjorde sålunda 74 tunnl. $26^1/_8$ kappl., eller omkring 75 tunnland, hvaraf på hvarje helt hemman, utom tomter, belöpte 20 tunnl. $27^1/_2$ kappl. uppskattade eller »taxerade» inägor. Huru delningen sedermera verkstäldes mellan de särskilda hemmansdelarna inbördes är icke kändt; men antagligen fingo delägarne sjelfva, med eller utan biträde af nämdemän, draga försorg därom, såsom i äldre tider varit vanligt. Om detta storskifte erhöll vederbörlig fastställelse är jemväl obekant, då någon anteckning i sådant afseende icke återfunnits. Sannolikt förblef detsamma i hufvudsak oförändradt intill dess under 1790-talet nytt storskifte öfvergick hela skifteslaget.

64. Inägoskifte i Norra Ås 1759.

Det tredje storskiftet under samma år förrättades jemväl af Wetterstedt vid Norra Ås, här likasom i södra byn dock endast öfver inägorna. Om den i anledning däraf upprättade kartan gäller hvad i det föregående blifvit sagdt om kartan öfver Södra Ås inägor, att den vid jemförelse med nutidens kartor är mycket enkel och föga upplysande. Däremot är beskrifningen så till vida fullständigare att delägarnes hvar för sig innehafvande hemmansdelar finnas angifna. Angående förloppet af detta skifte hänvisas till efterföljande protokoll och beskrifning, som blifvit hemtade från det i Generallandtmäterikontorets arkiv förvarade exemplar af skifteskartan, så lydande:

År 1759 den 25 Julii instälte sig underteckuad Landtmätare uti Norr Ås By uti Nerikes Höfdingedöme, Nora Bergslag och Sockn, att efter Högvälborne Herr Grefvens, Landshöfdingens och Commendeurens Adolph Mörners Remiss af den 2:dra Aprill sidstledne förrätta laga delning öfver the, til samma By Hörande inägor; Hvarvid sig uppå kallelse infunno Nämndemännen Olof Gabrielsson i Bondeboren och Olof Ersson i Fogdhyttan at bi-

träda (vid) förrättningen, tillika med samtelige Jordägare och åboerna Petter Jansson, Olof Olsson, Lars Svensson, Pehr Olsson, Eric Andersson och Nils Persson.

Efter något tvistande, förentes Jordägarne at låta theras inägor uti Storskifte läggas och upprättade therom en öfverenskommelse således lydande:

Härmedelst förenas undertecknade jordägare uti Norr Ås By at alla vretar eller ägor ifrån Skoftorps Rået till Norrås skillnaden skola tillsammans med den så kallade Glombäcksängen, anses för ett skifte och hvar och en jordägare sin del däraf efter hemmantal och solskifte bekomma, och wj derigenom blifva aldeles ifrån hvarandra skilde.

Norr Ås By den 25 Julii 1759.

Petter Jansson. Olof Olsson. Lars Svensson.
Pehr Olsson. Eric Andersson. Nils Pehrsson.

Till vittne:

Olof Gabrielsson i Bondeboren.
Olof Ersson i Fogdhyttan.
Olof Jonsson i Nya Pehrshyttan.

Hvarefter ägorne å Charta författades, tå jordägarne sedan thet behörigen var värkstält åter trädde tilsammans den 26 Julii.

S. D. öfverságo jordägarena tillika med undertecknad Landtmätare och nämndemän the nu affattade ägors godhet, hvarefter jordägarne igenom en af them alla jämte nämdemännen och Sexman Olof Jonsson i Pehrshyttan såsom vittnen tecknad öfverenskommelse beslöto huru högt den ena trakten af ägorne skall emot then andra anses.

Therefter förentes the att Tomterne skola delas så, at hvar och en efter sitt åboende hemmantahl uti them riktig bredd och längd bekommer, samt at vägen bredevid eller nedanför Tomterne söder ifrån ända norr till then vrett Petter Jansson kommer at få tillika med vintervägen igenom Byen neder till sjön, Samt den vanliga gångsvägen öfver Vrettarne neder till Glombäcks ängen (som) nyttias till staden och kyrkan, skall inan delningen sker af oskiftes mark tagas.

Vidare hade jordägarne icke at påminna utan skildes för thenna gången ifrån hvarandra, då ägorne therpå uträknades, efter ofvannämnde öfverenskommelse förmedlades och efter hemmantahlet å Chartan fördeltes som nedanstående Repartition och Beskrifning utvisar.

Repartition och Beskrifning.

Litt:r	N:o		Oförmedlad jord		Förmedlad jord		Summariskt utdrag	
		Petter Jansson $^{3}/_{8}$ Hemman.						
A	—	Tomten inneholler						
	1	Vall à 3 lass Tunnlandet	1	22	1	—		
	2	D:o à $^{1}/_{2}$ lass	—	20	—	2		
	3	D:o à 4 lass	4	13	3	$16^{2}/_{5}$		
	4	D:o à $4^{1}/_{2}$ lass	5	$12^{3}/_{4}$	4	$27^{19}/_{40}$	9	$13^{7}/_{8}$
		Transport						

Litt:r	N:o		Oförmedlad jord		Förmedlad jord		Summariskt utdrag	
		Transport						
		Olof Olsson 3/8 Hemman.						
B		Tomten inneholler						
	5	Vall à 4 lass tunnlandet	—	7	—	5½		
	6	D:o à 4½ lass	3	24	3	12		
	7	Vall à 4½ lass	1	—	—	28¾		
	8	D:o à 5 lass	4	31½	4	31½	9	13⅞
		Lars Svensson ¼ Hem.						
C		Tomten inneholler						
	9	Vall à 5 korn eller lass..............	—	18½	—	18½		
	10	D:o à 1 lass	—	7	—	1		
	11	D:o à 4½	6	10	5	22	6	9¼
		Per Olsson ½ Hem.						
D		Tomten inneholler						
	12	Vall à 4½..................................	9	2	8	5		
	13	D:o à 1 lass	—	27½	—	5½		
	14	D:o à 2 lass	—	31	—	12		
	15	D:o à 5....................................	3	28	3	28	12	18½
		Eric Andersson ¼						
E		Tomten inneholler						
	16	Vall à 4½ lass	3	24	3	12		
	17	D:o à 5....................................	—	20	—	20		
	18	D:o 4 lass..................................	2	28	2	9¼	6	9¼
		Nils Persson ¼						
F		Tomten						
	19	Vrett à 4 lass 7:26, afgår 2 kap:lnd för 30 stycken stenrösor som för säden icke kunde på Charta afta(gas)	7	24	6	6¼		
	20	Vall à 1 lass	—	15	—	3	6	9¼
		Summa						

Den 27:de derpåföljande blefvo thessa ägor i samtelige vederbörandes närvaro utstakade och hvar och en utvist hvad honom så i vrettar som äfven i Tomtemål tillkomma bör. Och som åtskilliga nu vid delningen bekomit tomtemål de rum andra hafva sina hus stående uppå, så böra the icke tvinga them at afflytta husen så länge de kunna brukas emot thet att en jämngod plats til ägarens nyttjande aflåtes; men när några hus å nyo uppsättes så bör thet ske å then plats hvar och en nu erhollit så att de med tiden utan någon

synnerlig kostnad kunna få rymliga och beqvämliga tomter; desslikes bör af Olof Olsson lemnas till Petter Jansson väg till sjön öfver then del af Glombäcks ängen Olof Olsson tillfallit, då Olof Olsson lemnas af Petter Jansson å et annat ställe lika och jämngodt stycke äng eller jord.

År och Dagar som förut står.

På Ämbetes vägnar

Eric Wetterstedt.

Med ofvanstående delning äro undertecknade så väl som och med alt hvad ther beskrifvit och här vid Ås förrättat är, aldeles nögde.

Petter (bom.) Johansson.	Olof (bom.) Olsson.
Lars (bom.) Svensson.	Pehr (bom.) Olofsson.
Eric (bom.) Andersson.	Nils (bom.) Pehrsson.

Såsom närvarande vid thenna förrättning bevittna undertecknade nämdemän, således som ofvan står vara förelupit

Olof Ersson i Fogdhyttan. *Olof Gabrielsson* i Bondeborn.

I olikhet med förhållandet vid Södra Ås finnes någon areal för de sammangyttrade tomterna i Norra Ås icke angifven, men den torde sannolikt ha utgjort omkring 3 tunnl. för hela byn. Summan af inägoarealen i öfrigt finnes icke heller utsatt, men uppgår till 59 tunnl. $13^1/_4$ kappl., taxerade eller uppskattade till 50 tunnl. 10 kappl., enligt följande med gällande jordeboksnummer och delägarnes hemmantal öfverensstämmande fördelning:

				Areal	Uppskattning
Hemmanet n:r 4:	Per Olsson	$^1/_2$	mtl	14: $24^1/_2$	12: $18^1/_2$
	Erik Andersson	$^1/_4$	»	7: 8	6: $9^1/_4$
	Nils Persson	$^1/_4$	»	8: 7	6: $9^1/_4$
» » 5:	Petter Jansson	$^3/_8$	»	12: $3^3/_4$	9: $13^7/_8$
	Olof Olsson	$^3/_8$	»	9: $30^1/_2$	9: $13^7/_8$
	Lars Svensson	$^1/_4$	»	7: $3^1/_2$	6: $9^1/_4$
	Summa	2	mtl	59: $13^1/_4$	50: 10.

Här må ock antecknas, att anledningen hvarför de båda hemmanen i Norra Ås erhållit och fortfarande behålla jordeboksnumren 4 och 5 är att söka däri, att i jordeböckerna från äldsta tider Södra byns 3 och Norra byns 2 hemman alltid uppräknas i ett sammanhang under gemensam benämning *Åshyttan*, motsvarande ursprungligen det dåvarande *Åshytte hyttelag*, innan detsamma erhöll tillökning af Skofthytte hyttelag (Skofthyttan och Skofttorp), samt att detta förfaringssätt äfven i våra dagar bibehålles.

Under 1700-talet finner man ofta, att de båda hemmanslotter i n:r 4, som här ofvan påföras Per Olsson och Erik Andersson — hvilka numera utgöra det $^3/_4$ hemman i Norra Ås, som äges af Stribergs grufvebolag — kallades *Mellan-Ås*, hvaremot det återstående $^1/_4$ hemmanet i samma nummer från nämda århundrades början burit namnet *Åshyttan*, och ännu 1903 är den enda gård inom de båda skifteslagen Norra och Södra Ås, som i dagligt tal är känd under det officiella jordeboksnamnet »Åshyttan».

65. Bälsjöbodars skifteslag 1762—1767.

Det föredöme som de närbelägna byarna Ringshyttan, Norra och Södra Ås gifvit i fråga om »storskiften» följdes mycket snart äfven i Bälsjöbodar. Redan 1762 förrättades »laga storskiftesdelning» öfver inägorna och några år senare fortsattes med skogsmarken. Inägoskiftet verkstäldes af extra ord. landtmätaren *Karl Petter Hagström*, som ock upprättade karta däröfver, något mera fullständigt angifvande tomter och åkrar m. m. än Wetterstedts förut omtalade kartor; men en reproduktion af samma karta har dock ej ansetts nödig för att undvika därmed förenad kostnad. Angående förrättningen i öfrigt erhålles upplysningar af följande protokoll och beskrifning:

År 1762 den 17:de Augustii, instälte sig undertecknad Landtmätare uti Behlsjöbodar i Nora Bergslag och Sochn, att enligt Landshöfdingens, samt Commendeurens Högvälborne Grefve Herr Adolph Mörners Remiss af den 5:te October sidsledit år, förrätta Laga storskiftesdelning öfver de till berörde By hörande inägor, hvarvid efter Kallelse sig infunno, Nämndemännen Anders Ersson i Gjölagården och Olof Gabrielsson i Bondeborn, til biträde vid förrättningen, tillika med samteliga jord- och hemmansägare, Sven Erlandsson, Anders Velamsson, Nils Olofsson, Olof- och Abraham Perssöner, samt Anders Persson.

Så snart åkerägorne behörigen blifvit afmätte, sammankallades åter samteliga delägare, då the först om inägornes vidd och sträckning tillfrågades, hvarvid the efter något tvistande var med annan medgåfvo, thet inägorne skall sträcka sig efter then vidd Chartan utvisar, samt att Grinnabrohagen i innägo skifte intagas måtte, hvarom the, jemte thet att Olof Persson kommer att taga sin andel för $^1/_8$:dels hemman Längst söder vid then såkallade Grinnabroen, och sedan the öfriga som the bor och förr hafvit, framgåfvo en med goda män bevittnad skriftelig förening, som vidare innehöll, att när 1 Tunl. 16 kl:d i näset blifva förmedlade til $^2/_3$:delar, skall det öfriga utom hvad $^1/_{16}$:dels hemmanet får af skogsvretten söder om dess gamla vrett, anses för jemngått. Äfven innehölt samma förening, att Nils Olsson för thet att Olof Persson flyttar sina hus af then Tomt de nu stå uppå, skall bestå Olof Persson 24 d:r kopp:mt i flyttningshjelp, Då Olof Persson theremot förbant sig, att nu i år afflytta stufvan samt inom 3:ne år hafva de andra husen undanflytte; äfven om någon vid delningen skulle undfå Kålgård af annan, skall then som förr ägt kålgården, äga frihet bortföra den jord han ifrån andra ställen till växtens förbättran ditfört; Dock så, att sjelfva matjorden lemnas orubbad.

Vidare sökte undertecknade förrättningsmän, att i godo förena Byamännen om, huru förfaras skulle, therest then ena ifrån annan undfår någon uprödjad åker, men som dehlägarena therom med hvarannan ej kunde träffa någon skälig öfverenskommelse, kan undertecknad thermed sig icke vidare befatta, utan kunna the sin talan vid Lofl:a Härads Rätten utföra, om de finna sig thertil befogade.

Sedan blef detta för samteliga delägare upläsit, och som the förklarade sig icke hafva det ringaste att påminna blefvo ägorne uträknade, förmedlade och delte, på sätt, som följande Repartition utvisar:

Beskrifning och Repartition öfver Behlsjö-Bodars Inägor i Nora sockn.

			Hvart stycke		Summa deraf	
			T:d	k:d	T:d	k:d
A		Alla inägorna vid Behlsjöbodar, som består af 2 hela hemman, inneholla tillhopa .... 90 Tunl. 24 k:d				
		Deraf får				
		Sven Erlandsson efter $^3/_4$:dels Hemman:				
	1	På vestra sidan om gatan af god klapurjord..........	16	25		
	2	På Östra sidan, 17 Tl. 24 kl.; Men sedan 1 Tl. 16 kl. i näset tages à $^2/_3$ delar, så blir detta..........	17	8	34	1
		Anders Velamsson för $^1/_4$:dels Hemman:				
	3	På vestra sidan om gatan god jordmån af klapur	5	24		
	4	På östra sidan om gatan mehra sandblandad jord..........	5	19	11	11
		Nils Olofsson för $^5/_{16}$ delar:				
	5	På vestra sidan om gatan..........	8	$28^3/_4$		
	6	På östra sidan om gatan sandblandad klapurjord	5	9	14	$5^3/_4$
		Anders Persson för $^1/_2$ Hemman:				
	7	På Vestra sidan om gatan	7	25		
	8	På östra sidan om gatan	14	29	22	22
		Abraham Persson $^1/_{16}$:dels Hemman:				
	9	af gamla vretten god jord..........	1	24		
	10	af Grinnabrohagen, sämre mark à $^2/_3$ delar 1 T:d 20 k:d	1	$2^3/_4$	2	$26^3/_4$
		Olof Persson för $^1/_8$:dels Hemman:				
	11	Tillkommer denna enligt föreningen vid Grinnabron	5	$21^1/_2$	5	$21^1/_2$
		Summa			90	24

Härefter blefvo ägorne å marken utstakade samt hvar och en utvist, hvad honom efter denna delning tillhöra bör.

År, tid och ort som förut skrifvet står.

På Embetes Vägnar:

Carl P. Hagström.

Anders Ersson i Gjölagården.
Olof Gabrielsson i Bondeborn.

Af denna skifteshandling kan inhemtas att gården till Olof Perssons $^1/_8$ hemman blifvit utflyttad från sin gamla tomtplats bredvid Nils Olssons gård, och att denne, för erhållande af bättre utrymme, ensam bidragit med 24 daler kpmt till flyttningskostnad. Huruledes gården till Anders Velamssons $^1/_4$ hemman, som då var sammanbygd med Sven Erlandssons gård, några år senare blef flyttad till sin nuvarande tomt öster om gatan, omtalas längre fram (sid. 377).

Redan följande året uttogs förordnande på skogsmarkens delning, men denna förrättning kom ej till utförande förrän 1767, i Juni och Juli månader, då densamma verkstäldes af kommissionslandtmätaren *Karl Porat,* jemlikt länsstyrelsens remiss 1763 $^{23}/_8$. Af förrättningsprotokollet, som jemväl innefattar fullständig rösebeskrifning öfver de yttre rågångarna till skifteslagets *hemskog,* inhemtas att vid sammanträde 1767 $^{11}/_7$

Blef öfverenskommet att skogen skall delas i 5 skiften, på det icke allenast hvar och en måtte få lika andel af bättre och sämre mark, och förmedling således undvikas, utan ock på det hvar och en måtte någorlunda blifva bibehållen vid sina förra häfder, hvarefter kartan uträknades och delningen emellan de hela hemmanen utsattes på marken.

Sedan denna delning utsatt var, förente sig dock åtskilliga af byamännen, att utbyta hvarannan utur dessa skiften, så väl till vinnande af större tegar, som hvars och ens förra häfders bibehållande. I anledning hvaraf skogen sedermera dem emellan fördeltes på sätt som kartan utvisar, hvarefter alla delningslinier på marken med ett röse i hvarje ända utmärktes.

Sedan hemskogens delning således slutad var, gåfvo byamännen tillkänna, det de äfven äga en annan skogspark längre bort ifrån byn belägen, ***Lomflyskogen*** **kallad, hvilken de äfven anhöllo måtte dem emellan fördelas; dock blef beslutet, att samma delning skall tillsvidare uppskjutas, på det inägornas delning måtte vid samma tillfälle komma att öfverses, och således reste undertecknad den 16 Juli härifrån.** *Karl Porat.*

Af delningsbeskrifningen kan för öfrigt inhemtas att den s. k. Bohyttetrakten, innehållande 3 tld 4 kpld, afsattes för gemensam räkning, dock med den jemkning att Sven Erlandsson mot vederlag på annat ställe skulle tilldelas den andel i denna trakt, som eljest bort tillkomma Anders Velamsson. Med inräknande jemväl af samma trakt, utgjorde hemskogens hela areal 182 tld 2 kpld, som fördelades sålunda:

Hemmanet n:r 1,	Nils Olsson	$^5/_{16}$	mtl	erhöll	28	tld	$14^5/_{16}$	kpld
	Anders Persson	$^1/_2$	»	»	45	»	$16^1/_2$	»
	Abraham Persson	$^1/_{16}$	»	»	5	»	$22^1/_{16}$	»
	Olof Persson	$^1/_8$	»	»	11	»	$12^1/_8$	»
				Summa	91	tld	1	kpld.
Hemmanet n:r 2,	Sven Erlandsson	$^3/_4$	mtl	erhöll	68	tld	$8^3/_4$	kpld
	Anders Velamsson ...	$^1/_4$	»	»	22	»	$24^1/_4$	»
				Summa	91	tld	1	kpld.

Hithörande karta jemte protokoll och beskrifning, hvarur föregående utdrag och uppgifter blifvit hemtade, förvaras i Generallandtmäterikontorets arkiv. Däremot saknas i detta arkiv den samma år af Porat upprättade kartan öfver Lomflyskogen, hvaraf dock ett exemplar senast under 1880-

talet funnits inom skifteslaget, likväl utan beskrifning, som åtminstone utg. för sin del aldrig kunnat finna. Huruvida sistberörda karta numera kan vara i behåll är för utg. obekant, likasom om den ursprungliga koncept-kartan möjligen förvaras i provinskontorets arkiv i Örebro. — Efter mer än 30 års förlopp, sedan utg. började syssla med bergslagens häfder, har det väl knappast inträffat, att någon af ortens befolkning af intresse för dylika saker påvisat eller öfverlemnat någon handling eller annat, som kunnat bidraga till vinnande af kännedom om ortens äldre förhållanden: nej, tvärtom, all ting har man nödgats efterfråga, söka och uppleta bäst man kunnat, i regeln utan den minsta hjelp eller biträde. Sådant be-mötande torde äfven godhetsfullt böra räknas bygdeforskaren till godo när man inom bygden vill klandra och nedsätta hans utgifna arbeten.

66. Vanfrejd och yrkesskicklighet eller en masugns-byggares vexlande öden.

Bergsmannen Olof Hansson i Norra Ås, förut omtalad, afled 1718 och efterlemnade utom enkan, som blef omgift med Anders Olsson, 2:ne minderåriga söner, *Nils* och *Olof*, den förre född 1712 och den senare, som framdeles finnes omtalad, född 1715. Redan vid omkring 17 års ålder blef förenämde *Nils Olsson*, enligt egen uppgift inför häradsrätten, »af sina föräldrar tvungen att med *Kerstin ingå äktenskap* mot sin vilja». Kerstin åter var äldsta dottern till bergsmannen och stegresaren Anders Ersson i Södra Ås, som afled 1736. Nämda Kerstin, som var född 1702, sammanvigdes med Nils Olsson i Augusti 1729, men detta äktenskap blef föga lyckligt, hvarom vidare här nedan. Af sin svärfader blef emellertid Nils Olsson använd som biträde vid masugnsbyggnader, så kallad steg-resaredräng, som det då hette. Härmed fick han äfven fortfara hos nämde svärfaders efterträdare i befattningen, med samma namn, sexmannen Anders Ersson i Skofttorp, hvilken 1737 $^{28}/_{4}$ antogs till ordinarie steg-resare i bergmästaredömet. Tre år därefter, vid gruftinget 1740 $^{13}/_{5}$, an-förde denne klagomål däröfver, att »en af dess antagne drängar, vid namn Nils Olsson ifrån Sörås, icke allenast skilt sig ifrån honom, utan ock, till Anders Erssons förfördelande, åtagit sig den ena masugnsbyggnaden efter den andra». Härpå resolverades, att : som ett så otillbörligt förfarande af bemälde Nils Olsson ingalunda bör tålas, särdeles som han eljest, och innan han i denna konsten underrättad är, kan igenom sitt arbete skada dem, som hafva nödigt några masugnar att låta bygga och honom komma att tillita; ty pröfvade grufvetingsrätten nödigt och rättvist, vid 20 daler smt vite, alldeles förbjude denne Nils Olsson, att för sig sjelf och utan att stå under Anders Erssons uppsigt, åtaga sig någon masugnsbyggnad, på hvad ort det ock vara må, intilldess han kan uppvisa sin mästare Anders Erssons bevis, att han i konsten inhemtat en nödig kunskap, och så af bergmästaren och grufvetingsrätten till stegresare kan blifva approberad samt ordentligen antagen och befullmäktigad.»

Nils Olsson, som antagligen ansåg sig tillräckligt kunnig i denna konst, utverkade åt sig omedelbart härefter (1740 $^{18}/_{6}$) Lekebergs tings-rätts tillstånd att »ett år på prof» föresta stegresaresysslan i nämda bergs-

lag, men han torde ha haft föga sysselsättning och inkomst däraf. Genom sitt förut nämda gifte hade han blifvit innehafvare af en hemmansdel i Södra Ås och således äfven bergsman och inbrukare i Åshyttan. Här föröfvade han, tillsammans med en dräng Lars Svensson, inbrott i en grannes jernbod och tillgrep öfver 7 skepp. tackjern, som inlades i Nils Olssons bod. För denna stöld blef Nils Olsson vid Nora bergsting 1741 $^{20}/_{6}$ dömd till spöslitning och böter m. m.[1]

Följande året eller vid häradsting 1742 $^{29}/_{5}$ befanns, att »Nils Olsson i Sörås rest till Nerike och tagit soldatpengar» eller med andra ord tagit värfning. Hustru Kerstin nekade vid detta ting att betala en häst, som mannen enligt förskrifning 1741 $^{10}/_{10}$ köpt af en borgare And. Akerman i Nora för 60 daler kpmt. Vid ett följande häradsting 1743 $^{22}/_{2}$ befriades »stegresaren Nils Olsson i Ås, som är soldat», från ett förmynderskap och brodern Olof Olsson, som blifvit innehafvare af faderns egendom i Norra Ås, förordnades i stället. Vid häradstinget 1747 $^{26}/_{2}$ tilldömdes Nils Olsson Gren för sin hustru Kerstins andel $^{1}/_{5}$ i lösen för $^{1}/_{4}$ hemman Södra Ås, som en svåger Nils Eriksson innehade, med 152 daler kpmt. Af utslaget härom får man nämligen veta, att Grens hustru var dotter till aflidne stegresaren Anders Erssons första hustru (Kerstin); med sin andra hustru (Margit) hade denne Anders Ersson haft 4 döttrar, af hvilka en var gift med den nyssnämde Nils Eriksson. Lösesumman för ifrågavarande $^{1}/_{4}$ hemman utgjorde emellertid 760 daler.

Vid bergstinget i Hjulsjö 1748 $^{31}/_{5}$ finner man, att »förafskedade soldaten Nils Olsson Gren» af denna bergstingsrätt »erhållit tillstånd att vid påfordran med *masugnars byggande* betjena den bergslagen», hvaraf således framgår att han dåmera återtagit sitt forna yrke.

Sedermera kan inhemtas att Nils Olsson vid Nora häradsting 1749 $^{2}/_{10}$ »såsom gift och den där förut en gång för enfalt hor pliktat samt nu andra gången en sådan gerning bedrifvit», dömdes dels att »böta dubbla enfalt-horsböter eller 160 daler smt», dels att till Nora kyrka gifva 4 daler, och dels att »undergå enskild skrift och få aflösning i sakristian»; hvarefter det vidare heter i utslaget: »och må likmätigt 13 kap. 1 § giftermålsbalken, efter *hustru Kerstin Andersdotters påstående, hon ifrån Nils Olsson skild varda,* samt till den ändan hos det högv. domkapitlet sig om skiljobref anmäla». Slutligen innehåller samma utslag att, om han ej förmådde erlägga böterna, han i stället skulle afstraffas »med 36 par spö, tre slag af hvart paret» samt till det utom äktenskapet aflade barnet »i barnföda årligen utgifva 20 daler kpmt till dess barnet sig sjelf nära och försörja kunde». Detta barn, en flicka, hade kort förut blifvit födt.

Nils Olsson, som vid domstolen förklarade sig ha begått ifrågavarande äktenskapsbrott för att blifva skild ifrån sin 10 år äldre hustru, fick på dylikt sätt denna sin önskan uppfyld. Vid ett följande häradsting 1750 $^{30}/_{5}$ tvistade de forna makarna om boskillnaden. Nils påstod sig hafva under åren 1736—1749 infördt i boet 900 daler, däraf 262 daler kpmt i fastighetsarf från Norra Ås. Kerstin åter yrkade ersättning för en fordran på 745 daler, och som, enligt hennes påstående, »Gren 2:ne gånger äktenskapet med hor brutit och de böter, som han därför måst erlägga, blifvit tagna af oskift bo och bägges egendom, så förmente Kerstin Andersdotter

[1] Jfr sid. 320 här ofvan.

sig äfven därföre njuta ersättning, emedan hvar, efter lag, bör sin sak ensam böta och ingen annans lott förverka.» Tvisten härom uppsköts till följande ting, men då denna sak ej kan återfinnas, torde någon öfverenskommelse mellan parterna ha kommit till stånd. Kerstin fick emellertid tillsvidare behalla sin fäderneärfda egendom. Hon erhöll kort härefter en måg, Jöns Persson, från Ånnaboda i Tysslinge församling, gift 1751 13/10 med hennes och Nils Olssons äldsta dotter Karin[1]. Denne måg tilldömdes genom häradsrättens utslag 1759 6/10 svärmoderns och hennes omyndiga barns gemensamt ägande 1/4 hemman i Södra Ås, som han genom öfverenskommelse redan 1751 1/7 fått öfvertaga, men Jöns hushållade ej bättre därmed än att han slutligen 1767 30/4 af bergstingsrätten afsattes som bergsman och att sålunda afträda hemmanet till sina fordringsägare. Han bodde därefter några år vid Holmsbyttan, men flyttade 1777 åter till sin födelseort Tysslinge.

Nils Olsson synes emellertid fortfarande ha haft åtskilligt otalt med rättvisan och dess skipare. Vid Nora härads vinterting 1751 ransakades han i flera dagar om en föregående sommar begången stöld från bergsm. Johan Gustafsson i Skofttorp af en häst, med hvilken han synes haft för afsigt att tillika med en lös kvinna från Ås begifva sig till — Norge; men flyktingarna upphunnos några dagar därefter någonstädes i Vermland, da ägaren återtog sin häst — utmagrad och ofärdig — samt Nils och kvinnan funno för godt att återvända till hembygden. Hvilken påföljd, som drabbade vederbörande för denna »turistfärd», känner man icke, då ransakningsprotokollen insändes till Svea hofrätt: men förmodligen funnos dessa ofullständiga, ty vid häradstinget 1754 28/10 förekom saken ånyo. Den uppsköts visserligen — emedan Nils Olsson nekade envist för hästtstölden — men dess slutliga resultat är okändt, då några handlingar eller anteckningar därom ej återfunnits.[2]

Oaktadt dylika meriter blef Nils Olsson, efter gjord ansökan, vid bergstinget i Nora 1753 10/4 på grund af vitsordad skicklighet och med förklaring, att hans »förut begångna förseelser ej röra eller minska dess loford att vara en *duglig stegresare*», förordnad till denna befattning inom Nora bergslag, samt erhöll några år senare vederbörligt tillstånd att jemväl antaga »lärodrängar»[3]. Under denna tid bodde han vid Bengtstorp, möjligen hos någon anhörig, men kort härefter finner man af församlingens vigselbok att »stegresaren Nils Olofsson från Ås och kvinspersonen Brita Persdotter från Bälsjöbodar vigdes hemma» 1756 10/4. Nämda Brita[4] var

[1] Denna Karin Nilsdotter dömdes vid häradstinget 1752 9/10 »för begånget lägersmål under sin fästetid» att böta 40 daler och att gifva till Nora kyrka 2 daler smt. Hennes lägersman fick böta 20 daler och gifva till kyrkan 4 daler smt, samt 20 daler kpmt i årlig »barnföda».

[2] Enligt anteckning i en af Nora församlingsböcker hade redan 1752 29/9 »stegresaren Nils Olofsson från Söderås och kvinspersonen Anna Persdotter från Jernboås stått uppenbar kyrkoplikt i Nora kyrka för det de bortstulo Johan Gustafssons sto uti Skofttorp».

[3] Jfr sid. 329 här ofvan.

[4] Hon hade vid häradstinget 1753 18/10 blifvit dömd för lägersmål med afrättade skomakaren Erik Erlandsson att böta 5 daler samt att gifva till kyrkan 2 daler o. s. v. Af denna anledning kallades hon för »kvinsperson» och ej för *piga*, som eljest var den då vanliga benämningen på ärbara bergsmansdöttrar.

dotter till bergsm. Petter Svensson i Bälsjöbodar och denna förbindelse hade till följd att Nils Olsson, som under tiden blifvit antagen till stegresare äfven i Nya Kopparbergs bergmästaredöme, 1760 öfvertog sin svärfaders egendom, $^{5}/_{16}$ hemman Bälsjöbodar och sålunda åter blef bofast bergsman. Vid bergstinget i Nora 1761 $^{5}/_{6}$ begärde han att, på grund af sin stegresarebefattning, befrias från skjutsskyldighet för sitt åboende hemman, men hänvisades att härom vända sig till länsstyrelsen. Han erhöll likväl bergstingsrättens förord till sin anhållan, men denna afslogs och vid häradstinget 1762 $^{12}/_{3}$ blef han, med ett par grannar, pliktfäld för försummad hållskjuts vid Grecksåsar. Vid bergstinget 1763 $^{11}/_{5}$ hade Nils Olsson instämt sin svärfader Petter Svensson för skogsåverkan, men denne bestred käromålet, enär egendomen öfverlåtits till mågen mot fördel. Svaranden förbjöds dock vid utsatt vite att afyttra skog eller anlita den för annat ändamål än gårdfång och vedbrand.

Af församlingens dödbok kan inhemtas, att »bergsm. Petter Svensson vid Bälsjöbodar ihjälslogs af en gråbergsskuta uti Åsagrufvan» (i Nybergsfältet) d. 31 Juli 1764 i en ålder af 70½ år. Han hade då i 25 år varit bergsman härstädes. Hans hustru Kerstin Toresdotter, född i Grythyttan 1705, afled 1779. Vid häradstinget 1756 $^{3}/_{5}$ blef nämda hustru af länsmannen Lars Almberg tilltalad för oväsen vid ett husförhör, hvaröfver meddelades följande utslag:

Alldenstund Kerstin Toresdotter[1] erkänt att hon d. 20 sistl. Februari, då hr komministern Morelius hade catechesmiförhör uti Anders Perssons hus vid Bälsjöbodar skriftlag, och Anders Persson såsom uppsyningsman på Morelii anmodan och efterfrågan gifvit tillkänna, att rykte gått det Petter Svenssons och Kerstin Toresdotters barn voro emot föräldrarna olydige och oskicklige, samt barnen och de flere i anledning af 4:de budordet till hörsamhet och lydno förmant, emot uppsyningsmannen Anders Persson icke allenast uti ohöfviska ord utbrustit, att han sitt angifvande bevisa borde, utan ock slagit näfven i bordet, hvilket ej annorlunda än som en ohöfvisk och föraktlig åthäfva anses kan; fördenskull pröfvar häradsrätten i stöd af 34 § i resol. på presterskapets allmänna besvär af år 1719 och 6 § 60 kap. missgern.-b:n skäligt, det skall Kerstin Toresdotter, för det hon i skriftlaget emot uppsyningsman uti föraktliga ord utbrustit, böta 4 daler och för en ohöfvisk åthäfva äfven 4 daler, tillhopa 8 daler smt.

Angående begrafningskostnaden m. m. efter Petter Svensson blef mågen Nils Olsson af sina svågrar instämd till ett följande häradsting, men då alla domböcker saknas ej blott för 1764 års hösteting utan ock för samtliga tingen 1765 och 1766, skulle detta förhållande förblifvit okändt, om ej en af dessa svågrar sedermera åter upptagit samma fråga. Därom innehåller nämligen domboken för häradstinget 1768 $^{12}/_{10}$ följande handling:

S. d. Enligt stämning påstod Anders Persson i Holmshyttan att hans svåger stegresaren Nils Olofsson och dess hustru i Bälsjöbodar måtte upprätta behörig räkning på den kärandens fader Petter Svensson använde begrafningskostnaden samt riktigheten däraf med ed erhålla och denna rättegångskostnad gälda. Efter uppvist fullmakt för svaranden androg nämdem:n Jakob Persson i Gamla Viker, att denne saken redan för detta (genom) laga

[1] I domboken kallas hon Karin Olofsdotter, hvilket torde bero på felskrifning.

kraft vunnen dom blifvit afgjord; uppvisandes ett häradsrättens utslag af d. 8 Mars 1765, hvaraf befanns det käranden, tillika med dess bröder Olof, Lars och Björ, hade Nils Olofsson på lika sätt som nu instämma låtit, eller att han måtte med trovärdiga qvittenser bestyrka den räkning uppå 233 daler kpmt, som han för begrafningskostnaden m. m. efter sin svärfader fordrat och vid bouppteckningen ingifva låtit; men sedan han uppvist en annan och större räkning på 274 daler 11 öre kpmt och den med qvittenser velat bestyrka, hafva käranderne ifrån deras påstående afstått, emot det att han låtit vid första räkningen bero, hvilket allt häradsrätten med dom fastställt; hemställandes därföre om icke käranden gjort sig till böter förfallen och att ersätta svarandens rättegångskostnad; hvaröfver *afsades:*

Som det käromål Anders Persson i Holmshyttan till detta ting emot Nils Olofsson i Bälsjöbodar instämma låtit, angående bestyrkande af den öfver kostnaden vid kärandens aflidne fader Petter Svenssons begrafning författade räkning blifvit för detta genom dom af d. 8 Mars 1765 afgjordt; alltså finner häradsrätten det Anders Persson varit obefogad att samma sak ånyo draga för rätta, och skall han därföre likmätigt 28 kap. 1 § rätteg:sbalken böta 5 daler smt och med 9 daler kpmt Nils Olofssons rättegångskostnad ersätta.

Att Nils Olsson äfven förbättrade sin ekonomiska ställning torde framgå däraf att han enligt köpebref 1771 23/2 mot en köpeskilling af 1,600 daler kpmt förvärfvade sig 1/4 hemman i Holmshyttan, som förut innehades af Lars Hansson och Maria Olsdotter härstädes.

Som stegresare förvärfvade Nils Olsson sig bergslagens odelade förtroende; men vid Nora bergsting 1769 5/4 blef denna hans ställning starkt hotad, hvarom domboken (i § 35) innehåller följande märkliga redogörelse:

Till detta ting har direktören och vice öfvermasmästaren högaktad hr Karl Johan Garney låtit inkalla stegresaren här i bergslagen Nils Olsson, för det denne sistnämde skall om hr Garney *haft otidiga och otillbörliga utlåtelser;* hvarvid jemväl hr direktören förbehållit sig att under rättegången få göra lagliga påståenden samt af svaranden få rättegångskostnaden ersatt.

Vid denna saks företagande infann sig å kärandens vägnar vice bergsfogden välbetrodde hr Gustaf Fries, efter förut upptedd fullmakt, samt Nils Olsson sjelf, som nekade sig alldeles vara till denna angifning skyldig, utan påstod det han alltid emot Garney vist den aktning och hörsamhet, som han emot dess förman bort göra.

Innan hr vice bergsfogden Fries tilltrodde sig att göra något slutligt påstående, begärde han att tvänne tillkallade vittnen, bergsm:n Nils Olofsson i Skärhyttan och torparen Nils Nilsson under Stadra bruk måtte få, efter aflagd ed, berätta, hvad de i detta mål kunde hafva sig bekant.

Bergstingsrätten tillsporde väl vice bergsfogden i hvad för omständigheter Nils Olofsson och Nils Nilsson skulle vittna; men sedan svaranden förmält sig icke hafva något att frukta och att han därföre gerna tillät dem att aflägga eden samt sina berättelser afgifva, så fann ock bergstingsrätten för godt därtill sitt bifall lemna, hvarföre de med hand å bok den vanliga vittneseden aflade samt sedermera särskildt berättade:

Nils Olofsson att han icke kan påminna sig hafva hört stegresaren Nils Olofsson någonsin om hr Garney talat något förklenligt som rört dess person mindre dess ära, utan har alltid svaranden, då vittnet varit tillstädes och

talet kommit att falla om Garneys göromål fällt sådana utlåtelser som vittnet tyckt vara med Garneys heder och ära öfverensstämmande.

Nils Nilsson hade icke något vidare att berätta, än att han allenast flera år sedan och då Garney först kom på orten samt Nils Olofsson var ovan vid dess byggningssätt har en gång, då vittnet och Nils Olofsson varit ensamme, talet ibland annat kommit att falla om sättet på hvilket Garney ville hafva masugnarne bygda, då Nils Olofsson skall sagt: »jag har byggt många masugnar, som aldrig öfvermasmästaren varit med, och kanske öfvermasmästaren aldrig bygger så många som jag gjort», dock har denna utlåtelse icke skett af ifver eller hetsighet, utan i allt som största stillhet.

Därefter inlemnade hr bergsfogden ett vid masmästaremötet med denna bergslag d. 15 Oktober förlidet år utverkadt protokollsutdrag, därutinnan stegresaren uti Hjulsjö och Grythytte bergslager Karl Aronsson i anseende till dess viste skicklighet och goda uppförande föreslås att i stället för Nils Olofsson här i bergslagen blifva till stegresare antagen, tillika med ett af hr direktören förliden gårdag uti Örebro stad dateradt embetsmemorial, däruti han förmäler sig, såsom den, hvilken inseendet öfver stegresarnes göromål är anförtrodt, icke kan hafva fullt förtroende till Nils Olofsson eller för dess göromål vara ansvarig, särdeles som han skall efterlåtit att verkställa dess befallningar vid flere förefallne masugnsbyggnader, samt emot hr direktören sig oskickligen uppfört, och Nils Olofsson dessutom icke allenast föregifves vara ärelös, utan ock åtskilliga gånger hafva för begångna grofva brott slitit spö; i anseende hvartill och som sådana beryktade personer, enligt 17 § uti 10 artikeln af 1720 års skråordning, icke skall kunna anförtros så angelägna göromål som stegresaresysslan åtfölja, så anhåller hr direktören det *Nils Olofsson måtte förbjudas att hädanefter med stegresaresysslan här i bergslagen sig befatta:* föreslåendes i dess ställe som ofvan förmält är Karl Aronsson.

Då bergstingsrätten efterfrågade huru Nils Olofssons frejd vore, berättades det han för flere och 20 år sedan för någon begången stöld blifvit med spö afstraffad, men att han alltsedan, så mycket veterligt vore, *sig ständigt beskedligen uppfört,* så att ingen i den delen öfver honom hade att klaga eller numera honom därföre något förebrå, isynnerhet som hvar man vore försäkrad därom, att Nils Olofsson sin förseelse ångrat. Och hvad dess göromål vid stegresaresysslan angår, så utlät sig ej mindre samtlige sexmännen än den närvarande bergsallmogen, som vid detta tillfälle till myckenhet i tingssalen var samlad, *det de för Nils Olofsson hyste långt mera förtroende* än för den föreslagne Karl Aronsson, som hos den förre varit i lära; att Nils Olofsson, hvilken nästan *uppbyggt alla här i bergslagen nuvarande masugnar,* därvid sig så förhållit, att ingen på dess göromål hvarken haft eller har att klandra, att han under de arbeten han vid hyttorna förrättat emot hyttelagarena vist all höflighet; och att därföre förefölle dem oförväntadt, att hr direktören Garney påstod, det Nils Olofsson skulle förbjudas sig här i orten med stegresaregöromålen befatta.

Sedan parterne blifvit utviste och bergstingsrätten öfverlagdt så väl om det af hr direktören Garney emot Nils Olofsson instämda mål, som ock huruvida han vid stegresaresysslan må blifva bibehållen,

Afsades. Hvad först angår hr direktörens käromål för otidiga och otillbörliga utlåtelser; så emedan Nils Olofsson icke kunnat öfverbevisas att någonsin om hr direktören Garney hafva talt förklenligt vidare än hvad vittnet Nils Nilsson berättat, hvilket bergstingsrätten icke kan anse förtjena annan

näpst än att Nils Olofsson härmed blifver påmint sig noga taga till vara för alla sådana utlåtelser, som kunde hos bergsallmogen väcka misstroende till hr direktörens göromål i embetet, samt att med lydnad hörsamma de befallningar hr direktören i sysslan honom kan gifva; ty finner bergstingsrätten skäligt *Nils Olofsson ifrån* hr direktören Garneys *tilltal i den delen befria.*

Beträffande åter påståendet, att Nils Olofsson måtte förbjudas med stegresaresysslan sig befatta; så ehuru hr direktören föregifvit sig icke kunna vara för Nils Olofssons göromål vid masugnars uppbyggande ansvarig: dock som det straff Nils Olofsson i anseende till någon begången stöld för flere år sedan undergått, icke bör hindra honom ifrån att betjena bergslagen vid masugnars uppbyggande eller göra honom oskicklig till stegresaresysslans bestridande, på hvilken han sedermera utan afseende därpå erhållit fullmakt, och intet något fel i sjelfva sysslan honom kan förebrås eller han öfvertygas att hafva underlåtit att verkställa de befallningar som hr direktören honom gifvit; alltså och i betraktande af det goda loford bergsallmogen och sexmännen honom lemnat, så väl (om) dess kunskap i stegresarevetenskaperna som ock om dess nu i flere åren vista förhållande och uppförande, pröfvar bergstingsrätten skäligt *bibehålla honom Nils Olofsson vid dess hitintills oklandradt innehafde stegresaresyssla;* och kan fördenskull den af hr direktören Garney föreslagne Karl Aronsson ej på annat sätt än förut honom är tillåtet här i Nora bergslag lemnas tillstånd att stegresaregöromålen förrätta.

Ifrågavarande på skäligen obetydliga och lösa grunder anlagda försök att beröfva Nils Olsson sin stegresaresyssla till förmån för en yrkeskonkurrent misslyckades således, i följd af det goda anseende och förtroende han under sin byggnadsverksamhet lyckats vinna. Och att detta förtroende icke heller sedermera blef rubbadt, framgår tydligen af de förhandlingar som vid 1778 års bergsting ägde rum med Nils Olsson om utbildande af en skicklig efterträdare. Härom innehåller domboken vid samma ting följande:

§ 4. I anseende till stegresaren Nils Olssons nu annalkande ålder och *bergslagens stora olägenhet och afsaknad enär dess frånfälle omsider infaller,* gjordes föreställning om icke bergslagens eftersinnande tillhörde att utse något tjenligt *stegresareämne,* som under Nils Olssons handledning kunde beredas, och hvilken genom ådagalagdt prof af skicklighet och vacker insigt uti stegresarevetenskapen skaffat sig bergslagens förtroende; och då den nu samlade allmogen vid denna erinran ansåg saken i afseende å båtnaden att inom orten äga den, till hvilken de vid förefallande tillfällen kunna tillit sätta af största vigt, önskade de ingenting högre än att öfverläggning härom måtte blifva; men emedan Nils Olssons hörande, innan något i den vägen kunde stadgas, däröfver ansågs nödigt, kommer detta ärendet att uppskjutas till d. 21 i denna månad, då Dalkarlsbergs grufvelag kommer före, och anstalt gjordes att stegresaren Nils Olsson, som berättades uti något angeläget ärende vid Kärfvingeborns masugn blifvit efterskickad, till förenämde dag inkallas. Och skulle genom kungörelse hyttelagen kallas att genom fullmäktige sig infinna.

På den sålunda utsatta tingsdagen, d. 21 April 1778, aflopp ifrågavarande underhandling som följer:

§ 94. Efter beslutet under d. 6 i denna månad första tingsdagen och utgångna allmänna kungörelser, infunno sig nu för bergstingsrätten hytte-

lagens fullmäktige, för att med stegresaren Nils Olsson ifrån Bälsjöbodar betinga den belöning han äskade, för att i *stegresarekonsten antaga en lärling* och den till bergslagens tjenst inöfva och undervisa.

Härom föreföllo flere rådplägningar och omsider sedan uppå gjord föreställning stegresaren Nils Olsson fann sig däruti, att för den uppriktigaste undervisning i alla de stycken, som till masugnsbyggnaden hörer icke vilja påstå mera än 600 daler eller 33 rdr 16 sk. specie, ansåg bergslagen den summan icke vara större tilltagen, än att den, hvilken hade lust stegresarekonsten lära kunde den summan utgifva, isynnerhet som Nils Olsson förband sig att minst inom 6 år hafva en pålitlig stegresare inöfvat, och lärlingen det vilkor betingades att denna summa efter hand utgifva, samt att vid byggnader få betinga sig vanlig dagspenning för den hjelp i sjelfva arbetet han åstadkommer och till uppmuntran och belöning för den, hvilken med beskedlighet och drift söker inhemta denne vetenskap, utfäste sig bergslagen, att, enär en sådan så långt hunnit att han på egen hand kan uppbygga en masugn, skall han för den första han uppbyggt, utom den vedergällning han af hyttelaget erhåller, af bergslagen undfå 16 rdr 32 sk.; och ville bergslagen en lika summa äfven utgifva på den händelse 2:ne blefvo inöfvade, som bergslagen aldra helst önskade.

Vid efterfrågan om någon vore hugad att med dessa vilkor blifva stegresarelärling, anmälte sig uppsättaren *Lars Olsson* ifrån Skärhyttan, hvilken lemnades godt vittnesbörd om dess beskedlighet och allvar att vilja lära; och som stegresaren Nils Olsson med honom var ganska nöjd, så blef han till *stegresarelärling* antagen, med försäkran om den belöning bergslagen utsatt på den händelse han i stegresarekonsten förskaffar sig pålitlig och säker insigt; hvarjemte undertecknad (Bergensköld) utlofvade att, allt efter som Nils Olsson använder möda att undervisa och Lars Olsson att fatta och lära, vilja detta i K. M:ts och rikets Bergskollegio anmäla, och uppdrogs (åt) Nils Olsson, hvilken tillsades hafva lärlingen med sig på alla både större och mindre arbeten, att utse den andra lärlingen, hvilken, efter anmälan, hos undertecknad ett lika försäkringsbref erhåller.

Det resultat hvartill underhandlingen således ledde — likasom att dylik underhandling ägde rum — torde vara tillräckligt talande bevis därför att *Nils Olsson varit en skicklig* och, i trots af sina ungdomliga snedsprang, *väl ansedd masugnsbyggare.* Vid bergstinget 1782 $^{10}/_{4}$ anmäldes att han *aflidit* och förenämde lärling, Lars Olsson, som da uppgifves vara boende vid Ringshyttan, antogs »pa prof» till stegresare. Denne befordrades 1783 $^{31}/_{3}$ till ordinarie och vid bergstinget 1784 $^{15}/_{4}$ tillerkändes Lars det 1778 utlofvade beloppet 16 rdr 32 sk. sasom gratifikation.

Nils Olsson, som afled 1782 $^{13}/_{3}$ i en ålder af $69^{1}/_{4}$ år, hade äfven enligt förut berörda aftal antagit en andre lärling, men denne tröttnade ganska snart vid det mödosamma arbetet. Sedan husbonden aflidit, fann denne, sannolikt mindre duglige arbetare lämpligt att af dödsboet återfordra den afgift han för ett ars lärokurs erlagt; men detta försök, som hade bismak af ett slags prejeri, blef efter ett par års förlopp af bergstingsrätten, såsom obefogadt, lemnadt utan afseende.

Det må slutligen antecknas att hans frånskilda första hustru, förutnämda Kerstin Andersdotter afled 1784 på socknens fattighus, och att Nils Olsson med sin senare hustru — som året efter mannens död blef omgift — efterlemnade 2:ne söner.

67. Processlystnad och envishet.

Båda dessa egenskaper utmärkte i ganska hög grad *Sven Erlandsson*, som 1751 började sin verksamhet som husfader och bergsman. Redan följande året öppnade han rättegång mot ett par af sina svågrar angående hustruns arf i fast och lös egendom, om räntemedel o. s. v., hvilken tvist i vissa punkter utställdes till likvidation. Samma år bosatte han sig vid Bälsjöbodar på $^3/_4$ mantal n:r 2, och inköpte därefter under de följande åren af olika ägare hela det närbelägna hemmanet n:r 3 i Holmshyttan. Dessa egendomsförvärf förde ock med sig åtskilliga rättegångar; men sedan Sven Erlandsson vid 1763 års bergsting gjort sitt inträde i bergstingsrätten som välbestäld sexman, gick näppeligen ett enda ting förbi utan att han uppträdde i ett eller flera mål, ömsom kärande och ömsom svarande. För nutidens ögon te sig större delen af dessa rättegångsfrågor såsom skäligen obetydliga. Med litet god vilja borde flertalet af dem kunnat uppgöras föreningsvis, men ett visst begär af rätthafveri och den ofta framlysande envisheten, i förening med en ganska hög grad af egennytta, synes likasom hafva lockat att tillfredsställa — processlystnaden. I det följande skall meddelas några brottstycken ur de digra domstolsförhandlingarna, hufvudsakligen angående förhållanden och personer inom Ringshytte hyttelag, egnade att atminstone i viss mån belysa hvad här ofvan yttrats.[1]

Af häradsdomboken för vintertinget 1757 $^{31}/_{2}$ kan inhemtas att

Efter föregången stämning påstod Anders Velamsson i Bälsjöbodar emot sin granne Sven Erlandsson därsammastädes, att han måtte icke allenast lagligen plikta för det han skall låtit *nedhugga taket öfver ett sköfre,* som parterne gemensamt ägt, och uppsatt en byggning i stället så långt in uppå Anders Velamssons hustomt, att han af takdropp skall lida men; utan ock att Sven Erlandsson måtte omrösta berörde sitt nya hus, så att det lika som tillförene komme under ett taklag med kärandens byggning, eller ock den uppsatta nybyggnaden undanflytta, och rättegångskostnaden ersätta; uppvisandes Anders Velamsson nämdemännen Jakob Perssons i Gamla Viker och Olof Erikssons vid Fogdhyttan d. 3 Augusti nästlidet år utgifne besigtnings vittnesbörd, hvaraf befanns, att parterne förut haft 2:ne sköfven under ett tak sammanbygda med mellanvägg af stolpar och balkar, som de till hälften hvardera hållit; men Sven Erlandsson hade nästl. sommar tagit neder sitt sköfve och i stället upptimrat en logebyggning med sköfve, hvilket med öster-södra knuten varit satt något längre i söder än sköfvet förut stått, och täckt med snedtak åt östra ändan vid pass en aln och vid södra knuten 5 qvarter under åsarne af Anders Velamssons sköfvesröste, så att Anders Velamsson lede af takdropp; äfvensom ock Sven Erlandssons hus vore flyttadt längre ut, så att det icke svarade emot Anders Velamssons, eller såsom tillförene kunde komma under ett taklag.

Sven Erlandsson närvarande förklarade sig, att han skall satt sin vägg eller syllemur under sitt nya sköfve åt Anders Velamssons sköfve, där förut mellanväggen deras sköfven emellan varit, så att det ej vore på kärandens tomtedel.

---

[1] Jfr ock sidd. 302—304.

På tillfrågan berättade parterne att emellan Anders Velamssons $^{1}/_{4}$ och Sven Erlandssons $^{3}/_{4}$ hemman ännu ej någon laga delning eller skifte skett. Och intygade vidare nämdemannen Olof Eriksson att Anders Velamssons sköfve emellan Sven Erlandssons och Anders Velamssons logbyggningsgafvel är ej mera än vid pass $3^{1}/_{2}$ alnar långt, så att ej något laga hus där kunde få rum.

Utslag. Ehuruväl det synes, som hade Sven Erlandsson icke med rätta ställt sin nya byggnad så nära som skett vid Anders Velamssons sköfve, hvarintill Sven Erlandsson förut haft ett dylikt hus, bägge med en mellanvägg åtskilde, utan att lemna takdroppsrum, eftersom Sven Erlandsson erkänt det väggen af berörde nya hus emot Anders Velamssons sköfve nu står där skiljeväggen emellan bägge sköfven förut varit; dock som ej någon laga delning emellan Sven Erlandssons $^{3}/_{4}$ och Anders Velamssons $^{1}/_{4}$ hemman ännu skett och det rummet, hvarå denne senares sköfve står, är så litet, att därå, om än Sven Erlandsson lemnat af sin förra sköfvetomt takdroppsrum efter lag, ändå ej något laga hus kunnat sättas, det ock vore för Sven Erlandsson för kännbar kostnad att blott till afböjande af takdropp å Anders Velamssons sköfve af ringa värde den nya byggnaden flytta eller ändra: alltså vill häradsrätten hafva förordnat nämdemännen Jakob Persson och Olof Eriksson till att å gårdstomten parterne emellan laga delning förrätta; hvarvid bör tillses, att de hvardera, efter deras hafvande hemmantal, tomtedel undfå och så vida möjligt är slippa att flytta och ändra de hus som redan bygde äro. Hvilken delning på parternes gemensamma kostnad ske bör; blifvandes rättegångskostnaden i så beskaffad sak qvittad och upphäfven.

Huruledes den sålunda föreskrifna tomtdelningen sedermera aflopp är ej kändt, men att Sven Erlandsson småningom lyckades blifva ensam innehafvare af hela tomten framgår af en annan handling, som i det följande meddelas. För att påskynda ett dylikt resultat hade antagligen det inägoskifte, som ägde rum 1762 och i det föregående (sid. 365) omförmäles, blifvit satt i gang, hvarigenom äfven andra fördelar och bekvämligheter kunde vinnas. Från denna tidpunkt förskrifva sig ock sannolikt de gamla abyggnader, som ännu (1903) finnas å särskilda lotter i hemmanet Bälsjöbodar n:r 2. — Ifrågavarande handling eller domboksutdrag från häradstinget 1763 $^{24}/_{10}$ är af följande lydelse:

Vid företagande af instämde målen emellan Anders Velamsson i Bälsjöbodar och Sven Erlandsson därsammastädes, angående så väl den förres påstående att som Sven Erlandsson icke ännu skall öfverenskommit om någon viss betalning för hans gårdstomt, men likväl in på densamma flyttat sina hus, det måtte alltså han för ett sådant olaga tillgrepp lagligen plikta och påläggas att samma hus bortflytta; som ock Sven Erlandssons vice versa käromål och påstående om plikt för obefogad lagsökning, samt att Anders Velamsson måtte ersätta honom den mistning han innevarande år måst vidkännas på dess ägolott och hans gårdstomt och 2:ne kålgårdar, och åtaga sig, att inom viss tid afflytta sina hus samt visa hvad rättighet han haft till södra skiftet m. m. kommo parterne efter något tvistande med hvarannan således öfverens, att Sven Erlandsson åtog sig *flytta stugan åt Anders Velamsson på nyi tomten* och därvid bestå all kostnad, både med nedtagning och upptimring samt att låta försvarligen uppsätta muren och inlägga golf och tak till alla delar i så godt stånd, som hon nu står; hvarjemte Anders Velamsson

efter utsyning får på Sven Erlandssons skog hugga ett tjog godt timmer, som till byggnad är dugligt, hvaremot åter Anders Velamsson åtog sig att sjelf bortflytta på nya tomten alla de öfriga husen innan 1765 års slut och likaledes kålgärdarne, en hvardera året, och skulle Anders Velamsson stå fritt att medan dess stuga flyttas få bo uti Sven Erlandssons brygghus; låtande bägge parterne de öfriga stämningspunkterna falla. Och som parterne denna för dem upplästa förening erkände och om stadfästelse anhöllo, lät häradsrätten därvid bero och förblifva.

Sven Erlandsson underlät icke heller att stundom framställa sådana ersättningsyrkanden, där man tycker sig finna att *snikenheten* ville göra sig ganska tydligt gällande. Sålunda kan inhemtas att vid bergstinget 1764 $^{14}/_{5}$ (§ 136)

Kärade efter utverkad stämning sexmannen välförståndige Sven Erlandsson vid Bälsjöbodar till torparen unga Per Andersson och hans svåger Anders Larsson vid Holmshyttan, med påstående af laga plikt och vitesböter för den *åverkan* de på hans hemmans skog vid Holmshyttan skola föröfvat, vestan för den så kallade Dagmossen, *medelst qvarnstensbrytning*, och att de för sådane där tagne och sedan försålde 6 st. stenar måtte betala honom hälften af värdet samt ersätta rättegångskostnaden.

Unga Per Andersson infann sig sjelf och efter fullmakt för dess svåger Anders Larsson, samt utnämde inför protokollet sig till biträde handelsmannen i Nora hr Jonas Adolf Nordling. Hvarefter Sven Erlandsson yrkade dess i stämningen gjorde påstående, och ville med vittnen visa till hvad pris svaranden försålt de brutna qvarnstenarne, i fall han det ej sjelf vidgick.

Herr Nordling nekade icke att dess hufvudman brutit de omförmälte qvarnstenarne, men föregaf därjämte att sådant skall skett med kärandens samtycke, och att de om den skog, som genom stenbrottet kunde skadas, så varit ense, att svaranden skulle ersätta Sven Erlandsson densamma med 12 öre kpmt för de större och 6 öre d:o för de mindre träden; viljandes för öfrigt icke heller vägra att bestå käranden någon liten och skälig jordägarelega för stenbrottet, eller ock att däruti till arbete och förtjenst för hälften få deltaga, men att gifva honom hälften af betalningen för stenarne, det trodde hr Nordling vara det oskäligaste som kunde begäras, sedan dess hufvudman därpå nedlagt arbete och kostnad.

Sven Erlandsson kunde icke frångå att han lemnat svaranden frihet till qvarnstenarnes brytande, och äfven att han om den skog, som därigenom kunde skadas, haft sådan öfverenskommelse som här förut anfördt finnes, men ville eftergifva sitt påstående om ersättning för skogen, allenast han finge hälften af betalningen för qvarnstenarne.

Utslag. Som sexmannen Sven Erlandsson erkänt sig hafva lemnat torparen unga Per Andersson lof till qvarnstenarnes brytande å dess mark; alltså kan påstådde plikten för åverkan här icke hafva rum, och emedan det jemväl af honom är obilligt att för jordägarerätten påstå hälften af det värdet, hvartill de af Per Andersson förarbetade qvarnstenar blifvit försålde: ty kan ock rätten icke heller dess påstående i den delen bifalla, utan kommer Sven Erlandsson, så vida han i detta stenbrott ej sjelf vill deltaga, att för de af Per Andersson redan uppbrutne qvarnstenar, så väl som dem han härefter brytandes varder, att nöjas med en billig betalning, den rätten pröfvar skäligt

utsätta till 6 daler kpmt för hvarje sten, och hvarförutan han äfven för skogen skall njuta ersättning efter den träffade öfverenskommelsen med 12 öre kpmt för de större och 6 öre dito för de mindre träd, som genom detta qvarnstensbrott komma att utur vägen rödjas, till följe hvaraf det åligger unga Per Andersson att för de härtills brutne 6 stycken qvarnstenarne till Sven Erlandsson i ett för allt såsom jordägarelega erlägga 36 daler kpmt, samt där ofvan uppå med 9 daler samma mynt ersätta de honom härigenom förorsakade rättegångskostnader.

Den jordägaren tilldömda ersättningen blef således rundlig nog, och den blef äfven tillräcklig för att hindra en fortsatt kvarnstensbrytning. Åtminstone finnes densamma icke vidare omtalad i domböckerna. På marken torde det ifrågavarande stenbrottet än i dag kunna visas som ett skäligen obetydligt — fornminne.

Den nogräknade sexmannen, som under 1767 inköpt och omedelbart tillträdt 1/2 hemman i Ringshyttan, försummade icke att hålla efter sina nya grannar om de, hvilket stundom hände, öfverskridit gränserna för sina vid denna tid öfverallt oinhägnade skogstegar. Vid bergstinget 1768 18/6 blef Lars Svensson äldre sålunda dömd att för bortförda 18 lass ved plikta 18 daler och dessutom i ersättning lemna motsvarande belopp standskog, hvilken skulle utsynas af 2:ne sexmän; för en nedfäld timmergran, som för ägarens räkning kvarlåg i skogen, fick han plikta 1 daler och i rättegångskostnad utgifva 4 daler, allt silfvermynt.

Vid nästföljande bergsting, 1769 5/4, förekom åter ett dylikt tvistemål mellan nyssnämnda parter, hvarom domboken innehåller följande (§ 33):

Med påstående af laga plikt samt ersättning för både liden skada och åbragt rättegångskostnad, har väl sexmannen välförståndige Sven Erlandsson i Bälsjöbodar till detta ting låtit inkalla bergsmannen gl. Lars Svensson i Ringshyttan för det han skall *huggit och bortfört några vedlass* på parternes gemensamt ägande skog, Sinderstalpet kallad, hvaremot enligt motstämning gl. Lars Svensson påstått plikt för ohemul lagsökning; men alldenstund vid uppropet af denna sak komministern välärevördige hr Matthias Ramelii under d. 1 i denna månad utgifna skriftliga betyg inlemnades, däruti vid handen gifves att gl. Lars Svensson vid Ringshyttan förliden 4:de dag påsk varit mycket sjuk och besvärad af en andetäppa, att han haft nog svårt för att tala, samt då hemma på sin säng med den högvärdige nattvarden blifvit bespisad; fördenskull i förmågo af 12 kap. 1 § Rätteg. B. fann bergstingsrätten skäligt denne sak till nästa års laga bergsting med Nora bergslag uppskjuta; och att tillika uppå sexman Sven Erlandssons begäran förordna tvänne af detta gruflags sexmän, som hafva att uppå anmälan uti vederbörandes närvaro besigtiga det gjorda fället samt sin berättelse däröfver afgifva: blifvande emellertid gl. Lars Svensson så väl som Sven Erlandsson förbjuden vid 20 daler smt vite att intill dess slut i saken följa kan, det öfverklagade hygget vidröra eller afföra låta.

Den 19 Juli samma år afled Lars Svensson, hvarefter denna sak ej vidare omtalas. Men vid bergstinget 1770 3/5 finner man ett annat likartadt mål afgjordt sålunda:

Uti instämde saken utaf sexmannen Sven Erlandsson i Bälsjöbodar emot bergsmannen Anders Velamsson därsammastädes angående att den senare skolat utan Sv. E:s tillstånd gjort *något hygge* uppå käranden tillhörande

skogstegar vid Lomfly, kommo parterne efter något tvistande inför rätten på det sättet öfverens, att Anders Velamsson till sexman Sv. E:n betalar och utgifver i ett för allt därföre 2:ne skepp. tackjern; vid hvilken förening bergstingsrätten låter bero och förblifva samt ålade Anders Velamsson densamma nu genast fullgöra.

På samma rättegångsdag förekom äfven följande tvistefråga, hvarom domboken (i § 80) innehåller denna redogörelse:

Sexmannen Sven Erlandsson i Ringshyttan har till detta ting låtit inkalla sin granne Olof Jönsson med påstående att utbekomma den *jordägarerätt,* som samtel. byamännen äga, i anledning af den förening, som är träffad vid skogsmarkens delning, uti den så kallade *Hultagrufvan,* samt ersättning för rättegångskostnaden, hvaremot uti tillbakars tagen stämning Olof Jönsson påstått ersättning för rättegångskostnaden, sedan sexman Sven Erlandsson denna rättegång utan minsta anledning börjat.

Vid denna saks företagande instälde sig parterne, och inlemnade sexman Sven Erlandsson en så lydande förening Ringshytteboerne emellan, hvilken d. 13 sistl. Oktober af lofl. häradsrätten blifvit fastställd:

Emellan undertecknade är följande öfverenskommelse träffad, att om några malmstreck eller nya grufvor hädanefter på vår mark skulle uppfinnas, så böra samtelige byamännen därom tillsägas innan mutsedeln begäres, samt hvar och en äga frihet, att däruti efter sitt hemmantal deltaga, emot det att all årerkan och skogsödande, på de till grufvorne utstakade fälter, till jordägarne betalas, men jordägarerätten tillfaller hvar och en efter dess hemmantal, utan att densamma får af jordägaren ensam disponeras; skulle någon utan samtel. byamännens retskap tillåta någon främmande att tillika med sig begära mutsedel, så bör densamma vara sin jordägarerätt förlustig. Ringshyttan d. 4 Juni 1766.

I anledning hvaraf sexmannen påstod, att som honom ingen jordägarerätt tillfallit uti Hultagrufvan på svarandens mark, det alltså måtte af Olof Jönsson godtgöras.

Svaranden uppviste häremot en mutsedel på denna grufva, som i flere åren legat öde, af d. 20 Juni 1766, hvaraf befanns, att då ingen af Ringshytte byamännen däruti varit antecknade, och sedermera en af d. 24 sistl. Mars, då det första bolaget blifvit ökadt, hvarutaf befanns, att Olof Jönsson endast för 1/2 del låtit sig anteckna; och som han sjelf ingen jordägarerätt sig förbehållit, utan hvar och en ägde tillstånd att sig till deltagande anmäla, så påstod han att blifva ifrån käromålet befriad.

Och alldenstund med denne saken så sammanhänger, utom det den första mutsedel blifvit utfärdad innan sexmannen Sven Erlandsson i Ringshyttan blef ägare, att sedan grufvelagarena i Hultaberget kommit öfverens att öka bolaget, som redan skedde förleden våras, blef listan på dem, sig till delar anmält, till undertecknad (bergmästare) inlemnad, och en hvar frihet lemnad, som någon rättighet kunde äga, att sig därom anmäla; men Sven Erlandsson, som det intet kunnat vara obekant, att vice bergsfogden Fries på undertecknads befallning och Hulta grufvelags ansökning, förleden vår i April månad, och således för ett år sedan, genom kungörelse af predikstolen sammankallade Hulta grufvelag, att höras om sjelfva grufvans delning i vissa delar, likväl då sig icke infunnit, ej heller sedermera sig om deltagande anmält; fördenskull anser bergstingsrätten Sven Erlandssons dröjsmål att sig anmäla härröra af den rätt han trodde sig af den ingångna föreningen äga, *att på den hän-*

delse grufveförsöket lyckades få i deltagande instiga: men emedan ett sådant förbehåll emot all billighet är stridande, föreningen icke heller synes kunna tagas i det vidsträckta begrepp, att den skulle sträcka sig äfven till gamla och kända ödesgrufvor, sexman Sven Erlandsson jemväl kunnat, om ej han det förut nämda förbehåll ägt, lika snart med alla de andra i Ringshyttan, hvilka i grufvan för delar låtit sig anteckna, äfven erhållit del; ty kan ingen andel Olof Jönsson fråndömas, utan hafver sexmannen att skylla sin egen efterlåtenhet, som i tid sig icke anmält. Beträffande den fordrade rättegångskostnaden, så emedan Olof Jönsson likväl försummat att om denne grufvas upptagande och nya delning underrätta sin granne enligt föreningen: ty varda de på ömse sidor qvittade.

Sedan detta utslag var afsagdt, gaf sexman Sven Erlandsson sitt missnöje tillkänna, som härmedelst intygas.

Sven Erlandsson hade nämligen, på sätt redan blifvit omtaladt, 1767 tillträdt det $^1/_2$ hemman i Ringshyttan, som han samma år inköpt af bergsmannen Erik Olofsson (vester), och ville nu, då arbetet i Hultagrufvan antagligen börjat blifva lönande, såsom hemmansägare i byn blifva meddelägare i gruflaget, ehuru enligt hvad af det föregaende synes en dylik rätt stått honom lika öppen både när bolaget bildades och när det sedermera utvidgades; men antagligen voro företagets utsigter *då* föga lockande för — *vinstbegäret.* På samma sätt gjorde Sven Erlandsson ett liknande försök vid en annan grufva, hvarom domboken för sistberörda bergsting (1770 $^3/_5$) innehåller följande (i § 102):

Efter uttagen stämning påstod sexmannen välförståndige Sven Erlandsson i Bälsjöbodar, att som Ringshytte byamän vid skogsdelningen d. 4 Juni 1766 en sådan förening ingått, som ock vid lofl. häradsrätten d. 13 sistl. Oktober blifvit stadfäst, att om någon ny grufva eller malmanledning på någondera af byamännens skogsmark blef uppfunnen, *skulle hela byn däruti efter sitt hemmantal njuta jordägarerätten,* och därest någon skulle utan samtel. byamännens vetskap tillåta någon främmande att tillika med sig begära någon mutsedel, så bör densamma då vara sin grufvedel förlustig; men Lars Svensson vid Ringshyttan detta allt oaktadt låtit mutsedel uttaga på *Norra Holstabergsgrufvan,* utan att härom tillsäga sexmannen Sven Erlandsson, hvilken i Ringshyttan är delägare, han alltså måtte till käranden afstå den jordägarerätt han sig förbehållit. Men alldenstund bergstingsrätten fann, af hvad parterne hvar emot annan anförde, att *en hvar varit öppet lemnadt i detta grufvearbetet vid dess början deltaga,* mutsedeln jemväl, som den 23 September sistl. å denna grufva blifvit utfärdad, innehåller, att nämdeman Nils Erlandsson sexmannens broder, densamma med flere uttagit, och angifvit att han tillika med dem, som i mutsedeln finnas antecknade, samma ödelemnade grufva förleden sommar påfunnit, hvaraf synes följa det sexman Sven Erlandsson om detta tilltänkte arbete all nödig kunskap ägt, dessutom har han icke vid grufvelagets första sammankomst om någon andel sig anmält, och Lars Svensson för en ganska liten del sig anteckna låtit; fördenskull och som härförutan Lars Svensson äfven velat med en ingifven attest bevisa, det sexmannen verkligen om detta arbete blifvit tillsagd, kan alltså bergstingsrätten intet fråndöma Lars Svensson den del han sig tagit, eller honom ålägga sexman Sven Erlandsson någon jordägarerätt ersätta, *utan hafver sexmannen att skylla sig sjelf, att dess försigtighet att vänta till dess grufvan till sin beskaffenhet skulle sig visa,* betagit honom delaktigheten därutinnan, enär malm nu för brottet blifvit anträffad.

Emot detta utslag gaf sexmannen sitt missnöje tillkänna, hvarföre honom åligger sina besvär uti K. M:ts och riksens Bergskollegio ingifva aldrasist d. 19 i denna månad innan klockan 12 förmiddagen.

Huruvida dessa besvär fullföljdes eller icke torde numera vara skäligen likgiltigt. De anförda domboksutdragen hafva meddelats hufvudsakligen för att erhålla kännedom så väl af innehållet som betydelsen af 1766 års förening om gemensam jordägarerätt till malmfyndigheter inom Ringshytte skifteslag. Att man därutöfver erhållit ett karakteristiskt bidrag till kännedomen om en af hyttelagets dåvarande främste personligheter kan måhända äfven räknas som en — vinst.

Några år senare, vid bergstinget 1773 6/5 hade

Sexmannen Sven Erlandsson i Ringshyttan till detta ting låtit inkalla aflidne Olof Larssons enka hustru Stina Andersdotter i Ringshyttan och de omyndiga barnens förmyndare sexman Sven Larsson i Öskevik och bergsmannen Lars Svensson i Ringshyttan, med påstående att njuta betalning för de *kolmilor och byggnadstimmer*, som aflidne Lars Svensson (äldre) i sin tid på den skog huggit, som numera efter byte af hemmanet fallit på sexm. Sven Erlandssons lott, hvarförutan ersättning för kostnaden är vorden fordrad.

Vid denne sakens företagande instälde sig parterne och uppviste käranden med handlingarna, att saken så sammanhänger, att sedan han med g:la Lars Svensson, Olof Larssons aflidne fader, tillsammans ägt ett hemman i Ringshyttan, så har käranden förment att Lars Svensson hårdare tillitat skogen än som svarade mot dess rätt, hvarföre han hos underteckuad (bergmästare) anhållit om syn och besigtning. Den har d. 21 Oktober 1768 försiggått, och därvid hafva sexmännen Anders Bengtsson i Kåfalla och Karl Persson i Skofttorp funnit, att på en trakt den Lars Svensson fått i vederlag för en annan trakt han vid landtmätaredelningen mistat, har han haft 6 st. milor, en om 11 famnar, en till 12, två till 13, en till 13 1/2, samt en till 15, allt efter 3 alnar och 1 qvarter i famnen, hvilken trakt sedermera vid den efter lofl. häradsrättens förordnande d. 6 Juni 1771 skedde delningen dessa parter emellan tillfallit Sven Erlandsson; och som hela denne trakten genom detta hygge var medtagen, så äskade han nu ersättning.

Efter något tvistande kommo parterne så öfverens att utställa denna saken till förening, och uppå anhållan varder härmedelst hr bergmästaren ädel och högaktad Lars Fredrik Bergström anmodad och förordnad att nu uti instundande sommar tillika med sexmännen som förra gången besigtningen anstälde sammankalla de nu tvistande och uppå stället i skogen tillse om icke denna började rättegång i vänlighet kan bilagd blifva; men skulle icke förening träffas, så vill bergstingsrätten uppå ytterligare anmälan det stridiga med laga slut afhjelpa.

Då denna fråga icke förekommer i de följande årens domböcker torde sannolikt den åsyftade föreningen hafva kommit till stånd. Det må emellertid anmärkas att likartade tvistemål mellan öfriga delägare inom Ringshytte skiftes- eller hyttelag vid denna tidpunkt icke förekomma. Antagligen kunde dessa grannar i godo bilägga dylika tvistefrågor om och när sådana kunde hafva uppstått dem emellan. Det vill därför tyckas som att Sven Erlandsson i sin egenskap af sexman bort kunna något stäfja sin processlystnad samt att icke i tid och otid besvära domstolen med sina många, stundom ganska obetydliga och nära nog värdelösa rättegångssaker.

Såsom räkningsförare för 2:ne särskilda grufbolag, Stora och Vestra Svartbergsgrufvorna, hvilka till stor del innehades af samma delägare, hade Sven Erlandsson ett år ägt fordran af ena bolaget, men häftade i skuld till det andra. Han utsökte då sina fordringsbelopp, men ville ej medgifva kvittning för hvad samma delägare ägde till godo i det andra bolaget. Detta förargade ett par af hans egna kamrater så att de stämde honom till 1773 års bergsting med yrkande af redovisning för båda grufvornas räkenskaper samt att dessa måtte edfästas. Det senare yrkandet afslogs men han ålades att vid blifvande grufstämmor framlägga sina räkningar till delägarnes kännedom och granskning. Detta skedde på det egendomliga sättet, att Sven Erlandsson under hand delgaf hvar och en delägare särskildt dessa räkenskaper och skaffade sig på detta sätt ett slags godkännande af de flesta. Därpå instämde Sven Erlandsson till följande årets bergsting ett par af delägarne, som af förenämnda anledning icke velat betala sina jemförelsevis obetydliga skuldbelopp i det ena bolaget, och fick sina anspråk godkända, men däremot erhöll han ingen ersättning för utsökningskostnaden, »utan varder han» — enligt bergstingsrättens utslag 1774 $^{13}/_{4}$ — »härmedelst ålagd att innan nästa månads slut grufvelaget ordentligen sammankalla att räkningarna för alla arbeten uppläsa, hvarefter grufvelaget blifver öppet lemnadt att sedermera genom ny stämning fordra att samma räkningars riktighet måtte med ed fästas». Detta åläggande synes hafva gjort tillbörlig verkan, emedan denna sak icke vidare återkommer i tingsprotokollen.

Nästan samtidigt härmed hade en tackjernsgös om 27 lisp:s vigt blifvit bortstulen vid Ringshyttan för Sven Erlandsson. Han vidtog kraftiga åtgärder för att återbekomma det stulna. Kungörelse därom upplästes i kyrkan och till 1774 års bergsting lät han inkalla dels en borgare Weingart i Nora, som förmenades hafva med annat tackjern sålt en dylik gös till Hammarby bruk och därför borde redogöra för åtkomsten däraf, dels ock 2:ne andra personer såsom misstänkta att äga viss kännedom om stölden, den ene till och med att hafva sålt gösen till Weingart. Detta rättegångsmål, där det således gällde för 3:ne personer att göra sig »urtjufva», som det hette, pågick vid flera ting — Weingart besvärade sig redan efter första förhöret i Bergskollegium — med vidlyftiga vittnesförhör o. s. v., men synes ha blifvit slutbehandladt 1777 $^{10}/_{4}$, då den svårast misstänkte »svor sig fri», samt Weingart och den andre tilldömdes hvar sina 48 daler kpmt i expenser. Den förre hade visserligen fordrat en betydande skadeersättning, ehuru utan framgång; men att hela denna rättegång ådrog Sven Erlandsson mycket obehag och ganska dryga utgifter, många gånger mera än hvad tackjernsgösen kunde vara värd, är åtminstone säkert. Visste han det icke förut, så torde denna sak möjligen hafva lärt honom att — »*snålheten* bedrar visheten» . . .

68. Ringshytte och Bleksbergs dammbyggnader vid Bälsjön.

Första gången man finner dessa dammar omtalade i någon handling, är i gruftingsprotokollet 1664 $^{1}/_{3}$, då tillsyningsmän förordnades, en för

Ringshytte- och en för Bleksbergsdammen[1]. Sedermera förekommer ingenting därom förrän vid Stribergs grufting i Bleksbölstorp 1681 14/6. Vid detta tillfälle

Kärade samtl. Åshyttelaget till Ringshyttelaget för *vattnets utsläppande* **vid blåsningen, emedan de så väl som Ringshyttelaget uti** *Bälsjödammen* **participera. Hr bergmästaren förfrågade hvarföre de igenslagit vattnet; de svarade det de ernade då blåsa, såsom ock de allt för öfverflödeligen utsläppt vattnet, derföre de nödgades det igenslå; sedan dessutan besvärade sig Ringshyttelaget det Åshyttelaget aldrig bjudit till att dämma vattnet, hvartill de och blefvo tillhållne att ändteligen göra skola.**

Resol. **Som efter ett noga ransakande befanns, det de, sedan hr bergmästarens förbudssedel till dem kom, att de icke skulle förhålla vattnet för Åshyttelaget, på det icke blåsningen för dem skulle studsa, vattnet likväl igenslagit, hvilket Lars Svensson på Ringshyttan omsider bekände sig gjort efter hyttefogdens befallning; pliktar fördenskull han denne gången, emot hr bergmästarens sedels brytande 40 m♀ smt, och sökes vid nästa grufveting hyttefogden, efter som han säger sig af honom vara befallt, det han dock ej bort lyda, utan där han tillvinnes sedeln [som säjes] ej akta velat, pliktar han i lika måtto. Och pålades Åshyttelaget ändtel. på sin del reparera Bälsjödammen och honom dämma hvartannat år, såsom ock skola de uppbygga sin** *hyttedamm vid Åshyttan,* **den merendels förfallen är. Och hvilken som härefter understår sig på vattnet göra någon åverkan, den ene för den andre, skall vara underkastad samma plikt; och förordnades till insynsmän öfver vattnet Sven Andersson på Ringshyttelagets och Mårten Persson på Åshyttelagets vägnar. Och insattes till** *hyttefogde vid Ringshyttan* **Sven Andersson därsammastädes.**

Tre år senare eller vid gruftinget i Bleksbölstorp 1684 17/6, återfinnes följande tvistemål om Bälsjövattnet (i § 18):

Blexböls hyttelag **klagade på Åshytteboerne att de** *igenkastat dammen* **för dem; så hafva fuller Åshytteboerne därtill haft fog, emedan de allt en dammsjö hafva, och de tänkt att blåsa; och skola fuller här efter å bägge sidor det tillstånd hafva, med det förord, att de som dammen igenkasta(t) äntel. hvar sten dädan hämta vid 40 m♀ smt plikt för hvart lass de qvarlägga, och skola Åshytteboerne hålla sin damm så god som Blexböls hyttelag, där de där oppe[2] vilja hafva något vatten att pretendera, hvar öfver skall besigtigas.**

Redan följande året uppstod åter tvist mellan Åshytte och Ringshytte hyttelag om deras hittills gemensamma damm vid Bälsjön, hvilken tvist afgjordes på sätt, som kan inhemtas af nedanstående protokollsutdrag från gruftinget 1685 11/6, § 15:

Angående den damm, som Ringshytteboerne vilja att Åsboerne skola hålla och bygga med dem, sade Åshytteboerne att de intet kunna få sitt bruk hem så snart som de, (så) att de vid Ringshyttan kunna utblåsa *vattnet ur Bälsjön* **innan de andre komma att få sitt bruk hem; men efter Åsboerne komma intet att blåsa i höst, fördenskull tillåtas Ringshytte bergsmän att afblåsa sitt bruk obehindradt i höst, men sedan begynna bägge hyttelagen,**

---

[1] Jfr sid. 57 här ofvan.

[2] Nämligen vid Bälsjön.

där om de nu förenas, annat år att påblåsa lika, och *Ringshyttteboerne bygga sin damm sjelfva;* dock lofvade Åsboerne att hjelpa Ringshytte bergsmän hvar sina 2:ne dagsverken på hvar hel del på dammen, och däremot hafva Åsboerne makt att uppdraga luckorna vid Bälsjön och dammen när de blåsa och vatten tryter.

Några år härefter, eller vid grufting i Bleksbölstorp 1690 23/5, träffades om Bälsjövattnet följande öfverenskommelse:

Blexböls och Ringshytte bergsmän emellan, angående *vattendämningen för dessa bägge hyttor,* slöts med deras samtycke sålunda, att som dessa hyttelager måste med det vatten, som kommer ur Bålsjön blifva fortsatte, skall den hyttan, som först blåsningen ändat, sitt dammbol igensluta och med lås förvara, samt hyttefogden nyckeln emottaga och för vattnet svara, att intet något fruktlöst framlöper, och sålunda de som efterst blåsa medelst mangel af vatten få orsak sig besvära; blifvandes dessutan Ringshytte bergsmän pålagde upprensa hvad de i Blexbölsboernes hyttebäck nedkastat.

Denna förening tillämpades därefter en ganska lång följd af år innan osämja yppade sig mellan de båda hyttelagen. Ett nytt slägte hade emellertid hunnit taga hand om deras angelägenheter och den uppgjorda föreningen sannolikt fallit i glömska, då man omsider i de väldiga domböckerna från ett grufting i Ringshyttan »med Klacka och Stribergs grufvelagare», som tog sin början 1732 5/5, under § 28 återfinner följande resolution:

Uti den af samtel. Ås- och Ringshytteintressenterne å den ena och samtel. Bleksbergsboerne å den andra sidan, hvar emot annan kärande och svarande instämde sak, angående det skola de senare varit mycket vårdslösa om *vattnets innehållande uti Bälsjön,* hvarutaf alla 3 hyttelagen skola sig till deras blåsning betjena, så att de förre isynnerhet detta år skola tagit märkelig skada vid blåsningen, och hvarföre de påstå Bleksbergsboerne böra vara ansvarige; men desse åter tvärt emot detsamma emot Ås- och Ringshytteboerne påstå, med mera som stämningen innehåller och hvarom, jemte å båda sidor fordrade expenser och skadeståndsersättning till 649 daler kpmt tvistats, resolverades vid Klacka ordinarie grufveting d. 9 Maj 1732:

Alldenstund af parternes tvistande rätten befunnit denna saken vara af den vidlyftighet, helst i anseende till de åtskilliga instämda vittnens afhörande, att den ej så snart kan afgjord blifva; fördenskull och som rätten nu ej har mera tid öfrig än som nödvändigt fordras tills det efter detta ting infallande Stråssa grufveting[1], ty kan sig rätten för denne gången intet utaf denne saken taga och till ändteligt slut förhjelpa, utan varder den till nästa grufveting uppskjuten; dock likväl och där parterne ej emellertid i godo skulle kunna åsämjas om det å bägge sidor pretenderade skadeståndets ersättande, sedan de angifvit sig om vattnets konserverande hädanefter mestadels vara öfverens, så finner rätten nödigt att remittera denna tvisten till laga syn på parternes bekostnad till hälften hvardera, uti bergsfogden välbet:de Jakob Fröbergs och 2:ne oväldige sexmäns öfvervaro, som parterne för bergsfogden utnämna kunna, som då noga hafva att observera så väl situation af bägge utloppen utur denne sjön, som gå till desse tvistande parters hyttors betjening, som ock sjelfva de därvid uppbygde dammarne och utloppen med deras beskaffenhet

[1] Utsatt till 11 Maj s. år.

samt öfverse den dammsjön, som angifvits att Bleksbergsboerne[1] nedanföre Bälsjön skola hafva, och huruvida den någondera hyttelaget skada eller gagna kan pröfvas nödigt och till upplysning tjenar; hafvandes syningsmännen sedan om alltsammans dess utförlige berättelse att författa. De påstådde expenserne emellertid å båda sidor reserverade.

Sedan denne resolution var afsagd, utnämde Bleksbergsboerne till syningsman å deras sida sexman Bengt Jansson i Kåfalla, och Rings- samt Åshytteboerne sexman Jakob Tyresson i Fåsjöhyttan, hvilka likmätigt föregående resolution denne besigtningen hafva att förrätta, sedan bergsfogden dem och parterne terminen därtill notificerat.

Resultatet af den sålunda bestämda syneförrättningen framgår af här nedan meddelade utdrag af domboken för nästföljande grufting med samma gruflag, ätvenledes vid Ringshyttan, från dess sista rättegångsdag 1733 ¹/₅:

§ 33. Uti den saken som Bleksbergs-, Ås- och Ringshytteboerne till tvänne ting låtit hvarannan instämma, ang:de det skola de förre varit mycket vårdslöse om *vattnets innehållande uti Bälsjön*, hvarutaf alla tre hyttelagen skola sig till deras blåsning betjena, så att de senare isynnerhet förl:t år skola tagit märkelig skada vid blåsningen, och rätten genom resolution d. 9 Maj 1732 remitterat till laga besigtning, så väl öfver utloppen utur Bälsjön, som gå till desse bergsmäns hyttors betjening, som ock de därvid uppbygde dammarne med deras beskaffenhet samt öfver den dammsjön, som Ås- och Ringshytteboerne nedanföre Bälsjön hafva, angåfvo parterne nu, igenom insinuerad skrift, sig således vara förente:

1. Skola Bleksbergsboerne bygga sin damm uti Bälsjön lika hög med Rings- och Åshytteboernes därsammastädes, samt sedan, när de blifva jemna och bägge försedde med riktiga luckor, lås och nycklar, böra dammluckorna strax efter blåsningarnas slut slås igen, och hytteintressenterne sjelfva godvilligt öfverleverera hvarandra nycklarne, så att Bleksbergsboerne måste lemna sin till Rings- och Åshytteboerne och de åter däremot sin till Bleksberg, skolandes sedan ingen af intressenterne vid 50 daler smt vite understå sig att emellan årsblåsningen, antingen alldeles uppdraga eller ock på något sätt rubba dammluckorna.

2. Skola uppå bägge dammarne byggas ordinarie öfverflödsfall med luckor samt riktiga lås och nycklar före, börandes väl hvad nycklarne angår äfven så procederas och ombytas, som med de till hufvuddammarne; men så skall dock därmed intet alldeles så strängt hållas, utan hyttelagen få häruti nnan någon friare disposition, dock så, att med för mycken uppdämning i olaga tid intet göres någon præjudice.

3. När någondera dammen antingen kommer att repareras eller ock alldeles uppbyggas, bör intet vattnet innehållas, utan strax om vårtiden och vid blåsningarnas slut utsläppas, och sedan med byggnaden så fort som möjligt är begynnas och ändas.

Och alldenstund rätten finner denne deras förening skälig, så mycket mera som den länder deras blåsningsverk till behörig drift och fortgång, och icke allenast bergsmännen sjelfva, utan ock kronan däraf kan hafva gagn och nytta; fördenskull har ock rätten uppå samtl. hytteintressenternes anhållan denna förening uti protokollet infatta velat; blifvandes den till alla delar,

---

[1] Torde vara misskrifning för *Ringshytte*boerne. Se nedan!

så väl hvad det utsatte vitet som de öfrige punkterne angår, härmedelst behörigen konfirmerad och stadfästad.

Af denna handling lemnas ingen underrättelse om den vid första tinget jemväl yrkade skadestandsersättningen af 649 daler kpmt, men förmodligen hade frågan härom fått förfalla, sedan förening blifvit ingången om sjelfva hufvudsaken. Det är emellertid föga troligt att det föreskrifna utbytet af dammnycklar fortgått synnerligen länge enligt det vid föreningen öfverenskomna sättet. Det borde för öfrigt ha legat i båda hyttelagens eget välförstådda intresse att på bästa sätt vårda sig om en tillräcklig vattentillgang, så att luckorna ej stodo öppna andra tider än under de merendels korta årsblasningarna. Så mycket synes dock vara säkert, att ytterligare tvister om Bälsjövattnet icke synes hafva förekommit förr än närmare 40 år därefter, sedan förmodligen ofvanberörda föreskrifter äfven fallit i glömska. Af bergstingsrättens dombok för 1771 15/4, § 67, kan nämligen inhemtas, att

Samtelige Bleksbergs hyttelagare hafva till detta ting instämma låtit samtelige Ringshytte hyttelagare med påstående, det de 1:mo emot den af undertecknad bergmästare kungjorde och dem emellan träffade förening detta år förr än Bleksbergs hyttan åstadsläpptes börjat sin blåsning, måtte fällas till det utsatta vitet samt åläggas gälda käranderne den skada de därigenom lidit, som i brist af vatten måst *i gång hålla hjulet med trampning;* 2:do det måtte svaranderne förbindas att lika med käranderne upprätta dammarna (vid) Sten- och Holmsjöarne; 3:tio att antingen uthäfva eller med lås förvara den vid hyttan varande damm, hvarigenom vattnet utsläppes, och rättegångskostnad gälda. Häremot hafva äfven Ringshytte hyttelagare igenom tillbakars tagen stämning, emot desse kärander, det påstående gjort att få ersättning för liden skada genom kärandernes öfverflödiga vattusläppning ur deras hopadamm i Bälsjön, och att Bleksbergs hyttelagare måtte åläggas att nära intill sin by bygga en liten hålldamm, på det ej vattnet onödigt ur Bälsjön må utsläppas, samt igenbygga deras »vardam» vid hyttan till vattnets vårdsamma hushållning, samt äfven ersättning för rättegångskostnaden.

Vid sakens företagande instälde sig parterne å båda sidor och efter någon ordvexling, uppå bergstingsrättens föreställning, sluteligen på det sättet öfverenskommo, att blåsningarna vid båda dessa hyttor ej förr än medio December skola börjas och innan den tiden intet något vatten ur deras sjöar släppas, till hvilken ända de förut hvarannan skola tillsäga enär endera till blåsning blifver färdig, på det att till vattnets besparing bada på en gång må komma i gång; dock om till äfventyrs någon blåsning vid någondera hyttan förolyckas, sa skall det stå hyttelagarena fritt att då sammanträda och någon tidigare blåsning öfverenskomma; skulle åter så litet vatten någon sommar i Bälsjön samlas, att hyttelagarena om dess tillräcklighet tvifla skulle, skall det hos bergmästaren i orten angifva(s) och då äger han att blåsningstiden utsätta; och som dammen vid Bälsjön på Ringshyttesidan skall vara så lagd, att vattnet rinner öfver och därigenom mycket förspilles, hvilket i år skett till sådan myckenhet, att de blåst 14 dagar utan att öppna luckorna, så åtogo sig Ringshyttelagarena att densamma pålägga till dess han lika hög blifver med Bleksbergsdammen, och på det, enär blåsningarne nästa år skola anställas, allt hvad nu blifvit beslutadt må vara verkställdt, förordnades herr bergmästaren och bergsfogden Lars Fredrik Bergström besigtiga om Ringshyttedammen är

lika med Bleksbergs, samt vid det tillfälle då underrätta sig huruvida dammen för Sten- och Holmsjöarne må vara nödvändig, och om med vattnet vid någondera stället sådan misshushållning förelöper som rättelse fordrar. Emellertid blef det som här frammanföre öfverenskommit är fastställdt, och efter hyttelagens åstundan ett vite af 50 daler silfvermynt utsatt för den som häremot bryter.

Några år härefter, eller vid bergstinget 1775 25/4 blef denna tvistefråga ånyo föremål för domstolsbehandling, hvarom domboken innehåller följande (i § 62):

Nämdemannen Nils Erlandsson har som hyttefogde å Ringshyttelagets vägnar till detta ting inkallat samtlige Bleksbergsboerne med påstående, det måtte de blifva fälde till de viten, hvartill de genom *ett vårdslöst förfarande med hopa blåsningsvattnet i Bälsjön* och den därvid varande hålldammens otillbörliga vidmakthållande och läsande gjort sig förfallne, samt att vitet måtte fördubbladt varda, såsom ock Bleksbergs hyttelag åläggas att ingå och sig begifva till årlig afgift åt någon, som vattuaktningen vid båda dammarne sig åtaga kunde, hvarjemte ersättning för rättegångskostnaden blifvit fordrad.

Vid denna saks företagande instälde sig käranden och å svarandesidan sexmännen Jakob Olsson i Bleksbergstorp och Olof Gottskalksson i Bleksberg, utaf hvars anförande hvar emot annan så väl som utaf de inlemnade handlingar bergstingsrätten hade tillfälle inhemta, det Bälsjön tjenar båda dessa hyttelag för hålldam och att utsläppningen af vattnet är på 2:ne särskilta ställen, hvadan hushållningen att det vårdas och sparsamligen påsläppes bägge hyttelagens noga tillsyn tillkommer, och har för den orsak denna rätt allaredan 1733 stadgat, att sedan dammarne blifvit uti fullkomligt stånd satte, borde de med lås förses och nyckeln för Ringshyttedammen lemnas till Bleksbergs och deras åter till Ringshyttan. Vid 1771 års bergsting hafva dessa hyttelagare då åter varit före om damhållningen och vid 50 daler smt kommit öfverens, att hvar och en på sin sida sätta dammarne i fullkomligt stånd och hafva här ofvan uppå, genom undertecknads anstalt af den 28 Juni 1772, Bleksbergsboerne blifvit anmante att sin åtagna skyldighet fullgöra. Icke desto mindre skola de ännu icke satt sin dam uti tillbörlig ordning, och enär nyckeln till Ringshyttedammen blifvit dem tillsänd, hafva de den icke velat emottaga, hvilket allt gifvit anledning till den nu började rättegången. Till försvar häremot hafva Bleksbergs hyttelag anfört, att de någon nybyggnad å dammen sig icke kunnat företaga af fruktan att allt vattnet skulle till skada för den instundande blåsningen utsläppas, utan skola de användt i det stället all möda att kunna genom förbättringar underhålla honom i för hyttelagen nöjaktigt stånd, hvarmed de ock vunnit sin önskan, enär hyttelagen vid nu sist öfverståndna blåsning ingendera saknat driftvatten; och som nämdemannen Nils Erlandsson medgaf att ingen brist på vatten varit: alltså fann bergstingsrätten anledning att ifrån böter Bleksbergsboerne frikalla; men emedan förr eller senare dammen ånyo skall ombyggas, och den minskning som däraf uppkommer för hyttelagen infalla: ty pröfvade bergstingsrätten att, vid 100 daler smt vite, förelägga Bleksbergs hyttelag att nu uti instundande sommar, på sätt som öfverenskommelsen af år 1771 innehåller, *dammen ånyo uppbygga*, uti fullkomligt stånd sätta och sedan, enligt denna rätts utslag af år 1733, den med lås förse, till hvilket nyckeln emot Ringshytteboernes till sin dam bör hyttefogden vid Ringshyttan tillställas, hvarmedelst hyttelagen den kostnad

undgår att någon särskild damvaktare underhålla; börandes Bleksbergsboerne rådföra hr konstmästaren Noring så väl angående byggnaden som ock om icke med dräglig kostnad någon sådan förbyggnad kan göras att utan myeken aftappning detta arbete kan fullbordas.

Den sålunda föreskrifna ombyggnaden af Bleksbergsdammen blef därefter verkställd. Härmed synes ock tvisten mellan de båda hyttelagen om vattnet i Bälsjön hafva upphört, och sedan Bleksbergs hyttelag omkring 20 år därefter sammanflyttat med Vestgöthyttelaget inträdde nya förhållanden, hvarom vidare kan inhemtas i det följande.

69. Bleksbergs hyttelag förenas med Vestgöthyttan (1792).

Bleksbergs masugn, som uppgifves hafva blifvit ombygd 1746 och därefter undergick en större reparation 1780, blef sedermera efter hand ganska bofällig. Hyttelaget, som bestod af endast Bleksbergs skifteslag om 4 hemman, var »ganska svagt att i längden kunna underhålla blåsning», hvarför ock några år senare fråga uppstod om hyttelagets förening med annat hyttelag. Efter långvariga underhandlingar härom blef resultatet slutligen följande

Kongl. May:ts och Rikets BergsCollegii Utslag, angående *sammanläggning af Westgöthytte och Blixbergs hyttelag*, samt blåsningarnes flyttning *till en gemensam Masugn*, som kommer att anläggas wid den så kallade *Brickan å Westgöthytte Bys ägor* i Nora Sochn och Bergslag samt Örebro Län beläget; Gifwit Stockholm den 30 Martii 1792.

Sedan efter föregångne öfwerläggningar, ofwannämde Hyttelag, i anseende till deras Skogars beskaffenhet och Hyttornes bofällige tillstånd, funnit nyttan och nödwändigheten däraf, att sammanflytta till en gemensam Blåsning, så hafwa de detta ärende hos Bergmästaren i Orten, Ädel samt Bergs och Lagfarne Samuel Troilius anmält, hwilken i anledning deraf wid anställdte sammankomster sökt undanrödja de skilgaktigheter, som emellan flere Intressenter i afseende på werkställigheten kunnat förefalla, hvarefter och sedan samtelige Inbrukarne i godo derom öfwerenskommit, Bergmästaren till Kongl. Collegii bepröfvande insänt det öfwer förloppet häraf författade Protocoll jemte dess Betänkande.

Desse handlingar har Kongl. Collegium låtit sig föredragas, och deraf inhämtat, det samtelige Inbrukarne uti Westgöthytte och Blexbergs Hyttelag, till werkställande af den föreslagne Sammanflyttningen sig emellan ingått och skrifteligen låtit författa en Förening, hwilken ord ifrån ord sålunda lyder:

1:o) Blexbergs och Westgöthytte samtelige Inbrukare förena sig till ett Hyttelag och uppbygga gemensam Masugn å det ställe straxt nedanom Westgöthyttan, som dertill föreslagit blifwit; afsägande sig Jordägarne, som äro Jan Pehrsson och Pehr Andersson jemte öfrige Westgöthytte Byemän all ersättning uti närwarande och tillkommande tider för det utrymme, som å båda sidor om Bäcken kan fordras till Masugns-, Bok- och Kolhus, malm- och Jernbodars med flere tillhörigheters upbyggande, äfwen som för Sinderstjelpningen.

2:o) Ehuru båda gamla Masugnarne med deras Inventarier, blifwa gemensam tillhörighet, må dock hwardera Bolaget ännu i twänne år nyttja sin Hytta, under förmodan att Twänne Blåsningar i dem kunna och få göras; men emedlertid skall på instundande Winterföre nödig Sten för grundläggning framskaffas och äfwen Mulltimret om så medhinnes.

3:o) Indelningen uti Nya Masugnen skall wid snart anställande samtal hela Bolaget emellan, ske efter hwars och ens ägande hemmansskog, hvilken hwar med annan nogsamt känner, hwaröfver inga twister förmodas blifwa wäkta, samt deltagandet uti Byggnaden och underhållandet derefter rättas; Äfven som samtelige ock wille på enahanda grund sedermera wärma och Blåsa.

4:o) Westgöthytte Inbrukare utfästa sig, att på egen bekostnad nästa Sommar upgräfwa och tillaga nya Masugnsgrunden, till det djup och beskaffenhet, att Stegresaren dermed åtnöjes, samt likaledes till nya stället nedföra, all den Pip-, Mur- och Gråsten, som wid deras Hytta kan finnas, eller är för dess ombyggnad ditförd, ungefär 300 Skeppund, äfwen som dess derwarande Twänne Nya Tackjerns Bördjern, hwilket alt af dem tillsläppes utan Lott och Byte, och må hwad för öfrigt tarfwas, och icke är att tillgå uti båda gamla Masugnarne, äfwen som sielfwa Dagswerkena till öfriga arbeten anskaffas och utgjöras efter Byggnadsdelarne.

5:o) Såsom Byggnadshjelp skall ock gamla Westgöthytte Laget, till gemensamma Cassan lefwerera 100:de Riksdaler; hwad som derutöfver fordras, blifver efter andelarne sammanskjutit.

6:o) Sedan Twänne Blåsningar sålunda å hwardera gamla stället äro fulländade, nedtagas genast hyttorne och Westgöthytteboerne nedföra till nya Platsen hwad af deras kan wara dugligt, samt med Twänne hästar en dag på hemmanet hjelpa Blexbergs Interessenter framkjöra det brukbara från den masugnen, äfwen som Blexbergs äro behjelpelige flytta de grofwa nya Bördjern från Westgöthyttan till Brickan, hwarefter altsammans Sommaren 1793 ställes i sådant stånd, at första Blåsningen påföljande Winter gjöres; Och wid dess slut eller Hyttans afstadnande, skola Westgöthytte-boerne, med tillhjelp af det Sinder, som Blexbergs delägare efter sine dygn å stället utkjöra, på alt möjligt sätt gjöra den wäg brukbar, som blir nödig för dem samfält ifrån Nya Hyttan wäster om Flacksjön till Grexåsars wägen.

7:o) På det Blexbergsboerne måtte wara så mycket säkrare om beskedelig och aktsam hushållning med wattnet wid Westgöthyttan, lofwades dem af dess nya kamerater, at i händelse med skäl befaras wattnbrist något år under Blåsningen, skola de framför öfrige säkert få afblåsa sitt rede.

8:o) Den fruktan Blexbergsboerne under alt detta funnits äga, som skulle de, *hwilka utaf Ringshytte-Bäcken draga nödigt driftwattn för sine Hyttor och Grufwekonster utur Bälsjön,* nu mera, sedan Blexbergs Masugn blifwer ödelagd, kunna och wilja så noga *igändämma Blexbergs gamla wattnådra ifrån berörde sjö,* att nödigt husbehofs wattn med mera der skulle saknas; blef på det sättet dem betagen och de åtnögde, at jemte det Lagen sådan dämning förbjuder, åtog sig på Ringshyttelagets wägnar Sexman Lars Israelsson derstädes ett wite af Sexton Rdr 32 skillingar samt skade ersättning, deräst *hinder gjöres för Flodwattnet at gå Blexbergs wägen;* Och skulle detta ej wara tillräckeligt för Husbehofs malning å deras Sqwaltqwarnar samt Limstens bokning, som ännu der några år torde komma att förrättas, så skulle särskilt wattn wid tillsägelse framsläppas; äfwen som aldrig Dammen skulle få täppas,

att kok- och dryckswattn saknades wid Byn, förmenande en hwar, att brist härå skulle så mycket mindre wara at befara, som på den längd af en half mil, emellan Blexbergs by och Bälsjön, nogsamt äro några särskildte wattn tillopp.

Detta med det mera Handlingarne innehålla, har Kongl. Collegium i behörigt öfverwägande tagit; Och alldenstund det wid en af wederbörande förrättad undersökning är wordet utrönt, att det för nya Masugnen utsedde Byggnadsställe, är i alla afseenden därtill tjenligt samt wattndraget tillräckeligt för den gemensamma Blåsningen; Fördenskuld och som det därjemte är öfwerensstämmande med en god hushållning och hwad Författningarne föreskrifwa, angående smärre och swagare Hyttelags sammanläggande, pröfwar Kongl. Collegium skäligt härmedelst gilla och stadfästa den emellan Westgöthytte och Blexbergs Hyttelag ingångne och här ofwanintagne öfwerenskommelse, till följe hwaraf, efter twänne Blåsningars förlopp en ny masugn på det utsedde stället wid Brickan å Westgöthytte bys ägor kommer att anläggas, uti hwilken så wäl Westgöthytte som Blexbergs samtelige Inbrukare då och sedan framgent komma at förenas till ett Hyttelag och förrätta sine blåsningar under ett noga i akttagande af den emellan bägge Hyttelagen slutne och här ofwan intagne Förening, enligt hwilken Hyttelagen också ega at öfverenskomma om Indelningen i den tillämnade nya Masugnen. Således komma Westgöthytte och Blexbergs nu warande Hyttor, så snart Tvänne Blåsningar däruti blifvit förrättade, att ödeläggas. Och hwad Tionden beträffar, så emedan af Räkenskaperne befinnes, det tillwerkningen wid förenämde Hyttor under de förflutne åren utgjordt ungefärligen lika qvantum, samt att Tionden wid Westgöthyttan är Femton Lispund och Tio marker men deremot wid Blexbergshyttan Aderton lispund för hvarje blåsningsdygn; Ty har Kongl. Collegium i grund deraf, samt till iakttagande af Kongl. May:ts och Kronans rätt, welat utsätta och fastställa, att ifrån den tid, då sammanflyttningen tager sin början, kommer såsom Tionde för den gemensamma Blåsningen wid Westgöthyttan, Sjutton Lispund af Tackjerns tillwerkningen för hwarje blåsningsdygn att erläggas, de wanliga Fridygnen oberäknade; Det wederbörande till efterrättelse länder.

Den härmed icke åtnöjes, har, likmätigt Kongl. Förordningen af den 10 Januari 1759, angående Fatalier i Politie och Oeconomie mål att hos Kongl. May:t i underdånighet sig beswära innom Fyra månader ifrån den dag, han härom kunskap får, hwarje månad räknad till Trettio dagar, den oräknad då en sådan kunskap erhålles; hwarwid han bör ställa Borgen för kostnad och skada samt löftesskriften derom sine underdånige Beswär bifoga; Åliggande honom derjemte, likmätigt Kongl. Brefwet af den 1 April 1790, at bifoga behörigen styrkt bewis wid hwad tid han af detta Utslag del undfått. År och dag, som förr skrifvet står.

Fredrich Ridderstolpe.

Jöns Risell.	*S. G. Hermelin.*
N. Dalberg.	*J. G. Gahn.*
Carl Jac. Lundström.	*C. Sandelhielm.*
	Olof Kumblin.

Utslag, ang:de sammanflyttning af Westgöthytte och Blexbergs hyttelag, samt Blåsningens flyttning till ett nytt ställe.

Från denna tid, dock med den inskränkning, som i 8:de punkten här ofvan antydes, har *Ringshytte hyttelag ensamt* omhänderhaft och underhållit dammbyggnader vid Bälsjön, äfvensom ombesörjt den hushållning med vattentillgången härstädes, som för de däraf beroende verkens drift och skötsel varit erforderlig.

70. Limberget vid Skofttorp (1753—1777).

Huruledes enskilde bergsmän tid efter annan beredde sig tillfälle till *limbrytning* härstädes är förut omtaladt. Vid bergstinget 1753 14/4 uppstod fråga om ersättning till jordägare för häraf föranledda olägenheter, enligt hvad i § 36 af domboken närmare omförmäles, sålunda:

Det hafva samtelige bergsmännen i Skofttorp, Johan Gustafsson, Lars Olsson, Karl Persson och Johan Olsson sig hos bergstingsrätten däröfver skriftligen besvärat, att åtskilliga af de nästgränsande hyttelagen tagit sig före *att bryta lim uti ett i deras beteshage beläget limberg*, hvarigenom de så väl uppå *deras vägar och gärdesgårdar som uppå ägorna skola*, medelst limmets afförande samt af stens påkastande vid afskjutningen *lida skada*, anhållandes fördenskull att bemälte hyttelager kunde vid vite blifva förbjudet, att, utom jordägarens eller Skofttorpsboernes tillstånd, uti berörde limberg göra någon brytning; öfver hvilken ansökning, den man med bergsmännen vid Fingerbo, Åshyttan och Ringshyttan kommunicerat, desse nu med sökanderne blefvo hörda.

Men emedan bergstingsrätten härutinnan ej kunde med säkerhet lemna något yttrande så vida obekant var, huru detta limberget är beläget, antingen inom Skofttorpsboernes inhägnader eller på deras utmark, eller hvad vägar hyttelagen nyttja till och ifrån limbrottet, mindre hvad skada Skofttorpsboerne i de omförmälte målen kunna taga; ty fann man nödigt, att medelst detta beordra bergsfogden välbetrodde hr Lars Fredrik Bergström, jemte sexmännen välförståndige Nils Israelsson i Öskevik och Israel Timander i Timansgården, att, efter skedd publikation till vederbörande hytteintressenters sammankallande på någon viss dag, resa till detta limbrottet och i alla vederbörandernes närvaro taga det, så väl i anseende till belägenheten som dess öfriga beskaffenhet, i noga ögonsigte och därhos göra sig tillräckligen underrättade, om Skofttorpsboerne igenom limstenens uppskjutande och afförande taga någon sådan skada som klagat är; och där så skulle befinnas, då densamma i möjligaste måttan uppskatta samt sedan yttra sig, hvad de därföre i ersättning kunna tyckas böra hafva: afgifvandes öfver alltsammans ett utförligt och redigt besigtningsinstrument.

Af denna handling kan man således finna att delägare i 3:ne hyttelag, Ringshyttan, Åshyttan och Fingerboda hemtade sitt behof af limsten från Skofttorp. Rättigheten därtill torde i de flesta fall ha grundat sig på träffade aftal med jordägarne, ungefär af samma art och innehåll som det, hvilket företeddes vid nästföljande bergsting 1754 1/4, hvarom § 71 i domboken innehåller följande:

Ingafs och upplästes en emellan bergsmännen Johan Olofsson i Skofttorp och Petter Jansson uti Norra Ås träffad öfverenskommelse, angående den del

uti det vid Skofttorp belägna limbrottet, som Petter Jansson före detta innehaft, men Johan Olsson tillhörig varit och han likväl nu till Per Jansson alldeles upplåtit och försålt för 6 daler kpmt, hvilka han ock redan undfått; begärandes Johan Olsson(?) att detta köp kunde af bergstingsrätten blifva faststäldt. Och alldenstund emot berörde köp ingenting var att påminna, särdeles som den delen i limbrottet, hvilken Johan Olsson utom dess äger är för hans och hans efterträdares hyttebruk nogsamt tillräcklig; alltså pröfvade bergstingsrätten skäligt att samma köp härigenom gilla och stadfästa, hvaröfver Petter Jansson detta till bevis utur protokollet meddeltes.

Omedelbart härefter förekommer, under § 72, dels följande handling öfver hållen besigtning vid limberget och dels med anledning däraf bergstingsrättens beslut i ämnet.

Vid förlidet års bergsting besvärade sig bergsmännen Johan Gustafsson, Lars Olsson, Karl Persson och Johan Olsson i Skofttorp däröfver, att åtskilliga af de nästgränsande hyttelagen tagit sig före att bryta lim uti ett i deras beteshage beläget limberg, hvarigenom de, så väl uppå deras vägar och gärdesgårdar som uppå ägorna skola medelst limmets afförande samt af stens påkastande vid afskjutningen hafva lidit skada; anhållandes fördenskull att bemälte hyttelager kunde vid vite blifva förbjudet, att utom jordägarnes eller Skofttorpsboernes tillstånd, uti berörde limberg göra någon brytning; och efter bergstingsrätten då fann sig föranlåten att beordra bergsfogden välbetrodde hr Lars Fredrik Bergström att jemte sexmännen välförståndige Nils Israelsson i Öskevik och Israel Timander i Timansgården resa till detta limbrottet och i alla vederbörandes närvaro, efter förut gifven kunskap om dagen, taga det så väl i anseende till belägenheten som dess öfriga beskaffenhet i noga ögonsigte, så inlemnades nu till bergstingsrätten och upplästes det af dem efter hållen syn på stället däröfver författade besigtningsinstrumentet, som ord ifrån ord så lyder:

År 1753 den 23 Juni till ödmjukt följe af Nora lofl. bergstings förordnande genom utdrag af protokollet under den 16 April nästföregående, inställde sig undertecknad bergsfogde jemte sexmännen välförståndige Israel Timander i Timansgården och Per Olsson i Vassland, hvilken senare man adjungerat sig i sexmannen välförståndig Nils Israelssons i Öskevik ställe, alldenstund han för sin opasslighet vid denna tiden vistades vid Lindes helsobrunn, och Per Olsson icke eller med någon af dem, som denna förrättning angick, var så nära beslägtad, att han för jäfaktig besigtningsman kunde anses, vid Skofttorp, att taga det å förenämde kronobergsmanshemmans ägor varande limbrott i noga ögonsigte, både i anseende till belägenhet samt ock dess öfriga beskaffenhet, samt därhos göra oss tillräckligen underrättade om Skofttorpsboerne igenom limstens uppbrytande och afförande därifrån taga sådan skada, som vid ofvanbemälte lofl. bergstingsrätt öfverklagad är: och kommo vid denna förrättning tillstädes uppå förut, genom allmän kungörelse af Nora predikstol, erhållen kunskap om dagen, så väl bergsmännen Jan Gustafsson, Lars Olsson, Karl Persson och Jan Olsson i Skofttorp, som samtlige bergsmännen vid Fingerboda, Ashyttan och Ringshyttan, uti hvilkas närvaro man angående detta limbrott eftersåg och befann följande omständigheter:

Detta limbrott är beläget norr om Skofttorpsgårdarna, ej långt därifrån på en Skofttorpshemmansåboerne emellan odelt plats inom deras inägor, men ändå ej kringstängd och hägnad, och synes däraf hafva blifvit uteliggande, vid de däromkring intagna sloghagars afgärdande, att i detta fält eller utmål, som ej innehåller större vidd än sjelfva limberget sträcker sig, för sin sterila och oländiga beskaffenhet, hvarken till betesmark eller uppodling är eller kan blifva skickeligt. Vester om detta limbrott har bergsmannen Lars Olsson sin sloghage, på norra sidan däraf Karl Persson samt i öster Jan Olsson en vret, alla helt nära inpå berget gränsande, men Jan Gustafsson har ej här nära omkring några inägor.

Man företog sig således att på förenämda inägor och dess gärdesgårdar särskildt

efterse hvad skada och olägenhet igenom sprängningen eller på annat sätt under limbrytningen kan vara därå skedd, då Lars Olsson uti sin hage uppviste några sammanlagda hopar af limsten, dem han berättade sig hafva af gräsvallen upplockat, och kunde de räknas högst till ett par lass, men på gärdesgårdarne hade han sig intet erfarit särdeles ohägn sedan han sjelf flyttat hit till Skofttorp. På Karl Perssons vret fanns åtskilliga limstenar större och mindre vara under sprängningen influgna och däribland en om ½ skepp:s tyngd, som uppkastat gräsvallen ikring sig där han slagit neder. Gärdesgården frammanföre syntes på det sättet ofredad, att däraf några gärdslestänger blifvit nedrifna till tjenst vid lims lösbrytande efter skjutningen, hvarförutan emot gärdesgården en hög af mullig limsten låg uppskottad, hvilken kan blifva gärdesgården till röta om den ej snart borttages. Uti Jan Olssons vret sågs på samma sätt åtskilliga smärre limstenar på gräsvallen, men på gärdesgården var ingen åkomma(!)

Att kunna så mycket närmare uppskatta den skada, som Skofttorpsboerne, på sätt som ofvan nämdt är, finnes årligen hafva af limsprängningen, efterfrågades på huru lång tid det, som nu där syntes, blifvit samladt, och när de sist rensat gräsmarken därifrån? Häruppå kunde ej erhållas visst besked, utan som man förnam, lärer hvarken Karl Persson eller Jan Olsson på några år gjort någon rensning.

Hvad alltså denne Skofttorps bergsmäns lidande ohägn angår, så emedan limbrytningen på detta stället ej synes kunna alldeles förbjudas vederbörande, alldenstund de hyttelager, som nu taga sitt lim därifrån, ej hafva någon annan tillgång däraf till sitt bergsbruks fortsättande, utan att vidkännas särdeles kostnad och olägenhet; detta därhos är en plats, som ej tjenar till någon annan nytta, men Skofttorpsboerne å andra sidan icke eller för de förres beqvämlighet utan vedergällning böra vidkännas någon skada på sin egendom, har man tyckt billigt vara och i ödmjukhet velat föreslå, att Skofttorpsboerne på det sättet måtte hållas skadeslöse, att förbud med vite utsättes för den, som under brytningen för någon sin beqvämlighet nedrifver af gärdesgårdarna stänger, eller dem på annat sätt ofredar, och för det igenom sprängningen utom någons förvållande limsten understundom kan inkastas på gräsvallen af deras hägnader och varder till men och hinder för gräsväxten och äfven liarne då gräset skall afslås om den får qvarligga, att de hvardera må njuta två dagsverken årligen, af samtel. de andra hyttelagen som här taga sitt lim, för det de använda någon kostnad på den infallna limstenens upphemtande. Genom hvilken årliga upprensning man förmodar att Skofttorpsboerne ej skall erfara någon mistning i gräsväxten på deras ängar, helst när sådant sker i sin rätta tid.

Vidare eftersågs hvad ohägn bergsmännen vid Skofttorp tillfogas medelst limstens afförande öfver deras ägor; och kunde icke förnimma något intrång dem därmedelst ske, efter ej annan väg med limstensförslor däröfver af de främmande brukas, än de sjelfva nyttja till Åshytte masugn, där de äro inbrukare, så vida de hålla sig lika som Skofttorpsboerne på den rätta och vanliga vägen och ej köra därutom, då de snart kunna komma uppå någonderas upptagna och besadda åkerstycke, hvilket nu ej kunde på något sätt visas, fast likväl af Lars Olsson föregafs så under tiden hända; i hvilket fall ett förbud med vite emot sådan egenvillighet och sjelfsvåld kunde tjena.

Eljest förnam man den olägenhet framdeles kunna förorsakas Skofttorpsboerne af ovarsamt brytande härstädes, att den kärreväg som de och isynnerhet Karl Persson måste nyttja midt öfver berget till sin vret och skogsteg kan blifva för smal och obrukbar, särdeles om Hans Ersson, Per Larsson och Lars Jansson i Ås, som bryta tillsammans, hädanefter anställa sprängningen på samma ställe och sätt som hitintills, hvarföre så väl de som flere, hvilka vilja draga sig för långt uppå berget, därmed böra afstå, och söka sig limbrott på andra rum, och det desto mera, som ingen annan sommarväg för Karl Persson till sina ägor kan upptagas och öfverflödig lägenhet (finnes) för de förra att blifva inrymda på nytt ställe. På östra sidan om berget neder vid foten är jemväl Lars Olssons i Skofttorp däröfver gående skogsväg nog medtagen och synes framdeles blifva obrukbar om brytning däruppå närmare ställes; men så finnes lägenhet här till ny vägs anläggande, som äfven blifver mera beqvämlig än den förra, allenast en jordbacke till någon del undantages, som nu emellertid är till hinders; och synes denna omkostnad blifva deras att vidkännas, som på denna sida äro inrymda med sin brytning.

I öfrigt har man här uppå samtel. de närvarandes åstundan skolat införa huru hvar och en här ikring berget är inrymd till limstenstaget och uti hvad ordning de hafva sina limstensbrott, fast aldrig någon viss delning kunde omtalas vara gjord, utan hvar behållit det rum, som han eller dess förfäder först kommit att sla sig neder uppå: på östra sidan af berget ifrån norra ändan att räkna, hafva nämdemannen Olof Larsson i Ringshyttan, Johan Gustafsson i Skofttorp, Anders Persson i Bälsjöbodar, nämdemannen Jan Ersson i Ås, Jon Hansson i Ringshyttan, Jan Olsson i Skofttorp, Peter Svensson i Ringshyttan,

Lars Olsson vid Skofttorp, Lars Svensson vid Ringshyttan, Erik Olsson i Fingerboda, Jonas Hedberg, Per Andersson, Erland Svensson och Lars Nilsson i Ringshyttan samt Per Olsson i Ås hvar efter annan sina limbrott. Midt uppå berget bryta Hans Ersson, Lars Jansson och Per Larsson i Ås. På vestra sidan däraf äro inrymde sexmannen Israel Larsson i Skofthyttan, Daniel Hindersson, Lars Svensson, Lars Månsson och Olof Olsson i Ås, Anders Ersson i Fingerboda och nämdemannen Olof Larsson i Skymhyttan, Lambert Larsson i Sund, sexmannen Sven Persson i Fingerboda, Karl Persson i Skofttorp, Jöns Persson och Nils Ersson i Ås. Och således vara besigtigadt och funnet, intygar, af Skofttorp ut supra.

Lars Fredrik Bergström.

Och emedan alla vederbörande förklarade sig nöjda med denna till limstens brytande uti limbrottet vid Skofttorp föreslagna indelningen; ty pröfvade bergstingsrätten skäligt, att densamma till alla delar gilla och stadfästa, samt att utsätta ett vite af 10 daler smt för den som under brytningen för någon dess beqvämlighet af Skofttorpsboernes gärdesgårdar nederrifver stänger eller dem på annat sätt ofredar. Efter ock under sprängningen mycket sten kan komma att kastas in på gräsvallen af Skofttorpsboernes hägnader gräsväxten till men och hinder, så framt samma sten i rättan tid ej blifver bortplockad; så åligger det alla dem, som ifrån andra ställen komma att hemta limsten utur detta brottet, att, vid lika vite af 10 daler smt göra en hvar af Skofttorpsboerne hvar sina 2:ne dagsverken på egen kost, till någon ersättning för deras besvär och kostnad med den inkastade limstenens bortrensande utur deras inhägnader.

Då sålunda ej mindre än 30 särskilda limbrott funnos i berget, hvar och en med sitt begränsade utrymme, är det verkligen förvånande att tvister dem emellan icke förekommo oftare än hvad ett par i det följande meddelade utdrag ur de följande årens domböcker synes gifva vid handen. Lika snart kan man finna aftal träffats om nya limbrott. Vid bergstinget 1757 7/4

Ingafs och upplästes ett af bergsmannen Karl Persson i Skofttorp under den 1 November nästl. år 1756 utgifvet köpebref, hvarigenom han till nämdemannen välförståndig Olof Larsson vid Ringshyttan upplåtit och *försålt så stort limbrott uti ett vid Skofttorp beläget* och hans hemman tillhörigt *limberg,* som till hans hyttbruk årligen tarfvas och uppgå kan, att af honom, hans hustru, barn och arfvingar både nu och i tillkommande tider, såsom annan deras välfångna egendom nyttja och bruka; hvaremot Olof Larsson till Karl Persson uppdragit och till evärdlig ägo afstått 1/8 af en hel grufvedel uti *Vestra Svartbergsgrufvan,* samt dessutom till honom i kontant betalt 12 daler kpmt. Och emedan ingen emot detta köp hade något att påminna, som det jemväl med vittnesunderskrift bestyrkt var; ty pröfvade bergstingsrätten skäligt att, efter begäran, detsamma härigenom gilla och stadfästa.

Under de följande 10 åren kan man ej finna någon tvist hafva förekommit eller öfverenskommelse om nytt limbrott träffad; men vid 1767 års bergsting tvistades dels om en limhop mellan 2:ne Åshytteintressenter[1], och dels angående brytningsrätt, om hvilket senare domboken innehåller följande:

Uti den af nämdemannen Nils Erlandsson samt bergsmännen Lars Nilsson i Ringshyttan och Per Olsson i Millås till detta ting instämde saken emot

[1] Jfr sid. 396.

Lars Olofsson i Skofttorp och Lars Svensson den äldre i Ringshyttan, angående *inbrott uti deras tillhörige limbrott vid Skofttorp,* och hvaremot desse svarander motstämning uttagit, och påstått plikt för ohemult käromål samt ersättning för rättegångskostnaden: inlemnades det af herr bergmästaren och bergsfogden Bergström tillika med tvänne sexmän, i anledning af undertecknads förordnande d. 6 April sistl. hållne undersökningsinstrument; och alldenstund däraf befanns att ingen annan öfverbrytning skett i den vid 1754 års bergsting stadgade ordning, än endast därigenom att Per Olsson i Mellanås trott sig äga rättighet, att med en svängning af limbrottet kunna intaga af bergets eller brottets fot så mycket han skulle vilja, hvilket endast Lars Olsson och Lars Svensson honom velat bestrida; fördenskull har Per Olsson till denna rättegång varit obefogad, hvarföre han sina vederparters kostnad med 18 daler kpmt ersätta bör. För öfrigt vill undertecknad (Bergensköld) i denna sommar, i anseende därtill att limbrottet sedan 1754 kunnat sig utvidga, i vederbörandes närvaro söka sådana författningar vidtaga, hvarigenom all vidare oreda så mycket möjligt är förekommes.

Huruvida den sålunda ifrågasatta nya regleringen ägt rum är dock ovisst, emedan någon anteckning eller handling därom icke återfunnits. Däremot blef vid nyssberörda 1767 års bergsting, på framstäld anhållan, ett vite af 10 daler smt utsatt för limbrytning å bergsm. Karl Hanssons egendom i Skofthyttan, utan att öfverenskomma med ägaren därom.

Vid bergstinget 1769 $^5/_4$

Tilltalade bergsmannen Jakob Persson i Norrås dess granne Nils Persson, för det han 1766 utan att ställa vederhäftig borgen skall ifrån *limberget på Skofttorps ägor afført något lim,* hvilket Jakob Persson trodde sig kunna visa utur dess eget brott vara uppbrutet; påståendes därföre icke allenast laga plikt utan ock ersättning för så väl all däraf som genom denna rättegång åbragt kostnad och skada, hvaremot åter Nils Persson, enligt vice versa stämning, påstod plikt för ohemult käromål jemte expenser. — — —

Sedan ett par vittnen, som ingenting kunde upplysa i saken, blifvit afhörde, uppviste Nils Persson en bergstingsrättens dom af d. 5 Maj 1767, då fråga om denne nu omtvistade limhop äfven förevarit, hvaraf ibland annat befanns att Nils Persson emot vederhäftig borgen fått tillstånd att lyfta limmet, det han ock gjort medelst bergsfogden L. F. Bergströms handräckning enligt påskrift å sjelfva domen, sedan sexmännen Karl Persson (i Skofttorp) och Jakob Olsson i Blexberg därföre förut i borgen gått. Uppå efterfrågan gafs sedermera tillkänna, att Jakob och Nils Perssöner hafva sina limbrott nära utmed hvarandra, och att snarligen ovisshet samt konfusion emellan dem, som till limtägt äro indelte där på berget, hvarest de rätteligen böra och skola bryta, kan uppkomma, helst den ordning bergstingsrätten vid 1754 års bergsting faststälde *icke utstakar några gränser emellan hvar och en af delägarnes brott,* utan allenast huru de efter hvarandra böra få bryta.

Jakob Persson anhöll att denna sak till nästa laga bergsting måtte uppskjutas, samt att emellertid syn öfver dess och Nils Perssons brott måtte af 2:ne sexmän varda anstäld, då han så väl däraf som genom andra vittnen dess käromål ville bevisa; hvaröfver

Afsades. Emedan Jakob Persson med detta mål begärt anstånd, under föregifvande att med andra vittnen sin talan styrka, samt till den ändan jem-

väl anhållit att besigtning öfver dess och Nils Perssons brott uti limberget måtte anställas: ty vill bergstingsrätten därtill lemna dess bifall, och varder alltså saken till nästa laga bergsting uppskjuten, då parterne sig sjelfstämda böra infinna, samt vice bergsfogden välb:de hr Gustaf Fries och sexmannen välförst:e Anders Olsson i Nor förordnade att den begärda besigtningen verkställa; men som vid denna förrättning äfven torde gifvas tillfälle att emellan hvar och en af delägarne i limberget utstaka behöriga gränser och skiljemärken till deras efterrättelse, hvarigenom så väl onödiga tvister undvikas som ock en bättre brytning i berget vinnas kan, då hvar och en har sin enskilda del ifrån den andras bytt; alltså finner bergstingsrätten skäligt härmed förordna bemälte besigtningsmän att äfven denna förrättning verkställa samt i sådant afseende till den dagen, som därtill utsättas kan, låta sammankalla samtliga intressenterne i limberget, och åligger det förrättningsmännen att till efterrättelse därvid sig ställa den ordning som bergstingsrätten d. 1 April 1754 fastställt och sedermera ordentlig berättelse därom vid nästa ting afgifva.

Trots detta föreläggande återfinnes förevarande tvistemål icke i näst-följande bergstingsdombok och ej heller sedermera. Sannolikt hade förlikning mellan de båda tvistande kommit till stånd och därmed fick frågan förfalla inför domstolen.

Efter 8 års förlopp eller vid bergstinget 1777 17/4 finner man, att

Uti inlemnad skrift hafva väl samtl. Skofttorpsboerne anhållit, det bergstingsrätten ville förnya den författning denna rätt efter föregången besigtning d. 1 April 1754 tagit, till *ersättning för den skada* dessa hemmansåboer *årligen lida af limbrotten på deras ägor,* hvarjemte de en mera inskränkt rätt påstått dem tilläggas, hvilka icke af marken ägare äro, eller därom med jordägaren öfverenskommit; men emedan andra omständigheter, sedan förra gången detta var ett ämne för bergstingsrätten, kunnat mellankomma, hvilka anten till en del eller helt och hållet förändra sakens ställning, hvadan nödigt är det vederbörande varda hörde: ty åtog sig undertecknad (Bergensköld) att tillika med 2:ne denne rätts ledamöter d. 2 instundande Maj kl. 3 e. m. vid sjelfva limbrottet på Skofttorps ägor inhemta vederbörandes utlåtande och vid samma tillfälle ytterligare bese och uppskatta den öfverklagade skadan. Samtl. Skofttorpsboerne tillika med dem, hvilka på deras mark hafva limbrott, skulle fördenskull tillsäjas att sig på ofvanskrifne dag och ort infinna, och att den, hvilken icke sig inställer, får åtnöjas med hvad de närvarande öfverenskomma och besluta.

Den antydan, som här ofvan lemnas därom, att »andra omständigheter kunnat mellankomma», hvilka förändrat sakens ställning, torde få anses innebära att någon *inmutning* vid limberget emellertid ägt rum. Någon handling från det här ofvan till d. 2 Maj utsatta sammanträdet har icke återfunnits; men däremot är kändt att d. 24 i samma månad och år en *utmålsförrättning* därstädes blifvit verkställd. Möjligen har någon missskrifning af datum skett, så att den vid bergstinget utsatta dag i verkligheten bort vara d. 24 och ej d. 2 Maj, samt just varit afsedd för en hos bergmästaren begärd utmålsläggning.

Vid ifrågavarande förrättning, som verkställdes för »*Ringshyttelagets räkning*», har öfverenskommelse blifvit träffad därom, att Skofttorps hvamän skulle för enskild räkning begagna limberget *vester* om en öfver det-

samma löpande väg, men *öster* om samma väg hade *ett bolag*, bestående af $14^{1}/_{8}$ delar, »erhållit rättighet att till sitt behof uti April månad bryta lim med ett hjon på delen, emot 32 skill. specie gemensam afgift utaf bolagskassan», hvarjemte delägarne voro skyldiga att efter slutadt arbete noga bortplocka all den sten, som under sprängningen kunde blifva inkastad på tillgränsande ägor. Denna öfverenskommelse gällde sedermera oafbrutet i 40 år, hvarefter nytt aftal skedde, hvarom redogörelse lemnas i en följande afdelning.

71. Åshytte hyttelag 1750—1784.

»Ortens näring är egentligen bergsbruket, *vid* det och *för* det sysselsättas arbetarne året igenom», yttrade med fullt skäl BERGENSKÖLD i sin beskrifning om Nora bergslag vid 1784 års slut[1]. Straxt om våren började grufarbetet samt skogsfällningen till årets kolning. Eftersom tiden och det föga betydliga jordbruket under sommaren medgaf, förrättades kolvedens kvistning och aftrumning. Efter slutad skörd i September började med inkörslen och milornas tillredning, hvarefter kolningen vidtog. Så snart släda kunde nyttjas framskaffades rede, så att blåsningen måtte kunna begynnas vid jultiden, och sedan hyttehjulet väl kommit i gång var bergsmannen med sina dragare, så länge vinterföret varade, ständigt sysselsatt att framskaffa sitt rede (kol, malm och lim) till hyttan, bränsle till gården, samt att utföra sin tillverkning. Härmed kunde ock stundom fortsättas ända till sena hösten.

Bergsmannen hade icke många legda arbetare; sjelf var han den förste och siste i sitt arbete; hans barn, ja till och med hustrun i de flesta fall gjorde äfven tjenst vid hytte- och bergsbruket. Under sommaren, från Maj till Oktober, gingo söner och döttrar om hvarandra i grufvorna; under vintern sysselsattes de vid blåsningarna. Då kunde äfven bergsmanshustrun deltaga i malmbokningen på masugnen, likasom ock vid körningar.

Ungefär på detta sätt tedde sig det allmänna hvardagslifvet i bergsmansgårdarna. Det har ansetts lämpligt att erinra härom innan man fortsätter redogörelsen om hyttelagens angelägenheter, enligt däröfver bevarade handlingar.

Vid bergstinget 1750 $^{27}/_{3}$

Androgo, igenom inlemnad skrift, sexmannen välförståndig Israel Larsson och bergsman Daniel Hindersson vid Skofthyttan, nämdemannen välförståndig Johan Ersson, samt bergsmännen Lars Johansson och Olof Olsson i Ås, att en del intressenter uti Åshyttan skola vid deras bokhus hafva liggande *gammal oduglig malm*, som berättades vara bruten uti den s. k. *Fibbhyttegrufvan*. och hvaraf ej skall kunna blifva annat än *elakt och oförsvarligt tackjern*, som ock både förenämde bergsmän och flere däraf tagit ansenlig skada. Och som några af sexmännen visste gifva vid handen, att äfven på andra ställen, där man nyttjat denna malmen, masugnsgången blifvit skämd och oartadt tackjern tillverkadt; ty fann bergstingsrätten skäligt att härmedelst allvarligen antyda

[1] Jfr *Om Noraskog* I: 45 o. följ.

alla dem ibland Åshytteintressenterne, som veta sig hafva något af denna slags malmen qvarliggande, att, vid 10 daler smt vite den ofördröjligen ifrån hyttebacken afföra och bortvräka, på det däraf ej må under blåsningarna komma att ske någon inblandning, så kärt det samma bergsmän vara vill, att undgå det vite af 100 daler smt, som H. K. M:ts nådiga bref af den 29 Mars 1748 innehåller; hvilket bergstingsrättens förordnande vederbörande kungöras bör.

Genom sistberörda k. bref till Bergskollegium, angående tackjernsblåsningarnas förbättrande, anbefaldes vederbörande bergmästare och bergsfogdar att, »vid hårdt ansvar», fullgöra hvad dem efter instruktioner och förordningar ålåge för godt tackjerns tillverkande. Bergsman, som icke iakttagit lämplig malmblandning och tillverkat kall- eller rödbräckt tackjern skulle böta 100 daler; likaså masmästare och uppsättare, som bidragit härtill eller eljest tillverkade något försatt och skadligt tackjern. I den händelse att bergmästare eller bergsfogde skulle befinnas icke »till alla delar efterkommit hvad dem ålegat till förekommande af slik oduglig jerntillverkning», borde den förre plikta 200 daler och den senare 150 daler silfvermynt. Man sparade i forna dagar icke på straffbestämmelser för att förma vederbörande att åstadkomma ett godt tackjern. Den ekonomiska risken i och för sig vid ett motsatt förhållande var icke tillräckligt afskräckande.

Angående ersättning för s. k. *öfverblåsning* förekom vid bergstinget 1752 ²⁵/₄ följande tvistemål:

Uti den saken, som bergsmännen Daniel Hindersson vid Skofthyttan och Lars Svensson i Ås å egne och de öfrige Åshytteintressenternes vägnar till detta bergsting låtit instämma emot bergsmannen Jan Gustafsson i Skofttorp angående 1 skepp. 1 lisp. tackjerns utbekommande in natura för i år gjorde 9 *uppsättningars öfverblåsning,* efter 3 lisp. på hvarje uppsättning, jemte ersättning för åbragte rättegångskostnader, instälde sig efter fullmakt ifrån deras medintressenter bemälte Daniel Hindersson och Lars Svensson, men ifrån Jan Gustafsson insändes en skrift, hvarutinnan han andrager, det han år 1749 ägt 3 uppsättningar till godo, hvilka han ej för det årets menföre och barvinter skull fått afblåsa, samt att honom skall vara lofvadt att han äfven år 1750 skulle få tillika med malm och kol åtnjuta 3 uppsättningar till godo, som man likväl ej skall efterkommit; och när han får rätt på allt sådant, så förmodar han, det han på innevarande års blåsning hafver 1 skepp. och 3 lisp. tackjern att fordra, underställandes bergstingsrättens ompröfvande, om icke Åshyttelaget honom detsamma jemte åbragte onödige omkostnader böra betala. Men alldenstund ett sådant Jan Gustafssons andragande å andra sidan alldeles bestriddes, och han ej heller gittat detsamma med något skäl bestyrka, hvartill kommer, att om han ändtligen hade 6 uppsättningar till godo, som han föregifvit, så kan han ändå så mycket mindre utaf hyttelaget hafva därföre att fordra 1 skepp. 3 lisp. tackjern, som de utaf honom för 9 uppsättningar ej fordra mer än 1 skepp. 1 lisp. tackjern, emot hvilken deras fordran han uti dess skrift ingenting haft att påminna; alltså pröfvade bergstingsrätten skäligt härmedelst pålägga Johan Gustafsson icke allenast besagde 1 skepp. 1 lisp. tackjern in natura med det aldraförsta till samtel. Åshytteintressenterne att utväga, utan ock att därhos förnöja dem för deras använde rättegångskostnader med 9 daler kpmt.

Vid Nora häradsting 1754 $^{27}/_{4}$ förekom ett tvistemål om Åsgrannarnes inbördes *tackjernshandel*, hvarom domboken innehåller följande:

Efter föregången stämning kärade Olof Olofsson vid Norra Ås, genom länsman välaktad Lars Almberg, till Lars Svensson därsammastädes, Lars Johansson vid Södra Ås och Nils Persson vid Åshyttan, med påstående, att som Olof Olofsson uti den med borgaren Ryding ifrån Askersund slutne handeln om 25 skepp. tackjern, skola efter svarandernes muntliga begäran för deras räkning försålt, näml. för Lars Svensson 10 skeppund samt för Lars Johansson och Nils Persson hvardera 5 skepp.; och Olof Olofsson å benämde jern lemnat Ryding sin förskrifning, den han genom dom blifvit förpliktad att inlösa; det måtte alltså svaranderne det af dem betingade tackjernet till Olof Olofsson utväga, samt rättegångskostnaden ersätta.

Lars Svensson och Nils Persson å egne och Lars Johanssons vägnar närvarande förklarade sig att de väl icke kunde neka, det de ju slutit med Olof Olofsson, att han skulle för dem hvardera till Ryding bortsälja 5 skepp. tackjern, dock skulle jernet icke utvägas förr än de fingo penningar, sägandes svaranderne sig icke kunna egentligen minnas huru mycket hvardera skeppundet blifvit betingadt till, dock skulle det vara 18 daler 16 ⁰/₀ eller 19 daler kpmt; och förmente att som de då ej fått några penningar, det de numera ej kunde förpliktas att det betingade tackjernet till Olof Olofsson utväga, utan påstodo, efter uttagen motstämning, att Olof Olofsson för obefogad lagsökning plikta måtte samt gifva ersättning för rättegångskostnaden. Omsider, uppå häradsrättens föreställning, begåfvo sig Nils Persson å egne och Lars Johanssons vägnar samt Lars Svensson, att i ett för allt hvardera gifva till Olof Olofsson 20 d:r eller tillhopa 60 d:r kpmt, hvarmed de skola för Olof Olofssons tilltal angående den med Ryding för deras räkning slutne handeln vara fria. Vid hvilket begifvande, emedan kärandefullmäktigen därmed åtnöjdes, ock häradsrätten lät bero och förblifva.

Vid bergstinget 1759 $^{27}/_{6}$ förekom åter en tvist om »*öfverblåsning*», hvarom domboken innehåller följande:

Till detta bergsting hafva bergsmännen Per Larsson på Skofthyttan och Nils Ersson vid Ås å Åshyttelagets vägnar lagl. låtit instämma bergsmännen Petter Jansson och Jöns Persson därsammastädes med påstående det de måtte påläggas till hyttelaget betala *hvad de öfver deras värmningsdelar blåst* förledit år samt gälda förorsakad rättegångskostnad. Käranderne uppviste vid sakens företagande denna rätts utslag af d. 17 Maj 1740, hvarigenom de ville bevisa, att den af hytteintressenterne, som blåste öfver sin värmningsdel, skulle för hvarje dygn och i proportion af uppsättningetalen erlägga 2 skepp. tackjern, som samtelige intressenterne emellan borde delas; men alldenstund svaranderne, ehuru de emot utslaget ej hade något att påminna, likväl invände, det de ej gjort någon öfverblåsning; fördenskull och emedan käranderne ej heller kunde öfvertyga dem därom, ty blef denna sak uppskjuten till nästa års laga bergsting med detta grufvelag, då det åligger parterne att vid 10 daler smt vite för dem hvardera utan vidare kallelse sig åter inställa, hvarförinnan behörig utredning bör ske för huru stor del hvar och en värmt samt hvad blåsning den ena och andra sedermera för det året gjort, hvilket uppå kärandernes tidiga anmälan bergsfogden välbetrodde hr Lars Fredrik Bergström hafver vid nästa tiondeskrifning därstädes att förrätta i parternes närvaro, och däröfver sedan afgifva skriftelig berättelse, hvarefter bergstings-

rätten vill i denna sak sig vidare laglikmätigt utlåta nästkommande års bergsting.

Hvarken i 1760 eller de följande årens bergstingshandlingar finnes likväl detta ärende vidare omtaladt. Samma förhållande äger ock rum med åtskilliga andra af de vid 1759 års bergsting behandlade tvistemålen. Detta senare bergsting hölls nämligen af tillförordnad domare — under vakansen mellan Tuhnbergs frånfälle 1758 $^{23}/_{11}$ och Bulichs utnämning 1759 $^{20}/_{8}$ — och den tillträdande bergmästaren saknade i ej ringa grad företrädarens ordningssinne. Emellertid torde äfven tvistande parter i åtskilliga fall funnit det för sig förmånligare att förlikas om sina i det hela taget ganska obetydliga tvistefrågor än att bekosta mer eller mindre dyrbara rättegångar därom.

En likartad tvistefråga förekom ånyo vid bergstinget 1762 $^{21}/_{4}$, hvarom domboken innehåller (i § 17):

Genom laga stämning har hyttefogden Karl Persson i Skofttorp lagligen låtit till detta ting inkalla samtelige intressenterne i Åshyttan med påstående, att som härtills intet varit någon ordning intressenterne emellan med *lega för öfverblåsningen* **så väl för dygnen som för uppsättningarne, det måtte allt därföre intressenterne förbindas till någon öfverenskommelse härutinnan för bättre redighets skull i framtiden.**

Vid sakens företagande instälde sig samtelige intressenterne sjelfve och förklarade sig att vilja förblifva vid den författning, som i detta mål genom en af aflidne assessoren ädel och högaktad hr Anders Tuhnberg år 1740 den 17 Maj gifven resolution stadgadt blifvit; dock som denna resolution allt intill denna dag gått i föga verkställighet, så gjordes af hyttefogden Karl Persson det påståendet, att till dess efterlefnad en hvar genom strängare vite måtte förbindas, samt att den därutinnan utsatte legan af 2 skepp. tackjern för hvarje dygn och i proportion af uppsättningetalen måtte till 3 skepp. varda förökt.

Häremot hade Åshytte-intressenterne icke något att påminna, utan gåfvo därtill enhålligt samtycke; lydande den ofvannämde resolutionen ord ifrån ord sålunda:

Efter utverkad stämning kärade etc., se sid. 319 här ofvan.

Föregående grufvetingsrättens utslag hafver bergsfogden välbetrodde hr Jakob Fröberg att ställa i exekution. Nora den 7 Februari 1741.

På embetes vägnar *And. Tuhnberg Olofsson.*

Efter Åshytte hyttelags gemensamma öfverenskommelse, har bergstingsrätten funnit godt föregående resolution i så måtto ändra, att i stället för 2:ne komma hädanefter *3:ne skepp. tackjern för hvarje dygn och i proportion af uppsättningetalen att erläggas* **af den ibland intressenterne, som skulle komma att** *blåsa öfver sin värmningsdel,* **men i öfrigt förblifver samma resolution till alla delar i sin fulla verkan.**

Och på det en hvar härutinnan så mycket kraftigare måtte förbindas till sin skyldighets fullgörande, pröfvar bergstingsrätten skäligt att utsätta ett vite af 20 daler smt, hvartill den som häremot bryter genast skall vara förfallen.

Enahanda vite fanns jemväl stadgadt i 1740 års resolution. Det är möjligt att det sålunda förnyade stadgandet gjorde sin tillbörliga verkan, åtminstone under de närmast följande åren medan det ännu lefde i friskt minne hos delägarne.

Angående ett särskildt krafmål mot en af hyttelagets intressenter innehåller domboken för bergstinget 1763 $^{13}/_{5}$ i § 89 följande, ganska märkliga utslag:

Efter särskilta utverkade stämningar tilltalade hyttefogdarne uti Åshyttelaget, sexmannen välförståndige Karl Persson i Skofttorp och Lars Ersson i Södra Ås, bergsmannen Jan Gustafsson i Skofttorp, för det han *eftersatt dagsverken så väl vid hyttan som vid bruksredets framskaffande och hyttearbetarnes födande* m. m., hvarför, enligt räkning, de påstå hyttelaget måtte njuta ersättning, och Jan Gustafsson plikta efter bergstingsrättens och bergmästarens särskilta förordnande, samt gälda rättegångskostnaden.

Vid sakens företagande instälde sig väl käranderne Karl Persson och Lars (Ersson, men Jan) Gustafsson var icke tillstädes, som han icke heller under hela tinget vis(a)t sig eller låtit förete något laga förfall till dess uteblifvande. Icke dess mindre och på kärandernes anhållan, sedan de bevist det stämningarne i laga tid blifvit Jan Gustafsson tillstälde, pröfvade bergstingsrätten skäligt att saken till afgörande företaga. Och alldenstund hyttefogdarne uti ingifven räkning af Jan Gustafsson för *försummade dagsverken vid hyttan, stockdragning, byggningsmaterialiers jemte malms, lims och kols tillsläppande*, tillika med dess andel uti betalningen för *en hjulstock*, och *underhåll för hyttearbetarne* fordra inalles 261 daler 26 öre kpmt; fördenskull blef det Jan Gustafsson ålagdt, att sådana 261 d:r 26 °/. kpmt till Åshyttelaget *genast betala*, och att därhos ersätta hyttefogdarne Karl Persson och Lars Ersson deras härvid använde rättegångskostnad med 9 d:r hvardera eller tillhopa 18 daler samma mynt. Och som han, Jan Gustafsson, genom dagsverkens försummande och bruksredes eftersättande, åsidosatt icke allenast bergstingsrättens den 12 Mars 1745 gjorda förordnande, utan ock bergmästarens den 25 sistl. Februariföranstaltande utom domstolen, hvaraf han haft behörig del: alltså kommer han att böta de honom därigenom förelagde viten, näml. likmätigt det förra 5 d:r och efter det senare 10 d:r, tillsammans 15 d:r, samt för försummadt upprop och olaga uteblifvande ifrån tinget 3 d:r, allt smt. Dock åligger det hyttefogdarne, sexmannen Karl Persson och bergsmannen Lars Ersson uti hvad hyttelaget angår, att sedan tid till vad förbi är, kungöra Jan Gustafsson detta utslag eller därå söka utmätning så tidigt, att han kan hafva rådrum saken till nästkommande års bergsting med denna orten instämma låta och återvinning söka, om han sig därtill befogad finner.

Då emellertid de följande årens domböcker ej innehålla någonting om en dylik återvinning, torde kunna antagas att utslaget gått i verkställighet. Däremot kan inhemtas af domboken för nästföljande 1764 års bergsting, att förenämnde Johan Gustafsson i Skofttorp instämt en handlande Johan Åhlstedt i Nora för skogsåverkan. Denne dömdes att för 4 lass björkved böta 40 daler, ersätta veden med 3 daler och att utgifva det vid 1747 års bergsting stadgade vitet 20 daler, allt smt; men Johan Gustafsson blef tillika sakfäld »för en dess vederpart gifven beskyllning» till 20 daler samma mynt. Vid samma ting blef han ock af bergsfogden Bergström åtalad för vanvård af sitt innehafvande $^{3}/_{4}$ hemman i Skofttorp samt för därifrån bortsåld skog till en 9 famnars mila. Johan Gustafsson dömdes enligt 17 § i 1649 års jernbergsordning att böta 20 mark smt, att betala milans värde, beräknad till 18 vinterlass ved à $1^{1}/_{3}$ daler med 24 daler samt att efter 1747 års nyssberörda stadga ytterligare plikta 20

daler smt, hvarjemte 2:ne sexmän förordnades att hålla syn på hemmanet. Han anmälde visserligen missnöje mot detta utslag, men om besvären fullföljdes, har ej ansetts nödigt att efterforska.

Vid bergstinget 1765 2/5 hade nyssnämde Johan Gustafsson ett rättegångsmål mot hyttelaget, hvarom domboken (i § 72) innehåller följande:

Det hafver till detta laga bergsting bergsmannen Johan Gustafsson i Skofttorp på samtlige sina medintressenter uti Åshytte masugn, så ock å bergsmannen Lars Svensson vid Ringshyttan, särskilta stämningar utverkat, med påstående, att emedan han under nästlidet års blåsning vid Åshytte masugn efter ackord upplåtit bemälte bergsman Lars Svensson att på sin byggningsdel få blåsa[1]), samt dess kol- och bokhus nyttja emot betalning af 1½ skepp. tackjern, men hyttelaget samma jern utom hans vetskap och tillstånd af Lars Svensson skall uttagit, utan att käranden någon styfver därföre bekommit: det måtte fördenskull hytteintressenterne icke allenast blifva lagligen ansedde, utan ock blifva pålagde att berörde 1½ skepp. tackjern käranden in natura återställa, jemte ersättning för honom härigenom åbragte rättegångskostnader.
Vid sakens företagande inställde sig å kärandesidan stadsutridaren i Nora Olof Snöberg, men för Åshyttelaget sexmannen Karl Persson i Skofttorp, bergsmannen Nils Persson vid Åshyttan och Olof Olofsson från Norra Ås, samt för bergsmannen Lars Svensson vid Ringshyttan dess son Olof Larsson, alla med behöriga fullmakter försedde; — — —

Med uteslutande af förhandlingarna i målet må här endast meddelas rättens *utslag*, så lydande:

Sedan bergstingsrätten i öfvervägande tagit de i detta mål af parterne å ömse sidor anförde skäl och omständigheter, samt däraf befunnits att förberörde 1½ skepp. tackjern verkligen blifvit af Lars Svensson Johan Gustafsson lofvade, för det han sin blåsningsdel för nästlidet år till honom afstått, men att svaranderne sådant oaktadt legan därföre uppburit, utan att kunna visa det Lars Svensson sig förbundit att till dem, som sjelfva blåst något, af detta omtvistade jernet utgöra; så pröfvar rätten skäligt det skola bemälte svarander dessa 1½ skepp. tackjern, såsom orätt uppburne, Johan Gustafsson fordersammast återställa, dock skola de på ställningen i masugnen å denne Johan Gustafssons bortlegde blåsningsdel uppgångne kostnader af honom ersättas. Beträffande åter det i (hyttelagets gen-) stämning påstådda (20 daler smt) vitet för af Johan Gustafsson eftersatt blåsning, så emedan Lars Svensson i Ringshyttan blåst på Johan Gustafssons del nästl. år och *ingen kan vara förment att sin rätt till en annan upplåta;* ty kan Johan Gustafsson för detta året icke till några vitesböter förfallen blifva; men på händelse han de förutgående eller det innevarande året hvarken sjelf eller genom andra med de öfriga intressenterne blåsning förrättat, så står det dem fritt att honom därföre lagligen tilltala, då bergstingsrätten därutinnan behörigt utlåtande meddela vill; börande svaranderne i rättegångskostnader till Johan Gustafsson erlägga 15 daler kpmt.

»Åshyttan har ganska liten och merendels afbrukad skog, men tillräckligt blåsningsvatten och behållen byggnad. Den af 15½ lisp. om

[1] Ringshytte masugn stod nämligen 1764 under ombyggnad efter branden 1763, hvarom mera längre fram.

dygnet utgående tionden är i år beräknad till 34 skepp. 11 lisp. och 2 marker», heter det i den af bergmästaren Bulich för 1763 afgifna embetsrelationen. Det nämda tiondebeloppet motsvarar en blåsningstid af 57^3_4 dygn, oberäknadt de 3 »kalldygnen». Enligt den i Ömans tabell förekommande uppgift, skulle samma blåsning pågått i 60 dygn, med ett beräknadt tillverkningsbelopp af 540 skepp. tackjern.

I det föregående (sid. 321) är angifvet att Åshyttelaget 1748 erhållit utsyningsrätt å *Lönnbottens* allmänning. Denna rätt föranledde hyttelaget att 1762 bekosta uppmätning och kartläggning af samma allmänning, hvilken förrättning verkstäldes af extra landtmätaren Karl Peter Hagström. Härigenom blefvo gränserna omkring allmänningen närmare bestämda, med undantag af rågången mot Skärhyttan, hvarom redan vid 1704 års rågångsreglering tvist uppstått mellan vederbörande. Denna tvist lemnades dock äfven vid detta senare tillfälle oafgjord. Sedermera förordnades landtmätaren Karl Porat att uppgå den ifrågavarande skillnadslinien. Då ingendera af de tvistande parterne genom äldre handlingar kunde styrka sina påståenden om den ena eller andra liniens riktighet afgjordes frågan genom förening, daterad Skärhyttan d. 26 Augusti 1778, hvarefter rågången följande dag utstakades och röselades, sådan densamma fortfarande är gällande. Denna förening underskrefs af bergsfogden L. F. Bergström i egenskap af kronoombud, å Skärhyttelagets vägnar af 2:ne delägare samt af 2:ne bergsmän från Ås och 2:ne från Skofttorp, såsom ombud för Åshyttelaget.

Bergensköld uppgifver att Lönnbottens allmänning efter den upprättade kartan innehåller 638 tunnland, utom berg och mossar, samt att »uppå denna trakten, som i anseende till bärande jord är den vackraste som kan visas, finnes flerehanda löfträn, så att troligen är att den af lönn, som i orten sällsynt, fått sitt namn».

Sedan allmänningen emellertid blifvit afmätt och kartlagd ansågs nödigt att erhålla bekräftelse på den förut meddelade utsyningsrätten. I anledning häraf erhölls ock följande

K. M:ts och Riksens Bergskollegii utslag uppå Åshyttelagarnes ansökning om utsyning på Lönnbottens allmänning i Nora bergslag; gifvet i Stockholm d. 17 Januari 1766.

Hos kongl. kollegium hafva ofvanbemälte hyttebrukare skriftligen anmält huru som, för det knappa utrymme de vid sina hemman hafva, ganska ringa skog skall finnas till hyttebrukets underhållande, och därföre begärt att undfå någon utsyning af Lönnbottens allmänning, hvilken hyttelagarne tillika med Åsa Rödbergs kopparverk i stöd af kongl. kollegii utslag af den 11 April 1748 tillförene skolat fått till kolning nyttja. Kongl. kollegium har af bergmästarens i orten häröfver infordrade utlåtande inhemtat, att denna allmänning med bestånd i längden icke kan tåla ett så starkt tillitande som hittills skett; dock likväl och som detta hyttelag på sin egen bekostnad nyligen låtit afskilja denna allmänning ifrån angränsande hemmans skogar, hvarigenom en vacker skogstrakt blifvit under Lönnbottensallmänningen tillvunnen; Åsa-Rödbergs verket icke heller skall på inemot 20 år gjort något hygge på meranämde allmänning, så att skogen nu hunnit tillväxa; dessa hyttelagare jemväl äro de första, som i den bergslagen börjat med hopablåsning, och dymedelst bidragit till kronans inkomsts förmering genom en större tackjernstillverkning; alltså vill kongl. kollegium härmedelst hafva efterlåtit inbrukarne uti Åshyttan,

att på 3 års tid efter föregången utsyning på oftanämde Lönnbottens allmänning, hvarje år fälla 150 stafrum ved till kolning emot erläggande af ett öre smt stafrummet till bergslagens fattigkassa, som för året gör 4 daler 22 öre samma mynt. Dock varda hyttelagarne förbjudne att fälla något timmer eller ämnen därtill, efter som sådant, enligt förr åberopade 1748 års kongl. kollegii resolution, bör för Stripebergs grufvelags behof konserveras, samt dessutom enligt kongl. skogsordningarne hålla marken ren ifrån de efter hygget fallande qvistar och grenar, hvarå vederbörande bergsfogde hafver att hålla noga inseende. Det vederbörande till efterrättelse länder. År och dag som förr skrifvet står.

Jean Georg Lilliesberg.

N. Psilanderhielm. *J. O. Rudbeck.*
Det. Heykenskiöld. *C. Schultz.* *Erland Fred. Hiärne.*
Pehr Adlerheim.
Henr. Fougt.

Utslag ang. Åshyttelagarnes ansökning om utsyning på Lönnbottens allmänning.

Den kolningsrätt, som hyttelaget sålunda tillförsäkrades, var jemförelsevis ganska betydlig. Efter den tidens, genom ett Bergskollegii bref 1750 $^1/_{12}$ fastställda, beräkningssätt, att ett stafrum ved skulle motsvara 18 tunnor kol, borde de från Lönnbotten hemtade kolen varit tillräckliga för närmare 20 dygns blåsning. Hyttelagets årliga blåsning uppgick sällan till mer än 70 à 80 dygn, däraf således nära $^1/_3$ utgjorde tillskott från allmänningen. Den i föregående resolution bestämda s. k. rekognitionsafgiften af 1 öre smt för hvarje stafrum ved utgjorde det belopp, som genom k. resol. af d. 14 Mars 1689, efter skogsprodukternas då gällande värde, blifvit fastställd.

Vid bergstinget 1770 $^3/_5$ förekom, enligt domboken § 87, att

Genom inlemnad skrift anhöll samtel. inbrukarne uti Åshytte masugn om rättens stadfästelse öfver dess emellan ingångne öfverenskommelse, att *för hvarje byggningsdel blåsa 8 dygn*, och den som därutöfver skulle hafva något rede att afsätta, bör *för hvarje uppsättning gifva uti bälgalega ett lisp. tackjern*, hvilket sedermera delas samfälte inbrukarne emellan; och fann bergstingsrätten för godt att förenämde förening, sedan de närvarande af hyttelaget, som till större delen nu voro församlade, uppå tillfrågan yttrade sig därvid ingenting hafva att påminna, till alla delar gilla och fastställa.

Angående dåvarande värdet af ett dygns kosthållning till hyttelagets masmästare och uppsättare kan inhemtas af bergstingsdomboken för 1772 $^{14}/_4$, § 96, att,

Enligt utverkad laga stämning påstod bergsmannen Daniel Hindersson i Skofthyttan att af Erik Olsson i Södra Ås utbekomma (ersättning) för *1$^1/_4$ dygns kosthållning åt hyttearbetarena* under sistl. års blåsning. Vid sakens företagande inställde sig käranden sjelf och för svaranden *dess hustru*, och kommo inför rätten på det sättet öfverens, att Erik Olsson i ett för allt till Daniel Hindersson betalar 15 daler kpmt, vid hvilken förening bergstingsrätten låter bero och förblifva.

Värdet af ett dygns kosthållning åt dessa båda hyttearbetare, de enda, som voro antagna för hyttelagets gemensamma räkning, utgjorde således

12 daler. Den kontanta aflöningen, enligt 1766 års masmästareordning, borde ej öfverstiga 3 daler pr dygn för masmästare och 1 daler 28 öre kpmt för uppsättare. I sammanhang härmed må ock nämnas att vid 1768 års bergsting ålades en bergsman vid Ås att ersätta 32 dygns malmbokning med 16 daler, efter $^{1}/_{2}$ daler pr dygn, utom fri kost.

Till 1773 års bergsting hade »samtlige Åshytteintressenter» låtit inkalla »samtlige råstufvudrängarna för innevarande år», till ett antal af 25 personer, bergsmanssöner och drängar, »med påstående att edeligen erhålla (bekräfta) att ingen af dem *borttagit de 3:ne stora jernbutar*, hvilka en tiggargosse d. 8 sistl. Mars påhittat öster om hyttan uti en granbuske, samt äfven att *intet något jern* under blåsningen *blifvit af dem bortstulet*». Alla instälde sig, utom en, »hvilken vid tinget häftigt sjuknat», och »alla förklarade sig nöjda att gå denna eden, ehuru rätten gjorde dem flera föreställningar hvad en sådan ed hade att betyda; men uti en så beskaffad sak fann bergstingsrätten ej rådligt, innan målet blifver emot någon viss ordentligen angifvet, enär större delen äro ynglingar, att tillåta det eden aflägges, utan lemnade till framtiden då det kan blifva nogare upplyst hvilken detta jern bortstulit». Då emellertid detta mål icke återfinnes i de följande årens domböcker, så vet man icke heller huruvida det upphittade jernet var stulet eller måhända rent af tappadt af någon slarfvig körare. Förmodligen tog hyttelaget hand om dessa »*jernbutar*» och använde dem till sin nytta.

Vid samma bergsting förekom äfven ett skogsutsyningsmål, instämdt af bergsfogden Bergström, i egenskap af allmän åklagare. Däraf kan inhemtas att afverkningsrätten å Lönnbottens allmänning i regeln blifvit bestämd till en 14 käppars mila för hvart $^{1}/_{2}$ hemman i Ås. Bergsm. Olof Nilsson härstädes hade sålt denna sin afverkningsrätt till en bergsman i Vestgöthyttefors, hvilken åter huggit skog till en mila på ej mindre än 19 käppar — hvarje käpp räknad till 13 kvarter — i stället för en mila till 14 käppar. Olof Nilsson, hvilken sålunda icke användt sitt tillerkända skogsfång *inom hyttelaget*, dömdes efter 17 § i 1649 års jernbergsordning att plikta 5 daler och att utgifva 20 daler smt i vitesförbud. Köparen däremot pliktfäldes till 20 daler smt och att erlägga belöpande rekognitionsafgift. Härjemte fingo båda tillsammans i rättegångskostnad betala 27 daler kpmt. En annan bergsman, Erik Olsson i Södra Ås, som på enahanda sätt sålt sin afverkningsrätt till samme köpare, dömdes likaledes att böta tillhopa 25 daler smt och att ersätta åklagaren med 12 daler kpmt. De ådömda bötesbeloppen voro sannolikt tillräckligt höga att ej locka till förnyande af dylika skogsaffärer.

Under loppet af 1773 blef *Åshytte masugn ombygd.* Någon räkenskap däröfver finnes naturligtvis icke bevarad, men af domboken för 1774 års bergsting kunna några detaljer härom dock inhemtas. Sålunda hade sexm. Karl Persson i Skofttorp å hyttelagets vägnar instämt målsmännen för aflidne bergsm. Olof Olssons i Norra Ås omyndiga barn, hvilka ägde $^{3}/_{8}$ hemman därstädes, med påstående, »att som svaranderne för sina pupillers hemmansdel försummat att vid nybyggnaden vid Åshyttan förliden sommar fullgöra hemmanets skyldighet så väl med körning som arbetsdagsverken, som ock byggmästares och andras aflönande», så fordrades ersättning för resterande $12^{3}/_{4}$ mansdagsverken à 3 daler, $3^{3}/_{4}$ kördagsverken à 4 daler och i penningar 13 daler $11^{1}/_{2}$ öre, eller tillsammans 89

daler $3^1/_2$ öre kpmt, hvilket belopp af rätten fastställdes till betalning, hvarjemte 9 daler tilldömdes hyttelaget i rättegångskostnad. Bergsm. Erik Olsson i Södra Ås, som för sitt $^1/_4$ hemman resterade med $5^1/_2$ dagsverken à 3 daler, $2^1/_2$ kördagsverken à 6 daler, $2^1/_2$ stockar à 4 daler och i penningar 8 daler 29 öre, eller tillsammans 50 daler 13 öre, dömdes likaledes att betala sistnämda belopp, tillika med 9 daler i expenser. Man torde häraf kunna sluta därtill, att byggnadskostnaden åtminstone uppgått till 4 à 500 daler för helt hemman, och således för hyttelagets $9^1/_2$ hemman utgjort minst 3,800 daler, måhända uppgått till omkring 5,000 daler kpmt, hvartill vidare torde böra räknas hvarjehanda prestationer, som i forna dagar vanligen utgjordes in natura af de byggnadsskyldige.

Vid samma (1774 års) bergsting blef, på stämning af förenämde Karl Persson i Skofttorp, öfvermasmästaren J. T. Winberg, som inköpt och bebodde Bastnäs egendom samt under året deltagit i blåsningen i Åshytte nybygda masugn, genom »tredskodom» ålagd att ersätta 4 lass lim med 8 daler, begagnad hytteredskap under $1^1/_2$ dygn med 3 daler, tillsammans 11 daler, att utgifva i expenser 9 daler kpmt samt att plikta för »uteblifvande» 2 daler silfvermynt. Han sökte *icke* återvinning häri.

Af domboken vid häradstinget 1775 $^{27}/_{10}$ kan inhemtas att

Unga Nils Persson vid Norrås hade till detta ting instämt Nils Persson den äldre och Erik Anderssons enka samt dess sterbhusintressenter därsammastädes, med påstående om jemkning på deras innehafvande skogslotter samt ersättning för rättegångskostnaden. Och som genom Jan Ersson vid Mellanås den påstådde jemkningen icke bestriddes, allenast hvar och en får behålla dess innehafvande gamla häfder; alltså förordnas nämdemännen Olof Gabrielsson på Bondeborn och Nils Erlandsson i Ringshyttan att i laga tid och vederbörandes närvaro berörda jemkning uppå parternes skogslotter behörigen förrätta samt sedermera dem däröfver vederbörligt instrument meddela.

Vid bergstinget 1778 $^{21}/_4$ innehåller domboken (i § 90), att

I anledning utaf Erik Olssons, Olof Nilssons och Erik Perssons i Sörås förde klagan, det skola Ås hyttelagare ofreda deras invid masugnen belägna skogstegar både med *uppläggning af kol och malm* som *sinders afstjelpning,* fann bergstingsrätten för godt att förordna sexmännen Lars Andersson i Nor och Olof Gottskalksson i Blexberg, att nu instundande sommar, uti hyttelagets samfälta närvaro, *utstaka det utmål,* som hyttan af ålder ägt eller det här i orten kallade *hytteblecket;* och varda sedermera hyttelagarena vid 1 rdr 32 sk. vite förbjudne att däröfver skrida eller angränsande skogstegar på ena eller andra sättet ofreda.

Samma dombok innehåller vidare (i § 92) följande:

Inför bergstingsrätten hafva Nils Persson den äldre och yngre samt Jan Ersson i Ås sig däröfver besvärat, att deras medintressenter i masugnen tagit sig före att på klagandernes enskilte skogstegar *uppbryta mursten,* utan att dem förnöja för den skada de å marken taga; och som å den ena sidan det icke bör vägras att låta hemta det som till bergsbruket erfordras, så bör ock å den andra ingen skada härigenom förorsakas med mindre den varder ersatt; fördenskull skall hvar och en vara förbjuden vid 40 sk. vite att bryta eller hemta mursten å desse sökanders skog innan de förut med dem öfverenskommit angående ersättningen; och skulle den för högt påstås, så hafva de

då i behof varande att om jemkning efter billighet, på sätt k. utmålsförordningen föreskrifver, sig hos undertecknad bergsdomhafvande anmäla.

Den murstensbrytning, som här omtalas, var antagligen af föga betydenhet. Stenen blef sannolikt använd till väggar i rostgropar, syllmurar och dylikt till jern- och malmbodar (bokhus) vid hyttan. Såsom belägna i närheten däraf föll det sig bekvämast för hyttedelägarne att hemta sin sten från de klagandes skogstegar.

Vid bergstinget 1779 $^{9}/_{4}$ förekom bland annat, att

Såsom tillförordnade hyttefogdar har väl Nils Persson i Ås och Erik Danielsson i Skofthyttan nu till tinget inkallat förre hyttefogden Anders Jansson och sexman Karl Persson i Skofttorp för *redogörelse af Åshytte masugns räkenskaper,* och att desamma edeligen måtte fästas; men som den öfver hyttans räkenskaper *hållna boken* nu icke var till hands, utan skall igenfinnas hos inspektor Hedblad, såsom medintressent uti Åshytte masugn, och Anders Jansson försäkrade hvad han om händer haft uti boken rätteligen vore infördt, äfvensom sexman trodde sig för sin del med käranderne ej hafva det minsta att skaffa; fördenskull och utan den upplysning, som hytteboken måtte lemna, om den nu tillstädes vore, kunde bergstingsrätten sig nu med denna sak icke befatta, utan efter parternes begifvande utstälde detta mål till behörig liqvidation, hvilken förrättning bergsfogden hr Lars Fredr. Bergström efter anmodan åtog sig uti vederbörandes närvaro framdeles verkställa, hvarefter käranderne äga, om någon stridighet skulle yppas som icke i godo kan biläggas, att sådant lagl:n anmäla. Emellertid och då en afträdande hyttefogdes skyldighet är att till den, som samma syssla efterträder, *alla hyttans handlingar och räkenskaper* ordentligen *aflemna,* så ålades Anders Jansson sådant ovägerligen fullgöra.

Här ofvan omtalade inspektor Hedblad var vid denna tid förvaltare vid Hagby bruk, som förmodligen för någon hemmansdel samtidigt varit delägare i Åshytte masugn. Sannolikt hade Hedblad blifvit anmodad att granska hyttans räkenskaper och ej återlemnat desamma. Om den ifrågavarande »hytteboken» blifvit »ordentligen» förvarad, skulle man sannolikt därur kunnat hemta mången upplysning om denna tids hytteförvaltning och måhända äfven på öret kunnat meddela upplysning angående den totala kostnaden för 1773 års masugnsbyggnad.

Vid 1779 års bergsting, under den 23 April, förekom äfven, att

I anledning af ingifven ansökning utaf Karl Persson i Skofttorp och Per Larsson i Skofthyttan med flere, varda *Skofttorps och Skofthytte byamän* vid vite af 10 daler smt *förbjudne* att hädanefter och så snart detta för dem kungjordt varder, med andra vilkor *getkreatur underhålla* än att enhvar, försedd med pålitligt vallhjon, desamma på egen mark vallar och beta låter; och beträdes någon häremot bryta, blifver ägaren till getkreaturen både för skadan och utom plikt efter lag till 10 daler smt vite förfallen.

Omedelbart härefter innehåller domboken (i § 113):

Hos bergstingsrätten har sexman Karl Persson i Skofttorp, som dispositionen af sin bräcklige svåger Erik Janssons $^{1}/_{4}$ kronobergsmanshemman i *Östra Sund* äger, skriftligen anhållit att, då han för samma hemman, som till *blåsning i Pershytte masugn indelt är,* ej oftare än hvart tredje år en 11 käppars mila får anlägga, få *afsätta i Åshyttan,* där han en hel byggningsdel

äger, *de kol,* som vid bem:te Östra Sundshemmanet nu och sedermera med bestånd i längden kunna tillverkas. Och som Pershytte hyttelag, oaktadt en ny masugnsbyggnad dem förestår, icke hade häremot något att påminna, hr bergsfogden Bergström för sin del, så länge frågan om *Gislehyttans återupptagande* ännu är oafgjord, Pershyttelagets begifvande icke ville bestrida, så lemnades bifall till ansökningen tillsvidare, eller till dess ärendet angående ny masugnsbyggnad vid Gislehyttan å högvederbörlig ort pröfvad och afgjord varder.

Gislehyttan — som varit belägen vid Hammarby alldeles i närheten af den forna s. k. Kungshammaren — blef ödelagd omkring 1698, emedan delägarne i hyttan, nämligen bergsmännen i Alntorp, Bröstorp och Östra Sund, dåmera icke ägde tillräcklig skog att vidare underhålla blåsningar därstädes. Dessa bergsmän blefvo sedermera intressenter i Fingerboda masugn. Men äfven detta hyttelag blef småningom ganska svagt för att kunna underhålla sina blåsningar. Fråga väcktes därför vid 1777 års bergsting dels om förening mellan *Borns* och Fingerboda hyttelag, och dels om återuppbyggande af Gislehyttan, men efter flera års underhandlingar härom, blefvo båda dessa förslag förkastade — tillsvidare. Fingerboda hyttelag fortsatte sin verksamhet ännu någon tid, men flyttade slutligen till *Åshyttan,* på sätt i nästföljande afdelning skall vidare omförmälas.

Af domboken för bergstinget 1780 $^{10}/_{4}$ kan inhemtas (af § 102) att

Öfver ansökningsskriften Anders Hansson, Erik Jansson i Södra Ås, Jan Ersson i Mellanås, Anders Jansson i Skofttorp och Erik Danielsson samt Per Larsson i Skofthyttan till bergstingsrätten inlemnat *om tillstånd att vid Åshyttan* bredvid rastuguväggen, såsom det lägligaste stället, *uppbygga ett sinderstampverk,* lemnades det utlåtande, att vederbörande hyttefogdar åligger hyttelaget nu genast sammankalla att i detta ämne höras huruvida de anten uti inrättningen vilja samtligen deltaga eller ock hvilka de kunna vara, som densamma bestrida, hvilka stridige åter böra innan d. 8 instundande Maj sitt klander hos undertecknad (Bergensköld) anmäla, då uppå sökandernes vidare anmälan, om ingen förening träffas, undertecknad domhafvande vill, utmålsstadgarne enligt, därefter slutligt utlåtande häröfver aflemna.

Då denna ansökan ej vidare omförmäles, är sannolikt att stampverket kom till stånd. Sedermera kan man finna att vid bergstinget 1782 $^{16}/_{4}$

Till bergstingsrätten inlemnades en skrift undertecknad af Jan Ersson i Ås, unga Nils Persson, Lars Svensson, Erik Persson, Olof Nilsson, Erik Jansson, Jan Hansson, Nils Nilsson, Jan Jansson och Olof Olsson [1] därsammastädes, Anders Öberg, Jan Hansson och Anders Jansson i Skofttorp, Per Larsson, Erik Danielsson och Karl Hansson i Skofthyttan, af innehåll, att samtlige Åshytte intressenter så öfverenskommit, att *en hvar bör värma i masugnen* det året, som blåsning existerar, *efter sin byggningsdel* och att ingen därifrån bör frikännas; äfvensom ock om någon intressent icke skulle för bristande kol- eller malmtillgång kunna för sin byggningsdel blåsa så mycket

---

[1] De båda sistnämde uppräknas såsom boende vid Skofthyttan, antagligen genom något missförstånd, men då de båda voro hemmansägare vid Ås, har utg. här tillåtit sig denna rättelse.

som han värmt för, honom då tillåtes till en annan af intressentskapet de bristande dygnen bortlega, emot den öfverenskommelse som de båda kunna sämjas om; likaledes om någon af inbrukarena skulle ifrån sådana hemmansskogar få inköpa kol, som därtill lof hafva att försälja, så bör ej heller den erlägga för så mycket, som inköpt blifvit, någon *bälgelega* utan detsamma fritt afblåsa, men hvad eljest af egne kol öfverblåses, därföre erlägges bälgelega; den de öfverenskommit skall nu, i stället för tackjern[1], till 16 skill. specie för hvarje öfverblåsningsdygn erläggas och betalas, hvilket sedermera samfälte inbrukarena emellan kommer att delas. Hvilken öfverenskommelse härmedelst, uppå anhållan, till efterlefnad och tilläggelse af den förra föreningen gillad och fastständ varder.

Vid bergstinget 1783 $^1/_4$, stadgades (i § 11) följande förordning:

I anledning af Jan Janssons i Södra Ås förda klagan, att dess egendom årligen skadas af den *hyttesand,* som upptages å dess skogsmark och den s. k. *Ingeborg-moen,* fann bergstingsrätten billigt förordna, att det skall vid 1 rdr 32 skill. vite åligga hvart och ett hyttelag, som härifrån hemtar sand, att förut med Jan Jansson om en skälig vedergällning öfverenskomma, och skulle Jan Jansson denna ersättning för högt påstå, hafva då de missnöjde att sig anmäla och afvakta den jemkning, som i dylika ärender påbjuden är.

Af BERGENSKÖLDS 1784 upprättade beskrifning öfver *Åshyttan* får man veta, att »denna masugn, som är belägen något öfver $^1/_4$ mil från Nora, förmenas för 235 år sedan blifvit första gången anlagd». Huru härmed förhåller sig är förut omtaladt (sid. 21). Vidare angifves dess tiondetaxering, fastställd 1721 till 15$^1/_2$ lisp. tackjern för hvarje blåsningsdygn[2] och att »till stämpel brukas ÅH.» Hyttelaget bestod (1784) af 9$^1/_2$ hemman, alla af krononatur, nämligen: *Södra Ås* 3 hemman, hvilka voro delte, 1 i halfva och 2 i fjerdedelshemman. *Norra Ås* 2 hemman, delte i $^1/_2$, $^3/_8$ och $^1/_4$. *Skofthyttan* 2 hemman, däraf »1 odelt och 1 midt i tu». *Skofttorp* 2$^1/_2$ hemman, däraf 1 var odelt och återstoden i $^3/_8$ och $^1/_4$ hemman. Efter hemmantalet var hyttan indelt i 9$^1/_2$ delar. År 1773 hade masugnen, enligt hvad förut är sagdt, »sista gången blifvit ombygd».

»Vattnet kommer från skogssjöar» — egentligen från Bälsjön — »och oaktadt blåsningen kan börjas så snart rede blifvit anskaffadt, är dock icke hyttelaget besväradt med några betydande dammars underhållande». Dessa inskränkte sig till en mindre damm vid hyttan och en strax nedanför den s. k. Nedra Kärn, i närheten af Ringshytteräet, bredvid Kärnatorpet.

Vid blåsningen brukades malm från Åsbobergs och Repabergsgrufvorna, »engången», Stora Åsa och Hagatjärnsgrufvorna (flottsten) samt från Prestabergs, Mossabergs och Holstabergsgrufvorna (torrsten). »Blandningen är gemenligen Åsbobergs och Repabergs, lika af hvardera, $^1/_3$ af Åsa och Hagatjärns och $^1/_3$ af torrsten». Till Hagatjärnsgrufvan (vid (Holmshyttan) var afståndet från Åshyttan 1$^1/_2$ mil, från Åsagrufvan (i

---

[1] Enligt 1770 års förening därom (sid. 405) skulle som bälgelega erläggas 1 lisp. tackjern för hvarje uppsättning.

[2] Jfr sid. 199.

Nybergsfältet) $1^1/_4$ mil, från Mossaberget och Prestaberget (i Stribergsfältet) $^1/_2$ mil, från Holstaberget (å Ringshyttemarken) $^1/_4$ mil, samt från Åsboberget och Repaberget »ungefärligen 600 alnar», d. v. s. i hyttans omedelbara närhet.

Vidare omtalas att »skogen till denna masugn är ganska klen, (så) att om icke hyttelaget årligen, efter K. M:ts och rikets Bergskollegii tillstånd, fick undsättning från Lönnbottens allmänning, kunde snart sagdt ingen blåsning anställas». — I hyttebäcken var bygd »en behållen *såg*», gemensam för Åshytte och Ringshytte hyttelag, »flera *limstampar* samt en *skvaltkvarn*». — »År 1781 hade i detta vattudrag, med hyttelagets tillstånd, *hjulet för konsten* till Stora Åsbobergsgrufvan blifvit uppbygdt». Här må tilläggas, att denna grufva, efter långvarigt ödesmål, på grund af d. 16 Mars 1776 utfärdad mutsedel, af ett då bildadt bolag ånyo belades med arbete, som blef så lönande att 2 år senare 2:ne halfdelar såldes för 1,000 daler kpmt hvardera, motsvarande omkring 30,000 daler för hela grufvan. Denna framgång föranledde ock 1781 års nyssberörda konstbyggnad.

Bergenskjöld berättar därjemte, att »Ås och Skofttorp äro så goda sädeshemman, att uppå hvarje utsås i öppen åker 3 tunnor årligen, men Skofthyttan sämre att icke mera än $^1/_2$ tunna på hemmanet kan räknas». Slutligen omförmäles att 1784 hade blåsningen i Åshytte masugn pågått i 84 dygn, »och varit *sällsynt god:* efter $^1/_3$ Åsbobergssten mot $^2/_3$ torrsten hade efter 12 uppsättningar erhållits 14 skeppund, och efter $^7/_8$ Repabergs- mot $^1/_8$ torrsten hade efter 14 uppsättningar erhållits 17 skeppund (tackjern)». Den vanliga beräkningen var eljest, att efter 12 uppsättningar kunde erhållas 10 à 11 skeppund, som ansågs medelmåttigt; erhölls 12 skeppund var resultatet godt, men erhölls mera ansågs blåsningen vara »sällsynt god», ett förhållande som dock måste räknas till undantagen. De lyckliga resultat, som med god beskickning vanligen kunde vinnas vid Åshyttan, torde i sin mån ha medverkat till den förändring hyttelaget undergick 1785.

72. Åshytte hyttelag tillökas från Fingerboda 1785.

Fingerboda hyttelag räknades numera till ett af de svagaste inom Nora bergslag. Under det föregående årtiondet hade ock fråga uppstått om dess förening med Borns hyttelag, hvarjemte äfven förslag väcktes därom att bygga ny masugn vid Hammarby bruk, å samma plats där den vid 1700-talets början ödelagda Gislehyttan varit belägen, hvarest sista blåsningen synes hafva ägt rum 1698. Men någon förening mellan de talrika och sinsemellan stridiga bergsmännen kunde icke åvägabringas, hvarken om det ena eller andra förslaget. Fingerboda hyttelag fortsatte sina blåsningar ännu någon tid, men de minskades oafbrutet och sista blåsningen 1784 pågick endast 39 dygn.

Bergenskjöld uppgifver att detta hyttelag bestod af $6^3/_4$ hemman, »sedan $^1/_2$ blifvit därifrån utbytt och anslaget till häradsskrifvareboställe», att höstutsäde brukades af somlige, »då utsädet kunde räknas till 2 tunnor råg på ett helt hemman», samt att »inga grufvor funnos på hyttelagets

mark, icke heller några malmskärpningar, ej heller lim-, pip- och ställstensbrott». Då hyttan härtill hade »svag vattudrägt och klen skog både till utrymme och jordmånens beskaffenhet», kunde med fog sägas att detta hyttelag hade att kämpa med stora svårigheter, och att en förening med annat hyttelag således var af största behof påkalladt. Då malmen till Fingerboda hytta till icke ringa del hemtats från på Åshytte mark belägna grufvor och limmet från Skofttorp, låg den tanken nära att en förening med Åshytte hyttelag borde vara ganska lämplig. Underhandlingarna härom ledde ock ganska snart till det resultat, hvarom domboken vid bergstinget 1785 16/4 (i § 4) innehåller närmare underrättelser, af följande innehåll:

Till undertecknad bergmästare (*Bergenskjöld*) ingåfvo Fingerboda hyttelagare en skrift och anhöllo, att, *i anseende till ringa skog, ett opålitligt vattufall och förfallen masugn,* blifva inrymda till sambrukning med något annat hyttelag.

De vordo däruppå ordentligen kallade att sig samt- och synnerligen på Knutsberg infinna för att gifva tillkänna om allesammans uti ansökningen voro ense, och till hvilken hytta de voro hugade att flytta. Och emedan ingen enda var häremot, utan samtel. förklarade sin håg för att komma till *Åshyttan,* ty anmantes genom kungörelse det hyttelaget att sig i dag infinna för att anmäla hvad härvid må vara att andraga.

Då nu detta ärende i samtel. hyttelagarenas närvaro företogs, inlemnades af *Åshyttelaget* följande:

»År 1785 den 16 April voro samtel. Åshytte intressenter tillsammans att rådgöra om flere hytteinbyggares antagande till blåsningens ökande årligen för framdeles, då allesammans af oss undertecknade *beviljade att Fingerboda hyttelag,* tillika med flere som därstädes hyttedelar antaga vilja, skulle en och hvar *äga den friheten, att i Åshytte masugn* med allt hvad som därtill lyder och nu till hytteverket är och till blåsningen brukas, *få deltaga* uti, efter hvars och ens egen godtycke; och att vi detta med våra egenhändiga namn och sjelfritade bomärken underskrifvit.

Erik Jansson, Erik Persson, Olof Nilsson, Jan Jansson, g:la Nils Nilsson, Anders Hansson, Nils Nilsson, Sven Nilsson i *Södra Ås.* — Per Larsson, Erik Danielsson, Karl Hansson i *Skofthyttan.* — Anders Jansson, Jan Hansson, Anders Öberg, Johannes Olsson i *Skofttorp.* — Olof Olsson i *Norra Ås.* — Nils Persson, Jan Eriksson, unga Nils Israelsson i *Mellanås.*»

Och inlemnade *Fingerboda hyttelag* därefter följande:

»Undertecknade antaga och ingå uti vid våra namn tecknade byggningsdelar, emot det på 2:dra sidan af Åshytte hyttelagare försäkrade frihet, att det därstädes utan afgift få antaga, och att vi vår antagne del i byggnad skolom riktigt vidmakthålla så väl det året intressenten blåser, som något år sig skulle hända han icke skulle blåsa; hvilket vi härunder skrifva våra namn, som skedde i Nora d. 16 April 1785.

Byggning-delarne antagas efter hemmantalet; den som har helt hemman tager en half byggningsdel i Åshytte masugn, och består förut af $9^1/_2$ del.

Anders Berg i *Norra Fingerboda* $^1/_2$ hemmansdel och $^1/_4$ byggnadsdel. Anders Andersson ibidem $^1/_4$ hemmansdel och $^1/_8$ i byggnaden. Karl Ersson ibm $^1/_4$ hemmansdel och $^1/_8$ i byggnaden. *Södra Fingerboda* Lars Nilsson $^1/_2$ hemmansdel och $^1/_4$ byggnadsdel. Petter Brunström $^3/_8$ hemmansdel och $^3/_{16}$ byggnadsdel. Anders Hanssons enka Margareta Olsdotter $^1/_4$ hemmansdel

och $^1/_8$ byggnads d:o. Per Ersson $^1/_2$ hemmansdel och $^1/_4$ byggnads d:o. Anders Larsson $^1/_4$ hemmansdel och $^1/_8$ byggnads d:o. Petter Karlsson $^1/_4$ hemmansdel och $^1/_8$ i byggnaden. Abraham Karlsson i *Skärmarboda* $^{14}/_{40}$ hemmansdel och $^7/_{40}$ byggnads d:o. Zakarias Berg ibm $^1/_4$ hemmansdel och $^1/_8$ byggnadsdel. Karl Persson ibm $^9/_{40}$ hemmansdel och $^{4^1/_2}/_{40}$ i byggnaden. *Östra Sund* Per Nilsson $^1/_2$ hemman och $^1/_4$ byggnad dito. Anders Persson $^1/_2$ hemmansdel och $^1/_4$ i byggnaden. Erik Olsson $^1/_4$ hemmansdel och $^1/_8$ i byggnaden. *Alntorp* sexmannen Lars Ersson $^1/_2$ hemmansdel och $^1/_4$ i byggnaden. Jan Ersson ibm $^1/_2$ hemmansdel och $^1/_4$ i byggnaden.»

Angående rum för *malm, kolhus och rostgropar*, anmälte dessa förente hyttelagare sig så vara öfverens, att de ditflyttade sig tjenlige platser utse utan intrång uti de äldre hyttelagares.

Nu som 1766 års k. masmästareordning bjuder, att små och svaga hyttelag böra flytta tillsammans, och *Fingerboda masugn är den svagesta uti hela bergslagen* och *Åshyttelaget jemväl tarfvar och har hjelp af nöden:* alltså lemnades samtycke till hopaflyttningen, och *den ingångna föreningen* vardt till alla sina omständigheter *gillad.* Till följe utaf hvilket allt *Fingerboda masugn kommer att öfvergifvas* och dess hyttelagare stanna uti ansvar, om de kolen undan det hyttelag, hvarmed de nu sig förenat, skingra eller afföra.

Sålunda hade hufvudstyrkan eller ägarne till $6^1/_5$ hemman af Fingerbodalaget ingått i Åshytte hyttelag; men äfven åtskilliga andra delägare inträdde i detsamma, hvarom jemväl domboken för samma dag innehåller följande:

§ 5. Anders Svensson och Johan Hansson i *Bröstorp* samt Lars Nilsson i *Öfra Jerle* anhöllo genom inlagd skrift, att som de hafva skog och tillgång af malm dem alltså för hvar sin $^1/_8$ uti en hel del måtte varda till blåsning *inrymde uti Åshytte masugn;* och emedan detta senare hyttelag däremot intet hade att påminna, så lemnade bergstingsrätten sökanderne bifall, intill dess frågan om rättigheten till deras kol afgjord varder.

§ 6. Genom inlemnad skrift anhöll Nils Andersson i *Jerle,* att såsom för sin ägande hemmansdel gammal inbrukare först uti Jerle och sedan i Gislehyttan, honom måtte tillåtet vara nedbruka sina kol anten uti *Pershyttan eller Åshyttan;* och emedan tvisten om rättigheten till Rödkärrsverkets kolrättigheter hvilar och således sökanden med sina kol intet verk underlagd är: ty lemnade bergstingsrätten, intilldess annorlunda blifver förordnadt, Nils Andersson det sökta tillståndet.

Under d. 18 April 1785 innehåller domboken vidare:

§ 11. Alldenstund bergsmannen Johan Ersson i Ås å hyttelagets vägnar medgifvit det Lars Larsson och Jan Persson uti *Östanbergshyttan* för hvar sin $^1/_8$ uti en hel del få för sina ägande hemmansdelar med lika vilkor som Fingerboda hyttelagare betingade blifvit *deltaga uti blåsningen vid Åshyttan;* fördenskull lemnade bergstingsrätten tillstånd till ditflyttningen under den tid frågan om rättigheten till Rödkärrsverkets kolrättighet hvilar.

§ 19. Beviljade bergstingsrätten, uppå derom gjord ansökning, Erik Andersson i *Jerle* för sitt ägande $^1/_4$ hemman och Johan Karlsson i *Öfra Bondebyn* för sitt ägande $^1/_2$ hemman, att under det ännu oafgjordt är om rättigheten till Rödkärrsverkets koltägt *köra sina kol till Åshyttan* och dem därstädes afbruka.

I afseende på här ofvan uppräknade hemmansägare, hvilka förut varit underlagda Rödkärrs kopparverk och skyldiga att dit leverera sina koltillverkningar, må erinras att dessa, af denna anledning *icke* voro indelta i Fingerboda eller annat hyttelag. Då emellertid fråga uppstått om förändring eller indragning af Rödkärrsverkets privilegier och kolfångsträttigheter, blefvo ifrågavarande bergsmän endast tillsvidare antagna som delägare i Åshyttelaget. Angående det slutliga afgörandet af nyssberörda privilegiifråga hänvisas till hvad därom meddelas i en följande afdelning.

Vid följande bergsting 1786 $^{22}/_{4}$ anmälde sig ett par *nya intressenter i Åshyttelaget*, enligt hvad domboken därom innehåller (§ 105).

Uti till bergstingsrätten ingifven skrift androgo bergsmännen Erik Hansson och Peter Lambertsson i *Södra Husby* det de hädanefter ville använda sina skogar till tackjerns beredande på bergsmannavis, efter som de med bestånd i längden tåla kunna samt att de till den ändan kommit öfverens med *Åshytte hytteintressenter* att uti ett blåsningslag med dem för hvar sin [1] i en hel del uti hyttan få inrymmas, anhållande att härtill erhålla tillstånd och rättens stadfästelse; och emedan förenämde ansökning så väl af Åshytte hyttelag enligt dess påskrift blifvit samtyckt som ock mot en riktig bergsmannahushållning icke är stridande; ty fann bergstingsrätten för godt densamma gilla och fastställa.

Vid samma bergsting förekom äfven ett tvistemål angående ett slags blåsningsbyte mellan en förutvarande och en nykommen intressent i Åshyttelaget, hvilken senare t. o. m. nästan omedelbart flyttade sin blåsning till Pershyttan. Under d. 29 April (1786) innehåller domboken härom följande (i § 220):

Nils Persson i Södra Ås har till detta ting inkallat Per Nilsson i Östra Sund med påstående att som han enligt kontrakt af den 15 sistl. Oktober sig förbundit vid ingångne föreningen och bytet om blåsningen vid Pershyttan och Ås masugn att fullgöra alla skyldigheter till Pershyttan, han alltså måtte hålla käranden skadeslös i den händelse hyttelaget skulle för dess ägande hemmansdel (i Nya Pershyttan) vilja utsöka värmning m. m.

Vid målets företagande infunno sig parterne, då bergstingsrätten inhemtade att under den 15 sistl. Oktober har Nils Persson till Per Nilsson, hvilken till blåsning uti Ås masugn indelt är, afstått till bruk och nyttjande under detta års blåsning den andel i (Pershytte) masugn, som åtföljde dess i Nya Pershyttan ägande halfva hemman, hvaremot Per Nilsson tillbakars försäkrat Nils Persson att för alla de denna hyttedel åtföljande skyldigheter ansvarig vara; till följe hvaraf han kört de kol, hvilka uppå Pershyttehemman tillverkade blifvit till Åshyttan tillsammans med sitt därstädes hafvande rede, men lefde i osäkerhet om icke Pershytteboerne för värmning ville hålla sig till honom sedan Per Nilsson på annat sätt kommit att blifva inbrukare i deras masugn: dock som Per Nilsson icke nekade sin utgifna försäkran, alltså, efter dess tydliga innehåll, vardt han ålagd att alla Nils Perssons halfva hemman åtföljande skyldigheter till och under denna nu pågående blåsning till Pershytte hyttelag oväger!. fullgöra, och blifver han Nils Persson ansvarig om hyttelaget emot honom någon talan anställer.

Omedelbart härefter förekommer (i § 221):

Hyttefogdarne vid Ås masugn Johan Olsson i Skofttorp och Sven Nils-

son i Ås hafva till detta ting inkallat Per Nilsson i Östra Sund med påstående att han åläggas måtte till Åshyttan föra sitt bruksrede enligt denna rätts förlidet år gifna föreningsdom. Vid målets företagande infunno sig parterne, då Per Nilsson erkände det han med de öfriga inbrukare uti Fingerboda masugn blifvit flyttad efter dess begäran till Ås att med det hyttelaget gemensam blåsning anställa; men sedermera har han öfverenskommit med sin granne Anders Olsson på det sättet, att han med honom skulle få nyttja den hyttedel han i G:la Pershyttan ägde, och som detta faller dem båda, hvilka äga ringa och opålitlig skog, ganska förmånligt, *anhöll han undslippa blåsning vid Ås och i det stället vid Pershyttan få förblifva*, och ehuru hyttefogdarne icke gerna ville häruti ingå; dock som Åshyttelaget nu under tinget fått tilldelning af Södra Husbyboerne, hvilka kunna intaga Per Nilssons rum och uppfylla dess skyldigheter: så fann bergstingsrätten billigt, det må afhandlingen med Anders Olsson i verkställighet gå och Per Nilsson varda inbrukare uti G:la Pershyttan.

Oaktadt den sålunda medgifna förändringen hade Åshyttelaget vunnit en ganska afsevärd tillökning, från 9½ till närmare 14 delar. Det förefaller dock egendomligt att denna utvidgning af hyttelaget icke underställdes Bergskollegii pröfning och fastställelse, som eljest i dylika fall ansågs nödvändigt. Man torde erinra sig den milda tillrättavisning, som bergmästaren Stockenström af detta embetsverk erhöll för sin behandling af ett liknande fall, när Bälsjöbodars och Holmshytte hyttelag sammanslogos[1]. Måhända hade man en dunkel aning därom att det nya Åshyttelaget icke skulle blifva synnerligen långlifvadt. Detta kommer ock att visa sig i nästa afdelning.

73. Åshyttelagets sista tillvaro och dess upplösning 1797.

Redan vid 1787 års bergsting blef nödvändigt att reglera den ständigt omtvistade *värmningsskyldigheten* och andra förhållanden inom det utvidgade hyttelaget. Härom innehåller domboken för d. 25 April, under § 187, följande föreningsstadga:

Åshytte hyttelagare hafva hos underteeknad anmält, att sedan det nu blifvit tillökt så väl af Fingerboda hyttelag som flere hemmansägare på östra sidan om Norasjön, hafva de ansett en god ordning fordra att stadga något visst, *hvarefter skyldigheterna emot allmänna hyttelaget uppfyllas borde,* och derföre sammanträdt och upprättat *en förening;* men som alla icke därmed funnit sig nöjde, har sexm. Jan Ersson anhållit att samtl. intressenterne måtte nu till tinget kallade varda, för att afvakta domstolens utlåtande öfver hvad dem emellan skiljaktigt vara kan.

Enär de nu samfält, efter uppläst kallelse uti Nora kyrka, sig instälde, inlemnades den uppställne föreningen, underskrifven af Jan Karlsson i Öfra Bondebyn, Erik Andersson vid Jerle, Jan Ersson i Alntorp, Jakob Östberg i Östanbergshyttan, Abraham Zakrisson i Skärmarboda, u. Nils Israelsson i Åshyttan, Petter Persson i Skofthyttan, Lars Olsson i Ringshyttan, Olof

[1] Jfr sid. 195.

Nilsson i Ås, Anders Hansson ibidem, Karl Hansson i Skofthyttan, Erik Jansson i Ås, Jan Ersson ibm, Anders Persson i Östra Sund, Nils Persson i Ås, Jan Nilsson ibm, Anders Jansson i Skofttorp, Jan Jansson i Ås, Lars Ersson i Alntorp, Jan Hansson i Bröstorp, Anders Öberg i Skofttorp, Johannes Olsson ibm, Petter Brunström i Fingerboda, Erik Olsson i Östra Sund, Jan Hansson i Skofttorp, Nils Nilsson vid Södra Ås.

Uti 1 § stadgas, ett för hvarje byggningsdel vid Åshyttan skulle hädanefter vid hvarje års blåsnings början framskaffas och uti masugnen ibäras de s. k. *värmningskolen*, 16 uppsättningar på hvar och en hel del och i proportion därefter på de mindre.

Uti denna omständigheten låg den förnämsta skiljaktigheten, och därföre inlemnades en skrift, underskrifven af Anders Berg, Anders Andersson, Karl Ersson, Lars Nilsson, Petter Karlsson, Anders Larsson, Erik Nilsson, Per Ersson, Anders Hans' enka, Abraham Zakrisson, Zakris Berg och Karl Persson; (från) Södra Ås: Erik Persson, gl. Nils Israelsson, Erik Olsson, Olof Ersson; Jerle: Nils Andersson, hvaruti anmärkes, att värmningskolen äro nog dryga, och isynnerhet andraga de förre inbrukare i Fingerboda, att deras skogar äro så medtagne och ringa, att de med dess bestånd i längden icke kunna oftare kola en liten mila än hvarje 3 och 4 år. Om nu de årl. skulle deltaga i värmningen efter sina byggningsdelar, så skulle hända att det året de åstadkom en liten kolning, skulle hela tillverkningen åtgå för att betala den för åsidosatt värmning till hyttelaget uppkomna skulden. Att Fingerboda-boerne ganska billigt gjorde denna anmärkning fann bergstingsrätten, och därföre, uppå gjord föreställning, kommo hyttelagarena så öfverens att nedslå värmningsafgiften till 12 upps:r på hvarje hel byggnadsdel och i proportion för de mindre, och att från denna afgift alldeles frikalla de g:la inbrukarena uti Fingerboda masugn det året de ingen kolning äga; dock åligger Fingerboda-boerne, att, vid det tillfället hyttelaget afslutar sina räkningar, tillkännagifva om de uti nästpåföljande blåsning vilja deltaga.

Sedan denna rättelse blifvit gjord, voro hyttelaget nöjde med den upprättade ordningen, hvilken så lyder:

1:o. Hvar och en som äger och har hytte- och byggnadsdel vid Åshyttan skall hädanefter [Fingerboda-boernes här frammanföre betingade vilkor förbehållit] vid hvarje års blåsnings början till Åshyttan framskaffa och i masugnen ibära de s. k. *värmningskolen,* 12 uppsättningar på hvar och en hel byggningsdel, och i proportion därefter på de mindre delar, hvilka delar räknas och rättas efter bergstingsrättens utslag af d. 16 April 1785 och 1786, hvilka resolutioner innehålla huru många byggningsdelar äro i Åshytte masugn antagne så väl af de senare som de förra hytteintressenterne.

2:o. I händelse någon af intressenterne icke åstadkommer malm till värmningen och sina värmningskol, får den då icke något till godo af värmningsjernet mera än som efter öfverenskommelse kan till byggnaden det året åtgå och aftagas.

Vid denna § uppkom öfverläggning om det icke vore mest nyttigt att hyttelaget samfält köpte malm till värmningen; men ehuru en sådan ordning är enlig med den anstalt bergstingsrätten styrkt hyttelagen i allmänhet vidtaga, dock som ikring Åshyttan inga odygdiga (= oartade) malmer finnas, och större delen af intressenterne hafva malm att aflåta, så voro de fleste häremot. Bergstingsrätten anmanade likväl hyttelagarena vara uppmärksamma på hvarandra att icke annat än godt rede på värmningen ibäres, och i den

händelse masmästaren jemte 2:ne af bolaget, som till uppsyningsmän antagas, (finna) det kol och malm vore oförsvarligt, bör då en sådan hindras från ibärningen och anses för den, hvilken brustit uti deltagningen med värmningen.

3:o. Härpå äger nu hvar och en af intressenterne på den årsvärmningen *blåsa 8 dygn på heldelen* och allt i proportion på mindre delar; men skulle någon åstadkomma mera än 8 dygn, skola de näst efter den allmänna värmningen ibära en uppsättning för hvarje dygn som kan mera åstadkommas, och de, hvilka en sådan särskilt värmning göra, tillsläppa äfven därtill malm och lim och dela det därpå blifvande jernet sins emellan, hvilka värmningsuppsättningar icke eller af blåsningsdygnen afräknas.

4:o. Skulle någon af intressenterne värma för mycket att icke kolen räcka till eller genom oföre sitt rede det året icke framskaffa kan, njute den till godo året däruppå så mycket som efter värmningen brustit; men lika fullt vare skyldig på sin värmningsdel värma.

5:o. Enligt bergstingsrättens utslag af d. 16 April 1782 skall hvar och en, som blåser mera än 8 dygn på hela byggnadsdelen, gifva till samfälte hyttelaget 16 sk. specie för hvarje dygn i *bälgelega*[1].

6:o. Enligt bergstingsrättens utslag af d. 21 April 1762 skall hvar och en af hytteintressenterne gifva i lega 3 skepp. tackjern för hvarje dygn, som *öfverblåses på värmningen*, hvilket delas samfälte hyttelaget emellan[2].

7:o. Enligt sistnämda rätts utslag får icke några af intressenterne någon enda uppsättning *kol ifrån hyttelaget förskingra* vid 10 daler smt plikt, utom böter efter lag, utan skall allt kolningsrede anten af dem sjelfve eller någon annan af hyttelaget till blåsning vid hyttan användas, på sätt de sins emellan kunna öfverenskomma.

8:o. Af hvarje års *byggnings- och värmningsjern* skall hyttefogden aftaga så mycket, som vid alla infallande utskylder med byggnadens vidmakthållande och reparationer utgå kan det tillstundande året, samt däraf betala hela ställningskostnaden med så väl ställe som stenbrytning, körning och dagsverken samt betala ställmästaren samt dagsverken till klotens utbrytande, då äfven däremot klotejernet tillfaller byggningslaget årligen, samt åldermans- och bälgmakarelön af detsamma betala, tillika med andra infallande utgifter, som för hyttelagets gemensamma räkning påkomma kan; det öfriga värmningsjernet delas samtl. intressenter emellan, hvilka riktigt tillsläpt malm och lim till värmningen, och skall det vara särskildt bok öfver allt som angår *byggnaden*, på det att riktig redo och räkning må kunna hållas och vara att tillgå. Beträffande hyttelaget emellan varande ordningar, så skola de i den händelse de icke stöta denna öfverenskommelse oryggligen hållas.

Och alldenstund denna nu samfält antagna öfverenskommelse befordrar god ordning och stadgar hyttelagets säkerhet om biträde af hjelp till blåsningens vidmakthållande; fördenskull vardt densamma till hela sin vidd fastställd och gillad; åliggandes hyttelaget att den oryggligen efterlefva och fullgöra.

Ehuru vederbörande sålunda öfverenskommit om värmningskolens utgörande, var man redan följande året färdig att ånyo tvista därom. Af domboken vid bergstinget 1788 $^{25}/_{4}$ kan nämligen inhemtas (§ 50) att

[1] Jfr sid. 409.
[2] Jfr sid. 401.

Hyttefogdarne Sven Nilsson i Ås och Anders Öberg vid Skofttorp hafva å Åshytte hyttelagares vägnar lagl. låtit inkalla bergsmännen Erik Olsson och dess hustru, Erik Persson i Södra Ås, enkan Katarina Andersdotter i Ås och dess omyndiga barns förmyndare bergsmännen Nils Israelsson vid Åshyttan och Olof Andersson i Nya Viker, Karl Hansson i Skofthyttan, Anders Svensson i Bröstorp, rådm. hr Karl Aron Borg, handelsm. Lars Norström Larsson och stadsfiskalen Erik Lindberg i Nora, med påstående, att en hvar af ofvannämde intressenter i Åshyttan måtte *för sina hemmansdelar* efter gångbart pris *betala belöpande värmningskol,* som innevarande års blåsning för ägande byggnadsdelar ej blifvit till hyttan framförde enligt bergstingsrättens förl. år gifna utslag; och fordras äfven expenser.

Enär denna sak förekom anmälte hr rådm. Borg att hans moder vore egentl. ägare till den $^1/_4$ hemmansdel vid Skofttorp, hvarföre värmning fordras, och äfven därföre står skrifven, samt vanl. utskylder betalar, och för hr Norström klockaren Frans Ahlbom, att Norströms barns förmyndare äfven borde instämmas, angifvande Ahlbom sig därtill vara förordnad, hvilken äfven för Anders Svensson i Bröstorp inlemnade en skrift, hvaruti han undandrager sig svaromålet af den grund, att till fru Eva Maria von Schantz han redan försålt sin ägande hemmansdel, med alla de hyggster som då voro gjorda, och således fru von Schantz men icke han svaromål bör afgifva, och hvad stadsfiskal Lindberg beträffar så var kunnigt att han låg sjuk.

De öfriga intressenterne angåfvo, för Erik Olsson dess hustru att till det $^1/_4$ hemman de innehafva, är skogen så ringa och klen att den alldeles ingen kolning tål; samma talan förde äfven Erik Perssons fullmäktig sexm. Lars Andersson i Nor, äfvenså enkan Katr. Andersdotter och förmyndarena för dess $^1/_4$ hemman, anförande att det blefve dem för kännbart, då de ingen blåsning idka, betala ut värmning efter resolutionens innehåll 12 uppsättningar å hela delen, hvilket ganska mycket medtoge det öfriga af skogen. Karl Hansson åter, att han, som äger en hel del i masugnen, värmt och brukat för $^3/_4$, hvadan han förmodade blifva befriad för den återstående $^1/_4$-delen. Käranderne yrkade icke desto mindre sitt påstående och anförde att om den förening hyttelaget för blåsningens säkra vidmakthållande ingått och hvilken bergstingsrätten stadfästat ej blefve följd, kunde den lättel. komma på obestånd; men ehuru rätten väl finner, att hyttelaget äger mycken anledning till käromålet, vill dock, sedan intygadt blifvit, att skogen för en del af intressenterne är ganska ringa och att Karl Hansson gifvit värmning för $^3/_4$, rätten dem för denna gången från ersättning befria.

Och hvad hr rådman Borg, handelsmannen Norström, stadsfiskalen Lindberg och Anders Svensson vidkomma, så kan emot de skäl (de) hvar för sig anmält, något svaromål dem icke åläggas.

De instämda svaranderne kommo således mycket lindrigt ifrån sin värmningsskyldighet. Följden visade sig ock snart i minskade blåsningar, samt ökad benägenhet att äfven på andra sätt undslippa hyttelagstvånget.

Vid samma bergsting, några dagar senare d. 6 Maj, förekom äfven (§ 121) att

Bergsmannen Nils Israelsson vid *Åshyttan* besvärade uti en ingifven skrift sig däröfver, att han så väl de förflutne åren som isynnerhet nu i vår lidit mycken skada medelst *körning öfver dess vret vid gården* så väl af dess

grannar som Ringshytte hyttelagare, inlemnandes därjemte en af sexmannen Jan Ersson i Ås och bergsm. Lars Nilsson i Ringshyttan under den 19 sistl. April hållen besigtning, hvaruti de intygade att Nils Israelsson medelst kör- och farväg öfver vreten, sedan snön är afgången och kälen utur marken, lider en märklig skada, som ock därigenom att *brädslagningen af dess knutar sönderköras;* anhållande därföre att ett vite kunde blifva utsatt till befredande för denna olägenhet, helst annan väg är som kan nyttjas ehuru den af vatten till någon del blifvit bortskuren, som dock snart kan lagas. Bergstingsrätten, som inhemtade att sig så förhöll som angifvet blifvit, och att äfven sökandens gärdesgårdar blifvit nedrifna och sönderbrutna, fann därföre skäligt utsätta ett vite af $3^1/_3$ rdr specie, hvartill den gör sig förfallen, som antingen med körande eller nya vägars anläggande vårtiden, sedan bar mark blifvit, Nils Israelssons vret ofredar eller dess gärdesgårdar på något sätt förderfvar; börandes detta å Nora kyrkas predikstol allmänneligen kungöras.

Vid bergstinget 1790 $^{19}/_4$ »anhöll Anders Persson i Östra Sund, uti inlagd skrift, med sin blåsning *få flytta ifrån Åshyttan,* hvarest han år 1785 blifvit indelt, och *till Pershyttan»* — — — —, för hvilken framställning anfördes åtskilliga skäl. Å hyttelagets vägnar bestred sexm. Jan Ersson denna ansökan och slutligen afsades däröfver följande

Utslag. Ehuru Anders Persson så väl med qvittenseboken på tiondejernet bevist, det företrädarena på det halfva hemman uti Östra Sund, som han nu innehafver, idkat blåsning uti G:la Pershyttan från år 1723 och till 1773, då And. Perssons (hustrus?) förmyndare flyttat till Fingerboda, hvarest han äfven sedan egendomen honom blef öfverlemnad nedbrukat sitt rede, som ock hvad transporten till Åshyttan vidkommer vore för honom ett talande skäl; dock emedan han frivilligt ingått uti den förening, som Fingerbo hytteintressenter samfält med honom undertecknat, att med *sin blåsning flytta till Åshyttan,* och hvarest han för $^1/_4$ del i blåsningen blifvit inrymd, kan bergstingsrätten till And. Perssons flyttning icke bifall lemna, utan kommer han att efter den stadfästade föreningen af år 1785 vid Åshyttan med sin blåsning qvarblifva.

Så skedde äfven och man finner honom till och med några år senare (1794) tjenstgöra som hyttefogde därstädes.

Några dagar senare, vid samma bergsting (1790 $^{26}/_4$) finner man (§ 169) att

Uti en till bergstingsrätten ingifven skrift anhöll sexmannen Jan Ersson i Ås, bergsmännen Erik Danielsson och Karl Jansson därsammastädes[1] samt Nils Israelsson i Åshyttan, att *Skofttorps, Skofthytte* och *Ås* byamän måtte vid vite åläggas att med sina *fårkreatur,* som till myckenhet om sommartiden både *dagar och nätter omkring vandra och flere ohägnader föröfva,* hålla vallhjon; och emedan det är enligt med utkomne författningar, att vallhjon med dessa kreatur böra underhållas: ty blef ett vite af $3^1/_3$ rdr specie utsatt, hvartill den af ofvanberörda byamän som får äger, gör sig förfallen om han med dessa kreatur icke dugligt vallhjon håller, på det att all ohägnad och skada måtte förekommas; och bör detta allmänneligen kungöras.

---

[1] Alla dessa ägde hemmansdelar, tillsammans $1^5/_8$ hemman i *Norra Ås.*

Omedelbart härefter förekommer (i § 170) att

Sexmannen Jan Ersson, Karl Jansson och Erik Danielsson i Ås samt Nils Israelsson i Åshyttan har uti en till rätten inlemnad skrift besvärat sig däröfver, att en del af *Södra Ås* byamän *underhålla getter* och dem på klagandernes hemmansskogar, hvilka dock äro afskilde, att den ena med den andra ingen gemenskap hafver, utan någon ordning valla; anhållande att till förekommande af skada samt bibehållande af ordning hemmansbrukarena emellan, ett vite utsättas måtte, hvilket bergstingsrätten fann så mycket billigare bevilja, som då skogarne äro från hvarannan skilda, den ena ej har rättighet att på den andras skog utan öfverenskommelse sina kreatur och allraminst getter valla; och utsatte ett vite af $3^1/_3$ rdr specie, hvartill den af Södra Ås byamän gör sig förfallen om han tillåter vallande å sökandernas skogar, dem likväl icke förment att å deras enskilta med behörig aktsamhet valla och beta; börande detta allmänneligen kungöras.

Den fria och obehindrade vallning med får och getter, som hittills nästan öfverallt ägt rum, sökte man nu hindra på alla sätt, särskildt hvad getterna beträffade, hvilka i många byalag t. o. m. blefvo helt och hållet förbjudna. Otaliga äro de vitesförbud, som vid denna tid meddelades i sådant syfte. Här må ytterligare meddelas ett, som vid nästföljande bergsting 1791 $^6/_5$ utfärdades åt Skofttorps byamän, af följande innehåll:

Uppå anmälan af fru Maria Borg samt bergsmännen Anders Jansson den äldre, Anders Jansson d. y. och And. Öberg i Skofttorp, det mycket *ohägn dem å deras mark tillfogas af de angränsande byar*, fann bergstingsrätten för godt utsätta ett vite af $3^1/_3$ rdr, hvartill den, utom plikt och böter efter lag, skall vara förfallen, som utom byn boende på något sätt ofredar och skadar Skofttorps hemmansägares gärdesgårdar, inom hägnaderna insläppa kreatur, beträdas med löftägt eller å byns mark vallar och betar sina *getter;* börande detta till efterrättelse allmänneligen kungöras.

Från bergstinget 1792 $^{18}/_4$ torde böra meddelas ett försök, som af Åshyttelaget gjordes att återvinna en förut mistad delägare från Östra Sund. Domboken innehåller härom (i § 33):

Till detta ting hafva bergsmännen Erik Ersson i Ås och Anders Jansson i Skofttorp, såsom hyttefogdar å Åshytte hyttelags vägnar, lagl. inkallat bergsmannen Per Nilsson i Östra Sund, med påstående af plikt för det han 2:ne år *från Åshyttelaget sina koltillverkningar till andra hyttor afført,* fordrande ock *betalning för hyttehjulsbyggnaden* efter räkning samt ersättning för rättegångskostnaden.

Vid sakens företagande instälde sig för hyttelaget sexmannen Jan Ersson i Ås och Anders Jansson i Skofttorp samt för Per Nilsson bergstingsnotarien Magnus Snöberg, hvilken inlemnade denna rätts under d. 29 April 1786 uti den då af hyttefogdarne vid Åshyttan Johan Olsson i Skofttorp och Sven Nilsson i Ås emot Per Nilsson instämde sak, att årligen till Åshyttan föra sitt bruksrede, gifne resolution, hvilken af den grund, att sedan Åshyttelaget vid det tinget fått tilldelning af Södra Husbyboerne, som kunde uppfylla Per Nilssons rum från inbrukningen uti Åshyttan, Per Nilsson alldeles frikänner och honom tillstånd lemnadt, efter dess afhandling med Anders Olsson i Sund, att nyttja den hyttedel, han i G:la Pershyttan ägde, därstädes blifvit inbrukare och sitt bruksrede vid den hyttan nedbruka; anhållandes i stöd häraf Snöberg,

att Per Nilsson för hyttelagets genom hyttefogdarne väckta käromål måtte nu och framdeles blifva befriad, samt yrkade ersättning för obehörig lagsökning. Och emedan Per Nilsson genom denna rätts ofvannämde resolution, som utan något klander vunnit laga kraft, från inbrukning i Åshyttan blifvit befriad och i det stället vid Pershyttan, som för honom mera beqvämt, inrymd: ty varder han *från Åshyttelagets påstående alldeles frikänd;* men som hyttefogdarne vid handen gifvit, att de om merbesagde denna rätts resolution af år 1786 alldeles ingen kunskap ägt, hvilket ock kan vara troligt: ty varda de från rättegångskostnader frikände.

Omedelbart härefter förekommer i 1792 års nyssanförda dombok följande »författning»:

§ 34. Uppå erhållen kunskap, att *den osed inritat sig i Ås hyttelag,* (att) *med bränvin och starka drycker traktera hyttearbetare och andre,* enär bergsmän vid hvarje skott (= lottningstur) haft masugnen och skola *uppväga sitt erhållne tackjern,* fann bergstingsrätten, som äger vaka öfver goda seders iakttagande vid bergsrörelsen, att, förutan de böter 1766 års masmästareordning i thy fall för fylleri stadgar, utsätta ett vite af 3 rdr 16 sk., hvartill den af Ås inbrukare anses förfallen, som under påstående blåsning eller därtill hörande arbete och vid hvad tillfälle som helst, utan att honom tillhör föda hyttefolket, hafver bränvin och sådana varor med sig samt dem eller andra trakterar, antingen fylleri och oreda häraf uppkommer eller ej; dock icke härunder begripet hvad någon till eget eller sina arbetares behof har nödigt med sig föra. Börande detta vid hyttestämma allmänl:n kungöras samt hyttefogdarne jemte öfriga intressenter hålla noga hand öfver.

Denna sed eller osed med traktering till hyttefolket m. fl. var nog lika allmän vid bergslagens öfriga hyttor som vid Åshyttan, men torde här urartat mera än på andra ställen, emedan hyttan låg mera enstaka, utan att vara omgifven af talrika grannar, såsom på andra ställen i allmänhet var förhållandet. Det nu stadgade vitesförbudet mot dylik traktering är ett ytterligare vittnesbörd om den lätthet att glömma gång efter annan förnyade stadganden och ordningsreglor, som i regeln gjorde sig märkbar öfverallt i bergslagen. Man hade ännu icke lärt sig att medelst skrifna eller tryckta kungörelser och anslag på lämpliga ställen inom hyttan bevara dylika reglor från glömska. Det är först på senare tider man lärt sig att tillämpa denna mycket enkla konst.

Den *kolningsrätt å Lönnbottens allmänning,* som, enligt hvad förut blifvit meddeladt, 1766 beviljats på endast 3 års tid, tillämpades sedermera oafbrutet, likasom om denna rätt blifvit medgifven för all framtid. Det ombyte af bergmästare, som ägde rum 1791, torde dock ha föranledt, att förnyad kolningsrätt af vederbörande hemmansägare söktes och äfven beviljades — denna gång »på fyra års tid» — genom efterföljande

Kongl. Maj:ts och Rikets Bergskollegii utslag uppå *Åshytte delägares ansökning om utsyning på Lönbottens allmänning* i Nora bergslag; gifvet i Stockholm den 21 November 1793.

Hos kongl. kollegium hafva *Norra och Södra Ås samt Skofttorps byamän* skrifteligen anmält, hurusom, för det knappa utrymme de vid sina hemman hafva, ganska ringa skog skall finnas till hyttebrukets underhållande, och därföre ansökning gjort, att mot vanlig rekognitionsafgift antingen erhålla

någon del af Lönbottens allmänning, eller ock tillstånd att årligen därpå få kola ett visst stigtal, efter af vederbörande bergsembetsmän förrättad utsyning.

Häröfver har bergmästaren i orten blifvit hörd, hvilkens utlåtande kongl. kollegium så väl som handlingarne i öfrigt innehålla, i behörigt öfvervägande komma låtit; och alldenstund detta hyttelag icke allenast på sin egen bekostnad låtit afskilja denna allmänning ifrån angränsande hemmansskogar, hvarigenom en vacker skogstrakt blifvit under Lönbottens allmänning tillvunnen; desse hyttelagare jemväl äro de första, som i den bergslagen börjat med hopablåsning och dymedelst bidragit till kronans inkomsters förökande genom en större tackjernstillverkning, utan ock, att sökanderne nyligen i betydlig måtto *förbättrat och iståndsatt Åshyttan*: fördenskull och i anseende till dessa synnerliga sig företeende omständigheter, vill kongl. kollegium härmedelst för denna gången hafva efterlåtit ofvannämde sökander, att *på fyra års tid*, efter föregången utsyning på Lönbottens allmänning, hvarje år få *kola fyra 14-famnars milor* emot erläggande af 6 runstycken stafrummet till bergslagets grufvekassa, dock med iakttagande af följande vilkor:

1) Att för hvarje års kolning vissa trakter skola utsynas, hvarest blädningen eller fällningen må göras, då torr och tjenlig kolskog först bör utvisas, utan afseende om marken är mera eller mindre beqväm för inkörningen.

2) Sedan fällningen är gjord skall besigtning därå anställas af 2:ne sexmän i Stripbergs grufvelag, hvilket, till grufvornas behof, äger tillstånd af allmänningen hemta virke, huruvida blädningen med tillbörlig försigtighet blifvit förrättad, timmer med dess ämnen samt ung skog sparde, och i händelse sådant finnes vara hugget, skola sökanderne, utom den för skogsåverkan stadgade plikt, vara sin återstående kolningsrättighet därstädes förlustige.

3) Skola milorne, sedan de äro inresta, men ännu icke stybbade, mätas af dem, som skogen till kolning utsynat.

Dessutom erinras *sökanderne*, att så väl *alldeles bortlägga getafveln*, som påtänka *sammanflyttning med något annat hyttelag*, så snart sig göra låter, emedan skogen genom iakttagande af det förra hushållssättet fredas för ohägnad och medelst det senare blifver tillräckligare för de behofver som vid bergsbruket förefalla; det vederbörande till efterrättelse länder. År och dag som förr skrifvet står.

(Underskrifter.)

Utsyningsvilkoren hade sålunda blifvit ej obetydligt skärpta mot förut, hvadan ock fördelen af denna rätts begagnande torde ha varit ganska måttlig, så mycket hellre som allmänningen är belägen nära 2 mil från Åshyttan. — Den uppmaning som de sökande erhöllo att »alldeles bortlägga getafveln» hörsammades nästan omedelbart. Vid nästföljande bergsting 1794 $^{25}/_{4}$ finner man nämligen, att

Vid företagande af den utaf unga Nils Israelsson, g:la Nils Israelsson, Lars Olsson, Sven Nilsson, Erik Israelsson, Joh. Olsson och And. Olsson i Ås, emot sexmannen Joh. Ersson, bergsm. Erik Ersson i Ås samt Johannes Olsson i Skofttorp instämde sak och påstående, att svaranderne vid vite måtte förbjudas valla sina getkreatur å deras gemensamma skog och mark, eller i annor händelse dem afyttra samt rättegångskostnaden ersätta; öfverenskommo parterne, sedan sexm. Jan Ersson i ingifven skrift anhållit att, jemte flere andra, isynnerhet ägaren af det s. k. Sven Olssons torp vid Åshyttan, kunde under detta förbud blifva inbegripen, sålunda, att efter d. 1 instund. Maj *ingen*

enda af åboerne i Södra och Norra Ås samt Skofttorp få någonsin *lägga sig till några get- eller bockkreatur* vid 3 rdr 16 sk. vite och *getternas förlust till socknens fattighus,* och hvarvid bergstingsrätten alltså fann skäligt låta bero; varande äfvenväl ägaren af Sven Olssons torp vid Åshyttan detta vid lika vite förbjudet, hvarom han dock förut jemte samtliga byamännen kungöras bör.

Ifrågavarande torp motsvaras sannolikt af den mindre hemmansdel, som i senare tider burit namnet »Kattfotehagen», i närheten af Åshytte masugn. Emellertid hade getterna inom det gamla hyttelaget genom föregående öfverenskommelse erhållit sitt respass; och den i Bergskollegii resolution antydda sammanflyttningen med annat hyttelag lät icke heller länge vänta på sig. Svårigheten att kunna sammanhålla de från Fingerbodalaget tillkomna nya intressenterne med de förutvarande ökade sig oupphörligt. Aflägsenhet och bristande skogstillgångar medverkade härtill; liknöjdhet och bristande intresse gjorde det öfriga. Ett ytterligare exempel på de ofta upprepade tvisterna mellan de gamla och nya hytteintressenterna förekommer äfven vid samma bergsting. Följande rättegångsdag, 26 April 1794, hade nämligen, »genom särskilda laga stämningar hyttefogdarne Petter Persson i Skofthyttan och And. Persson i Östra Sund, å Åshyttelagets vägnar, låtit inkalla Olof Andersson, Per Persson, Petter Karlsson och And. Larsson i Södra Fingerboda, Jan Hansson i Bröstorp samt Lars Larsson och Joh. Östberg i Östanbergshyttan, med påstående, att de måtte åläggas *betala hyttelaget bristande värmningskol för sistlidne blåsning* samt lagligen anses för det de sitt rätta brukande med koltillverkningen uturaktlåtit och den från hyttelaget användt, samt ersätta rättegångskostnaden».

Svaranderne biträddes i sin talan af borgmästaren i Nora J. J. Netzel, som skriftligen besvarade käromålet och till slut anförde, att »emedan käranderne oss olagligen och blott på försök att hos oss finna någon öfverträdelse till tinget kallat, så anhålla och påstå vi ödmjukast att ifrån ett slikt åkärande befrias och att käranderne för rättegångsmissbruk måtte lagligen anses och gälda vår rättegångskostnad, hinder och tidsspillan med 1 rdr till oss hvardera».

Netzel anförde härefter »att dess principaler, enligt företedt utdrag af denna rätts protokoll för d. 24 April 1787, icke voro skyldige några värmningskol afgifva *om de icke kolat,* och då bevisning däraf vore sjelfva grunden till rättegången, men därom icke i stämningen blifvit nämdt, undandrogo de sig allt svaromål därå; och som häröfver utlåtande äskades,

Afsades: Alldenstund den i förevarande fråga utverkade stämningen egentligen tyckes härleda sig därifrån huruvida svaranderne sistl. år anstält kolning eller icke, men hvarken den eller andra grunder till sakens drifvande blifvit i stämningen införda; fördenskull, då det åligger en kärandepart att i stämningen låta införa de skäl och orsaker, hvarpå sjelfva saken sig grundar, kan bergstingsrätten vid så fatta omständigheter detta mål nu icke upptaga, utan må käranderne, om de sig befogade finna, nästa ting svaranderne vederbörligen inkalla; blifvandes dock hyttefogdarne ifrån all rättegångskostnads gäldande frikände.»

De kärande hyttefogdarne nöjde sig med det erhållna beskedet, enär denna sak icke förekommer vid det följande bergstinget. Den ringa kunskap om föregående aftal eller beslut angående hyttelagens angelägen-

heter, som i forna dagar är ett utmärkande drag hos de oupphörligt vexlande hyttefogdarne, utgör enda förklaringsgrunden till anställande af dylika, fullkomligt onödiga och omotiverade rättegångar.

Vid denna tid utgjorde den ständigt tilltagande *hemmansklyfningen* en anledning till bekymmer för — bergstingsrätten. Såsom ett exempel huru man sökte förekomma eller reglera denna förmenta olägenhet må här meddelas ett utdrag af domboken vid bergstinget 1795 $^{15}/_{4}$, så lydande:

§ 28. **Företogs den af hr bergsfogden Joh. Jak. Norström till detta ting instämde sak mot bergsm:n Petter Olsson i Ås, med påstående, det måtte denne, såsom innehafvande ett ganska svagt hemman, beräknadt till $^1/_8$ i Norra Ås, för *obesuten bergsman varda ansedd* och föranlåten egendomen till någon af öfrige delägarne uti samma hemman afstå; hvarjemte ock af desse, Nils Israelsson, som innehafver $^3/_8$[1], Erik Danielsson $^1/_8$ och And. Olsson $^1/_8$, genom samma kärande blifvit inkallade för att afgifva förklaring, samt att därefter utrönas måtte, hvilkendera af dem kunde *vara mest berättigad inlösa Petter Olssons $^1/_8$ hemman;* infinnande sig samtel. parterne, hvilka uppgåfvo, att förutan de instämde svarander, hafver ock deras granne Karl Jansson $^1/_4$ hemman[2], som äger särskild gammal bostad, äfvensom Nils Israelsson för sina $^3/_8$; men Petter Olsson och Erik Danielsson hafva gemensam åbyggnad i ganska förfallet tillstånd, samt de söndrade åttondelarne *ej vara försedde med skog till blåsning,* knappt till vedbrand; kunnande Anders Olsson, hvilken af desse senare hemmansägare skall vara den idogaste, icke därå föda mer än 3 kreatur, hvaremot Erik Danielsson har allenast ett kreatur, och ingen af dem kan underhålla häst; fruktande Nils Israelsson sig med skogens bestånd icke kunna på sina $^3/_8$ årligen kola en 10 famnars mila. — De söndrade $^3/_8$ hafva för 5 år sedan varit uti Erik Danielssons hand, hvilken först däraf sålt $^1/_8$ till And. Olsson, som därå förvärfvat sig fastebevis, samt sedan de återstående $^2/_8$ till Nils Israelsson, som dock efter ny öfverenskommelse återlemnat den ena $^1/_8$ till Erik Danielsson och sålt den andra till Petter Olsson förl. höst för 2,900 daler kpmt eller 161 rdr 5 sk. 4 rst, hvarå en del vore betalt, och på återstoden skulle ränta beräknas ifrån d. 1 nästkommande Maj.**

Utaf allt detta ansågs nogsamt upplyst, huru angeläget vore att så mycket sig göra låter förminska åboernes i Norra Ås isynnerhet de senare åren tillökte antal, hvadan föreställningar härom till dem gjordes, förklarande sig i början samtel. vara till inlösen af hvars andras hemmansdelar hugade, men efter det, att så hr bergsfogden som flere närvarande anförde Nils Israelsson och And. Olsson vara de, som egentligen borde blifva bibehållne, såsom kände för driftige och omtänksamme hushållare, samt den förre förklarat sig hugad lösa Petter Olssons $^1/_8$, och Erik Danielsson nöjd för samma pris, som Petter Olsson kunde erhålla af Nils Israelsson, lemna sin $^1/_8$ till And. Olsson, hvilket ock denne sade sig vara nöjd gifva; så träffades slutligen den öfverenskom-

---

[1] Denne Nils Israelsson *äldre* må ej förvexlas med den *yngre* Nils Israelsson, som ägde och bebodde $^1/_4$ hemman (n:r 5), kalladt Åshyttan, den enda hemmansdel, som i dagligt tal bär detta namn.

[2] Samtliga dessa hemmanslotter motsvara hemmanet n:r 4 i Norra Ås. — Hemmanen n:ris 1—3 utgöra *Södra Ås*, samt n:r 4 och 5 *Norra Ås*, hvilka 5 hemman i jordeboken upptagas under det gemensamma namnet *Åshyttan*. (Jfr sid. 364.)

melsen härutinnan, det Petter Olsson till midfastan 1796 bebor och nyttjar sin hemmansdel, dock utan att från bole föra eller åt främmande afyttra skogsafkastning, foder och gödsel, eller under hvad sken det vara må något från eller vid egendomen skingra och förstöra; skolande han å besagde tid hemmanet till Nils Israelsson utan vidare uppsägning afträda mot beräknad köpeskilling 3,400 daler eller 188 rdr 42 sk. 8 rst, hvarå ej något afdrag kommer att göras för tillförene utlofvade 6 rdr 32 sk. såsom betalning för ännu qvarvarande ståndskog, som Petter Olsson försålt till Nils Israelsson; begifvande sig ock slutligen denne, uppå Petter Olssons trägna anhållan att till visande af välvilja mot denne, som nyligen till Ås flyttad, nu måste åter därifrån sig begifva, att ej beräkna ränta på den summa Petter Olsson ännu är honom skyldig å dem emellan förelupen handel, samt hvartill Nils Israelsson enligt förbindelse vore berättigad ifrån d. 1 nästk:de Maj; och skall fullständig liqvidation desse emellan före afflyttningen förrättas, då Nils Israelsson genast till Petter Olsson utbetalar hvad han kan blifva honom efter de nu öfverenskomna vilkoren skyldig; börandes däremot denne, jemte skriftligt aflåtande utaf egendomen, då från sig gifva alla till densamma hörande handlingar.

Och emedan så väl desse köpare och säljare vid upprepandet häraf förklarade sig nöjde, som äfven And. Olsson jemte Erik Danielsson ånyo anförde sig hugade med enahanda afflyttningsvilkor och lika köpeskilling stor 188 rdr 42 sk. 8 rst köpslaga om denne senares $^1/_8$ hemman i Norra Ås: ty ansåg bergstingsrätten, uppå kärandens begifvande, saken på detta sätt syftande å förbättrad hushållning samt med billighet å ömse sidor bäst vara afslutad, hvadan ock till orygglig efterlefnad varder fastställdt hvad nu aftalt och öfverenskommet blifvit.

Såsom ett exempel på den tillämpning, som stundom egnades åt de af bergstingsrätten stadgade författningar om *skogsvården*, må anföras följande utdrag af domboken vid bergstinget 1795 $^{16}/_4$, § 40, så lydande:

Bergsfogden hr J. J. Norström hade till detta ting å embetets vägnar lagligen instämt stegresaren och bergsm:n Joh. Olsson i Ås med påstående, det måtte han enligt författningarna plikta för det han *utan behörig utsyning fällt och nedhuggit flera unga träd af tall.*

Parterne instälde sig personligen vid sakens uppropande, och ingaf svaranden ett utsyningsinstrument af år 1790, hvarefter han fått utsyning på 2:ne tjog långtimmer och 1 tjog sågstockar, föregifvande det han ej förr än nu njutit tillsyningen till godo. Käranden förmente dock detta ej kunna ursäkta Joh. Olsson, emedan han icke borde vara i okunnighet om, att man bör inom ett år hugga det utsynta virket, så vidt man vill däraf sig begagna; företeende hr bergsfogden sexm:n Jan Erssons i Ås och Israel Karlssons i Skofthyttan besigtningsinstrument af d. 13 i denna månad, hvaraf fanns att det omstämde timret vore 21 långstockar af tall och 1 af gran, de längsta 18 aln. och den kortaste 12 aln., alla nästan af lika tjocklek, näml. 10 tum i stora och 6 d:o i lilländan, floväxt och vackert timmer; och tillkännagaf Joh. Olsson det timret ännu vore i behåll och ämnadt till betalning åt Karl Jansson i Norra Ås, af hvilken han förlidet år länt ett tjog, anhållande för öfrigt om tillgift, för det han af okunnighet förbrutit sig.

Efter hållen öfverläggning afsade bergstingsrätten följande *utslag:* att ehuruväl det varit Jan Olssons skyldighet, enligt författningarna, begära ny utsyning och icke begagna en, som för flere år vore utverkad, ville dock

bergstingsrätten denna gång frikänna honom för plikt, efter som *han tillförne gjort sig känd för god och omtänksam hushållare*, och det huggna åklagade virket icke är af den beskaffenhet, att någon synnerlig skada härmed skett: dock allvarligen åtvarnad noga ställa sig de till skogarnes vård utkomna författningar till efterrättelse.

Att Johan eller Jan Olsson, som han vanligen kallas, verkligen med omtanka sökte freda sin skog, kan för öfrigt inhemtas af nedanstående domboksutdrag från följande bergstinget 1796 $^{11}/_{4}$, § 12, då

Stegresaren Jan Olsson i Södra Ås anhöll hos domstolen, uti inlemnad skrift, *om förbud och vite till förekommande af den åverkan och ohägn*, som kringboende torpare tillfoga honom å dess klena och lilla hemmansskog medelst björkskogens kullfällande till ämnesvirke samt ungtelningar af gran och en till buskvirke[1] och hanks görande; och då flere närvarande intygade, att han ej utan fog förer denna klagan, pröfvade bergstingsrätten rättvist utställa 3 rdr 16 sk. vite, utom böter efter lag, för den eller de, som Jan Olsson å dess hemmansskog på ofvananförde eller andra sätt utan dess tillstånd skada tillfoga. Börandes detta allmännel:n kungöras.

Omedelbart härefter förekommer (i § 13) att

Uppå stegresaren Jan Olssons i Södra Ås skriftliga andragande och sedan kunnige män öfver ämnet sig yttrat, pröfvade bergstingsrätten skäligt förbjuda en hvar vid $3^{1}/_{3}$ rdr:s vite, att medelst gångstigars anläggande sommartiden öfver dess gjorda *uppodling, Vestra Fallet* kallad, då säd och gräs nedtrampas samt gärdesgardar och grindar varda nedbrutne och förderfvade, honom skada tillfoga, dock obehindradt nyttja den vanliga vintervägen; kommande detta att allmänneligen kungöras.

Häraf kan man således finna, att Jan Olsson varit förste odlaren af den numera ganska tätt bebygda trakt å Södra Ås ägor, som än i dag kallas *Fallet*. Där den forna vintervägen framlupit, är denna trakt sedan 1872 genomskuren af Nora—Karlskoga jernväg.

Vid bergstinget 1798 $^{25}/_{4}$, i dombokens 70 §, förekom,

I anledning af Johan Olssons i Södra Ås skriftligen gjorda anhållan, att som en del af dess grannar *olofligen drifva och valla sina kreatur öfver ett* honom tillhörigt *jordstycke*, nu *Trehörningen*, men tillförene *Krokategen* kalladt, *beläget norr om där vid byn varande ängtäppor*, samt nedrifva grindar och gärdesgårdar, det måtte de alltså med något stadgadt vite från dylika våldsamheter afhållas; och då sexm. Lars Israelsson i Ringshyttan samt närvarande Åsbor vidgingo *denna sjelftagna väg vara alldeles onödig*, så fann bergstingsrätten för godt stadga ett vite af 3 rdr 16 sk. för den, som hädanefter beträdes med ofredande af nu öfverklagade ställe; hvarefter grannarne, för hvilka detta bör kungöras, hafva sig att rätta.

Dessa här ofvan meddelade domboksutdrag gifva ganska tydligt vid handen, att Jan Olsson sökte skydda sina ägoområden mot allt obehörigt intrång af mindre nogräknade grannar. Redan tillvaron af dylika vitesförbud synes i allmänhet hafva gjort tillbörlig verkan, då man sällan finner att deras tillämpning på allvar behöft ifrågasättas.

[1] Nämligen sådant virke, som vanligen användes till kolryssar, korgar, fat och dylikt.

Till åstadkommande af en verksam kontroll däröfver, att de från Fingerboda hyttelag förvärfvade delägarne använde sina kolningar för det gemensamma lagets blåsningar, kan inhemtas af domboken för bergstinget 1796 $^{13}/_{4}$, § 22, att

Uti ingifven skrift androg, å Åshyttelagets vägnar, hyttefogden Nils Israelsson vid Åshyttan den olägenhet hyttelaget, hvilket under nuvarande men slutade blåsning endast utgjort 8 blåsningsintressenter, därigenom tillskyndats, att de å östra sidan af Norasjön med sitt blåsningsrede hit förlagda bergsmän, hvilka med Åshytte gamla inbrukare göra ett bolag af omkring 50 intressenter, *ej fullgöra sin skyldighet medelst nedbrukning af sitt kolrede vid hyttan*, utan detsamma genom försäljande till obehörige ställen afyttra, hvarigenom de få af inbrukarena, som blåsningen underhålla, taga ansenlig skada, tillverkningen och med detsamma K. M:ts och kronans tionde varda förminskade; och ehuru med säkerhet skulle kunna antagas att af hyttelagets östra inbrukare en hvar haft mila, dels om 10 à 12, dels till 13 à 14 käppar, hafva dock desse till hyttan ej framfört mer än $^{1}/_{2}$, en hel, högst 3:ne stigar kol; hvarföre hyttelaget, till förekommande af sådant missbruk och kolens dragande ifrån sitt rätta ställe och ändamål tackjernstillverkning, anhöll om tillstånd, att årligen vid Helgamessotiden eller uti November månad få genom bergsgevaldigern och oväldig sexman *låta uppskatta alla kolmilor*, som samtel. inbrukarena uti Åshyttelaget på sina hemmansskogar ingjort, då däraf en säkrare uppgift och rättelse för pågående blåsningar i anseende till kolmängden kan erhållas samt undansnillning förekommas.

Detta såsom ländande till hyttelagets väl och framtida bestånd fann bergstingsrätten, så väl i anledning af de emot oloflig kolförskingring utkomna höga författningar och påbud, som ock att hämma inritadt sjelfsvåld och öfvadt missbruk, skäligt bifalla, samt till den ändan härigenom förordna bergsgevaldigern Lars Faxén att, med tillkallad ojäfaktig sexman, enär han af Åshyttelagets ombud varder anmodad, utsätta vissa dagar, hvarom vederbörande underrättas, till denna uppskattning, då det åligger en hvar af de till Åshyttelaget förlagde och där brukande bergsmän redligen *utrisa sina kolmilor, som då till visst stigtal uppskattas;* kommandes detta att taga sin början instundande November månad.

Den sålunda föreskrifna kontrollen öfver kolningarna inom det forna Fingerbohyttelaget hade sannolikt blifvit ganska verksam, om den vidtagits några år tidigare än hvad som skedde. Nu kunde den endast blifva till gagn för 1797 års blåsning vid Åshyttan, som af annan anledning i verkligheten blef den — *sista.*

Vid 1795 års bergsting anmäldes, att i denna masugn, under då pågående blåsning, förekommit en »liten skärning» i pipan, men att, detta oaktadt, blåsningen »dock nu gick väl». Vid bergstinget 1796 $^{9}/_{4}$ säges det, att »ehuruväl sexm. Jan Ersson i Ås, på hvars blåsning masugnen *afstannat,* ville tro denna olycka härrört af masmästaren Isak Isakssons försummelse under arbetet, hade dock hvarken han eller öfrige intressenterne väckt någon ersättningsfråga», och ett par dagar därefter innehåller protokollet, att blåsningarna inom Stribergs tingslag »anfördes vara jemnstora med förra årens, endast något mindre vid det skogfattiga Ås; men har *jernandet* minst varit ett skepp. mindre (pr dygn) än vanligt, hvilket härrört af de i allmänhet *sura kolen*». Slutligen heter det i bergstings-

protokollet för 1797 $^{10}/_{4}$, att »angående blåsningarna erhölls underrättelse. att vid Rings- och *Åshyttorna de redan voro slutade*, samt att så väl vid dessa som de öfriga inom tingslaget ännu gående hyttor *gången varit bra*. och blifva tackjernstillverkningarne vanligt stora med de förra åren». Men en vecka senare, eller »natten till den 17 April innevarande år», hade *Åshytte masugn »blifvit genom eldsvåda i aska lagd»*. Därmed var ock hyttelagets öde afgjordt; ty »då hvarken hyttelagets egna skogar medgåfvo någon ny masugnsbygnad med dess underhållande, eller vore att förvänta, det angränsande bergsmän ville flytta från sina större blåsningslag och indelas på Åshyttelaget», fanns ingen annan utväg än att »flytta deras rörelse till sådana närbelägna hyttor, som förmodades vilja och kunna dem emottaga, samt i anseende till skogarnes och grufvornas belägenhet kunde därtill vara mest tjenliga». Så skedde ock. Efter hållna sammankomster inför bergmästaren och därvid träffade aftal, blefvo dessa faststälda genom särskilda utslag, utfärdade af Bergskollegium under d. 14 December samma år. Härigenom bestämdes, att de till Åshyttelaget hörande delägarne i *Alntorp*, *Bröstorp*, *Öfre Bondbyn*, *Norra* och *Södra Fingerboda*, *Södra Husby*, *Jerle* och *Östanbergshyttan* skulle indelas i *Borns* hyttelag, där de nya delägarne skulle erhålla »1) fri inflyttning och deltagande uti hyttan och masugnen efter en hvars blifvande andel, jemte lika ägande- och nyttjanderätt, som gamla hyttelaget sjelft äger till all hytteredskap och materialier, hvilka i någon måtto höra till hytteverket, af hvad namn det vara må, utan ringaste afgift eller betalning; 2) å hyttebacken lemnas tjenliga rum och platser för kol-, bokhus- och jernbodbyggnader samt rostgropar, och 3) (de gamla delägarne) vara behjelplige med de tillflyttandes kolhus och bodars transporterande». Borns hyttelag blef sålunda tillökadt från $8^{1}/_{2}$ till $10^{13}/_{96}$ byggnadsdelar, »hvarjemte ock allmän öfverenskommelse blifvit träffad, att för hvarje blåsningsdygn erlägges 2 sk. 8 rst. såsom hjelp vid förefallande allmänna byggnader, och för hvilka medel hyttefogden skall visa redo». Tiondeafgiften för Borns masugn utgick med $16^{1}/_{2}$ lisp. tackjern för dygn.

En andra grupp af Åshyttelagets delägare ingingo samtidigt i *Pershytte* hyttelag. Enligt särskilda köpebref d. 27 April 1797 — tio dagar efter eldsvådan — »hade sexm. Jan Ersson för $^{3}/_{4}$ hemman i (Norra) Ås köpt af Anders Svensson i Knapptorp $^{1}/_{4}$ hyttedel, samt likaledes Anders Persson, ägare af $^{1}/_{2}$ mantal i Östra Sund, handlat af Jan Persson i Knapptorp äfven $^{1}/_{4}$ hyttedel; hvaremot Pershytte samfälta hyttelag samma dag upplåtit till nämdem:n Abraham Zakrisson, som innehar $^{7}/_{20}$ mantal, Abraham Larsson $^{3}/_{40}$ och Zakarias Bergs enka $^{1}/_{4}$ hemman vid Skärmarboda, jemte Erik Persson i (Södra) Ås för $^{1}/_{4}$ mantal och Jakob Andersson, ägare af $^{1}/_{2}$ hemman i Södra Fingerboda, hvar sin $^{1}/_{6}$ hyttedel, allt efter hela delar räknadt». Samtliga dessa köp blefvo tillika faststälda. Tiondeafgiften för Pershytte masugn utgjorde 16 lisp. för dygn.

Den tredje och återstående gruppen af Åshyttelaget förenades med *Ringshytte* hyttelag, på sätt i en följande afdelning skall vidare omförmälas. Såsom förut är angifvet utgick tiondejernet härstädes med 17 lisp. om dygnet.

Från och med 1792 års bergsting finnas i domböckerna införda utdrag ur de årliga tiondejernslängderna öfver *antalet beskattade blåsningsdygn* och *erlagd tionde* vid de särskilda i gång varande hyttorna inom Nora

bergslag. Af dessa utdrag kan inhemtas att vid Åshyttan utgjorde, efter afdrag af 3 kalldygn,

under	1791,	antalet	blåsningsdygn	$96\frac{1}{8}$	och tionden	55	skepp.	13	lisp.	$8\frac{3}{4}$	℔
»	1792,	»	»	$83\frac{3}{8}$	»	49	»	18	»	$6\frac{1}{4}$	»
»	1793,	»	»	71	»	42	»	8	»	10	»
»	1794,	»	»	53	»	31	»	15	»	10	»
»	1795,	»	»	66	»	39	»	9	»	—	»
»	1796,	»	»	$61\frac{1}{4}$	»	36	»	13	»	$7\frac{1}{2}$	»
»	1797,	»	»	$64\frac{3}{4}$	»	38	»	15	»	$12\frac{1}{2}$	»

Däremot saknas anteckningar både om tillverkningsbeloppet i sin helhet och om medeltillverkningen för hvart blåsningsdygn; men man torde kunna antaga att denna senare i regeln icke understigit 11 à 12 skeppund och i lyckliga fall kunnat stiga till 13 à 14 skeppund tackjern[1].

Angående den eldsvåda, som ödelade Åshytte masugn, saknas närmare underrättelser; men sannolikt torde vara, att elden uppkommit genom felaktigheter i masugnspipan, därifrån gnistor, efter slutad blåsning kunnat intränga ibland mulltimret och där, måhända efter veckors förlopp, slutligen utvecklat sin tändande egenskap. Man vet att hyttan nedbrunnit nattetid. Folk bodde icke alldeles i närheten och när elden slutligen upptäcktes var troligen hyttan öfvertänd. Någon eldsläckningsredskap fanns icke heller och därmed återstod föga annat än att låta hyttan brinna. Huruvida i närheten belägna kolhus eller andra byggnader äfven nedbrunnit eller undgått förödelsen är äfven obekant. Denna eldsvåda förde dock det goda med sig att, vid nästföljande 1798 års bergsting, nya och strängare föreskrifter om eldsvaktning vid hyttorna, om sprutors och annan redskaps anskaffande m. m. antogos, därom redogörelse skall lemnas i en särskild afdelning.

Åshytte masugn och hyttelag hade emellertid under loppet af närmare 300 år varit i nästan oafbruten verksamhet, då de sålunda fingo skatta åt förgängelsen.

Fem år senare uppstod tvist *om hyttebacken.* Därom innehåller domboken vid bergstinget 1802 $^{17}/_{3}$ i § 13 följande:

Till detta ting har bergsmannen Johan Olsson vid Ås lagligen inkallat sexmannen Johan Ersson och bergsmannen Nils Israelsson därsammastädes, med påstående af plikt, ersättning och skadestånd för *olofligen borttagne flere hundrade lass jord och stybbe ifrån gamla Åshytte hyttebacke,* jemte fordrad rättegångskostnad.

Vid sakens företagande inställde sig parterne, hvarefter och sedan svaranden Jan Ersson föregifvit det stybbesgropen är belägen på sitt och medsvarandens kolhusrum och de nu af svaranderne företedde betyg, att den ödelagde hyttebacken vore gemensam för alla intressenterne, så att de därifrån ägde att hemta stybbe och jord, af käranden blefvo bestridde; uppvistes kartan uppå Södra Ås mark, författad åren 1793 och 1794 samt fastställd 1798, hvilken visar att ifrågavarande hyttebacke hörer till berörde bys jord.

Efter det, att intet mer å någondera sidan var att anföra, och parterne afträdt samt åter förekommit, afsades följande *resolution:*

Så väl efter hvad allmänt i orten brukligt är som ock sakens natur

[1] Jfr sid. 411.

fordrar att, enär blåsning flyttas ifrån en masugn, den ledigblifne *hyttebacken tillfaller byen, inom hvars område hytteblecket är beläget,* i följe hvaraf frånboende inbrukare icke där kunna sig tillvälla deras gamla kolhus- och bodrum; och då af den företedde Södra Ås-kartan finnes, det Ås hyttebacke är belägen inom denne bys fastställde rågång, tillhörer ock hela utrymmet jordägarne därstädes. En annan sak åter är, huruvida en hvar af de gamla inbrukarne uti ifrågavarande hytta måga få begagna sig af det stybbe eller dylikt. som kan finnas under eller på deras kolhus- och bodrum, så finnes detta vara med billigheten instämmande, och som redan är efter syningsmännens och andras uppgift verkställdt; sexmannen Jan Ersson är icke befunnen med att hafva gjort tillgrepp utom sitt och medsvaranden Nils Israelssons kolhusutrymme, för hvilket icke heller sexmannen och Nils Israelsson blifvit tilltalad. till följe hvaraf dessa båda svarander för käromålet af plikt m. m. varda befriade; dock som sexmannen Johan Ersson genom den stora gropens upptagande, som kan medföra farlighet för kreatur vid vallgången under betningen, gifvit anledning till denna rättegång, må han ersätta Johan Olssons syne- och stämningskostnad med 2 rdr.

Vid det följande bergstinget 1803 $^{28}/_{3}$ ingaf Jan Ersson en köpeafhandling, hvarigenom han visade sig hafva d. 3 Januari samma år af unga Olof Nilsson inköpt $^{1}/_{8}$ i en hel del af den ifrågavarande hyttebacken »för 3 rdr i gångbart (riksgälds)mynt», med anledning hvaraf dombken vid samma ting i § 14 innehåller följande:

Sexm. Jan Ersson i Ås, som efter företedd köpeafhandling beviste sig vara ägare af en åttondedel i en hel del i Söråsa hyttebacke, ingaf en skrift, hvaruti han hos bergstingsrätten anhöll, det sexmännen Lars Israelsson och Anders Svensson i Ringshyttan måtte förordnas, att Ås hyttebacke emellan vederbörande dela. Härtill lemnade bergstingsrätten sitt bifall, med förordnande att delningen bör försiggå i samtlige Södra Ås byamäns närvaro, tillseende förrättningsmännen att hvarken onödiga gärdesgårdar till skogsförstöring göras, eller vanlig fart och vägar öfver hyttebacken hindras, samt aflemna behörigt instrument.

Härmed torde han ock varit oförhindrad att fortfarande afhemta stybbe från den grop han förut påbörjat; men den däröfver upprättade delningshandlingen finnes ej vidare omtalad.

74. Ringshytte masugn nedbrunnen 1763, åter uppbygd 1764 och första blåsning 1765.

I en embetsberättelse, afgifven för år 1763 af bergmästaren *C. Bulich*, förekommer, utom annat, äfven följande korta relation angående

Ringshyttan: brukas af bergsmän, har tillräcklig skog och hjelplig vattendrägt. *Masugnen afbrann i November månad detta år,* då den var fyld med kol att uppeldas till den förestående blåsningen. Om orsaken hvartill ej någon underrättelse kunnat fås, ehuru undersökning af mig till den ändan anstäld blifvit; eljest var *masugnen så förfallen,* att den *ombyggas skulle.* Denna hytta kastar af sig för hvarje dygn 17 lispund i tionde, som i år utgjort 85 skepp. 18 lisp.

Blåsningen hade sålunda pågått i 130 dygn, *utom* de 3 lagstadgade s. k. fri- och kalldygnen. Enligt en annan uppgift, som förekommer i ÖMANS tabell öfver tackjernstillverkningen vid hyttorna i Nora socken 1737—1850[1], hade 1763 års blåsning varat 137 dygn med en beräknad tillverkning af 1,370 skeppund, eller i medeltal 10 skepp. tackjern för hvart blåsningsdygn. Af dessa uppgifter torde den första böra lemnas företrädet, enär denna synes vara grundad på bergsfogdens redovisning öfver det för kronans räkning debiterade tiondejernet; men förhållandet har här vidrörts hufvudsakligen för att påvisa de svårigheter som möta för att erhålla fullt exakta uppgifter om *tillverkningsbeloppen* i äldre tider. Summan af *tiondejernet* för hvarje blåsning kan visserligen erhållas ur kronans räkenskaper, såvida de finnas bevarade och man vill göra sig det tidsödande och besvärliga omaket att ur desamma uppsöka och sammanföra det statistiska material, som ur denna synpunkt icke skulle sakna sitt värde; men därmed vinnes ingen säker kännedom om årstillverkningens storlek. Denna kan endast beräknas efter mer eller mindre osäkra sannolikhetsgrunder. Detta är ock anledningen hvarför nu antydda sida af hyttelagets verksamhet för den äldre tiden nästan helt och hållet lemnats åsido i föreliggande anteckningar.

Efter förenämda eldsvåda uppstod naturligtvis fråga om ny hyttebyggnad. Huru densamma reglerades framgår af följande

Bergmästareembetets protokoll angående återuppbyggande af Ringshytte masugn den 14 Februari 1764.

(Original i utg. saml.)

Sedan jag uppå begiäran af åtskillige delägare, uti then genom vådeld nyligen afbrände Ringshytte masugn, låtit til i dag sammankalla Hemmans ägarne uti Rings- och Holmshyttorne, samt Belgsjöbodar, hvilka i Ringshyttan idka theras blåsningar, at om byggnings- och värmnings-delar med mera, vid then nya masugnen, som kommer at upsättas, sig förena, så instälte sig nu samtelige interessenterne, då Enkan hustru Catharina Olofsdotter vid Fåsiöhyttan, som efter thes föräldrar äger et halft hemman vid Holmshyttan, skrifteligen androg, at hon lemnadt samma hemman til disposition åt sin måg Olof Ersson, och innan han hörd blefve, kunde hon sig härutinnan icke på något sätt utlåta, trodde dock, at hon ock des barn böra befrias från värmning och blåsning i Ringshytte masugn, ock således aldeles undgå, at uti then sammas upbyggande deltaga, efter för besagde Hemman altifrån Holmshyttans ödeläggande icke skal skedt blåsning i Ringshytte masugn, utan endast vid Kåfalla. Hvaremot the öfrige delägarne androgo, at som Kongl. May:ts och Riksens Höglofl. Bergs Collegii resolution angående thessa hyttors sammanläggande, af d. 5 Maji 1743 ej giör något undantag, utan förmår, att alla Holmshytte Bergsmän borde flyttat theras blåsning til Ringshyttan, så förmodade ock the, at et slikt hustru Katharina Olofsdotters undandragande vore obilligt ock icke kunde henne tillåtas; Men för öfrigit förente sig alla the andra delägarne på sätt, som nedanskrefne puncter innehålla:

1:o) At en hvar uti omkostnaderne vid then nya masugnens upbyggande, ock thet mera, som thertil erfordras, tager följande andelar neml:n:

---

[1] Jfr *Nor. arkiv* II: 101—103.

Ringshyttan	Nils Erlandsson	$1\frac{3}{16}$
	Lars Nilsson	$1\frac{1}{32}$
	Olof Jönsson	1
	Olof Jonsson	$\frac{1}{2}$
	Enkan Kierstin Jonsdot:r	1
	Erik Olsson wäster	1
	Lars Svensson den äldre	1
	Lars Svensson den yngre	1
	Erik Olofsson öster	$\frac{1}{2}$
Belgsiöbodar	Sven Erlandsson	$1\frac{1}{2}$
	Anders Persson	$\frac{3}{4}$
	Stegres. Nils Olsson	$\frac{1}{16}$
	Anders Velamsson	$\frac{1}{8}$
	Abraham Persson	$\frac{1}{32}$
	Olof Persson	$\frac{1}{16}$
Holmshyttan	Jon Jansson	$\frac{1}{4}$
Blexberg	Jan Erlandsson[1]	$\frac{1}{4}$
Norrås	Olof Olofsson[1])	$\frac{1}{4}$
	Tillsammans hela delar	$11\frac{1}{2}$.

Hvarförutan thesse interessenter äfven åtogo sig at tils vidare för hustru Katharina Olofsdoters hemman vilja bygga på en half del i then nya masugnen, på thet, ehuru hon sig sådant nu undandrager, Högbemälte Kongl. Collegii resolution ther utinnan äntå må warda efterfölgd.

2:o) Till följe af föreskrefne byggnings-delar skola interessenterne ocksä vid hvarje blåsning taga theras värmningsdelar, ock at fram i blåsningen Åtta dygn böra få räknas ock afräknas efter en hel del, men om någon eij skulle hafva så stort rede thet ena året, at det til en slik blåsning förslår. så tillåtes honom värma efter sitt rede, ock at framdeles hafva the bristande dygnen til godo, at på them få värma och blåsa; Och om intet någon skulle blåsa på sin byggnings och värmningsdel, så må han äga frihet öfverlåta sin rätt på någon annan.

3:o) Then som blåser öfver thes värmnings- eller byggningsdel, *skall för hvarje upsättning til hyttelaget erlägga Fyra lispund Tackjern uti lega;* och

4:o) Om någon vil värma på större del, än han byggt före, så skal then samma för hvarje upsättning, han blåser, betala Et lispund Tackjern, at delas Interessenterne emellan efter byggningsdelarne, då likväl then samma för en sådan del skal vara fri för byggnad, dagsverken och ställningskostnad. samt alla öfriga utgifter vid hyttan.

Nu althenstund alt thetta som interessenterne sin emellan kommit öfverens om, finnes lända icke allenast til god ordning och befordran af then nya masugnens upbyggande och vid magt hållande, utan ock i sig sielft är billigt och rättvist, förthenskul wil jag thet samma för min del härigenom gilla; dock åligger thet them, at vid ordinarie Bergstinget i orten sig anmäla, och *Rättens stadfästelse therå söka.*

Beträffande åter hustru Katharina Olofsdotters giorde förbehål, at för byggnad och värmning i Ringshytte masugn warda befriad, så emedan jag mig theröfver icke ytra kan, innan thes måg Olof Ersson ock öfrige Sterb-

[1] För ägande hemmansdel vid Holmshyttan.

Ringshyttan 1901.

husdelägare hörde blifvit, och hytte interessenterne äntå åtagit sig, at för samma del byggnad förrätta; ty finner jag beskaffenheten vara then, at härom vid domstolen afgiöras bör, tit Hyttelaget hafver hustru Katharina Olofsdotter at instämma, ock saken emot them lagligen utföra, om the sig thertil befogade finna.

Vid thetta tilfället blef jemväl efterfrågadt, huru och på hvad sätt elden i thenna afbrände masugn kommit lös, hvarpå samtelige Interessenterne sig ytrade, at sådant vore them aldeles obekant, emedan the thet icke blifvit varse, innan masugnen funnits stå i full låga; och skal then skada theraf timmadt, at icke allenast sielfva murarne, som vore förfallne, utan ock Råstugu och hiulstock, som vore behållne, blifvit innom en kort stund i aska lagde; viljande dock förmena, at efter masugnen til tå pågående blåsning var fyld af kol, skal elden på något ställe trängt sig igenom muren, samt fattadt i mulltimret, och samma vådeliga händelse på thet sättet sig hafva tildragit.

Frågades them, vid hvad tid elden upkommit, antingen om dagen eller natten, och om the haft någon, som then samma vårdat, sedan ugnen var fyld, och svarades, at thet skedt nattetid, tå alt folk legat i sin ro, samt at ingen vakt om elden är vorden hållen vidare än om dagarne, efter som sådant icke skal vara vanligit; i anledning hvaraf interessenterne förestältes theras ovarsamhet med eldens umgående, och at the, enär theras masugn åter blifver upbyggd, böra til olyckors undvikande i slike fall bruka en nogare tilsyn, än hittills skiedt. Knutsberg d. 14 Februarii 1764.

På Embetes vägnar *Carl Bulich.*

Det torde böra anmärkas att indelningen synes hafva skett efter samma grund, som vid 1738 års förening eller att för hvarje af de 4 hemmanen i Ringshyttan beräknades 2 delar, för hvardera af de 3 hemmanen i Holmshyttan 1 del och för hvarje af de 2 hemmanen i Bälsjöbodar $^1/_2$ del, hvarigenom hela delantalet således skulle blifva 12. Den hyttedel, som bort tillkomma enkan Karin Olofsdotters $^1/_2$ hemman i Holmshyttan, kom ej hyttelaget till godo förrän omkring 40 år senare, hvarom närmare redogörelse lemnas på annat ställe. Den fastställelse af föregående förening, som däruti föreskrifves, synes icke hafva kommit till stånd; åtminstone lemna bevarade domböcker därom ingen upplysning. Däremot anstäldes rättegång om Karin Olofsdotters ifrågasatta andel på sätt domboken för 1764 $^{14}/_5$, § 140, utvisar, sålunda:

Till utförande af den sak samtelige Ringshytte hytteintressenter till detta ting låtit instämma emot enkan Katarina Olofsdotter vid Fåsjöhyttan, mågen Olof Ersson och dess hustru vid Kåfalla, sonen Jan Olsson, samt förmyndarne för samma enkas omyndiga barn, sexmännen välförståndige Anders Bengtsson i Kåfalla och Olof Hansson vid Fåsjöhyttan, med påstående det måtte svaranderne skyldige kännas att för deras vid Holmshyttan ägande halfva hemman taga behörig del i Ringshyttans ånyo uppbyggande, och hädanefter därstädes afverka deras bruksrede, jemväl ock betala de värmningskol, som för de förflutne åren skola innestå, med alla andra för detta hemman af hyttelaget utgjorde skyldigheter samt därofvan uppå gälda den intressenterne nu förorsakade rättegångskostnaden, instälde sig åtskillige af käranderne å egne och de öfriges vägnar, men för samtelige svaranderne, utom sexmannen Anders Bengtsson, var rådmannen och stadssekreteraren i Nora välbetrodde herr Carl Sylvander efter behörig fullmakt tillstädes, som invände,

att Anders Bengtsson ej vore stämd, hvilket likväl icke bevisas kunde; dock emedan innan alla parterne rätteligen inkallade varda, bergstingsrätten icke kan saken till skärskådande sig företaga: ty varder densamma härigenom uppskjuten till nästa års laga bergsting med denna orten, hvartill det skall åligga samteliga de öfrige svaranderne att sjelfstämde i denna sak sig infinna och det vid 10 daler silfvermynt vite för hvar och en; skolande käranderne därtill lagligen låta instämma sexmannen Anders Bengtsson, på det saken då icke vidare må varda uppehållen, utan med laga slut afhulpen.

Härmed afstannade dock denna rättegång. De följande årens domböcker innehålla ingenting härom, och man kan således icke anse den väckta frågan om berörda hyttedel vara annat än ett tomt spegelfäkteri mellan vederbörande, som t. o. m. bergstingsrätten för sin del jemväl tolererat, då frågan icke ens påropades vid det följande bergstinget. Dylika fall inträffade för öfrigt allt som oftast, isynnerhet under Bulichs tjenstetid.

Sannolikt uppfördes den nya masugnen af stegresaren Nils Olsson, sjelf delägare däri, men någon säker uppgift härom har icke anträffats. Däremot framgår af ett rättegångsprotokoll från 1766 års bergsting, att byggnadskostnaden för $^1/_4$ hyttedel (af $11^1/_2$ delar) utgjort 208 daler 22 öre, eller för hela byggnaden 9,599 daler 20 öre kpmt. Huruvida virkes- eller andra tillskott däri beräknats, känner man icke, då räkenskaperna häröfver naturligtvis försvunnit; men då tackjernspriset vid samma tid höll sig omkring 50 daler, motsvarade den uppgifna kostnadssumman ganska nära 200 skepp. tackjern.

Den nya masugnsbyggnaden utfördes emellertid under loppet af 1764. Första blåsningen ägde rum följande året och lärer, enligt Ömans förut nämda tabell, pågått 115 dygn, men synes ha aflupit ganska dåligt. Tvisterna härom skulle naturligtvis dragas inför bergstingsrätten, och till 1765 års bergsting hade bergsfogden Bergström på embetets vägnar instämt sexman Sven Erlandsson i Bälsjöbodar med påstående, att han »måtte med plikt anses för det han icke allenast vid Ringshytte masugn 1765 *tillverkat ett vrakvärdigt tackjern*, utan ock, efter angifvande, skall genom *brukade odugliga malmer varit vållande därtill att blåsningen måst afstanna*, uti hvilket påstående sig äfven förenat hyttelagarena med tilläggning att Sven Erlandsson måtte ersätta dem den skada de tagit genom den förolyckade blåsningen». I målet hade äfven till samma ting blifvit inkallade bergsmännen Lars Svensson i Ringshyttan och Olof Olofsson i Ås, hvilka näst före Sven Erlandsson haft masugnen, hvarförutan den sistnämde i genstämning af hyttelaget fordrat ersättning för onödig rättegång m. m. Efter vidlyftiga ransakningar vid både detta och följande 1766 års bergsting — då Sven Erlandsson af någon anledning ålades 20 daler smt i vitesböter — afsades följande utslag den 5 Maj 1767:

Af det vid 1765 års bergsting hållne protokoll under d. 10 Maj har bergstingsrätten blifvit underrättad, att sedan för hr Bergström blifvit angifvet det Ringshytte masugn som oftast det året varit i olag, samt att omsider alldeles måtte neddrifvas, och att det händt mestadelen under den tid som Sven Erlandsson haft sitt rede i ugnen, och hr Bergström vid en anstäld besigtning funnit, det en del af Sven Erlandssons tillverkade jern haft utseende att alldeles vara odugligt; så har hr B. icke allenast det tillverkade jernet under förbud satt utan ock Sv. E:n samt Lars Svensson i Ringshyttan

och Olof Olofson i Ås, hvilka senare masugnen före Sv. E:n haft, då blåsningen alldeles måst afstanna, tillika med hyttearbetarne: ställ- och masmästaren Johan Ersson på Grecksskog, masmästaren Per Jonsson på Bleksbergs ägor, uppsättaren Olof Olofsson från Grönhult i Hjulsjö socken och grufvedrängen Lars Persson vid Ringshyttan, som det året vid masugnen tjenstgjort, till tinget inkallats att om blåsningen gifva underrättelse; hvarefter hr B. förbehållit sig så väl angående det med qvarstad belagda jernet emot Sv. E:n som emot den, hvilken mer eller mindre i den olyckliga gången del haft, få göra det påstående, hvartill han sig befogad finner.

Däruppå hafva sedermera Lars Svensson den äldre, Lars Nilsson, Olof Jonsson, Erik Olsson, Lars Svensson den yngre, Erik Olsson Vester, Kerstin Jansdotter och Erik Persson i Ringshyttan, Anders Persson, Nils Olsson och Anders Velamsson i Bälsjöbodar samt Olof Olsson i Ås, å Sven Erlandsson äfven utverkat stämning och påstått, att emedan masugnen flera gånger under hans bruk varit förmedelst dess elaka malm uti oskick, samt de däraf lidit stor skada, det måtte han allt därföre skadan ersätta och den odugliga malmen afskaffa; hvaremot sexmannen uti tillbakars tagen stämning påstått, 1:o att därest de icke kunna bevisa honom sådan malm, som varit förbjuden eller någon annan malm uti andra grufvor tagit än där de med honom tillika intresserat, det måtte de för obefogadt käromål lagl. plikta, än ock 2:o för det de samma år våldsamligen skola borttagit och förskingrat hans under tillverkningen i våda utsläppte och icke tillfyllest verkade tackjern; 3:o att unga Lars Svensson enskildt måtte ersätta honom all bevislig skada, som han skall lidit på 1:sta blåsningsskottet, helst i masugnen först skall börjat gå illa under det Lars Svenssons bruk varit på ugnen och som orsakat att masugnen måst drifva, och hvilket Sv. E:n förment sig tilldragit af den odugliga eldstens(= kvickstens-)malm Lars Svensson efter sina föräldrar skall ärft och under blåsningen nyttjat; hvarförutan parterne af hvar annan rättegångskostnad fordrat, och Sv. E:n till sin oskuld i denna saken till vittnen inkallat, utom uppsättaren och hyttedrängen som förut äro nämde, konstdrängen Anders Persson vid Striberget.

Parterne hafva däruppå sig för rätten inställt, för Ringshyttelagare sexmannen Anders Bengtsson i Kåfalla, och sedan bergstingsrätten villfarit hr B:s anhållan att hyttelagarena först sinsemellan sina skäl skulle föredraga, så har And. B:n inlemnat det besigtningsinstrument till rätten som då varande bergsgevaldigern Norbeck och sexman Karl Persson i Skofttorp i anledning af ortens bergmästares förordnande upprättat efter en d. 14 Februari det året vid Ringshyttan hållen besigtning, öfver Sv. E:ns vid hyttan hafvande rede, hvaruti de andraga, att som de i anledning af hyttelagarenas gemensamma klagomål öfver Sv. E:ns rede och hr bergmästaren blifvit anbefallte det i besigtning taga, så hafva de sådant fullgjort, oansedt Sven Erlandsson ej var tillstädes, och därvid anmärkt att af den malm som Sv. E:n på masugnen haft, som de skattat till 8 lass och hvilken varit rostad och bokad, har en stor del varit af rödbräckt art, samt att 4 lass Damsjösten legat bredvid, som ej fått rum på rosten, och hvilken malm för dess svafvel och kopparkis ej fått nyttjas; att vid bokhuset där malm varit liggandes ingen annan funnits än den som varit god och väl rostad, *hvarföre Sven Erlandsson för allt tilltal blef befriad.*

På detta medelst kursivering antydda, synbarligen ofullständiga sätt afslutas föregående utslag i det renoverade exemplar af bergstingsdom-

boken, som på sin tid öfverlemnats till Bergskollegium och numera förvaras i Riksarkivet. Det vill synas som att något eller några blad ur konceptdomboken blifvit förbigångna vid renovationen, och man styrkes i denna uppfattning äfven däraf att nästföljande § icke synes vara intagen. Huruvida konceptet är mera fullständigt har utg. saknat tillfälle att undersöka. Emellertid är det ingalunda osannolikt, att det af bergsfogden anstälda åtalet mot Sven Erlandsson erhöll den utgång, som de kursiverade slutorden antyda, och lika sannolikt är äfven, att så väl den tilltalade som hyttelaget och de öfriga intressenterne fingo hvar för sig sjelfva vidkännas de förluster, som antagligen uppstått på ifrågavarande, med dåligt resultat företagna 1765 års blåsning.

75. Ringshytte hyttelag 1766—1796.

På sätt här ofvan (sid. 403) under Åshytte hyttelag blifvit meddeladt, hade under 1764, det år masugnsbyggnaden vid Ringshyttan ägde rum, en af bergsmännen härstädes verkställt sin blåsning vid Åshyttan, mot särskild ersättning. För att ett dylikt tilltag ej måtte vidare upprepas och till att förekomma, att den af bergstingsrätten i anledning däraf uttalade uppfattning, att »ingen kunde vara förment att sin rätt till en annan upplåta», ej måtte vinna mera allmän tillämpning, skyndade Ringshyttelaget att utverka ett förbud däremot. Härom innehåller bergstingets dombok 1766 14/5, i § 188 följande:

Uti ingifven skrift hafva sexmannen välförståndige Sven Erlandsson och bergsmannen Nils Erlandsson samt Erik Olsson Vester sig däröfver besvärat, att en del, som blåsningen i Ringshytte masugn underlagde äro, idka den osed och *bortföra sina kol till andra masugnar* och därstädes dem nedbruka; och alldenstund ett sådant framfarande är stridande emot all ordning och ej annorlunda anses kan än som *kolafsalu undan blåsningen och hyttelaget*, hvilket i kongl. jernbergsordningen förbjudit är; fördenskull varder till förekommande af ett sådant lidande för de öfrige hytteintressenterne, som härigenom sakna hjelp vid värmningen, alla dem, som höra under Ringshytte hyttelag och i den masugnen sig inbygt, förbjudne vid 20 daler smt vite, utom plikt efter kongl. förordningarna, att sina kol, som tillverkas å de skogar som under hyttelaget äro, på något annat ställe nedbruka än vid Ringshyttan, hvarest de till blåsning anviste äro. Börandes detta förbud af hyttefogden samtl. hyttelagarena förständigas.

I sammanhang härmed må anmärkas, att när en af Åshyttelagets delägare några år förut (1759) afbrukade 12 uppsättningar i Ringshytte masugn, höll det senare hyttelaget väl till godo därmed samt till och med kräfde sin ersättning eller blåsningslega därför[1]. Men, som man kan finna, försummades icke heller i forna dagar att främja enskilda intressen, när det kunde gifvas tillfälle därtill.

Ännu en omständighet må anföras med anledning af masugnsbranden 1763. Sju år senare eller vid 1770 års bergsting yrkade nämligen en hyttedelägare, Olof Olsson i Norra Ås, i förening med andra påstaenden,

[1] Jfr sid. 302 här ofvan.

hvilka synbarligen tillkommit af hämdbegär för en förment oförrätt, att dåvarande hyttefogden Lars Nilsson i Ringshyttan, tillika kärandens svåger, måtte ersätta honom all skada han måst vidkännas genom »Ringshytte masugns i aska läggande under den tid Lars Nilsson varit hyttefogde», hvartill denne skulle »ensam varit vållande»; men detta yrkande affärdades af bergstingsrätten, i sitt utslag häröfver, med den korta förklaring, att »Olof Olsson detta sitt käromål icke gittat bevisa».

Vid samma bergsting, 1770 $^{3}/_{5}$, förekom äfven följande tvistemål:

Stegresaren Nils Olsson vid Bälsjöbodar har till detta ting låtit inkalla nämdeman välförståndige Nils Erlandsson vid Ringshyttan med påstående, att som han icke godvilligt kan förmås till käranden *afstå det bokhusrum* **på Ringshytte hyttebacke,** *Skrubben kalladt,* **hvilket likväl Nils Olsson enligt köpebref 14 December 1766 sig tillhandlat af Erik Olsson Öster vid Ringshyttan, nämdeman alltså icke allenast måtte åläggas detsamma genast afträda utan ock lagl:n anses för det han i så lång tid Nils Olsson afhållit ifrån dess lagfångna egendom samt ersätta all kostnad och skada Nils Olsson därigenom vidkänts och åläggas betala rättegångskostnaden; hvarjemte Nils Olsson äfven låtit inkalla Erik Olsson, nu boende i Norra Ås, att edeligen erhålla riktigheten af köpet om nyssnämde bokhusrum. Och alldenstund svaranden genom sin befullmäktigade, brodern sexmannen välförståndige Sven Erlandsson, förklarade sig icke obenägen att bokhusrummet Skrubben afstå, sedan han blifvit underrättad, att det genom byte emot ett malm- och kolrum det hemman frångått, som Erik Olsson till Nils Erlandsson försålt, samt att bytet äfven med det betingade vilkor skett, att bokhusrummet skulle af säljaren eller dess rättsinnehafvare få nyttjas enär Nils Olsson det icke af nöden hade; fördenskull åligger det nämdeman** *att bokhusrummet nu genast afstå* **och det icke nyttja hädanefter i annor händelse än då Nils Olsson det sjelf icke behöfver, hvarjemte nämdeman ålades i rättegångskostnad 9 daler kpmt till Nils Olsson betala.**

Med litet god vilja från svarandens sida borde väl ett dylikt tvistemål kunnat uppgöras i godo, utan att därmed besvära domstol; men benägenheten att på detta sätt draga t. o. m. småsaker till pröfning inför rätta var denna tiden så allmän och inrotad, att äfven i öfrigt mycket aktningsvärda bergsmän icke kunde frigöra sig från denna osed. Att svaranden vid förenämda tillfälle lät sig företrädas af sin mycket processlystne broder, synes dock i viss mån vittna därom, att han personligen kände sig föga smickrad af denna rättegång, så mycket hellre, som han för egen del mycket sällan hade dylika att utföra.

Angående de tvistemål, som Ringshyttelaget vid 1771 och 1775 årens bergsting anhängiggjorde mot Bleksbergs hyttelag, angående *dammbyggnaderna* vid deras gemensamma vattenreservoar *Bälsjön,* hänvisas till hvad här ofvan (sid. 387 o. följ.) finnes meddeladt.

Af domboken vid bergstinget 1775 $^{25}/_{4}$, § 61, kan inhemtas, att

Enär instämde saken utaf Erik Ersson i Ringshyttan emot hyttelagarena nämdeman Nils Erlandsson, bergsmännen Lars Nilsson, Olof Jönsson, Lars Svensson och Erik Persson i Ringshyttan samt Anders Persson och Nils Olsson i Bälsjöbodar, med påstående att de måtte ersätta den skada käranden därmedelst lidit, att hyttelagarena så väl detta som de förra åren *kört sönder*

och slagg på ett kärandens tillika med sexmannen Sven Erlandsson *tillhörigt jordstycke,* förekom, slutade parterne, uppå gjord föreställning, med hvarannan, att emot det så väl sexmannen Sven Erlandsson som Erik Ersson genom sin hustru *uppläto hyttelaget att uppå det omtvistade stället afstjelpa sindret hädanefter,* utfäste sig hyttelaget, att *i 4 år årligen gifva 1 skepp. tackjern,* efter hvars och ens byggnadsdel, hvilken förening stadfäst blef, och uppå anhållan ett vite af 20 daler smt utsatt för den, som så ovuligt sitt sinder afstjelper, att *hyttebäcken därigenom på minsta sätt blifver fyld.*

Denne Erik Ersson var nämligen gift med aflidne Olof Larssons enka Stina Andersdotter och disponerade således det norra halfhemmanet, under det Sven Erlandsson innehade det södra, af hemmanet n:r 1 Ringshyttan. Af föregående protokoll framgår emellertid med önskvärd tydlighet, att marken till det ursprungliga s. k. *norra sinderstalpet* af hyttelaget blifvit inlöst för 4 skepp. tackjern från nyssberörda hemman, ett förhållande hvarom man lefvat i okunnighet — åtminstone *ett* århundrade.

Vid bergstinget 1778 $^{13}/_4$ innehåller domboken, i § 50, att

Sexmannen Sven Erlandsson i Ringshyttan, Nils Olsson i Bälsjöbodar och Lars Hansson i Holmshyttan hafva till pågående ting lagligen låtit instämma bergsmannen Lars Nilsson vid Ringshyttan, med påstående, att *betala eller återlemna en lika god limstensränna,* som den han vid kärandernes *limstenssmedja* afhuggit och borttagit, och ersätta rättegångskostnaden.

Utaf det som anfördes, inhemtade bergstingsrätten att Sven Erlandsson för någon hemmansdel i Bälsjöbodar och de öfrige käranderne äro innehafvare af den limstenssmedja, som nu är i fråga[1], och att desse äfven bestredo Lars Nilsson den andel han också häruti ville sig tillegna; till bevisande af hvilken svaranden nu inkallat vittnena gamle Anders Persson i Bälsjöbodar och Erik Nilsson vid Nyberget, som båda på kärandernes begifvande hördes utan ed, och kunde icke annat påminna sig än att Lars Nilssons fader ägt någon del i limstenssmedjan.

Slutligen kommo parterne genom rättens bemedling så öfverens, att enär käranderne åter uppbygga denne förfallna smedja så förband Lars Nilsson sig att förfärdiga en försvarlig ränna, hvarefter Lars Nilsson öppet är lemnadt utföra den rättighet han till limstenssmedjan tror sig äga och käranderne honom bestredo.

Ytterligare drag af den processlystnad och envishet, som utmärkte vissa hyttelagare, återfinnes i domboken vid bergstinget 1778 $^{13}/_4$, § 68, där det heter:

Alldenstund sexmannen Sven Erlandsson i Ringshyttan icke varit närvarande vid den besigtning, bergsmannen Lars Nilsson därsammastädes den 18 Mars sistlidne, genom sexmännen Jakob Olsson i Blexberg och Karl Persson i Skofttorp anstält på det *kolhus,* Sven Erlandsson skall uppbygt för nära till Lars Nilssons, hvarvid han skall *afsågat trolskon och mullrån* i hörnet af Lars Nilssons kolhus, hvarom till detta ting stämdt blifvit: fördenskull kan bergstingsrätten, emot sexmannen Sven Erlandssons begifvande, icke anse den omnämde besigtningen såsom någon grund, efter hvilken bergstingsrätten härutinnan kunde lemna dess yttrande, utan pröfvar att en ny syn i sexmannen

---

[1] Jfr sid. 247, punkt 6 här ofvan.

Sven Erlandssons närvaro bör försiggå, hvarefter bergstingsrätten vid nästa ting, om ej förening mellankommer, sig häröfver yttra vill, då parterne utan vidare stämning sig infinna böra.

Naturligtvis kom ingen förening till stånd. Vid följande bergsting 1779 $^{23}/_{4}$ innehåller domboken, § 105, i samma tvistefråga följande:

Som bergstingsrätten, utaf de besigtnings- och uppskattningsinstrument Lars Nilsson i Ringshyttan och sexman Sven Erlandsson därsammastädes genom tillförordnade sexmän å ömse sidor låtit upprätta, vid noga granskning funnit, att Lars Nilsson ingen skada och olägenhet å sitt kolhus lidit däraf, att Sven Erlandsson därintill ett dylikt uppsatt, *sedan han de olägenheter undanröjt och förekommit,* hvilka i början anledning gifvit till de klagomål, som häröfver förda blifvit, så *förfaller käromålet om skadeersättningen;* men emedan sexman Sven Erlandsson likväl vållat denna redan vid förl. års ting började rättegång, så pröfvar bergstingsrätten skäligt ålägga honom, att Lars Nilssons hafde kostnad med 1 rdr 24 sk. ersätta.

De för denna ganska simpla tvistefrågas afgörande erforderliga sexmanssynerna fingo antagligen parterne hvar för sig bekosta. Att emellertid draga en dylik tvist inför domstol vittnar just icke fördelaktigt hvarken om god grannsämja eller om synnerlig slägtvänskap — mellan de båda kusinerna.

Vid 1784 års slut beskrifves hyttelaget af Bergensköld sålunda:

Ringshyttan, belägen $^{3}/_{4}$ mil ifrån Nora Stad, betalar tionden efter 17 lispund[1] om dygnet, och har till stämpel R H

Utaf $8^{1}/_{2}$ hemman krono består hyttelaget, hvarutaf 4 äro i Ringshyttan, 2 vid Bälsjöbodar och $2^{1}/_{2}$ vid Holmshyttan. Uti Ringshyttan äro hemmanen endast uti halfva klufne, men uti Holmshyttan och Bälsjöbodar uti $^{1}/_{4}$, $^{1}/_{8}$ och $^{1}/_{16}$.

Desse hemmansägare underhålla masugnen efter $11^{1}/_{2}$ del, hvilken efter en olycklig vådeld 1763 året därpå uppbygdes.

Ifrån Bälsjön får detta hyttelag så väl som Bleksberg nödigt driftvatten, att blåsningen vid slutet af året kan begynnas, och underhålles utom hyttedammen tvänne, en som hålldamm vid Bälsjön, och en däremellan och masugnen, alla uppå egen mark.

Lim hemtas ifrån Skofttorp $^{1}/_{2}$ mil från hyttan; men flere jernmalmsgrufvor finnas uppå hyttelagets egen mark, icke längre ifrån masugnen än $^{1}/_{8}$ till $^{1}/_{4}$ mil. Nu arbetas Hultagrufvorne, Mossa- och Prestabergs torrstensgrufvor, samt Hagatjärns 1 mil från hyttan och gifver en god flottsten.

Uti alla dessa grufvor har hyttelaget del, och jemväl uti Nybergs och Åsbobergsgrufvan. Emot $^{1}/_{3}$ af Nybergs och Hagatjärnssten nyttjas $^{2}/_{3}$ af torrsten.

Skogen under Ringshyttan är angifven vara till utrymme liten med flere berg, ock på sina ställen hårdt medtagen. Bälsjöbodar skall hafva ännu mindre, men Holmshyttan största vidden, ehuru marken därstädes äfven skall vara torr och stenbunden.

Ifrån hyttedammen går tvänne rännor, en till en qvarn och en till sinderstamparne; men utom dess äro vid särskilte dammar 5 stycken limstampar och lika många små sqvaltqvarnar.

Efter angifvandet 1776 till samhället, skall detta hyttelag årligen utså ikring $8^{1}/_{2}$ tunna råg.

---

[1] I originalbeskrifningen upptages tionden till blott 11 lispund, hvilken siffra dock är oriktig. Jfr sid. 199 här ofvan.

I år har blåsningen påstått 113 dygn.

Här må tilläggas att hyttelagets dåvarande skogsareal utgjorde omkring 5.500 tunnland, hvars årliga medelafkastning efter denna tids förhållanden ansågs kunna motsvara 100, högst 120 dygns blåsning.

Af domboken vid bergstinget 1787 $^{25}/_{4}$, § 171, kan inhemtas att

Uppå till bergstingsrätten inlagd skrift af Lars Nilsson, Lars Olsson, Erik Persson och Anders Larsson vid Ringshyttan, fann bergstingsrätten för godt att till förekommande af skada och olägenhet, vid $3^{1}/_{3}$ rdr vite, *förbjuda att intaga och hysa folk uti hyttekammaren* å Ringshytte hyttebacke, sedan detta vid hyttestämman vederbörligen kungjordt blifvit.

Förmodligen var detta förbud närmast riktadt mot den granne, hvilken, enligt hvad domboken (i § 195) utvisar, samma dag upptagit följande, måhända något ömtåliga fråga till behandling:

Sexmannen Sven Erlandsson i Ringshyttan hade till detta ting inkallat samtl. sina byamän med påstående, att hvar och en *måtte ålagd varda utöda och bortskaffa sina getkreatur,* hvilka uppå den späda skogen ikring masugnen skola årligen göra en obotlig skada: uppvisandes sexmannen, vid sakens företagande, en af sexmännen Erik Olsson i G:la Pershyttan och Lars Andersson i Nor den 21 i denna månad hållen besigtning, hvaraf nogsamt var att intaga, att påståendet sin goda grund äger; men alldenstund byamännen i denna omständighet icke kunde komma till förening, utan rätt så många voro emot som med; fördenskull kunde icke bergstingsrätten längre komma än att vid $3^{1}/_{3}$ rdr vite antyda dem af Ringshytte byamän, hvilka *vilja behålla sina getter,* att för dem *hålla höle eller vallhjon,* och sedermera dem på ingen annans skogsteg än egen valla och beta.

Det var först omkring 50 år senare, som getterna blefvo fördrifna från Ringshytte bys område. Sedermera vid bergstinget 1790 $^{22}/_{4}$ tilldömdes Lars Olsson i Ringshyttan för en på Hulta grufvebacke *dödad bock* ersättning med 3 rdr specie, »rättegångskostnaderne äfven därunder inbegripne». Härvid hade så tillgått, att 1788 års sommar, »då kreaturen kommit gående på grufvebacken och äfven en del stigit in i smedjan, hvarest And. Ersson (fr. Fåsjöhyttan) hållit på att smida, han då med en jernten han haft i handen kört ut dem, och strax därpå har Lars Olsson kommit, som funnit *bocken ligga död bakom väggen*».

Under samma bergsting, ett par dagar senare (1790 $^{24}/_{4}$), förekom ett åklagaremål angående stöld eller snatteri af tackjern, begånget vid Ringshyttan af tillfälligt tjenstgörande hyttedrängar, hvarom domboken (i § 160) innehåller följande ransakning och dom:

Uppå kallelse af bergsfogden hr J. J. Norström instälde sig att svara för *begången otrohet under nu pågående blåsning* vid Ringshyttan hemmansägaren Israel Hansson uti Bälsjöbodar 50 år och drängen Per Nilsson vid Ringshyttan 22 år gammal, då bergsfogden anmälte att uti förl. månad har bud till honom kommit ifrån Ringshyttan med underrättelse, att någon *tackjernsstöld blifvit begången,* och anmodan komma dit för att om sammanhanget sig underrätta.

Hr bergsfogden har då straxt begifvit sig dit och vid framkomsten blifvit underrättad att af Anders Olssons jern, hvars bruk då varit i ugnen, 14 lisp. blifvit igenfunne, hvilka dess legde hyttedräng denne Israel Hansson erkänt

sig hafva tagit, i sällskap med drängen Petter Nilsson, hvilken ock erkänt, det han af Israel Hansson blifvit tubbad gömma ett stycke af det bortstulna jernet, som vid uppvägningen befunnits innehålla 7 lisp. 10 m♃.

Utaf stycken, slagne af And. Olssons galtar, har ljusligen kunnat skönjas att omkring 8 lisp. ännu vore borta, men någon kunskap därom har de anklagade sagt sig icke äga.

Nu som sexmannen Sven Erlandsson utaf sista utslaget han undfått tyckt sig icke undfått så mycket som af de föregående och på det sättet tillgått, att Israel Hansson, hvilken på Anders Olssons bruk skulle vidtaga hyttedrängstjensten, kommit till hyttan medan sexmannens bruk ännu var i ugnen och bedt sexmannens dräng, som varit hyttedräng, gått till hvila, under försäkran att han alla dess skyldigheter skulle uppfylla, det han ock gjort; alltså har han velat pådrifva Israel äfven emot honom varit otrogen, men hvartill han nekat, hvaruppå de börjat leta bakom bäddar i kolhusen och igenfunnit på särskilta ställen 17 lisp. Uti början har Israel detta jern icke velat erkänna, men dock slutligen det gjort.

Bergsfogden har däruppå noga sökt göra sig underrättad om drängen Petter häruti någon del ägde; men allmänt har blifvit intygadt, att han då intet varit vid hyttan. Det ertappade jernet har däruppå blifvit tillställt sina ägare samt bergsfogden begifvit sig dädan.

Allt detta erkände de anklagade, ångrande sitt brott och bådo om förskoning från det straff hr bergsfogden efter stadgarne gjorde, hvaröfver

Afsades. Utaf de berättelser Israel Hansson och drängen Petter Nilsson frivilligt afgifvit och af sammanhanget styrkt blifvit, har rätten inhemtat, att Israel Hansson, hvilken af And. Olsson i Bälsjöbodar vidtalad blifvit uppå dess bruk förrätta hyttedrängstjensten, till masugnen ankommit innan Sven Erlandsson fått sitt bruk utur ugnen, och vid sin ankomst bedt sexmannens dräng, som hyttedrängstjensten förrättade, gå till hvila, som han ock gjort emot Israels försäkran att uppfylla dess skyldigheter och för arbetet ansvarig vara. Till följe häraf iklädde sig Israel vid tillträde af drängens göromål egenskap af sexmannens arbetare, hvilken tillkommit vårda dess goda; men som han detta oaktadt vidgått och vid undersökningen framburit 17 lisp., tagne af And. Olsson, hvilken efter sexmannen masugnen emottog och hvars legda arbetare han var; alltså i förmågo af 4 § uti 1739 års k. förordning om tjufnaders och snatteriers afstraffande vid bergverken, 16 § uti förnyade masmästareordningen och 42 kap. missgerningsbalken, pliktar Israel Hansson för desse stulne 1 skepp. 5 lisp. tackjern, räknade efter 2 rdr 21 sk. 4 rst., det stulnas sexdubbla värde eller 17 rdr 23 sk. specie, och kommer här i Nora kyrka att undergå uppenbar kyrkoplikt. Kan Israel Hansson böterne icke erlägga, kommer han med 6 par spö, 3 slag af paret, att afstraffas; och ehuru all anledning är, att Israel äfven är saker till de andra 8 lisp., som för And. Olsson bortkommit, kan dock emot dess nekande och bristande bevis han därföre icke fällas.

Vidkommande drängen Petter Nilsson, så emedan han ännu icke ankommit till masugnen förr än sexmannen Sven Erlandssons jern utur råstugan var buret: ty kan han icke anses med Israel uti den stölden ägt någon del; men som han frivilligt erkänt, att han af And. Olssons jern hulpit Israel bortbära 7 lisp. 10 m♃:r; alltså i förmågo af 61 kap. missgern. balken anses han som delaktig i de af And. Olssons jern bortstulne 14 lisp.; dock emedan värdet däraf icke stiger högre än till 1 rdr 15 sk. 1 rst. och desamma efter

nuvarande mynträkning icke utgör stöld; ty i förmågo af de här förut åberopade k. förordningar och 47 kap. missgern. b:n pliktar han det snattades halfva värde eller 31 sk. 6 rst., och kommer att undergå hemlig aflösning.

De sålunda ådömda böterne, för Israel Hansson 17 rdr 23 sk. och Petter Nilsson 31 sk. 6 rst., tillhopa 18 rdr 6 sk. 6 rst., fördelades enligt saköreslängden på det sätt, att 1/3 tillföll kronan, 1/3 bergstingsrätten och 1/3 målsägaren, med 6 rdr 2 sk. 2 rst. till dem hvardera.

I sammanhang härmed må ock meddelas ett annat bergstings-rättens utslag vid bergstinget 1795 16/4, § 44, af följande lydelse:

Såsom kronomål hade bergsgevaldigern Lars Faxén inkallat grufvedrängen And. Andersson vid Nyberget, att stå till ansvar för det han *med fylleri och svordom å Ringshytte masugn* **under nu påstående blåsning sig förbrutit.**

Vid målets företagande instälde sig jemte åklagaren And. Andersson, hvilken, enligt med sexm:n Lars Israelssons om sakens beskaffenhet upplysningsvis meddelta underrättelse, erkände att han, af starka drycker öfverlastad, fredagsmorgonen d. 13 sistl. Mars på Ringshytte masugn, ej allenast i oanständiga utlåtelser emot sexmannen utfarit, utan ock i råstufvan, dit han från masugnen sig begifvit, med svordomar sin brottslighet ökat, anhållandes dock om förskoning från det straff, hvartill han genom ett slikt förhållande gjort sig skyldig. Af flere närvarande intygades han äfven åtskilliga gånger tillförene gjort sig känd för öfverdåd och oskickligt uppförande; i anledning hvaraf bergstingsrätten

Afsade: **att då grufvedrängen And. Andersson, genom sitt på sexm:n Lars Israelssons berättelse grundade erkännande, blifvit förvunnen hafva föröfvat fylleri och svordom å Ringshytte masugn, och han med dylikt oskick flere gånger förut blifvit beträdd, så kan å dess gjorde anhållan om förskoning intet afseende göras, utan pröfvar bergstingsrätten, i förmågo af 3 kap. 1 § missgern. balken och 2 § i 1733 års förordn. om svalg och dryckenskap, jemförde med 16 § i 1766 års masmästareordning, skäligt pliktfälla honom till 20 daler smt, samt efter sistnämde författning för brott å fridlyst ort till 10 daler smt, tillsammans 10 rdr; skolandes han, i händelse ej tillgång finnes, hvaraf de nu ådömde böterne kunna utgå, i stället för Nora kyrkas räkning nästkommande sommar arbeta i 30 dagar på egen kost.**

Vid bergstinget 1796 27/4 äskade bergsfogden Norström att »som tillgång hos And. Andersson icke skall finnas, det måtte de ådömde böterne varda i sådant kropps-straff förvandlade, som med författningarna enlige, genast kunde exeqveras, och de sålunda varda utur saköreslängden utstrukne och afskrifne»:

I anledning häraf varder alltdärföre And. Andersson känd skyldig. att, enligt de åberopade 1733 och 1766 års förordningar såsom arbetskarl, förسona sitt å masugn begångna fylleri med 2:ne söndagars sittande i stocken vid Nora kyrka, samt för svordom och brotts utöfvande på fridlyst ställe, enligt 4 § 5 kap. straffbalken, spisas 8 dagar i kronans häkte med vatten och bröd; om verkställandet hvaraf hr bergsfogden äger draga nödig försorg.

Vid 1792 års bergsting upplifvades, på därom gjord framställning, de i anledning af 1741 års k. bref vidtagna och sedermera under en följd af år tillämpade föreskrifterna om tillsättande af uppsyningsmän öfver en-

skildes skogshushållning, för utsyning af timmerhyggen, svedjeland o. s. v., allt i enlighet med de utförliga bestämmelser härom, hvilka i särskild afdelning finnas meddelade. I anledning häraf verkställdes ock vid tinget ny fördelning i vissa distrikt mellan sexmännen, hvilka nu åter skulle tjenstgöra som uppsyningsmän i berörda afseenden. Vid nästföljande 1793 års bergsting anmäldes och infördes jemväl i domboken rätt många under det föregående året af vederbörande sexmän verkstälda utsyningar. Sålunda hade sexm. Lars Israelsson hos flera af sina grannar, på deras begäran, anstält besigtning och utstakat lämpliga svedjeland, för Erik Persson i Ringshyttan å den s. k. Elgabergstegen till $^1/_4$ tunnas utsäde; för Lars Olsson vid Hultabergshagen likaledes till $^1/_4$ tunna, och för Lars Nilsson å den s. k. Finnabergstegen, antagligen i närheten af den bergklint, som fordom kallats Knäfallsberget, till $^1/_2$ tunnas utsäde. Däremot vill det synas, som att utsyning af timmerskog till fällning icke påkallats, möjligen beroende därpå att särskilda behof däraf ej förefunnits, åtminstone icke för det året. Likaså kan man icke finna, hvarken under ifrågavarande eller de närmast följande åren, att utsyningar, vare sig af det ena eller andra slaget, blifvit anmälda eller verkstälda vid Holmshyttan och Bälsjöbodar, om nu detta berott därpå, att man ansett dessa byars marker, såsom mera aflägset belägna, icke erfordra särskild tillsyn eller kontroll, eller man af andra orsaker underlåtit detsamma, såsom att vederbörande hemmansägare helst velat undandraga sig denna tillsyn, hvilket senare torde vara det mest sannolika.

Då emellertid en uppsyningsman för egen del äfven kunde behöfva utsyning, och denne var nog samvetsgrann att icke sjelf förrätta densamma, så kan inhemtas af domboken för samma bergsting (1793 $^1/_5$, § 136) huruledes man i dylikt fall gick tillväga:

I anledning af sex- och uppsyningsman Jan Olssons samt nämdemannen Lars Anderssons i Nor hållne besigtning, som ingafs och upplästes, fann bergstingsrätten författningarne likmätigt sig böra tillåta sexmannen Lars Israelsson i Ringshyttan, att

1:o. Såsom hägnad innehafva samt efter skogen afsvedja riset på ett därtill tjenligt ställe å honom tillhöriga Finnaskogstegen, samt därvarande ett tjog långtimmer till sin nytto använda; och

2:o. Att å samma teg tillöka den s. k. Teldebrotäppan, som till åkerrödning är nyttig och nödig, samt skulle sexmannen härom erhålla bevis utur domboken.

Den i första punkten omförmälda inhägnad torde motsvaras af det i senare tider s. k. *Norra Finnaskogstorpet,* hvilket sålunda från denna tid kan räkna sitt ursprung. Den i andra punkten nämda *Teldebrotäppan* lemnar ett, bland många, exempel huruledes ställens namn småningom förvrängas. Då denna röjning ursprungligen uppkallats efter en därvid belägen bro af »*telder*», d. v. s. täljda slanor eller *tiljor,* har denna benämning därefter ändrats till Tegelbrotäppan, hvaraf man kunde föranledas tro att en bro af tegel = tegelbro, gifvit täppan sitt namn. En sådan bro har dock aldrig funnits härstädes, likasom man icke heller i en obygd i regeln anlägger dyrbara broar, icke ens af vanlig sten, utan helst använder det virke, som finnes närmast till hands. Emellertid har föregående domboksutdrag lemnat säkra uppgifter om tiden för dessa inhägnaders tillkomst.

Vid bergstinget 1795 $^{15}/_{4}$ »angafs *pipan* (vid Ringshyttan) vara förstörd och mycket utbränd, samt hyttelagets tanka att den ombygga; gången i öfrigt temligen skicklig». Vid följande bergsting 1796 $^{11}/_{4}$ finnes antecknadt att hyttelaget var »fullt nöjd med sin nyligen insatte pipa» samt att detsamma under årets blåsning användt »hyttefolk från Norrbärke». Likasom vid andra hyttor hade äfven vid Ringshyttan »jernandet minst varit 1 skepp. mindre (pr dygn) än vanligt, hvilket härrört af de i allmänhet sura kolen». Angående 1797 års blåsning, som redan varit afslutad då bergstinget med Stribergs tingslag hölls d. 10 April, får man veta att »gången varit bra», med ungefär samma tackjernstillverkning som under de föregående åren.

76. Ringshyttelaget tillökas från Åshyttan 1797.

Huruledes detta tillgick kan inhemtas af följande

Kongl. Maj:ts och Rikets Bergs-Collegii Utslag, angående *ödeläggning af Åhshytte Masugn* samt en del af *Blåsningens flyttning till Ringshyttan*, bägge i Nora Sochn och Bergslag samt Örebro Län belägne. Gifwit Stockholm den 14 Decembr. 1797.

Sedan Åhshytte Masugn natten till den 17 April innewarande år blifwit igenom eldswåda i aska lagd, och samtelige Inbrukare därstädes hos Bergmästaren Ädel samt Bergs- och Lagfarne Samuel Troilius anmält, att då hwarken hyttelagets egne skogar medgåfwo någon ny Masugnsbyggnad, med dess underhållande, eller wore att förwänta, det angräntsande Bergsmän wilja flytta ifrån sine större Blåsningslag och indelas på Åhshyttelaget, har ingen annan utwäg för dem synts öfrig, än att sielfwa flytta deras rörelse till sådane närbelägne Hyttor, som förmodades wilja och kunna dem emottaga, samt i anseende till Skogarnes och Grufwornes belägenhet kunde dertill wara mäst tjenlige; Så har till werkställande af en sådan sammanflyttning, och då Åhshyttelaget i detta afseende walt Trenne särskilte Masugnar, hwaräst wisse inbrukare af nämde Hyttelag wille inflytta; Bergmästaren sammankallat samtelige Inbrukare uti Ringshytte Masugn samt de af Åhshyttelaget, hwilka till samma masugn welat flytta deras Blåsning, för att öfwer detta ämne höras och sine tankar afgifwa: Och har Bergmästaren sedermera till Kongl. Collegium insändt det wid Förrättningen hållne Protocoll jemte dess Betänkande; Hwaraf Kongl. Collegium inhämtat, det *Ringshytte Inbrukare förklarat sig willige att emottaga dem, som utaf Åhshyttelaget wore hugade, att ditflytta,* och hwarwid öfwerenskommelse är worden träffad, att i anseende till Byggnaderne skola Bokhusen stå närmast intill Masugnen, der utom kring Kohlhusen, och ytterst Rostmurarne, samt skulle först Ringshytte Byamän, sedermera de för flere år sedan ditflyttade Bälsjöbodars och Holmshytte Jordägare, och änteligen nu tillkomne Åhshyttelagare taga de, för hwarje ofwannämde Byggnadsslag intill Masugnen warande närmsta platser, och hwardera Partiet sins emellan lotta.

De förut warande hyttelagare innehafwa uti Ringshytte By 4 hemman, uti Holmshytte $2^1/_2$ dito samt i Bälsjöbodar 2 mantal med in alles $11^1/_2$ Byggnadsdel, hwaremot de ifrån Åhshyttan till flyttning uti Ringshyttan hugade Inbrukare warit, neml:n *Skofthyttan*, Pehr Pehrsson, Carl Hansson;

Skoftorp, Johannes Olsson, gamla Anders Jansson, Anders Öberg, Rådman Borg, Lars Olssons Enka, unge Anders Jansson; *Norra Åhs,* Carl Jansson, Anders Olsson; *Mellan Åhs,* unge Nils Israelsson; *Södra Åhs,* Eric Ersson, gamla Olof Nilsson, Olof Ehrsson, unga Olof Nilsson, gamla Nils Israelsson, Lars Olsson, Eric Israelsson, Jan Olsson, Sven Nilsson, utgörande tillsammans $8^3/_{16}$:dels mantal.

Sedan sålunda Ringshytte hitintills warande Inbrukare, som innehafwa $8^1/_2$ hem̄an med dertill hörande $11^1/_2$ Byggnadsdel i Masugnen, samt de till ditflyttning af Åshyttelaget hugade Bergsmän, hwilka wäl äga $8^3/_{16}$ mantal, men i allmänhet skogfattiga, indelt sig till endast $4^3/_4$ hyttedelar, funnit utwäg till nödige och tienlige platser för deras framtida Tackjerns Blåsning, samt där icke wore at befara wattnbrist, som kunde hindra årliga afbrukningen, äfwen i den mån Blåsningen hädanefter blifwer nog tillökt, så har det warit allas önskan, att till flyttningen måtte winna bifall, och har i anseende dertill utom de förut upgifna wilkor följande blifwit träffade. »1:o. De af Åshyttelaget tillflyttande betala wid nästa Blåsnings slut för hwarje antagen hel Byggnadsdel Fem Rdr 26 sk. 8 ·/. och proportionaliter af de mindre, som delas nu warande Ringshytte Interessenter emellan. 2:o. Deremot lämnas dem, utan någon afgift inträde och rättighet uti Ringshytte Masugn, sådan som den nu befinnes med Bälgor och Råstufwa, Rummen på Hyttebacken och Krants, samt begagnande af driftwattn och Blåsning, jemte hwad Hyttelaget för öfrigt äger gemensamt. 3:o. Men skola icke de tillflyttande tillwälla sig någon rätt till Ringshyttelagets Limhamrar, qwarnar och Stampwerk, mindre räknas för Byamän och någonsin willa gå i delning om utmål och inägor. 4:o. Skall en hwar i proportion af sine här ofwan teknade Byggnadsdelar, innehålla all Hyttelagets Storbyggnad: nyttja de winter och Som̄arwägar, som hittills warit brukelige; Afstjelpa Slaggen å sam̄a ställen som förr; Och änteligen så uti detta, som hwad annat, rörande Ringshytte Tackjernsblåsning med lego och dylikt är wordet stadgat, noga och utan gensägelse det efterlefwa, till undwikande af det i hwarje mål utsatte answar.»

Detta med det mera handlingarne innehålla, har Kongl. Collegium i behörigt öfwerwägande tagit; och aldenstund, enligt Bergmästarens intygande det skulle blifwa nog känbart för Åhshyttelaget, hwilket dessutom i längre tider åstadkom̄it ganska obetydeliga Tackjerns tillwärkningar i jemförelse med de andre i orten warande hyttor, att i dess skogfattiga tillstånd åter uppbygga en ny Masugn; Fördenskull, och som det derjemte är öfwerensstäm̄ande med en god hushållning, och hwad Författningarne föreskrifwa, angående smärre och swagare Hyttelags sammanläggande, pröfwar Kongl. Collegium skäligt härmedelst gilla och stadfästa den emellan Ringshytte samt en del af Åhshytte laget ingångne och här ofwan intagne öfwerenskommelse; dock med i agttagande af de wilkor och förbehåll, som derwid å ömse sidor betingade blifwit; Kommande således Blåsningen wid Åhshytte Masugn hädan efter att upphöra; och skola de tillflyttade Interessenter ifrån Åhshytte Masugn, efter sammanflyttningen erlägga af Tackjerns tillwerkningen den Tionde afgift som för Ringshyttan är worden fastställd, eller *Sjutton Lispund för hwarje Blåsningsdygn*: det wederbörande till efterrättelse länder.

Den härmed icke åtnöjes, har, likmätigt Kongl. Förordningen af den 10 Januari 1759, angående Fatalier i Politie och Oeconomie mål, at hos Kongl. May:t i underdånighet sig beswära inom Fyra månader ifrån den dag han härom kunskap får, hwarje månad räknad till Trettio dagar, den oräknad, då en sådan kunskap erhålles, hwarwid han bör ställa Borgen för kostnad

och skada samt löftesskriften derom sine underdåniga beswär bifoga; Åliggande honom derjemte, likmätigt Kongl. Brefvet af den 1 April 1790, at bifoga behörigen styrkt Bewis, wid hwad tid han af detta Utslag del undfått. År och dag, som förr skrifwit står.

F. Ridderstolpe.

Jöns Risell. *N. Dalberg.*

J. E. Thunberg. *Carl Jac. Lundström.* *C. Sandelhielm.*

L. S.

Dan. Ant. Hedenblad.

Utslag ang:de Åhshytte Masugns ödeläggande, samt en del af Blåsningens flyttning till Ringshyttan.

Genom förenämnda af Bergskollegium faststälda inflyttning af större delen af det gamla Åshyttelagets inbrukare till Ringshyttan, ökades antalet byggnadsdelar härstädes från 11 1/2 till 16 1/4. Enligt en samtidigt upprättad förteckning öfver »Ringshytte inbrukare och deras antagne lotter eller delar», hvilken förteckning finnes intagen i en ännu bevarad räkenskapsbok, börjad 1798 och innehållande s. k. storbyggnadsräkningar till och med 1820, voro nämnda lotter fördelade sålunda:

Ringshyttan,	sexm. Sven Erlandsson	2 1/4	
	» Lars Israelsson	2	
	Sven Nilsson	1 5/16	
	Anders Larsson	2 1/32	
	Anders Svensson	1	
	Lars Olssons sterbhus	1	
	Erik Persson	1	
Bälsjöbodar,	Anders Olsson	25/32	
	Nils Jönsson	1/8	11 1/2
Skofthyttan,	Petter Persson	3/4	
	Karl Hansson	5/8	
Skofttorp,	Johannes Olsson	1/2	
	gamle Anders Jansson	1/4	
	unge Anders Jansson	1/4	
	Anders Öberg	1/8	
	Lars Olssons enka	1/8	
	rådm. Borg i Nora	1/8	2 3/4
Norra Ås,	Karl Jansson	1/8	
	Anders Olsson	1/16	
Mellan-Ås,	unge Nils Israelsson	1/2	
Södra Ås,	Erik Ersson	3/8	
	gamle Olof Nilsson	1/8	
	Olof Ersson	1/8	
	Erik Israelsson	1/8	
	unge Olof Nilsson	1/8	
	gamle Nils Israelsson	1/16	
	Lars Olsson	1/16	
	Johan Olsson	1/16	
	Sven Nilsson	1/4	2
		Summa	16 1/4 delar.

På sätt förut (sid. 433) är omtaladt utgjordes det äldre Ringshyttelaget af Ringshyttan 4 hemman med 8 delar, Holmshyttan $2^1/_2$ hemman med $2^1/_2$ del och Bälsjöbodar 2 hemman med 1 del. Från Åshyttelaget hitflyttades $8^3/_{16}$ hemman, hvilkas andelar dock ej bestämdes efter hemmantalet utan genom frivilligt åtagande. Då emellertid det gamla Åshyttelaget utgjordes af Norra Ås 2 hemman, Södra Ås 3, Skofttorp $2^1/_2$ och Skofthyttan 2, eller tillsammans $9^1/_2$ hemman, men ägarne till $^3/_4$ hemman Norra Ås och $^1/_4$ hemman Södra Ås ingingo som delägare i Pershytte hyttelag, återstod således $^5/_{16}$ hemman i Norra och Södra Ås, hvars ägare undandrogo sig den lagstadgade indelnings- och blåsningsskyldigheten. Detta förhållande kunde naturligtvis icke i längden fortgå. Rättelse härutinnan vidtogs ock några år senare genom köp eller byte, hvarom underrättelse kommer att meddelas på annat ställe.

Enligt Bergskollegii här ofvan meddelade 1797 års utslag skulle »de af Åshyttelaget tillflyttande betala vid nästa blåsnings slut för hvarje antagen hel byggnadsdel 5 rdr 26 sk. 8 rst. och proportionaliter af de mindre, som delas nuvarande Ringshytte-intressenter emellan». I förenämnda räkenskapsbok finnes denna afgift uppdebiterad på de inflyttade $4^3/_4$-delarna med tillhopa 26 rdr 18 sk. 8 rst., tillika med dervid fogadt erkännande af följande lydelse:

»Efter skedt beslut och öfverenskommelse med gamla Ringshytte hyttelags intressenter, hafva undertecknade i dag bekommit desse af de hit ankomne Åshytteintressenter inbetalte 26 rdr 18 sk. 8 rst. såsom köpeskilling för fyra af oss hvardera tillsläppte *bokhusrum*, som härmed qvitteras. Ringshyttan den 12 Maj 1798. *Anders* (bom.) *Svensson*. *Anders Larsson*.»

Af 1798 års byggnadsräkenskap kan för öfrigt inhemtas, att utgiftssumman uppgått till 44 rdr 14 sk. 10 rst., att de förnämsta utgiftsposterna utgjort: 10 rdr för Bergskollegii förenämda utslag; 3 rdr för »stället»; 4 rdr till ställmästaren i arbetslön för ställets insättande och 2 rdr till föda åt honom och biträde i 2 dygn; 2 rdr 16 sk. i arbetslön och 1 rdr 24 sk. till föda åt en bälgmakare: 3 rdr »för stället till nästa år»; 6 rdr »för föda åt bergmästaren vid delningen» af utrymmet på masugn och hyttebacke samt 1 rdr för dito åt 2:ne sexmän; 2 rdr »till Nils Jönsson för dess kolhus afflyttning» o. s. v. Inkomsterna redovisas med 28 rdr 44 sk. 5 rst. för till åtskilliga delägare afyttradt tackjern — antagligen det s. k. legojernet — efter 3 rdr 16 sk. pr skeppund. »Balansen» utgjorde 15 rdr 18 sk. 5 rst., till fyllande hvaraf upptogs en taxering af 1 rdr på hvarje del, hvilken för $16^1/_4$ delar bort upptagas till 16 rdr 12 sk., men genom någon missräkning finnes upptagen till 16 rdr 26 sk. Ett öfverskott af 1 rdr 7 sk. 7 rst. öfverfördes till följande års räkenskap.

Denna senare räkenskap, som omfattar tiden från April 1798 till samma tid 1799, utgör tillika ett »omkostningskonto» öfver verkstälda reparationer af hålldammarna vid Dammsjön och Bälsjön. Förman vid detta byggnadsarbete var bergsm. Anders Svensson i Ringshyttan, som i räkenskapen godtgöres »för 10 dagar såsom byggmästare à 16 sk. dagen», då öfriga dagsverken däremot upptagas till 12 sk. Vid reparationen använda 6 större stockar upptagas till 1 rdr, 6 mindre dito till 32 skill. samt 11 sågbräden till 8 sk. stycket. Bland öfriga utgifter i detta »konto»

må äfven antecknas att till ställmästaren betalts »för stället och ormålets[1] inmurande» 5 rdr, till bälgmakaren för reparation af hyttebälgarna 2 rdr 16 sk., för lagning af en vågbalans 5 rdr 32 sk. Hela utgiftssumman upptages till 56 rdr 3 sk. 6 rst.

Räkenskapen för 1799—1800 slutar på ett belopp af 28 rdr 25 sk. 10 rst., hufvudsakligen kostnader för omställning, bälgreparation, inköp af en »rymstång» för 4 rdr o. s. v., men är så till vida märklig, att däri förekommer en utgiftspost å 16 sk. »för denna räkning med byggningsjernets utdelande». Om räkenskapsförarens (Sven Nilssons) arvode sålunda var ganska måttligt, torde hans besvär med lego- eller byggnadsjernets utdelning mellan de 29 delägarne ej ha varit ringa. Huru mycket jern som sålunda fanns att dela är ej antecknadt, men däremot redovisas samvetsgrant en taxering till utgifternas täckande af 1 rdr på hvarje byggnadsdel med tillhopa 16 rdr 12 sk. Man kan antaga att detta tillskott motsvarades af det utdelade legojernet.

77. En tackjernsstöld vid Ringshytte masugn 1799.

Härom innehåller bergstingsdomboken för 22 och 23 April samma år ett vidlyftigt ransakningsprotokoll (på 16 sidor), hvarur följande utdrag torde vara tillräckligt för målets belysning:

22 April. **Anmälte å tjenstens vägnar bergsfogden hr J. J. Norström, att förleden fredags afton, d. 19 hujus, har sex- och nämdem:n Lars Israelsson i Ringshyttan till staden infört en man, kallande sig Lars Larsson fran Grecksnäs i Grythytte socken, hvilken blifvit misstänkt och vidgått sig hafva under nu påstående blåsning öfvat** *inbrott uti flere tackjernsbodar* **på Ringshytte masugns backe, och efter hvad redan kunnigt blifvit utur Anders Larssons i Ringshyttan bod uttagit något öfver 1 skepp. tackjern, hvilket han förvarat uti Frans Perssons därsammastädes ägande klensmedja, och hvartill denne lemnat honom nyckeln. Lars Larsson hade då blifvit i stadens arrest insatt, anhållande nu hr bergsfogden, det måtte laga ransakning anställas, så emot den kände våldsverkaren, som Frans Persson, hvilken på flerahanda sätt gjort sig** *misstänkt vara om stölden kunnig,* **men den ej yppat, utan fast hellre** *det stulna godset förvarat,* **samt vore i sådan afsigt Frans tillika med vittnen inkallade.**

Detta beviljades samt efter gjord anstalt inställdes den fängslade Lars Larsson, äfvensom Frans Persson, samt lemnade sexman Lars Israelsson följande närmare upplysning om saken. — — —

Denna del af protokollet uteslutes, såsom i hufvudsak relaterad i det längre fram meddelade utslaget. Ur protokollet må vidare anföras:

Lars Larsson af stark och reslig kroppsställning, anmantes göra sannfärdig berättelse, uppgaf sig vara vid pass 40 år gammal född vid Gustafsströms bruk i Gåsborns socken, där dess fader varit klensmed, och med hvilket arbete Lars äfven sig sysselsatt, till dess han 19 år gammal kommit till sina vid Kärfvingborn boende 3:ne st. halfsyskon. Blef grufsmed vid Finnbergs

[1] Det sätt hvarpå detta ord skrifves erinrar om den gamla seden att borttaga *h* framför vokaler. Ordet bör heta »*hol*» eller *hol*mål.

grufvor i 2:ne år och då 22 år gammal gift samt flyttat till ett under Varnäs bruk hörande torp, på Grecksnäs ägor, där han allt ständigt bott, dock tidtals vandrat omkring och haft förtjenst med klensmedsarbete, hvarom han äfven i somras varit af Ringshytte byamän och bland dem Lars Israelsson tillitad, bortgått därifrån och för en tid sedan återkommit, men icke vid detta senare tillfället betjent Lars Israelsson, som uppgaf sig fått anledning misstänka Lars Larssons otrohet på andra ställen. — — —

Här förbigås jemväl de ganska vidlyftiga vittnesförhören, äfvensom hvad protokollet innehåller om Frans Perssons sinsemellan stridiga uppgifter, hvarom det vigtigaste relateras i utslaget.

Lars Larsson, (som) föregaf sig aldrig förr öfvat otrohet, och ville allt mer gifva Frans Persson skuld till anledning af denna stöld, måste dock vidgå den närvarande stadsgevaldigern Österbergs uppgift, det han blifvit d. 18 Juli 1786 hit förpassad från Grythyttan af kronolänsman Jonell såsom misstänkt för tjufnad samt d. 20 afförd till stadshäktet i Örebro; berättande härvid Lars Larsson sig då på slottet tagit frivillig värfning till Svea garde under sitt eget namn *Lars Lundgren* och n:r 98 samt hr kaptenen Tersmedens kompani, varit 4 år(?) eller till krigets slut i tjenst, men vid återkomsten fått afsked. — — —

Följande dag, *d. 23 April,* efter verkstäld protokollsjustering, fortsattes ransakningen, hvarom domboken bland annat innehåller följande:

Vid efterfrågan om Frans Perssons för öfrigt och hitintills kända frejd, yttrade sig hr bergsfogden att honom veterligt därvid icke vore att påminna: han hade i 10 års tid tjent uti ett beskedligt bergsmanshus vid Kåfalla eller Nils Erssons, och har icke hr bergsfogden, som under den tiden med Nils Ersson haft handel och rörelse, försport annat än denne husbonde ägde fullt förtroende till sin dräng. Instämmande ock uti samma yttrande Nils Erssons bror, bergstingsrättens ledamot Lars Ersson i Alntorp; dock kunde ej undfalla så deras som domstolens uppmärksamhet, att Frans Persson, hvilken under ransakningen inlemnat bemälte Nils Erssons betyg om Lundgrens redan 1797 funna otrohet med ett sparrstäds borttagande, och sålunda haft sig denna dess odygd bekant, äfvensom att Lundgren förleden vintras blifvit för stöld i Ringshyttan beryktad, likafullt haft förtroende, både att hysa honom uti sitt hus och lemna fri tillgång uti klensmedjan; men kunde icke Frans, på härom gjord föreställning, gifva annat svar, än han icke kommit att misstänka honom.

Vidare var nu intet att anföra, lemnande endast aktor till domstolens bepröfvande om och hvad dom Lundgren kunde vid denna rätt få, samt rörande Frans Persson i hvad mån han gjort sig skyldig ansvara för delaktighet i den förres stöld.

Efter hållen öfverläggning afsades häröfver följande utslag:

Hvad Lars Larsson Lundgren beträffar, såsom den där genom egen bekännelse och vittnen förvunnen att hafva natten till d. 19 uti denna månad under påstående blåsning och på våldsamt sätt och med tillhjelp af ett jernstycke gjort inbrott uti bergsmännen Anders Larssons i Ringshyttan och Nils Jönssons i Bälsjöbodar på Ringshytte masugnsbacke ägande tackjernsbodar, äfvensom, fast förgäfves, sökt uppbryta 2:ne stycken andra sådana därvarande bodar, samt utur Anders Larssons bod uttagit de i Frans Perssons klensmedja återfunna och ägaren tillstälde 1 skepp. 11 m℔ tackjern, samt från Nils Jönsson en s. k. skrålla efter dennes uppgift af vid pass 1 lisp:s vigt, utgörande

sålunda det kända stulna godset tillsammans 1 skepp. 1 lisp. 11 m⅌:r tackjern, kan han ej undgå att så för inbrottet som det stulna jernets värde beräknadt à 3 rdr 16 sk. skepp:det, eller inalles 3 rdr 25 sk. 6 rst. varda med straff ansedd; men då nu är yppadt och af tjufven Lundgren vidgånget, det han dessutom åtskilliga stölder föröfvat, såsom ett sparrstäds borttagande från bergsm:n Nils Ersson i Kåfalla, 1 st. skinnare-vidja, tillhörig Erik Olsson i Striberget och setat fastslagen vid bemälte Anders Larssons vägg, äfvensom där tagit $1^{1}/_{2}$ aln kattun och ett förkläde af Anders Larssons hustru samt pigan Anna, hvilka alla persedlar skola vara återfångne, likväl ransakandet härom icke tillkommer denna domstol utan ortens lofl. häradsrätt, som ock sålunda likmätigt 2 § 40 kap. missgern.-balken samt 21 § 10 kap. rätteg.-b:n äger öfver Lundgrens alla nu kända stölder slutligen domfälla: finner bergstingsrätten sig icke böra om honom vidare utlåta, utan må hr bergsfogden, försedd med denna ransakning och domstolens gifna yttrande saken å vederbörligt ställe anmäla, men skall emellertid Lundgren uti arresten återföras och där noga förvaras.

Beträffande sedermera Frans Persson och dess misstänkta delaktighet uti Lars Larsson Lundgrens stöld, har han dels befunnits med tvetalan om ändamålet eller Lundgrens behof att få tillgång uti dess klensmedja, lånt honom nyckeln därtill torsdagseftermiddagen samt den morgonen därpå återfått, hvarefter Frans inom en kort stund, under föregifvet ärende, gått uti smedjan, där sett tackjern, som honom ej tillhörde, emellertid vara inlagdt, under det att Lundgren, hvars böjelse för tjufnad otvifvelaktigt var Frans bekant, ensam och ingen annan haft nyckeln. Icke kunde han anse inlagda jernet vara detsamma, som Frans stundom föregifvit, det Lundgren sagt sig hittat vid Holmshyttevägen, och hvartill, så i anseende till sjelfva händelsen, som att han haft något tal härom med Frans, Lundgren enständigt nekat, äfvensom Frans Persson sjelf under ransakningen föregifvit sig ej haft allvar med hvad han härom sagt vid det tillfälle, då sexman Lars Israelsson honom tillfrågat i hvad afsigt och hvarföre han utlänt smedjenyckeln till Lundgren; ty skulle än Lundgren vid vägen verkligen haft förvaradt det föregifna hittade jernstycket, som Frans vid domstolen sagt vara af 15 till 16 lisp:s vigt, så viste Frans sig ej hafva länt Lundgren häst till jernets hemkörning, hvarom likväl denne anhållit och skall fått vilkorligt löfte; hvarförutom ock Frans Persson såg, att det om natten inlagde jernet ej var gammalt och rostigt, hvilket utseende det föregifna hittade stycket nödvändigt skulle äga, utan var det som låg uti smedjan nytt och färskt. Sjelf har Frans Persson vidgått sig hela dagen och allt tills efterfrågan samt besigtningen skedde, varit öfver jernet bekymrad; men detta allt oaktadt finns han dock med stillatigande låtit jernet ligga i smedjan, utan att det för hyttefolket eller byagrannarna omtala och yppa; hvartill ock kommer dess, enligt afhörda vittnet Anders Svenssons berättelse, uppå sexman Lars Israelssons fråga, gifna svar, det somt eller en del af de 4 plåtar han lemnat Lundgren vore på gjordt arbete och det öfriga på tackjernet. Frans Persson har sålunda i sjelfva verket ådragit sig de svåraste anledningar att varit om stölden underrättad, åtminstone åsidosatt eftertänksam skyldighet att den genast fredagsmorgonen yppa, utan tvärtom synas velat dölja det olofliga tillgrepp Lundgren på ett eller annat sätt utöfvat. Det är ock i så fatta omständigheter intet annat, som härvid kan förekomma lagens strängare tillämpning, än det i denna del obefläckade rykte Frans Persson om sig hitintills förvärfvat, förenadt med domstolens skyldig-

het och böjelse att hellre freda än fälla, äfvensom att Lundgren, hvilken egentligen velat påbörda Frans Persson kännedom om saken, dock icke gittat föregifva, det han deltagit uti stölden eller om utöfningen och jernets anskaffande haft kunskap.

Och är det i anledning af allt detta, som bergstingsrätten finner, med anledning af 3 § 61 kap. missgern.-b:n, lämpligt denna gång endast anse Frans Persson till ett sådant belopp af penningeböter, som svarar emot det uti dess smedja inlagda, men ej af honom angifna jernets värde 1 skepp. 11 m℔ à 3 rdr 16 skepp. eller 3 rdr 19 sk. 4 rst., och dessutom då det egentligen var för dennes tvetalighet m. fl. honom rörande omständigheter, som 4 personer måst på ed afhöras och med vittnesmål blifvit besvärade, skall han ersätta deras tingskostnad med till hvarje 24 sk. eller tillsammans 2 rdr; samt blifver slutligen Frans Persson allvarligen varnad, att hädanefter taga sig till vara för anledningars gifvande och ännu mer verkligt deltagande uti den högst straffbara tjufnads- m. fl. laster, utan fast hellre omtänksamt yppa då honom veterligt sådant kan vara å färde, som syftar på nästans skada och förfördelande samt på sådant sätt möjligen söka återvinna och befästa det förtroende och goda rykte han tillförene skall ägt, hvaraf ock alla ärlige och redlige medborgare hafva sig att fägna.

Här må tilläggas att Frans Persson, som var född i Jernboås 1765, hade i November 1798 blifvit gift med Karin Persdotter, f. 1750, enka efter bergsm. Lars Olsson i Ringshyttan. Makarne flyttade 1800 till Skofttorp, där de innehade $^1/_4$ hemman och mannen afled 1828 samt hustrun 10 år senare. Det straff och den varning Frans Persson erhöll gjorde sin goda verkan, så att han sedermera blef känd som hederlig och redbar bergsman.

Angående Lundgrens slutliga straff och öden har forskning ej ansetts nödig.

78. Tackjernstillverkningen 1791—1800.

Med hänvisning till hvad förut (sid. 431) blifvit yttradt om svårigheten, att icke säga omöjligheten att erhålla fullt tillförlitliga uppgifter om tackjernstillverkningens storlek under den äldre tiden, meddelas här nedan några uppgifter angående *antalet beskattade blåsningsdygn* och *erlagd tionde* vid Ringshyttan under åren 1791—1800. Till jemförelse utsättes äfven *tiondebeloppet för samtliga hyttorna i Nora bergslag* under samma tid, alltsammans enligt de anteckningar därom, som återfinnas i bergstingsrättens domboksprotokoll för dessa år.

Efter afdrag af 3 kalldygn utgjorde vid Ringshyttan

								Tionden för hela Nora bergslag:		
				Sk℔	l℔	℔.		Sk℔	l℔	℔.
1791	antalet blåsningsdygn	$127^5/_8$	och tionden	81:	12.	$12^1/_2$	—	1,794:	13.	$11^1/_4$
1792	» »	$115^1/_2$	»	75:	13.	10	—	1,509:	22.	$5^5/_6$
1793	» »	$102^1/_{12}$	»	66:	19.	$8^1/_3$	—	1,425:	11.	10
1794	» »	$102^5/_8$	»	67:	2.	$12^1/_2$	—	1,258:	8.	$17^1/_{12}$
1795	» »	$118^5/_6$	»	77:	18.	$3^2/_3$	—	1,447:	7.	$13^2/_3$
1796	» »	$95^5/_8$	»	62:	13.	$12^1/_2$	—	1,351:	5.	$9^7/_{12}$

								Tionden för hela Nora bergslag:		
				Sk℔	l℔	℔.		Sk℔	l℔	℔.
1797	antalet blåsningsdygn	$97^{5}/_{12}$	och tionden	65:	17.	$1^{2}/_{3}$	—	1,338:	3.	$11^{2}/_{3}$
1798	»	$106^{1}/_{4}$	»	69:	12.	5	—	1,168:	10.	$18^{1}/_{3}$
1790	»	$121^{1}/_{2}$	»	79:	11.	10	—	1,412:	24.	$17^{1}/_{2}$
1800	»	$135^{1}/_{3}$	»	88:	12.	$13^{1}/_{2}$	—	1,115:	9.	10

Såsom förut är omtaladt utgick tionden vid Ringshyttan med 17 lisp., och tillverkningsbeloppet under förenämnda år torde ha vexlat mellan 12 och 15 skepp. för hvart blåsningsdygn.

Från denna tid torde jemväl böra meddelas en handling, som redan i och för sig är ganska märklig, såsom innefattande *förslag till ett bättre ordnande af sjukvården*, men hvars största värde numera kan anses ligga i däri meddelade uppgifter om *grufbrytningarnas* storlek i Nora bergslag omkring år 1800. Handlingen lyder sålunda:

Utdrag af protokollet hållet vid laga bergstinget med Nora bergslag uti Nora stad den 1 April 1801.

§ 53. Under loppet af detta bergsting hafva de särskilte grufvetingslagens sexmän och närvarande grufveägare blifvit erinrade om nyttan och nödvändigheten att i orten å tjenligt ställe inrätta *lasarett, till skötsel och vård för sådana grufvearbetare, som blifvit genom olyckshändelser skadade* **och måste anförtros läkare.**

Erfarenheten visar att dessa, kringspridda i flere trakter, icke kunna njuta den dagliga tillsyn, som deras tillstånd ofta fordrar och äfven ömsinte grufägare vilja gifva, samt om de för att vinna en sådan tillsyn föras till läkarens hemvist och måste inackorderas hos någon privat, blir detta ganska kostsamt och har sistl:ne sommar betalts med 24 skill. om dagen; hvaremot man utaf en gemensam inrättning hade att vänta mycken lindring i omkostnaderna samt att ändamålet eller de olyckligas hjelp varder säkrare och på kortare tid vunnen.

Förslag vore långt för detta uppgifvet af provinsialdoktorn hr hofmedikus Aschan, att *till sjukvård och lasarett antaga Nora sockens fattigstugeplats,* **men hvartill fordras Hagby bruksägares, kammarherren välborne hr Kristian Heijkenskölds bifall, som man väl hade all anledning hoppas få, men ej ännu blifvit skriftligen lemnadt. Emellertid och som vid verkställighet häraf nödvändigt uppkommer kostnad, vore angeläget att i förhand** *göra insamling,* **då erforderliga behofvet kan med minsta känning vinnas; och som hvad grufvorna i denna bergslag särskildt angår, tillskottet synes böra rättas efter alla sammanlagda omständigheter af hvarje grufvas förmonlighet, mer eller mindre fara för arbetarne af stalp och dylikt samt grufvehjonens antal m. m., äfvensom afgiften torde gå lättare om** *någon viss myckenhet malm blifver* **till detta behof** *anslagen från hvarje grufva,* **i jemförelse hvarmed tillskottet dock äfven kan göras i penningar; så har ansetts nyttigt föreslå en efter sådana grunder rättad klassifikation, likväl med uttryckligt förbehåll å sexmännens och de närvarandes sida, att ehuru de anse den tillämnade anstalten nyttig och oundgängligt därtill samla någon fond, dock icke hvad nu förslagsvis uppgöres må blifva bindande, utan att grufvelagen förut varda häröfver efter kallelse hörda.**

Sexmännen hvar uti sitt tingslag och med jemförelse af de öfriga föreslogo malmafgiften:

	Grufvedelars antal.	Grufvearbetarnes antal.	Malmvinsten öfver hufvud räknad de senare åren i skepp:d.	Föreslagna malmhopar[1] till lasarettet pr år.
Nybergs och Stribergs grufiag.				
Åsbobergs grufva	34	17	8,328	1
Repabergs dito	14	14	3,858	1/2
Östra Hultagrufvan	14 1/2	14 1/2	2,784	1/2
Norra Prestabergsgrufvan	23	16	8,976	1
Södra d:o	25	25	7,248	1
Mossaberget, när den i ombyte med Prestabergsgrufvorna arbetas[2].				
Nybergs Fallagrufva	12 1/2	12 1/2	7,500	1/2
G:la Glifsan	11	11	2,772	1/4
Allmänningsgrufvan	14	14	8,400	1/2
Blanka dito	15 1/2	15 1/2	1,902	1/2
Rödberget	18 1/2	18 1/2	2,442	1/2
Klacka grufvetingslag.				
Stora Lerbergsgrufvan	45	22 1/2	21,600	1 1/4
Kärrgrufvan vid Klacka	33	16 1/2	7,800	1/2
Slotterberget	43	40	22,800	1/2
Siggebohyttegrufvan	12	12	5,160	1/2
Öagrufvan	16	16	6,600	1/2
Herrgrufvan på Lindesby ägor	14 1/2	14	3,132	1/2
Nyrymningen i Rösbergs fält	19	14	8,208	1/2
Pershytte grufvetingslag.				
Kettilgrufvan	15	15	6,480	1/2
Lockgrufvan	17	17	7,500	1/2
Storgrufvan	16	16	7,200	1/2
Dalkarlsbergs grufvetingslag.				
Herrgrufvan	16	16	3,600	3/4
Kringlan och Flintan	15	30	9,000	1
Kollegiigrufvan	40	30	12,000	1
Bondstollen	44	22	6,732	1/2
Långgrufvan	28	28	18,000	1/4
Vretgrufvan	11	22	9,000	1
Östra och Vestra Rymningen	49	49	21,600	1 1/2
Vestra berget	14	14	1,200	1/4

[1] En malmhop beräknades vid denna tid innehålla 96 skepp. bergsvigt.
[2] Skulle då utgöra samma tillskott som Prestaberget.

Rörande insamlingssättet och medlens förvaltning ansågs tillsvidare bäst vara:

1. Under 3:ne års tid, och må början ske nästa höst, säljes malmen på öppen auktion vid lottningen, med betalningstid näst före pågående årets bergsting. Medlen emottagas då af 2:ne därtill inom hvarje tingslag godkände män, som dem förränta, och för bergmästaren, bergsfogden samt bergstingsrätten å 1:sta tingsdagen redovisa, men icke stå under någon embetsmans disposition.

2. Den ränta, som faller under insamlingsåren, användes till skadade arbetares botande inom grufvetingslaget; och därest räntan ej förslår, tillskjutes det öfriga af grufvelaget, där olyckan inträffat. Blir räntan till mer eller mindre del bespard, lägges den till kapitalet, men aldrig må kapitalet under hvad förevändning som helst tillgripas och minskas.

3. De smärre grufvor, som under insamlingsåren blifva arbetade, skola ock erlägga något tillskott, som dock ej nu kan utsättas, utan lemnas till räkningsförare och sexmännen att i jemförelse med de redan tecknade grufvelagen gifva skälig genant, hvilken äfven uppbäras af de tillförordnade gode män.

4. Med skäl förmodas det samtlige grufvelagen i Nora bergslag förena sig om den åsyftade lasaretts inrättningen; och böra herrar bruksägare i orten, tillika med angränsande bergslager, såsom Linde, Ramsbergs, Nya Kopparbergs, Grythytte och Hällefors socknar härom underrättas, då de, såsom hörande till bergslagsprovinsialdoktorsdistriktet, må aflemna yttrande, om och med hvad vilkor de åstunda häruti deltaga, hvarefter en allmän sammankomst kan beramas, och vidare befattning varda tagen med sjelfva lasarettet, hvilket kommer att sättas under någon därtill vald direktion.

5. Då nuvarande grufvelagen i orten enhälligt understödja inrättningen, bör den ock sedermera fritt betjena de grufvor, som efter insamlingsåren blifva arbetade. Likväl i fall omkostnaderna vid särskilda tillfällen skulle blifva så stora, att räntan af insamlade kapitalet ej förslår; så och emedan det kapital, hvilket framdeles finnes vara nödigt för lasarettets bestånd, icke får, under hvad sken som helst, förminskas, men då tillika nödigt finnes, att till utgifternas bestridande göra nya tillskott: ty böra alla då i gång varande grufvor, äfvensom alla öfriga, hvilka uti lasarettet deltaga, utgöra det ytterligare tillskottet.

6. Till lättning för denna kostsamma inrättning, bör i underdånighet sökas, både att få till fonden anslagen den insamling, som under namn af lasarettsmedel vanligen göres uti det till lasarett deltagande distriktet, äfvensom det ankommer på de särskilda grufvelagens egen åtgärd, om de tro sig kunna och böra på insamlingsåren slippa afgiften till grufve- eller malmöreskassorna, då därtill skaffa sig högvederbörligt tillstånd.

Utaf hvad sålunda blifvit föreslaget och tillgjort, erhåller hvarje grufvetingslag ett exemplar för vidare åtgärd. — År och dag som förut.

På Bergstingsrättens vägnar.

Sam. Troilius.

Det ifrågavarande förslaget var sålunda ganska vidtomfattande, men det gick därmed som så många andra att det stannade därvid. Den då rådande dyra tiden med svårigheter af hvarjehanda slag torde väsentligen ha bidragit därtill. Den fattighusbyggnad, som 1769 blef uppförd vid det s. k. Lilla Hagby, var visserligen redan från början afsedd att till någon

del användas för vården af skadade grufarbetare, men småningom, och isynnerhet sedan det här ofvan omtalade förslaget att åstadkomma ett lasarett gått om intet, blef denna byggnad nästan uteslutande använd till sjukhus, men behofvet af större utrymme för sådant ändamål, föranledde sedermera vid medlet af 1860-talet uppförande af det nuvarande sjukhuset i Nora stad. Fattighuset vid Hagby såldes 1867 för 419 rdr 90 öre och fördes till Pershytte nedra gruffält, där timret blef användt till en ny arbetarebostad. Platsen, hvarå byggnaden varit belägen, återgick till Hagby gård mot en ersättning af 300 rdr riksmynt. Den forna tomtplatsen förvandlades till åker och det är endast äldre kartor, som numera kunna lemna upplysning om det gamla fattig- och sjukhusets belägenhet, i närheten af vägskälet till Elfstorp.

Här må antecknas att redan i Augusti 1900 utfärdades ett »cirkulär angående nybyggnad af sjukhuset i Nora», upptagande en kostnadssumma af 55,000 kronor äfvensom förslag om sättet att åstadkomma dessa medel. Denna fråga har nu — i Augusti 1903 — framskridit så långt, att *nytt sjukhus* är under uppförande på annan för ändamålet anskaffad mera lämplig tomt än den hittillsvarande. Att närmare beskrifva såväl det ena som det andra, blir en uppgift för — framtiden.

Tillägg.

Ehuru icke hörande till samma ämne som i det föregående afhandlats, hafva följande uppsatser blifvit medtagna till utfyllande af det sista tryckarket.

Ett kyrkligt affärsbref från medeltiden.

Den 20 Oktober 1437 skref »hr *Ödmundus*», kyrkoherde i Nora, till sin »vördnadsvärde fader och herre i Kristo», biskopen i Strengnäs, hr *Thomas*, den i svenska historien kände frihetsskalden och Engelbrektsvännen, samt erinrade honom (»eders nåd»), att i Permessan, »nu senast var», hade brefskrifvaren meddelat hvad han förut för biskopens räkning hade afsändt till Arboga. Efter nyssnämda tid hade kyrkoherden ditsändt ytterligare ½ läst (jern), utgörande dels biskopens »rätta ågäld» (afrad) och dels de 4 fat, som biskopen vid ett föregående tillfälle »lånte bort». Nu återstode likväl af samma afrads- och lånejern ett belopp af 10½ hundradt, som brefskrifvaren klagar att han ej kan utfå eller ens vet när han kan redovisa, emedan gäldenärerna »fly dädan och in på Vermlandsberg», där såväl dessa som »alla andra» dylika tillätos njuta frid (»frid att hafva»). Vidare hade biskopen utestående »af Karin Hennikesdotter 4 fat jern, utgifvandes om påsk, och 2 fat med (af) Jöns Bengtsson, utgifvandes nu om Mårtensmessa», hvilka belopp utgjorde böter för »helgedagsbrott», som hade fallit sedan biskopen var där (i församlingen), men hvilka böter icke kunde utkräfvas förrän prosteting varder hållet.

Kyrkoherden yttrar vidare i sin skrifvelse: »och skall det (biskopen) veterligt vara, att där är nu ingen sådan dag» (= sådan tid) hvarken för honom »eller någon annan, som fordom tid var», beroende på »stort manfall», samt tillägger, »och olydnad gör där mycket till», hvaraf man kan sluta, att det allmänna tillståndet inom Noraskogs församling vid samma tid icke varit synnerligen tillfredsställande. Brefskrifvaren säger sig ock vara den, som biskopens »vilja gerna gör, både sofvande och vakande, när honom tillsagdt varder».

Han erinrar till sist, att summan af det jern han låtit föra till Arboga utgör »1 fat minne (mindre) än 30 i år», och att summan, »det igen står», utgör »½ hundr. och 8 fat, om det redeliga framkommer».

Brefvet, å papper, numera förvaradt i Riksarkivet, afslutas med tillkännagifvande, att det är skrifvet vid Nora kyrka (*scriptum apud ecclesiam Norœ*) den 20 Oktober (*in profesto XI milium virginum*) 1437 och är undertecknadt: »*Her Ödmundus vester in omnibus benevolus & paratus*». Utanskriften lyder: »*Venerabili in Christo patri ac domino, domino Thome episcopo Strengnensi humiliter presentetur hec.*»

MUNCKTELL, i sitt herdaminne öfver Vesterås stift, upptager *Magnus,* hvilken nämnes i ett bref 1459, såsom den förste kyrkoherde i Nora, men tillägger, att det icke är säkert om denne Magnus hörer hit eller till Norberg. Nora pastorsserie är emellertid medelst föregående bref ökad med ett nytt namn, hr *Ödmund,* som visserligen blir den förste säkert kände kyrkoherden i Nora, utan att därför kunna sägas vara den allra förste; ty Noraskogs församling, som bevisligen fanns år 1314 och då ansågs vara en af de förmögnare bland Nerikessocknarna, blef sannolikt bildad i slutet af 1200-talet — möjligen något senare än grannförsamlingen Lindesås — efter att förut ha legat till Nerikes-Kil, ett förhållande, hvarom både urgamla traditioner och andra omständigheter gifva åtskilliga vittnesbörd. Men namnen på kyrkoherdarne under Noraskogsförsamlingens äldsta tidsskede känner man icke och de torde äfven förblifva okända.

En "predikarebroder" i Nora 1462.

En Junidag år 1895 hade jag nöjet att från en af våra mest kända bibliotekarier (märket H. W.) mottaga en breflapp, hvari meddelades, att i Upsala universitets bibliotek förvaras en handskrift, innehållande latinska predikningar, med dessa slutord:

»Finitus est iste liber a. d. MCDLX 2:o in festo reliquiarum post prandium hora quasi quarta et hæc in parochia Noraskogha. In nomine Domini Amen.»

»Häraf synes — tillade brefskrifvaren — att man redan 1462 gjorde böcker i Noraskog! Boken kom därifrån till Vadstena klosterbibliotek och konfiskerades till Upsala i Carl IX:s eller Gustaf Adolfs tid.»

När jag någon tid därefter råkade brefskrifvaren, lydde, efter vederbörlig tacksägelse, min första fråga: »Hvad *hette* den märklige prest, som redan under medeltiden gjorde böcker i Noraskog?» — »Det minnes jag ej», blef svaret, »det får du ta' reda på sjelf.» — »Nåja, det går väl för sig; jag är ej alldeles ovan vid slikt.» — »Ja, jag vet det, lycka till!» Härmed slöts samtalet. Mer än en gång har jag sedermera tänkt resa till Upsala och närmare undersöka det ifrågavarande prestaminnet, men andra vigtigare göromål ha städse lagt hinder i vägen, och slutligen glömde jag bort hela saken.

En vacker Junidag 1901 däremot behöfde jag för enskild angelägenhet besöka en anförvandt, boende 10 kilometer norr om Upsala. Jag reste dit från Stockholm; ärendet var snart uträttadt och vid 12-tiden var jag åter i Upsala, strax efter det middagståget gått till Stockholm. Jag hade alltså fulla 3 timmar att vänta innan nästa tåg afgick; hvad skulle göras under tiden? Att se på staden, roade mig icke alls, ensam och under en brännande Junisol. Att besöka någon af mina få Upsalabekanta tilltalade mig icke heller. De kunde vara bortresta och om någon händelsevis skulle råkas hemma, komme man antagligen — olägligt. Då, just då, slog mig som en blixt tanken på förenämda bref. Nu var det retsamt att icke ha den lilla breflappen till hands . . . *Om* jag ändå, på vinst och förlust, skulle gå till biblioteket?! »I dylika lokaler plär det vanligen vara svalt och behagligt under sommarvärmen; får jag ej reda på det jag önskar,

nämligen Noraskogsprestens predikosamling, så finnes det ju andra böcker att tillgå.»

Med dessa tankar i hufvudet sträfvade jag omedelbart därefter uppför Karolinabacken till bibliotekslokalen, där jag möttes af en vaktmästare med den föga hugnande underrättelsen, att biblioteket för dagen var *stängdt;* men, tillade han genast: »där kommer amanuensen, tala vid honom!» Denne, en välvillig herre, svarade på min fråga »jag skall anmäla er hos bibliotekarien». Jag sade mitt namn och af denne lika välvillig rönte jag det bästa tillmötesgående. — Det är endast i vissa småstäder eller vid någon mindre landskyrka, som prester och klockare täfla i oginhet mot en vetgirig forskare. Vare detta sagdt i förbigående.

För bibliotekarien redogjordes hvad jag kunde erinra mig af H. W:s bref. Det enda jag säkert mindes var årtalet 1462. Att ur den till tusental uppgående predikosamlingen från medeltiden framtaga just den bok, som jag önskade, var naturligtvis ingen lätt sak; men jag erhöll till min tjenst en handskrifven förteckning däröfver, som möjligen kunde bli vägledande. Visserligen var den skrifven på latin, likasom alla predikosamlingarna, och jag må uppriktigt tillstå att jag är mycket klen latinare; men jag grep mig dock modigt an med försöket, i förhoppning att det ej borde gå sämre för mig med ett latinskt registerverk än när en nybakad riksdagsman, med tillhjelp af riksdagens registerverk, skall leta sig fram i de gamla, väldiga riksdagsluntorna.

Mycket riktigt! Tack vare registeranteckningarna hade jag inom få minuter funnit titel och nummer på just den predikosamling jag sökte, och nu var det för vederbörande snart sagdt ett ögonblicks verk att framtaga och till mig öfverlemna själfva *'corpus delicti'*, som är signerad *C. 359*, hvilket här nämnes till tjenst för den, som möjligen är sinnad att på ort och ställe kontrollera efterföljande anteckningar.

Boken, bunden i litet oktavformat, är helt och hållet fullskrifven — 2 spalter på hvar sida — med latinska bokstäfver eller hieroglyfer, som det fordras både särskildt studium och god vana att kunna dechiffrera, isynnerhet som ord och meningar icke äro fullständigt utskrifna utan betänkligt förkortade. Med tillhjelp af i registret af öfvad hand gjorda anteckningar kunde dock inhemtas, att den ifrågavarande samlingen utgöres af:

1) *Sermones Dominicales fratris Anthonii Perenensis [!] ordinis fratrum prædicatorum*, i 85 blad;

2) *Sermones vel prædicationes ejusdem Anthonii*, bladen 86—176; och

3) en annan samling, som här förbigås, såsom icke hörande till min uppgift.

Den nyssnämda andra samlingen är försedd med följande »*Finitur*» (slutord):

»*Expliciunt sermones de feriis et compilati per fratrem Antonium P. n.* (Perenensis) *ordinis fratrum prædicatorum. Deo gratia Amen.*»

»*Finitus est iste liber a. d. MCDLX 2:o in festo reliquiarum post prandium hora quasi quarta et hæc in parochia Noraskogha. In nomine Domini Amen.*»

Efter inhemtande i sammanhang härmed af åtskilliga andra upplysningar, lemnade jag efter ett par korta timmar med stor tillfredsställelse det gästvänliga biblioteket och dess älskvärda bibliotekarie. Omedelbart

efter återkomsten till Stockholm framletades den i början omförmälda breflappen; jag gjorde mina jemförelser och vill härmed framlägga resultaten.

Första afdelningen i predikosamlingen innehåller sålunda »söndagstal (d. v. s. predikningar) af broder Anton Perenensis, i predikarebrödernas orden»; och den andra »tal eller predikningar af samme Anton». Slutorden (finitur) kunna öfversättas sålunda: »Här sluta veckopredikningarne, hvilka sammanfattats af broder Anton P:sis i predikarebrödernas orden. Genom Guds nåd. Amen.

Denna bok afslutades i herrens år 1462 på relikfesten[1] efter middagen vid klockan 4 och *här i Noraskoga socken.* I Guds namn Amen».

»Broder Anton», som skrifvit denna predikosamling, var således medlem af Dominikaner-orden, en af *Dominicus de Guzman* 1215 stiftad munkorden, hvars medlemmar äfven kallades *Prædicatores* (predikare). Möjligen var han bördig eller utsänd från *Pirano,* en i den forna romerska kyrkostaten, vid Adriatiska hafvet belägen plats. En i det förutnämnda registret på annat ställe förekommande anteckning gifver antydan därom, att han innehaft rekommendationer från en kyrkoherde eller församlingsföreståndare härstädes att utöfva predikoverksamhet. Visserligen kan det synas underligt att predikarebröder blefvo utsända från Italien för att utöfva sin verksamhet i den aflägsna norden, men det låg ju i påfvarnes eget intresse att kyrkans angelägenheter icke försummades på något, om än aldrig så afläigset ställe inom kristenheten. Då all predikan och hvarje gudstjenst vid denna tid, äfven i vårt land, förrättades på latin, kunde språket ej utgöra synnerligt hinder; och munkkåpan var sannolikt då, likasom kolportörsväskan i våra dagar, en god rekommendation hos den »troende», okunniga och enfaldiga menigheten. Hvad göra för öfrigt våra s. k. missionärer nu för tiden? Besöka de icke de mest aflägsna trakter af verlden i »missionens tjenst». Alltså: »Ingenting nytt under solen.»

Omkring ett år synes *Anton från Pirano* hafva utöfvat sin predikoverksamhet inom Noraskogs församling, att döma af antalet och söndagsrubrikerna i hans efterlemnade predikosamling. Att han icke kan räknas till församlingens kyrkoherdar synes vara klart; men att han i ett blifvande nytt herdaminne öfver dessa kan upptagas som ett tillfälligt biträde, likasom adjunkter nu för tiden, torde äga sin fulla giltighet.

Lotteri och barnavård.

En sammanställning af tvänne så olika ämnen kan synas något egendomlig; men fråga därom har likväl en gång varit å bane i *Nora bergslag* på det sätt, att dess dåvarande riksdagsombud — *Per Persson* i Vassland (f. 1737, d. 1800) — under den 10 Augusti 1772 till K. M:t inlemnade en underdånig ansökan »*om privilegium på ett lotteri till fond för barnhusinrättning i orten*», af följande lydelse:

Stormägtigste Allernådigste Konung!

För Eder Kongl. Maij:ts fötter nedlägga Nora Bergslags Inwånare genom mig dess antagne Riksdagsman, här med deras underdåniga böneskrift, uti

[1] Troligen den 21 September.

diup underdånig tilförsicht, at Eders Kongl. Maij:t wärdes dem sin Höga nåd låta wederfaras.

Fram för alla andra orter i Riket, har Nora Bergslag inom sig en myckenhet af Barn, hwars Föräldrar ingen an̄an utwäg äga, än til deras uppehälle lemna dem, så snart de kunna ikring wandra, tiggarestafwen i handen.

Huru sällsynt det är, om sådane blifwa för Eders Kongl. Maj:t och Riket nyttige, hwilcka uti ungdomen, snart sagt, få ingen kundskap om deras skyldighet, det är en sak, hwarom beklageligen förfarenheten wittnar.

Bergslagen har förthenskull wid denne tiden, då hwar Inbyggare i Landet täflat med hwarannan at wisa sin glädie, warit omtänckt at påtäncka dessa uslingars räddning: i synnerhet som de äro födda af Bergslagens egne arbetare, och hwilcka förutan Bergslagen aldrig kunde åstadkomma et så betydande Bergsbruk som annars årligen skier: men Bergslagen mäktar icke fullgiöra sin böjelse, hälst ingen annan utwäg gifwes, än *inrättning af Barnhus,* hwaruti Barnen kunna intagas, wid den tid de utsleppas, at sielfwa försee sig om födan, hwartil fordras penning:r först til inrättningen, och sedan til densammas underhållande.

Om detta årets swåra spannemåls brist warit wållande dertil, at man för sine Husdörrar sedt ansenlige flockar unga Barn, som klagat öfwer hunger, så hade man anledning hoppas at det skulle uphöra: Men allernådigste Konung! Bergslagen kan aldrig undslippa se detta elände, så framt icke någon allmen hielp kan anskaffas.

Orsaken dertil är, at Bergslagen tarfwar många arbetare, och de gifta sig utan at ega något mera, än hwad de med grufwegång kunna förtjena, och som Bergshandteringen icke lemnat, nu en tid, dess Idkare någon serdeles förmån, och arbetet samt förtiensten endast påstår om sommaren, så blifwer arbetslönen ringa, och otilräckelig åth flere, än dem som sielfwe kunna lägga handen vid arbetet.

Bergslagen, som gierna efter sin förmåga will, om inrättning af Barnhus kan komma till werkställighet, bidraga sedermera til dess underhåll, bönfaller derföre allerunderdånigst, at Eders Kongl. Maij:t i Nåder täckes föruna Bergslagen den frihet, at månateligen i 3 års tid, *draga et Lotterie,* anten i orten, eller på något annat ställe, och den winst som deraf falla kan, gienom Kyrkioherden och Församlingens Ledamöter, anwendas til en så nyttig inrättning: Och fördristar sig Bergslagen at om Eders Kongl. Maij:ts nådige tilstånd så mycket mera i underdånighet giöra sig förwissad, som Nora och Jernboås församblingar, utan den minsta hielp, upbygt sine kyrkor, och dessutom beswäras ingen an̄an, at bidraga til denne inrättning, än den som efter sin förmögenhet och fria wilja will Lotteriet försöka.

Är Bergslagen så lyckelig och erhåller Eders Kongl. Maij:ts nåd, då är Bergslagen eij mindre lättad ifrån en öm omsorg, än an̄ars efter menniskio utseende usliga spena Barn upammas, at i all sin tid förkunna Eders Kongl. Maij:ts Landsfaderliga godhet och nåd.

Med diup undersåtlig wördnad framhärdar Eders Kongl. Maij:ts
Allerunderdånigste och tropliktigaste undersåte

Pär Pärsson.
Nora Bergslags härads riksdags fullmägtig.

Efter 4 månaders förlopp resolverades häröfver på följande sätt:

»Kongl. Maij:t kan omedelbarligen detta mål till bepröfwande Sig icke företaga, utan har sökanden at wända sig till Landshöfdingen i orten, och dess yttrande häröfwer afbida. Stockholms Slott d. 8 Dec. 1772.

På nådigste befallning
Joh. v. Heland.»

Det är ganska sannolikt att den hänvisning till landshöfdingen i orten, sökanden sålunda erhöll, varit en bidragande anledning därtill, att, vid en »bergsransakning» i Nora d. 18 November 1775, dåvarande landshöfdingen *J. A. Hamilton* genom allmän kungörelse förordnat och anmodat åtskilliga personer att, under bergmästarens ordförandeskap, sammanträda för att afgifva säker och pålitlig berättelse om orten och de omständigheter hvari allmänna hushållningen fordrade hjelp och rättelse. Detta sammanträde ägde rum på Knutsberg den 9 December samma år, därvid församlingens kyrkoherde, »alla ortens embetsmän, possessionater af bättre ståndet och en bergsman från hvarje hyttelag» voro tillstädes, och då man beslöt bildandet af *Nora hushållssamhälle*, ett slags föregångare till nutidens hushållningsgillen, hvilket »samhälle» under de följande åren hade åtskilliga sammankomster.

Samhällets uppmärksamhet stannade vid dess första sammanträden egentligen därvid, »att barnuppfostran i allmänhet vanvårdades och att ungdomen icke inöfvades i allehanda hushållsslöjder». Huru man gick till väga för att afhjelpa dessa missförhållanden beskrifves af samhällets ordförande — Bergensköld — i följande ordalag:

»Uti detta ämne utgick en tjenlig föreställning, och till att uppmuntra den uppväxande att härom (kunskap i slöjd) sig beflita, stadgades vissa *hedersbetygelser*, bland andra att vid lysning till äktenskap skulle, utan afseende på något annat, deras *lysningssedel*, som för hr prosten vederbörligen intygat mannen sig kunna *slöjda* och *smida* och qvinnan att hon tjent och förvärfvat sig insigt att *spinna* och *väfva*, alla tre söndagarna *först från predikstolen kungöras.*»

»Denna föreställning mottog bergslagen med tacksamhet och gillade denna föreslagna uppmuntran, som ock samhällets föreslagna utväg att bereda de *fattiga och kringvandrande barnen* till dygdiga och beskedliga.»

»27 stycken gossar och flickor blefvo därpå upptagna och indelta på rotarne, hvilka dem skulle underhålla med kläder och föda, och på det någon inom roten skulle åtaga sig fadersnamnet, så förordnades därtill någon viss, som öfver (barnens) uppfostran skulle hafva tillsyn.»

»Genom stamböcker skulle en liten kassa samlas till inköp af nödiga böcker, som ock till botande af dem, för hvilka den s. k. beckhatten var nödvändig.»

Beckhatt kallades ett slags hufva, som inuti var smord med smält beck, hvilken hufva blef använd af sådana, som ledo af onda sår i hufvudet eller s. k. skorf. En dylik hufva fick vanligen sitta kvar tills den lossnade af sig sjelf. — Vidare »träffades öfverenskommelse om en viss klädedrägt för de upptagna barnen, att den skulle vara af grått vallmar (vadmal) med blå uppslag och krage» för gossar, men röd för flickor.

»De af församlingens fattiga, hvilka tillstaddes vandra omkring och söka sin hjelp skulle, efter samhällets tillstyrkan, af hr prosten lemnas

en liten bleckplåt att bära på sina kläder». Dessa bleckplåtar kallades äfven »tiggarebrickor» och utlemnades stundom efter beslut på sockenstämma.

Genom dessa åtgärder trodde man sig den tiden hafva sörjt för en bättre barnavård och uppfostran, men något särskildt lotteri för bergslagen kom dessbättre icke till stånd. Antagligen ansågo vederbörande sig hafva nog af det dåvarande »kungl. nummerlotteriet».

En tvist om pepparkakor.

Under 1740-talet anlände till Nora stad perukmakaren »mäster» *Peter Jeremias Kamph* för att utöfva sitt yrke. Han blef här gift med en borgaredotter *Margareta Lindqvist.* Mannen afled 1764 vid 47 års ålder och efterlemnade enkan med 4 minderåriga döttrar. Modern sträfvade efter bästa förmåga att försörja sig och sina barn, bland annat genom att baka *pepparkakor* till försäljning. Som hon varit den första, som börjat denna tillverkning i staden, ville hon vara ensam därom; denna rätt bekräftades ock genom följande Magistratens

> Utslag uppå de af enkan hustru Margareta Kamph däröfver anförde besvär, att sedan Magistraten genom utslag af den 18 nästlidne Oktober henne tillåtit, att jemte dess mans aflidne perukmakaren Kamphs här i staden idkade profession, få söka sin bergning igenom pepparbröds eller så kallade *pepparkakors* tillredande och försäljande, såsom den *därmed aldraförst här i staden börjat*, så skall hon af garfvaren Anders Lindman, timmermannen Peter Olsson, sadelmakaren Adler, klensmeden Anders Skogsberg den äldre, svarfvaren Åbergs enka och borgaren Johan Ekman, däruti blifva inträngd och förfördelad, dymedelst att de sig företagit pepparbröd till försäljning på gatorna och uti husen i staden utbära och utbjuda, emot hvilket förfördelande hustru Kamph hos Magistraten om hägn anhåller och hvaröfver bemälte Lindman, Peter Olsson, Adler, Skogsberg, Åbergs enka hustru Brita Maria Boman, samt Ekman hörda blifvit och sig förklarat; gifvet Nora den 15 November 1773.

Utom borgaren Ekman, hvilken tillkännagifvit det han med denna näring sig icke vill befatta och således densamma sig frivilligt afsagt, hafva de öfrige förklaranderne emot denne ansökning anfört, af hustru Kamph vara en tilltagsen djerfhet att dem vilja förmena pepparbröd baka och till salu hålla, emedan de tillika med henne till salubageriafgiften äro taxerade, och dessutom med så dryga onera till staden äro betungade, att hvad hustru Kamph därtill erlägger däremot icke i någor måtto är svarande; och ehuru hon, uppå gjord ansökning, fått Magistratens tillstånd att, jemte perukmakareprofessionen, pepparbröd tillreda och försälja, så skola likväl förklaranderne därigenom icke ifrån en sådan närings idkande vara uteslutne, med mindre de äga rättighet därtill äfven så väl som hustru Kamph, skolandes det, att hon varit den första, som härmed börjat, icke vara något skäl att förklaranderne därifrån utestänga, helst som pepparbröds tillredande skall vara en

gren af bagerinäringen, och som hustru Kamph icke mera än någon af förklaranderne på sockerbagareprofessionen lärt, så skall hvarken lag eller förordningar göra hustru Kamph berättigad att öfver bönhaseri klaga, och befara förklaranderne, att, därest hustru Kamph hårutinnan skulle villfaras, en hvar då skulle göra äfven så orimliga försök medelst privilegiers sökande som detta; om hustru Kamph jemte dess perukmakareprofession tillika med förklaranderne med bageriet här i staden får sig nära, så skall sådant för henne göra tillfyllest, utan att genom privilegier få åtnjuta större förmån än någon af dem, och däremot icke dess mindre till staden utgöra mindre utskylder, hvarföre och emedan ju flere uti ett samhälle äro, som ett och samma näringsfång idka, ju större skall täflan dem emellan blifva att hvarannan däruti öfverträffa, förklaranderne på det högsta bestrida hustru Kamph, att ensam här i staden få pepparbröd tillreda och till salu hålla.

Magistraten har detta allt hos sig uti öfvervägande komma låtit, och alldenstund sökanden hustru Kamph varit den första här i staden, som med pepparbröds bakande och tillredande börjat, hvaraf ostridigt följer, att före henne icke någon af förklaranderne därom kunskap ägt; fördenskull som hvad garfvaren Lindman angår, då han med flit och idoghet dess garfvareprofession idkar, och därjemte bagerinäring hafver, däraf tillräcklig bergning och utkomma hafva kan, och timmermannen Peter Olsson icke heller någon saknad uti utkomma vidkännas bör om han dess timmermanna-handtverk, med hvad därtill hörer, jemte bageriet, hvaraf han äfven näring hafver, rätt förestår, hvilket äfven till de öfrige af förklaranderne, som alla jemte bageriet här i staden hafva sina handtverk, hvaraf de sig nära kunna, lämpas kan, men hustru Kamph utaf dess aflidne mans profession af staden och däromkring liggande landsort icke tillräcklig bergning hafva kan, hvartill kommer så väl det, att hon samma profession utan gesäll, den hon med särdeles kostnad underhålla måste, icke förestå och sköta kan, som ock att hon, med flere omyndige och sjuklige barn, stadd är uti ett ganska torftigt och fattigt tillstånd: ty pröfvar Magistraten rättvist henne, hustru Kamph, vid den henne genom utslag af den 18 sistlidne Oktober förundte *näring af pepparbröds bakande och tillredande ensam här i staden bibehålla*, samt förklaranderne, vid ett vite af 20 daler silfvermynt för hvardera, förbjudna att därmed sig i någon måtto befatta, samt på gatorna och i husen uti staden till salu pepparbröd utbära låta. År och dag, som förr skrifvet står.

På Magistratens vägnar

Petr. Engberg.

C. N. Sylvander. *C. U. Wising.* *M. J. Crug.*

Pehr Ahlbom. *L. Gust. Prytz.*

Så till vida var allt godt och väl; men enkans vederparter öfverklagade Magistratens utslag med den utgång att de erhöllo enahanda rättighet som hon. I denna för henne bekymmersamma belägenhet vände hon sig direkte till K. M:t med följande böneskrift:

S. A. K.!

Sedan E. K. M:t år 1773, genom nådigt utslag, behagat afslå min då gjorda underdånigsta ansökan om nådigt tillstånd att af potates, rönn- och enbär samt andra frukter få, utan tillsats af säd, tillreda ett slags brännevin,

att dymedelst mig och mina vanföre barn uti min fattigdom försörja, så har jag varit omtänkt om något annat lofligt näringsfång i det stället, och således hittat på att bereda ett slags pepparbröd eller så kallade pepparkakor, att uti Nora stad till salu hålla.

Då en del mina grannar genom en liten flicka, som jag till försäljningen brukat, om sammansättningen häraf fått någon fast otillräcklig kunskap och denna lilla näring med mig börjat att dela, och däruti uti min uselhet och fattigdom mig intrång och förfång göra, så har väl stadsens Magistrat genom allerunderdånigst bilagde utslag mig i anseende till min torftighet därvid ensam bibehållit, samt de däruti uppnämde mina grannar, vid hvardera förelagt 20 daler silfvermynts vite förbudit att mig däruti dädanefter förfördela; men då de, såsom mäktige och förmögne sig emot mig sammansatt, och genom besvär dragit målet under E. K. M:ts Kommerskollegii skärskådande, har, som mig blifvit berättadt, utslaget till deras förmån så utfallit, att de lika med mig till denna fast ganska ringa närings idkande blifvit berättigade förklarade.

Allernådigste Konung! Det är häremot, (samt) om E. K. M:ts hägn och beskydd, jag fattiga och usla samt värnlösa enka allerunderdånigst bönfaller, och det är ifrån E. K. M:ts tron, som i djupaste underdånighet jag mig tillförser, att fredad ifrån intrång uti en näring så ganska vida skild ifrån andra stadsmannanäringar, att ingen uti denna staden före mig därmed sig befattat, jag må kunna undvika att med käppen i handen och säcken på armen, jemte mina fattige och bräcklige barn, se den medlidande nästan i händerna efter mina brödbitar, och under denna förtröstan framhärdar med allerdjupaste undersåtlig zele, S. A. K., E. K. M:ts allerunderdånigsta och tropligtigsta undersåte

Margareta Kamph.

Hvilket svar, som meddelades å denna böneskrift har utg. ej gjort sig besvär att undersöka. Antagligen gick det väl så, att rättighet att baka och sälja pepparkakor medgafs hvem som helst och att enkan Kamph således måste finna sig i konkurrensen.

Noraskogs arkiv.

Tilläggsblad till 9:de häftet.

Efter flerårig behandling beslöts vid 1871 års lagtima riksdag att tackjernstionden skulle upphöra jemväl i de s. k. privilegierade bergslagerna, dock mot vissa skyldigheter. I anledning häraf och på uppmaning af intresserade vänner utgaf undertecknad 1872 en kritisk undersökning *»om vederlaget för tackjernstionden»* med särskildt afseende på flertalet bergslager inom Örebro län. Samtidigt härmed utgafs äfven ett blygsamt *»försök till historisk beskrifning öfver Stadra och Finnå bruk»*, som trycktes i liten upplaga. Båda dessa arbeten räknas numera bland mycket sällsynta alster på den antikvariska bokmarknaden.

De arkivforskningar, som föregingo nämda arbeten, föranledde sedermera ytterligare fortsättning däraf, i ändamål att sprida kännedom om dessa bergslagers historia, deras tillkomst och vidare utveckling. I sådant syfte utgafs 1875 1:sta bandet af anteckningar *»om Noraskog»* (hvarom ett »minnesblad» finnes meddeladt i Noraskogs arkiv II: 783). Efter ett ganska långvarigt uppehåll fullbordades af särskild anledning 2:dra bandet 1882 och 3:dje bandet utkom i 3 häften 1884—1887. Härefter vidtog utgifningen af *»Noraskogs arkiv»*, som tog sin början 1889, hvaraf 3 band, fördelade i 8 häften, utkommit under de följande åren, det sista af dessa 1897. Samma år utgafs äfven 2:dra häftet af *»Karlskoga bergslag»*, däraf 1:sta häftet, utgifvet af *Gust. Lindberg*, utkom 1895. Att denna bygdehistoriska verksamhet icke varit förenad med ekonomisk fördel för utgifvaren torde framgå af nedanstående uppgifter, som det står fritt för hvem det lyster att kontrollera.

Den ***kontanta förlusten*** på de 3 banden »om Noraskog», d. v. s. skillnaden mellan trycknings-, häftnings- och distributionskostnader å ena, samt inkomster af sålda häften å andra sidan har i rundt tal uppgått till 1,500 kronor.

Enahanda förlust på de första 5 häftena af Noraskogs arkiv (jfr 3:dje omslagssidan till 6:te häftet) utgjorde	900	»
Förlusten å 6:te häftet (med »Karlskoga krönika») har uppgått till omkring	700	»
Dito å 7:de häftet (hvartill bidrag dock lemnats af enskild person i Lindesberg) till	300	»
Dito å 8:de häftet (med »Vikers-Ekestubbeslägten») till	800	»
samt å »Karlskoga bergslag» till	800	»
Summa	5,000	kronor.

Härtill skulle ock kunna räknas dels den icke obetydliga ränteförlust, som naturligtvis uppstått under årens lopp, dels rese- och andra kostnader för att på mångfaldiga ställen söka arkivhandlingar och inhemta uppgifter, dels brefvexling m. m. för samma ändamål, dels ock slutligen värdet af de hundratals häften, som blifvit utsända utan att mottagaren däraf funnit valutan i regeln ens värd ett enkelt — *tack!* — Skulle allt detta omsättas i penningar blefve förenämda summa ganska väsentligt ökad, sannolikt mer än *fördubblad.*

Men *arbetet* — torde någon fråga — har väl åtminstone blifvit ersatt? Nej, ingalunda. För all möda, för alla besvär med utgifningen, för redaktörs- eller författarearbete, korrekturläsning m. m. har *utgifvaren icke uppburit ett enda öre. Om* denna förlust kunde ersättas, t. o. m. blott delvis, vore mycket vunnet för en fortsatt utgifning af »arkivet». Hade man kunnat påräkna exempelvis 5 kronor för hvarje trycksida, d. v. s. 80 kronor pr tryckark om 16 sidor — processlystet folk torde väl känna till hvad *skrifna* handlingar stundom kosta — skulle denna ersättning, för hvad hittills blifvit utgifvet, tillsammans 250 tryckark, motsvarat ett belopp af icke mindre än 20,000 kronor. Men något dylikt är ju icke ens tänkbart. De anförda summorna må emellertid utgöra ett ganska godt vittnesbörd om värdet af de uppoffringar som den enskilde, hängifne bygdeforskaren under den förflutna tiden fått vidkännas.

Någon förändring häri är icke att vänta; men då en och annan förebrått utgifvaren den »bitterhet», hvarmed stundom antydningar blifvit gjorda om bristande uppmuntran för ifrågavarande arbete, är förklaringen därtill lätt funnen i det ofvan anförda. Utgifvaren vill endast uttrycka sin förhoppning att bergslagens invånare *snart* måtte finna någon, som med rika tillgångar och större förmåga må *bättre* kunna motsvara deras anspråk, än som blifvit honom förunnadt.

Intilldess en dylik verksam bygdepatriot framträder, må det tillåtas utgifvaren att förnya sin förut gjorda anhållan, att *ärade vänner,* inom eller utom bergslagen, som på verksamt sätt *kunna* och *vilja* tillsvidare främja ett fortsatt utgifvande i tryck af under långvarig verksamhet hopbragta »bergshistoriska samlingar och anteckningar», behagade *ju förr desto hellre* härom vända sig till

Stockholm i Mars 1902.

J. Johansson
fr. Noraskog.
Fullmäktig i Riksgäldskontoret.

Innehållsförteckning

till 9:de häftet af Noraskogs arkiv.

• *Ringshytte hyttelag.* Anteckningar och bidrag till dess historia under 500-årig tillvaro.

Förord ... 3
1. Ringshytte hyttelag i äldsta tider ... 5
2. Hertig Karl delägare i »Stripeberget» ... 8
3. Tackjernstiondens införande med de äldsta blåsnings- och tiondelängder för Ringshyttan samt 1620 års tiondekontrakt ... 9
4. Jordbruk och kreatursstock; byns hemmantal enligt 1624 års jordebok och mantalslängd ... 13
(Vy af Ringshyttan 1901 sid. 16.)
5. Byar och hemman, hvilka sedermera förenats med Ringshytte hyttelag 17
Holmshyttan 17, Bälsjöbodar 18, Åshyttan 21, Skofttorp och Skofthyttan 23, Fogdhyttan 25.
6. Strödda anteckningar om rättsväsendet i äldre tider ... 27
7. Den äldsta bergverksrelationen för Noraskogs bergslag ... 37
8. Förmedling af Skofthyttan ... 40
9. De äldsta gruftingsprotokollen 1650—1656 ... 42
10. 1656 års bergverksrelation ... 48
11. Rågångsreglering mellan Ringshyttan samt Ås och Skofthyttan 50
12. Lagmansräntan af Bälsjöboda hyttelag ... 51
13. Stribergs-Nybergs gruftingsprotokoll 1657—1664 ... 53
14. Persedeljernskontraktet 1664 (med facsimile däraf) ... 57
15. Bergskollegii relation öfver rikets bergslager 1666 ... 59
16. Åshytte masugn nedbrunnen och åter uppbygd 1665 ... 62
17. Stribergs gruftingsprotokoll 1667—1669 ... 63
18. 1669 års grufverelation ... 67
19. Utdrag af en relation öfver Noraskoga bergslag 1673 ... 68
20. Stribergs gruftingsprotokoll 1675—1677 ... 70
21. Ransakning om Finnå hammarskog ... 77
22. Stribergs gruftingsprotokoll 1678—1680 ... 80
23. Bastnäs-hemmanet och dess tillkomst ... 88
24. Hemmanet Kopparbäcken ... 92
25. 1684 års bergverksrelation ... 95
26. Nybergs gruffält vid slutet af 1600-talet ... 97
27. Bastnäsgrufvan ... 106
28. Rödbergs gruffält ... 108
29. Lämåse grufvor ... 110

30. Vestgötefors och Tväråshyttan 117
31. Fibbehyttan 121
32. Åshytte hyttelag vid slutet af 1600-talet (med karta) 124
33. Åsbobergs gruffält 131
34. Fogdhytte hyttelag } karta öfver dessa båda hyttelag sid. 160. 132
35. Ringshytte hyttelag 1675—1700 136
36. Bälsjöbodars eller Bohytte hyttelag 140
37. Holmshytte hyttelag med karta 144
38. Gamla Ringshyttevägen och dess underhåll 147
39. Bergslagens ekonomiska förhållanden i allmänhet vid slutet af 1600-talet 148

a) Om vallackar 149, b) svedjande 150, c) kol- och annan skogshandel 153, d) om bergsmanshemman 159, e) masmästeri och tackjernstillverkning 165, f) handelsrätt och tackjernspris 169.

40. Vid sekelskiftet 172
41. Bälsjöbodars Lomflyskog 173
42. Förlagsordning för bergslagerna. Stribergs-Nybergs grufting flyttas från tingslaget 176
43. Rågångsregleringar 1704 och 1705 178

Facsimile af rubriken till samma årens stora karta 176, »Extrakt» eller sammandrag af denna kartas beskrifning 179.

44. Ringshytte hyttelag i början af 1700-talet 184

(Med skifteskarta däröfver af 1759.)

»*Noraskogs arkiv*» är ingen bokhandelsaffär. Utgifningskostnaden för 9:de häftet uppgår i rundt tal till 1,700 kronor, som för en upplaga af 500 ex. utgör 3 kr. 40 öre för hvarje. Då härtill lägges korsbandsportot 44 öre eller för postförskott dito 59 à 65 öre, kostar hvart ex. omkring 4 kronor för utgifvaren. Af nämda upplaga »bortslarfvas» minst ett 50-tal som bytesexemplar till författare, tidningsmän, arkivtjenstemän m. fl. Finge man sedan påräkna att för återstående 400 à 450 ex. motse likvid efter det åsatta priset — fem (5) kronor — så skulle åtminstone utgifvarens *direkta* utgifter för samma häfte blifva ersatta. Men utsigterna härför äro mycket klena. Ännu har det icke lyckats att utaf något enda af föregående häften erhålla ersättning för mer än omkring 300 ex., och under de tre månader, som förflutit sedan de första ex. af 9:de häftet i December 1901 utlemnades, har likvid ingått för endast ***25*** ex., utgörande *fem* procent af hela upplagan. Allt arbete och alla besvär har utgifvaren naturligtvis på köpet. *Man kan tröttna för mindre!*

Noraskogs arkiv, 9:de häftet

anmäles i *Historisk tidskrift*, 4:de häftet för 1901, sålunda:

Riksgäldsfullmäktigen *Johan Johansson* i Noraskog har efter några års afbrott, då han varit upptagen af andra göromål, återvändt till publikationen af sina under titeln *Noraskogs arkiv* förenade »bergshistoriska samlingar och anteckningar». I detta, det nionde häftet, har han börjat skildringen af ett särskildt hyttelags historia, hvarvid han utvalt Ringshyttan, hans egen födelseort och sätet för hans tidigare verksamhet, i den riktiga uppfattningen, att en sådan skildring måste blifva belysande för hela bergslagen, liksom för sjelfva jernhandteringens historia. I detta häfte följer han Ringshyttans utveckling från de första spåren af dess tillvaro ända in på 1720-talet. En bild af Ringshyttan i våra dagar samt några kartor åtfölja publikationen. Af de senare är en i stor skala efter ett original från 1759 utförd af särskildt intresse. Den utvisar inägorna och de i strålform därifrån utgående skiftade utmarkerna. Texten till densamma kommer att inryckas i följande häfte.

***Nerikes Allehanda* i sitt n:r 10 för den 14 Januari 1902 yttrar:**

Noraskogs arkiv. De stora förtjänster herr Joh. Johansson från Noraskog redan inlagt som forskare i sin hembygds gamla minnen har han i dagarne ytterligare ökat genom utgifvande af en ny del, den nionde i ordningen, af sitt bekanta arbete »Noraskogs Arkiv». Denna gång har han till ämne valt »Ringshytte hyttelag», hvars halftusenåriga historia han belyser från bylagets första kända tillkomst intill år 1720. Och denna belysning, som kastar sina strålar äfven utom det egentliga området för hans behandling, lämnar i alla riktningar en högst intressant inblick ej allenast i det begränsade bärgslagssamhällets materiella villkor och utveckling, som förete de vanliga dragen af betänksamt fortgående i gamla hjulspår under strid med många motigheter, utan också i folklynnet, som när allt kommer omkring icke häller det företer några mera märkvärda afvikelser hos de släkten som aflösa hvarandra. Under skiftande fodral förblir människan invändigt ungefär densamma i godt som i ondt, fastän målet för hennes sträfvande och sättet, hvarpå hon söker göra sig gällande, naturligt nog framkalla nya yttre faser, som stå i närmare öfverensstämmelse med de ändrade lifsvillkoren.

Det material herr Johansson anlitat för sin framställning, gamla dokument, som han med makalös järnflit och ihärdighet uppsökt och genomstuderat i »arkiven», är af skiljaktig art, men öfver allt har han med godt öga utplockat allt som kan tjäna till uppklarande af de ämnen han behandlar. Så exempelvis visar han med anförande af påbud af statsmyndigheter och förvaltningsorgan hur på den tiden ofvanifrån, stundom ganska godtyckligt, ingreps i den enskildes rätt att sköta sin näring. Det skedde, vill man tro, allenast af faderlig omsorg om det helas väl. Men man kan knappast värja sig från det intrycket, att denna faderliga omsorg i grund och botten närmast gällde — skatterna. Det betonas också ganska oförblommeradt i påbuden. Icke häller visades synnerligt stor respekt för äganderätten. Gamla bärgsmanshemman, som i långliga tider innehafts med lagliga fasta, förklarades helt sonika för

kronoegendom, som innehafvarne visserligen fingo behålla och bruka, så länge de utgjorde sina »onera», men som icke kunde afhändas till annan man utan stort besvär och många omständigheter. Författaren synes själf ha den uppfattningen, att det låg något godt i denna bundenhet, som också omfattade »hemmansklyfningen», för hvilken sattes en bestämd, hög gräns. Och det kan ju icke nekas, att det ligger någonting af vacker kontinuitet i »hemmanets» bevarande inom släkten, dess öfvergång från far till son i långa led. Med denna besuttenhet följer dock den oeftergifliga »utlösningen», i ett barnrikt hem rent nedtryckande för fastighetsarftagaren och väl ytterst sällan tillräckligt stor att på annat håll bereda de öfriga arftagarne i sin ordning nödig »besuttenhet». Ställa sig hur man vill, har man också här ryggen bak.

Mycket karaktäristiska äro de äfven i detta häfte anförda domboksutdragen och klagomål inför andra rätter, som visa hur folk i forna tider kifvades, okvädade hvarandra och på mångahanda gröfre sätt bröto lagens bud. Straffen voro gemenligen, åtminstone efter bokstafven, ytterst stränga, men då, lika litet som nu, räknade det onda eller uppbrusande sinnet vid den fördömliga handlingens begående på efterräkningens risk.

Ledsamt nog framgår af ett och annat yttrande i detta häfte, att herr Johansson alltjämt från den bygd, där han närmast borde kunna påräkna understöd i denna sin värksamhet, saknar både materiell uppmuntran och intresserad medkänsla. Icke förty är han dock villig att fortsätta sitt mödosamma och i högsta grad berömliga värk, och vänder sig till den ändan offentligen till »ärade vänner inom eller utom bärgslagen, som' på värksamt sätt kunna och vilja främja ett fortsatt utgifvande i tryck af under mer än 30-årig värksamhet hopbragta bärgshistoriska samlingar och anteckningar», att ju förr desto hällre därom meddela sig med honom, hvars adress för närvarande är: »Fullmäktig J. Johansson, Stockholm».

Denna vädjan skall, hoppas vi, icke förklinga ohörd.

(V. E. Ö.)

Densamma hörsammades ock omedelbart härefter af 2 personer vid Skyllberg och 1 i Linghem (Östergötland), men härtill inskränkte sig nyttan och fördelen af föregående särdeles vänliga anmälan.

I *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* n:r 51 A för den 3 Mars 1902 anmäles arbetet sålunda:

Noraskogs arkiv. Bergshistoriska samlingar och anteckningar. Nionde häftet. *Ringshytte hyttelag.* Anteckningar och bidrag till dess historia under 500-årig tillvaro.

Det är en gedigen fortsättning af sitt stora värk, som riksdagsveteranen J. Johansson från Noraskog härmed lämnar. Det omfångsrika häftet innehåller hufvudsakligen bidrag till ett enda hyttelags historia.

Redan från äldsta tider utgjorde hvarje hyttelag en helhet för sig, närmast motsvarande ett byalag, men de mångfaldiga och olikartade arbeten, som voro föremål för de bärgsbruksidkande hyttelagens värksamhet, förlänade åt dessa en helt annan och olika prägel, som bäst torde framträda vid jämförelse med de uteslutande jordbruksidkande byalagen. För den skull har utg. trott sig böra i dess hufvudsakliga detaljer följa blott ett hyttelags utvecklingshistoria. Att i sådant syfte valet fallit just på Ringshytte hyttelag, har sin naturliga förklaringsgrund däri, att han själf, som

födts och fostrats inom detsamma, under sin tidigare värksamhet lifligt deltagit i behandlingen af dess angelägenheter och således blifvit förtrogen med dessa.

Därjämte lämnas redogörelse för den allmänna bärgslagstiftningen och dess tillämpning under olika tidsperioder, något, som gör det för den utomstående möjligt att rätt fatta gången och utvecklingen af såväl bärgshandteringen i allmänhet som tackjärnstillvärkningen. Härigenom har ett slags öfversikt af hela bärgslagens historia erhållits, på samma gång man i detalj följer det ifrågavarande hyttelagets utveckling.

Det är omfattande källstudier, den energiske utgifvaren företagit äfven för denna del af sitt ansenliga värk. Sålunda har han för dessa anteckningar under årens lopp fullständigt genomgått i Riksarkivet gruf- och bärgstingsrätternas domböcker och protokoll från deras början 1651 intill 1800-talet, Noraskoga häradsrätts domböcker under 16- och 1700-talen samt vissa delar af riksregistraturet och åtskilliga andra samlingar. I Kammararkivet har han hämtat material från kronoräkenskaper, lands- och jordeböcker, tionde- och mantalslängder m. m. och i Svea hofrätts arkiv från vissa där förutvarande domböcker och lagfartsprotokoll. Dessutom ha hans forskningar sträckt sig till f. d. bärgskollegii arkiv, där han funnit värdefulla uppgifter i bref, resolutioner och utslag samt i de icke obetydliga samlingarna af från bärgslagerna inkomna relationer, »supplikerr» och öfriga handlingar. Till sist har han äfven begagnat bärgmästarearkivet på Knutsbärg, hembygdens kyrko-, bruks- och andra smärre arkiv samt sina egna enskilda samlingar.

Såsom häraf framgår, är det ett betydande forskningsmaterial, utgifvaren dragit fram ur arkivgömmorna och sedan lagt till rätta.

Äfven rent kulturhistoriska uppgifter af värde förekomma i arbetet. Om det sedliga och rättsliga tillståndet i bärgslagen får man sålunda veta åtskilligt i de strödda anteckningarna om rättsväsendet därstädes i äldre tider. Af 1500-talets endast delvis bevarade saköreslängder — domböcker i nutidens mening saknas helt och hållet — visar det sig, att de flesta förseelserna eller brotten — »sakerna» — under detta århundrade varit af ringare beskaffenhet, då de i regeln kunde umgällas med böter, hufvudsakligast i järn, och för det mesta afpassades efter den dömdes ekonomiska ställning. Det vanliga uttrycket lyder, att den sakskyldige »utfäste» eller förband sig att »utgifva» ett visst belopp, vare sig det gällde att plikta för »ogilt järn», »såramål», slagsmål, »läppegäld» — okvädinsord — eller för sedlighetsbrott och dylikt.

Esomoftast inträffade rättsfall, som gjorde, att menigheterna ingrepo till den skyldiges förmån, i synnerhet om denne dömts till döden. De föredrogo att gifva lösen för honom eller henne hällre än att nödgas bevittna det vederstyggliga skådespelet af en dödsdom på bålet.

Så t. ex. kan af saköreslängderna för år 1548 inhämtas, att en hustru på Noraskog, kallad Rota Mariet, som »bedrifvit hor och kätteri med sina syskonebarn», och som därför »vardt sagd ifrån halsen och skulle hafva brändts», blef befriad från detta dödsstraff, sedan »de menige männen fallit till bön och bedt Nils Tulesson — kronans fogde och befallningsman — uppå k. m:ts vägnar, att han ville benåda henne lifvet, och sedan de lofvat, att de ville lösa henne». »För denna begärans skull», skrifver bärgsfogden, »gaf Nils henne lös i så måtto, att hvar bärgsman skulle gifva k. m:t en våg tackjärn, det är 2 lispund bergsvikt; det samma järnet uppbars anno 1548, och utgjorde det tackjärn, som jag uppbar för samma föreskrifna kätterska, utaf 200 bärgsmän in summa 20 skeppund tackjärn.»

Från 1600-talets början blifva de urkunder och källor, hvari folkets lif beröres, mera talrika. Visserligen finnas inga andra anteckningar om seder och bruk än så-

dana, som stundom förekomma i ännu bevarade domböcker från den tiden. Men om också dessa anteckningar af naturliga skäl icke framhålla de ljusare sidorna af bärgslagsbefolkningens hvardagliga förhållanden, torde dock, såsom utg. påpekar, »skuggsidorna däraf icke vara af den svåra art, att det nutida släktet har synnerligen mycket att skryta öfver angående sitt företräde i fråga om ett hyfsadt och anständigt lefnadssätt; slagsmål och trätor förekomma nog lika ofta nu som förr, och den gudaktiga skenheligheten ersätter icke alltid forna dagars enkla redbarhet och barnafromma tro.»

Mer än en gång låta oss domböckerna veta, att det är kvinnorna, som våldfört sig på männen. Sålunda omnämnes i Noraskogs äldsta, behållna dombok för den 27 Augusti 1611, att »hustru Elin på Ringshyttan hafver slagit Lasse Larsson ett yxhammarslag på axeln och tillförene i smedjan ett slag med ett hulejern öfver halsen. Elin blef saker till 6 mark». Och året därpå har samma dombok att berätta om »Tidika Nilsson på Viker», som slagit Lasse Olsson på Ringshyttan» ett blodigt sår uppå armen — saker till 6 mark». Man var ej mångordig i den tidens domböcker, ty flera ord än dessa offrades ej hvarken på ransakningen eller domen.

Att karlarne å sin sida ej drogo sig för att uppvakta kvinnfolken med hugg och slag, visar ett tingsprotokoll för den 12 December 1616, hvari säges, att »Joen Månsson på Fogdehyttan hafver slagit sin grannhustru Elin Krotta två blånader, hvarför han blef saker till 6 mark».

För öfrigt vittna tingsprotokollen med önskvärd tydlighet om, att det var förenadt med ganska obetydlig risk att i forna tider uppträda som slagskämpe. Det var först, då den öfverfallne blef ihjälslagen, som straffpåföljden blef strängare.

Af domboken för den 31 Aug. 1619 finner man, »att Anders Frijs, en landsknekt, hafver uti sin öfverdådighet om en lögerdag, när som marknad stod, huggit tre västgöte-hästar med en värja uppå gatan». »Han hafver», heter det vidare, »ock tillförene stuckit en dagakarl, vid namn Johan Blink, med sin värja; desslikes hafver han ock slagit Oluf Olsson i Djupedal med värjan utöfver hufvudet, så att doppskon flög utaf, och sedan huggit honom. Blef för alla dessa gärningar skonter med 40 mark, efter han är en fattig krigsman och utlofvade, att han aldrig skulle göra så mera».

Straff för nidingsvärk sattes vida högre än för slagsmål eller andra våldsamheter mot personer.

Sålunda anklagades 1620 »Göran Olufsson på Holmshyttan och Jakob uti Bälsjöbodar, för det de gjort nidingsvärk här vid kyrkebolet uppå portar och bodar och slagit med yxhamrar, hvarför de blefvo sakre till 64 mark».

Rättsväsendets dåvarande sedlighetskraf voro stränga. Karin Torkelsdotter t. ex. hade »legat uti skogen och vaktat kol och haft hos sig en systerson, fjorton år gammal, med hvilken hon sig belägrat». Båda dömdes »efter stadgarne ifrån lifvet».

Äfven om bärgslagens ekonomiska förhållanden i allmänhet vid slutet af 1600-talet lämnas intressanta och värderika uppgifter.

A. U. B.

Stockholm, Ivar Hæggströms Boktryckeri A. B., 1902.

Widener Library
3 2044 100 873 793